

BASARABIA

IN SECOLUL XIX

DE

ZAMFIR C. ARBURE

OPERĂ PREMIATĂ ȘI TIPĂRITĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

BUCURESCI
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE CAROL GÖBL

Furnizor al Curții Regale

16, STRADA DOAMNEI, 16

1898.

Mazil din codrii Bifului

INTRODUCERE.

Considerațiuni istorice generale asupra Basarabiei dinainte de 1812.

I.

Astăzi, sub nume de *Basarabia* se înțelege tot teritoriul românesc lungit între Prut și Nistru, cu picióarele muiate în Marea Négră și cu fruntea umbrită la pólele Carpaților.

În vechime, numai partea sudică a acestei regiuni se numia Basarabia, nordul purtând un singur nume cu restul Moldovei.

Sub Petru-Rareș, Sultanul Suleiman, cucerind de la Moldoveni acest prețios petec de pământ, stabili acolo două sangiacuri otomane: unde fusese Cetatea-Albă a Românilor se auzi numele turcesc de Ak-Kerman, iară Tighinea moldovenească deveni Bender.

Un șanț antic, cunoscut la popor sub numele de Troian-de-sus, începându-se de la Prut mai jos de Fălciu și sfârșindu-se la Nistru mai sus de Bender, despărția Moldova proprie de această nouă provincie musulmană.

Natura Basarabiei diferese și diferă tot-deauna cu desăvârșire de cea a celor-lalte țări române.

În loc de maiestóse păduri și daurite holde, nu vezi acolo

decât monotóne deșerturi, așternute cu luciul năsipului său presărate cu debili arbusti, păduceli săi măceși, și cu sălbatiche erburî și buruene, iar între ele, ceva caracteristic, fantasticul scaiete, al cărui cap rotund ca o minge, spinos ca un ariciu și ușure ca puful, se deslipesce tómnă de putrețitul său trunchi și apoi, gonit de cea mai slabă suflare a vîntului, rotesce mereu de-alungul pustiului, pân'ce se innécă în Nistru său în Dunăre.

«In loc de posomorîții Carpați, uriașele sentinele ale Moldovei, nu veđi acolo decât pitulate și imprăstiate grămădióre de pămînt, carî se par a fi înălțate cu mîna omului, căci producerile naturei nu pot fi atît de meschine.

«In loc de nenumărate 'ape și rîulețe, veđi cîte o baltă «sărată, cîte un pîrău efemer ce nu-l veđi mai găsi mîne, «sorbit de arșița sórelui....

Ast-fel descrie Basarabia în trăsuri colorate, plastice, marele nostru istoric și filolog Bogdan P. Hasdeu, fiul nemuritorului Basarabén Alexandru Hasdeu, în_una din scrierile sale istorice. (1)

Cu aceste cîte-va linii, scrise de savantul nostru academician, ne place a împodobî întăia pagină a acestui op, datorit unei munci de mai mulți ani.

Istoria primordială a romănescei țerióre care se numesce «Basarabia» este și rămăne acoperită de întuneric; acel întuneric se sparge de-abiă pe timpul lui Herodot. După óisele clasicului istoric, Schiții (2), strîmtorați de Masageți, trec din Asia în Europa pe la 630 înainte de Christos și năvălesc asupra Chimerienilor, carî erau așezați de-alungul malului nordic al Mării Negre. Regii Chimerienilor se încercă să opréscă puhoiul noilor veniți, dar sunt uciși de supușii lor și înmormîtați aprópe de Nistru. Schiții ocupă atunci întregul teritoriú de la Don pînă la Dunăre, așezându-se prin urmare și în Basarabia de sud.

La rîndul lor, Schiții, în noua lor patrie, au fost mereu atacați de alte némuri. Dintre vrăjmași, mai cu sémă dureros i-a isbit Dariu Histaspe, Regele persan, care a trecut Dunărea lîngă actuala Isaccea. Armatele persane năvăliseră în

(1) *Ioan Vodă cel Cumplit*, 1894, p. 117—118

(2) Herodot, cartea IV, Melpomena.

Basarabia după unii din scriitorii clasici pe la 508, după alții pe la 515 înainte de Christos. Împreună cu Persanii ajung în Basarabia și Elenii, dintre care un număr se înrolase în armata lui Darius; acești Greci recunoscuseră importanța comercială a țărilor udate de Marea Neagră. Curînd după această expedițiune au apărut în Schiția coloniștii greci, care s'au și așezat pe alocurea, încercînd să intre în relațiune de comerț cu popoarele barbare așezate între Nistru și Don. Herodot (1) a găsit pe acești Greci locuind în Basarabia; el pomenesce pe Tiriții, de origine elenă, care locuiau lângă gura Tirasului și care aveau pe acolo așezăminte bine întocmite. Lângă gura Nistrului el menționează orașul Tiras sau Ofuza, care era construit pe locul actualului oraș Ak-Kerman. După arătările lui Amnian Marcellin însă, Ofuza a fost întemeiată de Fenicienii, iar Niebuhr crede cum că coloniile grece s'au întemeiat pe la 370 înainte de Christos.

Schiții, în luptele lor cu Sarmații, au fost nenorociți; domnia lor s'a surpat prin aceste războaie crâncene, iar în locul lor în actuala Basarabia apar Geții și Dacii, veniți din Tracia și Mesia.

După Strabon, Geții au fost împinși din Tracia de către Bastarni, popor necunoscut de Herodot. Pe la Cahul, Geții s'au întîlnit apoi cu armata lui Alexandru Macedon, care s'a încercat să învingă pe Tribalii, pitulați prin mlaștinile de la Babadag. Alexandru-cel-Mare a trecut Dunărea și a distrus orașul Geților.

Sub Berebista, Geții înving pe Sarmați și-și largesc dominațiunea până la Dnipro; ei au distrus orașul Olvia de pe Bug și au ocupat Ofuza.

Domnia Geților, după mîrtea lui Berebista, a fost nimicită atît din cauze lăuntrice, cît și din cauza războaielor cu Romanii.

Sub August, Basarabia a devenit o parte integrantă a Imperiului Roman și a fost alipită la Mesia inferioară împreună cu Tiras, întemeiat, după Pliniu, acolo unde altă dată a fost Ofuza. În muzeul Societății de istorie și arheologie din Odesa se află o pîtră de marmoră înaltă de un cot și jumătate și lată

(1) Herodot s'a născut în anul întăiu al Olimpiadei LXXIV, adică pe la 484 înainte de Christos.

de un cot și un sfert, găsită pe malul stâng al Nistrului lângă Ak-Kerman. Pe acea piatră se poate citi următorul fragment de inscripțiune foarte prețios:

1. GIIAVCT
 NITATISINSPECTAQVODVO
 QVARATIONEVIDEBATVRCVMIVSTA .
 ONESERVAVIMVSVTNEQVEIPSIGONS . .
5. NE DIVTVRNAPELLERENTVRETINPOTTER .
 DECRETA CIVIVMADSVMDORVMGONSIL
 PRAESIDISPROVINCIAE C. V. PERPENDERENT .
 EXEMPLVM EPISTVLAE ADHERACLITVM
 QVAMQVAM TYRANORVMCIVITAS ORIGINEM
10. DATI BENEFICII NONOSTENDAT NEG FACILEQVAE
 PER ERROREMAVT LIGENTIAMVSVRPATA SVNT PRAE
 Scriptione TEMPORIS CONFIRMENTVR TAMEN
 QVONIAM DIVI AN TONINI PARENTIS NOSTRI LITTE
 RASSEDET FRATRUM IMPERATORVM GOGOTAMVSITEM
15. ANTONII HIBERI GRAVISSIMI PRAESIDIS QVOD ATTINET
 AD IPSOS TYRANOS QVIQVE ABIISSE QVNDVM LEGES
 EORVM IN NVMERVM CIVIVM ADSVM PTISUNT EXPRI
 STINO MORE NIHIL MVLTARIVOLVMVS RETINE ANT
 IGITVR QVAQVA RATIONE QVAE SITAMSIVE POSSESSAM
20. PRIVILEGII GAVSAMIN PROMERCALIBUS QVQVERE
 BVS QVAS TAMEN PRISTINO MORE PROFESSIONIBVS
 ADDISCERNENDAMVNIFICAMERCIMONIORVMEDEN
 DAS ESSE MEMINERINT SED CVMILLYRICIFRVCTVM
 PER AMBITIONEM DE MINVI NON OPOREAT SCIENT
25. EOS POSTHAC EVERINT ADSVMPTI FRVCTUM
 IMMVNITATIS ITA DE MVM HABITVROS SI EOS LEGATVS
 ET AMICUS NOSTER VCIVRE CIVITATIS DIG NOS ESSE DE
 CRETO PRONVNTIAVE RIT QVOS CREDIMVS SATIS A
 BVN DE QVAE SIBI CONSVLTUM SI GRATI FVERINT EXI
30. STIMATVROS QVOD ORIGINE BENEFICII NON QVAESI
 TA DIGNOS HONORE CIVES FIERI PRAEGEGERIMUS.
 ΟΟΤΙΜΟΣΤΕΡΤΥΛΛΑΟΣ ΑΡΧΟΤΣΙΒΟΤΑΝΗΗ
 ΜΩΤΥΡΑΝΩΝ ΧΑΙΡΕΙΝ
 ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝΓΡΑΜΜΑΤΩΝΠΕΜ
35. ΦΘΕΝΩΝ ΜΟΙ ΤΗΘ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝΗ ΗΜΩΝ ΑΝΕΙ
 ΚΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΕΣΤΑΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
 ΤΟΥΤΟΙΣ ΜΟΥΤΟΙΣ ΓΡΑΜΜΑΣΙΝ ΠΡΟΕΤΑΞΑΟ
 ΠΩΣ ΤΝΟΝΤΕΣ ΤΗΝ ΘΕΙΑΝ ΕΙΣ ΓΜΑΣ ΜΕΓΑΛΟ
 ΔΟΡΙΑΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΑΥΤΩΝ ΤΥΧΗ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗ
40. ΣΗΤΕ ΕΡΡΩΣΘΑΙ ΓΜΑΣ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΕΙΝ ΠΟΛ
 ΛΟΙΣ ΕΤΣΙΝ ΕΥΧΟΜΑΙ ΑΠΕΔΟΘΗΠΡΟ
 ΙΓ ΚΑΛΑΝΔΩΝ ΜΑΡΤΙΩΝ ΑΗΝΕΩΝΟΣ Η
 ΑΝΕΣΤΑΘΗ ΕΠΙ ΜΟΥΚΙΑΝΟΥ ΚΑΙ ΦΑΒΙΑΝΟΥ

ΠΙΛΑΤΩΝ ΕΝ Τῷ ΕΜΠ ΕΤΕΙ
46. ΑΡΧΗΣ Η ΑΙΔΙΟΤ ΚΑΜΠΟΤΡΝΙΟΤ.

Imperatoriam privi-

1. legii auctoritatem, epistola de jure immunitatis inspecta quod vobis datum ex aequa ratione videbatur, cum justa religione servevimus, ut neque ipoi constitutio-
5. ne dinturna pellerentur, et in posterum decreta civium assumendorum consilio Praesidis Provinciae v. c. perpenderentur.
Exemplum epistolae ad Heraclitum.
Quamquam Tipanorum civitas originem
10. dati beneficii non ostendat, nec facile, quae per errorem aut licentiam usurpata sunt,
prae-
scriptione temporis confirmentur, tamen, quoniam Divi Antonini, parentis nostri, litteras, sed et fratrum imperatorum cogitamus, item
15. Antonii Hiberi, gravissimi Praesidis, quod attinet
ad ipsos Tyranos, queque ab sis secundum
leges
eorum in numerum civium adsumpti sunt,
ex pri-
stino moze nihil mutari volumes. Retinent igitur quaquam ratione quaesitam sive possessam.
20. privilegii causam in promencalibus quoque rebus, quas tamen pristino more professionibus ad discernando mugnifica, mercemoniarum edendosesse meminerint. Sed cum Illyricifructum per ambitionem domini nan oporteat, sciant
25. eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum immunitatis ita demum habituros, si eoslegatus et amicus noster v. c. jure civitatis dignos esse decreto pronuntiaverit; quos credimus satis a bundequo sibi consultum, si grati fuerint existimatu-
30. ros, quod, origine beneficii non quaesita, dignos honore cives fieri praeceperimus.

Οοῦνιος Τέρτυλλος ἄρβουσι βουλῇ δη
 μῳ Τυράνων χαίρειν.

35. Αντίγραφον τῶν θείων γραμμάτων πεμ-
 φτέντων μοι ὑπο τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνει-
 κήτων καὶ εὐτυχεστάτων αὐτοκρατόρων
 τούτοις μου τοῖς γράμμασιν προέταξα, ὅ-
 πως γνόντες τὴν θείαν εἰς ὑμᾶς μεγαλο-
 δωρίαν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν τύχῃ εὐχαριστή-
 40. σῃτε. ἐβῶσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν πολ-
 λοῖς ἔτεσιν εὐχομαι. ἀπεδόθη προ
 ΙΓ καλαινῶν Μαρτιῶν Αἰγυπτίου Η
 ἀνεστάθη ἐπὶ Μουσιάνου καὶ Φαβιάνου
 ὑπάτων ἐν τῷ EMP ἔται
 45. ἀρχῆς II Αἰλίου Καλπουρνίου. (1)

(1) Iată traducerea *ad-litteram* a acestei inscripțiuni :

«După cercetarea edictului privitor la dreptul de privilegiul comerciale, noi am păstrat, cu datorita sfințenie, în totă puterea, privilegiul împărătesc dat vouă, precum s'a constatat în puterea legilor, acesta, atât pentru ca să nu lipsescă dispozițiunile de demult puse în acțiune, cât și pentru ca și în viitor să fie respectate patentele acelora cari, după bunăvoința președintelui nostru de provincie, se vor prenumără între cetățeni.

«Copia rescriptului dată lui Heraclite.

«Neluând în considerațiune că *cetățenii tiriteni* nu arată originea privilegiului dat lor și că aceea ce este apropiat pe nedrept și arbitrar nu se poate întări pe considerațiunea că e o stăpânire veche, totuși, amintindu-ne de chrisocele atât ale Divului Antonie, părintele nostru, cât și ale fraților Impăraților și a lui Antonie Hiber, președintele nostru provincial, noi voim ca în obiceiurile antice atât ale *Tiritenilor* înșiși, cât și ale acelora cari, după legile în ființă la ei, au fost primiți în numărul de cetățeni—nimic să nu se clintescă. De aceea, dreptul la privilegiu, în ori-ce mod căpătat și găsit, ei de o potrivă să-l menție și în ceea ce privesce obiectele de cumpărat; cu condițiunea însă că, ca și în trecut, nu vor încetă a arată mărfurile lor, pentru ca să se deosibescă de acele cari nu sunt scutite de vamă. Dar, de ore-ce veniturile *Illiriei* nu trebuie să se micșoreze din cauza toleranței, să le fie cunoscut că acei cari apoi se vor primi în numărul cetățenilor numai în acel cas vor fi scutiți de plata vămii, când legatarul și amicul nostru o va întări prin edictul său, declarând că sunt demni de a căpăta dreptul la cetățenie. Așa dar, admitem că, dacă ei vor fi recunoscători, apoi se vor convinge cum că foarte mult s'a făcut pentru dînșii; de ore-ce noi, fără a mai cercetă soriginea privilegiului lor, am ordonat să fie considerați drept cetățeni privilegiați.

«Ovanu Tertill salută pe archonți, senat și *poporul Tiritianilor*. Copia scrierilor păstrate cu evlavie și trimisă mie, cari sunt de la ai noștri

O altă descoperire arheologică s'a făcut în județul Cahul. În luna Maiu 1843, lângă colonia Cartal, nisce țărani coloniști au desgropat într'un câmp mai multe petre cu rămășițele pe ele ale unor inscripțiuni antice. După cercetarea făcută de către arheologul rus d-l Murzakewici, aceste petre aparțineau unor construcțiuni antice. Una din petre a conservat abia câte-va litere latine:

J VAÆF

P. . .

Alte cinci petre au conservat următoarele litere : (1)

N. 2 EV
 VS .
 TO .
 FIL.

N. 3 RES .
 RES .
 B

N. 4 . O
 . OSALY
 TE.

N. 5 . RE
 CVM.
 IBV

N. 6 SACR . M .

Afară de aceste bucăți nedescifrabile, d-l Murzakewici a mai găsit o piatră de 1 $\frac{1}{2}$ cot lungime și $\frac{3}{4}$ cot lățime,

neclintită și în liniște domnitori a-tot-șitorii, am explicat înaintea lor cuvintele noastre proprii, pentru ca voi singuri să vă convingeți despre bună-voința noastră fără exemplu și să ridicați rugăciuni pentru a lor înaltă sortă. Vă doresc belșug și noroc la mulți ani. Dat în ziua 13 înaintea calendelor lui Martie, în a 8-a Lineor; expus în timpul consulatului lui Mucian și Fabian, în anul 145 de sub șefia lui P.; Elia Calpurniu.-

(1) Записъ Одесс., Об Иср., т. I, pag. 625.

care posedă un desen bine conservat. Desemnul reprezintă pe Apollon și Diana.

Rămășițe arheologice romane se găsesc mereu în Basarabia. Ele sunt mărturie că valea întrégă, începând de la gurile Dunării și până la Nistru, pe timpul domniei romane, a fost ocupată de cetățeni romani.

O legendă istorică pretinde chiar că Traian ar fi despărțit Dacia de restul lumii barbare printr'un val uriaș, ale cărui urme s'aũ păstrat în Țilele noastre.

Sub Antonin Filosoful printre autochtoni s'aũ așezat 16 nẽmuri barbare. (1) În secolul III după Christos, în Basarabia apar Goții, cari se amestecă cu Dacii. Apoi în secolul IV, sub Ermanaric, domnia Goților se întinde dejă de la Taurida și Marea Negră până la Marea Baltică. Cantemir scrie că Goții aũ avut în Basarabia mai multe orașe, pe alocurea unde acum se află satul Lăpușna, orașul Orheiũ, tĩrgușorul Telenesci etc.; iar Bekker în *Istoria Universală* (part. III, p. 326) pretinde că sub numele de Goți s'ar înțelege un fel de unire a mai multor popore sub egida Goților.

La anul 332 Impãratul bizantin Constantin-cel-Mare, după ce Goții călcaseră hotarele imperiului sãu, a trecut Dunãrea și, după Sozomen, ar fi biruit țera lor, creștinându-i cu acest privilegiũ.

Dintre cetățile construite de Romani, una din cele mai importante a fost cetatea Sf. Ciril, care se află lângă actualul Ak-Kerman, acolo unde altă dată eră *Ulmiton*. După Procop, aci a fost cuibul «tãlhãresc al Slavilor»; iar mai departe eră cetatea *Egista* și pe hotarul Schiției cetatea *Almirina*.

De la Chilia în sus pe Dunãre, după unii Traian, după alții Justinian, a construit cetățile *Literata* și *Cantalozatio*; iar mai departe *Smornes*, care pôte să fi fost construit pe locul unde ađi se află orașul Ismail. Țeranii romani până acum numesc Ismailul *Smil*, cuvĩnt ce pôte derivă de la anticul *Smornes*.

De la Ismail, mergẽnd pe șosẽua cea mare spre Bolgrad,

(1) Carta Peutengeriană așeză aci pe Veneți. *Kogãlniceanu* crede că aceste nẽmuri aũ fost slave. *Schafarik* în *Славянскія Древности*, t. I, p. 223-224-225, idem.

la gura Ialpugului, care se revarsă în lacul cu același nume, exista acum 30—40 ani urmele unei cetăți mari, pe care țeranii români o numesc *Tinta* și care poate să fi fost vechea *Tanata*, zidită de Romani și reconstruită apoi de Stefan-cel-Mare, iar mai târziu dărîmată de Turci, cari din materialul cetății marelui Domn român au zidit cetatea *Tabac*, de lângă actualul Bolgrad. Cantemir însă scrie că cetatea *Tabac* a fost pe malul Dunării.

Lângă satul istoric Cartal a existat de asemenea o mare cetate romană, poate *Epolium*, ale cărei temelii solide s'au păstrat până acum partea de mîdă-nöpte a satului.

Mai jos, în dreptul Isacei (vechea Oblucița), există până acum un vad peste Dunăre, peste care a trecut armata lui Darius Histaspes, iar pe la 1828 armata rusescă, cu ajutorul Lipovenilor din Tulcea, sub domnia Impăratului Nicolae I. Fi-va acest vad tocmăi locul unde Darius construisese podul de pe Dunăre?

Puțin mai la o parte de la Dunăre, pe șes, a fost cetatea *Campis*, iar pe malul Dunării chiar cetatea *Serni*, pe locul unde acum se află orașul Reni. Mai sus, la gura Prutului, a fost cetatea *Daciporata*, iar și mai sus, tot pe linia Prutului, exista altă dată cetățile dace *Piroboridava* și *Zarigadava*.

Pe la 375 năvălesc în Basarabia Hunii, sfarmă rezistența Goților și-i silesc să-și caute scăpare pe teritoriul Imperiului Roman. Basarabia devine deci patrimoniul unei nouă monarhii create de Atila.

Pe la 454 domnia Hunilor începuse să slăbească; moștenitorii «biciului lui Dumnezeu» desfac statul în mai multe bucăți; Innac, unul din fiii lui Atila, capătă Basarabia, care devine cunoscută sub numele de Hunivara, adică hotarul Hunilor.

După acesta, Basarabia devine din nou bulevardul prin care trec barbarii, în mișcarea lor din Asia. Pe timpul lui Justinian I, pe la 545, a devenit patrimoniul Anților, un popor de gîntă slavă, care locuiește între Nistru și Dnipru. Așezându-se în Basarabia pentru un timp öre-care, Anții mereu sunt călcați de alte nămurii barbare, cari năvălesc din Asia și se înghesuiesc spre stepile de la sudul Rusiei actuale. La acest timp se referă discursurile lui Procopiu și ale lui Jordanes privitoare la anticul Tiras, numit de Slavi *Belgorod*, cu care

nume a fost cunoscut oraşul şi Impăratului Constantin Porfirogenetul.

Jordanes scrie: «În părţile de la mătă-nópte ale munţilor Carpatini, unde isvorăsc Vistula, pe un litoral nemărginit, locuiesc un popor numeros, Veneđii, sub diferite numiri; dar mai cu sémă sub două nume: Slavî şi Anđi. Slavii locuiesc a civitate nova, et slavino Romunense, et lacu qui appellatur Mussiarus, usque ad Danastrum et in Borsam visla tenus (1) (de la oraşul nou al ţării romănesci şi lacul Musian până la Nistru şi la Nord până la Vistula mlaştinele); şi pădurile le servesc drept cetăţi. Anđii sunt cei mai puternici dintre locuitorii de pe malul Mării Negre şi ocupă totă ţera de la Nistru până la Dunăre.»

Pe la anul 566, Anđii au fost călcaţi de Longobardii, apoi de Avari, Bulgarii şi Maghiarii, până ce aceştia din urmă s'au strămutat în Pannonia, în fine de Pecenegii şi de Cumanii.

Slavii cari locuiau în Basarabia erau cunoscuţi letopisetului slav Nestor sub numele de Teverieni şi Uglici şi plătiau tribut lui Igor, după ce Sveneld a luat capitala lor *Peresecina*. (2)

(1) B. P. Hasdeu, *Strat şi substrat*. O ingenioasă ipotesă istorică, care dărimă modul de a înţelege acest pasagiū din Jordanes al altor istorici.

(2) Satul Peresecina există în Basarabia şi acum şi se compune din 460 case, având o populaţiune de peste 2000 suflete, parte Români, parte Ruteni şi Evrei. Satul posedă o biserică cu hramul sf. Michail. Numele satului se pomenesc într'un chrisov al lui Ilie-Voevod, datat cu anul 6904 (1396). Iată textul chrisovului în cestiune după Записки Одес. Общ. Истоп., т. V:

«Suret de la Ilie Voevod, leat 6904 Mai 1

«Facem înseiintare pentru adevărata sluga noastră dumnului Dema Uzanie, că slujind mai înainte răposatului părintelui nostru cu dreptate şi credincioasă slujbă, iar astăzi slujesc şi nouă cu dreptate şi cu credinţă, pentru care şi noi, văgând a lui dréptă şi credincioasă slujbă, Pam miluit pre dînsul, osebit de altele, i-am dat lui întru al nostru pămînt loc *din pustiu*, lui şi frăţini-seu Petrica, de pe aceea parte de Ikel anume Cobilca, din vîrf şi până în gură şi *Peresecina*, din vîrf până la gură, şi câte sate vor puté să-şi facă, să facă, acele ca să le fie parte dréptă....»

Despre Peresecina letopiseţul lui Nestor face următoarea menţiune: «И бѣ у него (adecă la Igor) воевода, именемъ Светодъ и прелучи Угличъ; и «возложи на нихъ Игорь дань и вдасть Светелду. И невдалеку отъ градъ именемъ Пересечина и сѣде около его три лѣта.»

Vorbind despre acești Slavi, letopisețul lui Nestor spune: «Тиверцы приседаху ко Дунаеву и бѣ множество ихъ, сѣдаху по Бугу и по Днепру оди до моря и суть города ихъ и до сего дня, до то си зовяху отъ грекъ великая Скуѣ». Adecă: «Tiverienii erau așezați *spre* Dunăre și au fost mulți, ședeau ei pe riul Bug și de-alungul Dnistrului până la mare și sunt orașele lor p'acolo până acum, și acestea de Greci se numesc Schiția-mare».

Este deci de observat că letopisețul nu pomenesce de loc nici despre Prut, nici despre Nistru și așază pe Slavi dincolo de Nistru, pe Bug și Dnistrul până la mare și *spre* Dunăre, adecă probabil la gurile Dunării.

Pe la secolul XII Basarabia, după mórtea lui Iaroslav, a fost deja călcată de avangarda migrațiunii mongole, ce începù a curge spre Europa; acéstă avangardă eră formată din Polovți sau Cumanii, cari s'au așezat în Basarabia, unde au și rămas până ce n'au plecat în Ungaria.

În curînd întregul litoral de la Volga până la Don, de la Don până la Taurida, Ociacof, Bug și Nistru, deveni o întinsă pustietate, acoperită de puhoiul popórelor mongole.

Mongolii cuceriră pe toți Slavi de la Răsărit: Principii Kievului și ai Moscvei se supuseră lor și Țarii Moscvei deveniră curtenii plecați ai Hanilor.

Puțin înaintea acestor timpuri triste pentru Basarabia, pe malurile Pontului Euxin apărură coloniile genoveze și pisane. Acești pioneri latini, în curgere de patru secole, au domnit peste Marea Năgră și, pretutindenea unde împrejurările naturale permiteau fundarea de factorii de comerț cu popórele barbare, ei au întemeiat colonii și cetăți întărite.

Pe malurile Dunării și ale Nistrului până ađi există rămășițe mărețe de ale acelor cetăți; pe-alocurea s'au păstrat chiar și turnuri și bastioane. Despre aceste rămășițe vom vorbi pe larg mai la vale.

Cu puhoiul mongol s'a isprăvit grósnică migrațiune a popórelor din Asia și, imediat ce valea Dunării s'a curățit de nomadi, valorósa viață a némului traco-roman descinse din plaiurile Carpaților și ocupă pămîntul strămoșesc.

Întăiu s'a format Țera-Románescă, apoi Moldova.

Din acest moment istoria Basarabiei e strîns legată de istoria Moldovei și a Valachiei.

Intr'o vreme, mai ales până la mórtea lui Mircea-cel-Mare, tot ţermul Dunării, de la Severin până la Chilia, aparţinea Munteniei, a căreia ţeră, după porecla dinastiei princiare, se numia «Basarabia».

După ce însă Moldovenii se lăţiră cu încetul, bucată cu bucată, şi în fine, sub Stefan-cel-Mare, tăiară tocmai la Milcov hotarul Ţării-Româneşti, teritoriul dintre gura Nistrului şi Dunăre conservă el singur, ca amintire, numele de Basarabia.

Dimitrie Cantemir, în opera sa *Descriptio Moldaviae* (ed. 1872, p. 10) scrisă pe la 1716, descriind teritoriul Moldovei, dice: «*Tribus* olim absolvebatur partibus *inferiore, superiore et Bassarabia* în quibus universim provinciae minores numerabantur viginti tres. Postea quam vero sequentibus temporibus Turcarum tyrannide oppressa esset, Basarabia, Aroni principis perfidia, tradita Tigine cum duobus partibus, novemdecim tantum regiones, neque haec integrae hodiernis principibus remanserunt.»

Apoi Cantemir, când enumără judeţele Moldovei, spune că Moldova-de-sus se compunea din judeţele: Hotin, Dorohoiu, Hârlău, Cernăuţi, Suceva, Némţu şi Bacău; iar Moldova-de-jos se compunea din judeţele: Iaşi, Cărligătura, Roman, Vasluiu, Tutova, Tecuci, Putna, Covurluiu, Fălciu, Lopuşna, Orhei şi Soroca. În fine (p. 19): *Bugéc, Akkerman, Chilia* şi *Ismail*, adică Basarabia propriu zisă.

Partea de la mēdă-nópte a actualei Basarabia intră deci ca parte integrantă a Moldovei, şi în acēstă parte a ţării se aşeză temeinic nēmul nostru, care a şi rămas acolo până în zilele nōstre. (1)

(1) Poporaţiunea românească a acestei părţi din Basarabia de la 1861 începū a emigră, din cauza strîmtorării, în Caucas, unde acum locuiesc peste 7.000 de Români orheieni şi hotineni împrejurul Cutaisului şi al Taurisului. Dar aceştia sunt rămăşiţa altor mii şi mii de Moldoveni, cari au perit în Caucas, din cauza frigurilor şi miseriei. În revista d-lui Stasiulevici, «*Vestnik Europi*», 1896, luna Martie, găsim la pag. 208 următorul pasagiū privitor la nenorocii colonişti români din Basarabia: «Moldovenii din Basarabia erau ademiniţi de a se aşeză pe malul Mării Negre la Caucas. Şi ce fel de privilegii, ce fel de manopere (priemi) nu s'au născocit pentru a uşurā problema! Dar pentru a luptă cu forţele grósnice ale naturei erā necesar ca omul să se formeze de secole, să fie

Partea de jos a actualei Basarabii, deși poporată la rîndul ei de Români, totuși a rămas expusă în curgere de aproape cinci secolî migrațiunii popoarelor tătare; apoi se așezară aci coloniî bulgare, sërbe și muscălesci.

Incepînd cu domnia lui Ștefan-cel-Mare, Basarabia, atît cea de sus, cît și cea de jos, în toate peripețiile culminante ale vieții istorice a nîmului nostru, împărtășesce sorta patriei-mame. Situată la marginea lumii civilisate, sorta Basarabiei a fost de a primi cea dintîi tôte loviturile tempestei, deslănțuite în contra lumii civilisate de lumea barbară, care se așeză încetul cu încetul în văile Rusiei, dincolo de Nistru.

«Potopul Asiei a vrut să înghiță lumea», ȳice Bălcescu în sublima *Cîntarea României*, «și Româniî i-au pus stavilă». Avangarda acelor Români, cari au stăvilit în curgere de secolî puhoiul popoarelor barbare, au fost Româniî din Basarabia, sentinela neadormită a lumii civilisate. Cu ochii ȳintiți spre pustietățile stepelor de dincolo de Nistru, unde se învîrteau hordele Slavilor și Mongolilor, Româniî din ȳinuturile Hotinului, Sorociei și Orheiului păziau hotarul Moldovei.

Aci, între Prut și Nistru, între cetatea Hotin și Cetatea Albă, la Tighinea, la Lipinți, Chilia, lângă Cahul, Lăpușna, Soroca, Varnița și așa mai departe, s'au petrecut luptele cele mai crâncene între Moldoveni și Turci, Tătari, Cazaici, Poloni.

Solul Basarabiei e îmbibat de sânge românesc.

Pe acest petec de pămînt românesc a fîlăit în secolul XV stégul grósnic pentru Musulmani al nebiruitului Ștefan-cel-Mare. Numele marelui Domn al Moldovei e scris cu litere de aur pe paginile istoriei Basarabiei, și tôte încercările istoricilor ruși, ca Batiuşcoff și Nakko, de a șterge de pe

bine oțelit, pentru a îndurà această climă și această natură. Pentru a-și organiza traiul în aceste strîmtori, pentru a nu se cutremurà față cu neajunsurile și a nu fugi îndărăt, erà trebuincios să fii, ca Prometeu, încatenat pe o stîncă de către necesitatea istorică, de neputința de a eși din aceste locuri sîlbaticce. Coloniștii moldoveni, crescuți în alte condițiuni, veniți aci pentru a-și găsi o patrie mai bună, au găsit, în loc de raiu, precum li s'a promis, miseria, bólele și mórtea. *Șir lung de morminte de-alungul malurilor Caucasului, iată tot ce a rămas din această nereușită colonizare.*» (A. Starostavski.)

zidurile Hotinului, Sorocei, Tighinei, Cetății-Albe și ale Chilieii gloriosul nume al lui Ștefan-cel-Mare, vor rămâne zadarnice.

Ștefan-cel-Mare a domnit 47 ani, 2 luni și 3 săptămâni, și s'a săvârșit la 2 Iulie 1504. Înaintea săvârșirii sale, el chemă pe Vlădicii și toți sfetnicii săi, boeri mari și alții toți câți s'au prilejit, «arătându-le cum nu vor pute ține țera precum o au ținut el, ci socotind decât toți mai puternic pre Turci și mai înțelept, a dat învățătură să se închine Turcului». (1)

Dar pacea și prietășugul cu Turcii, dicea marele Ștefan, să se facă în așa condițiuni ca țera să-și păstreze drepturile strămoșești; iar neputându-se învoi cu această îndatorire, atunci mai bine să moră cu toții, apărând patria.

Se dice că sufletul omului, înainte de a se destrupă, adeseori cu ochii spirituali prevede și pătrunde șirul evenimentelor, cari logic se înlanțuiesc de secol.

Ștefan-cel-Mare de sigur că a prevădut viitorul țării românești și, prevădându-l, a dat urmașilor săi acel sfat înțelept, care până în zilele noastre a rămas și rămâne punctul culminant al politicii mari.

De la Ștefan-cel-Mare și până la Dimitrie Cantemir, Moldova, împreună cu partea sea integrantă *Basarabia*, prin șirul logic al evenimentelor istorice a fost osândită de a ocupa locul între ciocan și nicovală.

În fața puterii grósnice a Imperiului Otoman, se încheagă și creșcă puterea și mai redutabilă a Rusiei.

Când Turcii luară de la Ștefan-cel-Mare Cetatea-Albă și Chilia, atunci Regele Poloniei Casimir IV scriă Marelui Duce al Moscvei ca să se unescă cu dînsul pentru a se opune victoriilor Musulmanilor. Ioan III, Ducele Moscuii, a răspuns la această îndemnare «că-i este prea departe pentru a ajuta pe Ștefan Voevod, dar că cei-lalți Regi ai creștinății, cari sunt mai aproape, să-l ajute».

Ioan III eră înrudit cu Ștefan-cel-Mare, căci fiul marelui Kneaz al Moscvei ținea în căsătorie pe Elena, fiica marelui Domn al Moldovei.

Intemeiătorul Moscvei (sobiratel zemli ruskoi), precum îl

(1) Letopisețul Urechii.

numesc pe Ioan III istoricii ruși, eră deja și intemeiătorul politicei viclene a Rusiei față cu popóarele creștine, cari țineau pept la hotarele Imperiului musulman.

Causa refuzului lui Ioan III de a ajuta pe Stefan eră dorința de a certă pe Domnul Moldovei cu Ducele Litvaniei Alexandru și nici decum de a mijloci pentru împăcarea Principilor creștini.

În anul 1513, Bogdan, fiul lui Stefan-cel-Mare, își aduse aminte de povețele tatălui său și trimise la Constantinopole pe Logofetul Teut spre a închină Moldova. Sultanul Selim iscăli tratatul de pace, prin care Sublima Pórtă recunosceă Moldova de țără neatârnată, care are dreptul de a fi cărmuită după legile ei, de către Domnii aleși de națiune.

Sub Petru Rareș, fiul natural al lui Stefan-cel-Mare, Sultanul Suleiman, cucerind partea de sud a Basarabiei, stabili acolo două sandjacuri otomane.

Acésta cră primul pas pe povirnișul alunecos, ce-l făcu Turcia, călcând tractatul încheiat între Moldova și dinsa.

Deja Petru Rareș, pentru a împedica pe Sublima Pórtă de a nimici neatârarea țării, s'a vădut silit de a recurge la ajutorul Rusiei: în anul 1542 el trimite soli la Țarul Ioan IV, sub pretext de a cumpără samuri pentru sultan. Țarul Moscovei primi pe soli și propuse lui Petru ajutor în contra Turciei. Solia Țarului n'a putut însă străbate prin Polonia, fiind împedicală de a trece în Moldova.

La 1574 Ioan-cel-Cumplit, pentru același scop, se adresază la Cazaci și Poloni. Cel dintâi, strîmtorași de Tătari, primesc propunerea vitézului Domn al Moldovei și-i trimit pe Hatmanul Swirgovski cu câte-va sutimi de Cazaci; cei din urmă refuză de a rupe pacea cu Sublima Pórtă. După mai multe victorii strălucite, Ioan-cel-Cumplit cade ucis mișelesc de Turci.

Lupta lui Ioan-Vodă cel Cumplit de lângă Cahul este și va rămâne o pagină glorioasă din istoria némului nostru.

La 1594 și 1595 Basarabia devine prada Cazacilor. În luna Iulie 1594 Hatmanul Nalivaico arde Tighinea și Chilia și jefuesce întreagă țera de jos; pe la Septembrie același an Lobodă și Nalivaico ajung la Iași și bat lângă Sucéva pe Aron-Vodă.

La 1616 Poloni ocupă Hotinul, sprijinind pe fiul lui Eremia Movilă în pretențiunile lor la scaunul domnesc; la 1617

Taganrog, Cameni-Zaton și Novo-Bogoroditsk, retrăgându-și hotarele până la Kiev și împrejurimile sale.

Împreună cu armata rusescă a părăsit Moldova și Dimitrie Cantemir, care s'a strămutat în Rusia împreună cu mai mulți boeri și slugi. Aprópe tóto acele familii boeresci parte s'aú stins, parte s'aú rusificat.

După Petru-cel-Mare atitudinea și politica Rusiei față cu Imperiul Otoman s'a schimbat. Urmașii lui Petru-cel-Mare aú înțeles că cuceririle mari nu sunt după puterea Imperiului rus de abia înjghebat; că înainte de a da pept cu Imperiul Otoman în Peninsula Balcanică, e necesar de a cucerii stepele nemărginite de la Sud, ocupate de Tătari și apérate cu cetățile turcesci.

Achizițiuni teritoriale la Sud Rusia începù a face chiar sub Petru II, când într'un mod secret Cazacii deveniră supuși ruși: la 1734 *Zaporojia* se alipì la Rusia.

La 1738 Minich luă Ociacof și se apropie de Nistru; la 1739 Capnist cu Cazacii a ars Soroca și Minich a învins pe Turci la Stavuceni, lângă Hotin. Resultatul acestui războiù a fost ocuparea cetății Hotin de către Ruși și intrarea armatei rusesci în Iași, unde Impărătesa Ana a fost proclamată de Impărătesa Moldovei. Norocul Moldovenilor a fost că tocmai atunci s'a încheiat pacea între Turci și Imperiul Austriac; Rusia a fost silită a face același lucru și, după stipulațiunile tractatului încheiat, a remite îndărăt atât Ociacoful, cât și Hotinul.

Cu tóte astea hotarele Rusiei s'aú apropiat de noi și stepele dintre Bug și Donețu aú trecut de la Tătari spre Rusia.

Sub Impărătesa Ecaterina II, Rusia mai făcù un pas mare spre hotarele Moldovei.

Întâiul războiù s'a început la 1769, când Galițin a trecut Nistrul și a ocupat Hotinul și Iași; în curînd însă a fost silit să trecă Nistrul îndărăt. Galițin cedă comandamentul lui Rumentzef, care bătù pe Turci lângă Cameneț, iar generalul Cazarin, ajutat de volintirii munteni, în frunte cu Spătarul Cantacuzino, a ocupat Bucurescii.

La 10 Iulie 1774 s'a încheiat pacea de la Cuciuc-Cainardji. Stipulațiunile tractatului, contrariu pretențiunilor Rusiei, care cerea Ociacof, întrégă Moldova și Muntenia, s'aú mărginit

în a cedă Rusiei Cherch și Enicale, precum și a proclama pe Tătarii din Crimea independenți de Turcia.

Cu toată dorința Rusiei de a cucerii ambele Principate dunărene, scopul țintit n'a putut să fie realizat, din cauză că la 1772. în loc de aceste două țări, dînsa căpătă o bucată din Polonia. Imperiul Austriac însă, folosindu-se de împrejurările favorabile pentru dînsul, a ocupat pe atunci Bucovina, care la 1777 a și fost recunoscută de Turcia ca provincie austriacă.

În așa mod două imperii vecine micșorară o națiune creștină, care în curgerea secolilor aprôpe singură ținuse pept lumii musulmane în mersul ei crescînd spre inima Europei.

La 1783 Crimea a fost alipită la Rusia, iar la 1787 s'a început al doilea război între Imperiul Rus și Pôrtă.

Împărătesa Ecaterina II dete comanda armatei favoritului său Potiomkin, care cu ajutorul Cazacilor Zaporojeni luă Ociacoful. După această isbîndă, Rușii ocupă Principatele dunărene. Suvarof luă Ismailul; de-Ribas Tulcea și Isaccea.

Consecința acestui război a fost întinderea Rusiei până la Nistru, adică pînă la hotarele Moldovei.

În anul 1806 un nou război s'a încins între Rusia și Imperiul Otoman. Generalul Michelsohn ocupă Basarabia, prădînd-o și jefuind-o pînă la Iași; în același timp Generalul Essen ocupă Hotinul, Generalul Meyendorf luă Benderul, iar Principele Dolgorukiî trecu la Bârlad și Galați.

Pôrta, înspăimîntată de succesele armatelor ruse, voiă să începă tractative de pace, dar Împăratul Alexandru I ceru imperios cedarea întregii Moldove și a Munteniei pînă la Dunăre.

În curînd armata rusă în adevăr ocupase atât Basarabia cât și ambele Principate; în mâinile Turcilor n'aû mai rămas decât cetățile Ismail, Brăila și Giurgiu.

La 7 Iulie 1807 s'a încheiat pacea de la Tilsit și armatele rusă și otomană aû fost datore să părăsescă atât Moldova cât și Valachia. Dar în locul Sultanului Selim se urcă pe tron Mahmud II și Pôrta refusă de a accepta condițiunile de pace.

În anul 1809 un nou congres s'a deschis la Iași. Pentru astă dată Împăratul Alexandru I a arătat dorința Rusiei de a cucerii întregă Moldova și Muntenia.

Răsboiul a reînceput și, la încheierea păcii, la 1812, Turcia cedă Rusiei Basarabia.

De atunci și până pe la 1856 Prutul a devenit hotarul Moldovei din spre Imperiul Rus.

După tractatul din Paris, Rusia, învinsă de coalițiunea Puterilor mari europene la Sevastopole, a cedat Moldovei îndărăt partea de jos a Basarabiei, adică un petec de pământ ca de 10.288 km. pătr., cu o populațiune de peste 127.451 suflete.

La 1878, Rusia, călcând cuvîntul de onoare al Impăratului Alexandru II, care s'a legat trecînd Prutul cu armatele sale de a garanta integritatea teritoriului României, a cerut de la Congresul din Berlin înapoierea Basarabiei de la Sud. Areopagul european a cedat stăruințelor Rusiei și, în schimbul pămîntului luat, a alipit la România partea din teritoriul Țării-Românești de sub Mircea-cel-Mare: Dobrogea.

Am povestit în trăsuri generale istoricul teritoriului român dintre Prut și Nistru; am arătat ce sîrtă crudă a fost de vécuri ursită pentru această țără.

De la 1812, Românii din Basarabia sunt sub stăpînire străină. Ei sunt opriți a învăța limba lor maternă, opriți a se ruga lui Dumnezeu românește: *școala și biserica* în Basarabia au devenit pîrghia cu ajutorul căreia guvernul rus nădăjduesce să rusifice populațiunea românească.

Nici o carte, nici un țiar românesc n'are voie să treacă Prutul, în nici o școală nu este permis a se învăța românește în nici o bibliotecă nu se tolereză de se a țină o carte românească; la sudul Basarabiei, chiar anul trecut, adică la 1895, poliția rusescă a sefestrat de la mocanii transilvăneni «Visul Maicăi Domnului», pe «Arghir» etc, oprindu-î de a ceti chiar și aceste cîrticele.

Cu ajutorul școlei, Rusia a isbutit să rusifice aprîpe de-săvîrșit pătura cultă din Basarabia; *cu ajutorul bisericeî*, dînsa nădăjduesce să rusifice și populațiunea rurală.

Au trecut 86 ani de cînd Românii din Basarabia stau sub jugul Rusiei ortodoxe, și până în zilele noastre țeranul român de dincolo de Prut nu vorbește altă limbă decît cea românească, nu se rîgă lui Dumnezeu decît în limba părinților săi.....

Dumitrașcu-Vodă Cantemir (Intrarea sa în Iași).
(După o gravură mare a Academiei din Petersburg.)

CARTEA I.

GEOGRAFIA FISICĂ ȘI POLITICĂ.—GEOLOGIA.—OROGRAFIA.—HIDROGRAFIA.—CLIMA.—FLORA, FAUNA.

I.

GEOGRAFIA FISICĂ.

Țera care este cunoscută sub numele de Basarabia se află așezată între $45^{\circ} 9'$ și $48^{\circ} 38'$ latitudine de Nord și $23^{\circ} 4' — 28^{\circ} 8'$ longitudine de Răsărit, după meridianul din Paris. (1)

La începutul anului 1853 guvernul rusesc a trimis în Basarabia pe Colonelul Teodoroff împreună cu mai mulți ofițeri de Stat-major pentru fixarea pozițiunii acestei țări, precum și a topografiei ei. Lucrarea acésta a durat mai mulți ani și s'a terminat abia pe la 1857, fiind condusă de Generalul Blaremborg.

Drept amintire a lucrărilor, cari au durat propriu zis 40 ani, iar nu patru, de óre-ce au fost începute nu la 1853, ci la 1816, guvernul rus a dispus să se ridice un monument lângă Ismail. Acest monument s'a așezat la 1852 și se compune dintr'o piramidă de tuciú în înălțime de patru metri, avénd patru păreți. Pe păretele din spre méđă-nópte următórea inscripțiune în limba rusă arată scopul monumentului:

(1) După lucrarea lui Struve, pozițiunea Basarabiei, calculată după meridianul Pulkow, este $4^{\circ} 19'$ lat. apus și $0^{\circ} 8'$ long. de Răsărit. Același plan trigonometric este adoptat de către Statul-major rusesc în lucrarea sa din anul 1891. După o altă lucrare ruséscă, *Список населенных мѣстъ*, t. III, Basarabia este arătată între $45^{\circ} — 49^{\circ}$ lat. de Nord și $43^{\circ} — 48^{\circ}$ long. de Răsărit de la Ferroe.

Hotarul de la Sud
al
meridianului 25° 30'
de la Dunăre
până la
Oceanul de
ghetă
prin
Suedia și Norvegia
Din ordinul
Augustilor Monarhi
Impăraților
Alexandru I,
Nicolae I
și Regelui Oscar I,
lucrând neîntrerupt de la
1816 până 1852,
ați măsurat
geometrii
a trei popore.
Latitudinea 45° 20' 28".

Apoi, pe la 1848, directorul Observatoriului din Pulkow, d-l Sabler, a calculat pozițiunea a 74 locuri din Basarabia, luând ca punct central al triangulațiunii satul Vadul, care se află așezat sub 26° 47' 33" 308 long. după meridianul Parisului.

Iacă pozițiunile unora din aceste locuri, calculate de către Observatoriul din Pulkow:

Meridianul din Paris.

Numele punctului.	Latitudine.	Longitudine.
Akerman (oraș)	46°11', 31,7"	28° 0', 30,3"
Albinețu (sat)	47°32', 50,5"	25°17', 46,3"
Atachi (tîrg)	48°26', 40,8"	25°27', 13,1"
Bender (oraș)	46°49', 27,4"	27° 9', 14"
Bălți (oraș)	47°45', 49,7"	25°36', 1,1"
Vadul (sat)	47° 5', 21,8"	26°47', 33"
Lipcani (sat)	49°16', 4,3"	24°28', 21,8"
Noua-Suliță (tîrg)	48°16', 5,7"	23°56', 29,1"
Orhei (oraș)	47°22', 17,5"	26°29', 25,7"
Putinesci (sat)	47°50', 5,4"	25°48', 15,1"
Romancauți (sat)	48°29', 28"	24°52', 28,2"
Rosoșeni (sat)	48°24', 17,7"	24°40', 15,1"
Recea (sat)	47°58', 53,6"	25°20', 51,3"

Basarabia modernă posedă ca hotare politice despre nord-răsărit Imperiul Austriac și anume Galiția și vechiul pământ românesc Bucovina, spre apus Regatul României, iar spre răsărit Rusia.

După conturul său general, Basarabia ni se înfățișează ca un fel de corn de abundență, cercuit de malurile râurilor Nistru și Prut; iar gura cornului stă deschisă spre Marea Neagră, ale căreia valuri se abat de malul cornului în lungime ca de 20 kilometri.

Nistrul și Prutul, hotarele naturale ale Basarabiei, isvorăsc din munții carpați, ale căror ultime înălțimi, transformate într'un lanț de deluri, se isprăvesc în apropiere de orașul Bălți și satul Cornescl; această verigă de înălțimi formează linia de despărțire a apelor ce se scurg în Basarabia. De aci spre mare nivelul terenului scade mereu; iar la depărtare ca de vre-o două poște de Chișinău spre mătă-đi începe întinsa vale a Bugécului.

Albiile râurilor, ale pîraelor și bălțile încep din înălțimea Bălților și se îndreptă ba către Nistru, ba către Prut, după direcțiunea văilor împresurate de deluri. Văile mereu se lărgesc spre mătă-đi, iar spre Bugéc valea devine foarte largă și cu desăvirșire deschisă spre sud-răsărit, din care cauză această parte a Basarabiei e băntuită de mari curenți de aer și vînturile ce suflă aci usucă și slăbesc vegetațiunea solului. Valea Bugécului, deschisă spre răsărit, e acoperită cu vegetațiunea stepelor de dincolo de Nistru; *stipa capelata* și *stipa plumosa* dau acestei văi aspectul monoton și trist al stepelor, unde abia pe ici pe colea se înalță în slava cerului nisce movile, rămășițe unor timpuri antice. Mai la vale câmpia este tăiată de valul lui Traian.

Prin pozițiunea sa geografică, Basarabia beneficiază de sôrele strălucitor și binefăcător al sudului Europei, ea posedă un pământ roditor, plin de vlagă, delurile sale verđi sunt acoperite cu păduri, codri tăcuți și dumbrăvi, cósțele munților cu vii și liveđi, iar râurile și isvórele sale șerpuesc spre câmpii, unde pasc ciređi, herghelii și turme de vite, cai și oi.

Prin aspectul priveliștilor sale, precum și prin conformațiunea solului său, Basarabia se desparte radical în două părți; partea de sus, spre mătă-nópte, e muntósă, abundență în vлага

apelor, acoperită cu o vegetațiune succulentă, plină de păduri și codri; partea de jos, spre mătă-dî, 'e din contră plană, lipsită alocurea cu desăvîrșire de apă potabilă, cu clima uscată, săracă în vegetațiune decorativă.

La Nord, spre Orheiū, Hotin, Soroca, călătorul adese-orî rămâne fermecat de priveliștea peisagiului, și împrejurimile Rinului nu sunt de loc mai pitoresci decăt împrejurimile de la Soroca de pe Nistru.

Nisce maluri înalte și abrupte sunt alocurea acoperite peste tot cu păduri, alocurea góle și stâncóse. Dincolo de mal spre nord se întind păduri vaste și tăcute în posomorita lor maiestate; din aceste păduri, prin văi înguste și stâncóse șerpuesc isvóre și rîulețe, cari se revarsă în Nistru. În fine bătrânul Nistru cu apele sale curgătóre, sfredelindu-și albia printre stânci și déluri, pentru a-și reversă apele în Marea Négră..... Iar peste tóte acestea un cer albastru, un aer imbibat de parfumul florilor și al finețelor, și colo sus — sus, în slava cerului, plutesc vulturii Basarabiei.

La Sud, dincolo de Chișinău, aspectul se schimbă, călătorul ese din desișul dumbrăvilor, liveșilor și al viilor pentru a intra în Bugéc.

În general e răspândită o părere greșită despre acéstă parte a Basarabiei, pe care unii și-o închipuesc drept un fel de Sahara. Imaginațiunea deșteptată prin acéstă comparațiune zugrăvesce dejă caravane de cămile, mișcându-se în cadență prin stepele nemărginite de nisip ridicat în troeni de un vînt ferbinte.

Nimic din tóte acestea. Bugécul este o vale largă și întinsă, cu un pămînt fórt fertil, care, dacă a rămas necultivat în curgerea secolilor, apoi acésta se datoresce puhoiului popórelor sélbatice cari călcaū acest sol, devastând în drumul lor orî-ce le-a stat în cale. Nu pămîntul Bugécului propriū dis e cauza că agricultura suferă une-orî pe acolo, ci clima uscată, care adese-orî distruge rodul abundent al muncéi omului.

Călătorul venit din spre nordul Basarabiei și care-și ține calea spre mătă-dî, intrând în Bugéc nu vede decăt o câmpie întinsă dinaintea ochilor sél. Nici un delușor, nici un isvor saū rîuleț, nici o dumbravă, cât de mică. Pe ici pe colea, din când în când, câte un cătun, compus din cinci șése căsuțe saū bordeie. Aspectul acesta trist și monoton se schimbă

imediat ce călătorul o va lua spre răsărit sau apus. În curând monotonia stepelor începe a dispăre și, privind împrejurul său, călătorul observă că nu se află deja în fundul unei văi, ci din contră pe vârful unui înalt platoș; stepele s'au isprăvit printr'o rîpă colosală, iar în fundul acestei rîpe curg rîurile Cogalnic sau Cogălnic, Ialpuch, Șaga, Cunduc. Direcțiunea sa și linia albiei rîului, orî-care ar fi el, se desemnăză nu prin suprafața lucie a apelor, ci printr'o panglică verde desemnată din trestie orî papură. Pe alocurea, aceste rîuri sunt stăvilite, formând iazuri și chiar lacuri; iar împrejurul acestor lacuri sunt sate sau coloni. Și pe cît îmbrățișeză ochiul călătorului orizontul întins al stepelor, el pretutindenea descopere virfurile ascuțite ale bisericilor protestante din coloniile germane sau cupolele argintii ale bisericilor ortodoxe din satele bulgăresci.

Satele și coloniile se țin lanț de-alungul malurilor rîurilor desemnate în depărtare prin linia verde a stuăriilor. La dreapta și la stînga drumului se întind nemărginite pășuni, pe cari pasc cireșii de vite și turme de oi. Iar acolo unde se isprăvesc pășunile se încep lanuri de bucate: grîul ca un zid se înalță din ambele părți ale drumului, spicul grîului e aplecat spre pămînt, de plin ce este; colo mai departe încep finețele. Pălcuri de flori presară întrîga cîmpie, unele mai înalte, altele mai îndesate. Pare că fie-care floare te privește, mirată de a vedea pe un om în solitudinea cîmpiei; pare că întrîga cîmpie ascultă și șoptește cu vîntulețul, care adie printre miș și miș de flori.

Așă e Bugécul.

Dar a trecut luna Maiu, bucatele s'au copt și a sunat ora bine-cuvîntată a secerișului. Cu o săptămână înainte de seceriș, vîntul, care până atunci adia prin cîmpii, de-odată a încetat de a sufla; nici o urmă de nor pe cer, din a căruia înălțime nemărginită arde 'un sôre neîndurat. Termometrul arată 45°—46° la umbră... și în două trei zile bucatele suculente sunt ferte, grîul e pierdut. Întrîga muncă a omului a perit fără nici un rezultat; speranțele de primăvară s'au risipit în câte-va zile, iar cîmpiile cu flori s'au prefăcut în praf și cenușă.

Așă e Bugécul.

II.

GEOGRAFIA POLITICĂ.

Basarabia posedă în momentul de față următoarele hotaro politice:

La mēdă-nōpte 'ea se învecinesce cu Galiția austriacă, și anume de la satul Onuta, unde riul Nistru intră în ținuturile Imperiului Rus, și până la gura riului Sbrucia, lângă satul Isacovățu, unde acest riuleț să revarsă în Nistru. Linia acēsta de hotar are o întindere de 46 kilometri.

Maī departe riul Nistru desparte Basarabia de guvernămîntul Podolia, iar maī jos de guvernămîntul Herson.

La rēsărit ea se învecinesce cu guvernămîntul Herson, avēnd ca linie de demarcațiune malul stāng al Nistrului, care se revarsă în Marea Négră, formānd limanul Cetății-Albe.

La nord-apus Basarabia se învecinesce cu Bucovina, și anume de la Onuta, așezat pe malul Nistrului, până la riul Prut, de lângă orășelul Noua-Suliță. Lungimea acestui hotar este de 55 kilometri.

De la satul Onuta granița merge în sus de-alungul malului riului Onuta, care se varsă în Nistru, și până la satul Balamut. Acest hotar este în lungime de 16 kilometri; de acī, pe distanță de 15 kilometri și ceva, granița este desemnată pe uscat și trece prin desișul pădurii până la riulețul Aria, care se revarsă în riulețul Răchita, la gura satului Răchita; de acī granița șerpuesce de-alungul malului Răchitel, trecēnd satele Rēvcauteni și Stroesci până la Prut, lângă Noua-Suliță. Granița acēsta are o lungime de peste 24 kilometri. Drept vorbind, întrégă acēstă graniță merge pe uscat, de ore-ce riulețele Grina, Răchita și Onuta prin Iunie sēcă și se usucă.

La Apus Basarabia se învecinesce cu România, a căreia parte integrantă a fost în curgerea secolilor. Granița acēsta, în lungime de peste 170 kilometri, merge aprōpe în linie drēptă de la comuna urbană Noua-Suliță până la satul Nemțeni, tot pe malul riului Prut. Acī riul Prut curge într'o

vale infundată și are pe alocurea o lărgime de 3—4 kilometri; apele sale șerpuesc ba la dreapta, ba la stânga până la Sculeni. Când apele Prutului se revarsă, adese-ori se întâmplă că râul își schimbă albia, și atunci și granița între România și Basarabia se schimbă; această schimbare însă nu vatămă întru nimic drepturile reciproce ale proprietarilor riverani, de orice drepturile acestea sunt ocrotite printr'o stipulațiune specială, care privește pe proprietarii megiași ai ambelor state. Mai spre Sud de satul Nemțeni, anume acolo unde din spre dreapta se revarsă râulețul Jijia în Prut, granița se depărtează de la malul stâng al râului și merge pe uscat în lungime de aproape 45 kilometri până la partea de sus a râulețului Sărățica; iar mai departe merge pe malul Sărățicai, până la revărsarea sa în Prut. Aci granița iarăși e desemnată pe uscat de la satul Sărățica până la colonia Camrat și de aci până la satul Bărağan. Această linie are o lungime ca de 26 kilometri.

Până la retrocedarea Basarabiei de la Sud, după tratatul din Berlin, granița între Basarabia și România mai jos de satul Camrat mergea spre miedă-și pe linia bălței Chirsan până la satul Congazu, de unde se desemnă apoi prin chiar linia malului Ialpugului până la valul de jos al lui Traian, lângă satul bulgăresc Tabac. După răpirea de către Rusia a celor trei județe de dincolo de Prut, granița între ambele state a devenit râul Prut.

La sud granița Basarabiei se desemnă până la 1879 printr'o linie pe uscat în lungime de peste 135 kilometri aproximativ; granița acesta mergea de la satul Tabac prin comuna Tatar-Bunar până la satul Băzărénca-de-sus, trecând de-a-curmezișul apelor cari se revarsă în Lacurile sărate. Mai spre răsărit de Băzărénca, granița mergea drept la Apus, unde, trecând pe lângă lacul sărat Burnas (Burnoie), se isprăvia la malul Mării Negre.

Spațiul său suprafața.

După lucrările comisiunii topografice a Statului-major rusesc, Basarabia ocupă un spațiu său suprafață de 31.360,60

verste pătrate. (1) Suprafața acésta este cercuită de mai sus arătatele hotare politice dinaintea anului 1879. Spațiul său suprafața celor trei județe răpite la 1879 este arătată mai departe.

Linia cea mai lungă de sus în jos, care ar trece de la un capăt al Basarabiei (între Prut și Nistru) până la capătul cel-lalt, are o întindere de peste 400 kilometri și se începe la gura riulețului Siclava, care se varsă în Nistru, și se isprăvesce la gura riulețului Balaban, ce se varsă în Marea Negră.

Linia cea mai mare în lărgime între Prut și Nistru are o întindere de 140 kilometri, iar cea mai scurtă o întindere de 40 kilometri.

III.

ÎMPĂRȚIREA ADMINISTRATIVĂ.

Ocârmuirea rusescă a despărțit Basarabia în opt județe sau «uezdi» și un ținut urban numit *gradonacialstvo*; acésta împărțire pur administrativă a fost în vigoare până la 1856. Județele erau următoarele: *Hotin, Soroca, Iași, Orhei, Chișineu, Bender, Akerman, Cahul* și ținutul urban *Ismail*.

După Tractatul din Paris de la 1856 s'a reîntors la patria-mamă parte din județele Chișineu și Akerman și Cahulul cu Ismailul. După depositul topografic militar a Statului-major rusesc, acea parte reîntorsă Moldovei aveă întindere de o 7.817 verste pătrate. (2)

(1) Versta = 500 stinjenî. După darea de sémă a Generalului guvernator al Basarabiei din anul 1864, Basarabia posedă un spațiu de 3.275.637 desetine sau verste pătrate 32.567. Iar după datele comitetului statistic central de pe lângă Ministeriul de Interne din Petersburg, astronomul Schwetzer a stabilit că Basarabia posedă un teritoriū cu o suprafață de 30.670 verste pătrate sau 633,87 mile pătrate. *Idem Strelbitski*.

(2) După calcularea nouă din anul 1881, partea luată de Rusia după stipulațiunea Congresului din Berlin este de 10.754 verste pătrate, adecă de 222,7 mile pătrate. Acest litoral alipit acum la Imperiul rus face parte din următoarele județe:

Chișineu	140	v. p.	adecă 2,90	mile pătr.
Akerman	4.662,6	v. p.	» 96,37	» »
Ismail	6.951,5	v. p.	» 123	» »

După alcătuirea noiei granițe în anul 1857, despărțirea administrativă a Basarabiei a fost prefăcută: din partea județului Cahul rămasă Rusiei s'a alcătuit un nou județ Camrat, care însă la 1858 a fost desființat și s'a alipit la județele Bender și Akerman. De atunci și până la 1880 Basarabia avea numai șapte județe și anume:

La nord, între Nistru și Prut, județul Hotin; la Sud-Răsărit de la dînsul în jos pe Nistru județele *Soroca, Orheiū, Bender, Akerman* și *Ismail*.

La sud de la Hotin, în jos pe Prut, județele *Iași* și *Chișineū*.

La 1879—80 o nouă împărțire administrativă a împărțit pentru ultima oară Basarabia, și în momentul de față Basarabia posedă opt județe și anume: *Hotin, Soroca, Orheiū, Bălți* numit și județul *Iași, Bender, Akerman, Ismail*, iar la centru județul *Chișineū*.

Spațiul ce ocupă fie-care din aceste județe este următorul: (1)

Județe	Verste pătrate	Mile pătrate
<i>Hotin</i>	3.572 ₇	73 ₁₆
<i>Soroca</i>	4.023 ₄	83 ₆₀
<i>Bălți</i> (Iași) .	4.722 ₃	97 ₆₀
<i>Orheiū</i>	3.549 ₉	73 ₉₇
<i>Chișineū</i> .	3.085 ₈	63 ₇₇
<i>Bender</i> .	4.440 ₂	91 ₇₈
<i>Akerman</i> .	7.276	150 ₃₈
<i>Ismail</i> .	?	?
Total	30.670 ₁	633 ₈₇

În această tabelă nu intră suprafața celor trei județe alipite la Rusia după Tractatul din Paris, pe care suprafață am arătat-o deja mai sus.

Fie-care județ la rîndul său este împărțit, în privirea administrațiunii polițienesce, în *stane* și *nacialstvo*, iar din punctul de vedere pur fiscal în *volosti*. Fie-care județ posedă câte patru *stane*, iar *volosti* se compun din mai multe comune, și anume:

(1) *Военно-Статистическій сборникъ*, С.-Петербургъ.

Volosti (plăși) din județul Hotin :

Reședința de volosti (plasă)	Numărul satelor
Noua-Sulița .	14
Grozina .	14
Clișcova	15
Lipcani .	20
Stălinesci	22
Briceni	18
Corjența	17
Securenii	17
Româncuț	12
Chelmeni .	16

Volosti (plăși) din județul Soroca :

Atachi	12
Climăuțeni	12
Arionesci	18
Cobolța .	16
Badiceni	17
Tîrnova	13
Ocolina .	19
Pepenii	12
Căinari .	22
Râșcova	14
Cotinenii .	15
Văscăuțeni	18

Volosti (plăși) din județul Bălți :

Hiliceni	19
Cornesci	22
Vulpecsi	18
Sculeni	24
Fălesci .	16
Bolotina (Bălți) .	22
Brânceni .	27

Reședința de volosti (plasă).	Numărul satelor.
Copăcenii (Capocenii)	. 25
Bălți-Slobozia	. 24

Volosti din județul Orhei:

Telenescii .	. 18
Căzănescii.	. 11
Samășcanii	. 14
Rezina	18
Cinișeuță	. 16
Chipercenii	. 19
Ișnovățu	17
Criuleni	13
Sărățeni	18
Pogârnicenii.	. 19
Dașcova .	. 17
Martinescii.	18
Tuzora .	. 15

Volosti din județul Chișinău:

Volcineța	12
Boldurescii	. 11
Zbiroi	. 13
Nisporeni	5
Vasieni	. 10
Lopușna	6
Bujor.	15
Hârlova .	. 15
Găncescii.	9
Ialovenii .	14
Vornicenii.	. 10
Sireța	. 10
Mirenii	. 21

Volosti din județul Bender:

Telita	. 14
Gura-Galbină .	8

Reședința de volosti (plasă)	Numărul satelor
Căinara	13
Cahul	7

Volosti din județul Akerman :

Purcari	. 10

Cele trei județe de la mătă-și, fiind alipite la Rusia după Tractatul din Berlin, au rămas până acum împărțite administrativ în comune urbane și comune rurale, precum au fost sub ocârmuirea pămîntenă. Așa dar județul *Ismail* nu posedă *volosti*.

Există un proiect de lege, prin care actualul județ *Ismail* va fi despărțit în două județe și anume: *Ismail* și *Reni*. Abrogarea legilor comunale române se va face cu începere de anul 1899, când în această parte a Basarabiei se vor introduce definitiv legile rusești și administrațiunea cu instituțiunea numită *Zemskie nacialniki*. (1)

În afară de această despărțire administrativă a Basarabiei, domeniile Statului sunt administrate a parte și anume:

În județul Hotin reședința centrală a administrațiunii domeniilor (circumscripțiunea) se află în satul Medvejenî și administrează 11 sate.

În județul Bender circumscripțiunea se află în satele Căușanî și Cimișliu: cea dintâi administrează 5 *volosti*, cea din urmă 4 *volosti*, și anume:

Circumscripțiunea din Căușanî :

Reședința de volosti	Numărul satelor
Herbovêț.	4
Căușanî.	3
Copana.	3
Opancea	3
Hadjimus	4

Circumscripțiunea din Cimișliu :

Obacladjaba	3
Taracliu	5

(1) A se vedé capitolul privitor la administrațiune.

Reședința de volost	Numărul satelor
Cimișliu	3
Cionaca.	3

In județul Akerman administrațiunea domeniilor Statului se află în două sate și anume:

Circumscripțiunea Ivanovac:

Reședința de volost	Numărul satelor
Alexandrovca.	6
Ivanovca	4
Olonesci	5
Talmazl.	4
Țaricieni	4

Circumscripțiunea Tatar-Bunar :

Divisia .	3
Plachtieva	6
Tatar-Bunar	4

Coloniile. Administrațiunea coloniilor din sudul Basarabiei, fiind până la 1872 alcătuită într'un mod deosebit, ele s'aû administrat până la acest an de un comitet special pe temeiul unor decrete (ucasuri) ad-hoc. Din această cauză și despărțirea coloniilor până la 1872 eră deosebită de restul țării.

Coloniile bulgare și cele germane se află în județele Bender și Akerman. Coloniștii bulgari locuiesc în 43 sate din aceste județe. (1) Aceste colonii sunt împărțite acum în trei volosti și anume:

	Numărul satelor
Ocolul Bugécului-de-sus	19
Bugécul-de-jos	19
Ismail	5

Administrațiunea coloniilor se află altă dată la Camrat.

Coloniile germane compun în momentul de față 24 sate și sunt împărțite în trei *volosti* saû ocoluri și anume :

(1) In acest număr nu intră coloniile bulgare din cele trei județe luate de Rusia după Tractatul din Berlin, despre cari a se vedé mai jos.

Numărul satelor

Cléstița	10
Malo-Iaroslovăt	11
Sărata.	3

Administrațiunea coloniilor germane se află la Ancécraç, saū precum se numesce acest sat de către Ruși, *Tarutino* (din jud. Akerman).

Tot în acest județ sunt așezați și Cazacii din Noua-Rusie, a căror comenduire se află în satul (stanița) Nicolaewca-Novorosiiskaia (Bairameea, precum îl numesce poporul). Cazacii locuiesc în patru stanițe (1) și cinci cătune.

IV.

GEOLOGIA.

Specii neptunice. — Basarabia face parte din acea vale mare ce este împresurată de munții Carpați, Balcani, délurile Tauridei și platoul înalt al Altaiului. La mēdă-nópte și nord-rēsărit, acēstă vale formēză un teren déluros, care este propriu ȝis scoborișul munților carpatini; de aci apoi valea se scobóră mereu spre mēdă-ȝi și sud-rēsărit, isprăvindu-se cu nisce maluri nisipóse linse de valurile Mării Negre.

După părerea lui Elisée Reclus, din punctul de vedere geologic Basarabia eră altă dată în întregimea sa acoperită cu apele mării, făcēnd parte din fundul acestei mări.

După Pallas și Tournefort, în timpurile preistorice Marea Négră aveă orizontul apelor sale așa de departe, în cât Marea Caspică și golfurile sale erau unite cu Marea Négră printr'o strîmtóre așezată între riurile Maniciu și Cuma, iar mai departe cu Caucasias. După părerea învățaților, munții Traciei de lângă Bosfor pe acele timpuri despărțiau Marea Mediteraneă de Marea Négră, în care Dunărea, Nistrul, Donul și Cubani își revērsaū apele; sub presiunea îndelungată a apelor acumulate, Marea Négră a rupt în fine stăvilarul natural și și-a revērsat prisosul în Mediteranea, inundând o

(1) Sate căzăcesci.

parte din Grecia, insulele Archipelagului și producând acele calamități despre care ne povestesc legendele antice.

Apele Mării Negre și-au sfredelit calea prin strîmtórea Bosforului, iar Marea Négră, Marea Caspică și Marea Aralului s'a-ú despărțit, formând între ele nisce continente nisipóse, pe alocurea presărate cu lacuri sărate și văi adînci.

În aceste timpuri tocmăi a-ú apărut, de sigur de sub apele mării, la început numai partea muntósă a Basarabiei de la nord și nord-răsărit, iar în urmă valea Bugécului și valea imensă a Ucraniei și Rusiei de la mędă-qi.

Partea de la nord-răsărit a Basarabiei, care e împresurată între riurile Nistru și Prut, forméză o vale, al cărei sol a fost abundant hrănit prin aluviuni, aduse de curentul acestor riuri cu multiplele lor brațe și isvóre de pe cóslele Carpaților. Acest sol e de o fertilitate uimitóre. Pólele munților din acéstă parte a Basarabiei sunt acoperite cu codri și liveđi întinse, iar printre dóluri șerpuesc isvóre ce ocolesc câmpiile, revěrsându-și apele în cele două artere principale: Prutul și Nistrul. Tot în acéstă parte a Basarabiei sunt și acele păduri seculare, acum cam distruse, mulțumită unei gospodării destrăbălate și industriei rapace a ovreimii.

Partea sud-răsăritenă a Basarabiei n'are acea încadrare admirabilă a dólurilor, ce forméză pragul Carpaților, dar totuși presintă un farmec deosebit. Dînsa face dejă parte din regiunea vastă a platoului, care începe dincolo de rîul Volga și, trecënd riurile Don, Dnipru și Nistru, ocupă un spațiu de peste 80 milióne de hectare, adecă e căt o Franță și jumătate. Valea acéstă colosală serviă în vremurile antice de cale puhoiului popórelor asiatice, în grósnică lor mișcare spre Europa. Pe acéstă cale a străbătut Atila cu Hunii și Tătarul cu Cazacii, cari apoi, respinși de Români, și-a-ú re-luat, în trépétul cel mare a cailor, calea pustiei.... Aci, la malul Nistrului, a stat și a veghiat neclintită sentinela română, apărând lumea civilisată de hordele sélbatice ale pustietăților Asiei.

Partea sudică a Basarabiei e partea cea mai sterilă; dînsa până acum pórtă încă pe suprafața sa urmele originiei sale: nisipuri întinse, lacuri sărate, lipsă de vegetațiune plină de vlagă — sunt urmele cari arată că aci eră fundul mării.

Formațiunea dominantă a solului Basarabiei aparține pe-

riodului *diluvian*; pozițiunea orizontală a straturilor arată că această parte a globului nostru n'a îndurat acele sbuciumări și cataclisme plutonice, cari au lăsat urme neșterse aiurea; de aceea geologia solului Basarabiei e lipsită de varietatea metalurilor și mineralelor, cari fac parte integrantă din solul vulcanic.

Formațiunea principală, așezată sub stratul superior al pământurilor diluviane, aparține formațiunii terțiare: lut colorat cu ocră feruginos, var compus de scoicile maritime *univalvae*, pământ de nisip (*silex*) și lut plitos.

În partea de Nord a Basarabiei varul zace în straturi mari la o adâncime foarte mică. La Orheiă dobândirea varului și coccerea sa e ocupațiunea locuitorilor. În restul Basarabiei asemenea stratul calcar se găsește pretutindenea. Pe malurile râulețelor, în râpe și bălți adese-ori apa descopere straturi mari de var petrificat.

Pe alocurea calciu se găsește de o recentă formațiune; aceste straturi însă spre nord dispar, fiind înlocuite prin calciu de o formațiune veche. Pe malurile Nistrului straturile solului stau pe alocurea desvelite, așa că aici studiul geologic al solului e foarte favorabil. După *humus* imediat se vede perfect un strat gras de pământ nisiposă-lutosă; apoi după el vine stratul terțiar de *oolit*, care nu conține decât scoici cimentate cu var; mai departe vin straturile de calciu, cari sunt treptat amestecate cu *schistă lutosă*, care mai jos e cu desăvârșire compactă. Sub schistă, pe alocurea stau desvelite niște straturi conglomerate. În unele locuri din județul Hotin și Soroca malurile angulare ale Nistrului descoper pe ici pe colea stânci de granit (*sienit*), cari merg spre Podolia.

Malurile râului Prut sunt aproape pretutindenea lutose. În general înălțimile cari împresură albiile râurilor au desemnuri moi, datorate speciilor terțiare. Aspectul cu desăvârșire orizontal al straturilor prin râpe și bălți, precum și existența unor straturi groase de calciu, compus din scoici maritime, lipsa desăvârșită a urmelor vulcanice—demonstră originea sedimentară a acestei părți a continentului Europei. Uscarea treptată acestui litoral se demonstrează din altă parte prin grosimea stratului fructifer sau *humus*, care în partea de la miază-noapte e foarte gros, iar spre miază-zi

mereu se subțiază. Acest strat, firesce, s'a format înainte în părțile deluroase, unde grosimea sa se acumula, pe când apele mării treptat treptat se retrăgeau, formând în urma lor bălți și ravine.

Litoralul de sud, de la linia imaginară desemnată de la stâncile carpatine drept spre malul Nistrului de lângă Soroca, a eșit de sub apele mării, în retragerea înaintea litoralului de la nord a acestei linii. Demonstrațiunea acestui fapt, după geologul finlandez d-l Cutorga, reese din chiar formațiunea delurilor, cari aci sunt compuse numai din *calciu oolit* și conglomerate de *scoică*, formate din scoică de diferite mărimi împetrite în sedimentul calcar sau nisip-lutos petrifiat. În lăuntrul acestor bolovană adese-ori se găsește *coraliu*. Pe alocurea însă *oolitul* nu e definitiv format, ceea ce arată recenta sa formațiune.

Litoralul spre nord de linia imaginară trasă de noi, care cuprinde o parte din județul Soroca și întregul județ Hotin, are un caracter deosebit. Aci găsim o formațiune mai veche și, afară de *calciu*, *fer* și *gips*, munții posedă mare cantitate de *cremene* și *cuarț*.

Speeli plutonice. — Stratul pe care sunt așezate toate straturile cele suprapuse ale solului Basarabiei, după d-l Bleda, învățatul inginer de mine din Rusia, este *granitul*. Granitul se găsește în mare cantitate desvilit în albia Nistrului, unde se prezintă sub forma de stânci rotunde acoperite cu schista pseudo-cornosă. (1) Aceste stânci de granit formază în curmezișul riului Nistru cataracte, cari se află lângă satul Cosăuțeni. Granitul acesta e feruginos și de aceea are o coloră roșiatică sau întunecată.

Terenurile de tranzițiune. — Terenurile acestea în Basarabia posedă *vaccea sură* și formațiuni calcare de tranzițiune. Ele se ved foarte bine pe malurile Nistrului, mai jos de Soroca; de aci apoi se întind, ascunse sub sedimente secundare și terțiare spre nord-apus, trec granița austriacă și formază un șir neîntrerupt de deluri stâncose. *Vaccea sură* în Basarabia este formată din *pătră* nisiposă amestecată cu *cuarț*, *schistă nisiposă* și *schistă lutosă*, această din urmă cu *jeasma* lutosă

(1) Геологическія изслѣдованія Бессарабіи „Торный Журналъ“, Raportul Maiorului Bleda. Idem Strelbitsky.

verdie. Schista lutosă zace de obicei pe stratul de cuarț nisipos și pe alocurea e amestecată cu schistă nisiposă. În orice cas însă cuarțul predomină în aceste straturi. Stratul de jasma zace lângă comuna urbană Atachi de pe Nistru, culcat peste cuarțul nisipos, acoperit de un strat de schistă lutosă.

Formațiunea acésta începe a se desemna pe malul Nistrului, la depărtare de 20 km. de Hotin, fiind ascunsă aci sub formațiunea calcară de tranzițiune, și formeză nise deluri înalte și stâncose. Aceste deluri se compun din *cuarț, silice, schistă ordosă, arillad, schista de talc* și pătră calcară de talc.

Lângă satul Cosauțeni, ce se află în fața orașului Iampoli, se fabrică din cuarțul nisipos nise table pentru podele și pavagiū, cari se întrebuintează la Odesa ca pătră de export.

Formațiunea petrei calcare zace în Basarabia de-adreptul pe *vaccea sură* și se pôte vedé pe lângă Hotin, unde e descoperită, iar mai departe se întinde sub formațiunea de gips, spre nord-răsărit, unde din nou apare pe suprafața malurilor Nistrului, apoi trece granița austriacă, inclinand tot spre mēdă-nopte, și trece în guvernământul Podolia. În alte direcțiuni, în Basarabia, ea nu se mai vede descoperită, iar pe Prut e ascunsă sub straturile terțiare.

Specia principală în acéstă formațiune este decî pentru Basarabia pătră calcară compactă, de colóre sură-închisă; la frecare și pe timp de plóie ea exhală un miros neplăcut și zace în straturi gróse.

Terenuri secundare.— Terenurile secundare ale Basarabiei se mărginesc cu *marga* (la marne) sau un fel de pămînt vāros, amestecat cu humă, pe care în guvernămîntul Herson agricultorii o întrebuintează pentru îngrășarea pămîntului de arătură. Marga din Basarabia e în tot-deauna urmată de nisip verde și pătră nisiposă lutosă. Aceste din urmă straturi sunt temelie pe care este așezată marga; la rîndul lor ambele straturi de mai sus au ca substrat *vaccea sură*. Marga e acoperită cu nisip galben sau alb.

Formațiunea de *cretă* apare mai jos de Dubasari și se întinde pe malurile Nistrului imediat sub straturile terțiare. În malurile Prutului de la satul Pasarita până la Noua-Sulița ea apare pe suprafață, așa că cuarțul nisipos aci zace de-adreptul pe margă. Nisipul verde al acestei formațiuni e

förte mărunt, amestecat cu lut și grăunțe verdui, cari par a fi *clorit*. Marga are multe straturi, cu cuibari de cremene de felurite colori, precum și *pirite*.

Terenuri terțlare. — Formațiunea terțiară din Basarabia se compune din patru sedimente și anume: *a)* din lutul lipos și lignit; *b)* din gips; *c)* din nisip de scoici, pétră nisipósă, lut-merghel; și în fine *d)* din pétră calcară oolită. Aceste din urmă două sedimente sunt pe alocurea cu desăvîrșire amestecate între ele. Terenurile terțiare se întind peste întreaga Basarabie, trecënd în direcțiunea nord-apusénă hotarele României, iar la răsărit peste Nistru, Bug, Ing și Dnipru, paralel cu Marea Négră.

Formațiunea acésta e așezată de-adreptul pe margă și pétră calcară. Posițiunea straturilor, atât în râpe cât și în déluri, e orizontală; de aceea și forma acestor déluri în Basarabia e rotundă și plată la vîrf. Albiile riurilor în aceste terenuri sunt încadrate de maluri rotunđi, cu peșteri, râpe și lunecușuri.

Lut lipos și lignit. Acest strat terțiar e compus din straturi de lut lipos, amestecat în direcțiunea orizontală cu straturi de nisip cu lignit, gips și pétră nisipósă-lutósă. Sedimentul acesta apare pe Nistru mai jos de Bender, asemenea și de-alungul Prutului.

Lutul lipos are structura schistósă; în pămînt e compact și tinos, iar la aer se întăresce, se despică în sloiuri și crapă; are colórea albastră sură, dar când zace în apropiere de lignit devine negru. În acest strat de lut se găsesc adeseori buturugi de lemn putređit și carbonisat, iar stratul propriu ăis posedă sloiuri de lignit compact, cari se asémănă adese-ori cu antracitul. În acest strat se mai găsesc și cuibură de cristaluri de *selenit* și mai rar *pirit sulfuros*.

Lignitul are înfățișarea unei masse de o colóre sură închisă și e îmbibat de sulfat de fer; pe alocurea acéstă massă posedă nisce vine subțiri de un mineral care se asémănă cu antracitul. În pămînt lignitul e umed, tinos, iar la aer se usucă, și atunci presintă o structură de sloiuri subțiri, cari se despică lesne. De obicei el se compune din două straturi despărțite unul de altul printr'un sloi de lut lipos; stratul superior are o grosime de 20 cm., cel de jos de 13—15 m.

Vara, pe timpurile căldurose, lignitul exală la suprafață sulfat de fer, în formă de praf alburiu.

Gipsul zace la Nistru pe pētră calcară, iar la Prut pe margă de cretă (de pildă lângă satul Lipcani). De aci el trece peste hotare în Austria și România, precum și peste Nistru în guvernământul Podolia. Dincolo de Hotin și de satul Lipcani el este înlocuit cu pētră calcară oolită. Sedimentul acesta este format de gips, pētră calcară, pētră nisipōsă, conglomerat și *brecia* (un fel de marmoră — *la brèche*). Straturile grōse de acēstă specie sunt așezate orizontal; înainte se ivesce pētră calcară porōsă, care conține scoici de apă dulce, apoi vine gipsul, acoperit cu un strat gros de pētră calcară, și în fine apar pētră nisipōsă, conglomeratele și *brecia* calcară acoperită cu lut de diferite colori, apoi nisip cu conglomerate. Pētră calcară care aparține acestui strat e fōrte tare, conține trunchiuri de arbori petrificați și carbonisați, asemenea și alte plante mai mici. Aceste corpuri organice sunt incrustate în pētră așa de tare în cât este cu neputință a le extrage. Printre straturile calcare se găsesc asemenea într'un sloiū de nisip calcar oseminte de animale vertebrate. Puțin mai jos de Hotin, pe malul Nistrului, tōte aceste straturi se pot vedē descoperite pe suprafața pământului. Gipsul din acest sediment e compact, mărunt și are înfățișare de marmoră. Sunt trei colori de gips în Basarabia—unul alb ca zaharul, altul sur deschis și al treilea ros.

În gips zac pe aci pe coala sloiuri de vine de *selenit*. Inginerul de mine maiorul Bledē, în raportul său (1) din anul 1839, arătase dejă că în mai multe locuri pe malurile Prutului se găsesc în lut buturugi și copaci întregi, cari trebuie să fie sau de origine recentă sau putrediiți și carbonisați. Arborii aceștia ard ca antracitul, deși dau puțină căldură. Unele din aceste trunchiuri au în diametru aproape un stîngen. Locuitorii moldoveni dic că se găsesc și mai groși. Este posibil ca acești arbori să nu fi fost aduși aci de curentul apelor, ci să fie rămășițe ale pădurilor, cari au perit în epoca diluviană. De aceea tocmai arborii carbonisați sunt în tot-deauna culcați de-acurmezișul văilor și se pōte ca sub stratul lutos să se găsească lignit, iar de-asupra

(1) *Горный журналъ*, 1839, partea I, p. 6.

lui turbă. În anii 1881—85 alți ingineri de mine au opinat în studiile lor geologice asupra Basarabiei pentru părerea de mai sus a lui Bleda, arătând mai multe considerațiuni temeinice în sprijinul acestei păreri.

Pétra nisipósă, lut-merghel, zace pe vârful de lămurire în formă de merghel calcar, având pe alocurea o grosime de peste 4 stinjenți, iar aiurea umplând fundături mari, precum se poate observa lângă satul Senatovea, de unde acest strat merge prin comuna urbană Vadul-Râșcova și se isprăvesce lângă satul Rezina. Dincolo de Bender sedimentul acesta dispăre în stratul lutos și lignit. În nisipul scoicos din acest sediment se găsesc specimene din următoarele scoici calcare: venuliti, cardita, surbinita, corbulita și nuculiti.

Pétra calcară oolită și cea formată de scoici. În acest strat stăpânesce mai cu seamă pétra calcară oolită, iar pétra formată de scoici ocupă locul secundar.

Sedimentul acesta formează înălțimile delurilor Basarabiei și are straturile așezate orizontal. Spre sud-răsărit, dincolo de Bender, atât pe Nistru cât și pe Prut, el e înlocuit cu sedimentul nisipos scoicos amestecat cu pétră nisipósă și lut-merghel. Spre nord-apus, nu departe de Lipcani de pe Prut, și până la Hotin pe Nistru, el este înlocuit cu gips, iar spre răsărit trece Nistrul și se întinde spre Dnipru.

Pétră calcară oolită din acest sediment se prezintă sub diferite forme: uneori e de merghel, amestecat cu cuarț, cu tendință de a trece în cuarț nisipos; alteori e compactă sau poroasă. În forma sa curată, pétra calcară se găsește pe râul Reut și Băcu lângă Chișineu, unde este întrebuințată pentru construcțiunea de case, monumente funerare și plăci pentru podele. Pétra calcară din Basarabia, analizată de geologii ruși, s'a constatat că este compusă de scoici petrificate și anume de următoarele specii: cardita, valanita, mitalita și venulita, iar mai rar de specia carboliților, armuliților, vermiculiților și altor scoici maritime. Pétra acesta calcară e compactă și granuloasă, de coloră sură-galbenă; se află amestecată cu pétră calcară oolită.

Schista calcară din acest strat se prezintă sub forma unor sloiuri subțiri și posedă asemenea mare cantitate de scoici petrificate.

Terenul diluvian. — Pétra calcară scoicosă de mare, care se

găsesce lângă Akerman, aparține unei formațiuni vechi. Ea formeză acolo un strat de-alungul malurilor mării. Întréga massă a acestei petre este compusă din scoici sfărâmate, printre cari se observă bine specia carliților, mitiliților, zoleniților etc. Scoicile sunt legate în pétră printr'un ciment calcar, în care pe ici pe colea se află cavități umplute cu cristale de *spath calcar*.

Terenul post-diluvian. — Lutul și nisipul din Basarabia este de mai multe specii: se găsesce lut roșu, galben-roșcat, galben-albui, alb și calcar; nisipul e amestecat cu conglomerat, bolovan și pétră de munte. Tóte astea compun stratul superior, din cari es în văi și câmpii coline și déluri. Lutul se menține pe locuri înalte, iar nisipul pe acele mai de jos. Nisipul acopere suprafața solului stepelor de lângă Marea Négră, precum și văile de-alungul Nistrului și Prutului.

V.

OROGRAFIA.

Fisionomia orografică a Basarabiei posedă două tipuri caracteristice: partea din spre méđă-nópte e muntósă, partea din spre méđă-zi e câmpósă.

Munții Basarabiei sunt ultimele verige ale marelui lanț carpatin. Carpații, trecând dincolo de Prut, și anume în acel spațiu îngust dintre Nistru și Prut care formeză hotarul nord-apusén a Basarabiei, se transformă de aci înainte în déluri destul de înalte.

Munții Basarabiei ocupă întréga parte nord-apusénă a județului Hotin și mai cu sémă spațiul dintre orașul Hotin satul Briceni și Stănilesc. De aci délurile se despică în două verigi: una se îndreptă de la Stănilesc spre orașul Bălți, alta, cea mai importantă, apropiându-se mereu de Nistru, trece de-acurmezisul județelor Hotin și Soroca. Acest lanț de munți are piscuri de peste 1000 picioré înălțime.

Din aceste înălțimi ale Hotinului își ieau originea tóte riurile mai principale a Basarabiei de sus, și anum din par-

tea de la mătă-nópte, unde pólele munţilor au partea abruptă, îşi ieaú început mai multe riuleţe, cari curg în nisco albií stâncóse şi adînci, revărsându-se în Nistru; din partea de la mătă-đi, unde panta munţilor nu este aşá pronunţată văile sunt mai largi, iar riuleţele ce şi au începutul lor pe aci curg lin, revărsându-se în Prut.

Lanţul munţilor, ce se îndreptă spre Răsărit, ajungênd la Soroca şi Iampoli, forméză aci aşá numite *cataracte iampolitane*. Pe lângă satul Securení o altă verigă de déluri se desparte de veriga principală şi se îndreptă brusc spre mătă-đi, formând malul drept al riului Ciugura şi apoi malul stâncos al Prutului; tot de la Securení se mai desparte şi o altă verigă de déluri, care trece între cele două verigi de déluri (între riurile Reut şi Cigura), îndreptându-se spre mătă-đi, până unde se unesce cu munţi ce acoper partea de jos a judeţelor Bălţi şi Orheiú.

Riul Reut îşi are începutul lângă satul Redea-Mare, de unde se îndreptă spre mătă-đi şi răsărit, vărsându-se în Nistru şi primind din partea stângă apele isvórelor cari se scóbórá din munţi mai sus descrişi. Albia acestui riú forméză un basen descoperit cu desăvîrşire; păduriscea, care acopere înălţimile de lângă Hotin, Bricení, Ocníţa şi Soroca, de-a-lungul Nistrului, pe aci nu există; văile sunt aşá de plane în cât apele forméză pe alocurea mlaştine întinse.

Dincolo de aceste înălţimi se întind dejă stepele judeţului Bălţi; aceste stepe nu sunt încă decât nisce şesuri.

Spaţiul spre sud de la basenul Răutului şi până la Valul lui Traian posedă un corp de munţi a parte, pe cari poporul îi numesce după codrii ce cresc aci *Codrii de Băcul* sau *riul Băcului*.

Piscul cel mai mare din aceste înălţimi e muntele *Măgura*, care se află în ţinutul Iaşului (Bălţi), la vre-o 30 km. spre mătă-nópte de oraşul Bălţi; la piciórele Măgurei sunt satele Şaltoiu şi Bachmata, iar mai departe (vre-o 4 km.) satul Chetrósa. Satele, cari se află în valea Reutului, prin bălţile după acest munte, se numesc *Măguri* şi *Măgurení*.

De pe piscul stâncos al muntelui Măgura, când cerul e senin şi orizontul limpede, se vêd Iaşii.

De la Măgura spre sud-răsărit se îndreptă spre nord-

apus, de-alungul malului Prutului, dând o altă mică verigă, care circumscrie valea Reutului.

De la Măgura, o verigă de déluri, se îndreptă trei ramure de déluri, cari cuprind isvórele rîurilor *Ichel* și *Băcu*. Doué din aceste ramure, tăind Basarabia de-acurmezișul, se isprăvesc cu nisce pante acoperite cu păduri tocmai la Nistru; iar a treia ramură, ocolind Băcul și dând început tuturor rîulețelor ce-și revarsă apele în Prut și Nistru, mai spre mēdă-qi se preface în nisce coline, cari se perd în Bugéc.

Așă dar Basarabia formēză un platoū mare, înclinat de la nord-apus spre sud-rēsărit (1), care la mēdă-qi se isprăvesce tocmai la Marea Nēgră. Nivelul platoului se ridică puțin de-asupra nivelului mării.

Délurile Basarabiei, ca și Carpații, au pante abrupte, acoperite cu stânci rāpóse, cu peșteri și strimtori. La picióarele acestor înălțimi se formēză isvóre, cari, acumulându-se, se preface în piraie și rîuri ce se revarsă saū în Prut saū în Nistru.

În județul Hotin munții sunt acoperiți cu păduri cari acoper spațiul întreg dintre granița Austriei și orașul Hotin.

Pădurile acestea sunt de ștejar, mestécăn, fag și carpen. În județul Iași (Bălți), délurile, deși sunt mai góle, totuși au încă pe alocurea codri.

În părțile de la mēdă-nópte a Orheiului și de la mēdă-qi a județului Chișencu, înălțimile sunt acoperite cu păduri și codri. Acéstă parte a Basarabiei e fórté pitorescă: délurile sunt verđi, pădurile și dumbrăvile staū spānzurate pe cóste stâncóse, rîurile și isvórele ocolesc câmpiile și liveđile întinse. În aceste anume locuri binecuvintate de Dumnezeu (2), printre déluri, în desișul codrilor, staū ascunse mănăstirile și schiturile Basarabiei.

Calculele trigonometrice făcute de ofițerii ruși au stabilit 63 puncte culminante în Basarabia, de la Nistru și până la Dunăre (3) Aceste puncte culminante, începēnd de la mēdă-nópte spre mēdă-qi, sunt arătate în următorul tabloū:

(1) Charta Basarabiei din Statul-major rusesc din anul 1892, dăruită de autorul acestei lucrări Bibliotecii Române.

(2) Istoricul rus Nadejdin numesce acéstă parte a Basarabiei *Thebaida Moldovei*.

(3) Lucrarea a fost începută la 1850 de Generalul Tucicoff și urmată de Generalul Blaremburg la 1857, etc.

PUNCTUL GEOGRAFIC SATELE ȘI CĂTUNELE	Înălțimea de-asupra nivelului mării în picioare engleze
<i>În județul Hotin:</i>	
s. Comarovo	983,15
» Șubutința	970,34
» Selișcea	941,79
» Volcinăștu	991,13
» Romancauți	959,40
» Grubni.	956,41
» Grozdauțeni	995,33
<i>In județul Sorocea:</i>	
» Paustova.	933,59
» Lipcani	743,74
» Briceani	943,18
» Gromazeni	917,98
» Ruda.	975,96
» Rotunda	921,20
» Tîrnova	878,57
» Bocsana	1,156,36
» Chetrosa	777,98
» Vodenii	1,159,90
» Unghilești	1,092,63
<i>În județul Orhei:</i>	
» Zagoreni	1,053,78
» Ciutulesci	1,081,64
» Respopeni	1,056,30
» Bologani	930,09
» Țigănesci	1,004,01
» Peresecina	916,86
» Zagaicani	867,79
<i>În județul Bălți:</i>	
oraș. Bălți	798,35
<i>În județul Chișinău:</i>	
s. Badăluia	696,99

PUNCTUL GEOGRAFIC SATELE ȘI CĂTUNELE	Înălțimea de-asupra nivelului mării în picioare engleze
s. Suruceni . . .	987,00
orașul Chișinău.	979,37
s. Rezenți .	846,86
<i>În județul Bender:</i>	
» Djamana . . .	691,88
» Caușani-noi	704,48
» Nesselrohde (cătun) .	705,18
» Bașcalia	715,33
» Ploșca .	633,01
» Bourcea	602,35
<i>În județul Akerman:</i>	
» Nicolaevca . . .	560,63
» Culm (colonie)	682,74
» Maloiaroslav (colonie)	593,25
» Taraclia	585,48
» Zadunaevca (colonie)	395,47
» Pandaclia.	385,14
<i>În cele trei județe anexate la 1879:</i>	
» Comboli .	648,62
orașul Bolgrad	495,39
» Caracurt	362,46
» Taș-Bunar	240,94
» Catlabug	221,20
» Vaysal	216,51
» Burbujeni	206,99
» Troian	203,07
» Caraclia	200,41
» Catlabur uscat	186,34
» Borisarca.	181,37
» Chitați.	145,25
» Taș-Bunar	126,45
» Safianorca	119,28
» Borska .	116,20
» Staro-Nercasovca	83,44
» Nicolaevca la mare	69,09
» Zolocari . . .	57,05
» Noua-Necrasovca	51,54
orașul Ismail .	51,24
» Volciți (cordon)	10,29

Acastă lucrare de triangulațiune demonștră vėdit înclinarea platoului Basarabiei de la nord-apus spre sud-rėsărit, precuma am descriș-o mai sus.

Câmpiile și șesurile.

Suprafața cea mai întinsă, pe care o ocupă câmpia, se află în partea de mēdă-qi a județelor Akerman și Bender; acastă câmpie imensă se numesce *Bugée* (1) și este formată dintr'un spațiu circumșcris la nord prin valul superior al lui Traian, la sud-rėsărit prin Marea Négră, la rėsărit prin linia Nistrului și la apus prin Prut.

Câmpia acēșta are întindere de peste 60 kilometri în lățime și 180 kilometri în lungime, fiind tăiată de-alungul prin mai multe riulețe, carl se revarsă parte în Dunăre, parte în lacuri sărate.

O câmpie de o întindere mai mică se află în județul Soroca între riurile Reut, Cobalta și Cainarî; apoi în județul Bălți, între orașul Bălți și riulețele Ciugura, Reut și Prut.

VI.

HIDROGRAFIA.

Precum am arătat mai sus, Basarabia se mărginesce la nord și nord-rėsărit cu Nistrul, la sud-rėsărit și sud cu Dunărea și Marea Négră, la apus Prutul o desparte de patria-mamă. Dînsa formēză la mijloc un platoū, de pe înălțimile căruia se revarsă o mulțime de isvóre și riulețe, carl adapă întregul litoral dintre Nistru și Prut.

În județul Hotinului, unde Nistrul și Prutul curg paralel unul cu altul pe o distanță ca de vre-o 40 kilometri, o mulțime mare de isvóre se scurge de pe înălțimea platoului, impresurat între cele două artere principale de apă. Aprópe

(1) Budgée tătăresce semnifică *unghiu*. A se vedé *Dicționarul limbei istorice și poporane* de B. Petriceicu-Hasdeu, t. III, fascicula 3, pag. 2804; idem Cantemir, *Descr. Mold.*, p. 19.

la fie-care trei kilometri călătorul se vede oprit în cale printr'o albie de râuleț, ce-l stă în drum.

Acolo unde Prutul își schimbă direcțiunea spre mătă-dî, se începe déjà basenul râului *Reut*, cu multiplele sale brațe, ce umplu teritorul dintre Nistru și Prut.

Délurile carî se află în județele Bălți și Orheiû sunt despărțite în două basenuri: basinul *Ichetului* și basenul *Băcului*. De pe partea despre mătă-dî a acestor înălțimi se scurg mai multe râulețe, ce curg aprópe paralel cu râul Ialpuch, și se varsă în Dunăre și lacurile sărate, adăpând Basarabia de la sud.

Așá dar, după cantitatea apelor curgătóre, partea de la mătă-nópte și cea de mijloc a Basarabiei sunt cele mai abundente. Nu trebuie însă perdut din vedere că râulețele și píraiele din acéstă parte a țerii, și mai cu sémă acele de la sud, împreună cu râul Reut, posedă volume de apă fórte mici și, din pricina destrăbălatei distrugerî a pădurilor, în timpul verei scad cu desăvrșire. Cu tóte acestea, până acum Basarabia, afară de Budgéc, nu simte lipsă de apă, mulțumită marei cantități de puțuri de apă potabile, făcute după vechiul obiceiú religios al poporului român pentru pomenirea sufletelor celor răposatî. Acest obiceiú se menține și până acum în straturile sănátose ale țăránimîi române din Basarabia. În afară de puțuri, în Basarabia aprópe pretutindenea există și iazuri artificiale, făcute prin stăvilirea cu zăgazuri a páraielor.

Cu tótă abundența de apă însă, volumul lor e neîndestulător pentru a servi de forță motrice pentru industrie; în partea de la sud și în cea de la mijloc a țerii nu există morî mari de apă, carî să póta lucră neîntrerupt. Din tóte rîurile Basarabiei numai Nistrul și Prutul sunt navigabile.

Pe Prut până acum nu plutesc decât luntri mici și plute. În anul 1861 o companie română a pus în circulațiune un vaporeș numit «Prințul Vogoride», dar acest vaporeș a umblat numai până la satul Țîțora (lângă Iași). Acum iarăși este vorba de a creá o navigațiune pe Prut, dar lucrările în acéstă privință merg fórte încet.

Pe Nistru umblă galere mari, în lungime de 12 stîinjeni și în lărgime de 6 stîinjeni, carî ridică greutăți mari de peste

3—4.000 de puduri (1); mai umblă pe Nistru și vase cu pânză, iar în liman circulă între Akerman și Olviopol nisce vapo-
rașe. Pe Nistru se transportă, ca și pe Prut, din Bucovina
și Galiția, mari cantități de chereștea, lemne de construcțiune
și lemne de foc.

Rîurile Basarabiei se pot clasifica în trei sisteme sau gru-
puri, și anume:

1. Grupul rîurilor, cari se varsă în Nistru,
2. „ „ „ „ „ „ Prut,
3. „ „ „ „ „ „ Dunăre și lacurile sărate.

Basenul Nistrului.

Rîul Nistru, cunoscut popórelor antice sub nume de *Tiras*,
își ieă începutul dintr'un lăcușor, care se află la piciorul mun-
telui *Baschid*, din veriga munților carpatini de lângă Lip-
sca. La început, pe o întindere de aproape 180 kilometri, Nis-
trul curge în Austria și la satul Onuta forméază linia de de-
marcațiune între Imperiul Austriac și Rusia. De aci rîul, pe
o lungime de 40 km., curge tocmă pe granița dintre ambele
Imperii; apoi, în punctul unde rîul Sbrucî se varsă în el, Nis-
trul intră cu ambele sale maluri pe teritoriul Imperiului Rus,
despărțind Basarabia de gubernia Podolia și mai jos, acolo
unde cade în el rîulețul Iagorlic (lângă Dubassari), de gu-
bernia Herson. Înainte de a se vîrsa în Marea Négră, Nis-
tru forméază un liman larg, cunoscut sub nume de Limanul
Nistrului.

Rîul Nistru curge într'o vale adîncă, îngustă și fôrte în-
covoiată; lungimea sa de la Hotin și până la liman, după
unîi geografi ruși (2) se consideră de 869 verste (3), iar
după alții de peste 900 verste. (4) Incovoierile Nistrului sunt
une-orî fôrte mari, așa că pe alocurea vasele, după naviga-
țiune de o zi, ajung aproape la același punct de unde au por-
nit. Cele mai mari încovoierî ale Nistrului sunt:

1. Lângă satul Balamut, la granița Austriei;

(1) Pudul=19 kilograme și ceva.

(2) În *Allgemeine Erdkunde*, lungimea Nistrului e de 90 mile.

(3) Zașciuc, *Географія и статистика Ресей*, t. I, pag. 51.

(4) *Сборник Военно-Статистическихъ Ресей*; Elisée Reclus, *La Russie*, în *Géo-
graphie universelle*.

2. De la Hotin până la satul Grușeva calea dréptă, când Nistrul înghéță, e de 25 verste, iar pe Nistru, în timpul navigațiunii, prin cinci zigzaguri, peste 75 verste;

3. De la satul Casauțeni, care se află în fața orașului Iam-poli de pe malul rusec, via Soroca, până la satul Senatovca, calea dréptă e de 40 verste, iar pe Nistru 90 verste.

Pe acéstă linie sunt locuri, ca de pildă cel dintre Soroca și satul Trefauțeni, care e în lungime de 5 verste, iar pe Nistru calea e de 15 verste.

4. Intre Bender și Tiraspol calea dréptă e de 12 verste, iar pe Nistru mai bine de 20 verste.

5. Intre Slobozia până la Dolmaza prin Turunciac 7 verste, iar pe Nistru 20—25 verste.

Începënd de la Tiraspol, riul ese într'o vale largă; de aci până la Turunciac pe malul drept, iar de la Turunciac pe malul stâng, albia riului este împresurată cu mlaștine și spațuri întinse acoperite cu trestii. Încovoierile riului nu mai sunt așa de mari, însă mai dese. De aceea tocmai partea acésta a Nistrului e fôrte defectuôsă pentru navigațiune. De la Turunciac și până la târgușorul Maiach, principala stațiune pentru vase, calea dréptă e de 50 verste, iar pe Nistru 200 verste. La o distanță ca de vre-o 4 kilometri mai jos de Maiach, riul își varsă apele, cari se despart în mai multe guri și cad în liman. Gura principală se numesce *Tusla* și are adîncime de $2\frac{1}{2}$ picióre.

Aprope paralel cu *Tusla* în liman se varsă și două rîulețe: *Tusla* și *Turunciuc*; acesta din urmă are la gurile sale o adîncime de 7—8 picióre, iar în lărgime vre-o 4 stîinjenî *Tusla* se unesce cu *Turunciuc* printr'un canal, numit *canalul Surovșef*, pe care însă poporul îl numesce *canalul Popoff*. Prin acest canal vasele se scobor în liman. Lungimea canalului e de 160 stîinjenî; lungimea la Nistru e de 10, la *Turunciuc* 7 stîinjenî; adîncimea e de $5\frac{1}{2}$ — 6 picióre.

Limanul Nistrului, împreună cu mlaștinele, are în lungime 40 verste, iar în lărgime 8—9 verste; adîncimea sa e de 5—7 picióre și pe alocurea 12 picióre. Acolo unde limanul se unesce cu marea s'a format o insulă de nisip. Spre acéstă insulă se întind două limbi înguste de nisip, despărțind apele limanului în două curențe, numite de locuitori *bugase*. Curentul drept, care pôrtă numele de *gârla Țarigradului*, în

lărgime e de 150 stîinjenî și în adîncime de 17 picióre; curentul stîng, care se numește *gârla Ociacoff*, are o lărgime de 70 stîinjenî și o adîncime de 3 picióre. De aceea tocmai farvaterul pentru vase trece prin *gârla Tarigradului*.

În limanul propriu Țis mai există încă șese limbî de nisip și anume:

1. Una se începe la gura Turunciucului și se întinde dealungul malului nord-apusén al limanului până la satul Marina; această limbă are o lungime de 9 verste și o lărgime de $1\frac{1}{2}$ kilometru;

2. Alta se începe la gurile Nistrului, cuprinde malul de la răsărit al limanului și e în lungime de 7 verste, iar în lărgime de $2\frac{1}{2}$ kilometri;

3. A treia limbă, numită Șaba, se începe lângă colonia germană Șaba, formând aci un unghiū, care intră în liman ca un petec de nisip în lungime de 4 verste;

4. A patra limbă se începe în gârla Ociacoffului și se întinde până la Ohio-pol pe o distanță de 10 kilometri;

5. A cincea limbă de nisip se află în partea despre mędă-nópte a unei insule, așezate tocmai acolo unde limanul se unesce cu marea; insula este formată de nisip adus de curentul apelor Nistrului;

6. A șesea limbă e mai spre nord și are o întindere de $1\frac{1}{2}$ km. și o lărgime de 200 stîinjenî. Această limbă e acoperită cu apele mării.

Isprăvind cu descrierea Nistrului în curgerea sa până la mare, să ne întórcem iarăși în sus, pentru a descrie malurile sale.

Malurile rîului în Basarabia sunt înalte, stîncóse și abrupte; înălțimea mijlocie a lor e de 50 stîinjenî de-asupra nivelului apelor. Până la Bender malurile au stînci calcare și de gips, fiind acoperite cu codri și pădurisci. Păduri mai întinse se află între satul Balamuta și Hotin, apoi între satul Neporotovo și satul Ojeva (jud. Hotin), în fine, lângă Atachi (jud. Soroca) și lângă mănăstirile Calatura și Gorodisce (Grădisce); apoi asemenea lângă Criulenî și împrejurul Dubasarilor-vechi (jud. Orheiū).

O pădure mare se mai întinde de la comuna rurală Chițcanî până la satul Nuscari (jud. Bender și Akerman).

Afară de aceste maluri mai sus descrise, malurile Nistru-

lui sunt pretutindenea descoperite, având solul calcar și petros până la Dubasari, unde încep a fi lutose și mai jos de Bender nisipoase. Valea Nistrului e strimă; pe alocurea albia râului abia încape printre stâncile ambelor maluri, dar totuși, în general vorbind, malul opus celui stâncos e înclinat și formeză șesuri acoperite cu finețe. Șesuri mai mari sunt lângă Hotin, lângă satul Voronovița, comuna urbană Trefașeni, lângă satul Cerlina, satul Jora, Dubasari-vechi, Puchocen, Bender și altele. Mai jos de Bender valea se lărgesce, malurile râului devin mai înclinate și mai joase, până ce mai departe formeză în fine nisce mlaștine acoperite cu stufărie.

Albia Nistrului în partea superioară a râului e petrosă și până la Dubasari fundul pare ca pavat cu table de piatră. Nisce stânci sub-acuatică, precum și nisce bas-fonds, apar mereu. Din aceste stânci vom înregistra stânca de granit care ese din apă și se ridică la înălțimea de 2 stinjen, având în circumferință vre-o 10 stinjen, pe lângă satul Comarovo, pe care poporul o numesce *Bacat*. Acastă stâncă, bine cunoscută navigatorilor, se consideră foarte primejdiosă și de aceea pe aci vasele recurg la ajutorul piloților iscusiți.

Lângă orașul Iampoli se află deja cataracte, formate de un șir de stânci sub-acuatică, ce lasă liberă numai o singură trecătoare, în lărgime de 4 stinjen, numită *Porțile*. Curentul apelor aci e foarte mare. Mai jos de cataracte se află iarăși o verigă de petre, ce es din apă; acastă verigă poporul o numesce *Cerédă*, iar Rușii pronunță *Cereda*, derivând cuvântul din rusescul *Cereda*=rîndul. Pentru a ocoli aceste petre, vasele se țin de malul Podoliei, apoi trec pe lângă malul Basarabiei până trec dincolo de a doua *cerédă* de petre. Dar cu acastă din urmă trecere nu se isprăvesc încă inconvenientele naturale pentru navigațiune. La kilometrul al doilea de la a doua *cerédă* de petre, se trece râul de-a-curmezișul, albia are la fund un *val de granit* care nu ese din apă și tocmai pentru acăsta este și mai primejdios pentru nave; valul de granit se trece într'un singur loc, numit *pôrta*.

În afară de aceste petre și stânci sub-acuatică, Nistrul mai posedă numeroase vaduri, din cari cele mai cunoscute sunt:

*Vadurile pe Nistru.**In județul Hotin :*

1. Chișla Nedjimov—vad în sus de sat,
2. Conovca—în jos de sat două vaduri,
3. Voronovița » » » trei vaduri,
4. Grușerța » » » » »
5. Nagorenî » » » » »
6. Atachi » » Restevca un vad,
7. Comarovo—vad în fața satului.

In județul Soroca :

8. Rudi-de-jos—1 vad în fața satului,
9. Voloșinița—4 vaduri » » »
10. Casauțeni—vad » » »
11. Vasilcau » în jos de sat,
12. Rocavăț » » » » »
13. Vertinjeni

In județul Orhei :

14. Poeni	}	vaduri în fața satului,
15. Rezeni		
16. Zaharni		
17. Dubasari—in jos de sat vadul <i>Ustia</i> .		

Din locurile unde fundul albiei este vîrtos și apele sunt mici merită a nu fi trecute cu vederea următoarele: Cazața lângă Voronovița, Flămânda lângă Voloșnița, Iacovlevca lângă Casauțeni, asemenea și cele de lângă satele Vasilcau, Vertinjeni, în fața orașului Cameneți-Podolsk, Camenca, Poeni, Rezeni, Zaharni. Tote aceste locuri sunt esact desemnate pe charta Statului-major rusesc.

De la Criuleni albia Nistrului nu mai are petre sub-acuatică, granitul dispare și fundul rîului e nisipos, iar la Vadul-lui-Vodă se ivesc în albie trunchiuri cu rădăcini de arbori, numite de locuitori *cârci*; dincolo de Bender acesta trunchiuri de copaci sunt foarte dese.

Albia Nistrului de la originea sa și până la gură o foarte înclinată. După calculele făcute de către Generalul rus Tenner

orizontul râului, jos de satul Ruda, este de 196,53 picioare; lângă Soroca însă e de 148,61 picioare înălțime de-asupra nivelului mării, iar scoborîrea Nistrului e de un picior și ceva pe kilometru. De aceea tocmai curentul apelor sale e iute. Iuțela medie e calculată la 1.234 stîljeni pe oră.

Lărgimea și adîncimea Nistrului. Lărgimea medie se consideră de 80 stîljeni; adîncimea variază după loc și anotimp. La mijloc, când apele sunt normale, râul are o adîncime medie de 9,12 picioare, spre Bender ajunge deja la 17 picioare. Pe timpul verii, când ploile cad rar, de la Onuta până la Soroca și une-ori până la Criuleni pe Nistru se formează o mulțime de vaduri.

După o lucrare scrisă de către Colonelul Daragan la 1848, există mai multe vaduri din spre granița austriacă; așa de pildă lângă satul Orestovca, lângă satul Trubcina, lângă Rașcova și altele. «Când apa e mică, scrie Colonelul Daragan, infanteria și chiar artileria pot trece prin aceste vaduri, cu toate că iuțela curentului e puternică.»

Nistrul se revarsă de două ori pe an într'un mod periodic, odată primăvara, când pornesc sloiurile de ghéță, altă dată la sfîrșitul lui Iunie, când se topesce zăpada în munții Carpați.

De pe malul Basarabiei, peste râul Nistru, există 39 trecători, orînduite de Stat. Comunicațiunea între Akerman și Olviopol, precum am mai spus, se face cu vapoarele. Desvareatul navigațiunii pe Nistru preocupă pe guvernul rusesc: în ultimii ani s'aû alcătuit mai multe comisii, cari aû stabilit că înălăturarea pedicilor naturale pentru navigațiunea sistematică a vapoarelor va costă suma de 7.000.000 ruble.

Guvernul rusesc n'a emis în această privință nici o hotărîre până acum.

Rîurile ce se varsă în Nistru. De pe malul drept al Nistrului, începînd de sus în jos, se varsă în acest rîu următoarele rîuri, riulețe și pîraie:

In județul Hotin:

1. *Pirăul Negru*, pe care Rușii îl numesc *Ciorni Potoc*, iar Românii îl țin *Românețul*, și care primește pirăul *Onuta*;
2. *Pirăul Resteu*;
3. *Riul Lunga*, Rușii îl numesc *Dolgaia*;
4. *Riul Petrósa*, Rușii îl numesc *Camenea*, de la cuvântul *cameni*, *pétră*. *Petrósa* are brațul *Dolina*.

In județul Soroca:

5. *Pirăul Chetrósa*.

In județul Bălți:

6. *Pirăul Cuguresci*.

In județul Orhei:

7. *Riulețul Négra*, Rușii îl țin *Ciornaia*;
8. *Riulețul Rezina*;
9. *Riul Reut*, care se formează din împreunarea riulețelor *Valea Pogurtului*, *Valea lui Macri* și *Valea-Reutului*.

Riul Reut are următoarele brațe:

Din partea dreaptă;

1. *Riulețul Copăcénca*,
2. *Răulețul*,
3. *Solonețul* cu brațul *Valea Rudului-Mare*,
4. *Ilegacea*,
5. *Ciuluc-Mare*,
6. *Ciuluc-Mic*,
7. *Cula*, cu pirăul *Cumișóra*;

Din partea stângă:

1. <i>Riulețul Cobalta</i> ,	} 1. <i>Carelari</i> , 2. <i>Fete</i> , 3. <i>Valea-Balata</i> .
2. <i>Cainera</i> , cu următoarele brațe:	
3. <i>Mărculesci</i> ,	
4. <i>Racarî-Chetrósa</i> ,	
5. <i>Camenea</i> ,	
6. <i>Ciariu</i> ,	
7. <i>Valea-Dobrogei</i> ,	

8. Rîulețul *Sagâl*,
9. " *Cogâlnic-de-sus*,
10. " *Valca-Ivanos*.

După riul *Reut* se revarsă în Nistru;

10. *Ichel* cu pîraiele sale;
1. *Telescu*,
2. *Hîrjeaca*.

Ichel primăvara și toamna mai primesce apele mai multor alte pîraie care se formeză din ploî.

11. Rîul *Băcu*, în care se varsă:

Din partea dréptă:

1. Pîrăul *Băcovăful*,
2. " *Ișnovăful*,
3. " *Valea-Calînderu*.

Din partea stîngă:

Pîrăul *Pojarna*

12. Rîulețul *Botna* cu pîrăul *Volcînetul*.

14. Pîrăul *Iuștuběu* cu lăculețul *Iuștuběu*.

Reut. Din toate rîulețele și rîurile menționate mai sus, ce formeză basenul Nistrului, singur *Reut* e cel mai mare, de ore-ce basenul acestui rîu îmbrățișeză întreaga parte de mijloc a Basarabiei de la nord. *Reutul* își ia începutul în munții Hotinului, unde nu e decât un pîrău neînsemnat; pe lângă satul *Redea-Mare*, *Reutul* formeză două brațe; apoi, primind alte pîraie, curge pe o distanță de 200 verste și se varsă în Nistru, lângă satul *Ustea*, în fața orașului *Dubasari*.

Brațele rîului din partea dréptă curg aproape paralel cu dînsul, avînd albiile lor în nisce văi adînci, despărțite prin înălțimi stîncose; brațele din stînga întîlnesc *Reutul* aproape perpendicular, văile lor sunt largi, avute în iazuri și mlaștine. Același aspect îl are și *Valea Reutului*.

Printre mlaștine, rovine și bălți vom menționa următoarele: pe rîul *Cobalta*, lângă *Chetrósa*, există o baltă mare; lângă *Frumușica* pe rîulețul *Cainara*, mlaștină; pe *Reut*, lângă *Tiplești* până la satul *Lunca* și între gurile *Cobaltei* și *Cainari*, mlaștine întinse pe o suprafață de 7 kilometri; lângă *Țîțeni*, unde se varsă rîulețul *Dobrodjea*, bălți întinse; lângă *Sărățeni*, unde curge *Ciuluc*; lângă satul *Ciocâlteni*, între satul *Bravicieni* și orașul *Orhei*, la gurile *Malovățului* și

Culei. Acastă din urmă mlaştină, în lărgime de doi kilometri, se întinde pe distanţă de o poştă.

Tóte aceste mlaştine şi rovine vara se usucă, în cât se trec cu căruţa, dar după ploile de tómă devin nepracticabile.

Pe riul Reut mai sunt multe iazuri, iar lângă satul Heceanou iazul are trei verste de întindere.

Ichel îşi ieă începutul din înălţimile judeţului Bălţi şi curge într'o vale adîncă, formând graniţa naturală între judeţele Chişineu şi Bălţi. De la satul Loganesci până la Păşcani riul acesta se preface într'o mlaştină. El se varsă în Nistru lângă satul Coşerniţa.

Băcul îşi ieă începutul asemenea din înălţimile judeţului Bălţi, lângă satul Temeleuţa, şi curge într'o vale adîncă până la Chişineu, iar de aci în jos formeză pârloge şi bălţi; ajungînd apoi la gura satului Bolboca, se preface într'un iaz, de unde ese şi curge mai departe, vîrsându-se printr'o gură mlaştinosă în Nistru lângă satele Gura-Băcului şi Calfa.

Din tóte braţele Băcului, cel mai însemnat este Işnovăţul; dar atât el cât şi Băcul vara în mai multe locuri se usucă cu desăvîrşire. Altă dată, povestesc bătrînii, Băcul nu se uscă, dar pe atunci malurile sale erau acoperite cu păduri, iar acum aceste păduri au dispărut. Pe malurile Băcului, de-alungul său, adecă trecînd cam pe linia ce s'ar întinde de la Ungheni prin *Codrii Băcului* (mănăstirea Chipriani) şi până la gurile Băcului, există până acum rămăşiţele unui fel de zid uriaş, din care au rămas petre şi bolovanî mari, pe cari poporul le numeşte *Cheile Băcului*. (1)

Botna se începe în judeţul Chişineu, lângă comuna urbană Rezina; ea se formeză din mai multe isvóre, din cari cel mai însemnat este Volcineţul. De la Rezina riul Botna şerpuesce într'o vale pologă, intră în judeţul Bender, unde mai jos de tirguşorul Causanii-Noi (ruşii numesc *Novie-Cauzani*) formeză o mare baltă şi apoi se varsă printr'o gură mlaştinosă în Nistru lângă satul Chiţcani.

Din spre guvernămîntul Herson, adecă de pe malul răsăritén, Nistrul primeşte următoarele riuri:

(1) A se vedé scrierea eminentului nostru om de sciinţă B. P. Hasdeu despre *Cheile Băcului*, în *Magnum Etymologicum Romaniae*, t. III, fasc. 3-a.

1. Jagarlic,
2. Şebca,
3. Comarova,
4. Turunciu,
5. Micul Caragaci,
6. Marele Caragaci,
7. Tomaşic.

Tóte aceste rîuleţe curg fórté încet şi vara sécă aprópe cu desăvîrşire; panta albiilor e fórté puţin înclinată.

Prutul.

Basenul Prutului. Rîul Prut îşi ieă începutul în munţii carpatini din Bucovina şi de la comuna urbană Noua-Suliţă până la gurile sale desparte Basarabia de patria-mamă. Până la 1879, când Rusia a răpit de la aliata sa în războiul cu Turcia partea de sud a Basarabiei, Prutul eră linia de demarcaţiune între ambele state numai până la satul Nemţeni iar de aci graniţa mergea pe uscat.

Malul drept al rîului Prut predomină asupra malului stîng; el e mai ridicat, are panta mai abruptă şi mai apropiată de albia rîului; pe când malul stîng, din contra, e mult mai jos şi mai depărtat cu înălţimile sale stîncóse de albie.

Valea Prutului e largă, avînd o lărgime de 2 până la 6 kilometri.

De la Noua-Suliţă spre răsărit, pe întregul parcurs al rîului, malul basarabén al Prutului e jos, parte mlăştinos şi acoperit cu păşuni întinse şi mănóse. De la tîrguşorul Lipcani, unde rîul se îndreaptă spre mîedă-qi, câmpul dispare şi înălţimile malului se apropie de albie. Aşa sunt malurile până lângă satul Costesci, unde stîncile, din ambele părţi, compun strîmtórea, iar o parte din stînci, trecînd de-acurmezişul rîului, produc nisce cataracte. Aci Prutul trece prin porţi fórté înguste. Pe malul basarabén în aceste locuri sunt nisce movile, pe cari poporul român le numesce *suta de morminte*, iar Ruşii le dic *Sto-Mogil*. De aci malul înalt se depărtéază de albie şi, isprăvindu-se prin nisce stînci abrupte, forméază un spaţiú larg între înălţimi şi albie; acest şes e ca de vre-o 3 — 5 km. în lărgime, fiind acoperit cu fineţe, lăculeţe, bălţi şi pădurisce.

Apele ce se acumulează în acest loc sunt produse de râurile Țiganca și Camenca, cari curg aci aproape paralel cu Prutul.

Lângă Valea-Rusului înălțimile se apropie de mal și, deși devin din ce în ce mai puțin înalte, însă nu se mai depărtează de mal până lângă satul Barboeni. Acest aspect al văiei se menține de acum în colo, afară de partea de lângă Tacsobeni și Sculenî, unde încovoierile Prutului iarăși formează câmpii spațioase. Valea Prutului de lângă Valea-Rusului nu devine îngustă, pentru că aci din partea dréptă se varsă în Prut râul Jijia, care curge paralel cu Prutul și-și are gurile în fața satului Nemțeni din Basarabia. Partea stângă a văiei are aci o lărgime ca de 4 km. Paralel cu vechia albie a Prutului și aproape de-alungul acestei vechi albi se mai vîd și acum urmele așa numitului *Val al lui Troian*.

Fundul albiei Prutului în partea sa de sus e petros și spre gură devine din ce în ce mai lutos și tinos. Precum e fundul, așa sunt și malurile. Fundul e foarte aplecat spre sud, și de aceea curentul apelor e mare și puternic.

Apele Prutului n'aū nivelul stabil; ele ba se ridică, ba scad, dar totuși media adîncimii se menține la 4—7 piciore. Când apa e mică, pe Prut se formează mai multe vaduri; iar revărsările se produc de trei ori pe an: primăvara când vine desghețul, vara când se tolesc zăpețile în Carpați și toamna când râul îngheță.

Prutul îngheță pe la Novembre sau Decembre, iar sloiurile pornesc pe la Februarie și Martie; de obicei însă râul nu îngheță întreg și ghețurile se sfărâmă alocurea din cauza sinuosităților malurilor.

Trecători stabile peste Prut, din cauza graniței politice sunt numai la Lipcani, Sculenî, Ungheni, pe unde trece linia căii ferate, și la Noua-Sulița; mai există și una la Galați, pe calea ferată, care însă acum e închisă din cauza relei stări. Trecătorea de la Sculenî e făcută pe plute-luntre; iar unica bine întreținută, care există pe Prut, este podul mare suspendat din Bucovina de lângă Noua-Sulița, pe drumul spre Cernăuți.

Pe partea stângă a Prutului se varsă apele mai multor râulețe, ce-și ieaū începutul din munții Hotinului, Orheiului

și Chișinăului. Rfulețele acestea, în ordinea lor de sus în jos, sunt următoarele:

1. *Rachitna*, pe granița Basarabiei spre Bucovina,
2. *Ringaciū*, partea de sus se numește *Salcauța*,
3. *Badjuluī*,
4. *Perlița*,
5. *Bașcauța*,
6. *Ruda*,
7. *Larga* cu brațul *Largița*,
8. *Ialovățul*
9. *Lopatnic*,
10. *Racovățul* cu brațele } 1. *Racovățul sec*,
 } 2. *Drobiștea*,
11. *Clugur* cu brațul *Orata*,
12. *Camenca-de-sus*,
13. *Camenca-de-jos*, se numește și *Gârla-Mare*,
14. *Șaltoiu*,
15. *Vladic*,
16. *Deli*, pe care Rușii o numesc *Beșenaia* (turbată),
17. *Bratulénca*,
18. *Balturescī*,
19. *Triestena*,
20. *Nirnova* cu brațul *Bujor*,
21. *Lopușna* cu brațul *Mârza*,
22. *Sarata*.

Din toate aceste râulețe, cele mai însemnate sunt: *Ciugur*, *Camenca* și *Nirnova*, iar celelalte sunt nisce piraie, ce se usucă vara cu desăvîrșire. Unele din aceste râulețe au brațe, pe care Românii le numesc după numele văii prin care curg. Aceste brațe au apă numai primăvară. Ele sunt următoarele:

1. Valea-Neculai
2. Valea-Gârlei } brațele Camencei-de-jos,
3. Rîulețul Ustie, compus din } 1. Valea Obrejei,
2. Valea Pânzereni.

Acest riuleț se varsă direct în Prut. Asemenea se mai varsă în Prut *Valea Orlamina, Valea Camașuii, Valea Dan-Căldărușa, Valea Iasului-Calmuchi.*

Tóte aceste piraie sunt miăștinóse, curg în văi fertíle și sunt pline de apă primăvara și în tómnene ploioase.

Dunărea.

Malul Dunării spre Basarabia e foarte jos, pe alocurea acoperit cu pădurisce sau cu stufări, iar în alte părți gol și lutos. Fluviul Dunărea, cu malul său stâng, pe o întindere de aproape 105 verste, formeză hotarul de la mătă-đi al Basarabiei.

Dunărea își varsă apele în Marea Năgră prin patru guri principale: brațul *Chilieî*, al *Sulineî*, al *Sf.-Gheorghe* și brațul *Portița*. Cadrul lucrării ne obligă a descrie numai unul pe din aceste brațe.

Gârlele Chiliei, acolo unde se află Chilia-veche, au mai multe scurgători, cari se unesc întâiu pe lângă Chilia, apoi a doua oră lângă satul *Vîlcov*, de aci curg spre mare, unde se varsă prin mai multe guri, din cari cele mai însemnate sunt: *gârla Bolgradului*, *gârla Ociacov* și *gârla Stambul* sau propriu ăis *gârla Chiliei*. Tote aceste brațe sunt mereu stăvilite cu valuri de nisip, cari împedică ori-ce navigațiune. La extremitatea din spre mare a brațului Chilia până la 1812 a existat un sat de pescari numit Lipoveni. Satul a fost locuit de Cazaci *Nevrasovți*, cari apoi au fugit de aci în Turcia, când Rusia a pus mâna pe Basarabia. Satul acesta e arătat pe charta lui Bauer și Herbetz din anii 1775 și 1811.

În general, gurile Dunărei atrăgeau mereu privirea Rusiei. Deja A. Scalcovsky, în lucrarea sa privitoare la Basarabia și Rusia de mătă-đi (1), scria următoarele, pe timpul când o parte din gurile Dunării aparțineau Rusiei (2):

«Fluviul Dunărea, așa de vestit în letopisețele noastre militare, așa des amintit în cântecele și legendele poporului rus, abia de la 1812, și numai cu unul din malurile sale, a intrat în posesiunea Rusiei. Deși pe o întindere de 200 verste el face acum parte din Imperiul Rus, totuși faptul că domi-

(1) Опыт статистическаго описанія Новороссійскаго края, Одесса 1850, pp. 75—77. Скальковскій.

(2) Gârlele dunăren cu insulele Ceatal, Letea, Sf. Gheorghe și 12 alte insule mici, au fost cucerite, pe cale diplomatică, de Rusia la 1829 după pacea de la Adrianopole. La 1855 Rusia a pierdut pe câmpul de război ceea ce câștigase pe câmpul de combinațiuni diplomatice.

năm peste gârlele sale ne recompensă deja într-o cât-va. Importanța sa pentru navigațiune și comerț este neînchipuit de mare. Și dacă nu s'ar fi restabilit existența Principatelor dunărene, dacă nu s'ar fi reînțemeiat acolo o agricultură și gospodărie națională și prin urmare nu s'ar fi reînflințat de la 1830 importanța comercială a Galaților și Brăilei — atunci porturile noastre dunărene Ismail și Reni ar fi devenit piețe mari de deșeu. Opera lui Kisselof n'are altă scusă decât aceea că, neputând alipi Principatele dunărene la Rusia, el a lucrat în așa mod în cât a pus în imposibilitate pe Austria de a-și însuși ceea ce Rusia n'a putut să-și aproprieze. Or cum însă, gârlele Dunării rămân de o mare importanță pentru Rusia, atât din punctul de vedere strategic cât și din punctul de vedere comercial.

«Din punctul de vedere militar, ele reprezintă un punct de hotare lesne de apărut și care servă în cas de trebuință pentru aprovizionarea armatelor precum și pentru direcțiunea principală a forțelor noastre armate în mișcarea lor spre Balcani; din punctul de vedere comercial, Dunărea e calea principală navală, care începe în inima Germaniei, curge prin provinciile cele mai mănóse ale Austriei și se isprăvesce cu două gârle în Imperiul Rus. Mai cu sémă important pentru Rusia e brațul Sulinei.»

Un alt scriitor rus, d-l Batiuşcoff, scriind despre gurile Dunării în scrierea sa publicată din ordinul răposatului Împărat Alexandru III, dă următoarele: (1)

«Gurile Dunării, cari după pacea de la Adrianopole au trecut la Rusia, la 1878 *nu ni s'au întors* și au rămas pe séma României.

«Nu trebuie să se uite însă că populațiunea rusă ce locuiește la Sulina și în Dobrogea este acum supusă unei românisări sistematice, precum și unei propagande catolice, care și-a făcut cuib la Sulina, unde s'a zidit și o biserică bogată catolică.»

Ingrijirea istoricului oficios rus pentru populațiunea ru-

(1) *Бессарабія*, историческое описаніе, съ высочайшаго соизволенія издано министерствомъ внутреннихъ дѣлъ, П. Батюшковъ, 1892, С.-Петербургъ, р. 170 — 171.

séscă de la gârlele Dunărei o cu atât mai curiosă, cu cât se scie cum că această poporațiune se compune din fugarii din Rusia, din elementul eratic, care a părăsit pravoslavnică Rusia din cauza persecuțiunilor religioase și a găsit cea mai perfectă toleranță religioasă în Turcia, iar acum se bucură de cea mai largă libertate de conștiință sub sceptrul Regelui Carol I.

Brațul Chilieî nu e navigabil spre mare; curățirea acestui braț preocupă din când în când guvernul rus, dar până acum toate comisiunile alcătuite pentru acest scop s'aû pronunțat defavorabil pentru deschiderea brațului Chilia, opinând că lucrarea va costa foarte scump și nu va fi traînică.

Și în adevăr, lucrările făcute la Sulina sprijinesc această părere a comisiunii rusești, cu atât mai mult că *brațul Chilieî este într'o situațiune naturală mult mai inferioară brațului Sulineî*. Reușita lucrărilor făcute la Sulina e și dînsa timporară. D-l Charles Hartley, abilul constructor al dambelor (jetée), a reușit să le împingă la depărtare de 1000 metri în mare, tocmăi spre locurile unde de obicei trece un curent de apă litoral, care merge de la nord spre sud: acest curent apucă toate aluviunile, ce alunecă pe fundul albiei riului și, prin acesta *întârzie formațiunea unui nou stăvilar*. Dar cotropirea gradată a deltei întregi va avea de rezultat neapărat împingerea curentului mai departe și mai târziu sau mai de vreme se va forma un al doilea stăvilar de nisip, care va închide brațul Sulineî. După un calcul aproximativ acesta se va întîmpla spre anul 1916.

În afară de Prut, următoarele riuri mai fac parte din basenul Dunării, deși nu se varsă în acest rîu:

1. *Ialpug* cu brațul *Chirsan* se varsă lângă comuna urbană Bolgrad, în *lacul Bolgrad*.

În acest rîu se mai varsă riulețul *Lunga*, cu brațul său *Lunguța* și *Tarackia*.

2. *Marele Cottlebug*.

3. *Micul Cottlebug*.

Ambele se varsă în *lacul Cottlebug*.

4. *Chirhijea*, cu brațul *Chirjiz-Chitaî*, în care se varsă pirăul *Perja*.

5. *Aliada*, cu brațul *Taşlic*.

Atât Chirhijea cât și Aliada se varsă în lacul sărat *Chitaî*.

6. *Cogâlnic*, cu brațele *Cascin*, *Schinôsa*, *Ciaga*, *Celi-ghider*.

7. *Sarata*, cu brațurile *Bebeî*, *Djalagar-cel-sec*, *Culuder*. (1)
Cogâlnicul și Sarata se varsă în lacul sărat *Sasic* său, cum îl numesc locuitorii mărginași, *Cunduc*.

8. *Hadjidere*, cu brațele *Caplanî* și *Balaccenî*, se varsă în lacul *Ali-Bey*.

Alcale-dere său *Alcalia* se varsă în lacul *Burnoie*.

În Marea Négră din spre Basarabia nu se varsă decât râulețul *Balabanea*.

Tóte aceste râulețe, ce forméză basenul lacurilor de la sudul Basarabiei, cu tótă aparenta lor lungime, sunt fôrte neînsemnate prin volumul apelor lor: ele curg în văi largi și puțin adînci. Pretutindenea se pot trece prin vaduri, dar pe timpul apelor mari produc adese-ori inundațiuni.

Cel mai mare rîu din acest basen este *Cogâlnicul*, care-și ieă începutul în înălțimile județului Chișinău, lângă satul *Hincul*. El curge pe o distanță de 180 km. și nu sécă pe timpul verei. Pe malurile sale și ale brațului său *Ciaga*, sunt așezate cele mai mari colonii germane. Ialpugul-Mare asemenea se începe în înălțimile județului Chișinău și pîrceurge o distanță de peste 94 kilometri.

Lacurile din sudul Basarabiei.

Lacurile de la mîedă-qi ale Basarabiei sunt fôrte abundente în sare. Iată-le în ordinea lor de la nord la sud:

1. Lacul *Cahul*, la gura râulețului *Cahul*; un capăt e lângă colonia *Etiuli*, iar altul în județul Ismail lângă Dunăre.

2. Lacul *Ialpug*, la gura rîului *Ialpug*. Toemai la începutul său se află orașul *Bolgrad*, pe locul unde altă dată se află satul *Tabac*. Acest lac, isprăvindu-se pe lângă satul *Barsca*, se preface într'o gîrlă strîmtă, care apoi se bifurcă și se varsă în două direcțiuni; unul la răsărit, în apropiere de Ismail, numit lacul *Cugurlui*, altul la apus, în formă rotundă, unde se află colonia *Enichioi* și *Satul-noi* (pe acest din urmă sat Rușii îl numesc acum *Satunof*, după obiceiul lor de a rusifica chiar și numele satelor). Aci, în

(1) *Culudere*.

aceste anume locuri, sub Impăratul Nicolae I, armatele ruse au trecut Dunărea la 1828.

3. *Lacul Saftiani* sau *Safian*, lângă cetatea Ismail, acolo unde se află acum un sat de Lipoveni și pe unde a existat până la 1830 o mănăstire lipovenescă, distrusă din ordinul Impăratului Nicolae.

4. *Lacul Cotlabug* sau *Catalbug*, la gura râulețului Cotlabug, care curge până la satul Chislița, adică până la brațul Chiliei prin urmare.

5. *Lacul Chitaï*, la gurile râulețelor Chirghiz și Chirghiz-Chitaï.

6. *Lacul Sasîc* sau *Cunduc*, un mare rezervoriu de apă sau un fel de liman la gurile râulețelor Cunduc și Sarata, despărțit de Marea Năgră numai printr'un val de nisip. Acest lac se desparte în două părți și formează lacul *Marele-Sasîc* și lacul *Micul-Sasîc*.

Din acest lac se dobândește sare și de aci se începe *Valul lui Traian de jos*, care trece peste părțile de la nord ale lacurilor Chitaï, Catlabug, *Ialpug* și se isprăvesce la Prut.

7. *Lacul Șahan* sau *Murtazi*, este cel mai important lac sărat. Aci sarea se dobândește în mare cantitate.

8. *Lacul Alibey-ulu* asemenea e important pentru dobândirea sării.

9. Lacuri mici : *Sariarca*, *Câracious*, *Altighiol*, la gura râulețului *Sariar*.

10. *Lacul Hadji-dere*, la gura râulețului cu același nume.

11. *Burnoie*: o parte din acest lac poartă numele de *Hadji-Ibrahim*, iar partea superioară, unde se varsă râulețul *Alcale-dere* sau *Alcalia*, e cunoscută sub numele de *Bazirénu*. Aci se află târgușorul *Tusla*.

12. *Lacul Ezeran*, la gura Botnei.

În afară de aceste lacuri, ce sunt toate grămadite la sudul Basarabiei, mai există și alte multe lacuri în Basarabia, cari însă vara se usucă aproape cu desăvârșire. Lacurile aceste din urmă sunt produsul revărsărilor riurilor Nistru, Prut, Reut și altele.

Așa, pe linia Nistrului, există lacurile :

1. *Calfa*, format din gurile Băcului;

2. *Zagornoe*, pe românesc numit *Chițcani*, care are o lungime peste 1½ kilometri;

3. *Strâmbu*, Rușii îi dic *Crivoie*, lângă satul Chițcani;
 4. *Ezeran*, lângă satul Chircaesci, format din mlaștina râului Boțna;
 5. *Larga*, lângă satul Tolmazi, lungime de 1 km.;
 6. *Limanul Ciuburcea*, lângă satul Ciuburci;
 7. *Cernite*, format din mlaștina de lângă satele Porcari și Chilionă;
 8. *Albazia*, format din mlaștina de lângă satul Carcmazi.
- În județul Akerman, lângă satul Șabalata, se află lăculețul *Șabalata*, numit și lacul *Bugécului* sau *Chimbet-liman*. Acest lăculeț foarte puțin adânc are totuși o suprafață de peste 10 kilometri și se întinde de-alungul malurilor mării, de care nu se desparte decât prin valuri de nisip. Apa sa e sărată.

Mlaștine.

Mlaștine și bălți în Basarabia sunt foarte numeroase pe alocurea.

În partea de jos a văiei Nistrului, pe unde se varsă gurile Bâcului, sunt mlaștine întinse; apoi mai jos de orașul Bender, lângă Chițcani, între satele Tolmasi și Ciubucea, mari mlaștine acoperite cu stufărie; asemenea lângă satele Purcari, Carmazi și satul Palanca, mlaștine întinse.

În valea Prutului, mlaștine mari lângă Noua-Sulița, Lipcani, Sculenă și Pererita.

În valea Reutului, lângă satul Țiplescă și Lunca; între gurile Coboltei și Cainari, mlaștine întinse; lângă satul Sărățeni, unde se varsă Ciuluc; lângă satul Ciocalteni, mlaștine cu stufărie; lângă Orheiă și satul Bravicieni, mlaștine întinse, formate din revărsarea râurilor Malavatsa și Cula; una din aceste mlaștini are o întindere de peste 2 km. în lărgime și 9 km. în lungime; lângă satul Chetrósa, pe râul Cobalta, altă mlaștină acoperită cu stufărie; în fine lângă Frumușica, pe râul Cainara, mari mlaștine cu stufărie.

În valea Ichelului, mlaștine mari lângă mănăstirea Reciul, lângă satul Lăgănescă și lângă satul Pașcani; la gura Ichelului, lângă Boșcani și Coșarnița, asemenea.

În valea Bâcului, în valea Botnei, în valea Cogâlnicului, mlaștine mari și pârloge, cari vara se usucă toate, afară de

marea mlaștină de lângă Căușani de pe Botna, care are o suprafață de 7 kilometri, și cea de lângă Chișineu de pe riul Băcul.

Isvóre subterane.

Partea de sus a Basarabiei e foarte avută în isvóre de apă curată, ușoră și rece. Puțurile în această parte a țării nu sunt adânci; iar cu cât vom înainta spre miedă-ți, cu atât vom observa că nivelul apelor în puțuri devine tot mai adânc și mai adânc și apa din ce în ce mai amară și neplăcută la gust. Cu toate acestea, nici Bugécul nu e lipsit de isvóre abundente în apă potabilă, precum de pildă sunt isvórele de lângă coloniile bulgare Casurat, lângă Cubeu, și Ciușa, lângă stația Cazacilor Acmanghit, și mai cu seamă renumitele isvóre de apă cristalină de lângă Tatar-Bunar.

După o scriere privitoare la isvórele subterane din Basarabia a d-lui Strucoff (1), această țară posedă două feluri deosebite de vine de apă subterană: una temporară, adică care există numai în anotimpurile de ploie și care se află la adâncime de 2—3 și nu mai jos de 6 stinjenți sub pământ. Aceste ape de sub-sol sunt toate formate din ploie și topirea zăpezilor, acumulate de-asupra stratului lutos al solului, care le conservă, oprindu-le de a se scobori mai afund. Altă specie de vină stabilă sau permanentă se află la adâncimea de 16—20 stinjenți și nu scade nici odată. «Aceste vine (jili)», scrie d-l Strucoff, «se găsesc sub stratul petros al silexului său al petrei nisipoase (*le grès, la pierre de taille*); fluxul neîncetat al apelor din aceste vine arată cum că alta e originea apei din ele decât a vinelor superioare, căci deși apa din aceste vine adânci umple iute puțurile, totuși ea nu se ridică mai sus de doi stinjenți. Trebuie să presupunem că basenurile sunt aproape și nu dătoresc originea lor apelor de ploie, mlaștinelor sau pădurilor, căci atunci acestea s'ar fi aflat în apropiere.»

(1) Revista Ministeriului domeniilor statului, St.-Petersburg 1893, No. 8, p. 137, articolul d-lui Strucoff.

Apele minerale.

Lângă Chişineu, pe malul stâng al Bâcului, pe proprietatea familiei Râşcan, se află o vină de apă minerală care conţine acid hidrogeno-sulfuric. Acastă apă poporul o numeşte *Burcut*. Medicii nu recomandă această apă, însă poporul o întrebuinţează cu oare-care succes în bólele scrofulóse. Lângă satul Oniţcani, din judeţul Orheiú, se află alt isvor de apă minerală, care posedă săruri fero-sulfuróse. Dar în general vorbind, în privinţa isvórelor minerale din Basarabia nu s'aú făcut cercetări serióse.

Marea Négră.

Marea Négră scaldă partea sud-răsăriteană a Basarabiei pe o distanţă de 20 verste, şi anume de la limanul Nistrului până la gurile pîrăului Balaban. Malul acesta pe totă lungimea sa e aplecat spre nivelul apelor şi se compune din valuri de nisip, cari nici odată nu-şi schimbă contururile, din causă că Marea Négră nu posedă, precum se scie, flux şi reflux.

Pe întreaga întindere a acestui mal nu se află nici un port abordabil pentru navigaţiune: acesta din causă că fundul nisipos e prea înalt. Pe chartele marinare partea acesta a Mării Negre e desemnată ca neabordabilă.

VII.

CLIMA.

Basarabia ocupă mai mult decât 5° de longitudine de la nord spre sud; după această întindere, trebuie prin urmare să posedे mai multe clime.

Dar dacă vom luă în vedere geografia sa fizică, descrisă în capitolele precedente, apoi vom vedé imediat că condiţiunile locale variând mereú de sus în jos, este firesc lucru ca şi clima, sub directa înfrîurire a condiţiunilor naturale, să varieze.

La nordul Basarabiei se află ultima verigă a munţilor carpatini; aceşti munţi sunt acoperiţi cu păduri, iar la pó-

lele înălțimilor se află nisce văi adânci, cari, spre sud, încetul cu încetul, se prefac într'un platoă lipsit de păduri; iar încă mai jos, platoul, scoborîndu-se treptat, se schimbă într'un șir de câmpii, pe alocurea întretăiate prin văi și lunci.

Localitățile chiar de la mătă-nopțe ale Basarabiei posedă deja mari variațiuni de climă. Așa, de pildă, partea lipsită în Țilele noastre de păduri din județele Soroca și Bălți, adecă spațiul dintre orașul Bălți și tirgușorul Atachi de pe Nistru, suferă de secetă vara; pe când, dimpotrivă, în direcțiunea dintre Orheiū și Soroca, ploile sunt abundente și dese.

Lipsa desăvirșită a unor lucrări sistematice cu privire la meteorologia Basarabiei ne obligă a mărgini studiul nostru în acastă privință la resumarea conclusiunilor culesse de noi din operele lui Denging și a lui Weselovsky (1), membru al Academiei de Științe din Petersburg. Din altă parte însă, cercetările noastre personale, întemeiate pe studiul tabelelor meteorologice publicate accidental și într'un mod neregulat de ȡiarele din Chișineū în anii 1891—94, ne-au permis a ne convinge că faptele și cifrele adunate de academicianul rus d-l Weselowsky rămân conforme cu adevărul, ceea ce dovedesce că clima Basarabiei în ultimele trei decenii n'a suferit schimbări mari.

În general vorbind, înălțimile din județul Orheiū taie Basarabia în două zone distincte de climă.

La nord de la aceste înălțimi clima e umedă, mulțumită pădurilor și marelui cantități de apă ce conservă aceste păduri. De aceea tocmai partea acăsta a țării e bogată în plante și posedă un sol foarte fertil.

La sud de la aceste înălțimi clima e alta; la Chișineū deja vîntul de la nord-apus suflă primăvara neconținut, iar puțin mai jos se încep câmpiile întinse, lipsite de păduri și din ce în ce mai expuse curențelor mari de aer de la răsărit.

În valea Bugăcului suflă deja un vînt uscat și cald. Insuficiența umidității în aer face că semănăturile de toamnă aci nu promet în general recolte abundente, însă cele de

(1) În cartea lui *Zașciuc* despre Basarabia nu se găsește decât același material, pe care l'a spicuit în *Хозяйственные опыты и наблюдения* (1858) alul *Dening* și în *Климатъ Бессарабии по Весселовскій* (1857), publicată în *Журналъ Министрства Государственныхъ Имуществъ*, 1857.

primăvară sunt bune. Asemenea și viile pe aci sunt foarte bune. Dar arbori în câmpii cresc anevoe, din cauza sub-solului lutos și petros.

Clima Basarabiei de la mătă-đi nu priesce sănătății străinilor, cari sufăr mult de friguri până ce se aclimatisează.

Munca câmpului în această parte a țerii se face în curgere de aproape 9 luni pe an, iar la nord ea nu ocupă de cât 7—8 luni.

Clima de la nord e sănătósă, afară însă de unele locuri de pe malurile rîurilor Nistru, Prut, Reut, Ciugur și Băcu. Aci nu există schimbări brusce de temperatură, seceta e foarte rară, vînturile uscate lipsesc. Cantitatea de plôie ce cade la nord este aproape îndoită de cea care cade la sud; apoi și umeđela pămîntului la nord e mai resistantă decît la sud, unde solul se usucă iute, umeđela evaporându-se din cauza vînturilor.

În general clima Basarabiei de la nord, adecă din județele Hotin și Soroca, precum și a părții muntóse din județele Bălți și Orheiú, e foarte sănătósă.

Aerul și temperatura. După experiențele adnotate de Wesselovsky, media temperaturii anuale pentru întréga Basarabie este de 7°,98 saú :

Primăvara	+ 7°,62
Vara	+ 17°,78
Tómna	+ 8°,12
Érna	— 1°,60

Media temperaturii lunare este :

Ianuarie	— 2°,93
Februarie .	— 0°,99
Martie.	+ 1°,75
Aprilie	+ 7°,77
Maiú	+ 13°,35
Iunie	+ 17°,00
Iulie	+ 18°,60
August	+ 17°,75
Septembre	+ 12°,36
Octobre.	+ 9°,02
Novembre	+ 2°,99
Decembre.	— 0°,87

Aceste medii sunt calculate pentru 13 ani (1844—1857) și până acum se consideră ca arătând adevărata temperatură medie a Basarabiei, așa că într'o lucrare de curînd tipărită ele sunt luate ca norme, asemenea și în două lucrări oficiale rusești privitoare la clima Imperiului rusec.

Ernele în Basarabia sunt foarte neconstante: ba frigurose, și în aceste casuri frigul și gerul ajung adese-orî până la -22° R; ba calde, așa că în luna Ianuarie orașenii nu în-trebuințază haine îmblănite; ba cu multă zăpadă; ba din contra, uscate și fără un fulg de zăpadă. Gerurile adese-orî în toiul ernei se schimbă în desgheț, în moină; zăpada în lapoviță, ploie și poleiū. Schimbările brusce de temperatură une-orî variază în curgerea aceleiași zile cu diferență de câte-va grade. Pămîntul ba înghețā, ba se desghetā; gerurile și bruma, primăvara, venind brusc după câte-va zile calde, nimicesc adese-orî muguri și aū o înrîurire vătēmătore atāt asupra plantelor cāt și asupra sănătății omenilor. Poporațiunea, și mai cu sēmă copiii, zac de bōle inflamătore ale căilor respirătore, precum și de bōle inflamătore ale stomacului și intestinelor (pneumonie, gastrite, enterită, etc.)

Primăvara e scurtă și trecătore, adesea bātuită de vînturi; vara din contră lungă, caldă și uscată; temperatura vara adese-orî se urcă la $+30^{\circ}$ — $+32^{\circ}$ R. Tōmna, dimpotrivă, e fōrte frumōsă și cu o temperatură stabilă.

Temperatura solului (1) în Basarabia pe $\frac{3}{4}$ m. adîncime de la suprafață variază de la $+1^{\circ}$ până la 16° $\frac{3}{4}$. Temperatura mai mică cade în lunile Februarie și Martie, iar cea mai mare în lunile Iulie și August.

Se scie cum că temperatura solului nu e supusă schimbărilor brusce, precum acēsta se observă cu atmosfera.

Temperatura solului Basarabiei se urcă treptat de la Februarie și Martie, iar la Iulie și August ajunge la punctul sēu culminant de 16° $\frac{3}{4}$; apoi începe a scăde.

În primăvară, temperatura solului e mai jōsă decāt cea amot-sferică, iar tōmna mai înaltă. Diferența cea mai mare între media temperaturēi solului și a atmosferei cade în Decembre.

După experiențele făcute pentru 9 ani de zile, media temperaturēi solului este de $+8^{\circ},55$; iar media atmosferică în

(1) *Опыт и наблюдений Денкина.*

acești ani a fost de 8°,22 R. Érna, temperatura solului la adâncime de $\frac{3}{4}$ m. este mai urcată decât *minimum* temperaturii atmosferice cu 20°, ceea ce arată că pământul nu răcesce așa de tare ca aerul.

Tocmai această împrejurare firăscă împedică, precum se scie, desăvârșita degerare a plantelor mai puțin aclimatizate.

Pe cât temperatura solului e mai ridicată primăvara, cu atât mai de vreme și mai repede se dezvoltă vegetațiunea, fie chiar ca atmosfera să rămăe răcoroasă; din contra, când temperatura solului este scădută, atunci, chiar dacă temperatura atmosferică este ridicată, vegetațiunea se dezvoltă foarte lent. Umedăla solului urcă vara temperatura sa, iar uscăciunea dimpotrivă împedică pământul de a înmagasină căldura. În Basarabia, primăvara, când vegetațiunea e în toiul ei, temperatura solului crește repede, iar vara, când creșterea vegetațiunii se oprește, schimbările temperaturii solului sunt foarte lente. La adâncime de $\frac{3}{4}$ m. schimbările temperaturii atmosferice nu se transmit solului și temperatura sa crește sau scade regulat în curgerea anului.

Mediile temperaturii atmosferice și ale temperaturii solului pe luni, după Denking, sunt următoarele pentru Basarabia:

LUNILE	Solul	Aerul	Diferența
Ianuarie	2,40°	—3,31°	5,71°
Februarie	1,77°	—0,61°	2,38
Martie	2,17°	+1,65	0,52
Aprilie	4,51°	7,57	—3,06
Mai	9,23°	13,54	—4,31
Iunie	13,60°	17,44	—3,84
Iulie	15,56°	18,35	—2,79
August	15,12°	17,90	—2,09
Septembrie	14,12°	12,21	1,91
Octobre	11,33°	9,09	2,24
Novembre	7,76	3,14	4,62
Decembre	4,18	—0,93	5,11
Anul	8,54	8,00	0,54

Vânturi. În Basarabia sunt foarte puține locuri adăpostite într'un așa mod în cât să producă o stagnațiune în curențele aerului. Din contra, aproape fie-care localitate se bucură de anumite curențe de aer. La nordul Basarabiei însă, nu există vânturi constante și linia curenților aerului merge pe direcțiunea pârlógelor, văilor și ravinelor.

Din vânturile mai constante pentru Basarabia, în prima linie *vîntul de apus* suflă din spre munții Carpați; acest vînt adese-orî e foarte puternic și se prefacă în furtuni cari aduc plóie; în a doua linie *vîntul de sud-răsărit*, care aduce cu sine nori de la mare și ploî ce durează zile întregi. Basarabia de mēdă-qi e deschisă vîntului de *sud-apus*. *Vîntul de răsărit* suflă rare-orî peste Basarabia, iar vîntul cel mai obișnuit ce trece peste întreaga țēră este acela care suflă de la *nord-apus*; el e rece și uscat.

După Denking, direcțiunea vînturilor în Basarabia, calculată pentru 12 ani și pe lunî, a fost următórea :

LUNILE	N.	N.O.	O.	S.O.	S.	S.W.	W.	N.W
Ianuarie	265	84	29	111	104	120	53	350
Februarie	183	35	20	118	90	140	60	371
Martie	163	66	27	109	166	122	58	415
Maiū	134	70	16	126	189	174	43	364
Iunie	139	40	7	51	52	73	64	690
Iulie	130	65	18	72	89	141	66	499
August	182	81	22	64	80	110	60	517
Septembre	167	40	21	63	101	133	61	494
Octobre	133	73	37	98	139	194	78	364
Novembre	186	83	25	162	124	157	56	287
Decembre	233	74	22	89	112	141	99	346
<i>p. 12 lunî</i>	<i>2093</i>	<i>806</i>	<i>263</i>	<i>1164</i>	<i>1404</i>	<i>1629</i>	<i>749</i>	<i>5039</i>

După tabelele metereologice a lui Weselowsky (formula lui Lambert) direcțiunea medie a vînturilor din Basarabia este stabilită în următorul mod :

Media pe anotimpuri.

Anotimpuri	Pentru 100 observațiuni								Direcțiunea medie	
	N.	NO.	O.	SO.	S.	SW.	W.	NW.	S.	R.
Érna.	20,87	5,87	2,18	9,40	12,38	12,30	6,51	32,94	N 47 W	34,07
Primăvara.	14,42	6,99	1,88	15,48	12,67	15,48	4,59	33,82	N 64 W	25,97
Vara	13,60	5,62	1,42	6,69	9,82	6,69	5,74	51,45	N 47 W	53,32
Tómna	14,87	5,97	2,52	11,09	14,74	11,09	5,95	34,97	N 61 W	31,10

Iată, tot după același meteorolog, media vinturilor în Basarabia pe fie-care lună. Tabela este făcută pentru 12 ani:

LUNA	Pentru 100 observațiuni								Direcțiunea medie	
	N.	NO.	O.	SO.	S.	SW.	W.	NW.	S.	R.
Ianuarie.	23,74	7,53	2,60	9,95	9,32	10,75	4,75	31,36	N. 36° W.	33,36
Februarie.	17,99	3,44	1,97	11,60	8,85	13,76	5,90	36,47	N. 56° W.	34,49
Martie.	14,60	5,91	1,52	9,77	14,87	10,93	5,20	37,18	N. 60° W.	30,55
Aprilie.	16,67	8,80	2,69	9,35	14,63	11,43	4,72	31,67	N. 51° W.	25,11
Mai.	12,00	6,27	1,43	11,29	16,93	15,59	3,85	32,61	N. 82° W.	24,12
Iunie.	12,04	6,02	1,67	6,67	8,24	13,06	6,11	46,20	N. 54 W.	46,57
Iulie.	12,45	3,58	0,63	4,57	4,66	6,54	5,73	61,82	N. 46 W.	65,74
August.	16,31	7,26	1,97	5,73	7,17	9,86	5,38	46,32	N. 43 W.	48,08
Septembre.	15,46	3,70	1,94	5,83	9,35	12,35	5,63	45,74	N. 53 W.	46,96
Octobre.	11,92	6,68	3,32	8,78	12,45	17,38	6,99	32,61	N. 73 W.	29,22
Novembre.	17,22	7,68	2,31	15,00	11,48	14,54	5,19	26,67	N. 60 W.	18,19
Decembre.	20,88	6,63	1,97	7,97	10,04	12,63	8,87	31,00	N 50 W.	35,49
Anul	15,94	6,11	2,09	8,88	10,67	12,40	5,70	38,30	N. 53 W.	35,84

Aceste din urmă două tabele ale academicianului rus arată că în toate lunile anului vîntul predominant este acela de la *nord-apus*, care face $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{2}$ din totalul vînturilor. Co-vîrșirea acestui vînt deosibesce curențele atmosferice ale Basarabiei de curențele atmosferice ale Rusiei de la mîdă-qi, unde, după același meteorolog, domnesce media vîntului *sud-răsăritén*, adică curentul tocmai diametral opus.

Acest fapt, după părerea lui Elisée Reclus (1), depinde

(1) Elisée Reclus, *La Terre*, v. II: L'atmosphère, Paris, Hachette, 1881.

de lanțul munților carpațini, așezat la nord-apus, și ale căruia scoborișuri muntôse trec spre sudul guvernămintelor Volinia și Podolia și spre nordul Basarabiei. Aerul rece de de-asupra piscurilor curge mereu, scoborîndu-se pe pôlele munților spre câmpiile deschise de la sud, unde aerul cald, ca cel mai ușor, se ridică în sus, formând curentul superior.

Dominațiunea vîntului de la nord-apus are o mare înfrîrire asupra vegetațiunii din Basarabia : arborii, ce cresc deosebit, fără a fi adăpostiți din spre direcțiunea vîntului dominant, cresc întru cât-va aplecați în partea inversă, crengele din spre partea opusă a direcțiunea orizontală.

Furtunî sunt dese în Basarabia, mai cu sémă vara ; ele pricinuesc une-orî pagube mari agriculturii. În valea Bugécului furtuna de obicei vine imediat după zile lipsite de vînt.

Ploile, după observațiunile lui Denking făcute în curgere de 12 ani, dau Basarabiei în termin mediū 74, zile de plôie sau zăpadă. Pe anotimpuri, aceste zile de plôie și de zăpadă se împart în următorul mod :

<i>Érna</i> .	19, zile de plôie sau zăpadă.
<i>Primăvara</i>	18,
<i>Vara</i>	. 21,
<i>Tómna</i>	. 14,

Numărul mijlociū de zile de plôie sau de zăpadă pentru fie-care lună, după observațiunile făcute în timp de 12 ani, precum și media apelor cădute în curgere de 3 ani, sunt următoarele după tabelele lui Weselovsky :

L U N I L E	Numărul ȝi- lelor de pl�ie	Cantitatea apei în pousses.
Ianuarie	7	0 ₈₃
Februarie .	6 ₅	1 ₀₄
Martie	4 ₅	0 ₆₇
Aprilie	6 ₂	0 ₉₂
Mai�	8 ₁	2 ₃₉
Iunie. .	8 ₃	3 ₁₈
Iulie .	7 ₁	2 ₇₃
August	5 ₅	1 ₇₃
Septembre	5 ₁	0 ₉₂
Octobre .	4 ₅	0 ₄₅
Novembre .	5 ₁	1 ₂₂
Decembre .	6	1 ₆₀
<i>Pe an .</i>	<i>74₅</i>	<i>17₄₅</i>

Iar media cantit  ii apelor de pl ie, după anotimpuri, este:

Primăvara	. 3 ₉₈ d�iumi (1)
Vara .	7 ₄₆
T�mna	2 ₈₄
�rna	. 3 ₁₇

De obicei , ploile cad în Basarabia  n Februarie  i Martie, c nd p m ntul s'a desvelit de l n oliul său alb de zăpadă. Atunci t te riurile, p raiele  i isvórele se umplu cu apă, iar Prutul  i Nistru se revarsă. Apoi ploi mari cad în Mai , Iunie  i Iulie; iar ploile de tómnă nu duréză mult, ele sunt înlocuite cu brumă  i cu c   .

 n general, cantitatea ploilor  i cantitatea apei de pl ie în Basarabia sunt aceleași cari se observă în zona climei din sudul Europei. (2) Comparativ cu Rusia de la nord  i centru, Basarabia, de i are pe jumătate mai pu ine ȝile de pl ie, totu i cantitatea apei este aceea i; cu alte cuvinte, ploile din Basarabia, de i sunt mai r ri, dar sunt mai abundente.

Or cum însă, cantitatea ploilor din Basarabia nu este

(1) Diumu = 2 1/2 centimetri.

(2) Ellis e Reclus, *La Terre*, v. I.

suficientă pentru împrejurările particulare ale acestei țări. Faptul acesta se constată mai cu seamă de când s'aû distrus pădurile mari din centrul țării. În zilele noastre distribuirea ploilor împreună cu evaporațiunea mare a solului din sudul Basarabiei pricinuesc adese-orî *secete*, ceea ce este un inconvenient mare pentru agricultura din Bugéc. Acastă parte a țării suferă mai cu seamă de *zapal* sau *fertură*, care constă în perirea bruscă a spicului grîului, *fert* de rațele sórelui, după evaporațiunea umezelei pămîntului.

Zăpada cade la nordul Basarabiei de obicei pe la finele lunii Novembre; la sud pe la finele lunii Decembre. În această vreme încep a merge și sloiurile de pe Nistru și Prut. Rîurile se acopér cu sloiuri (crêga) în curgere de trei săptămâni, iar Nistrul îngheță pe la 12 Decembre. Prutul nu îngheță în fie-ce an, asemenea nici Rentul. La finele lui Februarie se începe desghețul.

După observațiunile bătrânilor, în curgerea ultimului pătrar de secol, în Basarabia ernele din cinci în cinci ani sunt fără zăpadă. Ernele acestea fără zăpadă sunt dăunătoare pentru semănăturile de toamnă. Stratul de zăpadă, în termin mediu, pentru Basarabia, a fost în anii 1890—95 de 20 centimetri.

Desghețul și înghețul Nistrului aû fost observate într'un mod mai sistematic de către chiar inginerii militari ruși. În această privință există tabele numeroase de observațiunile făcute în curgere de decimii de ani. Din aceste tabele reese că Nistrul îngheță pe la Decembre și se curăță de sloiuri pe la Martie. În sus, rîul rămâne înghețat cu trei săptămâni mai mult decât în jos spre gurile sale.

Desghețul și înghețul Prutului n'aû fost observate sistematic. Acest rîu foarte des nu îngheță de loc erna, iar când îngheță, apoi acesta se întîmplă pe la finitul lunii Decembre sau pe la Bobotéză; desghețul începe pe la finele lui Februarie sau începutul lui Martie.

Cețele sunt toamnă, la finele lunilor Septembrie și Octobree. Adesea aceste cețe țin până la amédă.

Grindina cade rare-orî în Basarabia și, dacă produce stricăciuni, apoi numai pe lângă Prut, și anume în valea Prutului, și foarte rar în Bugéc și în centrul Basarabiei.

Anotimpurile în Basarabia nu posedă un caracter bine stabilit.

Primăvara trece prin schimbări brusce de la frig spre cald, fiind une-ori uscată, iar alte-ori ploiósă și vinturósă. Adesea se întâmplă că, după zilele calde ale lunii Martie, vin zile frigurose cu lapoviță, brumă și chiar ger în luna Aprilie. În cazul acesta vegetațiunea, redeșteptată din amorțela erneli, pere lovită de brumă.

Vara de obicei e lungă, uscată și căldurósă; căldura se ridică la 30°—32° R. Verele și primăverele, în Basarabia, sunt mai puțin ploióse, după cantitatea apei cădute (1), decât tomnenele și ernelle. Adese-ori se întâmplă că vara întrégă trece fără un pic de plóie și, în aceste cazuri, dacă primăvara a fost ploiósă, vegetațiunea nu suferă din pricina umezelei înmagasinate a pământului. Finețele se strâng deja în luna Iunie, altă dată pe timpul secerișului, ceea ce e foarte dăunător, din cauza lipsei de brațe. Strângerea bucatelor în aceste cazuri urmăzează până la Septembrie, când se face împreună cu dijmuirea, care după legile locale nu póte trece dincolo de Octobree.

Tómnă e anotimpul cel mai frumos, cel mai statornic și cel mai sănătos, așa că în acest anotimp se face cea mai mare parte de arătură; semănăturile de tómnnă se desvoltă de minune, iar căratul bucatelor și transportul lor spre stațiunile căilor ferate nu întâmpină greutăți din cauza drumurilor rele.

Érna e saú frigurósă saú umedă și noroiósă. Adese-ori zăpada cade abiă pe la sfirșitul lui Decembrie, iar rare-ori mai de vreme. Treceți brusce de la un frig de — 15° și — 20° R. spre o temperatură de + 6° R sunt lucruri obicinuie în Basarabia.

Așa dar, în tesă generală, clima Basarabiei este caldă și schimbătoare. Temperatura constantă, precum și zilele fără vînt, sunt rari și, dacă se brodesc de-a rindul trei patru zile liniștite, apoi acesta prevestesce apropiate furtuni cu tunete și fulgere.

Bétrânii rázeși și mazili din Băsarabia de la médă-nópte, ómenl cu mintea ageră, bunl observatori și gospodari, se plâng în zilele nóstre, dicend că clima Basarabiei s'a schim-

(1) După observațiunile făcute numai la Chișineu și Orheiú. În Bugéc observațiunile s'aú făcut numai la Bolgrad și aú dat pentru anii 1890—91 media de 14 centimetri la cámp.

bat de când cu «Muscalii». Ei afirmă că pe la începutul secolului nostru ernele n'aŭ fost așa de grele și că «pe atunci nu se îngropă vița; cu Muscalii a venit la noi și erna grea», adaogă ei.

Causa schimbării climatei, precum am văzut după observațiunile meteorologice, nu se pôte considera ca datorită scăderii temperaturii solului, căci nici o observațiune nu sprijinesce această presupunere. Mai curind ar fi să căutăm pricina schimbării climatei în disparițiunea necumpătă a pădurilor, carl altă dată acoperiaŭ întinderi mult mai mari de pământ. Chiar la mătă-đi a Basarabiei, în mai multe locuri unde acum e câmpie, se vđ încă urmele unor păduri seculare, disparițiunea cărora de sigur a produs schimbări în clima acestei parți a țării.

VII.

FLORA.

Basarabia, după pozițiunea sa geografică, după condițiunile sale topografice și hidrografice, este o țără bogat înzestrată de natură. De aceea și flora și fauna sa sunt avute.

La mătă-nópte Basarabia e abundentă în produsele climatei temperate; la mătă-đi e avută în produse inerente regiunii calde a Europei.

Din nenorocire însă, această țără n'a fost până acum obiectul unui studiu serios și sistematic al vre-unui om de știință din Imperiul Rus. În presa științifică rusă abiă se găsește pe ici pe colea crâmpie de lucrări sistematice privitoare la produsele naturale ale Basarabiei și, în afară de lucrările serioase datorite membrilor erudiți ai actualei Comisiuni floxerice din Basarabia, nu există nici o lucrare în această privință. De aceea și noi, în privința florei Basarabiei, vom fi siliți a ne mărgini cu un material neîndestulător, pentru a da, în descrierea noastră, un tabloŭ mai mult saŭ mai puțin complet al bogatei florei din Basarabia.

Cereale.—La mătă-nópte existența pădurilor și marea cantitate de apă mențin umezela pământului, care produce în abundență *grîu*. Mai cu sémă semănăturile de tómnă în această parte a Basarabiei sunt fórte reușite și de aceea tocmai acest fel de semănături forméză aci basa agriculturii; iar la sud, din contră, semănăturile de primăvară ocupă rîndul principal.

În Basarabia actuală se cultivă următoarele bucate: *grîu*, *porumb*, apoi în rîndul al doilea *orz* și în fine *ovés*, *secară*, *hrîșcă*, *meiú*, în și *plante leguminóse*.

Griul de tómnă (*triticum sativum*, *blé tendre*) are grăuntele roșcat, pelița delicată, cu o bărbie albă la extremitate ascuțită. Această specie e fórte prețioasă, dar cere ca pământul să fie bine arat; ea îndură bine frigul de érnă, dar se teme de înghețuri primăvara și suferă de vinturile uscate, de aceea tocmai nu se cultivă în sudul Basarabiei, ci numai în județele Hotin și Soroca. Semănatul se face la finele lui August, iar secerișul pe la mijlocul lunii Cuptor.

Arnăutul (*triticum durum*, *blé noir*) are grăuntele tare, compact, de o formă lungăreță, cu pelița subțire, de colóre galbenă ca céra. Specia acesta de grîu nu se teme de înghețul primăverii și de aceea se sémănă pe la finele lui Februarie sau începutul lui Martie, iar peste 15—20 zile răsare și la 85 zile dă dejă spic. Secerișul se face pe la mijlocul lui August. Arnăutul e mai eftin la preț decât griul de tómnă; dar, de óre-ce resistă mai mult, este preferat în sudul Basarabiei, unde de pildă coloniștii bulgari îl sémănă cu deosebire.

Ghirca sau *hirca* (*triticum caucasicum*, *blé tendre du printemps*), are grăuntele roșcat—și de aceea Rușii îi dic *grîu roșu*—mai mic decât grăuntele griului de tómnă. Specia aceasta se cultivă la sud, de óre-ce nu cere pământ de prima calitate; se sémănă în curgere de trei ani neîntrerupt.

Porumbul (*zea mais* L., *blé de Turquie*) sau cum îl numesc Românii *popușoiul*, forméză hrana principală a populațiunii rurale și e după grîu obiectul principal de export spre portul Odesa. Se sémănă pe țelină și pământ bun în Aprilie și Maiú; țeraniú, înainte de a-l sémănă, îl udă în do-nițe. Culesul se face pe la Septembre.

Orzul se sémănă numai pentru trebuințele proprii ale lo-

cuitorilor, fiind întrebuințat în loc de ovės pentru cai și la fabricele de spirt. Se sémănă pe la finele lui Martie, secerișul se face la Iunie sau la începutul lui Iulie.

Secara (seculum, seigle) se sémănă numai de poporațiunea rusă și rutenă, prin urmare în cantități mici; la nordul Basarabiei se exportază în Austria. Se sémănă pe la finele lui August și se secără pe la sfirșitul lui Iunie.

Mciul se sémănă pe la Aprilie; în județul Bender se întrebuințază ca nutreț pentru vite. Se cultivă mai cu sémă specia *sotaria italica*.

Ovėsul și *hrigca* se cultivă în cantități neînsemnate.

Inul se sémănă pe la finele lui Martie și se culege pe la finitul lui Iunie.

Cânepa, macul, leguminósele se cultivă în cantități mici în județele de sus și centru, iar în județele de jos pe ici pe colea ceva *mac, flórea sórelui, cunjut*.

Cartofii se cultivă mai cu sémă de către Germani.

Pomii roditori.— În Basarabia, în apropiere de orașele Chișineu, Soroca, Bender etc. grădinarii ruși, bulgari și sërbi cultivă în cantități mari fel de fel de zarzavat, care se consumă de poporațiunea orășenească; asemenea și proprietarii, arendașii și industriașii cultivă zarzavat pentru argați și lucrători. Se cultivă mai cu sémă *castraveți* (pepeni), *pepeni verzi* (harbuj), *pepeni galbeni* (zemoși), *varză* (curechiu), *pătlăgele roșii, ardei, cėpă, usturoi, praz* etc. Speciile cultivate sunt arătate în capitolele privitoare la agricultură. Poporațiunea română de prin sate nu se ocupă cu grădinăria decât în proporțiuni foarte mici, pentru trebuințele casei, sémănând mai cu sémă *dovlecii* pentru hrana porcilor și a vitelor, cultivând *tutun* și *pomii roditori*. În livezi țeranii români cultivă *meri, peri, cireși, vișini, pruni* (perje), *nuci, aluni, gutui, caiși, zarzări, persici*. În păduri cresc în abundență *fragi*, iar pe lângă orașe se cultivă *zmeura, agrișele*. Despre pomarii a se vedé capitolul special.

În Basarabia se cultivă 70 feluri de viță, despro cari să se vadă capitolul vinăritul. Din aceste feluri, numai 30 s'aũ aclimatizat.

Pomii în Basarabia sufer mult de următoarele insecte: *Pontia crataegi*, *Cossus liquiperda*, pe care Românii o numesc *sfredeluşul lemnului*, *Acidalia brumata*, *Gastropacha*

neustria, *Liparis chrysorrhoea*, *Liparis dispar*, *Iponomea variabilis*, *Rhynochites conicus*, *Cossus Aesculi*, *Carpocapsa* etc.

Pădurile.—Pădurile din Basarabia se compun mai cu seamă din următoarele specii de arbori: *stejar*, și anume speciile *quercus robur* și *quercus pedunculata*, *fag*, *mestecăn*, *carpen*, *ulm*, *tei*, *arțar*, *arțar negru*, *frasin*, *anin*; pe alocuirea în județul Hotin crește *mestecănu* în mare cantitate, în Bugéc *salcăm*ul, prin bălți *Cornus mascula*, *Rhus coriaria* și *Rhus cotinus*; asemenea pe malurile râurilor se ivesc des *Rhamnus catarthiasa*, *arbutus unedo*, *arbutus ursi*, *sambucus ebulus*, *sambucus racemosa*, *viburnum lantana*, *salix triandra*, *s. aurita*, *s. caprea* și cea *purpurea*. În Basarabia crește asemenea bine *sumach*ul, *carateus*, *sarur*, *grapu*, *rădăcina maramăjiu*, *garancea*.

Erburi și burueni.—Din erburi și burueni vom înregistra aici pe următoarele mai răspândite: *chermec*, *dancan*, *romarița*, *manta*, *senecio vulgaris*, *Salsala cală*, *Verbascum*, *Fapsus*, *Convolvulus arvensis*, *Myosotis squarrosa*, *Amaranthus retroflexus*, *Echium vulgare* de toate colorile, *Xeranthemum annuum*, *Coronilla varia*, *Lamium amplexicaule*, *Salvia pratensis*, *Cichorium intubus*, *Sonchus asper*, *Crepis foetida*, *Artemisia absinthium*, *Xanthium spinosum* și altele. Aceste erburi și burueni adeseori acoper câmpii întregi, doborând ori-ce altă vegetație; stîrpirea lor cere uneori multă muncă. (1)

Clima Basarabiei e foarte priincioasă pentru aclimatizarea mai multor plante, cari aparțin zonei din spre miază-zi a Europei. În cartea lui Denking (2), *Încercări de gospodărie și observațiune*, sunt enumerate peste 105 plante aclimatizate de dînsul lângă Chișineu.

Înflorirea.—După observațiunile făcute în curgere de 12 ani de către academicianul rus Weselowsky, înflorirea pentru următoarele plante se face de obicei în lunile mai jos arătate:

(1) În scrierea lui Bugnion despre Basarabia, intitulată *La Basarabie ancienne et moderne*, autorul emite părerea eronată cum că în Basarabia toate plantele cu flăoarea albă sunt *nefolositoare*, afară de două, trei specii din crucifere, cele cu florile roșii posedă calități *tonice*, cele cu flăoarea galbenă sunt amare și *otrăvitoare*.

(2) *Хозяйственные опыты и наблюдѣнія, Денкинъ.*

Aprilie: plop alb, micșunile, ghiocel, viorele, plop piramidal, păpădia, anhuza, agriș, cais, vișin, cireș, prun, pădurețe. *Mai*: pădurețe, spirea, *ornitogalus*, *lilia*, *veronica*, *prunus mahaleb*, nuc, mac, dud, reseda, *calina*, *iris*, *salvia*, mazere, *lin*, lucerna, salcâm, soc, măciș, trandafir. *Iunie*: trandafir, *legustrum*, *saxifragi*, *salanum dulcamara*, vița *sumac*, *lavendula*, tutun, cartofi, porumb, *primula* etc.

VIII.

FAUNA.

Animale sălbatice: padrupedele care trăiesc în Basarabia în stare sălbatică sunt: lupul (*canis lupus*), vulpea (*canis vulpes*), epurele (*lepus timidus*), mistrețul (*sus scropha*), care foarte rar se mai ivesc acum în stufăriile de pe Nistru, capra sălbatică, căprioara (*cervus capreolus*) în pădurile Hotinului și rar de tot în codrii județelor Chișineu și Orhei.

La sud, în câmpii, trăiesc dihorul (*mustella putorius*), viezurele, nevăstuica, veverița în codrii și pădurile de la centru, șobolanul, șoarecele de câmp, ariciul, gusganul de câmp. (1)

În ceea ce privește specia padrupedelor domestice, a se vedea capitolul despre creșterea vitelor.

Păsările sălbatice din Basarabia se pot împărți în două categorii, adică cele care nu părăsesc țera nici odată și cele care trăiesc aici din primăvară până în toamnă. Categoria din urmă se mai poate sub-împărți în două sub-categorii: adică păsări care trăiesc în Basarabia vara, iar toamna pleacă dincolo de Mediteranea, și păsări care trăiesc aici numai primăvara, după care își îndreptăză zborul lor spre miază-noapte, apoi toamna revin iarăși de la nordul depărtat, pentru a pleca în țările calde. Din păsările care nu părăsesc Basarabia, locul principal îl ocupă vrabia, cioba și ciocârlița, pe care țeranii din județele Orhei și Chișineu o numesc și *jurca*; apoi vin *tetrax tetrax*, care locuiesc în păduri, și *prepelita*

(1) Tardant, *Essai sur l'histoire naturelle de la Bessarabie*.

(*perdix cinerea*) din câmpii; din pasările trecătoare vom înregistra următoarele specii mai răspândite: Din *ordinul răpitoarelor*: uliul, eretele și șoimul de munte, asemenea *aquila regala* a Carpaților, precum și *vulturul pleșur* din Bugéc; din *răpitoarele nocturne*: bufnița și cucuvaia; din *acățătoare*: ciocănitorea, cucul; din *ordinul porumbeilor*: turturica, porumbelul sălbatic; din *ordinul galinaceelor*: pitpalacul, potârnichea, rața sălbatică și rar de tot fasanul; din *ordinul alergătoarelor*: *dropia* (*Otis tarda*) *strepelul* (*Otis tetrax*, pe care Românii îl numesc și *stricotul* și *spireotul*, *cocorul mic* (*grus cinerea*, iar cel mare numai primăvara, trecând apoi spre nord, *barza*, *lopătarul*, *stăreul*, *fluerarul*, *becafina*, *sitarul*, *ciovlica*; din stărce sunt două specii: cel cenușiu și alb; din *ordinul palmipedelor* la sudul Basarabiei trăesc: *pescărușul*, *pelicanul*, *gâsca sălbatică*, *cufundătorul*, *rața* și *lebeda*, precum și o mulțime de specii de *numenius phaeopus*; în fine *cocostăreul* (*ciconia alba*), *scolapax galinago*, *scolapax riticula*, *vanelus cristatus*, *carbo*, *cormoranus* etc. Să mai adaogăm la aceste specii și următoarele foarte răspândite la nord și în centrul țării: *privighetorea*, *sturzul*, *cocoșarul*, *mierloiul*, *pițigoiul*, *sfranciogul*, *graurele*—Românii îi dic și *coconașul*—*gaița*, *coșofana*, *rîndunica*, *lipitoarea*, *pupăza*. Din *pasările domestice*: găini de toate speciile, cele mai răspândite: cea ordinară, de Cochinchina, spaniola, dorking, de țară; bibilică, gâscă, curcan, rață, păun, fasan, lebădă.

Din animale, din *ordinul cheladienilor* trăesc *brósca țestoasă*, foarte răspândită în județele Orheiū, Hotin și Chișineū, precum în toate pădurile erbóse; *brósca țestoasă de lac*, care trăesc în mlaștine. Din *ordinul saurienilor*, Basarabia posedă mai multe specii de șopârle; specia verde e numită de popor *gușter*. Din *ofidienți* (1) se întâlnește des *vipera*, mu-

(1) Altă dată, precum scrie d-l B. P. Hasdeu în monumentală sa operă (*Etymologicum*, t. III, fasc. 8-a, p. 2944): «Din timpuri cei mai vechi, Basarabia a fost țera balaurilor, adică a șerpilor mari și primejdioși». Prima urmă a acestui interesant fapt din geografia zoologică noi am constatat-o de demult în *Istoria critică a Românilor*, când am vorbit despre migrațiunea Neurilor după Erodót, cu șese secolii înainte de Christ, cari fuseseră siliți a fugi din Basarabia sudică de mulțimea șerpilor: ὅπως γὰρ οὐ, πολλοὺς μὲν ἢ χάρα ἀνέβαινε. Colonelul rusesc Meyer, care fusese în Basarabia pe la finea secolului trecut (Он ѣздилъ Очирковскія землѣ, Peters

șcătura căreia produce friguri, *șerpele de apă* numit de riveranii de la Nistru *urechiatul*. Clasa *batracianilor* este în Basarabia reprezentată prin *brâsca*, *brâsca rîioasă* și *salamandra*, care trăiesc în pădurile umede de la nordul Basarabiei.

Clasa *pescilor*: Cu trecerea gurilor Dunării la patria-mamă, Basarabia, despărțită de țera românească, a pierdut mult în ramura acestui avut natural. Pescele se mai prinde acum în Nistru, în limanul de lângă Akerman și pe malul Mării Negre. Partea de jos a limanului, precum și malul mării, fiind proprietatea statului, pescuitul aci se arendază. Speciile de pește cari trăiesc în apele Basarabiei sunt următoarele: *Acipenser suris*, *Acipenser ciclostamus*, *Ciprimus Carpio*, *Salca*, *Salmo Salar*, *Finca-chrisitis*, *Cabitis tocnia*, *Scomber*, *Cottus gabio*, *Perca fluviatilis*, *Esox lucius* etc. Tote aceste specii de pești au numele lor propriu popular, așa de pildă *anguila* se numește țipar, apoi vin păstrăvul, știuca, crapul, mrena, linul, vârlanul, somnul, bibanul, șalău, scumbria, lacherda, nisetrul, morunul, cega, etc. *Chefalul* se pescuiesc în cantități mari în limanul Nistrului precum și în

1794, p. 19) crede că Ofiusa 'Офюсса, adică oraș de șerpi' menționat de Strabone (VII, 4, § 16), trebuia să fi fost cam pe locul Benderului actual, căci, dice el, «între Bender și satul Osmănesci, unde la 1790 a stat cu tabăra regimentul de infanterie Alexopolski, se află o mulțime nenumărată de șerpi».

Mai departe eruditul nostru academician scrie: «Balada *Grua Grozoranul* se începe cu :

- «Sus, pe câmpul Nistrului,
- «Sub ptele ceriului,
- «La coda Ialpăului,
- «Unde fat zmeoicile. . . .

«Intr'o notiță manuscript a tatălui meu (Alexandru Hasdeu), pe care mi-o trimisese când scriam *Istoria critică*, eu găsesc următoarele: «La noi în Basarabia tot-deauna s'a crezut în popor că balaorii există în realitate în laturile cele păduroase ale Nistrului și că ei sunt nise șerpi mari, cu cununii de foc pe cap și cu limbi de văpae în gură, de a căror atingere se aprinde și arde erva. Naturalistul Eichwald (Журн. Мюн. Народн. просв. т. XXI, sect. VII, p. 31.599) descrie pelea de balaur, găsită în codrii de lângă Bălți și pe care o adusese la Petersburg Baronul de Mure. Lungimea acelu balaur era de peste 8 picioare, iar grosimea ca la un mare boia. Căstele și pântecel de colorea galbenă-albuie.»

lacul Șaba. Pescuitul în Basarabia este regulamentat și supravegheat de stat. Despre acesta a se vedea în capitolul privitor la pescuit. *Raci* în Basarabia trăesc aproape în toate riurile și iazurile.

Insecte. Clasa insectelor în Basarabia posedă mare varietate de specii. Un studiu sistematic însă asupra insectelor din Basarabia până acum nu s'a făcut, deși d-l Recalo a dat deja la lumină mai multe scrieri în această privință. În ultimii ani atât d-l Recalo cât și alții din erudiții membri ai comisiunii filoxerice din Basarabia au publicat lucrări de mare valoare cu privire la insectele vătămătoare ale acestei țări.

Vom enumera aci numai speciile principale ale insectelor din Basarabia. Ordinul *himenopterelor* are în Basarabia următoarele specii: *viespea stejarului*, *viespea ordinară*, *albina*, *gărgăunele*, *furnica*. Ordinul *coleopterelor* are *cărăbușul*, *licuriciul*, *găinușa*, *nascornul*, *ragacea*, *gândăcelul*, *boul lui Dumnezeu*. Ordinul *lepidopterelor* are pe următorii fluturi: *macaonul*, *fluturile alb*, *fluturile de varză* și *fluturile roșu*, *fluturile de mătase*, *păunul de noapte*, *molia*, *oap de mort*. Ordinul *dipterelor* are *țânțarul*, *tăunul*, *musca domestică*, *musca de carne*, *puricele* și *musca de cal*. Ordinul *hemipterelor* are *filoxera*, *cârmăzul*, *stelnița*, *păduchele*. Ordinul *nevropterelor* are *calul dracului*, *efemera*, *coropișnița*, *labarca*, foarte răspândită în satele lipovenesci.

Din *insectele vătămătoare* ale Basarabiei trebuie să mai pomenim pe *lethrus cephalotes*, care apare pe la Martie și dispare în Iulie. El atacă pomii, devastază livezile și vatămă vița tină. *Melolontha vulgaris* e foarte răspândită. *Cetania hirta* atacă florea pomilor. *Cetania aurata* și *Cetania viridis* vatămă trandafirii. *Melolontha agricola* vatămă grâul. După omide, pomii mai sufer de *papilio crataegi* și *spontia crataegi*. În fine Basarabia suferă de lăcuste (*grillus migratorius*), iar viile ei de filoxeră și mildew.

**Monumentul comemorativ al trecerii Dunării de către armata noastră
la 1328, lângă Satul-Înou.**

CARTEA II.

LOCUITORIÎ.—DEMOGRAFIA DE LA 1810—1892.—ETNOGRAFIA.

I.

LOCUITORIÎ.

În nefastul pentru Moldova an 1812, pe temeiul unui tratat de pace încheiat între Rusia și Imperiul Otoman, sub denumirea de Basarabia s'a rupt din trupul Moldovei și s'a alipit la Imperiul Rus întreaga parte a țării lui Ștefan-cel-Mare care se află între riurile Nistru și Prut.

Imediat ce Rusia își anexă Basarabia, Împăratul Alexandru I a supus-o ocârmuirii militare a comandantului armatei ruse amiralul Ciceagoff.

Intr'o dare de sémă «*Vedomosti*», cu data de 23 Iulie 1812 și iscălită de către Amiralul Ciceagoff, găsim că populațiunea Basarabiei în acel timp eră de 41,160 familii sau 240.000 suflete. (1)

După un alt document (2) tipărit de Skalkowsky în anul 1813, populațiunea Basarabiei eră de 55.560 familii sau 340.000 suflete.

Aceste două cifre diferă mult, dar dacă vom lua în considerațiune că eră absolut cu neputință în aceste timpuri turburate de a face un recensămînt al populațiunii, vom fi pe

(1) Archiva din Chișineu. *Delo* iscălit de Ciceagoff și Generalul Harting.

(2) *Полныя Статист. Описанія Новорос. Князя Скальковскаго*, t. I, p. 348.

deplin îndreptățiți a ne îndoi de veracitatea arățărilor celor două izvoare oficiale rusești. Este dovedit acum de către statisticianii ruși, că nici în anul 1812, nici în anul 1813, în Basarabia nu s'a făcut un recensământ. Apoi, dacă vom mai lua în considerațiune că în nefastul an 1812 în Basarabia a bătut ciuma, adusă de regimentul rus Arhanghelogorodsky, venit din spre Odesa, și că această ciumă a durat până pe la 1813, atunci și mai mult ne vom convinge că cifrele de mai sus nu sunt decât nisce presupunerii oficiale.

În anul 1814 guvernul rus a adus în Basarabia din ducatul Varșoviei 1.443 familii germane de coloni, cari s'au așezat în Bugéc, întemeiând șapte colonii și anume: satele *Borodino, Tarutino, Culm, Maloiaroslavč, Crasnoie, Leipzig* și *Cleaznița*.

La 1815 guvernul rus a tipărit o dare de sémă privitoare la noua provincie anexată; în acest document, retipărit apoi pe la 1848 (1), populațiunea Basarabiei este arătată de 55.350 familii. În anul 1816 un al doilea puhoi de coloniști germani aduși din Rusia s'a așezat în Bugéc, formând patru sate noi: *Fère-Champenoise, Brienne, Paris* și *Arcis*.

În fine, la 1816 s'a făcut de guvernul rusesc prima *revisiune* (recensământ) a populațiunii. Acest recensământ a fost ordonat de către Generalul-guvernator al Basarabiei Bachmetieff. Recensământul a stabilit că în provincia anexată de la Moldova locuia 96.526 familii sau 491.679. (2)

Acastă din urmă cifră a populațiunii Basarabiei în anul când dînsa a fost deslipită de la Moldova este cea mai verosimilă, ceea ce și se demonstrează prin analiza lucrărilor demografice și etnografice făcute de atunci încôce.

Vom resumă aceste lucrări într'un mod sistematic, cu scop de a umple lacunele făcute cu idei preconcepute de către biroul statistic al Basarabiei începînd de la 1872 încôce.

Să urmărim dar șirul cronologic al lucrărilor oficiale în ceea ce privește mișcarea populațiunii din Basarabia.

La 1817 a fost întemeiată colonia *Teplîța*, unde s'au așe-

(1) *Журн. Минист. Внутр. Делъ* 1848, No. 13, p. 412, raportul Generalului Harting.

(2) *Хрон. Описание населенія Юмолровин*, 1818. p. 287,

zat 96 familii germane. În acest an tocmai s'a făcut și în-
tăia chartă a Bugécului de către Colonelul rus Cornilovici. Din
textul alăturat la acea chartă reese că populațiunea Basa-
rabiei în anul 1818 eră de 389.000 suflete. (1)

Comparând acéstă din urmă cifră cu cifra recensămîntu-
lui oficial făcut de Generalul Bachmetieff la 1816 găsim că
la 1818 Basarabia a pierdut 51.000 de locuitori. A presupune
cum că Colonelul Cornilovici n'a știut nimic despre recensă-
mîntul din anul 1816 este imposibil; așa dar micșorarea acees-
tei cifre, notată de dînsul, trebuie să fie căutată aiurea.

Statisticianii ruși precum d-nii Skalkovsky și Zasciuc explică
micșorarea bruscă a populațiunii în următorul mod : «Causa,
după toate probabilitățile, a fost destrăbălarea și lipsa de
cînte (sovesti) a administrațiunii ispravnicilor, cari siliră
pe țeranii de a fugi în Turcia.» (2)

Din manuscriptul lui Swinin reese în adevăr cum că în
anii 1817-1818 numai din ținuturile Basarabiei de sus au
fugit peste 3.000 de familii țărănești. Din ținutul Greceni au
fugit peste una mie de familii, «așa că satele boerului Balș
s'au pustiit și în întregul ținut n'au rămas decât vre-o 2.226
bărbați». (3)

Causele despoporării nu sunt numai acele arătate de d-nii
Zasciuc și Skalkovsky, ci și terórea ce a cuprins țărănimea
română din Basarabia, care se temeă că Rusia o va face
robă la boerii ruși, precum robii erau pe atunci țeranii ruși.
Dovadă cum că spaima de a deveni robii a fost una din cau-
sele emigrațiunii se găsește în dosarele rusesci, cari se
păstrează în archiva Iașului; (4) cea mai mare parte din
aceste dosare privesc tocmai pe fugarii țeranii din Basa-
rabia, a căror extrădare o cerea Rusia mereu. Și apoi nu nu-
mai țeranii români fugiau pe acele timpuri nefaste din Ba-

(1) Manuscriptul și charta Col. Cornilovici este proprietatea Societ.
arheologice din Odesa.

(2) *Материалы для Свода, и Топог. Description* de Căpit. Zasciuc, v I, p. 148.

(3) *Manuscriptul Swinin* (Societ. de istorie și ach. din Odesa) se află
resumat de noi în Anexe. A se vedé la finalul volumului.

(4) Aceste dosare sunt clasate de autorul scrierii de față. Ele sunt
în număr de peste 4.000 și compun un material prețios pentru mono-
grafia istorică a Basarabiei de la 1812—1853.

sarabia, dar și țeranii ruși de dincolo de Nistru treceau Prutul, pentru a scăpa de jugul robiei.

Unul din scriitorii ruși, vorbind despre emigrațiunea de pe acele timpuri, scrie următoarele: «De la 1812 s'aŭ răs-pândit prin Basarabia o mulțime de trădători (!?) moldo-vlachii, cari răspândiră vorbă cum că întregul norod din țără, care plătesce dări pe cap către stat, va fi dat în robie proprietarilor, precum sunt țeranii din Rusia.» Același lucru scrie și un alt scriitor rus în articolele privitoare la Basarabia de pe atunci. (1)

Așa dar una din cauzele emigrațiunii eră gróza robiei. De alt-fel, acéstă gróză legitimă aveà de temeiú nu atât cele șise de «Moldo-Vlachii», precum pretinde scriitorul oficios rus, cât contactul poporului de jos, al țărânilii, cu fugarii din Rusia, cari povestiau despre viața gróznică a robilor din imperiul Rusiei. Acum când în Rusia s'aŭ dat la lumină, tóte grozăveniile aceluí trecut de robie, nu în-cape nici o îndoială că povestirea robilor despre traiul lor trebuia să producă gróză și teróre!

Precum am vădút, după arătările statisticei oficiale ruse, poporațiunea Basarabiei la 1816 eră de 491.679 suflete, iar după șisele Colonelului Cornilovici de 389.000.

De ce neam eră acéstă poporațiune?

Pentru a răspunde la acéstă cestiune, pe care statisticienii ruși se încercă a exploata în favórea unor idei preconce-pute, este necesar a aruncă o privire retrospectivă asupra poporațiunii Basarabiei.

Până la anexarea acestei țări de către Rusia, Basarabia actuală formă parte integrantă a Moldovei: județul Hotin sub nume de *raia* plătià dare pentru întreținerea garnisónei turcesci din cetatea Hotinului; iar raiaua acéstă se compunea numai și numai din locuitori moldoveni; județele Iași, Soroca și Orheiú și cea mai mare parte a județului Chișineú până la Valul-lui-Traian asemenea erau locuite numai de Moldoveni; în fine Bugécui, adecă județele Akerman, Bender și partea din spre méđă-qi a județului Chișineú, aveà

(1) Batiúscoff, *Basarabia*, 1892, v. I, p. 148 și *Киевскія Еявръи* иля *Иъвоуности*, No. 3, 1867.

poporațiune așezată, stabilă, compusă exclusiv din Moldoveni, și poporațiune nomadă, compusă din Tătari.

Poporațiunea tătărăscă se despărția în patru tabere mari: tabăra *Edissan*, care locuia în județul Akerman, pe malurile râulețelor *Alcale-dere*, *Adji-dere*, *Sarata-Celebi*, *Baiu*, *Ciaga*; tabăra *Oran-Oglu* locuia pe malurile râului Cogâlnic, *Ciaga* și *Esky-onus*; tabăra *Orumbeec-Oglu* pe râurile Salcea, Ialpug, Buic-Ialpu sau Buiuc-Ialpu și Ulipa, în fine, tabăra *Ismail-Canessi* pe Cătlabug.

Aceste patru tabere de Tătari nomazi, învîrtindu-se mereu, ba în stepele de dincolo de Nistru, până la Ociacof, ba revenind dincóce de Nistru sau năvălind în Bugéc, pe la întâia jumătate a secolului trecut au început a se așeza în stepele Rusiei de la sud, concentrându-se tot mai mult și mai mult în Crimea. Causa acestei retrageri a hordelor tătărăscă spre Crimea a fost Rusia, care înaintă mereu spre Dunăre. Deja la 1759 Crim-Ghirei a scos din Bugéc ordaua Edissan și a dus-o în Crimea; la 1770 Comitele Pahlen, comandantul armatei ruse, pe timpul când asediașe cetatea Benderului, a intrat în tractative cu murzalele Tătarilor și a reușit, după luarea cetății, să siléscă pe Tătari a se retrage spre Crimea. Peste 12.000 de Tătari s'au și ridicat și au pornit spre malurile Mării de Azov: (1)

După toate documentele privitoare la Tătarii din Bugéc, este cert că, deja pe la 1806, adecă tocmai la începutul războiului Rusiei cu Turcia, în Bugéc nu se mai aflau decât vre-o 5.000 de Tătari. După stăruințele Ducelui de Richelieu, guvernatorul general al Rusiei de Sud, și acești Tătari au fost transportați în Crimea.

Așa dar, pe la 1812, în Basarabia n'au mai fost Tătari.

Din altă parte însă, pe la 1769 și chiar pe la 1789—1791, au trecut Dunărea mai multe sutimi de familii bulgare, cari, fugind de urgia Turcilor, s'au adăpostit pe pământul blagoslovit al Moldovei, adecă atât în Țera-de-sus, cât și mai cu sémă pe la Ismail, Chilia, Reni, Akerman. Asemenea și pe la 1807 au trecut Dunărea *Cazacii-Zaporogineni*, cari, sub denumirea de Cazacii de la Dunăre (*Ustî-dunaiskie Cazaki*), au fost stabiliți de Rusia la gura Prutului.

(1) *Журналъ Мил. Вѣстн. 1846, т. XIII, p. 437.*

În fine, pe la 1809 un nou cîrd de raiale bulgari, scăpați de sub iataganul turcesc, trecu Dunărea și se adăpostii în Moldova, pe la Ismail și Akerman. În acest timp tot pe pămîntul ospitalier al Moldovei își găsiau refugiū eraticii Sîrbi, rascolnicii Ruși, fugiți de urgia persecuțiunilor religioase din Rusia, și nenorociții robi din Ukraina.

La ce anume cifră se urcase această poporațiune flotantă de elemente străine, cari s'aū adăpostit în Basarabia până la anul 1812, cînd această parte integrantă a Moldovei a fost anexată de Rusia? După cercetările cele mai conștiințioase ale documentelor istorice (1) studiate de noi, cifra totală a elementului străin pe la 1812 nu covîrșia în Basarabia 20—25.000 suflete, din cari în partea de sus, adecă în județele Hotin, Soroca, Bălți, Orheiū și Chișineū, locuiaū abia 7.000 suflete.

Așā dar la 1812, cînd Basarabia s'a alipit la Rusia, această parte a țerii romănesci eră locuită de peste 320—350.000 de Romāni de ambe sexe.

Cifra acēsta e cu atāt mai aprōpe de adevēr, cu cāt în anul 1823, pe timpul ocārmuirii Basarabiei de Comitele Voronzoff, documentele oficiale arată poporațiunea provinciei de 550.000 locuitori de ambe sexe, adecă cu un spor de 161.000 comparativ cu arătările, tot oficiale, din anul 1818. Iar la 1828 poporațiunea Basarabiei este dejā arătată la 409.110 suflete. Acēstā scădere bruscă nu se explică alt-fel decāt prin greșala recensămîntului făcut de administrațiune sub ocārmuirea lui Voronzoff. Greșala e cu atāt mai vedită, cu cāt la 1828 s'a numērat și poporațiunea din Bugēc adecă locuitorii așezați la mēdă-qi de Valul-lui-Troian cel de jos, pe un teritoriū rămas pustiū după plecarea Tătariilor, în întindere de 1.700.000 deseatine, din cari 800 deseatine aū fost date de guvernul rus coloniștilor bulgari și germani. (2)

Din anul 1828 mișcarea poporațiunii Basarabiei este arătată în următorul mod de către biuroul oficial de statistică:

1828 .	409.110
1829 .	412.429
1830 .	469.783

(1) A se vedē *Bibliografia Basarabiei*.

(2) Pămîntul Tătariilor, guvernul rus l'a declarat proprietate a statului.

În anii 1828—29 a fost războiul. Acest războiul a avut, firesc, o înrăutățire defavorabilă asupra creșterii populației, mai cu seamă că, de obicei, armatele ruse aduceau cu dinsele și *ciuma*.

După război și epidemia populația crește. Același lucru s'a observat și în Basarabia. Sporul creșterii pentru anul 1830 a fost de 57.354. Firesc cum că acest spor nu s'a datorit propriu zis născerilor, ci parte din el, precum arată actele, cade asupra imigrației Românilor din Moldova. Noi veniți erau Basarabeni ce se întorceau din Moldova la vătrele lor, părăsite de grăza Muscalului pe la 1812—1817. Încredințați de agenții ruși că guvernul rus n'are de gând să robescă pe țărani români din Basarabia, acești Români se hotărâseră a reveni pe la căminele lor, pe acolo unde lăsaseră osemintele părinților lor. Asemenea, după încheierea păcii cu Imperiul Otoman, au mai trecut Dunărea 1.042 suflete de Ruși, numiți *Necrasoviți*, pe cari guvernul rus îi au așezat în județul Ismail (1), și după Ruși au mai trecut în Basarabia peste 3.000 de familii de Bulgari. (2)

După 14 ani de la această dată, găsim că, mulțumită neo-rînduelilor interne și rapacității unor funcționari, creșterea populației se oprește și mișcarea sa devine cât se poate de lentă. Așa că la 1837 din nou, cu totă emigrația populației, care a venit de s'a așezat pe locurile goale, abia a ajuns la cifra de 553.460 suflete, ceea ce arată că de la 1830 și până la 1837 populația s'a mărit cu 83.677 suflete. Acest spor nu se datorește numai născerilor, ci și imigrației Bulgarilor.

De la 1837 și până la 1843 lipsesc orî-ce material statistic privitor la mișcarea populației din Basarabia. Cu toate acestea, nu trebuie să perdem din vedere că tocmai în acest interval de timp guvernul rus a decretat un șir întreg de «ukazuri imperiale», prin cari se dăruiau multe avantaje atât populației indigene, cât și în deosebire străinilor doritori de a se așeza în Basarabia.

Unul din aceste «ukazuri», adresat către populația

(1) M. Fouton-de-Werrayone, *Lexiconul enciclopedic: Basarabia*.

(2) Жур. Минис. Внут. Делъ, 1844, No. 10, p. 77. — Болгарскія колонии. Календарскій, p. 38. — Военно-Стат. Обзоріе Бессарабіи. Даригака, 1836, când s'a făcut a opta revizuire a populației.

română a țerii, asigură pe țeranî că «robia» nu va fi introdusă în Basarabia. În anul 1843, făcându-se recensămînt, s'a constatat că populațiunea Basarabiei se compunea din 719.120 locuitori de ambe sexe. (1)

Acastă creștere se datorește atât sporului natural prin nașteri, cât și întorcerii din Moldova a Românilor cari părăsiseră Basarabia la 1812 — 1817. Dovadă că sporul acesta nu privește de loc emigrațiunea Rușilor sau Rutenilor din Rusia, este faptul că tocmai în anii 1837 — 1843 administrațiunea rusescă a expediat îndărăt în Rusia peste 35.000 de robi și eratici găsiți în Basarabia. Acest puhoi de Slavî scăpați din robie se așezase prin satele din sudul țerii, de unde a și fost ridicat. (2)

Despre mișcarea populațiunii din anul 1844 există două documente oficiale în archiva din Chișineu. Unul privește anul 1844 și arată populațiunea la 793.103 locuitori de ambe sexe (3); altul, tot pentru acest an, o arată ca fiind de 774.492 suflete (4); deosebirea prin urmare e de 18.611.

Iată acum mișcarea populațiunii de la 1845 până la 1856 după arătările statistice oficiale (5):

1845	785.175 (6) locuitori
1846	811.734
1847	831.173 (7) „
1848	853.484 „
1849	860.299
1850	872.868 (8)
1851	902.534
1852	935.809
1854	966.954
1855 .	993.045
1856	990.274 (9)

(1) A se vedea charta dresată de inginerul Eitner.

(2) Ordin-circular al Guvernatorului Fedoroff din anul 1862, luna Martie.

(3) *Опытъ Статисти, описанія Нов. крал. Скальковскій*, t. I.

(4) *Всесо. Ст. Об. Бессарабіи, Дараганъ*.

(5) *Матеріалъ для Статист. Запукъ*, 1862.

(6) După Hibsch-von-Grosthall, Colonel de stat-major.

(7) După recensămîntul al un-spre-decelea cifra este de 901.586 locuitori.

(8) Statistica Ministeriului de Interne al Rusiei.

(9) *Матеріалъ для Ст. и. Географіи Россіи. Запукъ*, 1862, p. 161.

Din această tabelă a deceniului întâiu, când noua stare de lucruri se stabilise deja temeinic, se poate trage o concluziune despre mișcarea populațiunii.

Întâiu de toate, din analiza tablei de mai sus vedem că populațiunea Basarabiei în curgerea acestui deceniu a crescut pe fie-care an cu cifra medie de 10.787 suflete, adică cu 70 la mia de locuitori. Asemenea vedem că de la 1812 și până la 1857 inclusiv, adică în termen de 44 ani, populațiunea a crescut de $3\frac{1}{2}$ ori sau a sporit anual cu 16.279 suflete.

II.

ETNOGRAFIA.

Am văzut că la 1812 Basarabia a fost locuită de o populațiune de 350.000 Români și de vre-o 25—30.000 străini, veniți ca coloniști. Să vedem acum care eră fisionomia etnografică a Basarabiei în anul 1856—57, adică după o dominațiune rusescă de 44 ani?

Pentru a răspunde la această cestiune, înainte de toate ne vom adresa la isvórele oficiale ale guvernului rusesc.

Români. «Basarabia e locuită de Moldoveni, cari compun $\frac{1}{2}$ din totalul populațiunii sale», scrie I. Zasciuc (1), ofițer de stat-major, însărcinat de Ministeriul de Răsboi al Rusiei de a redacta materialele statistice ale Basarabiei. Mai departe autorul oficial adaugă: «Județele Chișineu, Bălți, Soroca sunt exclusiv poporate de Moldoveni; în județul Hotin ei sunt amestecați cu *Rusini* sau *Ruteni*, cari par a fi autochtoni aci (?); în județele Bender și Chișineu, ei sunt amestecați puțin cu elemente venite de pretutindenea și cari s'așezat prin orașe cu permisiunea guvernului. Moldovenii compun un nēm de ómenii, cari locuiesc de secolii în părțile de nord și din centrul Basarabiei; ei prin urmare pot să fie considerați (sic!) pe aci ca adevărații autochtoni; în județele de la sud, din contra, ei s'așezat nu de mult și mai cu sēmă au ocupat locurile părăsite de Tătari. Aprópe toți răzeșii și cea mai mare parte din țărani, precum și majo-

(1) *Матеріалъ для ст. и. Географія Россіи. Запискѣ, 1862, р. 151.*

ritatea mahalagiilor de prin orașe aparțin asemenea acestui nēm.»

Așa dar, după părerea ofițerilor de stat-major rus, în frunte cu d-l Zasciuc, carî, sub direcțiunea Generalului Obruceff, aŭ redactat voluminoasa lucrare privitoare la «*Statistica Rusiei*», Basarabia eră locuită la 1871 în $\frac{1}{4}$ din totalul populațiunii sale de Români.

Rusini. Al doilea nēm, după Români, care locuiesc Basarabia, sunt *Rusini* sau *Rusnaci*, adecă un popor slav care vorbește limba *ucrainiană*. Rutenii sau Rusinii aparțin aceluși nēm slav, care locuiesc ađi în Rusia de la mēdă-đi și în Galiția. După Dragomanow (1), populațiunea rutenă este compusă din 14.000.000 suflete, posedă limba sa proprie și se deosibesce mult prin caracter, obiceiuri și moravuri de Muscali.

Basarabia de sus, adecă acea parte care-și are hotarele spre guvernămîntul Podolia și parte spre Galiția, posedă o *pärticieă* de populațiune rutenă.

Acestă populațiune slavă a trecut din Ukraina și Volhinia pe la finitul secolului XVI și începutul secolului XVIII, fugind din Polonia pentru a nu fi silită a îmbrățișă «*unia*», adecă o religiune întocmită anume de preoții catolici pentru a se apropiă de ortodoxia de la Răsărit. Rutenii se așezară în Moldova de mēdă-đi. Acești Ruteni s'aŭ românizat de mult, portul lor e acela al Românilor: plete lungi, cămașa albă lungă, încinsă cu un brîu multicolor, și căciulă pe cap.

Popolațiunea rusină, după *ultimul recensămînt pe nēmuri* făcut în Basarabia la 1861 (2), se urcă la 120.000 locuitori de ambe sexe, adecă dînsa formeză $\frac{1}{11}$ parte din totalul populațiunii.

Muscalii sau Ruși, carî locuiesc în Basarabia, aŭ venit aci fugind de persecuțiunile religiöse ale guvernului rusesc. Parte din ei sunt copiii vestiților *Strelți* (3), parte sunt schismatici (*rascolnici*), carî aŭ părăsit Rusia pe timpul cînd acolo s'aŭ

(1) Dragomonow, Grămada vol. II, III, 1876.

(2) Pentru anii încöce de 1861 a se vedé mai departe.

(3) Vinători, țintași — un fel de armată ce a existat în Rusia înaintea lui Petru-cel-Mare, care a desființat-o din cauza unor conspirațiuni făcute în acestă sînul ei îndemnul surorii sale Sofia.

rectificat cărțile bisericesci sub Patriarchul Nikon. Românii numesc pe acești schismatici *Lipoveni*, cuvînt derivat de la *polipon* sau *poliponi*; în fine alții sunt Cazaci de Don, cari împreună cu Polcovnicul lor Ignat Necrasoff, au părăsit patria lor și au venit de s'au așezat mai întâiu pe malul Dunărei. Afară de acești Ruși (*Velicorosi*), în Basarabia s'au mai așezat în diferite timpuri o drăie de *brodnici*, adică vagabonți ruși, cari fugiau din Rusia pentru a scăpa de robie și de armată. (1) Din dările de sémă ale autorităților civile din Basarabia (*mestnoe grajdanskoe Wedowstvo*), reese că la 1861 locuia prin sate 6.359 Ruși, adică 3.253 bărbați și 3.106 femei, iar în total prin sate și orașe peste 20.000 de Muscali, ceea ce dă $\frac{1}{10}$ parte din totalul populațiunii Basarabiei.

În orașele Akerman, Bender, Chișineu numărul Muscalilor eră de 7.000 locuitori; în satele Grubnea și Helișovca din județul Hotin, în satele Novopocrovca și Cunicî din județul Soroca, în satele Sircova, Cuizevca și Sloboda-Starobreadcesca din județul Orhei, precum și în satul Spascoie și cătunul Petrovca din județul Akerman, erau peste 12.000 locuitori Ruși.

La 1872, după un manifest al Împăratului Alexandru I, au trecut din Moldova de jos și s'au așezat în Basarabia prin orașe și țiguri peste 2000 de vagabonți Muscali. După anume notițe scrise de Generalul Fedoroff, fost guvernator al Basarabiei, se vede că pe timpul administrațiunii sale, care a durat 20 ani (2), a fost ridicat de poliție și expediați din Basarabia îndărăt în Rusia peste 48.000 vagabonți Ruși. Aceste miș de Muscali erau parte robii fugiți de la stăpâni, parte schismatici.

Asemenea, după scirile culese din registrele tribunalelor de către ofițerii de stat-major rus, între anii 1851—1861 s'au ridicat din Basarabia 1.074 desertori ruși. (3)

Ruteni. Statisticianii ruși oficioși, tăgăduind că Rutenii din Rusia meridională sunt de același nēm cu Rutenii din

(1) În total, la 1861, după arătările oficiale, erau în Basarabia 17.500 locuitori Ruși.

(2) Guvernatorul Fedoroff a administrat Basarabia de la 28 August 1834 până la 1863. (*Manuscriptul d-lui Alexandru Hasdeu*.)

(3) Batiuşcoff, *Basarabia*, 1892.

Galiția, în statistica pe némuri din Basarabia deosibesc pe Rusinî de Rutenî (1); de aceea în tabelele statisticeî oficiale Ruteniî sunt numărați aparte. Ruteniî locuiesc în Basarabia de mēdă-qi, prin satele județului Akerman și în Bugēc. După recensămîntul de la 1856, acēstă poporațiune numēră peste 6.000 locuitori, cari toți au venit de dincolo de Nistru, fugind de robie.

Parte din acēstă poporațiune locuiesce lângă Akerman, ocupādu-se cu pescuitul; altă parte locuiesce în comuna Lipcanî, precum și prin mai multe sate de-alungul Prutului, în județele Bălți și Chișineu. Ruteniî aceștia s'au românisit de mult, vorbesc moldovenesce și se dīc așezați pe acolo încă de pe timpul Cazacilor lui Bogdan Chmelnitski.

Poloniî au început a emigrā din Podolia pe la 1855—1857; emigranțiî aceștia aparțin mai cu sēmă clasei *șleahiticeî* să-race. În Basarabia ei îmbrățișară profesiunea mănōsă de arendași. Ei locuiesc mai cu sēmă județele Hotin, Soroca și Chișineu. Poloniî agricultori și meseriași la 1861 compuneaū o poporațiune de 800 locuitori de ambe sexe, stabiliți în județul Hotin, prin satele Nelipouți, Marcăuțeni, Bălcăuți, Tîrnova, Bulbōcă, Volcineț, Romancauțeni etc.

Greci. Deși în anticitate în Basarabia erau mai multe colonii grece, cu tōte aceste din acēstă poporațiune nici urmă n'a rămas. Pe la jumătatea secolului XV au venit în Basarabia alți Greci, apoi mai târīdū, împreună cu Fanarioțiî, o droie de Greci nāvālirā în acēstă parte a Moldovei, unde, protegiați de cei din Fanar, s'au așezat, cumpērānd moșiî și înrudindu-se cu familiile boerilor pāmîntenî; prin cāsătorii, ei se boerirā. În fine, pe la 1821 au apărut în Basarabia emigranțiî Greci din Archipelag, fugind de urgia otomanā.

În anul 1861 în Basarabia s'au numērat peste 2.000 de locuitori grece: uniî din ei boeri, alțiî comercianți și proprietari funciarî. Comercianți grece sunt mai cu sēmă la Renî, Ismail, Akerman și Chișineu. Mare parte din ei sunt arendași de moșiî.

Coloniști Germani au venit în Bugēc parte din Regatul Württemberg, partea cea mai mare din Ducatul Varsoviei, Aparițiunea acestor coloni în Basarabia datēză de la 1814,

(1) *Военно-Статистич. Сборникъ*, 1871.

când au venit și s'au așezat aci peste 1.174 familii germane de religieune luterană și 121 familii de religieune catolică.

Coloniștii Germani sunt muncitori harnici, oameni onești și corecți în relațiunile lor cu alte nămurî; deși un caracter sfios, neîncrezător, ei se țin la o parte de poporațiunea indigenă și nu iubesc mai cu sîmă pe Ruși, din cauza beției acestora. Față cu autoritatea, Germanii sunt supuși și lingușitorî, de aceea guvernul rus, și mai cu sîmă guvernatorii ruși de origine germană, au protegiat tot-deauna această poporațiune, care se bucură de mari privilegii.

Coloniile germane sunt avute în vite și pămînt, satele lor sunt construite sistematic, ei posedă școle bune și biserici de pîtră. În școlile germane se învață limba rusă, dar toate obiectele de studiu se predau în limba germană.

Poporațiunea germană din Basarabia pe la 1861 se compunea din 24.159 locuitorî de ambe sexe, și anume 12.294 bărbați și 11.865 femei, cari locuiesc în 24 sate sau colonii, despărțite administrativ în trei ocoluri:

I ocol (ocrug) .	cu 10 sate
II	11 „
III	3

Administrațiunea centrală a coloniilor germane se află în satul Tarutino. (1)

Iată chronologia colonisării acestor sate: în anul 1814, precum am dis dejă, în Basarabia s'au așezat 1.143 familii germane, cari au creat următoarele șapte colonii: *Borodino*, *Tarutino*, *Culm*, *Maloiaroslavăț*, *Crasnoie*, *Leipzig* și *Cleaștița*. La 1816 s'au înființat următoarele colonii: *Fère-Champenoise*, *Brienne*, *Paris* și *Arcis*. La 1817 colonia *Teplitz*, unde s'au așezat 96 familii venite din Germania. Apoi, sub domnia lui Nicolae I, în anul 1833, au sosit din Württemberg coloniștii noi, cari au creat colonia *Gradenenthal*, iar la 1834 colonia *Lichtenthal*. Tot la 1834 au venit coloniștii Germani din Ducatul Varsoviei și au înființat colonia *Friedenthal*. Apoi treptat, la 1836 — colonia *Dennevitze*, la 1839 — colonia *Platz* și la 1842 — colonia *Hofnungsthal*.

Coloniile germane din Basarabia au primit următoarele privilegii: scutirea de a plăti impozite și bir în curgere de 50

(1) *Skalkowski, Omnia enim. omni.*, t. I, p. 268.

anî din anul aşezării, scutire de recrutare, pentru menoniții, și afară de pământ, pentru care statul nu a cerut nici un ban, au mai primit de la stat bani pentru întocmirea gospodăriei. Germanii din Württemberg n'au primit ajutor bănesc de la guvernul rus, pentru că comisiunea alcătuită *ad-hoc* pentru organizarea acestor coloniști a constatat că ei aveau în termin mediu câte 2.800 franci pe cap de familie. Germanii din Lichthenberg asemenea aveau câte 60 ruble pe cap de familie.

Elvețienii s'au așezat în Basarabia într'un număr mic. Acești emigranți sunt de origine franceză și au venit pe la 1824—1828, pe când Basarabia era administrată de către Comitele Woronzoff. Inițiatorul acestei omigrațiuni fu Comitele Palavicini, iar organizatorul ei Carol Tardant, Frances din cantonul Lausana. La 1824 au emigrat 5 familii, apoi la 1830 au mai venit 17 suflete, din care însă au murit 10 în carantină.

Coloniștilor elvețieni li s'au dat cele mai mănóse pămînturi, alese chiar de delegații lor. Ei s'au așezat în Bugéc, pe malul limanului Nistru, la distanță de vre-o 4 km. de orașul Akerman, în localitatea numită *Șaba*, unde au și înființat colonia cu acest nume. Colonia e acum foarte avută și renumită prin vile sale, atinse însă rău de filoxoră la 1889. Colonia Șaba și Șabalata, un cătun apropiat, posedă o populațiune de 538 inși, din care 288 bărbați și 250 femei.

Bulgarii au apărut în cete mici în Basarabia după războiele Rusiei cu Imperiul Otoman, adecă pe la 1769—1774, 1787, 1791, 1806—1812, 1828—1829, 1853 și în fine la 1877—78. Cete mari din acești emigranți au venit în Moldova pe la 1789—91 și cu voia Domnitorilor s'au așezat în Basarabia. După acesta, cete nouă au venit iarăși pe la 1806 de s'au așezat în Bugéc prin satele părăsite de Tătari.

Până la Tractatul de pace din Bucuresci acești eratici din Basarabia se consideraū drept *băjenari*, adecă nisele elemente sociale nestabile, care se bucuraū de dreptul dat lor de Domnitori de a se folosi de ospitalitatea românească, de a ocupa locurile părăsite de Tătari și a se hrăni în pace, neturburați de nimeni, cu ajutorul muncii agricole. Bulgarii se așezară prin cășele de lângă orașele Ismail, Chilia, Reni, Akerman și chiar Chișineu.

În anii 1806—1812, pe timpul războiului Rusiei cu Turcia, alte cete de Bulgari trecură Dunărea și veniră în Basarabia. Ei s'aû așezat pe pământul boerilor moldoveni și mai în urmă aû fost ridicați de pe aceste pământuri și stabiliți pe pământul statului. Acastă imigrațiune a Bulgarilor a fost cea mai numerosă, formată din milițienii-haiduci, conduși de un căpitan, anume Vatiehioți. Acest căpitan eră recunoscut de guvernul rus, căci dînsul serviă Rușilor drept agent al lor pe timpul războiului și, ca răsplată pentru serviciile sale, a fost numit *nacialnic* asupra tuturor coloniilor bulgare.

Locuitorii Basarabiei, acum 50 de ani, deosibiau pe acești Bulgari de Bulgari vechi, numindu-i *Bulgari noi*, iar pe cei dejă așezați *Bulgari vechi*. Acastă deosibire a dispărut acum, dar se află menționată în toate documentele de acum jumătate secol. Când, pe temeiul § 4 din Tractatul de pace de la București, supușii otomanii aû căpătat amnistia și dreptul de a se întorce pe la căminele lor, peste 3.000 de familii venite din Bulgaria n'aû voit să beneficieze de amnistie și aû rămas în Basarabia. Unii din ei s'aû stabilit ca orășeni prin fortărețele apröpe distruse de Ruși, adecă la Ismail, Chilia, Akerman și Bender; alții s'aû așezat ca țirgoveți la Chișineu și Reni (comuna Tamarova). Prin aceste orașe s'aû stabilit peste 1.200 de familii, iar cea mai mare parte din imigranți se așezară în Bugéc, prin satele părăsite de Tătari, ocupând un spațiu ca de 900 verste pătrate din județele Akerman, Bender și Cahul. Aceste pământuri, împreună cu lacurile sărate, aû fost declarate domenii al statului, deși mulți din boerii moldoveni revendicau drepturi de proprietate asupra lor. (1)

În Bugéc, pe la 1812, se numărau dejă peste 2.800 familii bulgare.

Afară de acești imigranți Bulgari, pe timpul chiar cât dură războiul între Rusia și Turcia, adecă între 1806—1812, peste 400—500 familii bulgare, unele venite din Bulgaria prin Brăila, altele din chiar *raiana* brăilénă, aû venit de s'aû așezat și ele în Basarabia, împrăștiându-se prin 32 sate dimprejurul Leovei și ocupând nisce pământuri particulare. Acastă imi-

(1) A se vedé în archiva de la Iași dosarele rusesei privitoare la procese pentru 11 sate țătăresci ale boerilor Balș și Patarachi.

grațiune din Moldova de jos a Bulgarilor a dat naștere multor procese de revendicare a proprietăților călcate de emigranți.

În fine, trebuie să mai menționăm aici și 32 familii de raia bulgare, numite «*musait*», care erau proprietatea unei gămeii din Constantinopol. Aceste raiale au fost așezate în următoarele sate din Basarabia: Chadjichioi, Cazi-Iasli, Bai-Macli, Tomaș, Coșdamgali, Malo-Carbaul, Tartaul-Otlari, Ciobolacci, Otlari și Șamașli. Acești Bulgari trăiau nesuperați printre ordaua Tătarilor.

Alte 12 familii de Bulgari locuiau pe pământul numit de Turci «*ichsait*», unde se aflau următoarele sate tătăresci: Chisat, Chise-i-mare și mic, Ciubalacci-Tatar, Bai-Macli, Cichermezi, Cașdamgali-mare, Barciac, Simdâc, Aluat etc. Pământul *ichsait* aparține Tătarilor prin dreptul că ordaua lor îl ocupă, dar de fapt acest pământ era proprietatea boerilor români care îl revendicau mereu. Procesele proprietarilor sub administrațiunea rusăscă parte s'au isprăvit pe la 1820, parte s'au stins din pricina încetării din viață a revendicatorilor. Așa de pildă pe la 1819 peste 200 de familii de Bulgari, care se așezaseră pe pământul particular dimprejurul comunei urbane Leova, în 11 sate, au fost declarați de vecini ai proprietarilor pământului, interdicându-li-se de a-și mai schimba locuința. Firesce că această hotărâre judecătorească a stîrnit mari nemulțumiri printre coloniști, care șeau deja despre sorta mult mai fericită a conaționalilor lor emigrați în sudul Rusiei. În curînd, aflînd ei că Bulgarii din guvernământul Herson, precum și cei din Crimeea, se află sub administrațiunea unui General I. N. Inzoff, Bulgar de origine, au petiționat către Împăratul Rusiei, cerînd să fie puși sub aceeași administrațiune. (1) Generalul Inzoff, folosindu-se de trecerea Împăratului Alexandru I din Varsovia spre Taganrog, în anul 1818, a intervenit în persoană pe lângă Autocrat și, sprijinit de Comitele Capodistria, a isbutit în misiunea sa. Împăratul ceru un raport detaliat asupra emigranților bulgari și acest raport i-a fost înmănat în ziua de 19 Martie 1819. Raportul în cestiune conține enumerarea cauzelor, care au silit pe Bulgarii din Basarabia de a emigra, apoi povestesc starea lor

(1) Mincoff, *Bulgarii în Basarabia*, 1861, în biblioteca din Chișineu.

economică, precum și speranțele ce aveau de a găsi în Rusia toate bunurile lumesci; partea a doua a raportului privește pe boerii moldoveni din Basarabia, cari sunt zugrăviți de autorul raportului în colorii foarte negre. Acest raport stabilește următorul număr al coloniștilor Bulgari aflați în Basarabia pe la 1819:

	Familii vechi	noùe	Total
1. Pe domeniul statului (în Bugéc)	1.196	3.316	4.512
2 In urbea Ismail	143	261	404
» Chilia	14	4	18
» Reni .	5	189	194
Akerman.	2	68	70
Bender.	16	7	23
Chișineu .	507	14	521
3. Pe locurile ichisait și musait (din județul Cahul).	205	305	510
4. Pe moșiile boerilor.	206	74	280
Totalul familiilor:	2.294	4.238	6.532

În termen mediu, aceste familii de coloniști compuneau o populațiune de peste 24.000 locuitori Bulgari de ambe sexe.

După un manifest al Împăratului Alexandru I, dat pe numele Generalului Inzof, această populațiune bulgară a primit o organizațiune administrativă specială; iar după un alt *ukaz* imperial Bulgarii au căpătat o chartă, în care se specifică toate drepturile și privilegiile ce li se dau lor și descendenților lor.

Pe temeiul manifestului imperial coloniștii Bulgari din Basarabia au fost împărțiți, din punctul de vedere administrativ, în patru ocóle, și anume:

I	ocol al Prutului	cu 14 sate având 1.108 familii,
II	Cahulului	» 10 947
III	Ismailului	» 14 1.556
IV	Bugécului	» 19 » 1.506 »
	Total	57 sate având 5.117 familii.

Aceste sate bulgăresci se află în județele Akerman și Cahul. În zilele noastre însă prin aceste sate mai locuiesc și peste 100 de familii de mocani, cari se ocupă aci cu crescerea vitelor.

În anul 1821 coloniile bulgare aveau deja o populațiune

de 8.891 familii, adică 46.598 locuitori, din cari Bulgari 32.000, iar restul (2.500 familii) Români, Greci și Arnăuți.

Pentru a popori cât mai mult Basarabia cu Slavi, guvernul rus a mai creat un domeniu pentru colonizare, compus din 57.000 deseatine pământ în județul Cahul și 454.000 deseatine pământ în județul Akerman. Coloniștii veniau cãrduri-cãrduri. În anul 1822 s'aũ ridicat din județul Chișineu și s'aũ așezat pe pãmîntul de colonizare peste 244 familii de Bulgari. Acastă mișcare în lãuntrul țerii a elementului strãin a durat neconținut pãnã la 1830, când a fost zãdãrnicitã prin nãvala noilor emigranți de peste Dunãre.

Rãșboiul Rusiei cu Imperiul Otoman din anii 1828—29 a fost cauza unei mari emigrațiuni a Bulgarilor; nenorocita *raia* fugea de sub iataganul ienicerilor. Guvernul rus îndreptã pe emigranți spre Bugec. Bulgarii veniau în Basarabia saũ prin Odesa, debarcând acolo din porturile Turciei, saũ de-adreptul de peste Dunãre. În curind baracele pentru carantinã din portul Odesa s'aũ umplut cu imigranți; guvernatorul orașului, Principele Voronzoff, îngrijit de marele numẽr al Bulgarilor sosiți, raportã faptul Impãratului Nicolae I, care dete imediat un *ukaz*, prin care ordonã ca imigranții industriași, adică vierți, pescari și marinari, sã fie stabiliți prin orașe ca țirgovești, cei-lalți prin satele din Bugec. Ukazul imperial mai adauge: «Marinari, cari se vor înscrie în acastă brẽslã, sã fie scutiți de orĩ-co bir cãtre stat pe termen de 25 ani, iar țirgovești (mescianĩ) pe termen de 10 ani.»

Ocroțirea și privilegiile ce gãsirã emigranții Bulgari în Rusia furã cauza cã imigrațiunea lor sporĩ fõrte mult.

Dar acastă sporire în curind covirși mijlõcele de ajutor, ce guvernul rus erã hotãrît sã dea imigranților. De altã parte, și fõmetea cu ciurma, cari începurã a bãntui în Basarabia, puserã capet nãvãlirii necumpetate a Bulgarilor. Loviți crud de grõsnica bõlã, emigranții Bulgari se ridicarã cu miile din Bugec și peste 3.000 de familii trecarã Dunãrea și se reintõrserã în patria lor.

Documentele oficiale din anul 1835, înmãnate guvernului rusesc de cãtre *nacialnicul* coloniilor bulgare, d-l Budkoff, aratã cã în cele 5 ocoluri administrative existaũ pe atunci 35 colonii, locuite de:

Coloniî vechi .	. 5.837 familii bulgare
nouă	. 3.804
Total	. 9.641

Cu alte cuvinte, o populaţiune de peste 56.630 locuitori de ambe sexe.

De la 1835 încôce populaţiunea bulgărească a mai crescut, dar la 1856, după Tractatul de Paris, o parte din teritoriul Basarabiei locuit de coloniştii Bulgari s'a reîntors către patria-mumă.

Coloniştii Bulgari cari locuiesc în Basarabia aparţin atât nemişului pur bulgar, cât şi celui rumeliot; asemenea printre aceştii coloni se află şi mulţi Români din Macedonia, cari s'a bulgărit.

La 1861, după statistica oficială rusă, în Basarabia de la mătă-qi se află 43 sate sau coloni bulgare. Aceste colonii se despărţiau în trei ocoluri administrative: ocolul *Bugécului-de-sus* cu 16 sate, ocolul *Bugécului-de-jos* cu 19 sate şi ocolul *Ismailului* cu 5 sate. Tôte aceste sate aveau o populaţiune de 48.216 locuitori, din cari 24.883 bărbaţi şi 23.333 femei.

Armenii. În secolul XI poporul persan, năvălind în Armenia, a devastat această ţară, silind mii de familii armene de a-şi părăsi patria, pentru a scăpa de robie. Mulţi din aceştii fugari au venit în Moldova şi Polonia. După aceştii emigranţi, pe calea bătută de ei, au venit alţii pe la 1342, 1418 şi în fine pe la 1616.

În Basarabia, la 1858, după datele statisticei oficiale ruse, locuiau 2.725 Armeni de ambe sexe, şi anume 1.348 bărbaţi şi 1.327 femei. Armenii din Basarabia se împart în *catolici* şi în *gregoriani*.

Popolaţiunea acesta locuiesc în următoarele judeţe:

Judeţe.	Bărbaţi.	Femei.	Total.
Chişineu	559	523	1.082
Akerman .	459	456	915
Bender	9	12	21
Hotin	130	122	255
Iaşi .	118	91	209
Orhei	123	123	246.

Armenii gregoriani au venit în Basarabia emigrând din Moldova, unde au apărut și s'au așezat sub domnia lui Alexandru-Vodă cel Bun, care a dat acestor imigranți permisiunea de a se așeza în ținuturile Hotinului și Orheiului. Când Basarabia a trecut spre Rusia, se află stabilite aci peste 400 de familii armene.

Guvernul rusesc, pentru a câștiga simpatia acestor oameni, le-a dat mai multe privilegii, între cari și acela de a intra în serviciul statului și a dobândi gradul de nobilime individuală (licnoe dvoreanstvo). În curînd, mulțumită hărniciei lor naturale și capacității pentru comerț, Armenii au devenit proprietari de moși, industriași și comercianți. Armenii au acum în Basarabia bisericile lor la Chișineu, Orhei și Hotin, cari sunt pendente de ierarchia Patriarhatului din Armenia.

Armenii catolici locuiesc în Hotin, atât în oraș, cât și prin sate; asemenea și în orașul Bălți există o comunitate de Armeni catolici. Armenii catolici au venit în Basarabia din spre Polonia pe la începutul acestui secol. Despre acești Armeni, un scriitor polon (1) dice, cum că ei au venit în Polonia pe la începutul secolului XIII și s'au așezat în Galiția, «arătându-se foarte harnici pentru agricultură, precum și buni comercianți, pe când Rutenii nu sunt decât buni ostași».

Lew Daniil, când, pe la 1270, a reconstruit orașul Lemberg din Galiția, a transportat acolo și pe Armeni cari, până atunci duceau în Galiția viață de eratici. Cazimir-cel-Mare, organizatorul statului polon, a protegiat mult pe acești Armeni, ca comercianți cinstiți și cetățeni de ordine. La 1365 Armenii din Polonia au fost înzestrați cu drepturile magdeburghese, adică au căpătat privilegiile cetățenilor germani. Se crede cum că tocmai pe această vreme ei au îmbrățișat și catolicismul, căci pe la 1367 fură gratificați cu o chartă, care le dădea dreptul de a oficia serviciul divin în limba arménă. Acestă chartă a desemnat și locul de scaun al episcopului lor Grigorie la Lemberg. Armenii însă s'au declarat nemulțumiți cu legile teutonice și pe la 1379 au pătighionat către Regina Edviga (soția celui dintâiu Jagelon), rugând ca să fie «liberați de Magdeburg, rămîind sub scutul vechilor legi». Acestă

(1) *Sestrentzevitz* — «Boguș».

cerere a Armenilor a fost încuviințată. Folosindu-se de mare avuție, Armenii din Polonia se înmulțiră; în curînd ei aveau deja 11 biserici în Podolia, apoi trecură în Basarabia, zidind o biserică la Hotin. În anul 1535 Patriarchul armén Stefan, trecînd la catolicism, a părăsit scaunul patriarchal și s'a făcut episcop al Armenilor catolici din Lemberg.

Evreii sunt împrăștiați prin totă Basarabia și formează un element important în viața economică a acestei țări. Ei dețin în mâinile lor aproape întregul comerț, parte însemnată de industrie și posedă mari capitaluri. Printre acești Evrei orientali, există câte-va familii de Evrei spanioli, cari au emigrat din Moldova, unde au venit încă sub domnia lui Ferdinand și Isabela a Spaniei. Evreii din Basarabia sunt emigrați din Germania și Polonia, unde s'au așezat în evul-mediu. Guvernul rusesc, anexând Basarabia, a găsit în această țară peste 5.000 de familii evreesci. (1)

Evreii din Basarabia sunt lipsiți de ori-ce cultură, foarte bigoți, rapaci și vrăjmași ai celor-lalte neamuri în mijlocul cărora trăesc. Trăind deosebit de alte neamuri, pe cari le consideră de impure, ei nu se asimilează și-și păstrează limba lor particulară, un fel de dialect german.

Ei locuiesc în mulțimi compacte prin orașele Basarabiei, la Chișineu, Hotin, Bălți, Orhei, Bender, Noua-Sulița, Lipcani, Sculeni, Fălești și altele, unde se ocupă cu comerțul mic și cu camăta, iar pe la graniță cu contrabanda. Prin satele Basarabiei ei sunt cărciumari, speculatori ai țăranimii, preceupeți și mici meseriași foarte neîndemânatici. Un număr foarte restrîns de Evrei din Basarabia se ocupă cu agricultura; acești din urmă compuneau altă dată 16 sate de Evrei agricultori, cu o populațiune de 10.589 suflete cari formau în total 1.082 gospodării agricole. Puține însă din aceste gospodării trăiau numai și numai din produsul muncii lor agricole, ei alături de munca agricolă, care în mare parte se făcea cu ajutorul lucrătorilor creștini, fie-care Evreu agricultor mai făcea și un mic comerț cu vite, lână, pei sau tutun.

Sate evreesci în Basarabia (2) se află în:

(1) Manuscript Swinin.

(2) *Zasciuc*, Мареяны, p. 172—173; *Skalkowski*, *Онымы* p. 308.

<u>Județul.</u>	<u>Numele satului.</u>
Hotin	Lomacița
Soroca	Meremovca
	Liublin
	Vertiujeni
	Căpresci
	Zgurița
	Briciovo
	Dumbroveni
	Starovca
	Nouă-Telenesci
Iași	Alexandreni
	Valea lui Vlad
Orhei	Șibca
	Nicolaevca-Blagodați
Chișineu	Gratesci sau Galboca
	Constantinovca
Bender	Romanovca.

Aceste sate sau colonii pentru Evrei-agricultori au fost create de guvernul rus, parte pe locurile pustiite și părăsite de locuitori, parte din nou, pentru a curăți orașele de prisosul elementului evreu sărac. Incercarea de a face din Evrei agricultori n'a reușit de loc, deși pentru întemeierea coloniilor evreesci s'au ales pământurile cele mai mănóse. Munca agricolă s'a dovedit ca prea grea pentru natura nervóasă a Evreiului. Gospodăria agricolă în satele evreesci e foarte miserabilă, ogórele staū necultivate, vitele au degenerat, iar stăpânii caselor în dărîmătură cutreeră Basarabia ca nisce vagabonđi. La începutul acestei încercări nechibzuite, poliția arestă și așeză cu silă pe fugari prin satele lor respective, apoi încetul cu încetul, mulțumită mitei, li s'a îngăduit Evreilor agricultori de a se stabili pe la bălciuri și la tirgușóre. Dejá pe 1871 cea mare parte din satele evreesci au fost pustiite, iar de atunci încóce s'au poporat cu Români și Ruteni, cari au cumpărat sau arendéză pământurile evreesci.

Influența Evreilor asupra vieții economice a Basarabiei e foarte însemnată; mai cu sémă acéstă înfriurare e mare la nordul și centrul Basarabiei. Aci Evreii dețin tóte capitalurile și sunt stăpâni asupra agriculturii, industriei și comerciului;

speculanți îndrăsneți, ei au de rivali pe Greci și Bulgari, cu cari împart ceea ce câștigă de pe munca populațiunii agricole.

La 1858 totalul populațiunii evreiesci din Basarabia a fost de 78.751 suflete, și anume 41.525 bărbați și 37.226 femei. Așa dar la 100 locuitori de alte nenumări veniau 11, Evrei. Din acest număr, comercianți cu patentă se numărau 6.581 înși. Poporațiunea aceasta se despărția după locul seliștei în următorul mod:

Județ	Bărbați	Femei	Total
Chișineu	11.272	8.087	19.329
Bender	2.896	2.244	5.140
Akerman	1.339	897	2.236
Hotin	10.005	10.302	20.307
Bălți	4.988	4.828	9.816
Soroca	7.238	6.586	13.824
Orhei	3.772	4.316	8.088
Coloniile bulgare	15	14	29

În ceea ce privește populațiunea evrească a Basarabiei în momentul de față vom vorbi mai departe.

Țigani. Aparițiunea Țiganilor în Moldova se menționează de cărturarii noștri cam pe la finitul secolului XIV și începutul secolului XV. În privința acesta opiniunea istoricilor noștri concordă cu desăvârșire cu părerea cărturarilor străini. După istoricii germani, Țiganii au apărut în Germania pe la 1417, când pentru întâia oară au fost observați pe malurile Elbei. În același timp ei au vizitat împrejurimile orașelor Lüneburg, Hamburg și Lübek; apoi peste puțin Țiganii au apărut în Elveția, Italia, Bavaria și împrejurul Parisului. Pe la 1438 căldurii de sătrări năvăliră în Germania, Italia, Franța și Spania, iar la începutul secolului XVI apar în Anglia și Suedia. (1)

Aspectul miserabil al acestor vagabonți, sdrențele cu cari își acoperiau corpul, sărăcia în care trăiau, la început deșteptară în conștiința popoarelor europene milă și compătimire pentru acești nenorociți. După un chrisov al lui Alexandru-cel-Bun, Domnitorul Moldovei dăruia Țiganilor „drep-

(1) N. Stiber, *Die Zigeuner*;—Aleriny, *Gitanos*, Lisabona 1823;—Covatiak, *Tatare*, Stockholm 1859.

tul de a se folosi slobod de aer și apă, precum și de a face foc pentru ferărie». Dar în curînd purtarea popórelor civilisate față cu Țigani s'a schimbat; cauza schimbării fură Țiganii, cari prin furtisagurile, hoțiile și înșelăciunile lor desperară poporațiunii întregi. În Germania, pe la 1497, apoi în Spania, Franța, Polonia și Ungaria, guvernele începură a lua măsuri severe în contra Țiganilor. În Germania ei fură arși de vii pe ruguri; în Spania, acușați de a fi în relațiuni cu «necuratul», Inchisițiunea îi supunea la tortură și-i ardea *ad maiorem Dei gloriam*; în Moldova, pe la începutul secolului XVI, Țiganii aũ fost robiți. Când și cum aũ devenit ei robi, istoria țerilor romănesce n'a păstrat amintiri sigure, ca de un lucru nedrept și rușinos. După letopisețul Ureche se vede că, pe timpul glorios al lui Ștefan-cel-Mare, Țiganii în Moldova n'aũ fost robi și în anii 1458—1504 formaũ chiar garnisóne prin cetățile țerii. Dar de la Pétru Rareș, pe la 1529, se pomenesce dejă despre Țiganii robi. De atunci încóce în mai multe chrisóve domnesci se găsesc Țiganii dăruiți ca robi împreună cu moșii pe la boeri. Aceste chrisóve par a dovedi faptul că înainte de tóte statul, în persóna Domnitorilor, s'a făcut stăpân asupra Țiganilor, apoi Domnitorii aũ început a-i vinde saũ dărui boerilor.

În legislațiunea Moldovei Țiganii aũ fost despărțiți în trei categorii: în Țiganii *domnesci*, Țiganii *mănăstiresci* și Țiganii *boeresci*. Acéstă deosebire se mențióneză în legile lui Vasilie Arvanitu. Țiganii domnesci aũ petițiónat în mai multe rînduri către Divanuri în contra robiei și despre aceste «lacrimații» există mai multe acte. (1)

Cea dintâi încercare de a codifica legile privitoare la Țiganii s'a făcut pe la 1785. Aceste legi aũ apărut însă mult mai târziu, adecă pe la 1833, sub Kiseleff, ca Președinte Divanurilor Moldovei și Valachiei. Unii din istoricii noștri aũ emis părerea că Țiganii s'aũ făcut robi în Moldova pe temeiul vechiului obicei al pămîntului, că un vagabond

(1) Așa de pildă sunt chrisóve de la 1775 Novembre, 1781 Ianuarie 2, 1782 Decembre, 1892 Octobrie 8, 1793 Martie 25, 1802 Iunie 20, 1804 Febr. 20, în cari se ȋice că: «după vechiul privilegiu, dat Țiganilor de Domni, Țiganii domnesci nu pot fi vînduți și nu se vor dărui boerilor saũ mănăstirilor». (B. P. Hasdeu.)

șătrar, care s'a oprit pe pământ particular pentru un răstimp mai îndelungat decât trei zile, *ipso facto* devenia rob al proprietarului. Părerea acésta, nefiind sprijinită pe nici un document autentic, n'are prin urmare nici un temei solid. Alții emit părerea că Țiganii în Moldova au fost făcuți robi pe temeiul unor firmane otomane, dar nici asemenea firmane nu s'au descoperit până acum și nu ne sunt cunoscute. Din contra, după Cantemir și Suleiman, legiuitorul n'a prevădut asupra Țiganilor decât o dare către stat.

În Basarabia, guvernul rusesc, partisan al robiei, pe la 1812—1855, ferindu-se de a robi pe țeranii români pentru a egaliza sorta noului popor cucerit cu popoarele din Imperiul Rus, s'a mărginit a întări robia Țiganilor printr'un ukaz special dat la 1818. În acest ukaz eră scris că dreptul de proprietate asupra Țiganilor trebuiesc dovedit prin chiar chisóvele domnesci. Dar de óre-ce în aceste chisóve erau pomeniți anume fie-care Țigan în parte, de aceea se mai cerea de la boeri și alte documente, prin cari să se constate cum că robii lor în adevăr sunt descendenții ai Țiganilor pomeniți în chisóvele domnesci.

Acéstă din urmă cerere neputându-se satisface, mai multe familii de Țigani s'au vădut liberate din robie pentru un timp óre-care. Mai târziu acești Țigani, alungați de pe proprietățile particularilor, au fost declarați de Țigani ai statului. După anexarea Basarabiei la Rusia, în anul 1812, următoarele familii boeresci aveau robi Țigani: Cantacuzinescii, Ralli Ioan și Constantin, Balș, Cazimirescii, Patarachi, Catargi, Cristi, Pruncu, Bontosescii, Arăpescii, Rohușescii, Gănescii, Dariescii, Donici, Dragoșescii, Jorescii, Carpescii, Movilescii, Naculescii, Raziș, Racovițescii, Rosetescii, Moruzescii, Cerchezescii, Șeptilicescii și câte-va din familiile de arendași cari s'au boerit multumită neorînduelilor timpului, precum sunt Lascari, Semigradov, Purcel, Botezat, Tomuleț, etc.

Țiganii din Basarabia se despart până acum în trei categorii, după modul lor de viață: *vătrașii* trăesc în orașe ca slugi, lăutari și argați de curte; *lingurarii* trăesc vara în păduri și se ocupă cu confecționarea lingurilor, albiilor și a altor lucruri din lemn; érna ei se retrag în sate, unde locuiesc în nisea bordeie; *ursarii* trăesc sub corturi și de

aceea li se dice și *gătrari*. Aceștia din urmă sunt cei mai sălbatici; Românii din județele Orheiū și Soroca îi numesc «*lăieși*». Toți acești Țigani au fost emancipați din robie la 1861, împreună cu robii din Imperiul Rus; parte din ei au căpătat pământ, iar cea mai mare parte s'a emancipat fără a fi improprietăriți.

După recensămîntul cel dintăiū făcut de Ruși sub guvernorul Basarabiei Sturdza, s'a constatat că în această țară locuiesc 340 familii de Țigani ai statului. Acești Țigani au fost împărțiți apoi în trei categorii: categoria întâia trebuia să plătească fiscului 40 lei vechi bir pe cap de familie; categoria a doua 20 lei vechi; iar categoria a treia, formată din bătrâni, văduve și orfanii, a fost scutită de ori-ce bir, fiind incapabilă a plăti ceva. Birul ridicat de la Țigani se numia *dajdie*. Cele trei categorii de Țigani ai statului se compuneaū:

I	categorie	din	4	familii
II	»		269	
III	»		66	persóne.

La 1858, când s'a făcut un nou recensămînt de Țigani, s'a constatat că în Basarabia locuiesc 5.615 Țigani nenomađi și 5.878 Țigani de curte (1), iar Țigani ai statului nu s'au aflat decăt 96 suflete

Din contra, la mędă-đi, pe pămîntul Cazacilor, s'au găsit o mulțime de Țigani stabili, cari au fost așezați în următorele colonii: Cair, 506 bărbați și 488 femei; Faraonovca, 729 bărbați și 593 femei. Acești Țigani au fost înșcriși ca Cazaci și au arătat multă aptitudine pentru acest fel de serviciū militar.

Nu trebuie însă să se pėrdă din vedere că majoritatea Țiganilor, arătată în statistica oficială rusescă ca locuitori stabili, în realitate duc o viėtă semi-nomađa: parte se ocupă cu ferăria și lăcătușeria, parte lucrėză la obiecte de lemnărie, iar grosul acestei populațiunii vara lucrėză la munca cāmpului ca lucrători și erna se retrage în sate, unde are hor-

(1) Peste doi ani după acest recensămînt s'a constatat dejă că Țiganii boeresci nu sunt decăt în număr de 1.989. Causa micșorării brusce a numărului lor a fost că proprietarii lor au aflat despre proiectul de desrobire al guvernului și, pentru a scāpă de datoria de a da pămînt acestor robi, i-au liberat de bună voe, gonindu-i de pe moșiile lor.

deiele sale. In județele Chișineu, Bălți și Orheiū, există sate întregi de Țigani, și satul cel mai mare țigănesc este *Micleușani* de lângă Chișineu. Satul acesta se compune din 83 familii, fiind așezat pe un drum mare, la pôlele unui del acoperit cu pădure. Din depărtare, când călătorul se apropie de *Micleușani*, satul apare ca un morman mare de gunoi și noroiū; împrejurul satului umblă potaie de câni flămânți, iar la gura satului pe călător îl întâmpină o drôie de copii goi. Casele satului sunt nisce bordeie miserabile, fără coșare sau alte acareturi; vite nu se vîd de loc și puținul porumb semănat împrejurul satului e neprășit și rău cultivat.

Cu acest nēm miserabil și nenorocit isprăvim descrierea fisionomiei etnografice a Basarabiei pe anii 1858—71. (1) De la acest an încôce materialul statistic a Basarabiei e lipsit cu desăvîrșire de date certe privitoare la demografia fie-cărui nēm care locuesce Basarabia în parte și prin urmare voiū fi nevoit a recurge la metode admise în statistică pentru a umplé golul, care intenționat este făcut în lucrările de statistică ale Imperiului Rus de la 1871 încôce.

III.

FISIONOMIA ETNICĂ.

După datele statistice oficiale rusescei Basarabia în anii 1858—71 a fost locuită de următoarele nēmuri:

<i>Români</i> .	692.000 locuitori
<i>Rusnaci</i> .	120.000
<i>Evrei</i> . .	78.750
<i>Bulgari</i> .	48.750
<i>Germani</i> . .	24.160
<i>Ruși</i> .	20.000
<i>Țigani</i>	11.490
<i>Ruteni</i> . .	6.000
<i>Armeni</i>	2.725

(1) Дело областного правленія, 1813—1819; Пункты особенно для Райи Хотинской, *AL. Hasdeu* manuscript; Опытны статистическаго описанія, Скальковскій, 1852; Матеріалъ для статистики, Защукъ, 62 etc.

<i>Greci</i>	2.000 locuitori
<i>Poloni</i> .	800
<i>Elvețieni</i> .	538

Adeceă, cu alte cuvinte, Basarabia de acum trei-deci de ani
din totalul populațiunii sale avea:

<i>Români</i>	. 0.664
<i>Ruteni (Rusnaci)</i>	. 0.131
<i>Evrei</i> .	. 0.086
<i>Bulgari</i> .	. 0.052
<i>Germani</i> .	. 0.026
<i>Ruși</i> . .	. 0.021
<i>Țigani</i> .	. 0.010
<i>Ruteni</i> .	. 0.005
<i>Armeni</i>	. 0.002
<i>Greci</i> . .	0.002
<i>Poloni și Elvețieni</i>	. 0.001

Prin urmare populațiunea românească, care la 1812 număra în Basarabia 350.000 locuitori de acest nēm, după 41 ani s'a mărit, urcându-se la cifra de 692.000 suflete.

În monumentală lucrare de statistică a Rusiei (1) dresată de către ofițerii Statului-major rus și publicată la 1871, găsim următoarea tabelă privitoare la populațiunea Basarabiei pentru anii 1861—1871:

Populațiunea Basarabiei după nēmuri:

<i>Ruși (Slavi)</i>	162.252
<i>Bulgari</i> .	25.684
<i>Germani</i> .	33.501
<i>Moldoveni</i>	692.000
<i>Evrei</i>	93.590
<i>Țigani</i> .	18.983
<i>Diversi</i> .	336

Din această tabelă a lucrării făcute de ofițerii Statului-major rus reese că Basarabia la 1861 era locuită de:

(1) Военно-Статистическій Сборникъ, составленный офицерами генеральнаго штаба по сѣ редакціей генераль-маіора Н. Н. Обручева, 1871, pp. 93—95.

<i>Ruși . .</i>	15,8	la 100 din totalul populațiunii sale
<i>Bulgari</i>	2,5	"
<i>Germani.</i>	3,5	
<i>Români</i>	67,4	
<i>Evrei</i>	9,1	"
<i>Țigani.</i>	1,5	" " " " " "

Ceea ce confirmă aproape întocmai și calculele noastre în fracțiuni decimale, făcute după un studiu comparativ al tuturor isvórelor de statistică etnică tipărite în Rusia și privitoare la Basarabia.

După ce am stabilit fisionomia etnică a Basarabiei pentru anii 1858—1861, să trecem paralel la mișcarea populațiunii din această țară pentru anii 1843—1861, pentru a pute să ne dăm seama despre creșterea sa normală până în zilele noastre (creșterea vegetativă).

Datele statistice oficiale ale Imperiului Rus arată mișcarea populațiunii Basarabiei pentru anii 1843—1857, adică până la anul când o parte din Basarabia de la sud a trecut îndărăt către patria-mamă, în următorul mod : (1)

ANII	Totalul populațiunii	DIN TOTAL		Născerile		Mortuitatea		Numărul căsătoriilor
		BĂRBAȚI	FEMEI	BĂRB.	FEMEI	BĂRB.	FEMEI	
1843	715.120	381.533	337.587	17.630	16.820	11.224	10.858	7.782
1844	775.472	409.739	364.733	21.237	20.006	10.376	9.181	8.868
1845	785.176	411.775	374.400	20.494	21.492	13.075	11.950	9.047
1846	832.184	426.819	405.365	19.894	19.148	14.383	13.302	9.268
1847	831.174	438.509	393.665	19.537	18.785	13.308	12.477	7.814
1848	863.484	448.119	405.365	19.677	17.407	21.679	19.086	8.378
1849	860.299	461.718	398.681	17.673	16.428	16.161	15.238	8.863
1850	872.888	458.053	414.815	17.354	16.050	17.898	15.266	8.143
1851	902.354	473.682	428.672	18.675	17.036	16.005	13.876	10.873
1852	935.809	486.255	449.554	20.468	19.352	12.461	12.153	11.212
1854	966.954	503.530	463.424	20.200	20.534	16.377	14.614	8.861
1855	998.045	505.981	487.064	23.699	21.289	15.357	13.439	11.462
1856	990.274	504.489	485.785	23.323	21.961	15.425	13.519	11.163

Acastă tabelă, studiată mai cu de-amănuntul, ne arată că statistica oficială rusescă întocmită de ofițerii Statului major

(1) Военно-Статис. Сборникъ 1871, р. 95.

posedă multe greșeli, cari singure ne pot explica fluctuațiunile prea brusce ale cifrelor de la un an la altul.

Luând de basă însă aceste cifre, ca date oficiale, vom ave că până la 1849 densitatea populațiunii din Basarabia eră de 20 locuitori pentru o verstă pătrată; iar dacă vom luă numai populațiunea bărbătescă, vom ave câte un locuitor pentru 10 deseatine de pământ.

La 1851 densitatea eră dejă de 21,05 locuitori (1) pe o verstă pătrată; și la 1856, adecă în anul încheierii Tractatului din Paris, de 29,23 locuitori pe o verstă pătrată. (2)

Analisând mai departe tabelele statistice oficiale, vom descoperi că populațiunea bărbătescă în Basarabia covârșesce tot-deauna numărul populațiunii femeesce; diferența medie este de 160 : 91,29. Asemenea, tot pe temeiul acestor tabele studiate paralel cu mișcarea *emigrațiunii* și *imigrațiunii*, precum și a altor cauze cari au avut înrîurire asupra creșterii populațiunii de la 1812 până la 1856, vom constată că creșterea normală a populațiunii Basarabiei, adecă acea datorită numai covârșirii numărului născerilor asupra numărului morților, a fost în termin mediu de 10.450 pe an.

Din statistica oficială rusescă privitoare la născerile după sex, rezultă că în Basarabia se nasce câte un băiat pentru 22,23 de locuitori bărbați și câte o fată pentru 21,95 de femei. Raportul băeților născuți către fete este de 100 : 94,14. (3)

Așă dar, dacă vom considera că populațiunea Basarabiei în anul nefast pentru acest pământ românesc (1812) a fost de 350.000 sau, precum consideră statisticianul rus d-l Zasiuk (4), de 354.460 locuitori și vom adaoge la această cifră suma creșterii normale anuale de 10.450, vom descoperi că populațiunea totală a Basarabiei trebuia să se îndoiască în termin de 34 de ani. Acésta, firesce, fără a luă în considerațiune emigrarea sau imigrarea, adecă emigrarea Românilor din Basarabia dincolo de Nistru, sau imigrarea Bulgarilor și altor nemuri străine în Basarabia.

Pentru a stabili într'un mod cert acești din urmă doi

(1) Recensămîntul IX al lui *Keppen*.

(2) Военно-Статист. Сборникъ.

(3) În statistica lui Bulgarin din anul 1834.

(4) Матер. для Ст. Бессарабiи, Запрудка, p. 184.

factori privitori la creșterea populației Basarabiei, vom înregistra aici următoarele date :

Statistica oficială a Basarabiei, dintre anii 1837—1857, ne arată că în curgerea acestor 20 de ani, iar nu în termen de 34 ani, precum am stabilit mai sus, populațiunea țării s'a îndoit.

Faptul acesta ne dovedește că, în afară de creșterea normală, care a fost baza calculelor noastre, populațiunea a mai crescut și din alte cauze, și anume din cauza imigrațiunii în țară a elementului străin. Și în adevăr, studiând tabelele statistice oficiale privitoare la mișcarea imigrațiunii în Basarabia, găsim că, în termen mediu, în curgerea anilor 1837—1857, s'a așezat în Basarabia anual peste 21.000 coloni străini.

Din altă parte, pe când puhoiul străin se așază pe acest pământ udat de atâta sânge român, un număr mare de Români din spre miedă-noptea Basarabiei, parte emigră spre Bugéc, unde se așază pe pământurile golite de Tătari, parte treceă Nistrul și se așază în stepele guvernământului Herson.

Acastă emigrare a elementului român din Basarabia a început dejă în secolul XVIII, când mulți Români din toate straturile societății mergeau din țară de se înscriau în regimentele de Cazaci din sudul Rusiei. Așă de pildă la 1753 vedem formându-se pe malurile râului Bug un soi de Cazaci, numiți *Bugskie Cazaki*, cari au întemeiat pe acolo nise sate ce se află așezate pe riulețele Iagul, Tașlic, Verblușca, Komisarovca și chiar Domotcani și Samotcani, ce se revarsă în Dnipro, la hotarele guvernământului Ecaterinoslav. Acești Cazaci în majoritatea lor s'au recrutat printre Români din Basarabia de către un Vasile Lupu numit și Zveroff. (1)

(1) În satul Cantacuzovca de pe Bug autorul a auzit un cântec vechiu rutén, cântat de Ruteni și în care se pomenesc despre înscrierea acestor Români printre Cazaci; iată o strofă din acest cântec istoric:

Как пришли до нас все волошские
Все волошские, та все хоронил.
В Казаки свои записались
З нами побратались.»

Adecă pe românește :

Au venit la noi Valachi

«Acest polcovnic Lupu a adus de dincolo de Nistru și a stabilit pe Bug în anii 1753 — 1765 peste 1.800 de 6meni, puindu-i sub comanda lui Adabaș», scrie marele monografist-istoric Costomarov în istoria sa despre Cazaci. Românii aceștia au format apoi 23 *rote* (companii) de Cazaci, trăind în nisele sate-cetăți, cari la 1783 numărau 1.500 curți, 15 biserici, cu o populațiune de 2.000 familii, din cari 500 capi de familie serviau ca Cazaci.

Pe la 1791 și la 1803 alți Români trecură Nistrul și se așezară în stepele de la Ociacof. Din acești Români s'au format dincolo de Nistru următoarele sate, situate de-alungul Nistrului: *Ovidiopol, Maiaki, Dubasariș-noi, Tiraspol, Slobozia-Hanului, Ananiev, Bobrinețu, Balta*; în toate aceste sate și tirgușore, Românii s'au amestecat cu Rutenii.

La 1792, după încheierea Tratatului de pace de la Iași, Împărătesa Ecaterina a dat un ukaz (2) cu data de 27 Ianuarie, în care stă scris (capit. 5): «Boerii moldoveni, cari de bună voe și cu mare osîrdie s'au făcut supuși ruși, merită a primi ca dar pămînt și moșie.» După acest ukaz imperial 26 boeri moldoveni au căpătat moșii în județele Tiraspol și Ananiev din guvernămîntul Herson, dincolo de Nistru; întinderea acestor moșii a fost de 260.000 desetine și, în curgere de 9 ani de zile, boerii aceștia au adus de au așezat pe pămîntul dăruit mii de Români din Basarabia, formând din acești emigranți 20 de sate.

Tot pe această vreme alți Români de la nordul Basarabiei s'au ridicat de au trecut Nistrul și s'au așezat prin stepele Ociacovului, golite de Tătari; ei au ales locuri de seliște între limanul Telegul și riul Bug (2), unde trăesc și acum descendenții acestor emigranți, formând satele românești *Tășina, Berezina, Boldana, Cantacuzovca*, etc. Acest sat din urmă a fost înființat de către boerii Ioan și Nicolae Cantacuzino, veniți acolo pe la 1790. (3)

Toți frumoși,
S'au înscris în Cazaci,
S'au înfrățit cu noi

(1) Vezi Ukazul Împărătesei Ecaterina. (*Biblioteca Academiei.*)

(2) Aceste sate au fost vizitate d-l d-l T. T. Burada, care le-a descris într-un articol publicat în *Convorbirile Literare.*

(3) Mai multe documente privitoare la acești boeri se află acum în

Poporațiunea română de dincolo de Nistru și-a păstrat până acum limba sa maternă, portul și obiceiurile părintești; căsătorii mixte între Români și vecinii lor Ruteni se fac foarte rar. În momentul de față, după ultimele date statistice oficiale rusești, în guvernământul Ecaterinoslav locuiesc o poporațiune română de 26.574 locuitori, iar în guvernământul vecin cu Basarabia, Podolia, locuiesc o poporațiune română de 42.481 suflete și în fine în guvernământul limitrof Herson locuiesc peste 210.146 Români. Acești din urmă nu numai că nu s'au rusificat, dar din contră au românizat pe Rutenii cari s'au amestecat printre ei.

Așa dar emigrațiunea elementului român din Basarabia s'a făcut înainte de 1812, iar de la acest an a încetat, transformându-se într-o mișcare lăuntrică a poporațiunii; deja pe la 1820 vedem peste 9.000 de familii române, ridicându-se din partea de sus a Basarabiei și, în loc de-a apuca calea obișnuită dincolo de Nistru, scoborându-se în Bugéc și așezându-se pe la Bolgrad, Doluchioi, Erdec-Burnu, Babel, Hadji-Abdula, unde crează satele *Barta*, *Satul-noă*, *Impușita*, *Văruita*, *Fricăfeii* și altele.

Pe temeiul acestor fapte putem dar conchide cum că emigrațiunea elementului român din Basarabia n'a putut avea de la 1812 încôce o înriurire vătămătoare asupra trăsuriî dominante a fisionomieî etnice a Basarabiei. Din contră, elementul acesta român așezat dincolo de Nistru înaintea anului nefast pentru Basarabia forméză astăzi un zid de santinelă etnică, care apără Basarabia de năvala puhoiului străin.

Acestea stabilite, să reluăm firul întrerupt al studiului tabelelor statisticeî oficiale a Basarabiei.

Din tabela oficială pentru anii 1817—1858 reese că mortalitatea în Basarabia, în termen mediu, ni se înfățișéză prin raportul 1: 30,33, adecă un decés pentru 30 locuitori. Mortalitatea după sex este: la bărbați 1: 30,42 locuitori, iar la femei 1: 30,90 locuitori, ceea ce ne dă ca raport între mortalitatea ambelor sexe 100 de bărbați la 90,03 de femei.

În general, mortalitatea prin orașe e mai mare decât prin sate; în Basarabia acéstă regulă generală nu se manifestă,

mănile proprietarilor satului Iastrebinovca a d-lor Martinovschi. Satul Iastrebinovca e aproape de Cantacuzovca.

și mortalitatea prin sate este egală cu mortalitatea prin orașe. Așa cel puțin a fost pentru anii 1816—1858. De la acest din urmă an lucrurile s'au schimbat și regula generală se poate aplica și Basarabiei. Păreră noastră este, că cauza nepotrivirii regulei generale pentru anii 1816—1858 reșede în greșala statisticeii oficiale și această părere se sprijinesce chiar pe datele publicate de către Societatea Geografică Rusă pentru anul 1851, la care găsim următoarea tabelă privitoare la mortalitatea în Basarabia:

Morți la 1851.

Bătrânii de la 50 până la	60 ani:	2.043
60	70	1.664
70	80	1.028
80	90	420
90	100	148
> 100	110	7
> 101	120	3

În anul 1849 au murit bătrânii de 110—120 ani: 14 locuitori, în anul 1850 au murit ómenii de 100 ani 7, iar de 110 au murit 4. Aceste cifre ne arată oricum, că împrejurările naturale, în cari trăiesce omul în Basarabia, sunt în genere favorabile unei vieți lungi.

Învederat că Basarabia posedă localități nesănătoșe, precum sunt de pildă unele din localitățile din fostul județ Cahul de lângă Dunăre, de pe malurile mlăștinóșe ale Reutului, unde bântue frigurile palustre; dar, afară de aceste localități lesne de însănătoșit, restul țării se bucură de o climă sănătoșă.

Altă dată Basarabia eră adese-orî bântuită de epidemii ca cholera, ciurma; această din urmă a fost adusă în țară de armata rusescă la 1812, 1819, 1825 și 1828; cholera a bântuit în Basarabia la 1832, 1848 și 1855 și ultima dată la 1893—94. Și această bółă gróznică a intrat în țară tot din Rusia. Asemenea și tifosul, scarlatina, variola și pustula maligna, când nu sunt sporadice, sunt aduse din Rusia; singurá *dysenteria*, dintre bólele infecțioșe, este o bółă ce s'a încuibat în Basarabia și nu este de proveniență rusescă.

Poporațiunea Basarabiei până la 1858 eră așezată în șapte

orașe, capitale de uezzi (județe), trei porturi, 4 posadi (sate mari), 24 ținșușore, 28 slobozii, 769 comune rurale, 254 cătune, 10 stanițe sau sate căzăcesci, 124 coloni și 88 falvarcuri, adică în total 1.273 localități. (1)

La 100 de locuitori vine:

Pentru orașe . . . 17,82
județe . . . 82,18

La 100 de bărbați vin femei:

Pentru orașe . . . 92,1
sate . . . 97,24

După datele Comitetului central de statistică de pe lângă Ministeriul de Interne din Petersburg, în Basarabia densitatea populației pe județe a fost următoarea la 1856:

JUDEȚE	PE VERSTĂ PĂTRATĂ		PE MILĂ PĂTRATĂ	
	fără orașe	cu orașe	fără orașe	cu orașe
Hotin	41,07	44,41	1.969,51	2.149,01
Chișineu	30,73	58,14	1.467,60	2.815,02
Orhei	30,32	31,58	1.474,63	1.593,02
Soroca	27,42	28,84	1.329,24	1.395,80
Iași	19,85	21,55	256,77	1.042,97
Bender	18,60	22,67	897,68	1.097,24
Akerman	16,21	19,38	786,67	938,03
Total	24,55	29,66	1.187,70	1.435,50

Tabela acésta ne arată că, la 1856, județele Hotin, Chișineu, Orhei și Soroca au fost populate aproape îndoit comparativ cu județele Iași, Bender și Akerman, iar în ceea ce privește județul Ismail, densitatea populației sale va fi arătată mai departe, de ôre-ce la 1856—57 acest județ n'a aparținut Rusiei.

(1) După retrocedarea celor trei județe din sud, Basarabia posedă 1.400 localități ca orașe, sate și cătune (statistica pentru anul 1893).

IV.

LOCUITORII DUPĂ CLASELE SOCIALE.

Din totalul populațiunii Basarabiei până la 1861, peste 800.000 locuitori de ambe sexe, adică $\frac{4}{5}$, erau locuitori rurali și numai 183.790 locuiau în orașe. Așa că la 1858, în Basarabia, la 100 de locuitori, în termin mediu, veniau 15 orășeni și 85 locuitori săteni. Iată tabela oficială în această privință, pe județe: (1)

J U D E Ţ E	ORĂŞENI	SĂTENI
Chişineu .	46%	54%
Orhei .	4%	96%
Iaşi	5%	95%
Soroca .	5%	95%
Hotin	10%	90%
Bender.	10%	90%
Akerman .	27%	73%

Acastă populațiune împărțită în locuitori de sate sau populațiune rurală și locuitori de orașe se desparte, după legile Imperiului Rus, în mai multe clase sociale sau *sostovia*. Fie-care din aceste clase are drepturi și datorii speciale către stat, fie-care se bucură sau nu de anumite privilegii și prerogative. Despărțirea numerică a populațiunii Basarabiei în clase pentru anii 1861—1871 era următoarea:

Nobilimea din Basarabia.

	Bărbați	Femei	Total
Nobili ereditari .	1.996	1.799	3.735
„ individuali	2.453	2.411	4.864

Clasa duhovnicescă.

Clerul miran ortodox .	7.230	6.558	13.788
Călugări	2.453	2.411	4.864

(1) Материалы для Стат., Запрудъ, 1871.

	Bărbați	Femei	Total
Clerul armén-gregorian.	38	32	70
armén-catolic	8		8
luteran .	16	12	28
israelit	70	56	126

Clasa industriașilor, comercianților și meseriașilor.

Cetățeni onorifici (1)	ereditari	57	52	109
	individuali	20	22	42
Comercianți .		7.230	6.558	13.788
Țirgoveți (mesciani)		112.890	113.760	226.650
Meseriași (breslași)		3.444	3.145	6.589

Poporațiunea rurală.

Țărani împroprietăriți pe do-				
meniul statului	34.929	32.555	67.484	
Coloniști.	45.047	42.782	87.829	
Foști robi (2)	agricultori	2.666	2.424	5.090
	argați	2.494	2.432	4.926
Țărani (foști clăcași) .	248.957	246.819	495.776	
Răzeși.	11.216	9.724	20.940	
Armată la 1861.	21.369	1.171	22.540	

Militari.

Reserviști bătrâni	443	173	616
Soldați infirmi cu familie	882	146	1 026
Copii de soldați orfanî.	348	23	371
Cazaci.	6.804	5.548	12.352

Totalul populațiunii după această tabelă oficială este de 512.311 bărbați și 476.20 femei sau 988.431 locuitori de ambe sexe.

În procente, această populațiune ni se va înfățișa prin urmare în următorul mod:

(1) *Cetățen onorific* în Rusia este un rang, care se dă comercianților și industriașilor pentru anumite servicii aduse.

(2) Majoritatea Țigani, minoritatea Ruși și Ruteni.

Poporațiunea agricolă .	68%
din care robii .	0,5%
Poporațiunea orășenescă	24%
Armata .	2%
Clerul	1,5%
Străinii .	0,5%

Pentru a face să se pricépmă mai temeinic despărțirea populațiunii pe clase (soslovîia), credem necesar a deschide aci o parentesă și a da câte-va explicațiuni privitoare la istoricul claselor din Basarabia.

După anexarea Basarabiei de către Rusia, în această țără încetul cu încetul s'așu perdut multe din deosebiriile de clase cari așu existat acolo în curgerea istoriei Moldovei. Cu totă transformarea socială care s'a făcut de la 1812 încôce, unele din vechile ranguri și deosibiri de clasă s'așu păstrat, contopindu-se cu rangurile rusesce său prefăcându-se în anumite ranguri analóge din Imperiul Rus. Așu s'a întîmplat cu deosebiriile cu clase vechi, precum sunt: *boeri*, *boernași*, *mazili*, *răzeși*, *ruptași-de-cămară*, *ruptași-de-visterie*, *breslași*.

Boeri moldoveni din Basarabia așu fost recunoscuți de Rusia ca clasă de privilegiați prin nascere și familiile acestor boeri așu fost înscrise în cartea eraldică a Imperiului Rus. Despre clasa boerilor a se vedé la anexe. După boeri, pe scara claselor sociale, vin *boernași*. Precum se scie, clasa acésta s'a format din ampoliații inferiori ai Moldovei și într'insa se înscriașu de obiceișu foștii (biv) polcovníci, postelnici, vel căpitani, vel șătrari etc. Guvernul rus, pe acei din boernași moldoveni pe cari i-a găsit în serviciul statului, precum și pe copiii lor, i-a recunoscut de *nobili individuali* (licínoe dvoreanstvo), dându-le următórele privilegii: scutire de knut sașu altă pedépsă corporală, scutire de impositul pe cap, precum și de orí-ce bir personal către stat, înscriindu-șu printre «suffletele nebirnice» (nepodatnaia dușu). Boernași mai aveașu apoi drept de a intră în serviciul statului, fie ca civili, fie ca militari, folosindu-se de tóte privilegiile nobili-mii individuale din Rusia. După recensămíntul din anul 1850, în Basarabia s'așu aflat 22 familii de boernași moldoveni, compuse din 116 indiviđi de ambe sexe. În anul 1856 despre boernași moldoveni nu se mai pomenesce nimic în recensămíntul făcut, de óre-ce toți acești boernași s'așu con-

topit în elementul rus de funcționari de stat; dispărând însă boernașii, Basarabia de astăzi este hărăzită cu o clasă numeroasă de cinovnici ruși, cari sunt în mare parte *nobili-individuali*, dacă nu prin drept de naștere, apoi cel puțin prin rangul funcțiunii ce ocupă.

După boernași veniau *mazilișii*. Guvernul rus a recunoscut prerogativele acestei clase vechi și le-a îngăduit de a nu plăti bir pe cap de familie, de a fi scutiți de knut și alte pedepse corporale din ordinul administrațiunii, ci numai prin hotărîrea instanțelor judecătorești, de a avea drept să alégă din sinul lor pe căpitani de maziliș, însărcinați cu afacerile obștei. Dar, recunoscînd aceste drepturi, guvernul rus a impus mazililor următoarele sarcine: de a se prezenta la chemarea ocârmuirii pentru transporturi de ôste, pentru călăuze, poștă etc. În Basarabia modernă, deși există încă până acum maziliș, guvernul rus i-a egalizat însă cu așa numiții *odno-dvorti*, adică nobili săraci nebirnici.

Alături cu maziliș, pe aceeași scară socială, au fost *ruptași*, adică descendenții clericilor cari n'au îmbrățișat cariera duhovnicescă. Guvernul rusesc, pe temeiul faptului că în Moldova nici odată n'a existat o clasă duhovnicescă a parte și că clerul moldoven se compunea numai din preoți, iar nu și din gradele inferioare de diacon etc., a contopit pe ruptași cu maziliș.

Acum vre-o 20—25 ani mai erau în Basarabia ômenii cari se diceau *ruptași-de-visterie* și *ruptași-de-cămară*. Ômenii aceștia erau descendenții colonilor străini și anume Bulgari și Sîrbi, cari s'au așezat în Basarabia încă de pe vremea Domnitorilor Moldovei; printre acești ruptași erau și Moldoveni, cari au venit în Basarabia din Moldova. Numirea acestor ômenii *ruptași-de-visterie* indică că ei datorau bir către visterie, iar *ruptași-de-cămară* că ei plăteau bir către cămara domnescă. Atît cel dintâi, cît și cel din urmă, n'au fost luați în considerațiune de ocârmuirea rusescă.

Restul populațiunii din Basarabia se compune din țărănime, care până la 1861 locuia saă pe pămîntul saă propriu, saă pe pămîntul statului, orî în fine pe pămîntul proprietarilor moșieri, adică al boerilor, mănăstirilor și particularilor cu avere.

Țeranii de pe moșiile particularilor erau obligați față cu

proprietarul moșiei: *a)* de a munci 12 zile pe an în folosul proprietarului; *b)* de a-î da dijmă asupra tuturor produselor cultivate de ei; *c)* de a păzi pădurea proprietarului, având pentru acesta drept la uscături; *e)* de a lucra pentru întreținerea drumurilor, pădurilor și stăvilarelor (zăgazuri) etc. Țăranii aceștia erau slobodii de a părăsi satul și a se ridica de pe moșia proprietarului și a se muta aiurea, fie pe un pământ cumpărat, fie arendat. Acest drept de a se muta, precum și dreptul de a posedă averea lor proprie, deosebiă pe țăranii români de țăranii ruși, cari, fiind robi, n'aveau aceste drepturi și, ca robi, puteau să fie vânduți ca nisce vite de proprietarul lor.

După ce Rusia a luat Basarabia, dînsa n'a cutezat de a se atinge de starea socială a țăranilor români; despotă în-lăuntrul Imperiului său față cu poporul rus, ocărnuirea imperială credea pururea necesar de a-și atrage iubire și simpatie printre popoarele din Orientul Europei. Și pe când în Rusia domniă cea mai mare asprime în relațiunile reciproce ale proprietarilor cu robii lor țăranii, în Basarabia, la 1834, printr'un «ukaz» imperial cu data de 24 Ianuarie, toți proprietarii de moșii erau obligați ca, cu începere de la 1836 Aprilie 23, să încheie cu țăranii lor contracte reciproce, scrise și încheiate de bună voie și fără nici o siluire, prin cari să se stipuleze într'un mod detaliat datoriile și drepturile ambelor părți contractante. Firesce că aceste contracte sau tocmeli agricole n'aveau de loc ca scop ușurarea stării țăranilor, ci numai și numai reglementarea unor relațiuni de clase. În loc de a fi ore-cum în favoarea țăranimii, contractele în cestiune s'au încheiat prin ajutorul cinovnicilor ruși în așa mod draconic, în cât țăranii în curînd începură a se înscrie cu miile printre locuitorii tirgovești, bănuind cu drept cuvînt că «ukazul» imperial eră primul pas spre robirea lor definitivă. Ferberea prin sate eră mare și guvernul rus, temîndu-se ca nu cum-va întrégă această populațiune muncitoare să începă a emigra, a luat dispozițiuni, dintr'o parte ca între orășeni să nu se înscrie decât breslași, iar din alta să se întocmescă un *contract normal* între proprietarii și sătenii. Acest contract normal (1)

(1) *Контрактъ нормальный*, 1846, изданіа Леониде Дегу.

s'a tipărit la 1846 și s'a împărțit prin comunele rurale.

În Basarabia de mătă-nópte există, atât ca sate compacte, cât și prin sate țăranesci, într'un mod individual, o clasă de răzeși. Răzeșii aceștia, la 1861, s'aun contopit cu desăvîrșire cu restul țăranimii improprietărite. Această poporațiune vigurósă a sciut să ție pept în curgere de jumătate secol înichităților stării economice create de Rusia, dar în definitiv s'a văduț biruită și a fost silită a-și apără răzeșia prin crearea dreptului de *minorat*, lăsând pe copiii săi majori să emigreze. Emigranții români cari aun părăsit Basarabia și s'aun așezat dincolo de Nistru și chiar prin Caucas sunt în majoritatea lor fił de răzeși.

În fine, mai erau țăranii argați pe la curțile boeresci, cio-bani, pădurarii, prisăcarii etc., cari compuneaū clasa *breslașilor*. Pe la 1816, guvernul rusesc avea de gând a-i egală pe aceștia cu robił din Rusia, dar constatând cum că breslașii se făceaū argați de bună voe după un fel de tocmelă cu proprietarii, s'a lepădat de odiosul său proiect, deși unii din proprietari înmănară petițiunii în sensul dorinței ocărmuirii.

Orî-cum, rămăne netăgăduit acum, după toate actele ce se păstrează de pe aceste timpuri în archiva de la Chișineu, că guvernul rusesc, contrariu obiceiului său de a robl pe țăranii, dăruind sate întregi cu pămînt și locuitori cinovnicilor și generalilor săi, n'a voit a face același lucru tocmă la hotarele Imperiului și a lăsat slobodă țăranimea română din Basarabia. Causa acestei dispozițiunii a fost îngrijirea de a nu perde această poporațiune muncitoare, care ar fi fugit cu mic și mare dacă în Basarabia s'ar fi introdus robia muscălescă. Țăranimea română din Basarabia eră indispusă în contra Rușilor, eră foarte bănuitoare și trebuł mare vigență din partea administrațiunii rusesci, pentru a o înduioșă să nu-și părăsescă căminele și să nu trecă în Moldova cu miile.

Improprietărireă țăranilor. Improprietărireă țăranilor din Basarabia s'a făcut *de jure* la 1861 în 8 Februarie, iar *de facto* pe la 1869. Întârziarea se datoră încăpățînării proprietarilor moșierii și mai cu sēmă a proprietarilor nobili (*dvo-reanstvo*) din Basarabia, cari stăruiaū pe lângă puternicii favoriți ai timpului ca emanciparea sclavilor din Imperiul

Rus să n'aibă absolut nici o înfrîurire asupra sôrtei țeranilor clăcași din Basarabia. Solicitarea nobilimii basarabene se întemeiă pe considerațiunea că clăcașii din Basarabia n'aū fost nici odată sclavi proprii și că improprietărirea lor va ruina nobilimea. Pentru a sprijini pretențiunile sale, nobilimea a delegat din partea sa pe Principele Constantin Muruzi împreună cu Principele N. Cantacuzino, cari la 1869 aū solicitat audiență la Impăratul Alexandru II. Acestă audiență, din cauza scopului său, cu mare greutate a fost obținută de către delegații nobilimii basarabene. Tote stăruințele nobilimii aū fost respinse de Impărat, care în cestiunea emancipării țeranilor s'a arătat muma față cu nobili, mea rusă și ciună față de cea română (precum și cea polonă). Impămîntenirea țeranilor din Basarabia și Polonia s'a făcut pe o basă incomparabil mai echitabilă pentru săteni, decât a fost făcută pentru restul Imperiului Rusesc. Așa, de pildă, pe cînd țeranii din centrul Rusiei liberați din robie aū căpătat de cap de familie cîte o deseatină și jumătate, țeranii din Polonia rusescă și cei din Basarabia aū primit cîte 8—13—16 *deseatine* pe fie-ce cap de familie.

Considerațiunea de căpetenie, care a călăuzit pe guvernul rusesc în această privință, a fost crearea simpatiilor în mijlocul populațiunii rurale de pe marginile Imperiului și anume pe acolo pe unde hotarele politice despărțesc în două una și aceeași unitate etnică. Cu acest mijloc, *legenda despre Impăratul rusesc*, propagată de către agenții ruși în Galiția austriacă și în Bucovina printre Ruteni și în România de dincoace de Prut, ajunse să răsune până chiar dincolo de Balcani.

Impămîntenirea țeranilor din Basarabia, după legea din anul 1869, s'a făcut în următorul mod: (1)

Toți țeranii din Basarabia, cari locuiau pe pămîntul proprietarilor particulari, precum și pe al mănăstirilor, aū fost improprietăriți acolo unde s'aū găsit stabiliți. Acest pămînt țeranii l'aū rescumpărat în condițiuni anume stabilite de lege. Țeranii așezați pe pămîntul rzăcesc n'aū fost improprietăriți.

Pentru pămîntul de arătură, precum și pentru imășuri, țeranii aveau tătă latitudinea din parte legii de a se învoi de bună voe cu proprietarii. Pentru aceste învoeli nesilite.

(1) Объ устройству сельскаго населенія, р. 8.

legea stabilă un fel de *cinovnică* specială, numiți *intermediari de pace* (mirovie posredniki). În caz când înțelegerea de bună voe între proprietari și țăranii nu se putea obține, atunci țăranii, pe temeiul legii, căpătau: pământul din siliștea satului întreg, apele: ca izvoare, iazuri, fântâni și altele pentru adăpat vitele, pământurile acoperite cu vii, livezi, imaș, finețe și pământul de arătură, pe care-l posedau țăranii de la proprietari pe vremea clăcei și a boerescului său după alte obiceiuri vechi; legea prevedea asemenea dreptul pentru țăranii la uscături și lemne de construcție pentru case din pădurea proprietarului de moșie.

După legea de împroprietărire, toți țăranii de po moșiile particularilor trebuiau să fie împroprietăriți, adică atât cei căsătoriți, cât și cei necăsătoriți, veduvii și vedanele cu copii, precum și acei țăranii care s'au găsit înscrși ca orașeni, însă rămăseseră stabiliți pe la vetrele lor.

Pământul, sună legea de împroprietărire, fie de arătură, fie pășune, islaz, etc., pe care țăranii îl arendați de la proprietari și a căruia întindere nu covârșesce 13 deseatine (1) și 1768 stinjenii pătrați pe cap de familie, devine de drept partea de împroprietărire a țăranilor. De altă parte, țăranii care arendați mai puțin pământ decât această normă arătată în lege aveau drept să ceară ocompensație până la limita prevădută.

După legea de împroprietărire, fie-care țăran cap de familie a primit următorul lot de pământ:

În județul Hotin, unde calitatea pământului s'a clasat în două categorii, țăranii au primit din calitatea întâia câte 8 deseatine pe unitatea de împroprietărire, iar din calitatea a doua a câte $8\frac{1}{2}$ deseatine; *în județul Iași* (Bălți), țăranii au căpătat câte $9\frac{1}{2}$ deseatine pământ; *în județul Soroca*, unde pământul a fost clasat în două categorii, după calitatea sa, ei au primit câte 8 deseatine din categoria întâia și $9\frac{1}{2}$ din categoria a doua; *în județul Orhei*, câte 8 deseatine; *în județul Chișineu*, din categoria întâia 8 deseatine și din categoria a doua câte $9\frac{1}{2}$ deseatine; *în județul Bender*, din categoria in-

(1) Deseatina după legea de împroprietărire a fost stabilită ca egală cu o falce minus 725 stinjenii pătrați, sau falcea = o deseatină plus 725 stinjenii pătrați. După textul legii, deseatina a fost considerată oficial ca egală cu 2.400 stinjenii pătrați, iar falcea egală cu 3.125 stinjenii pătrați.

tăia câte 10 $\frac{1}{2}$ deseatine, iar din categoria a doua câte 11 $\frac{1}{2}$ deseatine; în fine în județul Akerman, câte 13 $\frac{1}{2}$ deseatine.

Aşa dar, cantitatea pământului pentru improprietărire a variat între 8—13 $\frac{1}{2}$ deseatine şi deosebirea se întemeie pe calitatea pământului, iar nu pe forţa economică a țăranului. În județele de la mătă-nópte, unde pământul este foarte bun, țăranii au căpătat de la 8 până la 9 $\frac{1}{2}$ deseatine; iar în județele de la mătă-qi, unde pământul e cam nisipos, ei au primit de la 10 până la 13 $\frac{1}{2}$ deseatine.

Afară de pământ, legea de la 1861—1869 mai prevăduse că pădurea nu intră în categoria pământurilor pentru improprietărire, dar pământurile acoperite cu tufiş, acele de sub imasuri şi islaz, de cari țăranii se folosiau după vechiul obicei, rămăneau proprietatea țăranilor. Asemenea, în județele de câmp, locurile acoperite cu stufărie, unde țăranii se aprovizioneau cu combustibil, rămăneau proprietatea comunelor rurale. Pământul sterp, nisipos şi petros, precum şi spaţiul ocupat de căile de comunicaţiune, cari treceau drept pământ de improprietărire, după legea de la 1869 nu se prenumărau drept pământ cultivabil pentru improprietărire.

Asemenea legea de improprietărire stabili că apele pentru adăpatul vitelor, precum sunt iazurile, piraiele, pârlógele, fântănele de isvóre, vor rămâne proprietatea comună a proprietarului cu obştea țărănescă a satului. În cas însă când proprietarul va voi să reţie aceste ape pe séma sa, atunci va trebui să creeze pe socotéla sa alte locuri cu apă potabilă pentru vitele țăranilor, «şi aceste locuri vor fi tot aşa de apropiate de sat, precum au fost cele reţinute pe séma sa. Dacă însă aceste locuri pentru adăpat vor fi mai departe, atunci se vor despărţi şi îngrădi de păşune şi câmpul de bucate, lăsându-se drumuri bune peste proprietatea particulară, pentru vitele sătenilor», sună legea de improprietărire.

Ca pământ de siliştea satului, după legea de la 1869, se consideră pământul întreg ce se află sub casele şi acaretele țăranilor, împreună cu cel ocupat de vii, grădini cu pomi, cânepă, bostănării, arie, prisăci şi stradele cu pieţele satului, afară de piaţa unde se fac tîrguri, care rămăneă proprietate particulară.

Inalienabilitatea pământului de improprietărire este stabilită în următorul mod de legea din anul 1869: (1)

«Pământul de improprietărire a țăranilor rămâne sub denumirea de pământ obștesc (mirskaia zemlea), pentru care țăranii vor plăti despăgubire după dispozițiunile legii de față. Acest pământ va rămâne al obștei (selskoe obșestvo). El nu va pute deveni în nici un cas proprietate particulară, nici în total, nici în parte, formând un pământ inalienabil al țăranilor, menit a servi pentru hrana clasei rurale.»(2)

În acest mod guvernul rusesc părea că voescă să introducă în Basarabia tipul proprietății agrare existente în Rusia. Părerea acésta, împărtășită și de opiniunea publică pe timpul emancipării, s'a dovedit de atunci încôce că eră cu totul greșită. Guvernul rusesc a introdus în legea de improprietărire articolul de mai sus numai și numai pentru înlesnirea fiseului, care în Rusia este întemeiat pe unitatea contribuabilă a comunei rurale, fiseul percepând dările nu direct, ci prin intermediul comunei, care ridică la rîndul său darea individuală asupra locuitorilor sîi.

Loturile din pământul obștesc, explică apoi legea de la 1869 fie din siliștea satului, fie la câmp, sau altul al capilor de familie, rămâne moștenirea inalienabilă a membrilor familiei. Când lotul trece în proprietatea descendenților, el pôte fi parcelat, însă cu condițiunea *a nu fi mai mic de 1/4* din întregul lot primit la improprietărire.

Acéastă dispozițiune a legii a dat următorul rezultat, al cărui efect se manifestă abiă acum în Basarabia. De la 1869 s'a făcut dejă o rotațiune deplină în moștenirea pământului de improprietărire; în județul Hotin, de pildă, copiii țăranilor, cari au primit la improprietărire lotul de opt desetine, l'au îmbucătățit până la limita legală, așa că astăzi sunt dejă pe acolo sate, unde țăranii nu posedă decât câte două desetine pe cap de familie.

Răzeșii de la Nordul Basarabiei, pentru a-și scăpa răzeșia de îmbucătățire au introdus pe calea *obiceiurilor pămîntene minoratului*, de aceea din satele răzeșesci ese mereu un element ôre-care de emigranți, cari părăsese satul și emigréază, așezându-se sau în lăuntru Basarabiei, sau trec Nistrul în

(1) *Объ устройство сельского хозяйства*, cap. I, art. 35—42, p. 12, edițiune oficială.

(2) *Idem*, cap. I, art. 35, p. 12.

guvernămintele limitrofe a Rusiei. Acești emigranți în Țările noastre au ajuns a se așeza chiar dincolo de riul Volga, în guvernământul Ecaterinodar și la Caucaș.

În județul Iași (Bălți) asemenea lotul îmbucătățit a ajuns de $2\frac{1}{4}$ desetine; în județele Soroca, Orhei, Chișineu la aceeași cifră.

Loturile, ai căror proprietari n'au lăsat copii, după lege trec direct la comuna rurală. Legea de la 1869 dă drept Țăranului a cedă lotul său de pământ unui alt Țăran, însă acesta din urmă trebuie neapărat să fie locuitor al aceleiași comune. Dreptul acest de a revinde lotul său unui consătenin a avut de efect crearea prin sate a unor săteni fruntași, precum și a unui element desproprietărit de săteni argați. Numărul acestora din urmă crește mereu.

În cazul când un Țăran ar trece din clasa agricolă într-o clasă orășenească, legea de la 1869 preveduse că dînsul pierde dreptul său la pământul de improprietărire, care trece la comună.

În afară de locurile pentru adăpatul vitelor, legea de improprietărire mai prevede că Țăranii au drept de a se folosi asemenea și de celelalte ape, ce se vor afla pe pământurile de improprietărire, și anume pentru construirea canalelor de irigațiune, pentru mori de apă (afară de apele navigabile etc.).

În ceea ce privește dreptul la vînat, legea de la 1869 prevede că acest drept este rezervat exclusiv proprietarului, iar Țăranii au drept numai la distrugerea animalelor sălbatice, vătămătoare pentru agricultură și gospodăria casnică. În caz însă când, vînând, proprietarul ar ocasiona daune Țăranului, el va despăgubi pe păgubaș, sună legea.

Cap. II din legea de la 1869 (polojenie), tractând despre datoriile Țăranilor față de proprietari, stabilise că: «Pentru pământul de improprietărire, Țăranii vor avea a da proprietarilor prețul pământului fie în muncă, fie în bani.»

Pentru *prețul în muncă*, art. 80 — 86 din lege dic următoarele: «Țăranii, cari, în anul proclamării manifestului imperial de improprietărire, au plătit proprietarilor, pentru pământurile de cari se foloseau, *cu munca*, după stipulațiunile anterioare ale contractului normal din legea de la 27 Martie 1846, vor urma a plăti cu aceeași muncă, până la răscumpărarea pământului *cu bani*, cu condițiune însă că dijma rē-

mâne desființată cu desăvîrșire în ceea ce privește produsele agricole de pe pămîntul de improprietărire, afară de dijma pomilor și a viilor, dacă viile și grădinile n'aū intrat în pămîntul improprietăririi. Asemenea, dreptul privitor la căratul lemnelor, după un an de zile de la proclamarea manifestului, se desființază.»

Pentru *prețul în bani*, legea stabiliă în prima linie înțelegerea reciprocă între țeranî și proprietar, iar în a doua linie, în cas cînd asemenea înțelegere nu s'a putut stabili, atunci darea se fixă în următorul mod :

Județul	Lotul de improprietărire	Plata de rîscumpărare
Hotin	8 deseatine	2 ruble 50 k. deseatin. pe an.
„	8 $\frac{1}{2}$ „	2 „ 10 „ „ „
Bălți	8 $\frac{1}{2}$ „	1 „ 80 „
Soroca.	8 $\frac{1}{2}$ „	2 „ 10 „
„	9 $\frac{1}{2}$ „	1 „ 80 „
Orheiū.	9 $\frac{1}{2}$ „	2 „
Chișineū	8 „	2 „ 80 „
„	9 $\frac{1}{2}$ „	2 „
Bender. .	10 $\frac{1}{2}$ „	1 „ 60 „
Akerman	11 $\frac{1}{2}$ „	1 „ 20 „

Terminul de rîscumpărare s'a fixat la 20 ani, iar termenul dării la 1 Aprilie și 1 Octobree, dîndu-se proprietarului drept de a percepe acăstă dare în bani cu jumătate an înainte. În loc de bani, legea admiteă că plata se puteă face și în produse agricole, cu condițiune însă că învoiala între proprietari și țeranî trebuia făcută în acest cas din trei în trei ani.

În cas cînd țeranîi călcaū angagiamentele și nu plătiaū, proprietarul avea drept să recurgă la autoritățile administrative, carî, pe baza art. 93—94 din legea de improprietărire, angagiaū munca țeranilor, sechestrăndu-le simbria pentru plata proprietarilor. În anii întăi după improprietărire, aceste angagiări silite ale țeranilor aū dat naștere la multe neorîndueli.

În general în anii 1861—1869 satele din Basarabia gemeaū de lume țerănescă schingiuită în bătai. Bieții țeranî, lipsiți de bani, nu puteaū face față nouălor angagiamente, iar pentru a le stôrce saū bani saū consimțămîntul de rîscumpărare de bună voe, oneros țeranilor, se întrebuiņaū care cu vergi.

Răscumpărarea pământurilor de improprietărire putându-se face saū de *bună voe*, însă cu ajutorul vergilor, saū cu ajutorul guvernului, firesce că proprietarii alegeau mai cu sēmă modul dintăiū, ca mai avantajios. Cu bună voe proprietarii ajungeau să stōrcă de la țērani prețuri de 60 — 80 ruble deseatina, pe cānd prețul unei deseatine de pāmīnt eră de 20—24 ruble.

După ce am stabilit acum în ce anume mod sunt împărțite clasele sociale în Basarabia, să închidem parantesa și să reluăm firul studiului nostru privitor la densitatea populațiunii Basarabiei în creșterea sa treptată până în zilele nōstre.

Și înainte de tōte dăm mai jos următoarele două tabele interesante, extrase dintr'o lucrare oficială rusescă (1) și cari au servit de basă la improprietărirea populațiunii rurale din Basarabia :

Pentru anul 1858.

ORAȘE ȘI JUDEȚE	Totalul locuitorilor		Numărul nașterilor		Numărul morților		Diferența între		Numărul căsătorilor
	Bărbați	Femei	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Nașteri	Morți	
Orăș Chigirinet	44.920	37.763	981	754	839	682	122	72	631
Județ „	42.406	45.831	2.477	2.344	1.266	1.143	1.211	1.201	1.110
Orăș Bender	9.039	6.149	306	286	146	132	160	154	91
Județ „	11.340	10.597	1.129	1.127	526	486	604	641	664
Orăș Akerman	10.773	9.161	244	236	128	117	116	119	131
Județ „	10.996	9.990	430	499	207	221	223	273	193
Orăș Hotin	6.272	6.849	214	142	108	97	106	46	120
Județ „	68.688	68.919	3.417	3.168	1.606	1.632	1.811	1.536	1.781
Orăș Bălți	3.936	4.091	163	159	112	108	51	51	111
Județ „	48.563	47.367	2.115	2.033	933	869	1.182	1.164	1.036
Orăș Soroca	2.529	2.601	122	104	58	79	64	25	55
Județ „	59.170	55.392	2.332	2.296	1.261	1.205	1.074	1.151	1.167
Orăș Orhei	2.084	2.221	119	102	46	38	73	64	74
Județ „	55.890	52.987	2.435	2.420	1.361	1.263	1.074	1.151	1.167
Cahul Județ	3.075	2.730	194	185	98	76	96	109	67
Sate domeniil.	33.339	30.325	1.517	1.440	738	738	779	702	824
Colonii	36.930	35.031	1.546	1.492	565	575	981	917	667
Casacl	6.392	5.433	374	441	103	128	271	313	105
TOTAL	456.392	433.437	20.095	19.228	10.100	9.595	9.995	9.633	10.004

(1) Военно-Стат. Сборникъ.

Adecă, cu alte cuvinte, 889,829 locuitori de ambe sexe; numărul total al născerilor fiind de 39.323, iar al morților de 19.695, ceea ce dă o diferență între născeri și morți de 19.628.

În anul 1861, adecă după trei ani de zile, comitetul central statistic din Basarabia ne dă o altă tabelă, alcătuită tocmai în ajunul emancipării țăranilor din Imperiul Rus. Iată și această tabelă:

Anul 1861.

JUDEȚE	În orașe			În județe fără orașe			În județe cu orașe		
	Bărbați	Femei	TOTAL	Bărbați	Femei	TOTAL	Bărbați	Femei	TOTAL
Chișinău	45.643	41.249	86.861	52.941	48.695	101.636	98.533	89.944	188.497
Orhei	2.349	2.303	4.658	61.177	57.003	118.180	63.526	59.312	122.838
Bălți	2.955	2.945	5.900	56.260	51.573	107.833	59.215	54.518	113.733
Sereca	2.620	2.681	5.301	63.789	52.030	105.819	56.403	54.711	111.120
Hotin	8.496	9.200	17.696	74.633	78.200	152.833	83.179	87.400	170.579
Bender	13.894	7.866	11.780	55.622	48.620	104.352	69.968	56.566	116.112
Akerman	21.683	19.833	41.516	59.790	53.936	113.726	81.478	73.769	155.242
TOTAL:	97.609	86.088	183.797	414.702	390.032	804.734	512.319	476.120	988.431

Am arătat deja mai sus în ce anume mod se desparte pe nemuri această populațiune a Basarabiei. Cifrele privitoare la fisionomia etnică a Basarabiei sunt culese de noi, precum am și arătat-o, din chiar sorgintea oficială. Dar în afară de aceste cifre, culese din toate tabelele statistice oficiale, în lucrările mai încôce de anul 1862 biurourile de statistică ale Imperiului Rus nu mai arată absolut nimic în ceea ce privește fisionomia etnică fie a Basarabiei, fie a Poloniei sau a altei părți din vastul Imperiū Rusesc, mărginindu-se a despărți populațiunea Imperiului în două mari clase, cea pravoslavnică și cea de altă religiune. Cu acest mijloc statisticianii ruși au isbutit a ascunde adevărul etnic al Imperiului Rusesc, calculând preponderența etnică a elementului pravoslavnic, presupus bine înțeles că este rusesc, nu numai în Basarabia, dar chiar în Polonia și Caucas, unde uniati și poporul georgian, Lizgini, Cabardinii etc. sunt trecuți drept populațiune pur rusescă.

Cu totă această metodă de a face statistica, statisticienii ruși, în alcătuirea tabelelor lor, n'a ascuns adevărul în așa mod în cât să nu se pōtă descoperi acest adevăr prin aplicarea legilor generale de statistică. Și tocmai acesta suntem siliți de a face, pentru a restabili adevărul adevărat.

Vom urmā dar treptat studiul tabelelor statisticei oficiale pentru trei decenii din urmā, adecā de la 1862 pānā la 1892, în ceea ce privesce mișcarea populațiunii din Basarabia.

Vom rezumā întocmai conclusiunile firești ale statisticienilor ruși în tot ce privesce această mișcare, arātând mediile calculate de ei, procentele privitoare la creșterea naturală și cea datorată altor împrejurări, și vom arātā cā ei n'așciut sā ascundā ceea ce așciuit sā ascundā cu atātā încăpăținare.

V.

CONCLUSIUNE.

Imperiul Rus, înaintānd mereū spre teritoriul locuit de nēm̃ul românesc, a lārgit treptat hotarele sale, a prefācut o parte însemnatā din clasa boerimii nōstre pāmīntene, precum și o parte din clasa de mijloc, în Ruși, dar pānā acum n'a isbutit sā *rusifice* poporul de jos, țērānimea romānā din Basarabia, precum n'a rusificat nici țērānimea ukrainēnā, nici pe cea polonā sau caucasianā. Din contrā, scriitorii sēi oficioși nu încetēzā nici pānā acum de a se plānge cā coloniī ruși, așezați în mijlocul populațiunii strāine cucerite, într'un timp fōrte scurt perd fisionomia lor naționalā și în Polonia se polonisēzā, în Finlanda se germanisēzā, iar în Basarabia se romānisēzā (omoldovanivaiutsa) (1)

Înaintarea Rusiei spre teritoriul locuit de nēm̃ul nostru s'a început sub domnia lui Petru-cel-Mare, care, la 1712, după Tractatul de pace de la Constantinopole, a cucerit o fāșie de pāmīnt de pe malul drept al Dniprului. De atunci și pānā în zilele nōstre înaintarea Rusiei spre hotarele țērilor romānescē, precum și trecerea acestor hotare—adecā cucerirea pāmīntului românesc—s'a fācut în urmātorul mod cronologic:

(1) Вессарабия, Батюшкова, 1892, p. 97.

DOMNILE		Intinderea cucerilor în verse pătrate
<i>Petru-cel-Mare</i>	1712, după Tractatul de pace din Constantinopole a cucerit o parte din malul drept al Dnistrului .	8.174
<i>Ecaterina II.</i>	1774, după Tractatul de la Kuciuc-Kainardji a cucerit teritoriul dintre Dniștru și riurile Bug, Ingul până la Azov .	27.254
	1783, a cucerit Crimeea și Cubanii .	81.802
	1791, după Tractatul de la Iași a cucerit teritoriul întreg dintre râul Bug și Nistru .	22.507
<i>Ecaterina II.</i>	1793, guvernămintele Volhinia și Podolia.	205.588
<i>Alexandru I.</i>	1812, după Tractatul de la Bucuresci a anexat întreaga Basarabia cu o parte din Moldova.	40.729
<i>Nicolae I.</i>	1829, a cucerit gurile Dunării	695
<i>Alexandru II.</i>	1856, a înapoiat României îndărăt gurile Dunării cu o parte din Basarabia anexată	10.754
	1879, după Tractatul din Berlin a luat de la aliata sa România .	10.059

Acastă treptată, dar neîncetată înaintare a Rusiei spre pămintul României este arătată în tabela noastră în *verse pătrate*; să transformăm dar tabela de mai sus într'o alta, calculată pe *mile pătrate*, arătând în același timp și densitatea populațiunii așezate pe teritoriul românesc cotoptit:

JUDEȚE	TERITORIUL		POPORAȚIUNEA			Pe 1 milă pătrată locuitori
	Mile pătrate fără ape	Cu apele	BĂRBAȚI	FEMEI	TOTAL	
Chișineu . .	63,28	?	110.733	93.828	204.561	3.232
Akerman . .	149,04	?	87.918	78.350	166.268	1.115
Bender . .	112,78	?	64.934	50.363	115.297	1.022
Orhei . .	63,70	?	62.820	58.975	121.795	1.904
Soroca . .	68,90	?	64.608	59.804	123.912	1.793
Hotin . .	101,02	?	91.845	83.095	174.940	1.731
Bălți . .	89,43	?	62.290	57.782	120.072	1.343

Ceea ce ne dă că, la 1862, Rusia eră stăpână peste un teritoriū român de 648,95 mile pătrate, locuite de o populațiune de 1.026.346 locuitori de ambe sexe, adecă cu o populațiune medie de 1.583 locuitori pe milă pătrată. Adăogând la aceste cifre și partea luată de Rusia la 1879, adecă teritoriul celor trei județe, de 172 mile pătrate, cu o populațiune de 127.451 locuitori, vom avé totalul teritoriului român anexat de Rusia.

Tabela noastră din urmă este alcătuită după datele statisticei oficiale rusesci pentru anul 1862. Din acéstă tabelă reese cum că, în anul 1862, Basarabia eră locuită dejă de 1.026.346 locuitori, din cari bărbați 544.648 și femei 481.698.

Popolațiunea bărbătescă în raport cu cea femeiască, după tabela de mai sus, ne arată proporțiunea între aceste două grupuri pentru Basarabia, pentru 100 de bărbați în orașe: 77,1 femei, în județe: 91,1, iar în țără: 88,4; ceea ce ne dă un *plus* foarte mare în favórea bărbaților.

Causa acestei deosebiri atât de simțitoare între numărul indivișilor de ambe sexe, după părerea noastră, trebuie căutată în două evenimente, a căror înfriurare asupra mișcării populațiunii în Basarabia este semnificativă. Aceste evenimente, semnalate dejă de noi în mai multe rinduri, sunt: *emigrațiunea și imigrațiunea*.

Emigrațiunea prin căsătorii se face în Basarabia mai cu sémă pe comptul femeilor, pe când imigrațiunea din contră privesce elementul bărbătesc.

Raportul între numărul nascerilor și numărul morșilor după datele statisticei oficiale este următorul:

A N I I	NĂSCUȚI		TOTAL	In orașe	MORȚI		TOTAL	In orașe
	BĂRȚI	FETE			BĂRB.	FEMEI		
1869	22.668	26.624	49.292	4.285	11.623	11.415	23.038	2.841
1870	20.070	18.882	38.952	3.799	13.735	13.406	27.141	3.737
1871	20.469	19.480	39.950	3.924	13.563	12.668	26.223	3.502
1872	20.869	20.079	40.948	4.050	13.392	11.930	25.316	3.268
1873	21.455	20.425	41.880	4.367	14.482	13.719	28.201	4.208
Media	21.106	21.098	42.204	4.086	13.369	12.628	25.985	3.511

O altă tabelă, pe care o extragem din lucrările statisticei oficiale a Basarabiei, ne dă următoarele date privitoare la creșterea vegetală a populației din această țară:

ANUL	Creșterea gen. a populației	Cășătorii	LA 100 LOCUITORI						La 100 băieți născ. fete născ	La 100 bărb. m ad mrit femei	La 100 locuitori			
			Născuți			Morți					La 100 locuitori căsătorii	In orașe	In județe	TOTAL
			Orașe	Județe	Țări	Orașe	Județe	Țară						
1869	28.254	10.206	3,36	5,79	5,14	1,57	2,60	2,40	1,06	117,48	98,31	0,79	2,19	2,74
1870	11.811	7.434	2,34	4,39	3,94	2,20	2,55	2,74	0,75	94,08	97,80	0,54	1,43	1,19
1871	18.721	8.660	2,10	4,55	4,06	1,49	2,72	2,52	0,98	95,31	89,12	0,41	1,83	1,50
1872	15.832	9.387	2,06	4,68	4,06	1,68	2,79	2,48	0,97	95,21	89,08	0,39	1,81	1,54
1873	12.679	9.397	2,38	4,46	4,08	2,26	2,85	2,94	0,91	95,19	94,78	0,08	1,80	1,33
Media	16.2	9.110	2,17	4,70	4,22	1,87	2,77	2,60	0,81	95,32	94,52	0,36	1,88	1,62

Așa dar, media născerilor în Basarabia, după această tabelă, se urcă la cifra de 16.219, ceea ce dă 1,62 pentru 100 locuitori.

Comparând născerile în orașe cu cele din sate, observăm că în cele din urmă ele sunt aproape de 6 ori mai numeroase decât în cele dintâi. Causa acestei mare diferențe poate să fie aglomerațiunea elementului bărbătesc și a armatei prin orașe, pe când familiile lor locuiesc în sate.

Tabela de mai sus ne mai arată că numărul băieților născuți covârșește aproape tot-deauna numărul fetelor; deosebierea acesta e mai cu sîmă manifestă în sate.

În ceea ce privește născerile *ilegitime*, apoi, după statistica oficială (1), Basarabia, în această privință ni se înfățișează în următorul mod:

Din 100 de născeri:

Neligitimi în orașe 4,84
 „ în sate 1,25
 „ în țară 1,80.

(1) Отчеты Стат. Земского комитета, 1873.

Ceea ce face că din totalul născerilor 1,6% sunt copii nelegitimi. Pravoslavnică Moscva (guvernământul) în tabelele statistice oficiale rusești este în această privință cu mult mai superioară Basarabiei, având 11% copii nelegitimi.

Mortalitatea, după tabelele statistice oficiale ale Imperiului Rusesc pentru Basarabia, este arătată cu media de 2,60 pe au la suta de locuitori. Acest procent al mortalității oscilează între *maximum* de 2,74% și *minimum* de 2,40 %. (1)

Făcând acum comparațiunea între mortalitatea din orașe și cea din sate, vom observa că în sate mortalitatea e cu mult mai mare decât prin orașe. În această privință, sub ocărmuirea rusescă, Basarabia se deosebesc de restul Imperiului Rusesc, unde se observă fenomenul contrariu. Causa deosebiri se datorează lipsei desăvârșite a serviciului medical prin satele Basarabiei.

În ceea ce privește mortalitatea comparativă dintre bărbați și femei, apoi din tabelele date de noi se vede lămurit că mortalitatea la bărbați e mai mare decât la femei.

Trecând acum la căsătorii, vedem din chiar cele arătate deja de noi că Basarabia are pentru orașe căsătorii 0,55, iar pentru sate 0,99.

În privința fructificării căsătoriilor din Basarabia, statistica oficială rusescă (2) pentru Basarabia stabilește următoarele cifre:

In orașe .	. 3,
In sate.	. 4 ₈
In țără.	. 4 ₆

Comparativ cu alte țări (1) și cu Imperiul Rus, în această privință Basarabia ocupă următorul loc:

Rusia	pe o căsătorie	4 ₆₁	născuți
Germania		4 ₈₀	
Austria		4 ₅₉	
Suedia		4 ₆₂	

(1) Военно-Стат. Сборникъ, т. IV, р. 68—69.

(2) Военно-Статистическій Сборникъ, р. 70.

Belgia	pe o căsătorie 4 ₂₃ născuți
Anglia	4 ₁₈
Basarabia	4 ₅

Trecând acum la penultima decenie, găsim, după lucrările statistice oficiale, că la 1881 Basarabia a fost locuită de 1.466.497 locuitori, din care 1.100.409 de religia creștină de Răsărit (pravoslavnoe veroispovedanie) și 366.042 de alte religii. Această populațiune se repartise în următorul mod pe județe:

Anul 1881.

Județul Chișineu .	. 239.400 locuitori
Orhei .	172.830
Bălți .	. 163.783
Soroca .	161.120
Hotin.	220.573
Bender.	166.100
Akerman .	215.240
Ismail.	127.451

Iar pentru anul 1890—1891, statistica oficială a Basarabiei ne arată deja populațiunea după județe în următorul mod :

Anii 1890—1891.

JUDEȚE	Locuitori
Chișineu.	261.462
Orhei .	193.731
Bălți .	184.782
Soroca	182.220
Hotin .	242.573
Bender .	187.200
Akermann	236.140
Ismail.	153.451

(1) *Allg. Bevölkerungs Statistik von Wapphaus*, II Theil. p. 315.

Totalul populațiunii pentru acești ani pentru Basarabia întrégă este deci, după datele statistice oficiale, de 1.641.559 locuitori de ambe sexe, din cari 1.220.439 de religia creștină de Răsărit și 421.120 de alte religii.

Având acum înaintea noastră resumatul complet al mișcării populațiunii Basarabiei de la 1812 până la 1891, adecă până în zilele noastre, să ne încercăm, pe temeiul datelor statistice oficiale rusești, să restabilim fisionomia sa etnică în momentul de față.

Am văzut dejă că, până la 1861, statistica oficială ne arată într'un mod oficial, prin chiar lucrările ofițerilor de Stat-major rusești, numărul locuitorilor Basarabiei pe nēmuri, și numai de la 1861 s'a inaugurat în lucrările de statistică metoda nouă de a împărți pe locuitorii Basarabiei în două grupuri, cea *pravoslavnică* și cea *nepravoslavnică*.

Pentru a împărți aceste două mari grupuri în grupurile pe nēmuri, ne-ar fi aprópe cu neputință, dacă înșiși statisticianii ruși nu ne-ar fi dat cheia pentru deslegarea problemei. În adevér, în lucrările statistice rusești (1) găsim următórea tabelă privitoare la compunerea etnică a populațiunii din Basarabia:

*Din totalul populațiunii Basarabiei.
1890—91:*

Moldoveni .	. 0,664
Rusini	. 0,131
Evrei .	. 0,086
Bulgari	. 0,052
Germani	. 0,028
Ruși	. 0,021
Țigani	. 0,010
Ruteni	. 0,005
Armeni	. 0,002
Greci	. 0,002
Poloni)	. 0,001
Elvețieni)	

(1) Бессарабскій справочный календарь на 1890 г., р. 33.

Tabela acésta fiind calculată pentru recensămîntul din anii 1890—91, sã o aplicãm dar la cifra totalã de 1.641.559 locuitorî, arãtați ca poporațiune totalã a Basarabiei pentru același timp. Vom avé dar:

Anii 1890—1891.

N È M U R I	% din totalul populațiunii	Numărul locuitorilor de fie-care nòm
<i>Români</i> .	664	1.089.995
<i>Rusini</i> .	131	215.044
<i>Evrei</i> (1) .	86	141.175
<i>Bulgari</i> .	52	85.361
<i>Germani</i> .	26	42.681
<i>Ruși</i> .	21	34.473
<i>Țigani</i> .	10	16.415
<i>Ruteni</i> .	5	8.207
<i>Armeni</i> .	2	3.283
<i>Greci</i> .	2	3.283
<i>Poloni</i> .	1	1.642
<i>Elvețieni</i> .		
Total	1000	1.641.559

Așã dar, dupã chiar arãtãrile statisticeî oficiale rusești, Basarabia în zilele nòstre a rãmas, precum a fost acum apròpe un secol, locuitã de nòmul românesc; cele-l-alte nòmuri, cari compun abia $\frac{1}{4}$ parte, nu sunt Slavî, ci un amalgam de naționalități, atrase în acéstã țerã parte din cauza unor împrejurãri economice defavorabile în cari trăiau în țera lor, parte din cauza persecuțiunilor politice sau religiòse din Turcia și Rusia, de unde aũ fugit.

Orî-cum, rãmâne cert cã Basarabia, nu numai a fost, din punctul de vedere istoric, parte integrantã a țerii românesce, dar cã pînã în zilele nòstre a rãmas și rãmâne, din punctul de vedere etnic, un pãmînt blagoslovit locuit de nòmul românesc.

(1) Numărul Evreilor e mult mai mare, de óre-ce Evreii fug de orice recensãmînt.

CARTEA III.

MORAVURILE ȘI OBICEIURILE POPÓRELOR DIN BASARABIA. — CÂNTECE POPORALE DE ALE ROMÂNILOR, BULGARILOR, RUTENILOR, COLONIȘTILOR GERMANI, ȚIGANILOR ȘI ALTOR NÊMURI.

I.

ROMÂNII.

Precum am vădut, în Basarabia locuesce o poporațiune varie și fôrte amestecată din punctul de vedere etnic. Afară de Români, cari forméză imensa majoritate și sunt adevărații autochtoni ai țerii, locuesc acolo Ruteni, Ruși, Poloni, Bulgari, Sêrbi, Greci, Armeni, Germani și Elvețieni. Fiecare din aceste unități etnice, vorbesce limba sa proprie, posedă moravurile sale, obiceiurile și modul său de a trăi — toate acestea, împreună luate, în complexul lor, compun trăsura caracteristică a némului.

Trăind încunjurați și în parte amestecați cu aceste popóre, Românii din Basarabia, cari până în zilele nóstre forméză $\frac{3}{4}$ din totalul populațiunii întregi, au sciut a impune străinilor, cari s'aũ așezat în mijlocul lor, multe trăsuri din moravurile și modul lor de a trăi.

Sórta Românului din Basarabia, în trásurile sale cele mari, a rēmas de secolii aceeași. Pe când frații săi de sânge de peste Prut, în România neatârnată, adăpostiți sub scutul pepturilor, oțelite în lupta crâncenă cu puhoiul barbarilor, ale Orheienilor, Codrenilor și mazililor, și-aũ croit o sórtă mai bună, el, Românul din Basarabia, a rēmas sentinela latinității printre alte némuri.

În curgerea secolilor, barbarii, cari năvăliaũ în Basarabia, aveaũ obiceiũ de a ocroti pe autochtonii-agricultori ai țerii

invadate (1) și, mulțumită acestei ocrotiri, precum și mai cu seamă mulțumită virtuții sale naționale, Românul de dincolo de Prut a știut se rămâne pururea credincios nămolului său.

Deosebindu-se prin firea sa, fiind incomparabil mai bogat înzestrat de natură decât puhoiul nămurilor străine, Românul pururea a avut și are o înrîurire îmblânditoare asupra barbarilor. În contactul său cu Rusul, Bulgarul, Sârbul și Ruténul, dinsul puțin a împrumutat de la ei, dar în schimb mult le-a dat din obiceiurile și moravurile sale.

Țăranul român din Basarabia posedă caracterul Românului din valea Dunării, adică e lipsit de avîntul neîmblîndit al străbunilor săi Romani, devenind din cuceritorul lumii un liniștit pionier al vieții pacifice de agricultor. Tăcut din fire, puțin comunicativ, el se dedă muncii câmpului, legând sîrta sa de solul patriei, pentru apărarea căreia atîta sînge au vîrsat strămoșii săi. Dar din cînd în cînd, în mijlocul ocupațiilor sale pacifice, temperamentul latin se ridică din fundul sufletului său, și atunci, dacă cine-va a atins mîndria sa, pasiunea de răsunare, ura în contra străinului crud și fără de milă, sbuciumă conștiința sa, și țăranul din Basarabia își aduce aminte, inconștient pînă, de adagiul strămoșilor săi: *adversus hostem aeterna auctoritas esto*; de alt-fel, după părerea chiar a scriitorilor ruși (2), țăranul român e din fire compătimitor, ospitalier, blînd și prea supus.

Natura blagoslovită a țării sale, pămîntul fertil, climatul cald și sănătos recompensează cu belșug munca grea a Românului agricultor, și de aceea dinsul, ca orî-ce popor meridional, e nepăsător și puțin econom. Causa acestei nepăsări și a lipsei de grijă pentru viitor reșede întru cît-va și în împrejurările istorice ale vieții sale. În sbuciumul continuu al luptei cu hordele străine ce năvăliau mereu în țera sa, în nesiguranța seculară a bunurilor vieții, în avutul său supus jafului și prădăciunii nămurilor barbare, apoi în se-

(1) Kogalniceano, *Hist. de la Valachie*, p. II: Les Valaques sont environnés de barbares, sans être mêlés avec eux.; B. P. Hasdeu, *Strat și Substrat*; Gr. G. Tocilescu, *Archiv. p. Archeologia* etc.

(2) Zasluck, *op. cit.*, p. 193; Dedloff, *Novaia Excursia*; Costamaroff, *Zaporajie*; Maximoff, *Za Dunaem*; Corolenco, în ultima sa scriere despre Dobrogea.

colul XVIII, al Fanarioților, și în secolul nostru, al cinovnicilor ruși — țeranul român din Basarabia s'a deprins de a trăi de ați până mâne, fără a agonisi ceva pentru Țile negre.

La 1869 țeranul român a scăpat din starea de clăcaș și a fost recunoscut proprietar peste ogorul său. Bucata de pământ, ce a primit dînsul la împroprietărire, a fost suficientă pentru întocmirea unei gospodării bune; dar lipsa de ori-ce capital l'a găsit nepregătit pentru întemeierea unei stări economice solide. Liberat de jure, clăcașul, din cauza miseriei, s'a vădut nevoit a se angagia la munca câmpului boerilor și arendașilor, lăsând ogorul său în voia întâmplărilor, cultivându-l rău și chiar părăsindu-l cu desăvîrșire. Îndatorat pururea, țeranul n'a fost nici măcar liber de a-și prețui munca, iar miseria l'a menținut în aceste condițiuni până în Țilele noastre, așa că *de facto* el totuși a rămas aservit către proprietarul mare.

Țeranii din Basarabia sunt cufundați în datoriile la arendași și proprietari. Incompatibilitatea stării economice actuale a țeranului față cu drepturile ce i-a dat actul de emancipare de la 1861 se reflectă perfect în nepăsarea și indiferentismul său în ceea ce privește rezultatul muncii sale. Pentru ce să adune? Bucățica de pământ ce-l aparține stă părăsită sau cultivată rău, din cauza lipsei de brațe, angajate aiurea; vitele sale și cel-alt avut nu fac la olaltă nici a o suta parte din ce datoresce el arendașului și Evreilor.

Țeranul român din Basarabia iubesc munca câmpului, între dînsul și ogorul său există o legătură puternică, care se reflectă asupra moralei sale, a inteligenței sale, a modului său de a-și înfățișa lumea ce-l încunjură, de a-și explica misiunea omului pe pământ, de a-și croi idealul său. Această iubire a pămîntului este o mare pîrghie, care-l va scăpa de sigur din starea sa de miserie, dîndu-i destulă tărie morală pentru a birui împrejurările nefaste, cari astăzi îl copleșesc din toate părțile.

De alt-fel, acolo unde lipsesce garanția legală pentru salvagardarea fructului muncii, omul cel mai harnic devine leneș, apatic, neprevădător și nepăsător. Lipsa de garanții sociale pentru rezultatul muncii omului a avut pretutindenea același efect; și mai cu seamă într-o țară ca Basarabia, cu clima ei

caldă, e necesar un stimulent puternic, pentru ca omul să nu adormă sub rațele ferbinți ale sórelui.

Cu țeranii din Basarabia, împroprietăriți la 1869, s'a întâmplat același lucru, care a distrus altă dată aproape întreaga clasă așa de puternică a răzeșilor de la nordul Basarabiei. Răzeșii de dincolo de Prut, din județele Chișineu, Orhei și Hotin, au săracit și încetul cu încetul s'au transformat, pe alocurea, într'o clasă miserabilă de argați. Acesta s'a întâmplat tot din cauza datoriilor contractate față cu arendașii și Evreii. Sunt sate răzeșesci acum, la partea de spre miedă. nopte a Basarabiei, carl, pentru a plăti numai dobândile capitalului împrumutat de pe la arendași și Evrei, da, în afară de jumătate din rodul câmpului, un tribut anual în limbi de porc, costițe, ouă, găini, lână, brânză, miere și altele. Suntem dar aci în mijlocul evului mediu, cu toate relațiunile sale sociale.

Lipsește ce e drept castelul medieval, dar în locul său există curtea arendașului și hanul cârciumarului. Intre arendaș și cârciumar există o solidaritate de interese, care-l face pe amândoi să încheie un contract reciproc; arendașul n'are absolut nici un interes de a păstra proprietăți arendate fertilitatea solului, vigoarea populațiunii muncitoare așezate și bunele relațiuni dintre proprietarul mare și proprietarii mici vecini; întreg interesul arendașului e cuprins în a slei toate forțele, în a lua întreaga vlagă de pe moșia arendată. Același interes îl are și cârciumarul, ale căruia daraveri merg perfect de bine în mijlocul unei populațiuni sărace, căci populațiunea eonomă, avută și harnică nu dă clienți obicnuiți la cârciumă.

Cârciumarii evrei din Basarabia au obiceiul de a contracta cu arendașii un fel de înțelegere amicală, pe temeiul căreia pentru fie-care muncitor de câmp îndatorat la cârciumă garantează proprietarul său arendașul cu simbria «argatului».

Cu ajutorul *rachiului*, cârciumarul evreu distruge și cea de pe urmă scânteie de conștiință ce mai sclipesc în sufletul țeranului, strâns ca în clește de miserie.

Marea și gróznica plagă, care a săracit țărănimea română din Basarabia, nu sunt numai Evreii și arendașii; mai există afară de acești parasiți sociali și alte elemente, carl distrug avutul clasei rurale. Așa de pildă sunt Rușii, Grecii, Sârbii

și Bulgarii, cari cumpără în Basarabia de la proprietarii pământeni fâșii de pământ încheștate între ogórele țărănesci. Aceste fâșii de pământ devin un fel de capcană pentru vitele satului; noii proprietari au obiceiul de a cultiva câte o plantă succulentă, verzue, pentru ca de departe să pótă atrage privirea lacomă a vitei țărănci. Odată vita atrasă, pentru stricăciunile ocașionate trebuie ca țăranul să plătescă. Sunt multe, fóрте multe manopere de acest fel, cu ajutorul cărora în jurul săténului din Basarabia trăesce o dróie de parasiți, adunați din tóte părțile în voia întâmplărilor istorice prin cari a trecut Basarabia.

Nelegiuirile de tot felul au învrăjbit poporațiunea rurală din Basarabia și au sădit în inima blândă din fire a țăranului ura în contra albăstrimii, făcându-l să pérđă orí-ce încredere în dreptate și în legi.

Românul din Basarabia e totuși blajin, bun din fire, o repetăm încă odată, și cu frica lui Dumnezeu; statistica criminală din Rusia demonștră cât se póte de bine acest adevăr. Iată în ce mod ne înfățișeză ea criminalitatea din Basarabia după némuri:

	Crime în contra proprietății.	Contra persoanei.
<i>Români</i>	0,05 la 100 de locuitori	0,18
<i>Rusini</i>	0,05	0,07.
<i>Evrei.</i>	. 0,15	0,03
<i>Bulgari</i> . .	. 0,12	0,28
<i>Germani</i> .	. 0,01	0,10
<i>Ruși</i> .	0,45	1,24
<i>Țigani</i>	. 0,62	1,12
<i>Ruteni</i>	. 0,15	1,23

Românul din Basarabia e de statura mijlocie; numai Orheiienii și Codrenii din județul Chișineului sunt înalți. Musculatura Românului e bine dezvoltată, vînjósă. Părul e negru; ochii căprii, mari, cu gene lungi; fața deschisă, profilul bine desemnat, barba o rade și pórtă plete lungi.

Cu peptul deschis în toiul ernel, țăranul român din Basarabia se bucură de o sănătate fóрте resistentă. În Basarabia nu există *pelagra*, din cauză că dijmuirea porumbului după lege nu póte întârziă mai mult de Sf. Dimitrie.

Țeranca română din Basarabia e de statură mijlocie, sveltă

cu umerii aplecați în jos, cu peptul bine dezvoltat, deși fără ca bustul să pară dezvoltat proporțional cu cușca peptului; părul ei e negru, stufos, împletit în cosițe. Fisionomia nervoasă a Româncei, cu ochii negri și mari, e de o frumusețe netăgăduită și recunoscută de toate nămurile cari locuiesc Basarabia. Celebrul etnograf rus d-l Zasciuc, în scrierea sa asupra Basarabiei, vorbind despre țeranca română, scrie următoarele: «Ochii negri, strălucitori și plini de foc ai Moldovencei, mișcările sale grațioase, ba galeșe, ba leneșe, ba pasionate, fac din această femeie o ființă foarte plăcută.» Iar în alt loc, același autor adaugă: «Moldovenca, îngrijită de nepăsarea bărbatului său, e foarte economă și cumpătată. Modestă, ea e puțin sociabilă și nu iubesc pe un străin.» (2)

Locuința țeranului român din Basarabia constă dintr-o casuță construită din cărămidă și lemnărie de construcțiune. Cărămida de pământ, materialul principal din care se construiesc această locuință, se confecționează din pământ lutos amestecat cu paie tăiate și băligar. Acest material, din cauza fermentațiunii băligarului, poate fi considerat ca foarte nesănătos.

Când locul pentru casă este ales, țeranul începe construcțiunea locuinței sale batând în pământ nisce parți, numiți *cuie*; apoi aceste cuie, a căror înălțime este aceea a viitorilor pereți, se împletesc cu nuiele, trestie, stufărie, iar după ce împletitura s'a isprăvit, peste ambele părți ale împletiturii se lipesc *ciamur*. După ce pereții sunt gata, se face tavanul și în fine acoperișul.

Construirea unei locuințe nouă se face cu oarecare solemnitate. Țeranul invită pe consătenii săi; invitații se împart în două grupuri; pe când unii benchetuesc, bând și mâncând cele pregătite de stăpânul casei în construcțiune, alții lucră la zidirea casei; apoi cei dintâi se pun la lucru, iar cei din urmă la chef.

Casele cu ciamur se construiesc în partea Basarabiei care posedă păduri, iar prin județele lipsite de păduri împletituri nu se fac și zidăria întrégă se face din cărămidă de

(1) Военно-Стат.-Сборникъ, Россія.

(2) Заскѣ. Внутренній и внѣшній бытъ жителей Бессарабіи, в. II, pp. 456—457.

pământ. În Bugéc țeranii construiesc case din *oolit*, care e foarte resistant la umezélă.

Împrejurul casei, din afară, se face de obicei tradiționala prispă. Casa apoi se spoesce și se văruesce pe din afară și pe dinăuntru, zugrăvindu-se împrejurul ferestrelor floricele. Acoperișul se face saú de trestie, saú de paie. Hornuri alocurea se fac, iar alocurea nu, și în acest din urmă cas fumul trece de-adreptul, printr'o gaură, în pod, unde răspândindu-se, afumă acoperișul, făcându-l negru ca fundul céonului. Casa țeranului din Basarabia are o tindă, care desparte două odăi saú o odaie și o cămăruță. Păreții din lăuntru sunt próspeți văruiți, iar podelele spoite cu lut.

Locuința țeranului român e foarte curată și acéstă curățenie, uimind pe Ruși, obișnuiți cu necurătenia țeranului rus, face pe etnograful rus d-l Zasciuc să exclame: «Este imposibil a găsi la un popor de jos o curățenie așa de perfectă, ca aceea care se observă în locuința Moldovénului din Basarabia». (1)

Intr'un colț al odăei, spre răsărit, sunt atârinate sf. icóne, împodobite cu flori artificiale saú adevărate, incadrate într'o draperie, făcută dintr'un coarceaf cusut saú dintr'o bucată de borangic; în josul icónelor, pe o poliță, sunt lumânări cari au ars la biserică în ziua Sf. Vineri, prosfiră, snopi mici de griú legați în cruce. Mai departe, pe păreți, câte o litografie rusescă, imaginea unui general saú a vre-unui episod de războiú.

De-alungul tavanului, pe o poliță, sunt înșirate mere domnesci, iar pe la colțuri câte o legătură de busuioc uscat, ce exhală o aromă care imbibă aerul din odaie. Sub icóne, drept mobilă, e o lavită lungă de lemn, la țeranii fruntași câte un pat-divan, acoperit cu o saltea de paie, peste care e aruncat un leișer saú nisce «*scórțe țesute de mână frumóse*», precum dice țeranul. Lângă pat e o masă acoperită cu o bucată de pânză curată.

Intr'unul din colțurile casei stă un scrin colorat, de-asupra căruia sunt puse cu orînduială perine, scórțe și altele. Acésta e zestrea fetei.

Casa țerănescă are de obicei trei ferestre și o mică fe-

(1) Внут. и Внѣш. Бытъ жителѣй Бессарабіи, Запѣкъ, т. II, р. 458.

restruică în dosul sobei. Asemenea și în cămăruța despre curte mai e o mică ferestruică, numită *ochiș*. Ferestrele au geamuri; rare-ori în loc de geam se ved bucăți de burduf, bine întins.

Acum două-deci de ani țeranul român, pentru a-și lumina locuința séra, întrebuință o ploscă umplută cu seș, având la mijloc un fitil; acum însă s'au introdus și pe la sate lămpi de tinichea pentru petroleu.

Lângă casă, în județele păduroase, se află construită o mică căsuță de lemn, fără ferestre, unde se păstrează unelte de gospodărie; alătura e pivniță, apoi un coșar pentru porumb, iar mai departe grajdul și poiata, construite din nuiiele împletite și acoperite cu ciamur. Tóte aceste acarete sunt încunjurate cu gard.

În județele lipsite de păduri, acaretele lipsesc și vitele vara sunt la păsune, iar érna saș în curte saș într'o îngrăditură obștescă a satului.

Imbrăcămintea țeranului român din Basarabia e aprópe aceeași ca a țeranului român de dincolo de Milcov. Imbrăcămintea se compune dintr'o pălărie de paie vara saș căciulă, din cămașă și ismene, făcute de pânză de casă, altă dată țesută pe d'intregul de in, iar acum făcută pe jumătate cu bumbac; picióarele sunt încălțate cu opinci. De-asupra cămășii țeranul aruncă pe umeri o *manta*. Femeile vara pórtă o cămașă lungă, pe de-asupra căreia se îmbracă saș fustă saș șorț, și o cațaveică; picióarele sunt desculțe saș în opinci. Imbrăcămintea de sêrbătóre și zile mari constă obicînit dintr'un *antereu* de demicaton, iar la cel cu dare de mână de mătase; antereul se încinge cu brîu. Érna, pe de-asupra acestor haine se mai îmbracă *cojocul*. De-asupra brîului țeranii se mai încing și cu o încingétóre largă de piele, imnobilă cu nasturi (bunghi) și cruciulițe de aramă. Duminica se pórtă nisce șalvarii largi creși în dos, de demicaton albastru saș din postav de casă (berneviși), iar pe de-asupra antereului o scurteică; în loc de opinci, nisce *ciobote* potcovite cu potcove de aramă. În județele Chișineu, Soroca, precum și în județele din sudul Basarabiei, pe la Bender. Akerman, Ismail, țeranii români au părăsit aprópe cu totul portul național și se îmbracă în «haine nemțesci», iar femeile se îmbracă ca la orașe. În județul Soroca țeranii cari

aŭ îmbrăţişat schisma protestantă a Stundiştilor se îmbracă în haine la fel cu coloniştii germani.

La flăcăii din sat e acum mare modă pentru jiletce şi veste. Şi ciobótele cu briul sunt două obiecte de mare cochetărie.

Imbrăcămintea ţerancelor de ȕile mari şi de sörbătorî se compune dintr'o rochie de bumbac sau de mătase; peste rochie se îmbracă o caŭaveică imblănită cu blană de vulpe, iar pe cap se pörťă o brobódă sau tuiŭpan. Femeile bętrâne îşi acopę capul cu prosop alb de pânză, femeile tinere cu o bucată de borangic sau un testemel. Fetele nu-şi acoper capul şi pörťă pęrul împletit în cosiŭte, cari cad pe spate, sau sunt reŭtinite de un pieptene, ornat cu o garofiŭă sau altă flóre. Ťeranca română din Basarabia iubesc a se gătî, e chiar cochetă, pörťă inele, gătul ei e plin de mărgele sau *harmaz*, precum pörťă şi cercei. Firesce că tóte aceste giuvaeruri nu se pörťă decăt în ȕile de sörbătorę, iar în ȕilele de muncă portul femeilor e simplu, dar tot-deauna curat. Statisticianul-etnograf rus d-l Zasciuc, vorbind despre acęstă calitate a femeii romńce din Basarabia, se exprimă în următorul mod: «Trebuie să dăm dreptate ťerancelor moldovence din Basarabia— ele se îmbracă simplu, dar cu mult gust şi förte curat, deşi sunt cam cochete.» (1)

Hrana ťeranului român se compune din mămăligă cu brńnză, pesce sárat şi slńnină. Din bucatele de fruct ťeranul mńncă borş cu carne, unghia cu cępă, borş cu tocmaęi, ciorbă de puiŭ, curechiŭ cu slńnină, plachie din orez sau porumb, ręciturî, zamă, frecăŭei, sarmale, iar ca desert plăcintă, învîrtitură, călŭnaşi şi prăjituri. Firesce că, înşirând aci arta culinară a ťeranului din Basarabia, n'avem de gând a face pe cine-va să crędă că aceste bucate forméză obiceiuitul *menu* al lui; de obiceiŭ ťeranul român se mulŭmesce cu mămăliga sa şi cu cevă varză acră sau alte legume. Duminica flăcăii şi fetele, cu buzunarele pline cu cucosei (floricelo), încing o horă (joc); pe alocurea Ruşii au introdus ca desert semînŭa de flóreă sórelui. Mńncările de post ale ťeranului se compun din borş cu fasole, curechi, mazęre,

(1) Zasciuc, p. 641.

tocmagi, cartofi, pesce sărat, curechi cu móre și pepeni murați (castraveți), turtă de post, chiseliță de mere, pere, etc.

Repetăm însă că toate aceste bucate nu sunt la îndemâna țeranului în fie-care zi; bucate de acestea românești, cară altă dată erau obișnuite la masa țeranului, acum apar numai la zile mari, iar de obicei țeranul se hrănește rău și neîndestulător pentru munca câmpului și viața în aer.

Contactul țeranului român cu populațiunea rusăscă a produs asupra lui o înrăurire vătămătoare: unde e Rus, e și rachiu. Acum patru-deci de ani țeranii români din Basarabia nu întrebuintău absolut de loc băuturile spirtose, mulțumindu-se cu vinul din crama părintescă, iar acum accisele, după datele statistice, înregistrează peste 570.000 vedre de rachiu, ce se consumă în Basarabia împreună cu cele 2.500.000 vedre de vin pe an.

Alcoolismul cu cortegiul său de bôle bântue prin sate și, cu toate că țeranul român nici odată prin firea sa nu pôte deveni bețiv ca alte popóre, totuși dînsul nu mai posedă acea cumpătare străbună pentru băutură.

Obiceiurile țărănești. Familia țeranului român de dincolo de Prut și-a păstrat până acum tipul curat al unei familii patriarcale. Capul familiei e adevăratul patriarch și pe la răzeșii din ținutul Orheiului până acum s'a păstrat vechiul obicei ca copiii să sărute după masă mâna părintelui. Cuvîntul *tu* la țeranii se întrebuintează numai față cu nevîrstnicii, iar celor mai mari să ăice: *mată* (dumnéta), *matale* (domniel-tale).

Gospodăria casnică e pe mîna soției; țeranca română din Basarabia e harnică, muncitoare și economică, și pe temeiul acestor calități ale femeiei-gospodine se rezimă avutul țărănesc.

În județele de mază-nópte ale Basarabiei, mulțămită faptul că pășunea și finețele sunt stăpânite de-avalma de săteni, țeranul român posedă și acum câte o vacă, 20—30 oi, o pereche de cai și boi. Acest avut, firesce, aduce mare spor în economía sa casnică.

Țeranul nu se amestecă în de-ale casei; el vara muncește afară la câmp, iar érna se îndeletnicesce cu cărașia, sașu, dacă n'are de muucă, șéde la cărciumă, unde face po-

litică, adică vorbește despre primărie, sau cel mult despre stanovoi (sub-prefect).

În adunările țărănești femeia nu ieă parte, chiar la biserică țărancile stau în dosul bărbaților, și numai elita satului, preotésa și fetele primarului, își permit une-ori de a stă lângă amvon. Când mirenii se apropie de sf. cruce sau se împărtășesc cu sf. daruri, țăraniî tot-deauna sunt cei dintâi, iar după ei vin țărancele. Acum 40 de ani țăraniî aveaî obiceiul de a săruta mâna boerului său a verî-ce funcționar; acum acest obiceiî a dispărut, cu tôte că umilînța și linguşirea faţă cu cei puternici se manifestă și acum.

Țăranul român din Basarabia e religios însă nu bigot; el se conformeză tuturor prescripțiunilor bisericescî, postesc și respectă pe preotul satului, dacă acesta este adevărat sacerdot. Altă dată clerul rural eră strîns legat cu enoriașii, atât prin comunitatea credinței, cât și prin interesele economice de fie-care ȓi. Preotul satului, afară din biserică, eră și el un simplu plugar, care-și munciă ogorul precum îi muncesc ȓăranul. Atât el, preotul de mir, cat și ȓăranul așezat pe pămîntul mănăstirii, aveaî acelaș dușman comun — pe călugăr. De aci, dintr'o parte, eră lucru firesc ca să se nască o intimitate și solidaritate de interese între ambele părți, de altă parte, misiunea înaltă și cunoșcința Sf. Scripturî garantaî preotului stima enoriașilor. De aceea preotul satului ocupă pretutindenea, în manifestările vieței de fie-care ȓi a satului, locul dintâiî. Un preot iubit de sat eră povățuitorul ascultat de sătenî, autoritatea sa eră mare. Din nenorocire însă rusificarea clerului a rupt legătura ce există până acum între prot și sătenî; preotul rusificat și-a croit o viéță separată, cu totul alta de cât e viața de muncă a ȓăranului; din preotul-plugar s'a format preotul-angajat al statului, preotésa din gospodină și mamă s'a transformat și ea în cocóna-preotésa, fetele popî s'aî făcut *duduce*. Și în loc de iubire, ȓăraniî n'aî astă-ȓi pentru acest tip nou de preot decât frică și ură, carî se manifestă în miî și miî de anecdote populare despre popă, preotésă și fetele popî.

Obiceiurile și moravurile ȓăranului român din Basarabia arată cât se pôte de bine caracterul blajin, ospitalier și umanitar al némului din care el se trage. Nascerea, botezul, căsătoria, ședătórea, înmormintarea etc. sunt atâtea prilejurî

pentru a da pe față aceste însușiri sufletesci, în cât în ele, ca într'o oglindă, se reflectă caracterul său național.

Iată unele din obiceiurile mai caracteristice ale țeranului român din Basarabia.

Nascerea. A treia zi după născerea copilului, țeranul prăznuiesce *rodișul*. (1) În această zi mōșa umblă pe la vecini și prieteni, invitând lumea la masă. Ōspeții vin cu daruri; femeile aduc o batistă cu mazere, fasole, castraveți, perje (prune), mere, pōmă (struguri) și altele, bărbații dau bani.

Intrând în casă, ōspeții dic:

— Să trăiască pruncul, să calce pe urmele părinților, să-l norocēscă Dumnezeu!

Părinții răspund:

— Mulțumim dumnē-vōstre!

Apoi, după primirea cadourilor, se pregătesc masa, care se compune din următoarele bucate: sarmale, plăcinte, ferturi, învîrtituri, prăjituri, vin și rachiū. Ōspeții se așeză — beau și mănâncă.

Peste o săptămână după *rodiș*, se face de obicei botezul. Cumetrii se aleg dintre ōmenii de frunte. Altă dată cumetrii erau numai bărbați, acum sunt și femei. Botezul se face la biserică, unde pruncul este adus de mōșă, urmată de cumetri. După botez, părinții invită pe preot la masă și plăcă cu toții în casa părinților.

Sera nașul e dator a da un prânț la dînsul acasă. La acest prânț, pe masă se pun două sticle de vin: dintr'una beau ōspeții, iar din alta nașul. După prânț unul din cumetri ieă în mână un colac pregătit dinainte și acoperit cu un prosop și se apropie de naș:

— Poftim, primesc colacul!

Iar nașul răspunde:

— Poftim aur și argint... Să dea Dumnezeu noroc!

Apoi nașul închină, dicēnd:

— Pruncul s'a creștinat, să-l fie în cēs bun, să trăiască părinții și nănașii!

A doua zi după botez copilul este scăldat, și cu această ocasiune iarăși se face masă.

(1) Pe alocurea lehuza în ziua născerii devine stăpână deplină peste voința bărbatului. Totul se face precum poruncește ea.

Căsătoria. În Basarabia printre țăranii există obiceiul ca tânărul singur să-și caute ursita; părinții nu se amestecă de cât apoi, când este vorba de a consimți la căsătoria proiectată.

Rar se întâmplă însă ca părinții să se împotrivescă, sau și mai rar ca să silască pe tânăr sau pe fată să ieă în căsătorie pe care nu-î place. În cas când flăcăul nu-și găsește fată în sat, pleacă într'un alt sat străin, împreună cu vre-un om așezat și căsătorit, și, cu ajutorul acestui om cunoscut în acel sat, face cunoscință cu fata care i-a plăcut. Tinerii se îndrăgostesc, dar dragostea se ține în mare taină și e tot-deauna platonică.

Dacă părinții fetei primesc pe tânăr în casă, acesta dovedește că ei sunt gata a-î da fata, și atunci tânărul urmăzează cu curtenirea, care durează une-ori mai multe luni de zile. Când în fine părinții ambelor părți s'a-î înțeles, tânărul de vine logodnic.

În unele județe, și anume în ținutul Soroca, s'a mai păstrat un simulacru de obicei vechiu de a răpi pe mireasă. În acest cas, lucrurile se petrec în următorul mod: flăcăul, făcând cunoscință cu fata, se înțelege cu dînsa, iar prin dînsa cu părinții ei, și o fură din casele părintesci, ajutat fiind de alți flăcăi prieteni. În momentul când mireasa furată a trecut pragul casei mirelui, unul din flăcăi slobode două, trei focuri de pistol, dând scire satului despre faptul îndeplinit. Mirele e dator însă a păzi bine lucrul furat, căci i se pôte întâmpla ca fata, fiind o cochetă, să se fi lăsat a fi răpită numai de ochii lumii, pentru ca, răpită de unul după care părinții sunt dispuși a o da, să fugă apoi cu un altul care n'a plăcut părinților săi. În acest cas, cel dintâi devine de risul satului.

Când căsătoria se face într'un mod obișnuit și părinții au aprobat alegerea făcută, mirele se adresază la vre-o rudă, și mai cu sémă la nașul său, rugându-l de a fi *staroste*. Primind a fi *staroste*, nașul își alege un tovarăș, tot dintre omenii așezați din sat, și merge în casele părinților fetei. După obișnuitele urări, *staroste*le ȳice:

— Cumetre, e-ă am venit iacă pentru ce; ne-a călcat un flăcău din cutare sat al cutărui om și am socotit că are să fie potrivit cu copila d-tale, și venim ca să vorbim?

Biserica Mazarachi cu isvorele (Fantai) din Chişineu.

— Poftim cumetre, și vino ! răspunde tatăl copilei, dacă flăcăul îi place.

Voind a mărită fata, părinții aleg și ei din partea lor un staroste, însărcinându-l să afle starea flăcăului, purtarea și rudenia lui. Primind apoi sciri satisfăcătoare, părinții fetei dau mirelui făgăduiala și-l permit să viziteze casa lor, și mirele vine, urmat de staroste. Tinerii fac atunci cunoștință într'un mod solemn în fața tuturor, deși se cunosc de mult, și sunt blagosloviți la icône. După binecuvântare, mirésa sărută mâna celor prezenți. Apoi ambele părți pun la cale cestiunea privitoare la zestre. Stăpâna casei în acest interval pregătesce cina, iar stăpânul cinstesc pe oșpeți cu vin ; în curte se trag focuri de pușcă și de pistole.

Petrecerea durează până târziu noaptea. După cină se pun pe masă două talere : într'unul părinții fetei pun o năframă și un inel, pe altul mirele pune bani. După acesta tatăl fetei ȳice, adresându-se către acesta :

— Du-te și ieă-ți ce-ți trebuie !

Fata, dacă flăcăul îi place, ieă bani, iar în cas contrariu năframa. Dacă fata a luat bani, flăcăul ieă năframa și inelul. Acesta este ritualul obișnuit al logodnei.

La plecare, ambele părți hotărăsc ȳiua în care vor fixă căsătoria.

Acéstă ȳi solemnă se numesce *ȳiua răspunsului*. După ce a trecut terminul până la acea ȳi, căsătoria nu se mai pôte strică.

În intervalul aceluși timp, ambele părți se pregătesc pentru nuntă.

În ajunul ȳilei de cununie, mirele petrece cu flăcăii satului. După ce petrecerea s'a isprăvit, părinții dau binecuvântarea fiului lor și acesta încalecă pe cal și, încunjurat de tovarăși, plécă la mirésă ; în urma escortei mirelui merg carele cu rubedeniile. Într'unul din care sunt lăutari, cari cântă din vioră și cobză tot cântece de-ale noastre romănesci ; pe drum flăcăii chiuesc și se întrec. La popasuri se încinge câte un joc (hora) și se bea vin din ploscă. Apropiându-se de satul miresel, mirele trimite înainte pe *conacari* sau *vorniceii*, pentru ca ei să vestescă apropierea cortegiului. Și atunci părinții fetei se pregătesc de primire.

Mirésa ese spre întimpinare în pragul ușei. Vorniceii se

apropie și, după urările de ocaziune, se unesc cu vorniceii miresei și merg spre întâmpinarea cortegiului. Apropiaându-se de cei sosiți, vorniceii miresei pun în capul mirelui un colac, pe care imediat vorniceii mirelui îl sfărâmă în bucăți. Mergând apoi toți împreună spre casele miresei, cortegiul se dă la o parte și mirele înainteză singur către mirésă, încunjurată de rudele ei. În acest moment cămele cailor se împodobesc cu prosope cusute cu fir «de mână măiastră». Când mirele stă alături de mirésă, unul din vorniceii declamă sus și tare următoarele strofe : (1)

Bună ziua, bună ziua, soră frumoasă,
 Bună ziua, boeri dumné-vóstră!
 Am venit să vă întrebăm de vieța:
 Bună vi-i vieța ?
 — Hie mila Domnului
 Și a Impăratului !
 — Mulțumim lui Dumnedzău
 Că nici nouă nu ni-i rău.
 Dar al nostru Impărat,
 De când s'aū ridicat,
 Multă óste aū adunat.
 Și-aū purces cu óste la vinat,
 Să vineze câmpii cu florile,
 Codrii cu isvórele,
 În cari locuesc tóte híarele.
 Dar sfetnicii Márii Sale
 La un mijloc de cale
 Aū găsit urme de híare,
 Și aū dzis că nu-s urme de híare,
 Și-s urme de zínă
 Ce-a vinit la fântână,
 Cu a nostru Impărat de bună
 Ca să-l hie preună.
 Iar al nostru Impărat
 Fórte mult s'aū bucurat,
 În scări de aur s'aū ridicat (s'aū înălțat)
 Preste oștire aū căutat,
 Și ne-aū ales pre noi,
 Pre acești voinici doī,
 Pe cai bărbați

(1) Auđit în satul Petricani, jud. Chișineu, 1889.

Și din gură învățați,
 Și ne-ați trimis prin crângu șerului,
 Pre lumina stelelor.
 Vădând ôste că nu se lasă,
 Ne-am abătut noi la această casă,
 Sóră frumoasă,
 Boerii dumné-vóstră.
 Dar stolnicul de casă
 Cu bun răspuns să ne iasă.
 Șe umblăm? Șe căutăm?
 Noi séma bine să vă dăm.
 Noi nu suntem ciocoî
 Saū negustorî de boî,
 Noi suntem solî de la solie
 De la pre șinstita împărăție,
 Din pofta domnăscă
 Din strășnicia împărătescă,
 Ca niminî cuvîntul să nu ne cîntăscă.
 Iar al nostru Impărat
 Pe aici că aū mai umblat
 De astă flóre aū dat,
 S'aū sfătuit cu sfetnicii bătrâni
 Și cu hîciorî de ômini bunî
 S'o ieă din grădina domnăscă,
 S'o ducă în grădina împărătescă,
 Acolo s'o răsădăscă,
 Mai frumos să înflorăscă,
 Ca să hie șinate părinților,
 Și laude nanașilor
 Și nouă tuturilor fraților.
 Avem a vă dă colac zaharnit,
 Cu miere îndulșit;
 Nu ni-i de dat,
 Și ni-i de schimbat,
 Cu o mână să dăm,
 Cu o mână să luăm,
 Unul pre altul să nu înșelăm.
 Aveți a ne da naframițe de in,
 Să ne ștergem gurița de ghîn;
 Naframița inhierată
 De friile cailor legată.
 Noi înapoi când ne-om înturnă,
 Caii din cap vor da,

Naframițele vor săltă;
 Iar al nostru Impărat,
 Când ne-a vidē, s'o ținē bun încredințat
 Că i-am făcut slujba cu adevărat.
 Și bine v'am găsit sănătoși!
 Iar al nostru Impărat când va vînă,
 Pămîntul va hui;
 Când va descălecă,
 Pămîntul se va cutremurā.
 El nu vine saū cu v'o tărie,
 Saū cu v'o mărie,
 Saū cu sabia franțuzescă,
 El vine cu închinăciune
 Și cu plecășiune
 Și ați jurat ca să-î dați,
 Și cu ochi buni să-î catați.
 Vē gătiți cu care de fin,
 Cu buți de ghin,
 Cu ialoveți grași,
 Cu pâne frumósă,
 Să ne pohtiți la masă,
 Și pe noi fruntași,
 Că v'am găsit sănătoși
 In casa dumnélor-vóstră
 Amin.

După ce vornicelul a isprăvit de declamat, mirésa stro-
 pesce pe mire cu apă de busuioc, iar vorniceilor le dă câte
 o basma. Mirele drept răsplată îi dăruiesce un galben. Apoi
 óspeții merg de se culcă, pentru a se mai odihni de drum,
 iar tinerii încep o horă (joc).

După o oră saū două, se presintă la mire doi vorniceți,
 avēnd fie-care câte o prăjină lungă în mână; la vîrfurile pră-
 jinilor sunt legate batiste. Ei țin în mână și câte o ploscă
 cu rachiū și nisce prăjituri, cu cari cinstesc pe mire și pe
 óspeți; apoi îi invită pe toți la masă.

Când óspeții stau la masă, mirésa rămâne în curte, unde
 petrece în mijlocul fetelor și flăcăilor. În timpul mesei, vor-
 niceții călări pe cai se apropie de ferestre și îndemnă pe
 mire să mērgă la întrecere ca să-și arate voinicia. Mirele
 refusă și însărcinează pe alți doi vorniceți ca să-l înlocuiască.
 Apoi se face o alergare de cai, la care ieau parte toți vor-

niceii; cel ce a întrecut pe toți este aclamat și mirésa îl cinstesce cu un pahar de vin,

După masă, mirele cu al săi merg de se culcă puțin; apoi, după ce s'au odihnit cu toții, mirele trimete prin conăcari darurile de nuntă miresei. Aceste daruri, de obicei, se compun din ghetete cu tocuri, ciorapi și alte lucruri; răzeșii dăruiesc cămăși de borangic, testemele de mătase, cercei de argint și chiar de aur, după starea fie-căruia; tatăl miresei primesce și el câte o bucată de postav sau o păreche de ghetete (ciobote), mama o bucată de pânză sau de borangic.

Conăcarii, remițând darurile, dic *poelónele*:

La gazdă, boerii, la gazdă! (1)
 De ne sunteți frați iubiți,
 Intr'a dumné-vóstră curte să ne poftiți;
 Iar de nu vè e voie de noi,
 Spuneți, ca să ne 'nturnăm înapoi.
 Vè rugăm să ne faceți cale și cărare
 Până la dumné-ei șinstită flóre.
 Bucură-te, bucură-te, coconiță mirésă,
 Și te veselesce,
 Corabia că de la coconu mire-ți sosesc.
 Iar coconu mire din ném mare și bogat
 Pre bun cal aú încălecat,
 Când în tîrg ca în Țarigrad aú alergat,
 Când în tîrg ca în Țarigrad intrând,
 Sórele răsărind, dughenele deschidënd,
 Iar coconu mire cu ochi negrele privind
 Și cu galbeni tot cumpărând,
 Fețișórei dumi-tale le potrivind,
 Și în hârtie le învălind,
 Și în corabie le puneà,
 Iar corabia pre mare pornià.
 Și aú dat Dumneđeú
 Și aú bătut un vînt
 Din jos de la apus
 Despre marea din sus,
 Și aú cârligat corabia în bot
 Și s'aú sfărâmat de tot...

(1) Culésă de către un licean, care a scris-o nu după graiul din Basarabia.

Ca și pomii șei rodiți,
 Șe fac ródă rodilor
 Din rēcórea rědășinelor,
 Așă și pre dunně-vóstră Dumnedzěū să vė invrednișescă ;
 Căutați pre așei doi hii ai domni-vóstre,
 Șe ingenuchiază, și de la inimă vė umiliți
 Și cu duh de la inimă să-ı lertați, să-ı blagosloviți,
 Că nu sunt hii în lume să trăiască
 Și părinților să nu greșască,
 Că părinții mult se osindesc
 Până pe hiii săi îi cresc
 Și de tóte relele-ı feresc,
 Că așă și Dumnedzěū
 Aū făcut șerul și pămîntul
 Numai cu cuvîntul,
 Și mare și șele șe sînt într'insa
 Numai cu dzisa,
 Iară șerul și pămîntul
 Le-aū împodobit Dumnedzěū
 Cu sórele, cu stele, cu luna,
 Carı le privim tot-deauna,
 Și pămîntului aū porunșit Dumnedzěū
 Și îndată s'a înverđit
 Și încă l'aū împodobit :
 Munții cu măgurele, codrii cu isvórele
 In carı locuesc tóte hıarele,
 Și tot felul de póme roditóre
 Care după sēmînța sa,
 Că așă aū vrut Sfinția Sa ;
 După așesta, după tóte,
 Ca un Dumnedzěū șel șe póte,
 Aū făcut raiul la rėsărit,
 Deosebit de pămînt,
 Și într'însul aū zidit
 Pre strămoșul nostru, pre Adam,
 Cu trupul din pămînt,
 Cu osul din pétră,
 Cu sângele din rouă, cu ochii din mare
 Și cu duhul sfint
 Din duhul Sfinției Sale ;
 Și aū vėđut Dumnedzěū că nu este bine
 Să trăiască omul singur pe pămînt,
 Și aū adormit Dumnedzěū

Pre strămoşul nostru Adam,
 Şi au luat o cōstă din mâna stângă
 Şi au zidit pe strămoşa noastră Eva,
 Şi au deşteptat Dumnedzēu ca dintr'un somn,
 Iar Adam sculându-se
 Dzise: Mulţumesc ție Dōmne,
 Că vèdquiu os din osul meū
 Şi trup din trupul meū!
 Iar Dumnedzēu au blagoslovit şi au dzis:
 Cresceţi şi vè înmulţiţi, ca nāsipul mării,
 Ca stelele şerului, ca chedrii Livanului,
 Iar din atunghea trăgēnd, ce viţe şi seminte
 Până la aceşti doi hii a dumné-vōstră
 Din frumōsă țara nōstră,
 De Dumnedzēu blagoslovită
 Şi de veşi nepărăsită,
 Şi se rōgă hii la dumné-vōstră şinstiţi părinţi,
 De vè înduraţi şi iertaţi şi blagosloviţi,
 Precum au blagoslovit Dumnedzēu pre Avram,
 Şi Avram pre Isaac, şi Isaac pre Iacov,
 Şi Iacov pre acei 12 patriarhi
 Carī din nunta Canagalilor erau aleşi,
 Că blagoslovenia părinţilor
 Intăresce casa hiilor,
 Iar blestemul părinţilor
 Risipesce casele hiilor;
 Şi la al treilea rînd
 Tot acest cuvînt,
 Că Dumnedzēu lor viēţă le-au dărnit
 Şi dzfua de căsătorit,
 Ca unui pom ce-a înflorit,
 Ce vine vremea să înflorēscă,
 Aşa a vinit vreme şi la aceşti
 Doi hii ai dumné-vōstră să se căsătorēscă.
 Fiind la dumné-vōstră crescuţi, născuţi,
 Vor fi luat multe greşeli
 Cât sunt a câmpului burienele,
 Când porunşesce Dumnedzēu câmpului
 De se usucă verdēţa ierbeī,
 Aşa şi dumné-vōstră şinstiţi părinţi,
 Tōte să le priimiţi,
 Şi tōte în pămînt să le lăsaţi,
 Şi pre hii să le iertaţi.

Ca să hie de părinți întăriți
 Și de Dumnedzēu blagosloviți
 În veși și amin;
 Iar mie un pahar de ghin.

Pe tot timpul cât se ȋie *ertăciunile*, părinții și mirēsa aū lacrimi în ochi, iar după ertăciune părinții blagoslovesc tînēra păreche. După acēsta nanașa ieā pe mirēsā din casele părintești și o duce în casa mirelui. Ōspeții se ȋmprăstie cu chiote și mare veselie.

Părinții fetei nu merg la biserică și nu asistă la cununie; ei nici nu petrec pe fatā.

Când mirēsā se apropie de casa mirelui, ȋi ese spre a o ȋntȋmpinā mama mirelui saū cine-va din rudele sale, avēnd în mână un taler cu douē pahare cu vin; mirēsā sōrbe din amȋndouē paharele, apoi sārutā māna mamei și intrā în casā după mire, unde se așezā la masā.

Ȋnainteā mirelui se pune atunci o pāne neȋnceputā, solniță și pahare. Apoi intrā vecinii și se ȋncep urările de bine. Fie-care din ōspeți capetā cāte un pahar cu vin, ce-l tōrnā vorniceii, și ȋnchinā în sānătatea tinerilor. La urări, mirēsā sārutā mānile celor bētrāni. Ōspeții fruntași aduc daruri, bani saū lucruri, gāini, rațe și altele. În curte cāntā lăutarii și se ȋncepe o horā. Când s'aū isprăvit cu urările, lăutarii pāșesc spre casā și es de acolo cu mirēsā, care se prinde în horā.

A doua ȋi, de obiceiū Duminecā, se face cununia de diminețā, vorniceii cutreerā satul cu plosca plină și, cinstind lumea, invitā pe ōspeți la nuntā.

Când cortegiul pornesce la biserică, în fruntea tuturorā merge nașul (nanașul) cu mirele ȋncunjurat de flăcāii satului, apoi vine nașa (nanașa) cu mirēsā și fetele satului, iar în urmă lăutarii, carȋ cāntā, iar flăcāii chiuesc.

La biserică un covoraș se ȋntinde sub picioarele tinerilor nuntași; acest covor devine apoi proprietatea preotului. După sāvȋrșirea serviciului divin, rudele și cei de fațā presarā tînēra păreche cu grȋu și nucȋ, urānd belșug și fericire. La ȋntōrcerea de la biserică, părechea cāsătorită este iarāși obiectul urărilor etc. În acest timp vorniceii umblā prin sat, poftind la *masa cea mare*. La acēstā masā, rolul de frunte

il are acum naşa, pe care flăcăii o duc cu mare alaiu în casa noiei părechii.

În frunte merg lăutarii, după lăutarii naşa, încunjurată de femei, apoi bărbaţii. Cortegiul chiuesce, dănţuesce şi se trag focuri de puşcă. La masa mare nu se aşază decât cei căsătoriţi, afară de proprietarul moşiei, arendaşul şi alţi oşpeţi simandicoşi, cari, chiar dacă nu sunt oameni căsătoriţi, totuşi sunt poftiţi; pe timpul mesei flăcăii şi fetele petrec în curte, dănţuind. Nuntaşii cinstesc pe tineri cu rachiū şi colaci; oşpeţii, bând câte un rachiū, pun bani pe taler. Aceşti bani, legaţi apoi într'o batistă, se remit miresei.

După ce se isprăvesce în fine masa, naşa conduce pe mireasă şi pe mire în odaia de culcare, iar oşpeţii pleacă unul câte unul pe la casele lor. A doua zi în casele nuntaşilor se adună femei, pentru a sărbători un fel de serbare muerescă numită serbarea *vinului la ucrop*. Dacă mireasa a fost fată mare, femeile beau vin roşu, iar conăcarii, încinşi cu briū roşu, umblă călări prin sat, şi-şi manifestă bucuria; în cas contrariu, femeile beau vin alb şi nu se face nici o manifestăţiune.

Acest obicei din urmă nu s'a păstrat decât pe alocurea; în judeţul Chişineu, la nunţile ţărănesci, nu se mai obicnuiesc a se da pe faţă prin vre-o manifestăţiune nevinovăţia fetei.

În judeţul Orheiū şi Soroca, ţeranii români adese-orî nu se cunună în biserică, ci s'a introdus în moravuri aşă numita căsătorie fără cununie. O casă bună însă, răzeşii şi mazili, nu admit acest fel de cununie, şi mai de vreme saū mai târziu totuşi se cunună la biserică.

Immormintarea. Ţeranul român din Basarabia, precum şi ţeranca română, consideră inelul de logodnă ca un obiect foarte scump şi sacru, de care omul nu trebuie să se despartă nici mort.

De aceea unui răposat, dacă dînsul a murit fără a ave în deget inelul său de logodnă, imediat ce mörtea i-a închis ochii, rudele îi pun acest inel. Numai după acesta trupul răposatului se spală şi se îmbracă în haine curate. Intins pe o masă, corpul se acopere cu o bucată de pânză. Acum vre-o 30—40 ani se punea în capul răposatului căciula sa; iar acum căciula se pune alături saū sub cap. La ridicarea

sicriului și scôterea corpului din casa mortuară, se întinde lângă ușă o bucată de pânză ca de trei coți, peste care pășesc cei ce duc sicriul; pânza așternută jos represintă imaginea punții netede și albe, ce trece din această viață pămîntescă spre viața večnică. La cimitir, după ce cosciugul s'a scoborît în grôpă, unul din amicii răposatului aruncă peste mormîntul încă deschis un cocoșel, pe care îl prinde din altă parte a grôpei vre-un copil orfan. Acest obicei, se ȳice, că este un fel de alusiune la sufletul destrupat, care acum își înalță sborul la cer.

După înmormintare se face masă, și fie-care din cei prezenți capetă câte un colac, o luminare cu două, trei crengulețe împodobite cu nuc, smochine, stafide și altele. Aceste crengulețe represintă dulcetta grădinilor din rai. Preotul primesc un ulcior de vin, colaci, covrigi și prosop.

În ziua a patru-decea după môrte se face o nouă pomenire a răposatului; ziua acesta se numesc *moșii*. Se invită amicii și rudele răposatului, se cumpără o masă nouă, cofe, pahare, talere, ulciorașe etc.; altă dată se mai pregătiă și un rînd de haine femeesci sau bărbătesci, după cum eră răposatul sau răposata. Când se gătesce masa pentru cei poftiți, la o parte se mai așterne și o masă nouă, cu bucate alese. Odată ce ôspeții s'așezat, stăpânul casei așeză la *masa neîncepută* pe vre-un om sărac, care, în reamintirea răposatului sau răposatei, se îmbracă în haine nouă.

După panahidă, pe mormîntul stropit cu aiazmă se distribue coliva, iar apoi se pune o ulciă cu cărbuni, peste cari se aprinde tămăie.

Acum ȳece, cinci-spre-dece ani, există în Basarabia obiceiul bun de a face poduri și puțuri în amintirea și pomenirea celor răposați; acest obicei acum aprôpe a dispărut, dar totuși și până acum țeranii, când se opresc la vre-un puț, după ce-și adapă vitele, îngănă și un *bogdaprosti*, făcând cruce.

Credințe și semne. Țăranul român din Basarabia a păstrat multe din credințele și semnele cari îl deosibesc de vecinii sêi Ruteni, Poloni, Ruși și alte nêmurî; multe însă din credințele sale sunt împrumutate de dînsul și, firesce, adaptate după modul sêu de a privi lucrurile.

Așa de pildă din credințele superstițioșe, prin cari dînsul

se deosibesce de cele-lalte némuri, cari s'aũ strecurat și s'aũ așezat în mijlocul său, vom semnală pe următoarele mai răspândite :

În județul Chișineu, țeranca română refușă de a da Lunea foc (jăratie) din vatră, nu împrumută vecinei nimic din ale gospodăriei, — pentru ca să nu sărăcăască casa și să nu rămăe pustită. Lunea nu se pot numără bani, vite, găini și altele, și dacă vre-un străin, necunoscător al acestui obicei, va cuteză să numere ceva în acea ȕi, apoi i se ȕice : «numără-ȕi dinȕii în gură». Marȕea nu se începe zidirea unei case, căci, ȕice țeranul, în acea ȕi «Dumneȕeu singur a urzit cerul și pămîntul». Sămbăta nu se croesce o haină nouă sau ceva din albituri, căci o asemenea haină va servi omului pentru înmormintare. Săra stăpăna casei nu adună aȕă, de frică ca mórtea să nu-ȕ taie pe întunerice aȕa vieȕei; sėra nu se mătură odaia, iar dacă se mătură, gunoiul nu se scóte până diminėȕa afară. Apa adusă nóptea nu se póte bé înainte de a se aruncă în ea doi, trei cărbuni, căci nóptea de apă se prinde necuratul, care fuge de cărbuni. E rău dacă o femeie a fost sculptată Lunea, căci va lepădă.

În ȕiua de Anul nou țeranul se pune de diminėȕă la lucru : taie lemne sau face ceva prin curte, acėsta pentru ca să-ȕ sporėscă anul întreg. În ajunul Crăciunului nu se cade ca cine-va să dórma pe fin sau paie în grajdul vitelor, căci în acea nópte boii vorbesc între ei despre acela care s'a născut în iesle și pe care l'aũ încălȕit boii cu suflarea lor.

Mercurea, în postul cel mare, țeranii numără ouėle și pe unul îl aruncă peste streșina caselor, pentru ca să se clocėscă bine.

În nóptea de Sf. Gheorghe flăcăii satului păzesc cirėda, pentru ca nu cum-va vrăjitoarea să se apropie și să mulgă vacile, căci în acest cas vacile perd laptele. La Sănta Măria cea mare trebuie bine păzite vacile și caprele, ca să nu le sugă șerpil, cari în acea ȕi aũ voe de a umblă pe pămînt.

De la 30 Novembre până la Crăciun nu se lucrėză pănă, nici nu se tórce lănă, de frică să nu se supere Maica Domnului. ȕiua Sfintului Foca trebuie cinstită, de frica focului.

E rău de a se culcă lăngă o mlaștină, căci în somn sufletul omului e chinuit de necuratul, care trăesce prin băltoce și mlaștine.

ȕėranul e doritor de a cunósce viitorul, acest dor mare de

a ridică pologul misterios, care ascunde viitorul îl frământă mereu. Ca fatalist, el crede că sorta fie-cărui om stă dinainte deja scrisă în cartea destinului; dacă i se întâmplă ceva, el dice: «aşa mi-a fost scris», «aşa mi-eră sorta». Dorul de a-şi cunoşce viitorul a creat prin satele româneşti din Basarabia o specie de ómení, femei şi bărbaţi, carí se ocupă cu vrăjitoria. Vrăjitorii sunt în general ómení bătrâni, foşti ciobani, herghelégii; vrăjitoarele sunt femei bătrâne, véduvele, şi ȕigăncile. Ȑărăncele mai cu sémă recurg la ajutorul vrăjitoarei în casuri de hólá; fetele, pentru a-şi cunoşce pe ursitul lor, pentru a fármecă pe un flăcău iubit. Pentru a răspunde la întrebările clienţilor, vrăjitórea recurge la fel de fel de manopere mistice: topesce céră de pe lumínarea care a ars la căpétaiul mortului, cositor sau plumb şi, după figura materialului topit, proorocesce. Dacă o fată vrea să-şi cunoască ursitul, vrăjitórea o sfătuesce să mérgă în nóptea de Sf. Vasile la răspántie de drumuri şi să asculte: dacă va auđi şoptindu-se cuvíntul «méri», atunci se va mărită cu flăcău iubit, iar dacă va auđi cuvíntul «şedí», atunci vrea să dică că nu se va mărită după cel pe care-l iubesc. Pentru a află dacă vei avé noroc, să eşi în nóptea de Crăciun afară în curte şi să ascultí: dacă va ȕipă porcul, e rău; dacă va muge vita, e bine.

Pentru a-şi află sorta, fetele din sat es nóptea în curte, avénd în mână un bucheţel cu busuioc şi o aţá roşie; cu ochii închíşi, ele se plécă spre pămínt şi pe pipáite caută un beȕişor, pe care îl înfig în pămínt, legându-l la vírf aţa cu bucheţelul. Dacă diminéşa pe busuioc s'a aşezat roua, e semn că fata în curgerea anului se va mărită; iar dacă va rămáne uscat, e semn că va rămáne fată. În nóptea de Sf. Andreiú fetele, pentru a-şi află sorta, umblă cu picióarele góle: aceea care se va înȕepă se va mărită în curínd, iar ceea care va călcă peste o surcea uscată va avé un bărbat bătrân. Modul cel mai eficace pentru a-şi cunoşce ursitul este, ȕic fetele satului, următorul: nóptea spre Sf. Ilie trebue să mérgi spre locul unde e cânepă, să scoȕi cămaşa, s'o ȕăvălescă peste cânepă, şi apoi s'o îmbraci iute. Culcându-te, dacă după acésta vei visă în somn cânepă verde, e semn că bărbatul va fi un flăcău; iar dacă vei visă cânepă uscată, este că bărbatul va fi un om bătrân.

Intre legendele audite de la țeranii români din Basarabia, credem interesant a înregistra aici pe următoarele, în care se oglindesc părerea poporului despre lumea ce-l încunjură și relațiunile ce există între lucruri.

Iată de pildă legenda despre zidirea lumii: (1)

Când s'a gândit Dumnezeu de a zidi lumea, a dis către îngerul cel mai mare peste toți îngerii: «Haide, Satanaile, să zidim lumea!» «Să mergem, Prea Sfinte», răspunse îngerul. Și au mers ei cât au mers, până au dat de malul mării. S'a oprit Dumnezeu la mal și dice lui Satanail: «Vezi tu marea asta, scoborâ-te la fund și adă-mi o mână de năsip. Dar bagă de seamă, când vei lua năsipul, să dici: Ieău pentru Dumnezeu!»

Și s'a scoborît de pe malul cerului Satanail și s'a cufundat în mare; iar când să ieă un pumn de năsip, a dis: Ieău pentru mine și pentru Dumnezeu. Când să iasă din apă, deschide mâna îngerul și vede că apa i-a smuls năsipul din mână. Vede Dumnezeu ce a făcut îngerul și îi dice: «De ce ești viclean! Du-te iarăși și adă năsip.» S'a scoborît Satanail pentru a doua oară și iarăși a pățit-o ca cea dintâia oară. Vede Satanail că nu-l chip să înșele pe Dumnezeu; s'a gândit cum să facă și, când s'a cufundat pentru a treia oară, a luat puțin năsip și l'a pus în gură. Iată ese el din fundul mării și aduce lui Dumnezeu năsip în mână. A luat Dumnezeu năsip și l'a împrăștiat în toate părțile. Vede Satanail ce a făcut Dumnezeu și ride, cu gândul că a împrăștiat Dumnezeu de gēba năsipul, iar el și-a păstrat pe a lui în gură. Iată că dice Dumnezeu: «Acum să blagoslovesc pămîntul, ca să crească» și l'a blagoslovit cu mâna sa sfîntă. Și a început năsipul să crească, să tot crească, și năsipul din gura lui Satanail așijderea. Vede Satanail că i se umple gura cu pămînt și a început să scuipe, ca să resufle, și unde a scuipat Satanail s'a făcut munte, unde a scuipat s'a făcut munte. «Vezi tu ce-ai făcut», dice Dumnezeu? Și s'a dus Dumnezeu de s'a culcat, ca să se odihnească o lēcă. Iată c'a adormit Dumnezeu, iar Satanail își dice în gândul său: «Să-l rădic așa cum dōrme acum și să-l înnece în

(1) Audită în satul Dolna, județul Chișineu, de la țeranul Nichifor Uleu.

«mare.» Și a ridicat Satanail pe Dumneđeũ în brațe și îl duse spre mare, iar când ajunse, vede că a crescut pămîntulașu de mult, în cât s'a poprit tocmăi în cer; vede Satanail că nu e mare și a apucat spre răsărit; când colo, același lucru; a mers el spre apus, iarăși nu e mare.

«Ce se facă? S'a speriat Satanail și l'a pus pe Dumneđeũ pe locul unde s'a culcat ca să se odihnescă. Când s'a trezit Dumneđeũ, Satanail îi dice: «Haide, Dómnne, ca să sfințesci «pămîntul.» «Lasă că nu trebuie», i-a răspuns Dumneđeũ, «că l'am sfințit ađi-nópte, când m'ai purtat de la răsărit la apus.»

«Așă s'a zidit lumea și a pățit rușine Necuratul.»

Iată legenda despre cocostîrc: (1)

«A adunat Dumneđeũ într'o ȃi șerpî, brósce, șopîrle și alte viețuitoře de acest fel și le-a băgat într'un sac, că prea mult s'aũ pripășit. A chemat pe un om și i-a dat sacul, ca să-l ducă și să-l arunce în mare. «Când vei merge «la mare», a ȃis Dumneđeũ, «să nu deschidî cum-va sacul. A mers omul cu sacul cât a mers și a vrut să vadă ce e în sac. A deschis sacul; când colea, șerpîi și bróscele țop și aũ eșit din sac și s'aũ împrăștiat peste tot pămîntul. Vede Dumneđeũ ce a făcut acel om și dice: «Acum du-te și cu-lege-le de pe unde le vei găsi.» Și l'a prefăcut în cocostîrc. De atunci cocostîrcul tot culege șerpîi, dar unde să-l culégă toți!...»

Despre vrabie și porumbel (2) se povestesc următórea legendă:

«Când s'a răsťignit Dumneđoũ de Jidovî, aũ venit ei lăngă cruce și vėđură că Christos nu mai vorbește și c'a închis ochiũ. «A murit», diceaũ Jidovîi, iar vrabia care eră în apropiere ciripî: «Viũ, viũ!» Iar porumbelul, care și el eră p'acolo ȃise din contră: «A murit, a murit. De atunci Ovreii aũ ciudă pe vrabie și iubesc porumbeil.»

Din cāntecele populare romāne din Basarabia, afară de colecťiunea Madan, înregistrām pe următórele, unele culese de noi, iar altele luate din colecťiunea lui Gheorghe Madan:

(1) Auđitá la Dolna de la același.

(2) Idem.

Cazac și Muscal.

Murgule, murguțu meu,
 Și nechezi tu așa greu,
 Și, ți-i fôme ori ți-i rău,
 Di bați din chicior mereu ?
 Olio-lio stăpănu meu,
 Niși mi-i fômi, niși mi-i rău,
 Dar pi culme șelui dél
 Véd un Cazac și-un Muscal;
 Ii la tine or vinl,
 Di părinți ti-or dispărți
 Și ti-or legă cu cureli,
 Di ti-or curmă păn la cheli,
 Cu cureli di matasi,
 Di ti-a curmă păn la ôsi,
 Cu mânili dinapoî,
 Să nu mai vii înapoî.
 Oi-oi sarmanii di noi,
 Cum ne svintă în bătaî,
 Cum ne mână cu convoi,
 Și ne mână ca pe boî,
 Și ne tunde ca pe oi.

Pânea străină.

Frunză verdi di doi schini,
 Am auđit din bătrâni
 Că-i ră pânea pin străini,
 Am auđit și n'am cređut,
 M'am dus singur di-am vėđut.
 Frunzulénă trîi grănati,
 Trecuiú Nistru 'n șeia parti,
 În négra străinatati.
 N'am și ăși, pâne-i bună,
 Dar îi în țéră străină,
 Bună-i pânea și miezósă,
 Dar la mijloc veninósă ;
 Mănânc pâne și beú gin,
 La inimă puiú venin.
 Mai ghini pásat di meî,
 Dar să știú întrî ai meî.

Străinul.

Frunză verdi lemn uscat,
 Di părinți sînt dipartat
 Și di némul lipadat,
 Di străinl tari-s mănecat
 Și di dînșii is pradat.
 Mě silesc din ăi, din nópte,
 Ca să-mi fac străinu frate
 Și străina sorióră,
 Ca s'o string la inimíóră ;
 Dar străina-i ca alghina,
 Când îi dragoste mai dulce,
 Pune ghimpiî și să duce.

Cântecul recrutului.

Frunză verdi băț di corn,
 Dragu maicăi Sîmion,
 Și ris al nópte prin somn ?
 — Měgisěz maică-n priiom. (1)
 În priiom împărătesc
 Mulți voinici se prăpădesc
 Și ca cěra se topesc !
 Haideți frați să trăim ghine
 Căt sîntem nedispărțiți ;
 Să bem și să veselim
 Căt sîntem pi la părinți ;
 Că dacă ni-om dipartă,
 Mulți în cale ni-or cată
 Și de toți ni-or întrebă
 Și di urmă nu ni-or da.
 Frunzióră di aclaz,
 Lungu-I drumu la Capcaz !
 Lungu-I, lungu-I și bătut ;
 Nu-i bătut di car cu boî,
 Ci-i bătut di recruți noi,
 Moldoveni di pi la noi.
 Sarmană frunză di-aclaz
 Mult mi-o spus e di Capcaz,

(1) Priiom=приём, cuvînt rusesc care semnifică *primirea*, adecă *primirea în serviciul militar*, apt pentru armată.

Di munți nanți,
Di deluri nanți,
Di popore minunati,
Di négra străinatati,
Di cari am avut parte.
Sarmană frunză di fag,
Cum mi-o spus e și-am să trag;
Sarmană frunză di teiū,
Cum mi-o spus e și-am să cheiū;
Frunzulița vișineli
Sui măicuță'n dél la șcheli
Și-i prigi ósili meli,
Cum li 'nșiră pi *năsăli* (1),
Fiul bietului mazăl.

Cântecul recrutului.

Frunzióră peliniță,
Und' ti duși tu, măi Ghiorghită?
— La *prîiom*, fă Anicuță
— Și să faci tu, măi bădiță?
— Să eu *jérba* (2), Anicuță.
Di-oiū luă *jérba* mai mari,
Mă suiū pi murgu calari,
Sbor la tine 'n fuga mari;
Di-oiū luă *jérba* mai mică,
La gre slujbă mă rădică.

Muscalul.

Frunză verde ninifar,
Rēū di hire e Muscal,
El te 'ndémnă la frăție,
Frate dzice ca să hie;
Să nu-l cređi niși cândiți giură,
Că el crucea ți-o fură.
Decât Muscalu creștin

Mult mai ghine Turc păgân.
Frunză verde ninifar,
Blăstemat a fost Tartar,
Dar Tartaru o cherit
Tēra nu ne-o pustiit,
Iar acum e vai de noi
Când Muscal e in pastoi. (3)

Bargan. (4)

Sub răchita șe plecată
Preste apă atârnată,
Pi marginea Prutului
In drépta bechetului (5).
Șede Bargan adormit,
Peste tēncuri lungit,
Unul de altul legate,
Să le trecă apa 'n spate.
Prutu-i mare, vintu-i lin,
Dar Cazacu e hain;
Prutu-i mare și elat,
Și Cazacu-i deșteptat.
Bargan ici, Bargan colē,
Bargan drept in fața me,
Bargan Prutu l'o trecut
In drépta bechetului,
In ciuda Cazacului.

Codrénu.

Mult e mīndru sprintenel
Șel voinic, șel voinișel.
Și tot cați un roibuleț
De-a lui Codrén drăguleț!
Codrén be și chiue
De potiră niși gāndē,
Iar potira 'neunglură

(1) *Năsăli*=носилки, pat portativ pe care se transportă răniții de pe câmpul de război.

(2) *Jérba*=sort.

(3) *Pastoi*=постой, cuvînt rusesc, semnifică încuartirarea militară.

(4) Bargan, un tâlhar contrabandist, care a terorizat la 1863 județele de jos ale Basarabiei.

(5) Bechet=pichet.

Și di Codrén s'apropià ;
 Iară el cum o vidè,
 Ploșca la gură pune
 Și mai tare chiuè.
 Arnăutul îl diziș :
 -Dă-te Codrene legat
 Sâ nu ti ducem stricat.
 Iar Codrénu răspundè :
 -Mielul gras, ploșcuța grè.
 De sînteți niscai-va frați,
 Iacă masa și mâncați !
 Ei pistólele-și scotè
 Și'n Codrén le slobođè.
 Pieptul lui Codrean svienè,
 Iar el vinile-și strîngè,
 Plumbii din carne scotè,
 Cu ei durda-și încarcă
 Și din gură așa strigă :
 Alele, taihari păgâni,
 Cum să vè daū eū la câni,
 Că de-atâta sînteți bun !
 Codrén durda-și întindè
 Și'n plin durda lui pocnè,
 Potirașii jos cădè,
 In sânge se svircolè.
 Iar Leonti Arnăutul,
 Inghiți-l'ar pămîntul,
 Nasturi d'argint că scotè,
 In pușcă îl ascundè,
 Și'n Codrén îl slobođè,
 Pe Codrénu mi-l rănè,
 Cu curele mi-l legă
 Și la curte mi-l porniă.
 Iar când Domnul îl vidè
 El așa îl întrebă :
 -Mai Codrene voinișele,
 Spune tu Domniei Mele,
 Mulți creștini ai omorît
 Cât în țér'ai haidușit ?
 -Domnule, Măria Ta,

Jur pe Maica Preșista,
 Eū creștinî n'am omorît
 Cât în țéră-am haidușit ;
 Om bogat de întilnem,
 Averea-i împărțem ;
 Iar di întilnem saracul,
 Imî ascundem băltagul,
 Și 'n chimir mîna'mî băgam
 Și de cheltuială-i dam.

Cîntecul lui Ghelea.

Șine-mî stă și tăbăresce,
 Șine-mî stă și poposesce
 La movila așa mare,
 Și se naltă la hotare ?
 Ori urgia tataréscă,
 Ori e ôstea căzășéscă,
 Ori Lechi vicleni,
 Ori-s Moldoveni ?
 Ba-i chiar Ghelea șe-a 'ngrozit
 Crîmul și țéra tureéscă.
 «Ghelea, dragul fetelor,
 Ibovnic nevestelor,
 Spune-mî unde ai umblat,
 Ori hotare ai calcat,
 Și de *plean* (1) șe-ai adunat ? »
 «Multe hotare-am calcat,
 Multe țéri am trierat
 De la Nistru până'n Crîm,
 Din Bugéc și până'n mare,
 Și-s toemaî patru hotare,
 Peste ei în larg și'n lat
 Tot Tatarul și Cozac.
 Mulți Tatarî am omorît,
 Mulți creștini am slobođit
 De-amară străinatati,
 Din *pleanu* și de mórți,
 Iar pe fîca Pléșului,
 Pléșului pârgarului,
 Păunița satului,

(1) *Plean*=*пленъ*, semnifică în limba slavă pradă de război, prizonieri de război. Cuvînt întrebîntat și de cronicarii noștri.

Drăgulița badiului,
Am catat-o, tot catat,
Peste dînsa n'am mai dat.
Luaiū țera în lungiș,
În lungiș și'n curmeziș,
Și de-alungul și de-alatu
În sec îmi fuse umblatu.
Oliolio! cîni de Tatarî,
Ném păgân și de talharî,
Fac eū *sprafca* (1) pi la voi
Cu Cazaci din *Zaporoî*.» (2)

Cîntări de dragoste.

I.

Frunză verde și-o brîndușă,
Bădiță Ghiorghită,
Cresce érba pân' la ușă,
Bădiță Ghiorghită.
Orî va cresce, or' nu cresce,
Eū n'am frați s'o cosescă,
N'am surorî de adunat,
N'am veșini de sărutat.

II.

Frunză verde de orez,
Catineuța de la Bălți
Șe mai faci? oum mai trăesci?
Eū trăesc bădiță ghine,
Tot cu gândul la tine.

(G. Madan.)

III.

Frunză verde stînjenei (3),
Mă trimite la jiței
Ba-eū, ba-eū, mamagăi!
Că jiței pîn pirlóge
Și flăcăii nu-mi dau pașe,

M'amăjesc cu un zămos
Pân' mă pune jos.

(Din Petricani, jud. Chișineu.)

IV.

Frunzulénă di matasă,
Înima mea sē jurasē
Di iubit ca să sē lasē,
Că iubirea are un dor,
Dintăiū dulce, apoi morî.

(Audiť în Varzareșci de d-l Madan.)

V.

Frunzióră peliniță,
M'o lasat badea Ghiorghită
Și-am ramas eū printre fete
Cu obrăjii ca părete,
Cu ochi negri înfundați
Și de lacrimi scaldați.
Nóptea 'ntrégă eū tot plâng,
Niși nu beū, niși nu mănânc.

(Idem.)

VI.

Frunză verde liliao,
Vini anu di când zac,
Mi-o crescut érba la cap
Și mohoru la chișóre,
Și n'am frați să mi-l cosască,
Niși surori să mi-l plivască,
Niși părinți să mă jelescă.
Jălui-m'aș și n'am cui,
Jălui-m'aș codrului.
Codru are frunză verde,
El pi mini nu mă crede.

(Idem.)

VII.

Florișioă lăzióră,
Mariucă Marióră,

(1) *Sprafca*, cuvînt slav, semnifică cercetare, cîntare.

(2) *Zaporoî*, trebuie să fie vorba de *Zaporofie*.

(3) Plopî.

Ochii tăi mă bagă'n boali,
 Sprinșenile mă omără,
 Când li sui și li cuborî,
 Tu mă 'nvii și mă omori.
 Ai doi ochișori frumoși,
 Ca steluțe luminoși.
 Vai, cât ești tu di frumósă,
 Când ai și și credinșiosă!
 Cum pi șerul este luna
 Pi pămînt ai hi tu una,
 Că ești una la părinți,
 Ca hișiora între sînți.
 Tu eraî cari giurai
 Că pi altu nu mai ai,
 Dar asară te-am prins față
 Cum te ține altu 'n brațe
 Și-i vorghiaî lui cu dulșetă :
 Să viî puîșor și mîni,
 Că sînt gata pentru tîni!

VIII.

Frunză verde tril aluni,
 Șini n'ari dor pi lumi
 Imprumute di la mini,
 Că eû am și-mî mai rămîni.
 Frunzulénă di alior,
 Șini ziși că nu-î dor
 Să mă vađă cum eû mor.

(Din Todiresci, Ținutul Bălților.)

IX.

Frunză verde rug di lemn,
 Să 'ngenunchi sâ ti blăstem,
 Să n'ai parte di-altă fată
 Pân' nu mi-î vidè 'ngropată
 Să viî și tu'n mănăstiri,
 Să pul pămînt pisti mini
 Și aminti să-ți aduși
 Di-ali meli vorbi dulși,

Când șidem pi pajiște
 Și-ți vorghem di dragoste.

X.

Frunză verdi di doi fagi,
 Măi puiule măi!
 Und' ti duși și cui mă lași
 Cu cofili pi zaplași,
 Cu lacrimi șerbînți pi față,
 Cu doi copilași pi brațe?
 Unu strigă tată-tată,
 Altu îngănă mamă-mamă.
 — Tat-to-î dus in bătălie
 Și mi-o trimès o hârtie
 Să-î trimet di tatuși
 Și șiară pintru facie.
 Eû lui pânza i-am trimès,
 El miî mi-o dat răspuns
 Că vini pi văi din sus
 Sănătos precum s'o dus.

XI.

Fă-mè Dómnî și mi-î fași,
 Fă-mè un *hulub* (1) popesc,
 Să sbor pi zidiu domnesc,
 Să-mî eû zidiu di alungu,
 Să-mî privesc iubovnicu
 Cum să pórtă sarmanu,
 Cu chica nirétizată,
 Cu camașa nispalată,
 Cu *manișca* (2) nicalcată,
 Cu gura nisărutată,
 Vai, și sórtă blăstemată!

XII.

Eû mă duc, codru rămîni,
 Plângi frunza după mini,
 Altu nu mai plângi nîmi,
 Că n'am făcut niși-un ghini

(1) *Hulub*=голуб, porumbel.

(2) *Manișca*=peptul de la cămașă, манишка.

Și dac'am făcut un rău,
Singur mi l'oiu tragi eu.

XIII.

Mi-a trimēs badița dor
Pi frunză di vița lor,
I-am trimēs doru acasă
Pi frunză di via noastră.
Tu mai lin, dorule lin,
Că sūnt in pămînt străin;
Când oiū și la locu meu,
Să ghii dorule mereu.
Vaî de omul șel străin,
El be apă 'n loc de ghin
Și trăești cu suachin!

XIV.

Frunză verde di pelin,
Valeu de copil străin
Când ajunge la stăpăn
Și ia hacu 'n jumatate
Și ocară-a treia parte!
Jălui-m'aș și n'am cui,
Jălui-m'aș Prutului.
Prutul tace suparat,
Multă ște l'a calcat.
Jălui-m'aș și n'am cui,
Jălui-m'aș codrului.
Codru are frunză verdi
Și pi mine nu mă credi.
Jălui-m'aș și n'am cui
Jălui-m'aș câmpului.
Câmpu are peliniță,
Niși la dinsul n'am credință.

(Din Iureni, jud. Chișineu.)

XV.

Frunză verdi di negară,
Nouri negri sē vĕd in zori,
Fulgeru ceru mî-el tai,
Vini ploai, vini mari,
Huiesci pădure 'n vali
Di tunet, di trăsnet mari.

Plou chétră, via-mî strică
Vin Moscali, flăcări ridică,
Și mi-I duși pîn străini,
Pîn străini, pintri păgâni.
Dicăt la Moscali chicam,
Mai ghini mă spînzuram,
Că ti bati, ti stâlșesci,
Di-î grăesci moldovinesci.
Vai di nĕmu șel străin,
Ii ca pomu lângă drum,
Șini treși'l zhurătuesci
Și di crengi-ĕl sārășesci.
Vin doi nourași din sus,
Astă vesti mi-aū adus,
Că Costica-I in Tiflis
Și și-o dușe într'un plâns,
Di dușmani tari ușis.
— Numai plângi Costico hăi,
Că distul căt plângem noi,
Plângi tat-to, plâng și eu,
Plâng copchii după noi...
Dare-ar bunu Dumnedzĕu
Să-ți mai videm chipu teū;
Că cherim di doru teū.

XVI.

Flori și frunzi la un loc,
Numai poși di dor și foc.
Frunză verdi nu știu și,
Tot aș plângi și-aș boși;
Frunză verdi sâminoc,
Am să trec Prutu in not,
Ș'am să-l trec in șela mai,
Să mă rĕcorese di-amar.

(Audiť de d-l G. Madan.)

XVII.

Florișică alb'albastră,
S'o stricat dragoste noastră.
Florișică gâlghióră,
Di-am agiungi 'n primavară,
Să tocmim dragoste iară!
Florișică naranjii,

Cum o fost n'o să mai hii.
 Florișică șir di linti,
 Nu-ți aduși pulcuță-aminti
 Di-ali nostri trii cuvinti,
 C'aū rēmas niisprāviti ?

-- Di-om trăi, li-om isprāvi.

- Di-om muri, li-om zugrāvi
 Și li-om puni în stālp de pētrā,
 Sā le vadā lumi tōtā
 Cā am fost flēcāu și fatā.

(Idem.)

XVIII.

Florișică loziōrā,
 Mariucā Mariōrā,
 Ochiū tēi mē bagā'n bōli,
 Sprinșenili mē omōrā!
 Cānd li suī, și mē omori.
 Ai doi ochișori frumoși,
 Dulși, cu totu mângāioși;
 Rānesci cu privirea lor
 Inimili tuturor.
 Oh, cāt ești tu di frumōsā,
 Oh, cāt ești di drāgāstōsā,
 Cānd ai hi și credincioșā!
 Cum pi șeruri esti luna,
 Așā ești pi pāmīnt una,
 Oī fost una la părinți
 Ca și luna întri sfinți.
 Tu eraī cari giuraī
 Cā pi altu nu mai ai;
 Dar asarā ti-am prins fațā
 Cā ti ținē altu 'n brațē
 Și-i vorghiaī lui cu dulșetā:
 Sā vii puīșor și māni,
 Cā sūnt gata pentru tini
 Amuraș diu Derenēū (1),
 Drag mī-o fost sufletu tōū,

Deși n'o lasat Dumnedzēū
 Și-oīū iubī sā șie-a meū!

(Din Vanzareșci, audīt de G. Madan.)

XIX.

Frunzuliță loziōrā,
 La Nistru la mārghiōrā,
 Unde-ī apa limpiğiōrā,
 S'o strins frații gramagiōrā,
 Șintri il o soriōrā,
 Și plâng di sā omōrā.
 La mijlocul apilor
 Plângi malca fraților,
 Cā-avut ea trii ficiōri,
 Trii ficiōri ca trii bujori,
 Și-aū trecut ei Nistru mare
 Și de dinșil parte n'are.
 Frunză verdi trii aluni,
 Șini n'are dor pi lumi
 Imprumuti di la mini,
 Cā eu am și-mī mai rēmāni.
 Frunzulēnā di-alior,
 Șini dzīși cā nu-ī dor
 Nu-ī vrednic di chip di om.

(Audīt de G. Madan)

XX.

Frunză verdi mășleș,
 Dragu maișii Ghiorghieș,
 Mîndru numi ți-al ales
 Și în chirii ai purșes:
 Pi valea Bugécului,
 Pi valea Șiocracului (2),
 Pi șliahu Adesului (3),
 Pi cararea Nistrului.
 La Nistru aū poposit
 Pi-un șes mîndru înverđit;

(1) Dereneū, un sat rāzeșesc pe riul Cula, județul Orheiū.

(2) Satul bulgāresc *Ancecrac* sau *Tarutino*.

(3) Odesa.

Boii că i-au desgiugat
Și'n apă s'o aruncat.
Toți flăcăii s'o scaldat
Numai Ghiorghei s'o 'necat.
(Auzit de G. Madan.)

Frunză verdi di-alămii,
Eu îl aștept ca să vii,
El îmi trimite hârtii
Să-i gâtesc di tătuii (1)
Și di cêră și tămâi,
Și o basmă di-un șitfertac (2),
Să-i hii di pus la stég. (3)
Și ți-i bun că-i casă mari,
Dacă Gheorghei-i mort pi cali,
Și chiria boiréscă,
Arde-on foc s'o prăpădescă,
Că di-acea cărăușie
Îmi vini și veduvie.

(Idem.)

XXI.

Pisti Prut la lunca mari
S'o făcut o adunari
Di boeri și di cucóni.
Cucónili șeli mari
Să primblă cu ghinărari,
Cucónili șeli miși
Să primblă cu ușiniși,
Iar acilea pân deșiș
Stau cu durda pîn furiș.

(Idem.)

XXII.

Frunză verdi tril căstani,
Ardă-i focu boierii mari,
Frumosă cucónă ari,
Ș'o scóti'n tîrg di vînzari.
Șeri prețu șel mai mari,
Prețu mari trii parali,

XXIII.

Frunză verdi di matasă,
Mă porniam sara di-acasă
Și sosiam a trila casă,
Undi-î copchila frumósă
Și părinții nu-s acasă.
Când părinții au vinit
Cu fata că m'au găsit.
Di frică și di rușini
M'am făcut a șeri pâni,
După pâni apă reși,
Vezî minșuna cum să treși!...
Mulțumesc lu Dumnedzêu
C'am trecut pisti pirău,
Și-am scăpat cu-obraz curat
Și cu përu niscarmanat.

(G. Madan.)

XXIV.

Frunză verdi peliniță,
Am gisat o copchiliță
Cu përu lasat pi țîță,
Da mai mult lasat pi spati,
Di m'o scos din sănătati.
Oh, copchiliță și puicuță,
Când ar și cu putință
Să eși disară la portiță
Și să-mi dai mil guriță!
— Eu guriță îți voi da,
Da, dacă mi-i așteptă
Până mă-ta s'o culcă.
— Ti-aș așteptă puică, da,
Dar dacă nu poși rabdă!
Când gândesc puică la tini,
Oh, amar și vai de mini,
Că niși nu-mi dă mâna
Să vin la voi tot-dauna,
C'am vinit numa odată

(1) Bucată de pânză ce se dă preotului pentru mort.

(2) Monetă rusescă.

(3) Stég la înmormintare.

Și m'o știut lume tótă.
— Ba vino, bădișo, vin
Prin ogoru șel cu șépă,
Ca nîmi să nu prișépă,
Și pîn ogoru cû-usturoi,
Să știm numa amîndoi.

(G. Madan.)

XXV.

Frunză verdi mărgărint,
Câti flori sunt pî pămînt
Tóti merg la giurămînt.
Numa jița jinului
Și cu schicu griului
Staū în pórtă raiului,
Sus pe vírful plaiului,
Și giudecă florili
Undi li-s miroasili:
Li-aū luat mādămili,
Să propască apili,

Să strochîască straili,
Să-și îmbrăși fetili.

XXVI.

Frunză verdi di orez,
Aideți, aideți măi băeți
Iși în vali la Sireți (1),
Să durăm on tîrguleț
Di strașidi di orez.

(Din Trușeni, ținutul Chișineu.)

Frunză verdi și-o sulșină,
Două flori într'o grădină
Ca două surori di mână:
Eū mē plec să li-amiros,
Eli sē plēcă pănă gîos;
Eū mē plec să li apuc,
Eli sē plēcă la pămînt.

(Idem.)

BALADE.

(Audițe de la Dumitrache Chitorag Grozav din Trușeni.)

Cosma și cu Dafta.

Pi supt dialurî, pi supt munți,
Ședi Cosmuluși ascuns,
Cosma și cu Dafta
Cari-aū prădat haznaūa. (2)
Domnu că i-o prins
Și'n temniță i-o 'nchis
— Dragu maîșil Cozmuliși,
Și maî bel și maî mănânși?
— Mănânc putregaiū di fag
Și beū apă din bilhac (3)
Și cînt temnițîi cu drag!

Maica mea, mîleuța mea,
Mē rog du-ti la domnii
Și ti-i rugă pintru minî.
Eū mîcar c'am fost om rēū,
Da sūnt tot din trupu tēū.
Du-ti maică la domnii,
Bati'n pórtă sâ-ți discuî,
Și ti rógă pintru minî.
Maică-sa că sē dușe,
Bâtē'n pórtă, discuē,
Ingenuchē și-mî plângē
Și din gură așă dzișē:
— Of, Dómni, Mărița Ta,
Mari esti mila ta,
Mē rog értă-l pî Cosma,

(1) Sireți este o comună pe riul Bicu (ținutul Chișineului).

(2) Hazna=casa satului, de aci cuvîtul hazan.

(3) Lac mic făcut de plöie.

Că nu mai poți răbdă
 Di șueru șercilor,
 Di râclătu bróseilor,
 Că-i brósea ca srafa,
 Puț di șerpî ca puha,
 Și șerpóica cât grinda,
 Și fată'n tótă luna
 Și jimesci temnița
 Și pătimești Cosma.
 — Ba, ba, ba nu l'oiu ertă,
 Că mi-o prădat haznaua,
 Și haznaua 'mpērătéscă
 Eră gată s'o porniască;
 Las' în temniță sâ putrizască.

— Da dacă nu l'ii ertă,
 Cu amar ti-oiu blăstēmă,
 Și sâ-ți mórâ Domnița,
 Și sâ-ti însori di trii ori,
 Și sâ fași nou fișori
 Și la urmă o domniță
 Cu pēru lasat pi țîță,
 Sâ cari apă la temniță
 Nou ani și nou dzili,
 S'ajungă și e ca mini,
 Sâ vadă jăle pi lumî.
 Domnu milă își fășe
 Și bálauru tăe,
 La Domnu în curti că ardē.
 Și ardi și luminează,
 Când șed boerîi la masă.
 Bálauru mari 'n cap,
 L'ar înghiți nerugumat;
 Bálauru mari 'n gură,
 L'ar înghiți ca pi-o alună.

Toma Lumoș.

Hanea·Manea cānehilor,
 Stăpānu moșilor,
 El pe cal încālică,
 Moșili 'neungiură,
 Gāsă erbili păscuti,
 Gāsă apili bēuti.
 Niși nu prindi, niși audi,

Dar șini-I be apili?...
 — Măi Toma cu turmili,
 Tu apili mi-ai bēut
 Și erbili mi-ai păscut,
 Niși on ban nu mi-ai plătit!
 Toma din gură dzișea:
 — Tu și șeri eū ț'oiu da,
 Di aișea nu m'alungă,
 Că mi-o fost érna mari
 Și n'am banî de cheltuială;
 Dar tu străin și eū străin,
 Aidi ghini sâ trăim.
 Tu-I cosî erbili,
 Eū oiū tundi oiî
 Și ni-om înple pungili.
 Frațidicruși—Doamni-agitută!
 Dar pi Manea sâ-l asculti;
 Sâ-i dea Manîi ascultari,
 Că el îi frați mai mari.
 Și covorumi-așternē,
 Și lumea sē grāmādē,
 Mari șinsti imi fășe.
 Pi Manea mi-el tot chitiă
 Di disuptu briului,
 La mijlocu trupului;
 Și odată mi-el șinstē,
 Cuțitu'n chept că-l punē,
 Incālică și-mi fugē.
 Manea singur rămānē
 Și gîos că sē plecā,
 Mașili că imi luā
 Și în coș li așază,
 Cu chinga sē înșingē,
 După Toma sē luā,
 Di diparte-l ajungē,
 Prin negură mi-el zārē
 Și din gură îi dzișē:
 — Alelei Toma Lumoș,
 Di și ai fost minșinos,
 Di mi-ei dat mașili gîos!
 Ci ean nu fugi curvesci,
 Stăi la luptă voinișesci!
 Și la luptă sē luā

Intr'o gioi diminéță,
 Intr'o ȝi mari di vară
 Di diminéță până 'n sară;
 Când sôrii indisară,
 Pi Toma că mi-el obôră.
 Toma îi câni spurecat,
 Manea-i creștin botizat,
 Di dinsu că s'o 'ndurat
 Și o grôpă i-o sapat
 Ș'acolo l'o astupat.
 Toma avê flueraș,
 Fluerașu lui di soc,
 Iar cu glas di foc
 Și pi mormînt că i-el punê
 Și vîntu ghini că trăgê,
 Singur flueru dzîșe:
 — Scôlă Tomă din mormînt,
 Că oili ȝi-aû vînit
 Și patru-dzêși di meôri,
 Tóti la lână gâlghiôri.
 Și cum plângi o meôră,
 Par'că-i soriôră.
 Scôlă Tomă din mormînt,
 Că oili ȝi-aû vînit.
 Și patru-dzêși di șlobani,
 Toți ȝi erau veri primari,
 Veri primari și verișori,
 Făcuți din patru surori.
 Și patru-dzêși di berbeși
 Cu coadili pi teleti;
 Și berbeși ca a lui
 Nu sê află-a nimêrui,
 Cu côrnil belșîugati (1),
 Cu aur, cu-argint suflati.
 Scôlă Tomă din mormînt
 Și pornești oili
 Să tîrască (2) erbili,
 Să môră șerpôșili,
 Să rêsei șîupêșili,
 Să culégă fetili.

Vidra.

Vidrușcă din Tarigrad,
 Fată di Viziriû bogat,
 Ci eû di când ti-am luat
 Tu on cântic nu m'eî cântat,
 Ean cântă-mî un cântîșel
 Cu cuvînti bârbâtesci
 Și cu glasuri mueresci,
 E sama de-l potrijesci.
 — Ba Stoeni n'oiû mai vra,
 Eû ȝi când ȝ'oiû cântă,
 Vâili s'or rêsună,
 Hoȝi că s'or dișteptă,
 După noi că s'or luă.
 Stoian că sê mânia,
 Vidrii o palmă-i ștergê,
 Și Vidra sê mânia
 Ș'a cântă că înșepê.
 Când e prîndê a cântă,
 Vâili sê rêsună,
 Hoȝi că sê dișteptă;
 Păunașu-mî audê
 Și din gur'așă dzîșe:
 — Ean aud'o Vidra me,
 Carî-am logodit cu e,
 A agîuns-o jăle me.
 Și-armili își înșîngê,
 La șleah mari că eșê
 Cu dînșil sê întîlnê
 Și din gur'așă dzîșe:
 — Oh, Stoeni Procovișî,
 Căchitanu pi voinișî,
 Și ti prinbli tu pi-aișî?...
 Pi-aișî-îs locuri cu vamă,
 Și mai rari voinișî sê află.
 Dă pi Vidra din cușîni (3),
 Cășî doresci să-ȝi și zili;
 Orî haîdem și ni-om luptă,
 Și cari a dovidi

(1) Belșîugate = întôrse, ondulate.

(2) Să tîrască = să bată și să netezescă.

(3) Cușîni = fundul căruței.

Aşelă bărbat i-a şi.
 — Eū pi Vidră nu ȝ'oiū da,
 C'am luat-o cu luna
 Şi sâ i-o duc maică-sa.
 Şi la luptă sê-luă
 Intr'o gîoi diminêţă,
 Intr'o ȝî mari di vară,
 Di diminêţă pân'in sară.
 Când sôrili indisară,
 Pi Stoian că mi-el obóră. (1)
 Stoian din gură dzişè:
 — Vidruşcă soŝe me,
 Puni mâna'n şel poelit (2),
 Esti-on cuţit mistuit (3),
 Di la mâ-ta gîluruit. (4)
 Că mē veŝi la şi hal sînt.
 Vidra din gură dzişea:
 — Ba, Stoeni, n'oi mai vra,
 Că şini a dovidi
 Aşela bărbat mi-a şi.
 Stoian când auŝe
 Lui lacrămili îi curgè
 Şi la Dumnedzēū gîndè,
 Cu inima la nâsip,
 Cu gîndu la Domnu sfînt.
 Dumnedzēū îi agiută
 Şi în unghii mi-i luă,
 În pîmînt mi-i turnă,
 Cu colb mi-i acopirè
 Singili mi-i povedè (5),
 Şi pi toŝi mi-i uşidè,
 Şi în brişcă (6) sê suè,
 La cîsâchii (7) mergè
 Şi din gură aşă dzişè:
 — Vidruşcă, soŝe me,
 La pristol (8) tu ti-ai gîurat,
 Cu mini ti-ai cununat;
 T'a trebuit alt bărbat!

Ci ean scoborî din cuşini
 Şi poftim la cîsâchii.
 Şi ȝîŝili îi tîe
 Pi tablă (9) mi li punè,
 La maică-sa sê duşè
 Şi din gură îi dzişè:
 — Sócră, sócră, pómă acrá,
 M'eî dat şica sâ ȝîn casă.
 E o fost curvă alésă!
 O, Stoeni Procovici,
 Cachitani pi voînişi,
 Hai sâ beun şi sâ mîncâm
 Nişi di pomană sâ nu-î dâm.

Bratu.

Supt pîli di codru verdi
 O zari di foc sê vedî.
 Şéd voînişii codrului.
 Nu ştiu-s nouè, or'fa dzèşi,
 Orî şi pîsti sută treşi.
 La mijlocu codrului
 Beū feşiorii Bratului
 Cu Dobrea Ploscarlului,
 Şi-mî închină din ploscuŝă,
 Şi ploscuŝa-i di-o vedriŝă,
 Di-o vedriŝă şi-o ocă,
 Cum îi ghini di a 'nchină.
 Iară soră-sa Soşiŝa:
 — Stanşiule, Stanşiule hai,
 Ean închină şi nu prea,
 Că nu sciū vîntu di huesci,
 Orî potira tropăesci.
 — Soră, soră, sorióră,
 Nişi în samă nu bagă,
 Că flinta d'oiū slobodzi,
 Patru-dzèşi c'oiū obori. (10)
 Nişi cuvîntu n'o sfişit

(1) Obóră = dobóră.

(2) Técă.

(3) Mistuit = ascuŝit.

(4) Gîluruit = vrăjit.

(5) Povedeă = îi umpleă.

(6) Brişcă = trăsură boeréscă.

(7) Cîsâchii = macelărie, zahană.

(8) Pristol = altar.

(9) Tablă = tavă.

(10) Oborî = doborî, a culcă la pîmînt.

Și potira c'o sosît.
 Că flintă o slobodzit,
 Patru-dzeși c'o oborit.
 — Stanșiuile, Stanșiuile hăi,
 Ean dă-ti tu dzêu legat,
 Să nu mergi la Eși stricat.
 Châchitani Calăori,
 Eû ti las di măturii,
 Ca sâ spuî tu la domnii,
 Că mi-și ari Bratu-mî ari,
 Și mi-și ari doi fișiori,
 Și-amîndoi is negustori,
 Di-așin calea la strimtori;
 Și mi-și ari Bratu-mî ari,
 Și mi-și ari-o fată mari,
 Di înblă pi hâl (cal) calari
 Cu șinși tocuri di chistôli,
 Di potiră habar n'ari,
 Că'a ne-vóstră poronbrelî (1)
 Nu pre staû la noi în cheli,
 Numai plumbușor di-argint
 Strică rêu că la voinic.

(Din Nisporeni, ținutul Chișineu.)

Boghean și cu Bârgan.

Frunză verdi lehuștean,
 Pisti Prut în șela mal
 La crișmuța la Căsean,
 Be Boghean și cu Bârgan
 Și cu fata lui Stoian.
 — Be Bogheni, nu pre be,
 Că potira-i pi-acolă.
 — Las sâ șii, că nu-mî pasă,
 Că mi-i pușculița drésă (2)
 Și șed cu Bârgan la masă.

(Din Trașeni, ținutul Chișineu.)

Stanșiu.

Florișică mătrăgună,
 Dragu mi-i la bătură
 Cu voinișî di-adunătură,
 Undi fulgeră și tună.
 Fôai verdi mătostat,
 Șed în durdă răzemat
 Și gândesc la Calupat,
 C'așela bun îi di prădat.
 La șel șiorpac dărâmat
 Și di armi încăroat,
 Tot di puști ghintuiti,
 Di paloși ascuțiți,
 Di bâltagi ferecati,
 Mîndre-s, mîndre-s și alămiti,
 Nôptea li veđi, ți-i frică.
 La umbra șiorpacului
 Șed stăpânii armilor,
 Da anumi cum îi chemă?
 Unu-l chemă Neculai,
 Harabagiû bun di caî,
 Di dziși Craiova val.
 Altu-l chemă Gheorghieși,
 Pradă nôptea în tîrg la Eși
 Și ȋiua în București.
 Pi părau fagului,
 La crășma bogatului,
 Beu voinișî de-a Stanșiuului.
 Stanșiu ședi în cap di masă
 Cu vedrița plină rasă.
 El din gură așă li dziși:
 — Beți băeți și vë gâндиți,
 La jin nu vë lăcomiți,
 Că voi nu sciți că jinu-i mari
 [șălvariû. (3)
 Voi îi be, vi-ți îmbetă,
 Și potira v'a încungîură.

(1) Porombrele, adică alice.

(2) Drésă=curățită și încărcată.

(3) Șălvariû = șiret.

Stanşiu nişi n'o sfişit,
 Şepti potiri i-au pâlmîit,
 Şi strigă din ghinărari:
 Daţi în Stanşiu că-i tâlhariu;
 Ear strigă din oşiferi:
 Dă-ti Stanşiuile legat,
 Să nu mori tu împuşcat.
 Ear Stanşiu din gură aşă au dzîs:
 Nu-s mueri cu cârpă 'n cap,
 Să me dau la voi legat,
 Şi-s jian cu comănac,
 Verdi ca frunza di fag,
 Di ştiū potiri şi să-l fac.
 Puneţi-vă băeţi toţi spati la spati
 Cu puştii trasi tōti.
 El luă durda în mână,
 Când o ridicat-o 'n sus,
 Potiraşii toţi s'au dus.
 Fōi verdi toporaş,
 Di la tîrg păn' la oraş
 N'au ramas nişi-on potiraş.
 Şi eară staū şi mă gîndesc
 La nōpti un' să pâlesc,
 Să pâlesc la Câmpulung,
 La grajdîu lui Osman-turc,
 Să-mi aleg-on eal porumb,
 Scurt în trup şi lung în gât,
 Cum fi bun di zurbalic (2);
 Când oi treşi Craiova,
 Să nu să udi scara
 Nişi colţu la ibagi,
 Şi cari cum ma vidē
 Să-mi zică căchitane,
 Căchitanu codrilor,
 Voinicu voinicilor;
 Şi iară staū şi mă gîndesc
 La nopti un' să pâlesc,
 Să pâlesc la Craiova,
 Să rujim herghelia,
 Să treşim în Moldova,
 Mult puţin şi-om câştigă,

Om câştigă on leū şi doi,
 Să-l beū cū-on frati de-al meū,
 Să m'arăt că nu-s om rău.
 Fōi verdi albăstrică,
 Haideţi băeţi la potică,
 La potică 'n drumu mari,
 Pi-acolo trec mocani cu sari
 Şi au pârali gâlbănaşi,
 Să-i punim la desêgaşi.

(Din Nisporeni, ţinutul Chişineu, colec-
 ţiunea G. Madan.)

Incestul.

Inghetă apa Nistrului
 În fundul pămîntului;
 Da nu înghetă de ger mare,
 Şi de mare supărare.
 Că în lume nu sê pōte
 Ca pi-o soră al ei frate
 Să o ieie di nevestă.
 — Oleū! frate de craiū mare,
 Tari mi-i durerea mare!
 Du-te tu din țēră 'n țēră,
 Ie-ți muere şi ti'nsoră.
 — Of, tu soră 'n țēri am fost
 Şi sciu fetele de-a rost;
 Fă-ți colac din nouē grie,
 Şi haidem la cununie.
 — Oleū! frate de craiū mare,
 Tari mi-i durerea mare!
 Ian să mergi în casă
 Şi să cauți şe-l pe masă;
 Cată cartea glumatate,
 Să te lepești di pacate,
 Că din nēm̃ul creștinesc,
 Nu din nēm̃ul tatarēs̃c.
 Dar şel frate de craiū mare
 Nişi că milă nu o are:
 El la nuntă a plecat.
 Vreme gre s'o ridicat,

(2) Di zurbalic = de voinicelt, de haiducit.

Sê 'noră și fulgeră,
 Beznă mare sê făcă.
 Sórele s'o 'ntunecat,
 Luna 'n sânge s'o 'necat.
 In biserică-au intrat,
 Sfînții 'n genunchi au chicat,
 Icónele-au lăcrimat;
 Dar icóna Preșistei
 Din fundul bisericei
 Cu glas mare-a cuvîntat:
 — Popă, popă, blăstemat,
 Nu cunună, fași pacat!
 Unde 'n lume sê mai póte
 Ca pe-o soră sâ ie frate?
 Popa tare s'o speriat
 Și din gură-o cuvîntat:
 — Mulți crai eū am cununat,
 Dar icónă n'au lăcrimat.
 Hai! plecați d'ași afară,
 Că pacat cu voi e mare,
 Dar șel frate de craiū mare!
 S'a uitat la sfintu sóre,
 Că lumină nu mai are;
 Sórele s'o 'ntunecat,
 Luna 'n sânge s'o 'necat.

Bugean.

Frunză verde odolean,
 La crișmuța de sub deal,
 Bea Bugean și cu Bargan
 Și Costică Roșcovan,
 Și cu dinșii ca boboc

Bea bădița Tobultoc.
 — Bea Bugean și nu prea bea,
 Că potira-i își colea!
 — Las' sâ hie, niși că-mi pasă,
 Că mai am voiniciei p'acasă,
 Staū cu cotele pe masă
 Și cu săbiile scósă.
 Beți copii și veseliți
 Pe la nópte vē găsiți
 La răspânteia de trii nuși,
 La movila cu trii cruși,
 Iar eū merg la curte mare
 Să aleg un cai mai tare,
 Scurt în gât și lung în trup,
 Cum ie bun pentru voinic,
 Să pun șaua căzășesce
 Să 'ncealec moldovenesce.

(Din Vărzăresci).

Frunză verde de cicoră,
 Colo jos întri hotarē
 Este-un nuc cu frunza dēsă,
 Măruntică și alēsă.
 In vîrvuțul nuculuī,
 Cântă puiul cuculuī;
 Mai în jos la rădēșină,
 Cântă-o pasere străină,
 Ș'așă cântă de duioș
 Tóte frunzele cad jos;
 Ș'așă cântă de cu jele,
 Tótă frunza pe loc chiere;
 Ș'așă cântă de cu dor,
 Tóte paserile mor.

(Din Vărzăresci).

PROVERBE.

1. Leneșu mult alérgă și sgârcitu mult păgubesce.
2. Nu te face mort în popușoiū cu sacu legat la gură.
3. Silința mântue pânza.
4. Cine se silesce are.
5. Nu te face popă în biserică străină.
6. Dacă se mănecă, omu ajunge mai departe.
7. Până îi vine chefu bogatuluī, ese sufletu săraculuī.

8. Cel bogat mănâncă când vreă, dar cel sărac când are.
9. Paza bună trece primejdia rea.
10. Nu pune mâna unde nu-ți ferbe 0la.
11. Darea umple marea.
12. Mulțămita secă nimănui nu-i e dragă.
13. Pe lup piciorole îl hrănesc.
14. Azima mai c0ptă, mai bună, 0speți așteptă.
15. Lăcomia strică omenia.
16. Cumintele juruesce, dar cel nebun trage nădejde.
17. Dacă nu-i cap, nici noroc.
18. Surcica de la trunchiū nu sare departe.
19. Vrabia îi tot puiū, dar dracu știe de cându-l.
20. Mărunțel ca macu, dar iute ca dracu.
21. Osu gol nici câniū nu-l rod.
22. Unde-i frică, și rușine.
23. Cel ce mueri se potrivește tot cu rău o sfîrșește.
24. La cel fără de lege cel fără de suflet îi vine de hac.
25. Jup0ie teiu când se ieă !
26. De departe trandafir, dar de-apr0pe borș cu știr.
27. Cât îi capra de ri0să tot c0da bārliă.
28. Inchină-te draculi până ce-i trece podu.
29. Omuli cu sila poți să-i ieī, da a da nu.
30. Fă șaga cu cel nebun, că el sare cu toporu.
31. Intîmplarea vină n'are.
32. Fricosuli urma, dar vitezuli capu.
33. Este pofta, și răbdare.
34. Capu tăiat se prăvale.
35. Dacă este, este ! Nu mai da la toți de veste.
36. Unde-i rău acolo-s și eū, unde-i bine nu-i de mine.
37. Mila de bărbat ca frunza de pēr uscat, când dai să
te umbresci, mal tare te dogoresci.
38. Cine o invirtit frigarea, și cine mănâncă friptura !
39. Par'că frumusețea s'ar mîncă pe farfurie !
40. Ți-oiū ertă, dar nu ți-oiū uită.
41. Săraculi răbdarea îi lēcu.
42. Cuiū cu cuiū se sc0te.
43. Cum îi dracu așa-i și tată-sēū.
44. Popa botēză, dar 0ile nu dă.
45. De nevoe mănânci și plăcinte.

Monumentul comemorativ al Împăratului Alexandru II, la Chișineu.

DESPRE ANIMALE.

În județul Hotin țeranii români au multe povești despre animale; unele din aceste povești au fost strinse de Filatoff și tipărite în limba rusă. Dăm aci mai jos câte-va inedite, culese de un elev al liceului din Chișineu, d-l C. Scurea, fiul unui popă de sat:

Porcul: Când Dumnezeu a creat viețuitoarele, iată că a făcut și pe porc. Dar porcul nu era mulțumit de cum l'a făcut Domnul și tot oftă: Of! și of! A audīt Domnul că oftază porcul și a trimis pe ingerul său, ca să-l întrebe de ce tot oftază. Porcul, pentru a înșelă pe Dumnezeu, s'a dīs bolnav, iar Domnul sciă că minte și atunci l'a blăstemat, dīcēnd: Să nu mai ridici ochii către cer, și să te tot uiți la pămīnt, și să tot oftezi mereu. De atunci porcul nu mai dīce decāt of și of! și nu se uită la cer.

Cocostireul: Cocostireul a fost om altă dată ca toți ómenii. Iată într'o dī l'a chemat Dumnezeu și i-a dat un sac plin cu brósce și șerpī și i-a poruncit să ducă sacul și să-l deșerte într'o mare. A mers omul cu sacul în spinare spre mare și simțiă că se tot mișcă ceva în sac. A deslegat sacul, ca să vadă că ce se tot mișcă; când colo, bróscele și șerpīi au eșit din sac și s'au imprăștiat pe pămīnt. A vădūt Domnul ce poznă i-a făcut omul neascultător și l'a prefăcut în cocostire, dīcēnd: Să mi le aduni acum! De atunci cocostireul tot umblă prin mlaștine și tot adună-adună, brósce și șerpī. Dar unde să le adune, că se prăsesc a naibei!

Liliacul a fost altă dată șórece, dar s'a strecurat în biserică și a ros la prescuri și de atunci i-au crescut aripi și a început a sburā.

Papăza eră fată și a mers odată cu alte fete la scăldat. S'au desbrăcat fetele, și s'a desbrăcat și ea, și s'au dussă se scalde, iar un șérpe, tīrīndu-se pe mal, s'a ascuns în hainele fetei și, încălđīndu-se, a adormit. Când a venit fata ca să-și ieā hainele s'a speriat, iar șérpele îi dīse:

— Te ieāu de nevastă; dacă primesci, îți dau hainele; iar de nu, vei plecā gólă.

Ce să facă? A merge golă în sat îi eră rușine de ómenî, a luà pe șérpe de bărbat iarăși nu-î venià la socotélă. S'a gândit fata cât s'a gândit, dar la urmă s'a hotărit, numai hainele să capete.

— Bine, ȕise ea șérpeluî, trimite conacîi.

Peste câte-va ȕile iatã cã sosesc conacîi, se face nunta și mirele a rămas în sat la părinȕii fetei. Peste un an de ȕile, iatã cã ȕice acel om muerî cã merge sã-și vadã némul, cã i s'a urît fără ném, ci cã sã vie ȕinsa peste o lună la mal unde l'a găsit întăia órã și sã arunce o pétřă în apă ȕicēd: «Cucu, unde te-ai ascuns?» Atuncî el va eși și vor merge acasă. Și dupã ce a ȕis acest om, a și plecat. A trecut luna, i s'a urît muerî făr' de bărbat și a mers ea la mal și, aruncānd pétřa în apă, a strigat precum o învățase bărbatul: «Cucu, unde te-ai ascuns?» Și cum a strigat, iatã cã a eșit din baltă bărbatul ei și aș plecat ei acasă. A trecut iarăși un an și iarăși a plecat omul la némul său, iar apoi cānd s'aș implinit treî anî ȕice el femeiei sale: Ómenîi își ieau nevastă pentru vieȕta întrégă, și noi șerpîi tot așă facem, numai la noi șerpóicele își schimbă pelea, iar voi muerile tot cu aceeași pele rămāneȕi. Hai cu mine la némul meu sã trăim, îȕi vei schimbă pelea, cã a ta s'a cam sbîrcit. S'a împotrivit muerea, i-a fost frică sã plece cu bărbatul ei, l'a lăsat șă se ducă singur. Și a plecat și n'a mai venit, iar muerea de jale s'a prefăcut în pupăzã și de atuncî tot strigã: Ou-cu, cu-cu! dórã se va întórce bărbatul ei la ȕinsa. Dar unde?... cã a îmbétrānit muerea și s'a făcut urîtã foc!

Rindunica. Rindunicile sunt copîi înjunghiaȕi de tãlhari, de-aia aș roșu sub grumaz.

Tutunul e buruiana draculuî. Cānd a murit mama draculuî, dracîi aș îngropat-o și i-aș pus la cap o cruce, iar crucea aceea a putredî și în locul ei a crescut tutun.

Martie, Aprilie și Maiu. Odată Martie poȕti pe Aprilie la sindrofie. Aprilie puse boî la jug și gătî carul de drum, iar Martie dete cu omēt și acoperî cāmpî peste tot. S'a întors Aprilie acasă, cã greū erã sã mērgã cu carul. «Lasă, ȕise, cã

merg cu sania.» Desjugă boii și-i puse la sanie, iar Martie făcu să fie cald și topi ométul, așa că curseră piraiele și se revărsară riurile. S'a întors Aprilie acasă, că nici chip să trecă. S'a gândit cât s'a gândit, a înhămat boii la car, a pus în car sania și a mai luat și o luntre. «Acum, țise, ajung la Martie.» S'a făcut viscol mare, a desjugat Aprilie boii și i-a pus la sanie; a început să plouă, s'a făcut apele mari, a pus Aprilie sania cu boii în luntre și a început a văli. Așa a ajuns în fine la Martie.

II.

BULGARIÎ.

Coloniile bulgare din Basarabia sunt așezate tocmai în partea din spre mătă-di și forméză adî 43 comune, cari posedă proprietăți funciare de peste 283.386 deseatine.

Așa dar fie-care colonie este o comună, tóte aceste comune posedă drepturi speciale dăruite printr'un anume *ukaz* imperial; administrațiunea acestor comune a fost alcătuită într'un mod autonom față de restul administrațiunii guvernămintului și coloniile se bucură de anume instituțiuni. În capul administrațiunii se află până la 1872 un comitet de tutelă (*popecitelstvo*), compus dintr'un *popecitel*, ajutorul său, un secretar și doi copisti; toți acești funcționari depindeau de Ministeriul domeniilor (*gosudarstvenich imuscestv*) statului. Pentru întreținerea comitetului se percepeau anual câte 24 kopeici de contribuabil.

Tóte comunele, din punctul de vedere administrativ, au fost împărțite în trei ocóle, și anume: ocolul *Bugécului-de-sus*, compus din 19 comune; ocolul *Bugécului-de-jos*, cu 19 comune, și ocolul *Ismailului*, cu 5 comune rurale.

Iată nomenclatura acestor comune (coloni), după o tabelă a statisticeî oficiale din anul 1882

NUMELE COLONIEI	NUMÉRUL CURȚILOR	NUMÉRUL POPORAȚIUNII	
		BĂRBAȚI	FEMEI
<i>Ocolul Bugécului-de-sus:</i>			
Colonia Camrat.	533	3.064	3.192
„ Chirsova	347	1.007	1.002
„ Beșalma	219	700	653
„ Baurcea	232	741	744
Cazinclia.	234	884	716
Chiriutnea .	107	690	578
Valea-Perjii	201	792	693
Tvirdița .	272	500	470
Bejghioză	120	403	383
Biadîr-Lunga .	178	812	743
Haidar	124	420	403
Tornai .	180	723	647
Djaltoi	89	324	307
Feropotievca	81	403	370
Avdarma.	88	440	360
Başcalia .	88	440	360
Chirieta-Lungă .	60	262	228
Ciac-Maidan .	103	442	380
Desghingea	107	302	720
<i>Ocolul Bugécului-de-jos:</i>			
Colonia Ivanovca . .	80	422	380
„ Dmitrievca	160	697	513
„ Diilmen	90	551	420
Devlet-Agaci .	120	629	593
Pandacia	151	?	?
Hasan-Batir	102	?	?
Zadunsevo . .	84	?	?
Satalic-Hadji .	106	?	?
Glavan . . .	170	?	?
Cod-Chitai .	92	?	?
Golița	90	?	?
Ciumlikioi	100	678	493
Cuparan .	92	?	?
Dejeder . .	127	?	?
Burghudji :	?	?	?
Camcik	134	?	?
Ciliogla	133	600	592
Inzerlia	404	948	848
Culevci	123	527	503
<i>Ocolul Ismailului.</i>			
Colonia Taraclia . . .	502	1.294	1.155
„ Tatar-Copciac	297	928	734
„ Noul-Traian	172	769	623
„ Grădina Cișș	170	922	744
„ Cubeu	302	1.203	1.103

Fie-care ocol colonial avea altă dată un comitet de ocol (pricaz), compus dintr'un staroste, ajutorul său și doi deysiteri. Fie-care comună avea un fel de consiliu comunal numit *pricazul* satului, compus din doi delegați aleși de obște și doi delegați (dobrosovestni) aleși de sub-prefect (stanovoi).

În coloniile bulgare fie-care cap de familie posedă câte 11 deseatine și 906 $\frac{1}{2}$ stinjeni de pământ. Totalul pământului ce se află la 1882 în proprietatea coloniilor eră împărțit în următorul mod :

FELUL PĂMÎNTULUI	DESEATINE	STÎNJEŢI
Sub selişte .	4.770	2.034
Islaz. .	107.493	2.249
Fîneţe. .	106.340	1.200
Arătură	64.050	—
Pădure	2.731	—

Pe ocoluri pământul colonial se împarte în următorul mod :

OCOLUL	Sub selişte		Arătură		Islaz		Fîneţe		Pădure	
	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.
Bugécul-de-sus	2.829	—	23.876	—	48.612	755	54.443	1.200	1.549	1.200
Bugécul-de-jos	1.438	324	30.739	—	43.025	1.494	37.997	—	813	1.200
Ismail.	603	1.710	9.435	—	15.856	—	13.480	—	368	—

După datele recensămîntului anterior celui făcut la 1882, populaţiunea coloniilor bulgare la 1852 eră de 48.720 locuitori de ambe sexe. Dar această populaţiune arătată în lucrările oficiale de statistică nu este clasată ca pur bulgară, ci amestecată parte cu o minoritate de Moldoveni, parte cu Ruteni și Arnăuți, parte cu Români din Macedonia, numiți de etnografii ruși *Găgăuți*.

Pe timpul războiului Rusiei cu Turcia la 1854, s'aşa aşezat în Basarabia peste 900 familii de Bulgari; parte din ei, şi anume 30 de familii, au rămas pe locurile de selişte alese de ei, iar restul, după ce a gustat cât de dulce e viaţa norodului sub oblăduirea muscălescă, s'a întors pe la 1860 îndărăt în Turcia; la 1857 peste 2.000 de Bulgari au trecut de asemenea din Bugéc spre partea Basarabiei retrocedată către Moldova.

Pe temeiul Tractatului din Paris, 40 de colonii bulgare au trecut la Moldova. Partea Basarabiei care a format cele trei judeţe de dincolo de Prut, în anul retrocedării sale către patrie aveă o suprafaţă de 287.207 desetine şi 1.778 stinjenii pătraţi, cu o poporaţiune de 47.120 locuitori de ambe sexe. Guvernul Moldovei, primind îndărăt această parte, comparativ neînsemnată faţă cu totalul pământului românesc anexat de către Rusia la 1812, a confirmat toate privilegiile dăruite de Ţări coloniştilor bulgari. (1)

După retrocedarea Basarabiei de mătă-qi, pe când guvernul din Moldova organisă administraţiunea în cele trei judeţe, agenţii ruşi au şi pus imediat la cale un şir întreg de uneltiri criminale, pentru a turbura spiritele. La 1860, vizitând Bolgradul Ministrul Moldovei ilustrul Michail Kogălnicenu a declarat coloniştilor bulgari că vor avé a da recruţi armatei, precum daseră recruţi Imperiului Rus. Declaraţiunea acésta servi de pretext agenţilor ruşi, pentru a ridică o manifestaţiune în contra ocărmuirii pământene.

Colonia bulgară din Bolgrad trimise o delegaţiune la Iaşi, iar în acest timp agenţii ruşi au şi isbutit a produce o răscolă. D-l Tanco, Bulgar de origine, fiind pe atunci inspector peste colonii şi puindu-se în fruntea unei companii de miliţieni, impresură pe răsculaţii adunaţi în edificiul şcolei din Bolgrad; ciocnirea miliţienilor cu răsculaţii a avut de efect mai multe capete sparte, câţi-va răniţi, însă nici un mort.

După această desordine, sub îndemnul agenţilor ruşi, peste 21.500 locuitori bulgari (4.300 familii) au emigrat din Basarabia în Rusia. Acesta şi eră scopul Rusiei: dintr'o parte

(1) A se vede la anexe *Coloniile şi Domeniile Statului* la finitul volumului; asemenea *«Către locuitorii părţii din Basarabia ce trece spre Moldova»* şi *Chrisovul Căimăcămiei pentru şcolele din Bolgrad etc.*

prin această emigrare ea voiă să arate Europei că populațiunea din Basarabia ține mult la Imperiul Rus, iar de altă parte dînsa căpătă un contingent de imigranți, cu care populă stepele deșerte din Crimea.

Starea destrăbălată în care guvernul Moldovei a găsit coloniile bulgare în ceea ce privește proprietatea funciară a colonilor a fost apoi moștenită și de cărmuirea Principatelor-Unite. A lăsa această stare așa precum ea fusese creată de Rusia eră absolut imposibil și guvernul național s'a gândit a pune capăt destrăbălării. Fără de a anula valoarea unor *ukaze imperiale rusești*, a căror legitimitate nu putea să fie admisă și nici c'a fost admisă de către Tractatul de la Paris, guvernul român a consimțit să alcătuiască, pe temeiul acestor *ukaze*, admise deja de guvernul Moldovei înaintea unirii Principatelor, o lege de împroprietărire a colonilor bulgari.

Proiectul de lege alcătuit de guvernul român și votat în ziua de 23 Iunie 1874 a fost în partea sa esențială opera onor. academician d-l Ioan Kalinderu, care în calitatea sa de membru al administrațiunii Domeniilor statului, *a cercetat la fața locului, comună cu comună, colonie cu colonie*, studiând nevoile coloniștilor, defectele și calitățile acestei populațiuni pribege.

În sinul Parlamentului s'a rădicat totuși două voci ilustre în contra consfințirii privilegiilor date coloniștilor bulgari de către Împărații ruși. Aceste voci au fost aceea a lui I. C. Brătianu și a lui Michail Kogălnicenu.

Ilustrul Kogălnicenu, rostindu-se în contra legii în ceea ce privește pe Bulgari, a ținut între altele următoarele cuvinte (1) pline de adevăr :

«Să-mi permiteți a vă spune că coloniștii sunt de deosebite naționalități, iară nu numai Bulgari: sunt și Români, și când se va calcula după numărul populațiunii se va găsi că Români covârșesc toate cele-alte națiuni; sunt și Ruși, sunt și Găgăuți, aceia cari nu vorbesc nici un cuvînt românesc, sunt Români cari nu vorbesc românesc, căci acolo se face un *travaliu de desnaționalizare*, contra căruia tot-deauna am protestat ori de câte-ori am fost la guvern.»

Ioan Brătianu, luând asemenea cuvîntul, a arătat că Trac-

(1) Desbaterile parlamentare, ședința Adunării Deputaților de la 26 Iunie 1874.

tatul de la Paris nu impune României datoria de a consfinți nisce privilegii excepționale, hărăzite de Împărații ruși coloniștilor bulgari.

Ori-cum, în ședințele de la 26 Mai și 30 Mai 1874 Corpurile Legiuitoare române au votat o lege, prin care s'au regulat în fine *definitiv* proprietățile statului din Basarabia de la sud ocupate de coloniști.

Iată acea lege în părțile sale esențiale:

«*Art. 1.* Coloniștii și cei-lalți locuitori Țării domeniilor din Basarabia devin și rămân deplinii proprietari pe pământul supus posesiunii lor, în întindere mărginită, *cei dintâi până la 50 deseatine*, iar cei de al doilea până la 30 deseatine pentru fie-care cap de familie în ființă în ziua promulgării prezentei legi și în limitele terenului ocupat de dinșii astăzi în fie-care comună.

«Când întinderea terenului specificat mai sus nu va fi de ajuns pentru a se da la fie-care cap de familie câte 50 sau 30 deseatine, atunci se va împărți pământul în părți egale între dinșii.

«În cas când pământul ocupat de acești locuitori în fie-care comună va fi de o întindere mai mare peste numărul de 50 sau 30 deseatine destinate fie-cărui cap de familie, atunci prisosul terenului rămâne proprietate liberă a Statului.

«*Art. 2.* În întinderea terenului dat locuitorilor Țării coloniști sau domeniilor intră și vatra satului, precum și grădinile, viile, livezile, pădurile și plantațiunile de ori-ce natură.

«*Art. 3.* Văduvele cu copii necăsătoriți se prenumără între capii de familie.

«*Art. 4.* Preoții bisericilor au facultatea a cere să fie prenumărați între capii de familie în comunele unde se află așezați.

«*Art. 5.* În fie-care comună se rezervă, fără nici o despăgubire, odată pentru tot-deauna, câte 60 deseatine teren pe sâmba bisericești, ca dota ei, pentru întreținerea clerului și a celor-lalți slujbași bisericești în activitate.

«*Art. 6.* Nu se vor prenumără între capii de familie locuitorii Țării contribuabili cari se găsesc așezați în comune, afară numai dacă nu vor fi căsătoriți cu coloniste.

«Locuitorii din această categorie, *Români* sau împroprietă-

riți, aș facultatea de a *primi câte 10 deseatine* de fie-care cap de familie din pământul de prisos aflat în diferite comune sau din terenurile libere ale Statului.

«*Art. 7.* Locuitorii contribuabili arătați în precedentul articol, cari vor voi a usa de această facultate, sunt ținuți de a face declarațiune, sub pedepsă de a nu li se mai ținé în seamă cererile ce vor face în urma încheierei lucrării comisiunii.

«Despăgubirile ce se cuvin de la acești locuitori pentru fie-care deseatină de pământ vor fi tot acele determinate prin art. 13 pentru locuitorii coloniști sau domenieni. Acești contribuabili, strămutându-se de pe pământul ce se cuvine numai foștilor locuitori coloniști sau domenieni, aș drept de a se desface de casele pe cari le părăsesc, având comuna dreptul de răscumpărare.

«*Art. 8.* În termin de 15 ani de la promulgarea prezentei legi, nici foștii coloniști sau domenieni, nici cei-lalți locuitori simpli contribuabili sau moștenitorii lor, nu vor pute înstrăina nici ipotecă proprietatea lor, nici prin testament, nici prin acte între vii, decât către comună sau către verii-un alt locuitor din acea comună.

«*Art. 9.* Când un locuitor colonist sau domenian va muri fără testament sau fără a avé moștenitori, partea lui de pământ o va luă comuna, cu îndatorire de a plăti datoria lui pentru pământ.

«*Art. 10.* Se desființază odată pentru tot-deauna și în totă întinderea coloniilor și a domeniilor drepturile, privilegiile monopulurilor de cârciumi etc.

«Pentru înlesnirea locuitorilor foști coloniști și domenieni la plata despăgubirii către Stat, ei vor fi *scutiți de recrutațiunea pentru armată* permanentă în timp de 10 ani de la aplicarea acestei legi.

«*Art. 11.* Nu intră în numărul deseatinelor acordate prin art. 1 drumurile naționale, județene și comunale etc.

«*Art. 12.* Liberî sunt locuitorii a-și adăpa vitele în toate apele, a prinde rață în lacuri și în gârle și a pescui cu undița ori-unde vor voi, fără a băgă năvod sau plasă.

«*Art. 13.* Prețul pământului, pe care locuitorii devin deplin proprietari după art. 1 al prezentei legi, va fi de câte 80 lei de fie-care deseatină.

«Ast-fel capul de familie colonist va plăti fie-care, după numărul deseatinelor ce i se cuvine în comuna unde se află pentru prețul pământului, în termen de 15 ani, câte lei 6 bani 70 de fie-care desetină pe an, adică procente 2 $\frac{70}{100}$ și amortisment lei 4 $\frac{70}{100}$.

«Acastă plată se va răspunde odată și în același termen cu dările fiscale.

«*Art. 14.* Fe-care comună rămâne răspundătoare către stat pe tot intervalul de 15 ani pentru sumele cuvenite fiscului în virtutea acestei legi.»

Acastă lege s'a pus în aplicare de la 1 Ianuarie 1875.

Imediat după ce legea a fost votată de Corpurile Legiuitoare, d-nii administratori ai Domeniilor și pădurilor statului au expediat următoarele ordine, privitoare la punerea în aplicare a legii :

Adresa Domnilor administratori ai Domeniilor și pădurilor statului sub No. 13.831 din 2 Iulie 1874 către prefectul județului Bolgrad.

(Monitorul Oficial, 6 Iulie 1874.)

«Legea pentru regularea proprietății Statului din Basarabia s'a votat de Corpurile Legiuitoare și s'a promulgat prin decretul No. 1.247.

«Primul și cel mai important pas pentru aplicarea acestei legi este, domnule prefect, constatările ce urmează a fi făcute de comisiunile prevădute și instituite de lege.

«Pentru întocmirea lor și începerea lucrărilor *cât de curînd*, am delegat din partea noastră pentru comunele domeniene pe d-l inspector financiar N. Petrescu și pentru comunele coloniene pe d-l inspector financiar A. Duca, pe cari anunțându-l d-văstre, vă rugăm a lua și din parte-vă dispozițiunile necesare, ca și consiliile comunale să-și aleagă delegații lor cel mult până la 10 Iulie curent.

«Veți bine-voi, domnule prefect, a da delegaților noștri, când se vor prezintă la d-văstre, tablourile de numărul locuitorilor și al deseatinelor după roluri, liste de numirea terenelor libere și ori-ce alte informațiuni.

«Administratori: *I. Kalinderu, I. Văcărescu.*»

Ordinul administrațiunii Domeniilor și pădurilor statului către inspectorul financiar A. Duca:

«....Administrațiunea făcînd alegere în persoana d-văstre pentru a o reprezintă în comisiunea pentru comunele coloniene, vă invită să începeți operațiunile d-văstre, avînd a face constatările următoare:

«I. Numărul capilor de familie în ființă în ziua de 18 Iunie, data promulgării legii, al deseatinelor ocupate de dinșii la acea epocă în fie-care comună, care nu va trece peste acela de 50 deseatine pentru fie-care cap de familie, etc....»

«Vă invităm dar a plecă îndată și a vă duce la reședința județului, unde, luând scîință de la d-l prefect despre numirea delegaților, să începeți lucrările.

«Administratori: I. Kalinderu, I. Văcărescu.»

Același ordin a primit și d-l N. Petrescu.

Monitorul Oficial din 1874 Iulie 6 publică, alături de aceste adrese, și modele de *procesle-verbale*, pe cari erau da-torii a le dresa delegații administrațiunii domeniene la fie-care comună separat și în cari se înscriseră cele constatate la fața locului. Aceste procese-verbale erau iscălite atât de către delegatul administrațiunii, cât și de delegatul comunei.

În *Monitorul Oficial* No. 151, cu data de 12 Iulie 1874, cetim apoi următorul document foarte semnificativ:

Adresa administrațiunii Domeniilor și pădurilor statului cu No. 14.423, din 9 Iulie 1874, către prefectul din Bolgrad:

Diarul intitulat «Ecoul Basarabiei», în numărul său de la 23 Iunie anul corect, se încercă a denatură cu totul textul precis al legii pentru regularea proprietății statului din Basarabia, făcînd, între alte multe neadevăruri ce avansază, a se răspîndi șgomotul: 1. că după această lege singură comuna devine proprietară pămîntului, iar nu individul; 2. că contribuabilii stabiliți prin diferite comune nu au dreptul de a cere să fie împrumătați cu câte șee deseatine decît în cazul cînd acești contribuabili vor fi căsătoriți cu coloniste, și 3. că locuitorii din comunele Nou-Caragaciu și Tropoclu, au rămas ca nisce proletari, cu toate promisiunile ce li s'au dat de guvern.

«Administrațiunea Domeniilor și pădurilor Statului se crede datore, atît în interesul adevărului, cât și pentru a nu lăsa să fie induși în eróre și *exploatați după cum au fost în trecut de către unii rîi voitori* acești pacinici și laborioși locuitori, a da următoarele lămuriri:

«1. Că în ce privește punctul întâiu, legea și instrucțiunile date pentru executarea ei ordonă împrumătarea individuală pentru fie-care cap de familie, colonist, domenian și contribuabil, pe o întindere de pămînt determinată.

Dacă comuna este responsabilă după lege de plata despăgubirii pămîntului, acesta nu pôte face ca fie-care cap de familie sau contribuabil să nu fie singur proprietar pe pămîntul ce i se cuvine după lege; ceea ce dovedeșce și mai mult că legea ordonă împrumătarea individuală este că însăși ea, prin art 8, arată modul cum pôte fie-care cap de familie a dispune de proprietatea sa.

luî: vicleşugul, ipocrisia, cruşimea, tenacitatea în a exploata, mîndria faţă cu cel mai slab şi umilinţa, linguşirea faţă cu cel mai tare.

Starea economică a coloniştilor e foarte prosperă, multumită de o parte muncii şi spiritului de economie al Bulgarului, iar de alta privilegiilor cari apără coloniile de rapacitatea amplexurilor ruşi. Aspectul satelor, portul locuitorilor, starea sanitară a populaţiunii în general, totul poartă sigiliul îndestulării şi chiar al belşugului. Casele coloniştilor bulgari, după exteriorul lor, sîmănă a case de chiaburi de prin satele noastre; în coloniile mai mari, ca Tarachia sau Cubeu, există chiar case spaţioase ca la oraş.

Femeile colonilor trăiesc separat, într-o parte anumită a locuinţei, în care străinului îi este oprit de a intra. Odaia de primire, după obiceiul oriental, are la cei avuţi un divan de-alungul pereţilor; divanul e acoperit cu rogojină şi velinţe; la săraci divanul se construiesc dintr'un fel de prispă şi este acoperit numai cu rogojină. Intr'unul din colţurile odăiei se află chivotul cu icoanele, înaintea cărora se atîrnă o candelă.

Familia bulgară e tipul curat al familiei patriarcale. Şeful familiei e tatăl; femeia-mamă n'are alte datorii decît aceea de a îndeplini voinţa şefului şi de a rămîne robă, iar nu tovarăşa cea supusă. Femeia bulgară e credincioasă şi castă.

Portul colonului bulgar se compune dintr'o căciulă, o scurteică de postav albastru închis, cu mânecile răsfirate, o păreche de pantaloni de aceeaşi culoare, largi sus şi creţi în dos, iar jos foarte strîmţi şi lipiţi pe picior. Talia se încinge cu un brîu de culoare roşie sau verde, sub încingătoare se poartă cuţitul şi luleua. De-asupra acestor haine se aruncă pe umeri o *giubea* sau o *şamolasea*.

Femeia bulgară e înaltă, ososă, cu umerii largi, lipsită de graţie, cu ochii mici şi trăsurile feţei aspre. Portul ei se compune dintr'o fustă sau două şorţuri şi o scurteică cusută cu firuri de multe culori. Sub scurteică, o cămaşă de pânză sură, cusută pe umeri şi pe la mâneci, asemenea şi pe pôle. Desemnul broderiei e făcut une-orî cu mult gust, iar când e copiat de la Rusoice, bizar şi ridicol. Fetele îşi împletesc părul în numeroase cosiţe mici şi subţirele, atîrnând la vîrf

lor câte o monedă de argint. Coafura e grotescă și lipsită de gust. La gât se poartă mărgelile și panglicuțe.

În mâncare colonistul bulgar e foarte sobru; arta culinară constă în două feluri de mâncare: *zelena*, carne cu legume, și *friptura*. Ambele feluri se fac cu mult ardei; din legume se preferă prazul și cépa.

Colonul bulgar e religios și formalist mare față cu ritualul bisericesc. Bătrânii aș, ca și Mahometani, obiceiul ca cel puțin odată în viață să viziteze Ierusalimul și muntele Athos. Acela care a făcut deja acest pelerinagiū pios aduce neapărat acasă un certificat iscălit de către Patriarchul Ierusalimului, care-i dă dreptul de a purta de atunci înainte titlul de *Hagiū*. Titlul acesta apoi servă drept nume de familie: Hagi Petcu, Hagi Tóder, etc.

Din sărbătorii coloniștii bulgari sărbătoresc mai cu deosebire: Înălțarea Domnului, Adormirea, ziua Sf. Michail, ziua Sf. Ciril și Metodie, Sf. Gheorghe și Sf. Dimitrie. În aceste din urmă două zile se face pomană. După isprăvirea muncii agricole, când bucatele s'aū ridicat și viile s'aū cules, Bulgarii prăznuesc sărbătórea numită: «*Za Boje ime*». În această zi fie-care gospodină face colivă, taie puī, purcel, mel, și toate bucatele se aduc la biserică pentru a fi binecuvîntate de preot; după leturghie, parte din bucate se împarte pe la sēraci, parte se dă clerului și restul se aduce acasă, unde se consumă de familie.

Nascerea. Când se nasee un prunc, móșa îl duce la preot, avēnd într'o mână un pahar gol și un mănunchiū de flori uscate. Preotul cetesce molitva și umple paharul cu aiazmă; apoi móșa se întórece acasă și stropesce pe noul născut și pe lehuza cu aiazma adusă. Mai pe urmă vin vecinii și felicită pe mamă, aducēnd daruri: ulcioraș de vin, nucī, fructe, mere. Móșa cóce apoi un fel de lipie (pită), pe care o pune frumos pe masă.

Când se strîng vecinele, se arde în odaie tāmăie, tāmăindu-se sf. icóne, lehuza și óspeții. După acēsta, fie-care femeie își spală mánile și rupe câte o bucată din pită.

Căsătoria la Bulgari. Flăcăul își alege de obiceiū mirésa după consimțemintul părinților. La orașe pețitoria se face direct, la sate prin intermediul unor persoane particulare. Odată consimțemintul căpētat, mirele saū părinții săi trimit

pețitori la părinții fetel. Acești pețitori se înțeleg despre zestre și cele-lalte privitoare la căsătorie. Din ziua când înțelegerea s'a făcut, obiceiul cere ca tinerii să nu se vadă până în ziua nunței. În curgerea acestui timp mirele face daruri rudeniilor miresei și se ocupă de toate cele necesare miresei pentru nuntă. Joi, dacă cununia s'a fixat pentru Duminică, atât în casele fetel, cât și în casele flăcăului, se adună fetele satului și trec făina prin sită. Făina de nuntă se trece prin trei site puse una peste alta. La mire, în sita de sus se pune inelul sêu, la mirésă al ei; pentru această operațiune mistică mirele face daruri fetelor. Vinerea, fetele se adună din nou și coc câte o pâne. Pe timpul cât durază operațiunea cântă lăutarii, iar după ce pânea s'a scos din cup-tor, ea se unge cu miere și de aceea se numește *medenița*. Pânea de nuntă se pune pe o tavă, iar peste dinsa inelul și un pahar cu vin. Apoi fetele încunjură masa, cântă și petrec. În fine una din fete remite inelul miresei mirelui și vice-versa, vinul din pahar se varsă jos, iar *medenița*, se împarte între cei prezenți. După această petrecere mirele urmat de lăutari face vizită miresei.

În ajunul cununiei, se face în casele mirelui ceremonia rasului. Se rad mirele, nașul, vorniceii și cei-lalți oșpeți de frunte.

Când bărbații și-au isprăvit toaleta, apare nașa, urmată de prietenele miresei, pentru a transporta de la mire la mirésă darurile de nuntă și rochia miresei, făcută pe socotela mirelui. Darurile se așază pe tave și scânduri și procesiunea se rinduesce în următorul mod: înainte merg lăutarii sau cimpoierul (*haida*), după ei vorniceii cari duc îmbrăcăminte la miresei, apoi oșpeții și alții cu darurile pentru rudeni. Când procesiunea se apropie de casele miresei, spre întâmpinarea ei ese nașa, ținând de mână pe mirésă; în curte pe nisce lavițe sunt expuse lucrurile de mână ale fetel, precum și darurile de nuntă destinate mirelui.

Voiniceii transmit darurile; drept resplată primesc câte un pahar de vin, apoi în schimb ieau în primire darurile miresei pentru mire.

Diminéța, în ziua când se face nunta, flăcăii cu *haida* în frunte merg după naș și nașă, pe cari îi aduc cu mare alaiu în curtea miresei; tot acolo vine și mirele. Datoria nașilor

este de acum înainte de a aşterne tulpane sub picioarele tinereii părechii, de a culege darurile de la oşpeţi şi de a lega mâinile noilor căsătoriţi la biserică. Când procesiunea se îndreptă la biserică, mirésa merge cu capul acoperit cu betelă. La biserică, pe când se cântă «Isaia dănţuesce», enoriaşii prezenţi la cununie presară tinăra păreche cu flori, bonbone, nucii, etc. Se face învălmăşelă mare, din cauza copiilor, cari se aruncă peste zaharicale.

Din biserică toţi se întorc acum în casele mirelui; *haida* cântă în fruntea procesiunii, iar flăcăii slobod focuri de pistole. Dacă mirele nu e din acelaşi sat, flăcăii satului din care e mirésa opresc procesiunea şi cer de la mire să răscumpere fata. Răscumpărarea se face cu ceva mărunţiş.

În casele mirelui se primesc felicitările şi oşpeţii se cinstesc cu vin. În unele colonii din judeţul Akerman e obiceiul ca mirele şi mirésa, pentru a primi felicitările, să se așeze la o masă, mirele ținând pe genuchi un băţel, iar mirésa o fetiţă.

După felicitări se serveşte masa, la care însă nu ieaă parte rudele miresei.

După masă se fac alergări de cai şi tineretul dănţuesce la sunetele asurzitoare ale *haidei*.

De la mire invitaţii merg la părinţii miresei, de unde apoi transportă zestrea fetei în casele noilor căsătoriţi. La mutarea lucrurilor, de obicei, se opune sora miresei, cu care vorniceii se certyă, propun bani în schimb, iar la urma urmelor făgăduiesc fetei că s'o ieă şi pe dînsa.

Sera se dă prînzul în casele mirelui; la acest prînz sunt invitate acum şi rudele miresei, afară însă de părinţi; în timpul prînzului rudele fetei fac cadouri naşului şi naşei, apoi oşpeţilor. Cadourile se compun din prosope cusute, tulpă, cămăşi, etc.

Fie-care din oşpeţi, după ce a căpătat darul, pune pe o tavă pregătită dinainte ceva parale. Suma depusă în numerariu trebuie să fie echivalentă cu darul primit sau mai mare decât darul, iar nici decum mai mică. Mirele şi mirésa nu asistă la această operaţiune financiară.

După ce prînzul s'a isprăvit, rudeniile miresei plécă, iar naşul şi naşa duc pe tineri în odaia nupţială. Aci mirele dă apă naşului, pentru ca să-şi spele mâinile, iar naşul vîră

în sînul mirelui busuioc și... batista cu bani, adunați de la ôspeți.

A doua zi după cununie, tînerul trimite socrului cadoù un țap saù un berbec, côrnela cãruia sunt împodobite cu panglici, clopoței și altele. (1) Animalul e condus de cãtre

(1) Autorul a asistat la o nuntă din satul Izerlia, din județul Akerman, unde a fost martor unor obiceiuri, cari întru cãt-va se deosebesc de cele descrise mai sus. Causa, de sigur, este faptul cã Bulgarii din Izerlia sunt Rumelioți.

Satul Izerlia este așezat pe malul drept al riului Chirghiz-Chitai, ce se revarsă în limanul Chitai. Pozițiunea sa geografică este sub 46° de latitudine și 29° de longitudine de la Greenwich, pozițiunea topografică la o înălțime de 170 metri de-asupra nivelului mării.

Izerlia, precum am spus, este locuită de Bulgari rumelioți, cari au emigrat în Basarabia pe la 1828—29, fugind de iataganul Turcilor.

Numele satului s'a dat de emigranți și derivă de la cuvîntul turcesc *izerlia*=robie. Betrânii satului povestesc în această privință următoarele :

În apropiere de satul natal al Bulgarilor rumelioți eră un sat turcesc. Într-o nopțe nise Turci din acest sat au năvălit asupra Bulgarilor și le-au răpit vre-o 10 fete, pe cari apoi le-au vîndut în robie la Stambul. Această tristă întîmplare a fost cauza cã alți Bulgari porecliră pe locuitorii satului călcat de Turci de *izerlii*, adecă robi. Locul unde s'au așezat emigranții venind în Basarabia a fost pustiit. Altă dată însă, după dîsele bîtrânilor, aci a fost un sat tătăresc. În apropierea satului se află o movilă, care, se dice, cã ar fi un mormînt a vre-unui Han tatar; puțin mai departe trece valea *Marin*, apoi valea *Roman* și în fine valea *Cernevo-Dere*.

De ôre-ce Izerlia este construită pe un loc înalt, iar împrejur nu există de loc mlaștine și locuri băltoșe, de aceea clima e fôrte sănătoșă : aerul curat, lipsit de ori-ce exhalățiuni miasmatică, circulă liber; bôle epidemice nu există și chiar la 1848—56, precum și la 1866, când în Basarabia întrégă bîntuia cholera, la Izerlia n'a fost nici un cas de această bôlă.

Cu tôte acestea satul Izerlia simte mare lipsă de apă; apa din puțuri e sărată, neplăcută la gust, și locuitorii, pentru a avé apă pentru adăpatul vitelor, sunt nevoiți să facă stăvilare în vale, pentru înmagazinarea apei de plôie. Firesce cã această apă stagnantă vara se descompune iute sub arșița sôrelui și devine vătămătoare pentru vite.

De alt-fel satul e avut, posedă o biserică frumôșă zidită de pîtră *oolit* patru strade perfect aliniate și o piață spațioșă în mijlocul satului. După registrele bisericeii se constată, cã la întemeierea satului populațiunea eră de 380 bărbați și 320 femei, iar în anul 1891 această populațiune eră dejă de 948 bărbați și 848 femei.

Căsătoria la locuitorii din satul Izerlia se face de obicei după înțelegerea reciprocă a părinților din ambele părți. Acum vre-o 20 ani există obiceiul de a simula răpirea fetei; acest obicei a dispărut acum. Tim-pul pentru căsătorii este tòmna, pe la 26 Octobree, și érna, când adecă

cioban, care se îmbracă cu cojoc întors cu blana afară și încins cu *ceresu* (încingătoare, briu), de care se atârână *torba* (desag) cu mălaiu, un cazan mic, ceva paie pentru animal și luleua, iar în mână ciobanul ține un cârlig. Pe drum, ciobanul se preface în mascariciu, face tot felul de glume, ca să rîdă mulțimea ce-l urmează. Berbecul adus cu așă alaiu se taie imediat și apoi se mănâncă la masa gătită în onoarea tinerei părechii.

Înmormintarea la Bulgari. După ridicarea cosciugului din casa mortuară, ușa de intrare se închide imediat, pentru ca morțea, explică bătrânii, să nu intre îndărăt, ci să pășescă după cosciug până la cimitir.

În cosciug, pe peptul răposatului, se pune neapărat certificatul Patriarhului din Ierusalim, dacă defunctul a fost *hagi*, iar capul i se acopere cu o căciuliță de catifea adusă din Kiev de la Sf. Lavră. Înainte de a se închide cosciugul, preotul stropesce rămășițele pămîntesci cu aiazmă, vin și unt-de-lemn.

La înmormintarea celui dintâiu născut, mama nu asistă și părinții în ziua înmormintării nu dorm acasă, de frică ca și cei-lalți copii să nu moră.

Coloniștii bulgari cred că în fie-care Sâmbătă, de la Dumineca din urmă până la Înălțarea Domnului, sufletul răposatului revine pe pămînt: cei păcătoși pentru a se pocăi, cei dreapți pentru a călăuzi pe calea dreptății pe semenii lor. De aceea Sâmbătă țeranca aprinde candela pe mormîntul răposatului, iar pe cărbuni aprinși se arde tămăie.

Cele-lalte obiceiuri ale coloniștilor bulgari sunt aproape

poporațiunea rurală a isprăvit cu munca câmpului. Căsătoria se compune din peștorie, care se numesce *hudeju*, ședătorea fetelor: *medenic*, cununia, prânzul nupțial și remiterea darurilor miresei, numită *oteriv bula*. Ceremonialul din urină constă în următoarele: de la cununie și până Mercuri, dacă cununia s'a făcut Duminecă, mireasa poartă pe cap un tulpă roșu, care se numesce *bula*.

Mercuri casa tinerilor este vizitată de nașă și vornice; nașa se apropie de stăpâna casei și-i scote de pe cap tulpă roșu. Din acest moment, se consideră că noua căsătorită a devenit femeie. Dînsa e încunjurată de vecine, cari o felicită și-i fac cadouri. La solemnitatea scoterei *bulei* bărbații nu se admit, iar femeile cîntă cîntece erotice.

analóge cu obiceiurile Românilor și Slavilor de la *médă-qi*. Așa de pildă, în ziua de 24 Iunie, fetele bulgare se adună la un loc și, îmbrăcate peste haine cu rogojină și papură, iar pe cap purtând plante acuaticе, își aleg dintre ele o regină (1) și es la câmp, unde prind fluturi. Observând un fluture sburând, fetele cântă în cor:

Paparuda zlata
Pred Peruna leta,
Leta și proleta,
Po polea sea meta
I Bogu sea moli:
— Daі, Boje dijdeј!
Da israstit niva,
Nivі, și nivadi
Bari, bari vodi:
Blata, blata vina!
Vseac slac i tigar...

Paparuda de aur
Dinaintea lui Perun sbórá,
Sbórá și trece,
Pe câmp se svırcolesce
Și la Dumneдеu se rógă:
— Dă, Dómnе, plóie!
Pentru ca să crească ogorul,
Ogórele și câmpiile,
Multă, multă apă!
etc.

Motivul cântecului e fórtе melancolic. După ce fetele intră în sat, același cântec se cântă la ușile caselor și fie-care stă-până, saű stăpânul ese repede și stropesce fetele cu apă; iar ele se scutură. După acésta ele capetă daruri.

Coloniștii bulgari în ajunul Crăciunului și al Anului nou umblă prin sat și colindă. Umblă cu colinda atât flăcăii cât și copiii. Iată una din colinde, culesă în satul Izerlia din județul Akerman:

Подкаратъ ми е—коледо, коледо-ле!	Съ желто жито
Светъ Димитыръ	Светъ Димитыръ
Три шмийки	По край ходи (bis)
Съ желто жито	Бога моли
Та чи спусна	Курбанъ коли
Изъ былъ Дунавъ коледо, коледо-ле!	Выспри Боже
Дале Господъ	Юженъ вѣтеръ
Юженъ вѣтеръ	Ште изграда
Ште потопи	Новъ манастиръ
Три шмийки (bis)	Ште ленина

(1) La Izerlia de obiceiű se alege o fetiűă, pe care fetele o desbracă și-i confecționeză nisce îmbrăcăminte din papură, trestie și alte plante acuaticе. Fetiűă acésta represintă pe *paparuda*.

На врата-га
Ясна слышна
На пенджери

На кубето
Древне звѣзди, коледо, коледо-ле!
На здравіе-ти!

Іатă ѡи алă colindă, auđită tot în satul Izerlia :

Замычаса Боже Майка — коледо-ле!
Отъ Иснажденъ до коледо
Да си даби Млада Бога
Млада Бога не крыстина и не увѣрена
Че си трыгна Боже Майка
И утиди въ Іорданъ вода
Да си крысти и увѣри
Че си срецна Божа Майка
Съ светъ Димитыръ.
Отговоря Божа Майка
Добра срецна светъ Димитыръ
Да ми крыстииш и да увѣриши млада Бога
Отговоря светъ Димитыръ
Азъ не можа да го крысти и увѣри млада Бога
Той е тяжекъ, като мраморъ
Оште пари кате огынь
Пакъ си носи въ рыцѣ Божа Майка
Млада Бога не увѣрена и не крыстена
Че си срецна Божа Майка
Съ светъ Георги
Отговоря Божа Майка
Добра срецна светъ Георги
Да ми крыстииш и да увѣриши Млада Бога.
Отговоря светъ Георги
Азъ не можа да го крысти и да увѣри Млада Бога
Той е тяжакъ, като мраморъ
Оште пери, като огынь
Пакъ трыгну Божа Майка
Пакъ си носи въ рыцѣ Божа Майка
Млада Бога не крыстена и не увѣрена
Срециномъ срецна съ светъ Иванъ
Отговоря Боже Майка
Можешъ-ли ми крысти и увѣри млада Бога
Чи гу ютзе светъ Иванъ

Чи гу морна въ Йорданъ вода
И гу крыети и увѣри млада Бога, коледо!

Colindarea, prin satele bulgare, precum și prin satele române, dispare încet cu încetul, din cauza unor dispozițiuni luate de consistoriul din Chișineu, care opresce acest obicei de a se practica, considerându-l contrariu spiritului religios ortodoxe. Din această cauză poliția rurală, ajutată de preot, amendază și incarcerează pe colindători.

La Anul nou, atât în coloniile bulgare, cât și prin satele române, băieții umblă prin case cu sorcova, făcută de obicei dintr'o crenguliță de salcie. Copiii bulgari ating cu crengulița pe stăpânii casei și recităză: «Surova surova, godina zelen cuass na niva, po jivu, po zdravu nap do godina.»

Coloniștii bulgari cred în necuratul, care se amestecă în daraverile oamenilor. Ca creștinii, ei cred că fie-care om are pe îngerul său păzitor, dar afară de înger mai are și câte un drac. Unii din acești drați se prefac în câni, lupi, pisici și chiar în femei, pentru a se apropia de om. Cholera, ciuma și epidemiile sunt uneltirile necuratului. Cholera este o femeie îmbrăcată în lințoliu alb, care ține cōsa în mână și poartă părul despletit, câni satului o văd și de aceea urlă, iar omul nu o poate vedea.

Coloniștii bulgari posedă multe legende despre *vampiri*. Vampirii aceștia sunt nisce monstri, cari sunt sufletele celor sinuciuși; vampirii sug sânge de om adormit și, pentru a scăpa de acest grōznic inamic, este necesară intervențiunea descântecului vrăjitorului. Vrăjitoria sa vrăjitorul, pentru a isgoni pe vampir, întrebuintează o icōnă veche ca talisman. Cu ajutorul icōnei vampirul se poate prinde într'o butelie, care apoi se astupă și se atârnă de un copac.

Prin satele bulgăresci există babe bătrâne, cari se ocupă cu meșteșugul doctoricesc; ele vindecă bōlele cu ajutorul unor erburii și unsoări, combinate cu anume formule cabalistice, numite *baianie*.

Iată o baieanie audită de noi: «Dacă-î de la mama, să dispară ca părul roșu; dacă-î de la o femeie, să cadă sub gard, să se risipescă ca spuma mării, ca plōia pe câmp, ca vîntul în munți, să pără în pustietatea de la Tililei!»

În ziua de 8 Ianuarie femeile bulgare de obicei sîrbă-

toresc serbarea babelor (babin den). În această zi, femeile cari au născut deja copii se adună în casele mōșei și aduc cu ele cadouri și ceva merinde. Apoi se pun la sindrofie, la care bărbații nu ieaū parte.

III.

COLONIȘTII GERMANI.

Tocmai în centrul județului Akerman, pe o întindere de 130.612 desetine și 1.988 stinjenî de pămînt, sunt așezate 24 sate sau colonii germane. Acești imigranți germani au venit în Basarabia din Prusia, Württemberg și Polonia rusească.

Iată istoria acestor coloniști, așa precum am putut-o stabili noi pe temeiul unor documente atât tipărite deja în Rusia, cât și după memoriul inedit al presbiterului Wolfgang, din satul Fère-Champenoise.

În secolul XVI o parte din Germania s'a liberat de sub tutela bisericeii romane; această eliberare însă n'a putut satisface mulțimea țărănească, frământată de un ideal religios-economic mai larg decât a fost acela a lui Luther, și nemulțumirile, întemeiate pe o stare economică rea, au dat naștere proorociilor lui Zwickau, în fruntea cărora au apărut Toma Muntzer, Storch, Martin Zellarius, etc.

Acești visionari propagară întemeierea «*Noului Ierusalim*». Marele Luther se ridică atunci în contra lor și Muntzer acasă pe înțeleptul reformator cum că el a uitat pe popor și «se resfață, dormind pe puf». Muntzer s'a adresat către poporul de jos, condamnând pe cei avuți și declarându-i de «inimicii ordinii divine de pe pămînt». În cler, Muntzer nu vede decât «o progenitură a tiraniei antice, care torturează conștiința», în aristocrație pe «dușmanii împărăției lui Christ pe pămînt, nisce egoiști cari jertvesc omenirea pentru

(1) Memoriul d-lui Wolfgang a servit și d-lui Klauss în scrierea sa: *Hamn Kozoniu*.

resfățărilor lor trupesci». O atare propagandă adresată către un popor sărac și incult firesce că trebuia să producă o mare mișcare, pentru care terenul fusese deja pregătit. Țăranii s'aũ răsculat, și răscólele acestea aũ fost înăbușite cu mar! și sângeróse represalii. Pentru a scăpa de persecuțiuni, sutimĩ de țărani germani părăsiră căminele lor și și-aũ luat lumea în cap. Proseliții lui Iacob Hutter aũ fugit în Moravia, la Austerlitz, dar acolo aũ căduť în mâinile Habsburgilor catolici. Pentru a scăpa de acest jug și mai gróznic, sectanții se mutară în Ungaria, de unde însă Maria Teresia i-a alungat în Transilvania. Puțin după acésta, tot Maria Teresia i-a silit să părăsescă Transilvania și să fugă în Valachia. Aci nenorociții emigranți găsiră o primire și mai rea; impresurați din tóte părțile, jefuiți, omoriți, Hutterianii se hotărîră a fugi în Rusia. Cea dintâi colonie creată de acești eratici a fost satul Radicev din guvernământul Ciernigov.

Aceeași sórtă, pe care aũ avut-o Hutterianii, aũ moștenit-o și cele-lalte secte. Taboriții aũ emigrat cu miile în Polonia rusescă, cei din sudul Germaniei în Prusia de la răsărit.

În întâiul pătrar al secolului trecut s'a răspândit în fine printre țărani germani scirea îmbucurătoare cum că în Lutzalia din Saxonia trăia un Comite N. Zinzendorf, care se făcuse proselit înfocat al noiei religiuni. Comitele Zinzendorf eră un visător religios, care dăruí moșia sa sectanților și la 1772 întemeiă acolo o comunitate religioasă numită *Hernhut*.

Sectanții din Hernhut erau Taboriți. Ei s'aũ adunat acolo nu ca comuniști, ci ca simpli și modești agricultori, setoși de liniște și pace. Împrejurul acestor emigranți s'aũ adunat încetul cu încetul alți sectanți și în curînd Comitele de Zinzendorf a întemeiat «societatea evangelică a fraților din aceste elemente ostenite de luptele religioase. Scopul societății a fost realizarea pe pămînt a unei vieți sociale conforme cu litera Sf. Scripturí. Sub direcțiunea unui *directorium* și a unei adunări sinodale, sectanții s'aũ organizat și aũ creat mai multe comune rurale întemeiate pe muncă și ordine. Prigoniți pentru idei religioase adînc sădite în sufletul omului, emigranții aceștia se rugaũ ferbînte către Cel de sus, ca să le dea pentru suferințele lor, pentru pătîmi-

rile celor căduți în luptă, pânea zilnică: *unser tägliches Brot gib uns heute*. Și ruga lor ferbinte a fost audită.

Scirea despre acesta s'a răspândit din Hernhut cu iuțela fulgerului. Țăranii de prin satele și cătunele Germaniei, de pe malurile Mării Baltice, din Würtemberg, din Moravia, se ridicară în glóte, la auzul scirii că Dumneđeș s'a îndurat de frații lor adunați la Hernhut, și cărduri, cărduri de nenorociți s'aú îndreptat spre pămîntul făgăduinței.

Firesce că la Hernhut în curînd *«unser Brot»* a devenit neîndestulător pentru toți flămânzii și că emigranții s'aú vėdut siliți în curînd a căutã aiurea ceea ce le lipsia pentru traiu.

Tot către Comitele Zinzendorf, serie prebisterul din colonia germană Fère-Champenoise, aú venit și străbunii coloniștilor germani din Basarabia. La ce anume sectă aú aparținut ei? Acesta este cu neputință de stabilit acum într'un mod cert, de óre-ce descendenții lor profesară dejã diferite religii protestante. Un lucru însă rămâne cert, și anume că toți acești țărani germani și-aú părăsit patria din cauză că *unser Brot* devenise neîndestulător pentru toți, și toți cei cari aú luat toiagul călătorului pribég, părăsind scumpa lor patrie, se rugau ferbinte lui Dumneđeș: *«unser tägliches Brot gib uns heute»*.

Cu aceste cuvinte de rugăciune emigranții germani aú străbătut țeri întregi, până ce aú dat în fine de pămîntul făgăduit, trecend hotarul de la răsărit al Țării-Romănesci.

Firesce că această emigrațiune a flămânzilor eratici s'ar fi isprăvit printr'un desastru mare, dacă acești eratici n'ar fi fost țărani germani. Țăranul german e înzestrat de Dumneđeș cu minte sănătósă, care nu-l părăsesce nicî atunci când dînsul se cufundă în cercetări metafisice. Sectant fervent, înainte de a plecă în lume, țăranul german a procedat cu mare băgare de sémă, a cercetat, a trimis emisarii prin țeri depărtate, ca să studieze aceste țeri, și numai după ce s'aú întors emisarii lui, numai atunci s'a ridicat el și a plecat spre pămîntul făgăduinței. Așa dar el n'a avut trebuință de un Moise care să-l conducă prin pustietati, căci scia înainte dejã că n'are să rătăcescă decimi de ani până va intră în pămîntul făgăduit.

Emisarii coloniștilor germani aú vizitat Moldova, Dobro-

gea și Rusia de mătă-și; apoi, prin intermediul unor agenți speciali, au intrat în tractative cu guvernele acestor țări, au cerut și au dobândit privilegiul și drepturi excepționale. Aceste tractative au fost lungi, bine chibzuite, perfect cumpenite și s'au isprăvit, pentru Rusia de Sud și Dobrogea, numai pe la 1767.

Reprezentanții emigranților germani din Basarabia, precum și ai acelor dimprejurul Odesei și de dincolo de Nistru în general, au garantat noilor veniți următorul *tügliches Brot* :

Fie-care colonist a primit de la stat câte 60 desetine pământ bun de cultură, ales de emigranți înșiși, un mic capital în bani pentru întemeierea gospodăriei, restituibil fără procente în termen de 10 ani. Coloniștii rămăneau liberi de orice bir în curgere de 30 ani și pentru tot-deauna slobozi de recrutațiune, rechizițiunii și prestațiunii, dacă aparțineau sectei menonitiilor. Coloniștilor li se garantă deplină libertate religioasă, libertatea comerțului și a industriei. În fine coloniștii aveau la Petersburg pe lângă guvernul central un reprezentant al lor, care era să fie membru al comitetului colonial, întocmit *ad-hoc* de guvernul imperial pentru administrațiunea coloniilor.

Numai după ce acest temeinic «*unser Brot*» a fost confirmat în ziua de 27 Martie 1767 de către guvernul imperial rus printr'un anumit «*ukaz*» iscălit de Împărat, emigranții germani și-au îndreptat pașii lor spre hotarele Rusiei. În mare parte emigranții erau oameni foarte săraci, unii din ei n'aveau căruțe cu cai, și-și duceau calabalicul în căruciore mici la cari se înhămau singuri, femeile cu copilașii în brațe urmau pe jos pe acești pionieri ai muncii agricole. În așa hal treceau cârduri, cârduri de emigranți granița Imperiului Rus. (1) Călătoria dură luni întregi. Érna nenorociții se adăpostiau prin satele rusești, unde suferiau de frig și fum. În colonia Fère-Champenoise II, din județul Akerman, până acum cântă femeile germane următorul cântec, privitor la această tristă călătorie spre Basarabia:

Was ist das für ein Schmerz,
Dass ich muss Deutschland meiden

(1) Klauss, *Наша колония*.

Und nun, als Kolonist
 Viel Plag'und Kummer leiden.
 Des Morgens' kann'vorerst
 Ich nicht in Zimmer bleiben
 Vor Rauch und dicken Dampf,
 Weil hier kein Schornstein war
 Die Fenster sind von glas,
 Doch nur zwei Scheibelein
 Dass kaum die liebe Sonn!
 Kann geben ihren schein.

În acest cântec melancolic și trist, bietul emigrant descrie
 orôrea ce l'a coprins când a vădut dînsul în ce miserie
 trăesce țeranul rus:

Was soll denn das bedeuten
 Die geh'n ja bloss im Hemd
 Und das vor alben Leuten....

Apoi se povesteste cum acest Hans Russmann mănâncă
 Kapusta und Quast, cum e leneș:

Vor Faulheit stinckt der Russ
 Das ist ja hell und klar. (1)

Infățișarea țeranului rus e sêlbatică:

Sein Gestalt war böse auszuschaun
 Sein haariges Gesicht, dem That ich gar nicht trauen

Bietul țeran rus e incult și... prost:

Hier ist dem Verstand de Bauer sehr verlegen

Dar ce e de făcut? Sôrta crudă a silit să te eufundî în
 négra sălbătecie:

Mag Kosten Haut und Haar, herein ins wilde Leben

(1) Cântec cules în satul Fère-Champenoise, ocolul Maloiaroslavët, ju-
 deul Akerman.

Aşa cântă emigrantul german din Basarabia călătoria sa spre pământul făgăduit.

Cu chiū şi vai au trecut emigranţii în Imperiul Rus şi au ajuns la locul de destinaţiune. Unii s'au aşezat în stepele de la Ociacov, alţii lângă Odesa, iar alţii în Crimeea şi Basarabia.

Satele colonilor germani se aseamnă ca două picături de apă; de aceea, dând descrierea unui singur sat, facem prin acésta şi descrierea generală a tuturor coloniilor germane din sudul Basarabiei.

Satul *Deutschenthal* este aşezat pe malul înalt al riuleţului Dumba. Riuleţul, de mic ce este, nu se află desemnat pe nici o chartă geografică a judeţului Akerman. Satul se compune din două strade paralele, bine aliniolate, casele distanţate prin plantaţiuni de salcâmi. În faţa caselor, de-alungul stradei, e bulevard; fie-care casă e de un cat, cu două, trei ferestre în spre stradă. Tóte casele sunt de pétră sau cărămidă, tencuite şi spoite cu o colóre cleiósă gălbuie, albatră sau roşcată. Stréşina caselor e înaltă, podul spaţios. În fie-care curte este puţ bine întreţinut. Puţuri comunale nu există de loc, ceea ce este o trăsură caracteristică a coloniilor germane. Pe acoperişurile caselor se vęd de obicei cuiburi voluminoase de cocostîrci.

În mijlocul satului, în piaţă, se află biserica, de o arhitectură gotică, dar fórte simplă, cu ferestrele mari, luminóse. Alături cu biserica presbiteriul său casa preotului, un edificiu frumos încunjurat cu grădină de pomi. Mai departe tot pe piaţă, două edificii solide—primăria şi şcôla. Satul *Deutschenthal* posedă móră cu aburi şi atelier pentru reparare de instrumente agricole.

Împrejurul satului sunt fîneţe. Coloniştii n'au obicei de a ţine oi sau porci şi de aceea apropierea fîneţelor de sat nu e de loc incomodă. Ei ţin vite puţine şi în general nu se ocupă cu crescerea vitelor; ţin însă vaci pentru lapte. Rasa vacilor e cea numită *circasiană*. Coloniştii au încercat mai multe rase de vite, dar rezultatul dobândit i-a convins că numai acéstă rasă se aclimatiséză bine în Basarabia. Gospodari buni, ei dic în acéstă privinţă: că rasa bună trebuie să fie potrivită şi cu pieţele de deuseu, iar în Bugéc acum nu fac parale. Coloniştii ţin caî de rasă bună. Aprópe fie-care sat posedă o herghelie. Sultanul acestor herghelii e în tot-deauna

un armăsar superb, pe care coloniștii îl numesc: *Deutschen-thaler* (sau alt-fel, după numele comunei) *Ivan*. În timpul din urmă rasa cailor coloniștilor germani s'a îmbunătățit așa, în cât ei furnisază cai chiar pentru cavaleria rusă. Caii din Ancecrac sunt vestiți acum.

Coloniștii germani nu îngrășă pământul; pe alocurea numai se întrebuințază *fosfaturi*, dar ca simplă încercare. «Când pământul se va slei, vom începe îngrășarea cu băligar» dic ei.

În general vorbind, coloniștii aplică la agricultură numai ceea ce, dic ei, se potrivește cu clima și natura țerii, și rezultatul e minunat. Când prețurile pentru grâne au fost bune, ei cultivau grâu; când lâna se plătiă bine, țineaă oi; acum au început a sădi vii, de ôre-ce exportul vinului din Basarabia în Rusia s'a mărit. Viile acestea per însă de filoxeră.

În viața satelor germane impresionează mai cu sémă marea disciplină ce domnesce în afacerile obștesci; colonistul german e foarte atent la interesele comunale, el e convins de neapărata necesitate de a subordona interesul privat intereselor obștei. În cas când interesele private se ciocnesc cu interesul comunei, cumpăna se plăcă spre acesta din urmă, fie chiar că fruntașii coloniei protestează. În colonia germană starostea (primarul) este o persoană mare, față cu care cei-lalți stau cu capul descoperit. A nu accepta vre-o însărcinare din partea comunei, a nu veni la adunarea obștască, a nu se presintă la vre-un incendiu sau inundațiune pentru a da ajutor, nici nu trece prin mintea unui colonist. De aceea coloniile germane în Basarabia sunt într'o stare înfloritoare; ordinea și abundența sunt trăsurile caracteristice ale acestor sate.

Administrațiunea coloniilor posedă o autonomie destul de largă; istoricul acestei administrațiuni merită a fi menționat aci:

La 1814—1816, printr'un *ukaz* imperial s'a alcătuit în fiecare colonie câte o primărie rurală (*selski prikaz*), iar toate coloniile s'au împărțit în două ocóle: ocolul *Maloiaroslavŭi* cu 11 sate și ocolul *Cleastiŭa* cu 10 sate. Fie-care ocol avea câte un consiliu de ocol, iar ambele ocoluri se administrau de către *biuroul emigranților*, având sediul la Căușani.

La 1834 biuroul din Căușani s'a desființat, iar în locul său s'a creat *inspektoratul* (*smotritelstvo*) coloniilor germane.

La 1836 s'a format al treilea ocol, *Sarata*.

Acum coloniile se administrează de către un inspector, trei consilierii și primarii rurali. Administrațiunea este pendinte de *Comitetul coloniștilor din sudul Rusiei*, având sediul la Odesa.

Coloniile germane posedă 130.612 deseatine, 1.982 stinjeni pământ, din care:

Sub seliște	3.041 deseatine	1.600 stinjeni.
Izlaz .	48.147	1.200
Finețe	34.349	133
Plantațiuni .	2.402	367
Mlaștine	3.051	
Arătură	30.621	938

Așa că pe fie-care locuitor vin în momentul de față în termin mediu câte 8 deseatine de pământ. După datele statistice pentru anul 1892, populațiunea coloniilor germane se urcă la 42.600 locuitori de ambe sexe. După confesiuni ea se împarte în 94 % protestanți și 6 %, catolici. Avutul coloniilor ni se presintă în următorul mod: coloniștii posedă 24.000 cai, 40.000 vite cornute și 21.000 oi.

Iată acum și denumirea satelor germane, afară de cătune:

Ocolul Cleștița.

Colonia Cleștița	Colonia Paris
Hofnungsthal	Arcis vechi
Borodino	Arcis nou
Leipzig	Brienne
Berezino	Friedenthal

Ocolul Maloiaroslavț.

Colonia Maloiaroslavț I	Colonia Fère-Champenoise I
Maloiaroslavț II	Fère-Champenoise II
Culm	Deutschenthal
Tarutino (Anceerac)	Teplitz
Crasna	Denevitz
Katzbach	Plotsk

Ocolul Sarata.

Colonia Sarata
Gnadenthal

| Colonia Lichtenthal.

IV.

ȚIGANIÎ.

Acest n m de  meni     are reprezentan    s    în Basarabia, cari locuiesc at  t la m  d  -   , c  t   i la nord. Mult  mit   fapului că Nistrul nu mai e o grani  a politică, Țigani   din Basarabia c  treer   întregul Imperi   Rus, unde se   ic a fi *Rom  n  , romale, ciave*, a    că în guvernămintele de dincolo de Volga popora  iunea rus  esc      consideră de Rom  n  . Țigani   din Basarabia sunt sp  to   , svel   , de o statur   mijlocie, Țigancele frum  se   i active. Frumuse  ea lor a impresionat a    de mult pe poetul rus Pu  kin, în c  t dînsul le-a dedicat o poem   întregă. Țigani   nu posedă o musculatură puternică bine dezvoltată, media vie  ei lor e de 40 an  ; ei sunt de  tept   , inteligen   , posedă bună memorie   i cu mare înlesnire   nv    limbă străine; printre Țigani   din sudul Basarabiei sunt mul    poliglo   . Ca fire, Țiganul e blajin, naiv   i în general bun; fa  a cu ómeniĭ cari nu-l persecută   i nu-    bat joc de el, dînsul e tot-deauna afabil   i recunoscător; fa  a cu   meni necunoscu   , vicl  n   i neîncredător; iar fa  a cu cel puternic, lingu  itor   i umil. Țiganul prin fire e sfios   i chiar fricos, se supune lesne   i e ascultător; în vieța sa privată e f  rte sobru, se mul  umesce cu pu   n, dar sobrietatea sa nu-l împinge de loc la economie; din contra, el este capabil a risipi într'o singură     tot ce a c   tigat în cursul unei luni.   n general este r  sp  ndit   părerea cum că Țigani   sunt t  lhari   i ho   ; în Basarabia ac  st   părere se constata   prin chiar statistica criminală. Cu t  te aceste ei nu fur     i nu pradă nici odată pe cons  ngeni   lor. Vagabon    incorrigibili, Țigani   par a ave   două morale: una pentru n  mul lor   i alta pentru străin; a   n  el   pe al s    e crimă, dar a   n  el   pe un străin e lucru laudabil. Ac  st   morală dupl   nu este însă particularitatea n  mului țigănesc   i o observăm aidoma la

Evreii noştri, cari de asemenea nu consideră de imoral a înşelă pe un creştin (a goi), pe când a înşelă pe un Evreu se consideră de păcat. Țiganii, disprețuiți de alte nămurî, sunt cu toate aceste foarte mîndri de originea lor. Părerea lor despre această origine e diversă. Iată cum povestesc un Țigan bătrîn originea nămului său: «În țera de unde răsare sôrele se află un mare și minunat oraș, foarte avut în cai buni. În acea țără aŭ locuit altă dată Țiganii. Împăratul acestui mare oraș ne iubiă mult și ne ocrotiă. Lung și bine aŭ trăit Țiganii în acea țără, aŭ făcut copii mulți, copiii aŭ crescut și la rîndul lor aŭ făcut copii. Dar s'a amestecat între ei necuratul și, de scârbă de a vedé pe Țiganii fericiți, a adus în acea țără o sumedenie de draci, cari, prefăcându-se în *hufi* (?), aŭ început a măcelări pe bărbați și a fură pe femei. Atunci Țiganii, cari aŭ scăpat cu viață, s'aŭ împrăștiat pe fața pămîntului.»

Pasiunea Țiganilor pentru viața nomadă unii o explică prin iubirea lor pentru libertate nemărginită. În adevăr, Țiganul, ca orî-ce om, prețuește libertatea și nu-i place a fi sluga altuia; dar acest dor de libertate n'are de a face cu viața nomadă. Părerea noastră este că impulsul pentru viața nomadă a Țiganilor trebuie căutat în istoria vieții acestui năm. Persecutați, disprețuiți, robiți, Țiganii abia e o jumătate de secol de când aŭ eșit din starea de cea mai grôznică sclavie; într'un timp așa de scurt nu se schimbă și nu se pot schimbă însușirile naționale ale unui năm.

Guvernul rus în mai multe rînduri a luat măsuri aspre pentru a face pe Țiganii să se așeze și prin urmare să părăsescă viața nomadă. În județul Akerman li s'aŭ dat 12.000 deseatine pămînt, instrumente de agricultură, sămînță pentru semănătură și bani pentru cumpărare de vite. (1) Poliția, din altă parte, așază cu sila câte o familie două din acești nomași printre sătenii Români. Dar toate aceste aŭ fost în zadar. Speranța de a face din Țiganii locuitori stabili nu s'a realizat; măsurile coercitive n'aŭ ajuns la nici un scop și banii cheltuiți s'aŭ risipit fără nici un folos. Țiganii nu s'aŭ făcut agricultori buni și ultimul recensămînt orînduit

(1) *А. Ежовъ, О колонизъ въ Бессарабіи. Записки Бессараб. Об. Комитета, 1864, т. I.*

Monumentul lui Puşkin în grădina publică de la Chişineu.

de guvern a dovedit că jumătate din familii au dispărut, iar cei rămași nu mai posedă nici vite, nici unelte de agricultură.

Cu toate aceste un lucru merită atențiunea oamenilor de stat, a matorilor de a reformă moravurile și obiceiurile popoarelor în douăzeci și patru de césuri: în Basarabia există déjà numeroase familii de Țigani cari au părăsit viața nomadă de bună voie și fără nici o siluire. Acești Țigani nenomași sunt meseriași prin orașe, lăutari, servitori etc. Imprejurările vieții i-au făcut pe aceștia de a se desbărâ de trăsura caracteristică a némului lor și de a se conforma cu cerințele unei vieți sociale noue. Același lucru se observă și cu Țiganii de la mătă-noptea Basarabiei, unde există acum câte-va sate de Țigani cari nu mai vagabondéză, ocupându-se cu industria lemnăriei (confecționarea lingurilor, albiilor etc.).

Viața socială a Țiganilor din Basarabia acum două decenii aveă propria sa organizațiune, care acum încet cu încetuș s'a descompus, mulțumită schimbării împrejurărilor în mijlocul cărora ei trăesc. Altă dată Țiganii se despărțeau în *tabere*; fie-care tabără se compunea din decimii de familii și aveă în capul său un bulibașă, ales de capii de familie. Ca semn al autorității, alesul purta tot-deaună un biciu în mână, cu care manevră pe spinarea supușilor săi. Acum, precum am dis, această organizațiune a dispărut.

Viața de familie e adinc sădită în sufletul Țiganului, care e bun părinte și-și iubesc copiii. Țiganul din Basarabia se căsătorește de cu vreme: la 13 ani fata și la 15—16 ani băiatul forméză déjà o păreche de tineri soți. Părinții fetelor se îngrijesc tot-deauna de zestre, care, firesce, nu constă în lucru mare. Căsătoria la Țigani se mărginesce la două, trei obiceiuri imprumutate de la alte némuri și se isprăvesce prin mesă și danțuri, cari duréză mai multe zile. În județul Chișineu, după cununie, se obiceiuesce ca înaintea tinerilor să se spargă un ulcior, peste fărământurile căruia trebuie să calce mirésa. Acest obicei există însă și la Ruteni.

Datoriile de familie pentru Țigan sunt lucruri sfinte. Femeia căsătorită în genere e credincioasă bărbatului său, deși ca fată se bucură de cea mai mare libertate sexuală. În această privință merită a se notă că moralitatea fetelor de pe timpul cât Țiganii erau nomași a decădut mult acum când Țiganii au început a se așeza și a trăi prin orașe.

Portul Țiganilor din Basarabia e același ca al Țiganilor, noștri. În privința îmbrăcăminte, Țiganul e în general mai curat decât Țiganca, fetele sunt mai curățele decât femeile. Cu totă necurătenia hainelor însă, Țigancele sunt cochete, își increșesc părul pe frunte, poartă cercei, inele și mărgеле la gât. De obicei Țigancele din Basarabia nu poartă fuste, ci catrințe, încinse la briu cu o încingătoare lungă roșie.

Țiganii din Basarabia sunt ortodocși, își botéză copiii și se căsătoresc la biserică, la înmormintare invită pe preot, dar cu toate aceste n'au de loc idei precise despre religiunea creștină. Țiganii nomadi nu recurg la biserică aproape de loc. Iată de pildă ce scrie despre îndatoririle religioase ale Țiganilor protopopul județului Akerman: «Starea moralei religioase din satele țigănești Cair și Faraonovca este foarte decădută. Obiceiunii în viața nomadă de altă dată de a nu merge la biserică, Țiganii nici acum nu vin la biserică, iar pe copiii lor nu-i trimit a se griji și a se spovedi. În bordeiele lor însă au icône, lângă care obiceinesc a aprinde candelă la sărbători mari. Preoții adese-ori cu sila și fără a fi plătiți le botéză copiii și fac sfestațiile obiceiuite.» (1)

Printre îndeletnicirile cu care se ocupă Țiganii din Basarabia, rolul mare îl joacă până acum vîndarea cailor. În privința acesta ei sunt foarte îndemânatici. Țiganul învață această meserie lucrativă din copilărie. Băiat de 10—15 ani, dînsul deja merge împreună cu tatăl său la iarmaroc, unde învață toate chițibușurile cu care să înșale pe cumpărătorul nepriceput. În această privință Țiganul din Basarabia a creat o adevărată școală: un cal leneș, apatic, slăbănog se preface în mâinile sale ca prin minune într'un cal neastămpărat, vioiu, care mănâncă pămîntul; un cal bătrîn pare tînăr și plin de vlagă vieții. Firesce că toate acestea dispar imediat ce calul a fost vîndut și dus acasă. Alături de comerțul de cai, Țiganii se ocupă cu furatul cailor, și în această privință ei sunt o adevărată plagă a Basarabiei.

Țiganii se ocupă de asemenea cu meșteșugul veterinar și, după spusele unor omeni competenți, posedă lecuri destul de eficace pentru unele bôle. Așa de pildă unul din vete-

(1) *Записка о кочевых племенах и, кн. епарх. вѣдомости, 1872, No. 4.*

rinarii militari ruși scrie despre acești Țigani următoarele: «In Basarabia am văzut un Țigan care vindecă astma cailor cu ajutorul paielor tăiate mărunț și presărate cu puțină făină. In tot timpul (șese, șapte zile) caii se adapă foarte rar și câte puțin. Firesce că astma nu dispăre cu desăvîrșire, dar se ușurează, precum am putut observa.» (1)

Capacitățile musicale ale Țiganilor sunt bine cunoscute la noi. Celebru Liszt a ținut despre muzica țigănească următoarele: «Țiganii nu recunosc dogme, legi, reguli și disciplină în muzică, precum nu recunosc aceste lucruri în viață. După părerea lor, tot e frumos ce le place. Ei nu se dau înderăt înaintea cutezanței celei mai mari în muzică, dacă dînsa se conformeză cu instinctul lor... Ei au creat muzica lor proprie, și această muzică bizară farmecă auzul omului cult prin bogăția ritmului, libertatea avîntului, modulațiunea varie și tristeța sa veselie sa nebună.»

Limba țigănească, după părerea unor linguiști, nu formează propriu țin o limbă separată, prin sine stătătoare; rădecina acestei limbi e limba sanscrită. Țiganii din Basarabia posedă o limbă amestecată din cea română și cea sanscrită, cei cari au emigrat din Basarabia dincolo de Nistru au adoptat multe cuvinte rutenesci, cei cari au ajuns a se stabili în Rusia cuvinte rusesci, cei din Polonia polonesci (2). Așa de pildă:

Țigănește:

Rot .

Dembîto

Laznea

Schempo

Zelano

Gorestîr

Dumiskirava

Românește:

. Róată

Polonesce:

. Dab

. Lagnia

. Skampy

Rusesce:

. Зеленый

. съ горя

Rutenesce:

. Duma

(1) *Архивъ ветеринарыя навизъ*, 1880, No. 3, p. 76.

(2) О материалахъ для изученія цыганъ, М. Кузавинъ, *Извѣстiя Импер. Рус. И-ста. Общ.* 1881, XVII, выпускъ V.

Țigănescă (la Cair din Basarabia):

Bravino .
Ștunda
Fenștir

German :

Brantwein
Stunde
Fenster

Iată acum câte-va cuvinte din limba țigănească a Țiganiilor din Basarabia culese de noi :

Noroc	Bacht
Pétră	. Bar
Băiat .	Savo, săvoro
Fetiță	Sej
Frate .	Pral
Dumneđeș	. Devel
Apă	Paj
Țiuă	Des
Cal	Grast, grasno
Căruță	Vordon, urdon
Avut	Barvalo
Bun	Lașo
Ved	. Dikay
Trăesc	. Žuvan
Sciū	Žanau
Merg	Žau
Țigan	. Romni, Rom.

Precum am mai Țis noi deȚă mai sus, Țiganii din Basarabia aũ fost emancipaȚii la 1861. Dar înainte, încă pe la 1836, printr'un *ukaz* imperial, sutimă de familii de Țigani aũ fost improprietărite în judeȚul Akerman. În satul Cair s'aũ stabilit 150 familii, iar în satul Faraonovca 165 familii. Apoi, printr'un alt *ukaz* imperial datat din Țiua de 29 Maiu 1839, aceștii Țigani aũ fost înscriși printre Cazaci.

Țiganii din Basarabia posedă cântecele și poveștile lor proprii, carii aũ fost culese de către d-l Cunavin (1) și alȚii.

(1) *A se vedé*: О матеріалахъ для изученія цыганъ; — М. Кунавинъ, Цыганская старина; — *Новое Время*, 1886, No. 3844; — К. П. Наткановъ, Цыгане Спб. 1887; — К. Голушиловъ, Проклятое племя, Тобольскія Вѣдомости за 1879 г.

V.

RUTENII.

Obiceiurile Rutenilor din Basarabia se asemănă mult cu obiceiurile românești și, în general vorbind, din toate popoarele de gînte slavă, singurii Rutenii se asimilează mai lesne cu Români. Causa acestui fapt caracteristic trebuie căutată, după părerea noastră, în caracterul acestui popor slav, format sub împrejurări istorice analoage cu cele în care a trăit și némul nostru.

Nascerea. După ce pruncul s'a născut și totul s'a rînduit în casă, tatăl previne pe preotul satului, care vine și cetesce rugăciunea cuvenită, apoi dă nume noului născut. Cu această ocaziune preotul primesce în dar colaci și ceva parale. După plecarea preotului, vin vecinele, cari felicită pe lehuză și-i aduc în dar ceva merinde.

A patra zi după nascere, femeia se scolă din pat, iar în locul ei se culcă bărbatul, care se preface bolnav; în acea zi femeia devine stăpâna casei. Obiceiul acesta din urmă, menținut până acum prin satele rutenesci din județul Hotin, se consideră de țărani ca un fel de caraghioslie, despre care se vorbește glumind și rîdînd.

Botezul copilului se face érna în casele preotului, iar vara la biserică. După botez, nașul și nașa sunt invitați la prînz. În ziua a patru-decea după nascere, lehuza merge la biserică, ducînd pruncul în brațe. Aci copilul, după ce s'a împărtășit cu sf. taine, se consideră că a devenit enoriaș al bisericii, pentru care preotul este felicitat de mireni.

Căsătoria. Obiceiurile Rutenilor la nuntă se asemănă mult cu ale Românilor. Iată modul cum se petrec lucrurile prin satele rutenesci din județul Hotin. (1) Avînd de gînd a se căsători, tînerul trimite pețitori. Pețitoria se face de obicei séra. Pețitorii, visitînd casele fetei, încep tot-deauna de departe. Mirele nici odată nu e de față, ei saū așteptă rezultatul acasă, saū chiar în curtea caselor fetei. În acest moment când se face pețitoria, amicii mirelui umblă pe stradă și fac glume cu trecătorii.

(1) Autorul a fost martor la o căsătorie țărănescă la Rutenii din satul *Lescovți* (din județul Hotin).

De obicei peșitorii aduc cu ei rachiū și pâne — cari se pun pe masă ; când convorbirile aū ajuns la scop, cine-va din rudele fetei propune ca să cheme în casă și mirele. Înainte însă ca mirele să intre, cei din casă béū în sănătatea reciprocă. După acésta, fiind față și mirele, părinții fetei fixéză ȓiua pentru *a bé aldămașul* (zapiți maharicea). În ȓiua fixată se adună rudele din ambele părți, vine neapărat și preotul satului; mirele aduce cele de béut, părinții fetei daū cele de gustat. Când óspeții s'aū adunat, înainte de a se pune la benchetuit, se procede la logodnă (zaricina). Se întreabă atât flăcăul, cât și fata, dacă de bună voe și nesiliți de nimeni consimt a se luă ; după răspunsul dat din ambele părți, se aduce o strachină plină de grîu sau de secară. Mirele și mirésa pun fie-care în acea strachină inelul său, virîndu-l fie-care în grîu, apoi mirele ieă pe al miresei și mirésa pe al mirelui. După ce inelele s'aū schimbat, se începe petrecerea, care duréză până târđiū nóptea.

Cununia se face trei, patru săptămâni după logodnă. În acest interval de timp se fac obicînuitele pregătiri din ambele părți, și mai cu sémă se fixéză alegerea nașului (batlco) și a nașei (matka), se aleg vorniceii (drujca) și se tocnesc lăutari (scripnichi).

După acésta ambele părți se pregătesc, fie-care din partea sa, și fie-care din părți își alege vorniceii și câte un *pan-staroste*.

De obicei nunta se începe de cu Vinerea séra. În acea ȓi se confecționéză câte o cunună pentru mire și mirésă ; cununele se împletesc din frunză de iederă cu busuioc, avênd la mijloc câte o pană de păun. Acésta cunună apoi se cóse la căciula flăcăului. Odată căciula împodobită în așa mod, mirele nu o mai scóte din cap singur, ci unul din vorniceii este însărcinat să i-o scótă de pe cap. Cununa miresei se mai împodobesce cu fire de betélă împletite.

Sâmbătă, atât la mire cât și la mirésă, se strîng prietenii și prietene. ȓiua întrégă se petrece în cântări de ocasiune. Dumineca se face cununia, după care direct din biserică mirésa trece în casele soțului său. A doua ȓi nașa și nașul, dacă mirésa a fost fată mare, cinstesc pe părinții fetei; iar dacă nu, pe mama fetei se aruncă hamuri și i se reproșéză

necinstea copilei. Acest obicei din urmă produce tot-dea-una o impresiune foarte penibilă.

Inmormintarea la Rutenii din județul Hotin are cea particularitate, că și până acum, după cosciug merg de obicei femeii sărace tocmitе pentru a plânge. Bocetul acestor femei constă în recitarea unor stihuri, al căror text s'a tipărit de către folkloriștii ruteni.

Din alte obiceiuri de ale poporului rutен din Basarabia vom menționa înainte de toate obiceiul de a colinda în ziua întâia și a doua de Crăciun. Umblă cu colinda prin sate numai băieții și flacăii. Bani strinși colindătorii îi dăruiesc bisericei pentru luminări. Iată textul unei colinde auzite de noi în satul Lescovți din județul Hotin:

Честный величный
Пане господарь
ой дай Боже!
Пане господарь,
А вставай не спи
ой дай Боже!
Замитай дворы
ой дай Боже!
Замитай дворы
Застилай столы
Застилай столы
Клады колачи.
ой дай Боже!
Клады колачи
Зь ярой пшеницы,
Бо прийдуть тобі
Три часті зь року
Три товарищи
ой дай Боже!
Першій товарищ
Чимь ся похвалишь?
А сонце каже,
Якъ я тай взійду,
Якъ я тай взійду,
Вь неділю рано
ой дай Боже!

Тай взрадуются
Церкви-костіолы
Ццкви-костіолы;
Вь церквахъ-престолы
Другій товарищ
Чимъ ся похвалишь?
А місяць каже,
Якъ я тай взійду
Зь вечера пізно,
Тай взрадується
Гость вь дорози
ой дай Боже!
Гость у дорози
Волыки вь вози.
Ой дай Боже!
А третій товарищ
Чимъ ся похвалишь?
А дощикъ каже;
Якъ я тай спаду
Три рази вь Маю,
Тай родится
Жито-жито
Жито-пшеница,
Всяка паннища;
А за сямъ словомъ
Та бувай же здоровъ.

Pentru colindă se dau colaci și bani; dacă în casă e o fată mare, atunci colindătorii se invită în casă și unul din flăcăi trebuie să dănțuiască înaintea fetei, care din când în când îi aruncă în *cucîma* (căciulă) ceva parale. Pe când unul din flăcăi dănțuesce, ceilalți cântă:

Ой тира, тира
Тутъ грошей кѹна

А грошей нема
Лишь дивча сама.

În ajunul Anului nou colindă băieții mici, cari de obicei cântă stihuri umoristice. Flăcăii satului umblă în acea noapte prin sat cu *malanca*. Acastă malancă constă într'o mascaradă; flăcăii se îmbracă în tot felul de costume bizare, având pe obraz fie-care câte o mască. Unul din flăcăi, îmbracat în haine femeesci, represintă pe *malanca*, despre care corul cântă următoarele:

Наша маланка гасподиня
Пидь припечкомъ мыски мила
Вставай Маланко
Таланко вмыйся
На килку рушныкъ

Маланко втрыся
Наша Маланко ноги мыла
Тонкій фардукъ замочила
Новій витерь буйнессенькій
Высуни фардукъ тонесселькій.

Printre Rutenii din Basarabia există încă și până acum bătrâni cobzarî, cari cântă multe cântece istorice-căzăcesci în cari se pomenesce despre Hatmanul Chmelnitsky și luptele sale cu Moldovenii.

Cazaclî. În partea de la sud-răsărit a Basarabiei, tocmai în spre centrul județului Akerman, adecă în partea cea mai lipsită de apă și vegetațiune, se află așezate coloniile Cazaclor numiți *Novorosîskie Kazaki*.

Pămîntul acestor Cazaclî este împărțit în șapte fășii, despărțite una de alta prin moșiile particularilor.

Călătorind prin aceste locuri, călătorul în zadar va căuta împrejurul său un obiect asupra căruia privirea sa s'ar fi putut opri pentru o clipă—nicăieri absolut nici un arbore, nici o moviliță și, până la orizontul depărtat, stepe și stepe, arse de rațele unui sóre neîndurător. De-alungul acestor pustietăți întinse șerpuesce șoseua județenă, rău întreținută; din ambele părți ale șoselei, pe ici, pe colea, este câte un petec de pămînt cultivat; pe drumul cel mare, în nori de

praf, se întîlnesc care cu boi, cari transportă bucate spre stațiunea căii ferate.

Monotonia privileștei triste variază une-orî prin aparițiunea unei herghelii de cai, a vre-unei turme de oi, păzite de o potaie de câni semi-selbatiei. Câni se reped la cai și căruța trece ca vîntul înainte... și iarăși pustietate, iarăși orizontul larg, nemărginit.

Din distanță în distanță, cam la câte două poște, apar în fine nisce sate, așezate pe malul riulețelor, ale căror albi sunt cu desăvîrșire uscate vara. Satele acestea au case construite după stilul ruses; sunt bine aliniate și fără vre-o vegetațiune împrejurul lor: nici un salcâm măcar nu crește aci, pentru a da un pic de umbră.

În aceste sate locuiesc Cazacii.

Originea acestor coloni e următoarea:

În anul 1775, când Împărătesa Ecaterina II, călcînd pactul încheiat de Rusia cu Hatmanul Cazacilor de la Dnipro, Bogdan Chmelnitsky, a desființat *Seci*, peste 10.000 de Cazaci au părăsit Ucraina și s'au retras în Turcia.

Guvernul otoman a primit bine pe emigranții ruteni și le-a permis a se așeza pe malul Dunării, lângă Hedrille-Bogoza, unde Cazacii au fundat o nouă *Seci* (1), dedîndu-se pescuitului.

Rusia, deși în aparență persecută pe fugari, însă de fapt îi protegiă, privind pe acești emigranți drept pionierii săi în spre Peninsula Balcanică.

În curînd spre seliștea Cazacilor de pe Dunăre au început a se adună vagabonzii din Rusia, Polonia și parte din Crimea. Din Rusia fugeau robii, din Turcia raialele, căci în ambele Imperii poporul trăia greu.

La 1807, când Rusia începî răsboiul cu Turcia, Generalul rus Michelsohn înduplecă pe o parte din Cazacii fugari de a trece în partea pravoslavniciei Rusii. Cazacii alcătuiră imediat două polcuri, sub denumire de *polcul Bugécului* și *polcul Ustî-Dunărén* (al gurilor Dunării). Un ukaz imperial, datat din 20 Februarie 1807 de Împăratul Alexandru I, dăruie acestor regimente stéguri și «pecete», numind pe noii

(1) Această *Seci* se compunea de nisce bordei (curenți), unde locuiau Cazacii cu familiile lor.

Cazaci *Usti-Dunaïskie*. În acest ukaz se exprimă speranța că cucerirea Rusiei va ajunge până la malurile Dunării și de aceea, într'un mod anticipat, pe pecetea Cazacilor s'a gravat linia Dunării, având de-asupra sa o cruce, o semi-lună și un sóre, iar sub linia Dunării sta scris : *Armia Cazacilor din Bugéc și de la gurile Dunării 1807*. (1) Acéastă pecete se consideră până acum de stema Cazacilor din sudul Basarabiei, deși împrejurările istorice n'aũ realizat, din fericire pentru nẽmul nostru, speranțele cõtropitóre ale Rusiei.

După rãsboiũ, guvernul rus, pentru a-și asigura simpatiile Cazacilor, cari arãtau veleitãți de a fugi iarãși în Turcia pentru a scãpã de pravoslavnicã Rusie, i-a transportat dincolo de Marea de Azov, așezându-i de-alungul malului nord-rãsãriten al Mãrii Negre și formãnd din ei armata neregulatã a Cazacilor numiți *Cernomorsky*. Cu acéastă transmutare Rusia își pregãtiã acum un contingent de poporațiune rãsboinicã pentru a cucerì Caucasul. Parte din Cazaciĩ dunãreni însă aũ fost lãsați în Bugéc; aceștia însă nu se compuneaũ din Ruși, ci din nisce voluntariĩ adunați inaintea rãsboiului de cãtre Principele Nicolae Cantacuzino, boer moldoven din Basarabia, precum și de cãtre Corbea, tot boer moldoven. Voluntariĩ aceștia eraũ tot Moldoveni și Sirbi. Un numér de 330 din acești *Cazaci s'aũ așezat* în județul Akkerman pe nisce pãmînturi ale statului. Guvernul rus apoi, mai târziu, a în-tãrit acel pãmînt acestor Cazaci printr'un ukaz special.

În așã mod s'aũ format *stanifele* (colonii militare) *Acmangit* și *Staro-Cazacie*, precum și stanița *Volontirovca*, locuitã de voluntariĩ moldoveni ai lui Cantacuzino.

Supérat cã acești Cazaci lãsați în Basarabia s'aũ împotrivit de a fi și ei transmutați în spre Caucaz, guvernul rus în curind apoi i-a înscris în clasa țerãnescã, abrogãnd tóte drepturile date altã datã și considerãndu-i pe viitor drept țerani cari locuiesc pe domeniul statului (gosudarstveni crestiani). Noua stare de lucruri displãcũ Cazacilor; parte din ei pãrãsirã satele lor și s'aũ risipit atãt prin orașele din Basarabia, precum și dincolo de Nistru. Ofițerii și ureadnicii

(1) Cronologia istoriei Rusiei Noue, *Хрон. Обозрѣніе Новороссій сего Еяв.*, II, p. 116.

(sergenți) refuseră însă de a lepăda uniforma căzăcăscă și tindeau a fi plătiți de stat. Acastă stare de lucruri a durat până la 1828, când guvernul rus, fiind iarăși în fața unui război cu Turcia, a crezut nemerit să se împace cu acest element militar nedreptățit. Generalul Tucicoff adună pe fruntașii satelor pustiite și le dă sfatul să ceară ertare de la Impăratul Nicolae I, rugându-l ca să fie înrolați în armia căzăcăscă. Aleși Generalului Tucicoff au și fost apoi prezentați la Satu-Noú (Rușii dic, după obiceiul lor de a rușifica, Satunof) Impăratului, care a primit pe delegați cu brațele deschise, ordonând guvernatorului Basarabiei, Principelui Voronzoff, să formeze din acești Cazaci noul regiment *de Cazaci dunăreni* (Dunaiskie Kazaki). Pe temeiul acestui ordin împărătesc s'au format două regimente, și anume unul de cavalerie și altul de infanterie, din care apoi s'a alcătuit și *marina dunărenă* (grebnaia flotilia dunaiscaia). Regimentul de cavalerie a fost pus sub comanda Generalului Celobiticoff, care prin această numire a devenit administratorul satelor militare *Acmangil*, *Staro-Kazacie* și *Volontirovea*. Statul-major al Cazacilor s'a stabilit în satul *Olonesci*.

În ziua de 16 Octombrie 1828, scrie cronicarul Cazacilor, deja peste 300 de Cazaci au prestat jurămint de supunere și au întocmit cadrul armatei căzăcesci. *Unii din acești Cazaci nu sciaă rusesc nici un cuvânt.* (1)

După încheierea păcii cu Turcia, coloniile Cazacilor au fost lăsate în starea lor de colonii militare. În anul 1832, guvernul rus, colonisând cu militari congediați satele *Mihailovca*, *Niculaevca*, *Norotroifcoie* și *Constantinovca* din sudul Basarabiei, a alipit aceste sate nouă la administrațiunea Cazacilor, supuind această poporațiune oblăduirii Ministeriului de Război. În anul 1836 s'a mai alipit la aceste colonii și satul *Petrovea*, locuit de Țigani aduși aci din guvernământul Cursc, unde s'au găsit vagabondând; iar în anul 1839 satele țigănesci *Faraonovca* și *Cair* au avut aceeași sortă. Tot în anul 1839 s'au mai alipit către Cazaci șapte fășii de pământ domenial, pe care locuiaă nisece Țigani strărări în număr de 814 familii, compuse din 1.882 bărbați și 2.654 femei. În anul 1854 satul *Paraparî* a fost declarat de

(1) Хрон. Обзорѣніе Новор. Края.

staniță căzăcescă ; iar în anul 1856, după Tractatul din Paris, o parte din pământul căzăcesc trecând spre Moldova (1) îndărăt, Cazacii de prin satele Nicolaevca, Novotroițcoie și Parapari au fost transferați în satul *Bairamcea*, numit *Nicolaevca-Novorosiiskaia*.

Așa dar posesiunea Cazacilor din Basarabia, treptat după întemeierea lor, s'a mărit în următorul mod :

La 1828	Cazacii erau proprietari peste 19.362 deseatine.
1836	36.540
1839	44.121
1854	56.263

Iar la 1856, când posesiunea coloniilor militare căzăcesci s'a micșorat din cauza retrocedării către Moldova a unei părți din drépta sa posesiune istorică și etnică, guvernul rus a dăruit Cazacilor, drept compensare, 6.000 deseatine din pământul domenal — așa că în momentul de față Cazacii posedă 41.000 deseatine, din cari 2.080 sunt pășune, 3.637 izlaz și arătură și 891 mlaștine. Pe acest pământ locuiesc în zilele noastre (recensămîntul anului 1892) 16.085 bărbați și 15.980 femei.

Casta (soslovie) căzăcescă, față cu totalul populațiunii Basarabiei, compune prin urmare $\frac{1}{78}$ parte.

După datele statistice oficiale rusești, creșterea normală a populațiunii căzăcesci este de 1 : 29,78, adică câte o naștere pe 30 locuitori. Numărul băeților față cu numărul bărbaților este de 1 : 31,32, iar al fetelor față cu numărul femeilor de 1 : 28,69. Așa că pentru una sută băeți născuți vin 94 fete născute.

Mortalitatea în satele căzăcesci este de 1 : 41,22 locuitori pe an. Mortalitatea bărbaților față cu cea a femeilor este de 100 : 97. Iar născerile față cu mortalitatea de 100 : 72.

Din totalul populațiunii căzăcesci din Basarabia peste 0,23 nu sunt *apți pentru serviciul militar*.

Pentru a încheia definitiv capitolul acesta privitor la instituțiunea Cazacilor din Basarabia, dăm mai la vale istoricul administrațiunii coloniilor căzăcesci, deși despre administra-

(1) Totalul pământului căzăcesc restituit Moldovei a fost de 15.406 deseatine, 1.570 stîneni.

țiunea generală a Basarabiei de la 1812 încôce vom vorbi într'un capitol special.

De la întâia formare a acestor colonii militare și până la 1844, când Cazacilor din Basarabia li s'a dat regulamente de administrațiune, coloniile au fost pendinte de Guvernatorul militar general al Rusiei de mędă-qi. Sediul acestui guvernator eră și este Odesa. La 1829, în capul administrațiunii Cazacilor a fost Maiorul Gurco, care aveă reședința la Akkerman. La 1833 Cazacii din Basarabia au fost trimiși într'ajutor Sultanului, pentru a fi întrebuințați de Padișach în contra lui Ali-Pașa, Kedivul Egiptului. Cu acéstă ocaziune Cazacii căpëtară un polcovnic în persóna Colonelului Zveroff.

La 13 Decembre 1844 Cazacii căpëtară un regulament. Pe temeiul acestui regulament, administrațiunea coloniilor a fost concentrată în mâna unui Ataman numit de Impërat. Atamanul administrăză comunele cu ajutorul ofițerilor său ureadnicilor (sub-ofițeri). Ureadnicii și judecătorii de pace sunt eligibili.

Am mai menționat dejă mai sus, că la 1828 peste 300 de ómenii abia au prestat jurămîntul și s'au înscris în rîndul Cazacilor. Peste puțin după acésta s'au și format două regimente de Cazaci, unul de 300 de călăreți și altul de 500 pedestri. Ambele aceste regimente (polcuri), imediat după formarea lor, au și fost întrebuințate pentru menținerea cordónelor împrejurul localităților infectate de ciumă. La 1829 Cazacii au fost întrebuințați pentru pázirea graniței spre Marea Négră și ca eclerori în Dobrogea, unde aveau relațiuni de rudenie cu poporațiunea slavă din acéstă provincie pe atunci turcescă.

De la 1830 și pînă la 1835 Cazacii din Basarabia, în număr dejă de 2.000 ómenii, au fost întrebuințați pentru serviciul polițienesc, atât în lăuntrul țerii, cât și în guvernămîntul Herson. La 1847, pe temeiul unui ukazi mpërătesc, două companii din Cazacii basarabeni au fost detașate pentru completarea cadrelor Cazacilor din Caucas.

La 1851 Cazacii din Basarabia au servit pentru paza hotarelor din spre Moldova, începënd de la Leova și pînă la Sculeni.

La 1853, când s'a început războiul Rusiei cu Turcia, Cazacii din Basarabia au ocupat insulele Letea și Cetatea, pă-

zind în același timp și linia malurilor de la gârlele Ociacov și până la limanul Nistrului. La începutul anului 1854 unul din regimentele Cazacilor din Basarabia a fost cel dintâiu care a trecut Dunărea la Satu-Noă spre Tulcea; cel-lalt regiment a ocupat în același timp Isaccea, unde a și rămas până la isprăvitul războiului. În anii 1855—56, din toți acești Cazaci s'aă aflat sub arme 1.000 de ómenî în Basarabia și peste 1.900 la Caucas.

La anul 1877 Cazaciî din Basarabia, sub comanda Atamanului Cazacilor de Don (Donskie Kazaki), aă luat parte la războiă. Acești Cazaci aă fost întrebuințați ca eclerorî, dar după raporturile comandanților de corpuri s'aă constatat ca neapți pentru acest serviciă, de óre-ce aduc în tot-dea-una sciri exagerate. (1)

Cazaciî din Basarabia, deși actualmente formăză o populațiune pur muscălescă, însă nu se compun din elemente curat slave, de óre-ce în alcătuirea acestei clase (soslovie) aă intrat Greci, Bulgari, Sirbi, Români și chiar Țigani. Acești din urmă se bucură în cercurile militare rusești de o reputațiune bună. «Cazaciî din Țigani», serie Căpitanul de Stat-major d-l Zasciuc (2), «fiind în serviciă, devin buni și fôrte disciplinați cavaleri, dar imediat ce es din rînduri și se întorc acasă, devin iarăși Țigani leneși și fără de grijă.»

În anul 1892 populațiunea Cazacilor din Basarabia numără următorul contingent de Cazaci;

	Ofițeri	Cazaci
In satul <i>Volontirovca</i>	6	890
<i>Faraonovca</i>	3	429
<i>Acmangit</i>	7	848
<i>Staro-Cazacie</i>	—	669
<i>Petrovca</i>	—	102
<i>Mihailovca</i>	7	476
<i>Nicolaevca</i> {	17	313
<i>Noul-Traian</i> {		
<i>Cair</i>	4	391
<i>Constantinovca</i>	7	73
In ocolul No. 66	—	2.650

(1) Изъ-за Дуная., Максимова.

(2) Новороссійские казаки пайера, А. Засуцкь.

Aşa că totalul Cazacilor este prin urmare de 4.194 după spusele rapórtelor oficiale, din care însă *apfi* pentru a face serviciul militar şi echipaţi numai 3.212 Cazaci.

VI.

RUŞII.

În ingenioasa scriere a eruditului nostru istoric şi filolog B. P. Hasdeu privitoare la genealogia popórelor balcanice (1), găsim următoarele dise despre apariţiunea Slavilor la gurile Dunării :

« În secolii VI şi VII se arată un nou strat : stratul slav. *Într'un mod sporadic şi fără a rămâne pe loc, ci numai năvălind, prădând, învîrtindu-se şi apoi întorcându-se, Slavii făcuseră cunoscinţă cu Peninsula Balcanică.* »

Acesta a fost rolul Slavilor în viaţa popórelor care locuiau acum două-spre-dece secole Basarabia. Credincioasă destinului, gîntea slavă par'că a rămas aceeaşi şi nu s'a depărtat nici decum de rolul providenţial ce i s'a dat, de a fi pentru Basarabia un element de năvălire, prădăciune şi nestatornicie.

Oficiosul istoriograf rus al Basarabiei d-l Batiuşcoff, vorbind în noua sa scriere (2) oficioasă despre Ruşii din Basarabia modernă, caracterisează în următorul mod populaţiunea slavă din Basarabia, urmaşa credincioasă a « *brodnicilor* » (vagabonzi) din antichitate :

« Popolaţiunea rusă din Basarabia s'a format din Ruşi fugari, care au fugit din robie, sau din armată, sau din cauze religioase, sau de frica pedepselor legii pentru crime făptuite. Năvala lor în Basarabia s'a început încă de pe la începutul secolului nostru, înaintea alipirii Basarabiei la Rusia. Fugarii se aşează atât în Basarabia, cât şi în Moldova şi Turcia. După alipirea Basarabiei la Rusia, năvala vagabonţilor (*brodiaghi*) şi robilor-fugari, nu numai n'a încetat, ci din contra s'a mărit. Afluenţa acesta a fugarilor

(1) *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, pp. V—XXXVII

(2) *Бессарабія историческое обозрѣніе, съ Высочайшимъ соизволеніемъ издано минист. внут. дѣлъ.*, 1892, p. 146.

Ruși s'a mărit și din cauza permisiunii ce li s'a dat de a rămâne aci în timpul până la încheierea păcii de la 1812. De această permisiune înainte de toate s'a folosit acei fugari ruși din Moldova, cărora li s'a permis apoi a se așeza prin orașele Basarabiei. Peste 2.000 de vagabonți s'a înscris atunci printre țirgoveți. În același timp însă și din Rusia începură fugarii a se grămădi în Basarabia. Instrucțiunea imperială cu data de 21 Mai 1816 și decretul imperial cu data de 11 Octobrie 1817 aveau de scop a stăvili această năvală a robilor fugari din Rusia, permițând a rămâne în Basarabia numai și numai acelor care s'a așezat aci până la 1812 și s'a căsătorit cu o indigenă, având copii. Restul de fugari, sună decretul, trebuie să fie întors îndărăt, ne mai permițându-se a se așeza în Basarabia și alți fugari. Dar toate ordinele au fost zadarnice... Acesta se dovedește prin faptul că la 1834, când s'a numit ca Guvernator al Basarabiei Generalul Teodoroff, care a luat măsuri aspre în contra vagabonților din Basarabia, s'a expedit îndărăt în Rusia de la 35.000 până la 48.000 vagabonți (*brodiaghi*).»

Iată dar din ce fel de element social s'a format populațiunea pur muscălescă a Basarabiei.

Pentru a caracteriza firea, modul de trai, moravurile și obiceiurile acestei populațiuni ruse, credem nimerit, spre a nu fi bănuți de părtinire, să urmărim a da cuvânt unui alt scriitor rus, (1) care a studiat și a scris despre Ruși din Basarabia :

«Popolațiunea rusescă (velicorusi) din Basarabia n'a perdut nici una din trăsurile sale naționale și, împreună cu această tenacitate de a-și păstra caracterul său poporal, a păstrat și vițiile sale. Popolațiunea satului Ivanovca din județul Akkerman se compune din Rușicoloniști din guvernământul Cursc, cari au venit aci pe la 1820—27. Satul Ivanovca este așezat pe ambele maluri ale râulețului Gura-Cilihider și este construit după tipul coloniilor germane, cu strade drepte, largi, cu curți spațioase, cu grădini spre râuleț. Coloniștii au destul pământ pentru arătură și pășune. În apropiere de sat există nisce cariere avute, așa că de aci și alte sate ieau pământ de construcțiune. Cu toate aceste bo-

(1) *Еммиграция. Введен.*, 1891, p. 115.

gății, poporațiunea e foarte săracă și nu numai belșugul câștigat cu munca, dar chiar necesarul pentru viață îl duce la cărciumă. În satul Ivanovca sunt șapte cărciume; poporațiunea întrăgă se dedă beției. În contra acestui viciu a început să lupte preotul satului, Bartolomei Platoft, care predică în toate Duminicile în contra beției. De mare folos este și idea ingenioasă pusă în practică de acest preot sătesc. Dinsul a comandat mai multe sute de icoane mici de lemn cu Schimbarea la față a Domnului, apoi a înființat la biserica satului o carte mare. Această carte e frumos legată în scórțe cu piele, pe cari stă tipărită cu aur crucea, împrejurul căreia în slove de aur e următoarea inscripțiune: «Cartea celor trei: Pe pagina întâia a cărții e altă cruce de aur și împrejurul crucii inscripțiunea: *«Nu te îmbelă, în rachiū e corupțiune!»* (не упивайся виномъ, ибо въ немъ есть блудъ), iar sub cruce stă tipărit: «Noi subsemnații enoriași ai bisericii Pocrov din satul Ivanovca, chemând în ajutorul neputinței noastre pe Dumnezeu și pe toți sfinții, făgăduim de a nu bévin în curgerea unui an de zile și întărim făgăduiala noastră prin sărutarea Sf. Crucii și a Evangheliei.»

Cartea acésta a fost inaugurată în ziua de 30 Decembre 1890, când s'aū înscris în «Cartea celor trei» peste o sută de țărani. Inscrierea se face cu mare solemnitate după sfinta leturghie.

Afară de viciul beției, poporațiunea rusă din Basarabia mai are și un alt viciu mare, care róde temelía familiei și e neîncetat cauza unor drame sângeróse. Viciul acesta este *incestul*. Țărani ruși aū obiceiul străvechiu de a căsători pe fiii lor de timpuriu; băieții de 18—20 anī sunt căsătoriți de părinți, cu scop de a aduce în casă o gospodină mai mult. Părintele familiei, adevărat patriarch, e stăpân absolut asupra copiilor săi și, de obicei, din nurorile sale își crează un harem. Poporul rus poreclesce acest fel de traiu *Snahacestvo*, iar bătrânilor cari trăesc cu nurorile lor le dice *Snohaci*. Firesce că acest gróznic viciu adese-ori se isprăvesce prin crima de paricid.

Poporațiunea rusă sectantă, pentru a combate aceste viciuri naționale, are chiar în dogmele credinței sale o mulțime de argumente scóse din cărțile bisericesci, cu ajutorul cărora interdice neofitilor întrebuințarea vinului, tutunului, etc., iar secta scopiților a pus capăt într'un mod radical desfrului sexual.

CARTEA IV.

ORAȘELE ȘI SATELE DIN BASARABIA. — ISTORIA LOR. — MĂNĂSTIRILE. — ISTORIA MĂNĂSTIRILOR. — AVEREA MĂNĂSTIRILOR. — RĂMĂȘITE ARCHEOLOGICE.

I.

ORAȘELE ȘI SATELE DIN BASARABIA.

În Basarabia în momentul de față există 1.429 orașe și sate (1), care sunt clasificate în următorul mod de către ocăruierea rusescă :

Orașe, capitale de județ	8
Posadî (un fel de slobodîi)	20
Țirguri	21
Sate .	759
Sătulețe	1
Slobodîi	62
Cătune. .	326
Mănăstiri și metoce.	19
Falvarcuri (seliști mici)	123
Fortărețe (cetăți)	2
Colonii.	84
Stanițe (colonii militare).	4

Așa că, în ceea ce privește densitatea locurilor locuite (seliști), în Basarabia vom avea câte :

Un oraș pentru o suprafață de 4.286 verste pătrate.

» posad „ 734

» sat „ 46

și câte un cătun 46

(1) A se vedea la finele scrierii *Dicționarul geografic al Basarabiei*.

Din aceste seliști, aparțin proprietarilor particulari 2 orașe și 993 sate și cătune; mănăstirile străine posedă 142 sate și cătune, iar mănăstirile neînchinat 22 sate, și în fine statul are pe domeniile sale 78 sate.

După județe, orașele și satele se împart în următorul mod:

Județul Hotin .	197	orașe și sate
» Chișineu	179	
Orhei	221	
Soroca.	214	»
Iași .	212	»
Akkerman	172	»
Bender	124	»
» Ismail.	110	» »

Aceste seliști se împart pe județe în următorul mod :

TIPUL SELIȘTI	J U D E T E							
	Ismail	Chișineu	Orhei	Iași	Soroca	Hotin	Bender	Akkerman
Orașe .	4	1	1	1	1	1	1	1
Posadî	—	8	—	—	1	3	4	4
Tîrguri	6	1	4	2	3	4	5	2
Sate	101	106	171	30	108	136	64	35
Cătune	—	33	29	157	61	30	—	16
Slobozii	—	14	6	8	—	16	4	15
Sătulețe	—	1	—	—	—	—	—	—
Falvacuri, vile etc	—	14	8	12	31	6	25	46
Cetăți .	—	—	—	—	—	—	1	1
Stanițe	—	—	—	—	—	—	—	4
Colonii	—	1	2	2	9	1	20	49

După statistica oficială rusă pentru anul 1860, în orașele și satele din Basarabia erau 143.000 curți (dvori), din cari în orașe 14.865.

Aceste curți (dvori) se repartisau în anul arătat mai sus în următorul mod :

La Chișineu	5.798
» Akkerman	2.973
» Hotin	1.633
» Bender	1.388
Bălți	1.944

La Soroca .	570
Orheiū	563

De atunci recensămîntul curţilor nu s'a mai făcut în Basarabia decât la oraşe. Resultatul acestui recensămînt se va arăta mai la vale.

După recensămîntul din anul 1860, în judeţe numărul curţilor eră de 139.000. Impărţind acest număr pe numărul locuitorilor din acelaşi an vom avé:

In judeţul Chişineū	1 curte la	5	locuitori
Orheiū	1	$5\frac{1}{2}$	
Bender	1	$5\frac{1}{3}$	
Soroca	1	$5\frac{1}{7}$	
Bălţi	1	$5\frac{1}{9}$	
Hotin	1	$5\frac{1}{8}$	
Akkerman	1	6,7	

Suprafaţa pămîntului care aparţine oraşelor, după arătările statisticeî ruseşti din anul 1890, este de 24.389 deseatine, ceea ce face $\frac{1}{188}$ parte din suprafaţa întregă a Basarabiei.

Acastă suprafaţă se repartisează între oraşe în următorul mod :

	<u>Deseatine</u>	<u>Stinjenî</u>
Chişineū.	4.322	1.180
Bender	5.870	571
Akkerman	4.289	1.098
Bălţi	1.355	1.098
Hotin	2.224	880
Soroca	2.036	1.169
Orheiū	1.282	650
Ismail .	1.003	12
Bolgrad	1.202	1.200
Renî.	803	1.202

Oraşele din Basarabia, deşi sunt aşezate bine din punctul de vedere economic, adecă se află acolo tocmai pe unde trec căile naturale de comunicaţiune, sufăr totuşi mult de inconveniente mari pentru propăşirea lor şi zac în amorţelă în ceea ce privesce activitatea comercială şi industrială, acaparate de alte oraşe ruseşti mai ocrotite de ocârmuire.

Orașele din Basarabia sunt locuite de Evreii, cari au concentrat în mâinile lor întreaga industrie și comerțul local. Rutinari, lipsiți de oricare avânt către progres, Evreii mențin comerțul și industria în stare înapoiată și, pe câtă vreme la Odesa comerțul și-a însușit deja modul occidental de a lucra, Evreii din Basarabia urmăză a practica modul oriental de a conduce afacerile. Afară de Chișineu, în Basarabia nu există un centru propriu zis de activitate provincială; singur Chișineul crește și se învâțește, deși îi lipsesce apa potabilă. După acest oraș principal vine Akkermanul, care produce vinuri renumite în Rusia; — celelalte orașe zac într-o stare cât se poate de miserabilă. Tote aceste orașe din urmă se compun din strade înguste, nepavate, fără trotuare, cu case mici, de o arhitectură veche. Casele sunt în mare parte construite sau de piatră (oolit) sau de cărămidă.

Cel mai important oraș, precum am zis, și care are aspectul unui oraș modern, este *Chișineu*. El e așezat pe malul drept al riului Bicu. Partea orașului din spre râu se compune din strade înguste, murdare, locuite de populațiunea evrească. Această parte a orașului e insalubră și locuitorii sufer mult de paludism; partea de sus a orașului, din contră, se compune din strade largi, în parte pavate, piețe și grădini publice spațioase. Aci sunt grămadite construcțiunile moderne și edificiile publice.

În general, Chișineul este adevăratul centru al Basarabiei, atât din punctul de vedere administrativ, cât și din cel economic. Așezat în centrul provinciei, spre acest oraș duc căile principale de comunicațiune din Mohilău, Noua-Suliță, Ungheii, Reni, Ismail și Odesa.

Al doilea oraș după importanță este, precum am zis, *Akkermanul*. Orașul e așezat pe malul nisipos al limanului Nistru, de unde navele trec în mare; pozițiunea sa favorabilă, datorită căii navale, pescuitul, viile numeroase ce-l încunjură, viața rodnică a coloniilor germane ce-l împresură și în fine apropierea sa de Odesa — toate aceste fac din Akkerman un oraș cu viitor.

După aceste două orașe vine *Benderul*, care e așezat între Chișineu și Odesa, servindde port pentru vasele ce transportă bucate și lemne de la nord spre mare. Aci vasele se descarcă

și se încarcă în vagónele căiei ferate. Cu tótă posițiunea sa favorabilă, Benderul nu progresază și rămâne un orașel murdar, lipsit de orî-ce mijloc cultural. Majoritatea locuitorilor sunt Evrei.

Orașul *Hotin* e așezat pe malul drept, înalt și stîncos, al Nistrului. Spre rîu acest mal e fôrte abrupt, așa că pentru scoboriș nu există decît două locuri: unul din spre mîdă-đi a orașului, altul din spre cetate. Așezat pe malul unui rîu navigabil, în apropiere de granițele din spre Bucovina și România dintr'o parte, iar din alta de hotarele guvernămîntului Podolia, Hotinul ar fi putut deveni un oraș important comercial, dacă n'ar fi făcut parte din Imperiul Rus, care distruge orî-ce activitate provincială în profitul centrelor mari rusești ca Kiev, Moseva, Charcof etc. Hotinul e locuit de Evrei, cari se ocupă mai mult cu contrabanda decît cu comerțul. Orașul e murdar, stradele sunt înguste, locuitorii inculți și săraci. În partea din spre apus a orașului se află mahalaua *Rumlea*, unde locuiesc funcționarii ruși retrași; acéstă mahala are aspectul unui mic tirgușor fôrte curățel și pitoresc.

Soroca e așezată într'o vale adîncă de lângă Nistru. A se scobori în acéstă vale, venind din spre malul înalt și stîncos al riului, e lucru anevoe. Orașul este locuit tot de Israeliți, cari în genere se ocupă aci cu fabricarea și comerțul tutunului, cumpărîndu-l prin sate de la țeranii cultivatori. Rapacitatea Evreilor a nimicit pe aci încet cu încetul mica cultură a tutunului. Țăranul exploatat de Evrei, demoralizat de miserie, a ajuns acum la sapă de lemn. Soroca nu posedă port spre rîu, orașului îi lipsește o cale bună de comunicațiune, el a rămas acum la o parte de orî-ce activitate socială și numai dărîmăturile unui castel genoves mai amintesc încă, că a o fost vreme când Soroca jucă un rol în comerțul Basarabiei. De atunci însă multă apă a curs pe albia bătrînului Nistru și valurile sale au grămădit de-a curmezișul albiei stînci de granit, formînd nisce cataracte, cari astăđi împedică navigațiunea puțin mai sus de Soroca.

Orașul *Bălți* este așezat tocmai la răspîntia căilor de comunicațiune de la nordul Basarabiei; el e construit în valea riului Reut, acolo unde pîrăul numit *Riuleț* își revarsă

apele sale în Reut. Terenul pe care se află aşezat oraşul e mlăştinos, aerul e nesănătos, ceea ce a făcut ca oraşul Bălţi să câştige renumele urit de «cuibul frigurilor». Bălţi e punctul comerciului cu vite şi cal, cari de aci se exportă în Austria. Locuitorii sunt Evrei, stradele sunt murdare, înguste, noroioase. A locul Bălţii e o adevărată nenorocire pentru un om cult.

Orheiul este aşezat pe malul înalt al râului Reut, care în apropierea oraşului formeză o întinsă mlaştină. Altă dată Orheiul eră reşedinţa Serdarului Basarab. În anul 1835 Orheiul a fost declarat de capitală a judeţului. Locuitorii săi se îndeletnicesc cu comerciul lemnului şi al varului, a căruia calitate e renumită în Basarabia; acest var se dobândesce din muntele *Ivanos*, care se află în apropierea oraşului.

Despre cele-lalte trei oraşe din Basarabia, *Reni*, *Ismail* şi *Bolgrad*, credem de prisos a vorbi aci în general, descrierea lor fiind făcută de noi mai la vale.

În ceea ce priveşte topografia satelor din Basarabia, apoi acestea sunt dincolo de Prut de două tipuri distincte: la mătă-nöpte, unde populaţiunea rurală e compact românească, satele se compun din adunătura unor locuinţe rustice risipite, cari locuinţe sau case nu formeză propriu dis strade şi au aspectul unor cătune adunate la un loc; la mătă-dî, din contra, casele sunt construite una lângă alta, formând un şir de strade mai mult sau mai puţin drepte.

Satele din Basarabia sunt aşezate pe malurile râurilor, lângă poduri, sau în fundul văilor, la marginea lacurilor sau iazurilor, pe pölele delurilor, sau la răspântia căilor nouë de comunicaţiune.

În locurile păduroase ale judeţelor Hotin, Soroca, Orhei şi Chişineu curţile sunt îngrădite cu zaplazuri de nuiie împletite. Fie-care căsuţă ţerănescă e umbrită de o grădiniţă cu pomi, iar pe cöstele şi delurile ce încunjură satul se resfaţă la arşiţa sórelui viile sătenilor; în judeţele de la sud, unde lipsesc pădurile şi lemnul e scump, casele n'au zaplazuri şi nu posedă alte acarete decât coşare pentru porumb, pe lângă cari se înalţă schirde cu fin şi paie, iar pe ici şi colea câte un puţ cu cumpănă, numit *cocostîrc*.

În judeţul Bălţi (Iaş) satele sunt aşezate în fundul băl-

ților, ale căror ape formate din plôie se stăvilesc cu zăgazuri. În satele boeresci, curțile proprietarilor sunt bine întreținute și aprôpe tôte au grădini mari cu pomi. La nord, în județele Orheiă, Hotin și Chișineă, casele boeresci sunt zidite din pētră și unele au câte două caturi; la sud din contra, afară de puține excepțiuni, precum de pildă palatul d-lui Rodocanachi de lângă Gura-Galbină, vila familiei Ziloti din satul Sahaidac etc., curțile boeresci au rămas în stilul vechiă, sunt rău întreținute și părăsite.

Sate din județele de la mēdă-qi au cu totul altă înfățișare. În județele Bender și Akkerman, de-alungul Nistrului, malurile căruia pe aci nu sunt înalte, din care causă apele rîului revērsându-se formēză mlaștine, satele sunt mari și încunjurate cu vii. Nistrul curge aci fôrte lin, deși pe alocurea sunt multe bolbôce, multe locuri fără fund și loziî dese cresc pe maluri. Oglinda rîului e lucitôre; el rēsună de strigătul lebedei și superbul gogol se lasă dus de valurile lui repeđi, stoluri de becațe cu penele roșietece și de alte păsēri de tôte soiurile se mișcă prin stufișurile de pe malurile lui. Locuitorii acestei părți a Basarabiei sunt Români și Ruteni. Înfățișarea acestor sate nu se depărtēză mult de tipul satelor de la nord; dar puțin mai jos, unde 'se începe dejă valea Bugēcului, totul se schimbă: variațiunea peisagiului dispăre, în locul acestei variațiuni ochiul nu vede înaintea sa decăt câmpia nemărginită care dispăre la orizont; pe ici, pe colea, se înalță câte o movilă, iar în slava cerului albastru plutesce lin marele vultur al Bugēcului. Din distanță în distanță apare câte un sat locuit de *băjenari*. (1) Casele sunt bine aliniate, stradele sunt drepte. Lângă fie-care casă, câte un coteș, două pentru porci, mai departe alte acareturi și, dacă satul e rusesc, câte o *banea* (baie cu abur). Mai departe încă spre sud, în județul Akkerman, se încep coloniile germane. Aci domnesce peste tot locul ordinea și rezultatul strălucit al unei munci înțelepte și tenace. Lângă fie-care sat plantațiune de pădure, câte un iaz bine întreținut și mai multe puțuri. Casele coloniștilor sunt perfect aliniate, fie-care casă are acarete de pētră, curțile sunt bine îngrădite, iar împrejurul satelor sunt liveđi întinse și vii.

(1) Așa numesc Românii pe coloniî Bulgari sau Ruși.

Chişineu.

Chişineu, capitala Basarabiei, este aşezat între 47° 2' latitudine nordică şi 46° 30' longitudine de Răsărit după meridianul din Paris. (1)

Chişineul se află aşezat pe malul drept al râului Bicu. Acest mal lângă oraşul propriu zis e mlăştinos, iar mai departe se înalţă, devine nisipos şi este acoperit cu livezi şi vii, cari impresără oraşul din toate părţile.

Oraşul Chişineu este clasat, după geografia ruşi, în categoria a doua a oraşelor din Imperiul Rus. (2) Imprejurimile sale sunt pitoreşti, deşi clima nu este tocmai salubră.

Chişineul e un oraş nou, întemeiat abia la începutul secolului nostru, şi anume imediat după ce Basarabia dintre Prut şi Nistru a fost luată de la Moldova. Locul pe care-l ocupă acum oraşul a fost altă dată ocupat de un mic şi cu totul neînsemnat sat. Cercetând letopisiţele Moldovei, găsim un nume de localitate, care într-o cât-va se asemănă cu numele actual al oraşului. Acest nume se pomenesce în chrisovul lui Alexandru-cel-Bun dat boerului Vena în anul 1420 (3), «ca să-i fie de moşie în ohab o sfără de pământ», ce aparţineă înainte mănăstirii *Câşla-Vărzăresci*. (4) Mănăstirea despre care e vorba în acest document istoric nu mai există; ea eră zidită altă dată pe locul ruinelor *unui templu* antic, distrus de Tătari. (5)

Pe acest loc, pe care-l ocupă acum Chişineul, la începutul secolului nostru creştea deja o pădure seculară, care aparţineă mănăstirii. Spre malul drept al Bicului, pădurea, răbindu-se, formă o poiană şi mai multe lunci, cari serviau drept păşune pentru vitele mănăstirii. Aci, pe una din lunci, se dice de bătrâni că există o câşlă, ce se numia *Câşla-nouă*, în deo-

(1) De la Chişineu până la Petersburg sunt 1.662 $\frac{3}{4}$ verste, până la Moscva 1.370 verste, până la Odesa 165 verste.

(2) Impositul funciar urban în Rusia se percepe după o anumită clasificăţiune a oraşelor. Toate oraşele Imperiului sunt clasate de fisc în 5 clase: în întâia clasă sunt numai două oraşe, Petersburg şi Moscva; în a doua clasă sunt 13 oraşe, printre cari şi Chişineu.

(3) *Велетия Собор. Дако-Словянскихъ грамотъ*, p. 60, No. 10.

(4) *Кипиновързарена*, chrisovul lui Alexandru-cel-Bun din 1420.

(5) *Idem, Велетия*.

se bire de o altă câșlă, *Câșla-veche*, care eră mai departe. Se crede că tocmăi pe locul celei dintăiū câșle s'a format mai târđiū un sat, numit *Câșlanou*. (1)

În secolul VII, după Cantemir, a existat dejă acî satul numit *Chișnău*, care aveă o biserică construită de către boerul Mazarachi; biserica se zidise pe locul unde a fost altă dată mănăstirea *Câșla-Vărzărescî*. Biserica lui Mazarachi (2) există și acum, fiind zidită pe un dîl de pe malul Bîcului. (Fig. 1.)

Pe la finitul secolului trecut, satul *Chișineu* se prefăcî dejă într'un tîrgușor, format din mai multe sute de case țărănescî, câte-va hanuri și dugheni evreescî.

La 1812, când s'a luat Basarabia, Exarchul și Mitropolit Gavril a ales anume acest tîrgușor pentru reședința sa, iar după acêsta și administrațiunea rusescă și-a strămutat centrul din Bender la *Chișineu*. Rușii, după obiceiul lor, imediat aū și adaos la numele românesc al tîrgușorului rusescul lor «*off*», prefăcînd *Chișineu* în *Chișinioff*.

La 1828, printr'un *ukaz* imperial, orășelul a fost ridicat la rangul de capitală a noiei provincii.

Instalarea administrațiunii centrale a silit, firesce, pe funcționarii ruși să-și stabilească reședința la *Chișineu*. Asemenea tot la *Chișineu* aū început a trage de prin alte locuri și boerii moldoveni, carî trebuiaū să ieă parte la administrarea pro-

(1) Numele *Chișineului* este scris în chrisovul lui Iliac-Vodă Къимакъ, ceea ce dovedesce că eră o localitate curat tătărăscă, unde se află o capelă pe pămîntul vre-unui mare Tătar, căci tătărăsca *Kegenê* înseamnă «capelă pe mormînt». *Etymologicum Magnum Romaniae*, B. P. Hasdeu, III, fasc. III, p. 2.800, col. 2.

(2) Documente de ori-ce natură privitoare la acêstă veche biserică nu există nici într'o arhivă din *Chișineu*. Iată însă ce am putut găsi noi într'un articol publicat în ziarul «*Besarabskii Vestnik*» din anul 1889: «Părintele Michail Ciacăr din *Chișineu* povestesc cum că biserica Mazarachi a fost zidită pe la 1752—1772 de către Sêrdarul Mazarachi în următorele împrejurări. Sêrdarul aveă dușmani, carî l'aū pîrit Sultanului; din acêstă caasă el a fost dat în judecată și trebuia să fie judecat la Bender de către Pașa turc. Cunoscînd judecata turcescă, Sêrdarul n'aveă nădejde de scăpare decăt în Dumneșcî. Înainte de a plecă la Bender, el s'a jurat pe sf. cruce că, dacă va scăpă cu viață, va zidi o biserică cu hramul Maicai Preacurate. La Bender, Sêrdarul a fost achitat și, întorcîndu-se acasă, s'a ținut de cuvînt și a zidit biserica.»

Se ȑice, cum că altă dată a existat o inscripțiune săpată în pîtră, care ar fi fost zidită la drêpta uși bisericii, dar acêstă pîtră nu mai există.

Biserica Mazarachi a fost restaurată la 1818.

vinciei, formând *Consiliul superior al Basarabiei* (Верховный совѣтъ Бессарабіи). Alături de curțile boeresci, mult timp încă au rămas și căsuțele țărănesci, cari însă încet cu încetul au dispărut, pentru a face loc unei populațiuni evreiesci, care a năvălit din Rusia de sud și mai cu seamă din Podolia în Basarabia. După Evrei, cărduri-cărduri de eraticii Ruși, Ruteni și alte nenumi s'au așezat de asemenea prin ȋrgușorele și orașele din Basarabia.

Atât această imigrațiune de eraticii, cât și clima, lipsa de apă bună, precum și alte împrejurări, despre cari se va vorbi mai la vale, au fost de un augur rău pentru viitorul capitalei Basarabiei și, dacă în loc de Chișineu s'ar fi ales alt oraș ca reședință a administrațiunii centrale, de pildă Bender sau Akkerman, de sigur că s'ar fi înlăturat cel puțin unele din desavantagiile existente.

Malurile mlăștinose ale riului Bicu făcură la început orașul Chișineu foarte insalubru; pădurile cari impresurau orașul din toate părțile, revărsările riului cari inundaū stradele nealiniat din fundul văiei — toate aceste au silit în curînd pe locuitorii a eși din vale și a construi locuințe nouă pe locurile mai înalte; partea înaltă a orașului, aliniată și planificată, dete nascere unui oraș modern.

Lipsa însă de apă potabilă abundentă se simte până acum. Chișineul modern nu posedă decât un singur izvor de apă, care curge de sub dëlul stîncos pe care se află zidită vechia biserică a lui Mazarachi.

Acăsta eră starea orașului Chișineu până la 1834. În ziua de 2 August 1834 s'a alcătuit *noul plan* al orașului. Punerea în practică a acestui plan bine chibzuit se datoresce Generalului rus Fedoroff. (1)

(1) Înaintea acestui General rus au fost ca guvernatori ai Basarabiei următoarele persoane din înalta biurocrație rusescă: A. de Sturdza, Harting, Catacazi, Timcovski (1825—1828), Turgheneff (1828—1828 Februarie), Prajevski (1829—1833), Sorocunski (1829—1833), Averin (1833—1834), Fedoroff (1834—1853). După Fedoroff au mai fost guvernatori ai Basarabiei Generalii Harting, Fonton-de-Veraion și Constantinovici, care administreză și ađi Basarabia.

În acest timp nobilimea Basarabiei aveă în fruntea sa următorii mareșali ai nobilimii: D. Bașot (1825—1830), Leonard (1830—1831), Dumitriu (1832—1841), Sturdza (1841—1850), Balș (1850—1853), Const. Moruzi, P. Cantacuzino, Iv. Catargi, iar după mórtea acestuia s'a ales d-l Kruzenski, care e și acum mareșal.

Din anul când s'a pus în practică noul plan al oraşului, înălţimile nisipöse ale Bîcului începură a fi nivelate şi, în curgere de câţiva ani, aceste înălţimi se acoperiră cu un şir de strade drepte, cari formeză astăzi oraşul propriu zis. Această parte centrală acum a oraşului se numiă pe acele vremuri mahală, iar acum din contra vechiul oraş pörtă nume de mahală.

Suprafaţa Chişineului, după arătările biuroului tehnic, este de 4.322 deseatine, 1.170 stîinjenî, cari se împart în următorul mod :

Grădini şi parcuri .	3.430 deseatine (1)	
Cimitire .	29	
Maidanuri .	32	
Mahalale. .	48	
Albia Bîcului	122	1.170 stîinjenî
Construcţiuni. .	660	

Configuraţiunea oraşului are o formă neregulată, în lungime de 5½ verste, iar în lărgime de 4 verste. Circumferatiunea zonei oraşului, cu mahalale împreună, e de 32 verste împrejur.

Oraşul Chişineu se împarte în două părţi : oraşul de sus sau centrul şi oraşul de jos sau cel vechiu. Ambele părţi sunt împărţite în suburbii şi anume : Baiucani, Schinosa, Malaia (mică) Malina, Balşaia (mare) Malina, Valea Curva, Grădina franţusescă şi Tăbăcăria.

Afară de aceste suburbii, pe malul stîng al Bîcului mai sunt două slobodii, anume *Vesternicenî* şi *Rişcanovca*. Slobodiile acestea s'aş format în secolul XVIII, când Tătarii aş silit pe locuitorii Chişineului să se adăpostescă pe malul stîng al Bîcului, unde se află pe aceste vremuri moşia boerului moldoven Râşcan. Dimitrie Cantemir, în cronica Moldovei, amintesc cum că în zilele Măriei Sale *Râşca* eră dejă un tirguşor însemnat. Mai târziu însă, adaoe cronicarul, nisce negustori armeni, cari făceaş comerciū cu Turcii şi Tătarii din Cauşani, s'aş stabilit din nou în pustiitul

(1) După arătările biuroului tehnic din Chişineu, grădinile ocupă 4.315 deseatine, pe cari sunt 1.034 grădini cu pomi şi vii şi 31 grădini cu zarzavaturi. (om. Гec. Землем.)

Chişineu şi Râşca s'a transformat într'o slobochie a noului oraş.

La 1860, după recensămîntul făcut în luna Ianuarie, populaţiunea Chişineului număra deja 87.477 locuitori, din cari bărbaţi 48.149 şi femei 39.298.

După confesiuni, această populaţiune se împărţia în următorul mod : (1).

Anul 1860.

CONFESIUNI	BĂRBAŢI	FEMEI	TOTAL
Ortodoxi	38.292	27.843	66.135
Ruşi schismatici	1.507	1.426	2 933
Armenî	511	538	1.049
Catolici	376	356	732
Protestanţi	141	109	250
Evrei	7.303	9.021	16.324

Aşa dar, acum trei-deci şi şese de ani, Chişineul era locuit de o populaţiune formată în $\frac{3}{4}$ de ortodoxi şi $\frac{1}{4}$ alte confesiuni, cari se repartisau în următorul mod :

<i>Evrei</i>	$\frac{1}{5}$
<i>Ruşi schismatici</i>	$\frac{1}{30}$
Armenî	$\frac{1}{82}$
Catolici	$\frac{1}{120}$
Protestanţi	$\frac{1}{20}$

După nămurî, populaţiunea Chişineului se împărţia în sus arătatul an în următorul mod :

Români	50%
Evrei	20%
Ruşi	10%
Greci	6%

(1) Зашукъ, Мат. для Статист., 1862, p. 100.

Bulgari	5%
Țigani	5%
Armeni	2%
Poloni	1%
Germani etc.	1%

Elementul rus, afară de sectanți (rascolnici), formeză stratul cinovnicilor, Grecii se ocupă cu comerțul, Armenii sunt bărbieri, comercianți și industriași, Bulgarii zarzavagi, Țiganii salahori, Evreii cârciumari, zarafi, samsari, cămătari, meseriași, bancheri.

După arătările statistice oficiale, Chișineul modern posedă o populațiune de 122.917 locuitori, din cari:

Anul 1892.

CONFESIUNI	LOCUITORI
Ortodoxi	78.751
Sectanți ruși și alții	3.001
Catolici	612
Protestanți	282
Evrei	39.270

Impărțirea acestei populațiuni după starea civilă, caste și profesiuni, este următoarea:

<i>Nobili :</i>	Total	Bărbați	Femei
ereditari (potomstvenie dvoreane)	722	381	341
personal (licenie dvoreane)	1.239	611	628
<i>Clerul :</i>			
Ortodox } clerul mirén	1.039	626	413(1)
} monachi	18	13	5
Armén	5	5	—
Catolic	3	3	—
Protestant	5	3	2
Evrei	204	84	35
<i>Cetățenii onorifici (2)</i>	62	28	35
<i>Comercianții</i>	1.904	1.202	702

(1) În Rusia familiile duhovnicesci compun un fel de tagmă (soslovie) a parte; membrii de ori-ce sex ai acestei caste posedă deosebite drepturi.

(2) -Cetățenii onorifici un fel de grad.

Restul populațiunii sunt meseriași, agricultori, ómení de muncă și «raznocinți», adecă ómení carí nu aparțin nici uneia din categoriile stabilite de stat.

Studiând tabelele statistice ale mișcării populațiunii orașului Chișineu începând din anul 1834 și până la anul 1892, constatăm că media creșterii prin nașteri este de 1.370 pe an, iar perderile prin mortalitate de 1.273, ceea ce ne dă o proporțiune de 100 : 90, adecă un spor de 335 născuți.

Cifra medie de căsătorii, carí se contractează pe an, este de 577.

Clima Chișineului, precum am mai spus dejă mai sus, nu este conformă cu cerințele igienei moderne. După situațiunea sa geografică (47°2' lat., 46°30' long. de la 1-iul meridian), clima localității este ceva mai jos de zona temperată, dar în realitate această climă e nestabilă și variată.

În genere Basarabia suferă mult în spre centru de arșița sórelui, rațele căruia, încăldînd tare atmosfera, o rarifică iar aerul rece al atmosferei munților carpatini, în circulațiunea sa, precipitându-se spre a ocupa locul deșertat de aerul cald, produce mereu perturbațiuni, dând naștere unor vînturi continue.

Acésta trebuie să fie cauza vînturilor dese ce bîntuesc la Chișineu. Firesce că aceste vînturi sunt cauzate și de alte împrejurări, precum sunt: înclinațiunea platoului dintre Prut și Nistru spre mare, apropierea Mării Negre, stepela Bugécului deschise spre Răsărit, pădurile de la mîedă-nópte etc.

Anotimpurile la Chișineu nu sunt constante, ci fôrte variabile. Primăvara e mai des uscată decăt ploioasă; vara sunt zile când temperatura se urcă la +3° până la +40° R, iar nóptea scade la +12° până la +15° R; tómna e în general abundentă în ploii, iar une-orí uscată, une-orí caldă cu zile pline de sóre, alte-orí rece și cerul acoperit; érna e anotimpul cel mai variabil: sunt ani când frigul ajunge până la -20° R, iar altă dată érna întregă osciléză între 0° și -3° R.; adese-orí zăpețile sunt abundente, iar une-orí zăpada lipsesce saú se topesce iute.

Aceste variațiuni se datoresc schimbărilor dese ale curențelor de aer: vînturile de la mîedă-di și sud-răsărit aduc plóie, crivățul și vîntul direct de la nord-răsărit aduc seceta.

În ceea ce privesce solul pe care e construit orașul, apoi

el se deosebesce după diferitele părți ale orașului; spre sud, unde se află partea centrală a orașului, solul e nisipos; spre nord petros, iar în fundul văiei, unde e vechiul oraș, lutos.

Starea igienică a Chișineului e foarte neglijată. Lipsa de canalizare, depozitele de gunoi etc. sunt cauzele principale ale bolilor ca gastro-enterita, inflamațiunile căilor respiratorii, ftizia, pneumonia etc. Mai cu seamă populațiunea tină ră suferă de tuberculosă.

Cu toate acestea Chișineul, în comparațiune cu cele-lalte orașe ale Rusiei, se bucură de o creștere a populațiunii destul de însemnată.

Despre însemnătatea acestei creșteri ne pot da seamă următoarele cifre:

La 1812 Chișineul era locuit de o populațiune de 7.000 locuitori. La 1828 el număra deja 18.594 locuitori, din cari 3.603 familii creștine (6.825 bărbați și 4.532 femei) și 1.763 familii evreiesci (3.989 bărbați și 3.243 femei), acestea din urmă venite din Podolia. După recensămîntul din anul 1835, Chișineul avea o populațiune de peste 34.989 locuitori de ambe sexe. La 1851, după recensămîntul al nouălea, populațiunea s'a stabilit la cifra de 58.849 suflete. La 1860 populațiunea era de 87.447 locuitori și în fine la 1892 s'a ridicat până la 122.917 suflete.

Așa că în curgere de 25 ani (de la 1812 — 1838) orașul și-a întreit populațiunea, ceea ce probă că cum creșterea anuală în curgerea acestor ani a fost de 2.135 suflete, din cari, dacă vom deduce creșterea normală datorată născerilor vom avea totuși peste 1.800 suflete, a căror adăogire anuală trebuie pusă pe seama *immigrațiunii*.

Causele, cari au atras spre Chișineu pe locuitorii din alte provincii vecine ale Imperiului Rus, au fost privilegiile și drepturile, pe cari guvernul rus le dăruie emigranților ce se așează în noua provincie cucerită.

Deja la 1830, sub domnia Impăratului Nicolae I, Evreii, persecutați aspru în interiorul Imperiului, isgoniți de prin orașele rusești, căpătară printr'un *ukaz* imperial, datat din ziua de 26 Septembrie 1830, privilegiul de a se așeza în Basarabia, fiind scutiți de biruri și impozite în curgere de doi ani. Eveii din Polonia rusescă și din guvernămîntul Herson căpătară alte prerogative și anume de a fi scutiți

Aspectul fortăreței din Akerman.
(După o acuarela din anul 1760, păstrată la Muzeul din Odessa.)

de plata patentelor în curgere de cinci ani, îndată ce vor trece Nistrul și se vor așeza în Basarabia. După expirarea celor cinci ani, pentru a curăți orașele din sudul Rusiei de puhoiul evreesc, Impăratul Nicolae I dăte al doilea ukaz, prin care emigranții evrei așezați în Basarabia s'au scutit de ori-ce dare către stat pe termen de trei ani. Protegierea Evreilor emigranți a urmat apoi să fie întărită prin multe alte dispozițiuni, atât sub domnia Impăratului Nicolae I, cât și sub aceea a Impăratului Alexandru II. Sub acest din urmă Țar, comercianții evrei din Basarabia se bucurau de privilegiul de a plăti pentru dreptul de patentă mult mai puțin decât chiar comercianții ruși.

Acastă protecțiune a Evreilor din partea Țarilor a avut de scop pe de o parte curățirea provinciilor rusești de elementul evreesc, iar de altă parte desnaționalizarea Basarabiei. Scopul ținut firesce c'a fost atins și tirgușorele și orașele din Basarabia s'au umplut curînd cu Evrei.

Pîndind desnaționalizarea pămîntului românesc dintre Prut și Nistru, guvernul rus nu s'a oprit la organizarea imigrațiunii evreesci, ci a întins protecțiunea sa și asupra tuturor eraticilor străini, deschidînd pentru ei hotarele noiei provincii. De aceea privilegiile dăruite Evreilor au fost în curînd întinse și asupra comercianților străini, cari primiau cetățenia rusescă și se așezau în Basarabia.

La 1832, printr'un nou *ukaz* imperial, s'a dat permisiune țăranilor din Rusia liberați de stăpînii lor, precum și țăranilor robi cari sunt pe *obroc* (1), de a se așeza și a trăi prin orașele din Basarabia.

La 1839 orașul Chișineu a mai fost gratificat cu următoarele privilegii excepționale: «Comercianții străini, cari se stabilesc în Basarabia», sună *ukazul* imperial, «și în special la Chișineu, și în termen de doi ani de la așezarea lor vor construi acolo fabrici, dugheni sau alte edificii de comerț, vor beneficia de privilegiul de a fi scutiți de plata dreptului de patentă în curgere de zece ani; asemenea toți cei din străini, cari se vor așeza în Basarabia, se vor scuti

(1) Țăranii rușirobi căpetau de la stăpînii lor dreptul de a părăsi satele lor și a se angaja la muncă aiurea. Pentru acest drept ei plăteau stăpînului o sumă de bani anual, care se numia *obroc*.

de ori-ce contribuțiuni, găsduire, dare de cai, căruțe sau alte rechizițiuni pentru armată.»

Aceste privilegii dăruite străinilor și numai străinilor, firesce, au trebuit să producă și au și produs mari turburări în viața economică a populațiunii autochtone române. Comercianții români, neputând ține pept puhoiului străin, protegiat și ocrotit de către cuceritor, au fost siliți a desface daraverile lor comerciale și a părăsi țera, sau a se ocupa cu altă îndeletnicire.

Protegiând invasiunea străină în Basarabia, guvernul rus a oprit până acum trei-zeci de ani printr'un șir de măsuri așezarea coloniștilor ruși.

Causa acestei opriri față cu elementul pur rus trebuie căutată de o parte în dorința de a nu vedé provinciile rusesce despoporându-se, iar de altă parte în convingerea guvernului central că țăranii ruși sunt absolut incapabili de a rusifica un alt nēm, ci din contră, venind în contact cu o altă națiune, ei singuri perd trăsurile lor naționale și se des-naționalisază. Părerea acésta, de alt-fel, în ceea ce privește pe coloniștii ruși din Basarabia, a fost oficios emisă de d-l Batiuşcoff în scrierea sa despre Basarabia. (1) Poporul chiar în lăuntru imperiului n'a sciut să rusifice aprópe pe nici una din națiunile mici (2) pe cari le-a cucerit, și rusi-

(1) Beccapafin, *этнографическое Описание. Барнаула*, 1892, p. 172.

(2) Rusia modernă este compusă din următoarele nēmuri, pe cari le dăm mai jos împreună cu arătarea numerică a fie-cărui nēm, însemnând și anul recensămîntului din care este luată cifra de față: *Abugaci* 100 (1859), mahometani; *Abhasi* 60.000 (1886); *Avari* 96.000 (1885), mahometani; *Adjari* 59.516 (1886), mahometani; *Agrjani* 107 (1857), mahometani; *Ayzori* 2.272 (1891), creștini; *Aleuți*, păgâni, 1.913 (1871); *Arabi*, în provincia Samarcand; *Armeni* 954.642 (1891); *Arnăuți* 1000 (1861), creștini; *Baicați* 200 (1859); *Balcari* 3000 (1875), mahometani; *Başchiri* 600.000 (1887); *Beltiri* 3.100 (1887); *Bessermani* 10.820 (1891), creștini; *Bizari* (1883) 2.000, păgâni, *Bobili* în guvern. Perm, sunt păgâni; *Bolgari* 80.000 (1870), creștini; *Buriați* 270.000 (1891), lamaști; *Buhari* 9.000 (1880); *Velo-Ruși* (1886) 5.000.000, catolici; *Ruși puri* (1886), 57.000.000, creștini; *Voguli* 8.000 (1880); *Vodi* 4.500 (1862); *Voteaci* 380.009 (1888), păgâni și parte creștini; *Hileaci* 7.000 (1890), păgâni; *Olandezi* 2.000 (1850), catolici; *Holizi* 5.000 (1885), pe riul Amur; *Greci*, 60.000 (1889); *Georgieni*, 408.000 (1885), la Caucas; *Hurieni* 76.000 (1886), în guvern. Cutais; *Dargini* 54.300 (1891), mahometani; *Dauri* 14.000 (1892), la Amur, sunt Buddiști; *Dungan* 11.582 (1892); *Evrei* 5.007.000 (1884); *Zireni* 120.000 (1865); *Ijori*

ficarea în Imperiul Rusesc până acum s'a mărginit în cerul îngust al elitei societății, adică al păturei culte, care este produsul firesc al școlilor publice, și ca atare a învățat să cugete, să simță, să scrie și să vorbească rusesce; în afară de acest cerc destul de restrâns, în păturile de jos ale popoarelor ce compun vastul Imperiū rusesc, fie-care nēm și-a păstrat fisionomia sa națională, fără a avé cea mai rudimentară simpatie pentru unitatea etnică dominantă. Nu vom exagera nici de cum, când vom afirma că popoarele cari locuiesc în Rusia, inclusiv și poporul rus, cunosc tot așa de puțin existența celebrilor scriitori ruși ca Tolstoi, Dostoiewski, Pușkin etc. cât de puțin îi cunósce și țéranul nostru român din județul Dolj saū de aiurea. Acéstă afirmațiune o înregistrăm aci numai și numai pentru a dovedí cât de slabă este legătura între pătura cultă rusificată din Rusia și popoarele din sinul cărora acéstă pătură s'a format.

(1850), guvernămintul Petersburgului, creștini; *Imeritini* 428.000 (1886), la Caucas, creștini; *Ingiloini* 9.000 (1886), dineolo de Caucas, mahometani; *Ingūși* 28.000 (1891), mahometani; *Induși* 860 (1876), la Turkestan; *Iezidi* 15.500 (1891), păgani; *Cadjari* 5.000 (1873), mahometani; *Cazachi* 1.100 (1893), mahometani; *Cazi-Cumachi* 24.000 (1891) la Dagestan; *Caybali* 8.500, (1892); *Calmuți* 2.200.000 (1891), buddiști; *Camasini* 400 (1893), creștini; *Camciadali* 3.849 (1892), creștini; *Caragași* 400 (1893); *Caraimi* 10.000 (1893), mosaici; *Caracalpachi* 250 (1851), la Astrakan; *Carapapachi* 24.000 (1892), la Cars; *Caraciăeni* 25.000 (1891), mahometani; *Corei* 300.000 (1875), protestanți și ortodoxi; *Cacieni* 12.000 (1890), creștini; *Chizili* 6.000 (1889), creștini; *Chili* 1.000 (1883), păgani; *Chirhiși* 3.000.000 (1890); *Chirhizi-Cayzaci* 3.290.000 (1890), mahometani; *Chinesi* 12.000 (1894), Buddiști; *Corei* 16.200 (1893); *Corechi* 3.811 (1892), păgani; *Crevinghi* 300 (1851), *Cumichi* 108.800 (1891), în Dagestan; *Curđi* 84.000 (1891), mahometani; *Curli* 2.000 (1860), păgani; *Ciuriși* 55.000 (1891), Dagestan; *Lamuși* 2.502 (1892), guvern. Iacut; *Latși* 1.060.000 (1878), guvern. Curlanda, Lituania și guvern. Covna; *Lezghini* 597.005 (1886) Dagestan; *Lituanii* 2.500.000 (1873), catolici; *Lopari* 3.380 (1859); *Ruteni* 17.110.000 (1886) în guvernămintele Kiev, Poltava, Ciernișov, Charcov, Podolia, Volhinia, Cursc, Voronej și sudul Rusiei până la riul Volga și Cubani; *Mangiuri* 14.000 (1891), Buddiști; *Mescereni* 160.000 (1886), păgani și mahometani; *Mingreli* 214.000 (1891), Cutais; *Moldoveni* (Români) 1.492.000 (1892) în Basarabia și guvernămintele Podolia, Herson și Ecaterinoslav; *Mordvai* 775.000 (1866), creștini; *Nohai-Tutari* 61.560 (1891), mahometani; *Germani* 1.760.000 (1885), luterani, catolici, sectanți; *Osetini* 164.000 (1886); *Osteachi* 26.000 (1880), păgani; *Permeachi* 90.000 (1886), creștini; *Persieni* 32.300 (1889), mahometani; *Poloni* 7.000.000 (1886), catolici; *Sagăeni* 11.720

La mătă-noptea Basarabiei s'a demonstrat într'un mod patent cum că țărani Ruteni și Ruși, cari s'așezat pe acolo, s'aș romanisat într'un timp scurt; iar în general vorbind, în Basarabia întrégă, proverbul moldovenesc: «Tata Rus, mama Rusă, iar Ivan Moldovan» a devenit de mult dejă un adevăr etnic. Rusia n'a rusificat până în zilele noastre în Basarabia decât acea pătură semi-cultă, care formeză stratul suprapus peste adevăratul popor.

Immigrațiunea Cazacilor, precum și colonisarea orașelor cu elementul muscălesc, s'aș făcut, precum am arătat mai sus, în contra voinței ocărmuirii. Acastă imigrațiune s'a format parte din robli fugăriți din Rusia, parte din *rascolnici*, cari, fugind de persecuțiunile religioase de sub domnia Impăratului Nicolae I, s'aș așezat la gurile Dunării.

Orașul Chișineu s'a folosit de aceste elemente vagabonde, formându-și din ei o nouă poporațiune. (1) La 1827 orașul

(1864), păgâni; *Samoeđi* 22.000 (1859), păgâni; *Sarđi* 690.300 (1876); *Svaneți* 14.035 (1891), creștini; *Sirbi* 200 (1879); *Tabasoranți* 14.460 (1891), în Daghestan; *Tadjiki* 137.280 (1879), mahometani; *Talișini* 50.510 (1886), mahometani; *Taranți* 51.097 (1892), mahometani; *Tătari* 2.500.000 (1866), mahometani; *Tali* 124.683 (1886); *Telenguti* 18.000 (1859), Buddiști; *Teptcari* 130.000 (1866), mahometani; *Thungudi* 43.000 (1892), păgâni; *Turci* 70.216 mahometani; (1892) la Cars; *Turcomani* 262.700 (1897), la Cars; *Ubachi* 25.000, (1876), *Uzbeki* 182.020 (1876), mahometani; *Uranchaeni* 18.000 (1865), păgâni; *Finți* 2.000.000 (1890), Finlanda, guver. Petersburg, Archangel și Oloneț, protestanți; *Țigani* 18.970 (1875); *Ceremiși* 233.000 (1892); *Cerkezi* 161.960 (1891), mahometani; *Cehi* 24.000 (1890), protestanți husiți; *Ceceni* 195.900 (1891) mahometani; *Ciuvași* 540.000 (1866), creștini; *Ciudi* 13.250 (1865), creștini; *Ciucci* 13.000 (1892), creștini; *Suedesi* 260.000 (1866), luterani; *Scotieni* 250.000 (1871), în Caucas-Piatigosc; *Esti* 656.000 (1880); *Iacufi* 330.000 (1893), păgâni.

Dând acest cam lung registru al nămurilor, din cari se compune vas-tul Imperiū Rus, am avut în vedere aci să arătăm într'un mod cert că istoricii oficioși ruși, precum sunt Batiușcoff, *Nakko et tutti quanti* fac mare greșală, când declară în scrierile lor cum că Imperiul Rus *et-nicește* formeză un ce omogen și compact rusesc. Rusia modernă nu posedă astăzi decât 56 % din poporațiunea sa totală pur rusescă, iar restul de apröpe jumătate se compune din alte nămuri, pe când Basarabia, din contra, din totalul poporațiunii sale de 1.655.000 locuitori, numără 1.009.000 de Români. (*Statesman's Handbook for Russia*, 1896.)

(1) În archiva sucursală din Iași există peste 1.300 dosare rusescl privitoare la emigrațiunea robilor Ruși în Basarabia. Unele din aceste dosare sunt adevărate monografii.

Chişineu numără deja peste 3.031 case, iar la 1833 numărul caselor crescuse până la 3.264 de paiantă şi 495 de zid. La 1834 s'a început zidirea părţii moderne a oraşului, stradele s'aŭ nivelat de către inginerul Eytner, s'a organizat primul serviciu de pompieri şi s'aŭ aşezat pe stradele principale întâiele felinare.

În anul 1862 Chişineul numără deja 5.794 case, iar în anul 1892 numărul caselor eră de 7.823. În acest număr al edificiilor intră şi:

Biserici ortodoxe de zid .	13
catolice .	1
Biserica armenescă.	1
luterană .	1
» rascolnică	1
Templul israelit . .	1
Case evreesci de rugăciune .	30
Usine	14
Şcole publice .	10
Spitalul: militar	1
civil .	1
Temniţa .	1
Farmacii	5

Împrejurul oraşului sunt grădini şi vii; în slobodiile de lângă oraş se află:

La <i>Baiucani</i> o biserică de zid	1
Usine şi fabrici .	33
La <i>Schinşica</i> mori de vînt.	15
» <i>Mica Malina</i> o biserică	1
Ateliere .	34
Mori de vînt . . .	1

Chişineul modern posedă peste o sută de strade, două grădini publice, din care una poartă nume de Bulevard şi încunjură catedrala, spre care duce o frumoasă alee de plop, ce trece printr'o monumentală poartă triumfală în stilul roman. (Fig. 3.)

În faţa porţii triumfale, din partea stîngă a stradei Alexandrovskaja, se înalţă palatul Mitropoliei, reşedinţa Arhiepiscopului Basarabiei.

Afară de piaţa Soborna (a catedralei), oraşul mai posedă şi alte pieţe spaţioase, precum cea a Poliţiei, a Chiristegiilor

(Lesnaia), a Oborului de fîn și de vite (senaia); dar cele mai caracteristice sunt piața numită «*Starî Bazar*» (o adunătură de dugheni evreesci) și piața *Luminaria*, unde se vînd zarzavaturi. Tóte aceste piețe sunt rău pavate, murdare și noroióse.

Ca edificii publice Chișineul se mîndrește cu catedrala sa cu hramul Nascerii Domnului, construită la 1836 în stil italian. Acéastă biserică spațioasă are trei mese sfinte, mai multe icóne scumpe și este înzestrată cu vestminte sacerdotale bogate. I. P. S. Archiepiscopul Dimitrie Sulima își are sarcofagiul său în interiorul acestei biserice; asemenea tot în lăuntrul bisericeii se află și mormintele Archiepiscopului Mitrofan din Ierînopolis și Episcopului Antonie.

A doua biserică ce posedă orașul, după catedrală, este aceea a Înălțării Domnului, zidită la 1830. Celelalte biserici din Chișineu sunt:

BISERICILE DIN CHIȘINEU	ANUL ZIDIRII
Sf. Archangel Michail	1803
Sf. Ilie	1806
Buna-Vestire	1810
Sf. Gheorghe	1819
Archangelul Michail din Baiucăi	1825
Sf. Haralambie.	1836
Cimitirului ortodox.	1830
Sf. Tóder	1858

Așa dar cele mai vechi biserici din Chișineu datéză de la 1803—1806; unele din aceste sfinte lăcașuri posedă ceva avere în imobile, vii, grădini, daruri de la enoriașii Români.

Ca edificii de stat Chișineul posedă un frumos liceu (în-tâiul liceu), palatul guvernatorului, tribunalul și o temniță monumentală. Din casele particulare merită a fi menționat frumosul, deși vechi, palat al familiei Catargi.

Orașul mai posedă și două monumente publice. Unul, în memoria marelui poet rus Alex. Pușkin (Fig. 4), se află așezat într-o alee de tei din grădina franțusescă (cazionii sad). Alt monument, construit în memoria réposatului Im-

părat Alexandru II (Fig. 5), se află așezat la intrarea aceleiași grădini. Monumentul acesta din urmă reprezintă pe Autocratul Rusiei îmbrăcat în porfira Impăraților bizantini; pe soclul de marmoră sunt gravate următoarele cuvinte: «Țarul-liberator, Alexandru II, 17 Februarie 1855—1 Martie 1881.»

Aceste ambe monumente firesc că sunt cu desăvârșire străine Basarabiei: poetul rus Pușkin a scris frumoasele sale poezii în limba rusă, necunoscută poporului român din Basarabia, și bustul poetului rus nu amintește locuitorilor Chișineului decât tristul fapt că în zidurile acestui oraș a fost exilat Pușkin de către Impăratul Nicolae și că aci a scris dînsul mai multe din operele sale.

De la 1886 orașul Chișineu începuse să se transforme; de atunci încôce s'au pavat cu piatră peste 60.000 stinjeni pătrați de strade și piețe, s'a construit o linie de tramway, care percurge câte-va strade, și, în fine, actualul primar, d-l Smidt, a elaborat un proiect de alimentare a orașului cu apă.

Până ce însă locuitorii Chișineului vor pute să-și potolească setea cu apă potabilă, ei au acum la îndemână un izvor bogat pentru a-și potoli setea sufletescă: acest izvor este frumoasa și avută biblioteca publică a orașului.

Sunt puține orașe în Rusia care posedă o analogă bibliotecă publică. Acastă bibliotecă a fost inaugurată la 22 Octobrie 1832 de către guvernatorul civil al Basarabiei d-l Sorokunsky. Piatra de temelie pentru înființarea bibliotecii s'a pus de către Liprandi, Kelcher, Balen-de-Ballu și Comitele Voronzoff, cari au dăruit într'acest scop o mulțime de cărți bune. La 1835, mulțumită donațiunilor, biblioteca avea deja peste 329 volume, din cari 50 cărți rusești, 19 franceze, 20 germane, 131 engleze, 7 italiene, 42 danese, 13 latine, 2 grecești, 3 evreiești, 4 arăbești și o singură carte românească—Psaltirea. La 1880, după o dare de sémă tipărită, biblioteca Chișineului posedă 14.396 volume și 92 colecțiuni de diare, din cari 1.047 franceze, 764 engleze, spaniole, grece, latine, arăbești și chiar sanscrite... și nici o carte în limba română, dispărînd chiar și Psaltirea românească.

Acastă absență a vre-unei cărți românești, precum și formală interdicere de a avea în biblioteca publică vre-o carte sau vre-un diar în limba românească, este trăsura caracteristică și

manifestă tendința care a călăuzit pe guvernul rusesc în hotărîrea sa de a înzestra orașul Chișineu cu o bibliotecă excepțional de avută.

Biblioteca din Chișineu are de scop a răspândi în pătura cultă orășenescă cultura, limba și literatura muscălescă.

Odată cu acest izvor de cultură rusescă, guvernul rus s'a îngrijit de a crea și o presă rusescă locală. Cel dintâi diar creat pentru acest scop a fost *Oblasnie Wiedomosti*, care a apărut pe la 1854; apoi a apărut *Eparhialnie Wiedomosti* și în fine *Besarabski Wiestnik* și *Besarabej*. Tóte aceste diare. afară de partea oficiósă, se ocupă puțin și de interesele locale ale Basarabiei. Din când în când în colónele acestor diare se streacă și câte un articol prețios privitor la etnografie, starea economică și socială a locuitorilor; însă atitudinea acestor prese oficióse rusesci a fost și este pururea disprețuitoare și dușmană nemulului nostru. În deosebire organul eparchial, care se tipărește la Chișineu, se întrece în limbagiul violent față cu România, cu biserica română de la Cuza încóce și cu Regele Carol. (1)

Orașul Chișineu are ca marcă stema Basarabiei; acest semn eraldic i-a fost dat la 1826. Desemnul mărcii este următorul: un scut divisat în două: în partea de sus, pe câmp roșu, este desemnată acvila cu două capete a Rusiei; pe peptul acvilei, Sf. Gheorghe; în ghiarele acvilei, făclia și cununa de lauri; în partea de jos, pe câmp aurit, e desemnat Capul de boi al Moldovei. Marca orașului Chișineu nu e și a județului cu acest nume; pe marca județului este desemnat un arbore pe câmp albastru.

Akkerman.

Orașul Akkerman, sau mai bine diș *Ak-Kerman*, care semnifică în limba turcescă «pétră albă», este așezat pe malul drept al limanului Nistru; malul acesta e petros, înalt, și pozițiunea sa geografică e sub 46° 11', 31" latit. nordică și 48° 30' 1/2 long. de la Răsărit după meridianul Parisului.

Akkermanul se află la 40 kilometri departe de Odesa și

(1) A se vedé articole d-lui Studnitski cu privire la P. S. S. Melchisedec, la Academia Română, la d-l D. Sturdza și la propaganda catolică în România. *Епархiальныя Вѣдомости*, anul 1892

561^{1/2} kilometri de Chişineu. Şoséua care-l légă cu portul Odesa trece prin Olviopol, oraşel aşezat pe malul stâng al limanului, tocmai în faţă de Akkerman; comunicaţiunea între ambele oraşe se face cu vapoare speciale; aceste vapoare sunt însă de construcţiune foarte veche şi incomodă:

Akkermanul propriu zis este construit de-alungul malului; tot pe mal se află vechia şi renumita cetate cu castelul său. Mai departe spre apus se încep suburbiile: ca o singură stradă lungă, nepavată se întinde suburbia *Papuşoi*; apoi, dincolo de delurile acoperite cu vii, ce încunjură oraşul, se află coloniile *Şaba*, *Chimbet*, *Mica Catarjea*, iar din partea opusă *Turla* (Turcii numiau Nistrul: Turla, Turlachi), *Ciaiza* şi colonia *Băcozi*.

Tóte aceste suburbii şi mahalale comunică cu oraşul propriu zis printr'un singur pod de pétră, numit *Crivda*.

Istoricul acestui oraş foarte vechi merită deosebită atenţiune; de trecutul său sunt legate paginile de aur ale istoriei némului nostru.

Cu patru, cinci secolî înaintea lui Christos (1) emigranţii Greci din Milet, acei cari au fundat Olvia, au fost cei dintâi cari întemeiază pe malul limanului Nistru o colonie, numită *Niconia*. (2) De altă parte, după Ammian Marcellin, deja cu şese secolî înaintea lui Christos a existat acolo colonia feniciană numită *Ofiuza*. Acéstă colonie, scrie Herodot, a fost locuită de *Nevrii*, poporul care înaintea campaniei lui Dariu în ţera Schiţilor a părăsit seliştea din cauza marelui înmulţiri a şerpilor. (3) Pe timpul lui Herodot (4), în locul Ofiuzei există deja oraşul *Tiras* (5), locuit de Tiritanî, supuşii de Dariu la a. 300 înainte de Christos.

După mórtea lui Alexandru Macedon, Basarabia a făcut parte din Thracia, apoi Regele Lisimach a fost biruit de către Decebal (6) şi Basarabia a devenit partea integrantă a Daciei.

(1) A se vedé *Schiŭta* lui Herodot.

(2) Bugnion, p. 172.

(3) Ofiuza, oraşul şerpilor.—Bugnion, p. 87—90.

(4) Herodot s'a născut la a. 484 înainte de Christos.

(5) Bugnion, p. 57.

(6) Lângă Akkerman s'a găsit o monetă de aur cu inscripţiunea: «Basilios Lizimachi». A se vedé *Arhivea de istorie a Societăţii imperiale din Odesa*.

Cam pe la a. 200 înaintea lui Christos, în locul anticului *Tiras* eră o colonie grăcă, al căreia locuitori făceau negoț cu locuitorii Basarabiei; apoi, când Romanii au ocupat Dacia și legiunile lor au trecut dincolo de Prut, vechiul *Tiras* a fost numit de dominatorii lumii antice *Alba-Julia*. (1)

Alba-Julia deveni în curînd un oraș important, unde a fost stabilită o garnisună romană și unde Romanii aveau factorii și depozite de mărfuri, pentru a face negoț de schimb cu popoarele sălbatice. Despre această dominațiune romană există mai multe medalii și alte monumente, ale cărora rămășițe se găsesc mereu împrejurul modernului *Akkerman*.

Domnia romană a fost spulberată de puhoiul Hunilor, cari pe la a. 376 după Christ au năvălit în Basarabia. *Attila* cu Hunii a pustiit Basarabia-de-jos. După Hunii veniră rînd pe rînd alte popoare barbare și actualul *Akkerman*, sub numele de *Thiras* și *Turis*, pe la a. 545 după Christos, se află în mâinile Anșilor, apoi ale Cumanilor, cari îl numiau *Acliba*, apoi ale Tiberilor și în fine ale Slavilor, cari îl numiră *Beli-Gorod*. (2)

Pe timpul Cruciaților, și anume pe la 1099 când Cruciații au luat Ierusalimul și apoi mai târziu, pe la 1204, când Constantinopolea a cădut sub domnia romană și a Venețianilor, comerțul de pe Marea Năgră a fost ocupat de Romani, cari s'au stabilit și la *Akkerman*, pe care-l numiră *Mon-Castro* și *Mavro-Castron*.

Împrejurul gurilor Nistrului se află deja pe atunci mai multe lacuri foarte avute în sare, malurile rîului erau acoperite cu vîl, iar apele mișuiău de pesci. Aceste avuții naturale ispitiră pe Genovesii de a se stabili pe ruinele anticului *Tiras*. O colonie a fost fundată sub nume de *Mon-Castro*, care se numiă, precum se pare, și *Aspro-Castron*.

Venețianul Iosif Barbaro, scriind despre *Mon-Castro*, ȳice că «Genovesii, la 1436, pentru a apără orașul de revărsările Nistrului, precum și pentru apărarea lor de eventualitatea unei năvăliri barbare, au ridicat un val de pămînt împre-

(1) D-l Kraschensky, *Wspomnienie Odessy, Iedynan u Budzacu*; — Gr. G. Tocilescu, *Al. Xenopol, M. Kogălniceni*.

(2) Letopisețul lui *Nistor*, ed. 1846, I, p. 3; — *Исторія Государства Россійскаго Карамзинъ*, I, pp. 24 — 40; — *Записки Об. Ист. и Древ. статьи г. Черткова*, — *Бѣллага*, пр. *Моск. унив. Наблюдения*, Критич. Исгьд. *Венелинъ*, pp. 183—290; *В. Р. Насдеу*, Князь Берладскій.

jurul castelului.» In aceste timpuri Genovesii făceau din factoria lor un întins negoț de grâne cu Polonia. Bucatele se aduceau pe Nistru, care era pe atunci navigabil, și la gura limanului deschis spre mare. In acest liman se revărsau râurile Asiatic, Ofiuza și altele, care de atunci încôce au secat și au dispărut. Mai târziu, apele înpuținându-se, s'a format acea limbă de nisip, care astăzi desparte limanul de Marea Neagră, formând un lac cu apă dulce.

După disparițiunea coloniilor genoveze din Crimeea, Mon-Castro a mai păstrat preponderența sa pe Marea Neagră. Bugnion, în cartea sa *La Bessarabie ancienne*, scrie ca Tătarul priviau rău pe Genovesi și se tot încercau cu ajutorul Slavilor să-i isgonescă de pe malurile Mării Negre. Hanul Hadji, simțindu-se destul de puternic pentru a cuceri țera intrăgă, începui ostilitățile cu Genovesii.

După mărtea lui Hadji, fiul său, certându-se pentru domnie, unul din ei, anume Mengli-han, a fost sprijinit de Genovesi, dar în curând a fost alungat de Tătarul de pe scaunul de domnie și în locul său s'a urcat pe tron Haider-Ghirei. Acest din urmă Han a închinat Crimeea tătarască lui Mahomet II, iar acest Sultan, după ce a desarmat pe locuitorii Crimeei, a transportat peste 40.000 de Genovesi la Constantinopole. Unul din aceste transporte, expediat spre Cafa, sub îndemnul curajosului Genoves Simon Fornario a desarmat pe Turci și, devenind stăpân peste corăbiile, Genovesii s'au refugiat la Mon-Castro.

Stefan-cel-Mare, gloriosul Domn al Moldovei, a întâmpinat pe refugiații Genovesi cu bunăvoință și i-a adăpostit. Turcii, care se puseră a urmări pe fugarii, năvăliră în Moldova, asediând Mon-Castro. (1) După plecarea armatei turce, Stefan-

(1) *Лыцъвъ*: И тако Магометъ, обладавъ Тавридою, поиде съ воинствомъ по морю, въ галерыхъ подъ Бѣлградъ Волосскій иже и Монкеструмъ называется, состоящій на устьяхъ Днѣстровскихъ, гдѣ тои въ Черное море впадаютъ, и, обступивши жестоко приступили къ нему; его же Стефанъ, воевода Волосскій, охраняше отъ тѣхъ тѣснотъ, турковъ губящихъ. Обаче видяши турки градъ той, такожде чрезъ подданіе, но вскоре по отшествіи турковъ, Стефанъ воевода восприялъ его, асавленныхъ въ немъ турковъ избавши». *Blisa*, p. 858; — *Cremer*, Libr. XVIII, 412; — *Naruszewicz Taur*, 106.

In fine, Brun dice că Maghiarii numiau actualul Akkerman *Ferievar* și apoi adăoge: «Bizantinii îl diceau *Aspro-Castron* și *Levopolichnion*, iar Împăratul Constantin Porfirogenitul îl numește *Aspron*.»

cel-Mare a măcelărit garnisóna și a reocupat vechia sa cetate (1475), în care Genovesii au trăit până pe la sus arătatul an.

Înainte de năvălirea Turcilor, pe la 1450, Alexandru-Vodă, fiul lui Iliș-Vodă (1), a fost ajutat de Regele Cazimir al Poloniei și a învins pe Bogdan, iar apoi a fost silit să fugă împreună cu mama în Polonia, pentru că Bogdan l'a scos din domnie. Domnul biruit a trimis atunci solie către Cazimir, închinându-i țera. Despre acesta găsim următoarele în cartea lui Albertrandi: «Moldovenii cereau să fie alipiți la Polonia, și țera lor e bogată și importantă *pentru portul Bielgorod.*» La 1451, după mórtea năprasnică a lui Bogdan-Vodă, Polonii au ajutat pe Alexandru-Vodă să-și recapete scaunul pierdut și Burgolab a ocupat Bielgorod.

Genovesii, fugind din Mon-Castro, s'au adăpostit în castelul din Soroca, unde exista altă dată mai multe inscripțiuni latine pe zidurile turnului.

La 1484, teribilul Baiazet, fiul lui Mahomet, a cucerit Chilia și Akkerman, silind pe Ștefan-cel-Mare să se retragă dinaintea hordelor tătare, cari năvăliră în Basarabia, pustiând țera întrégă. Cu toate acestea, Turcii n'au distrus cetatea lui Ștefan și zidurile cetății, cu inscripțiunile mărețe ale marelui Domnitor al Moldovei, au păstrat amintirea glorioasei domnii pămîntene. Acum opt ani, pe la 1890, s'a găsit lângă Akerman un monument istoric de pe aceste vremuri glorioase.

Rămășița arheologică găsită se compune dintr'un soclu făcut dintr'un monolit calcar în lungime de 24 centimetri și înalt de un metru, cântărind 20 puduri. Pe această pîtră se află săpată următoarea inscripțiune:

TEMPORI BON
OP (RO) SALYTE
DOMINORYM
NNL SEPTIMI
SEVERI PERTE
NACIS ETM
AYREL ANTON
INI AYQQ ET
L SEPTIME (GE
TAE CÆSARIS.

Fig. 5 reprezintă fotografia petrei cu inscripțiunea latină.

(2) *Albertrandi*, I, p. 71; asemenea și în *Wspomnienie* a lui Kraskewsky, 3 v.

Archeologii ruși consideră această piatră ca rămăntura unei colone romane de pe anul 201 și restabilesc inscripțiunea în următorul mod: (1)

«Tempori bono, pro salute dominorum nostrorum Lucii Septimii Severi Pertinacis et Marci Aurelii Antonini Augustorum et Lucii Septimii (Getae Caesaris).»

Cu patru ani înainte acestei prețioase descoperiri arheologice, adică pe la 1886, s'a găsit tot la Akkerman un alt monument istoric foarte scump nouă Românilor. Săpându-se temelia caselor Evreului Trachtmann, care casă se află tocmai în apropierea cetății, la adâncime ca de un stinjen s'a găsit mai multe petre cioplite, iar sub aceste petre o tablă de marmoră în lungime de 45 centimetri și înaltă ca de $\frac{1}{2}$ metru. Pe tabla de marmoră este gravată o inscripțiune slavă foarte lisibilă. Această tablă se află acum în păstrarea Museului de arheologie din Odesa al Societății de istorie. Fig. 6 reprezintă fotografia tablei.

Intrăga tablă de marmoră, cu ornamentațiunea și inscripțiunea sa, e frumos lucrată. Ornamentațiunea ocupă partea superioară a tablei și reprezintă, în mijlocul frunzișului, Capul de boi cu stăua de-asupra frunței, adică stema Moldovei. Urechile drepte ale animalului sunt săpate orizontal, mai sus de ele sunt cornele, în mijlocul cărora e stăua cu șese rațe. Lângă cornul drept, sus, altă stăua; lângă cornul stâng, sus, luna, sau mai bine zis semi-luna; iar de-asupra cornelor o corună. Corpul animalului se rezimă pe un scut aplecat, despărțit în două: într'una din despărțituri sunt patru linii adine săpate, în despărțitura cea-laltă flori. Iată acum și textul inscripțiunii.

† ПОД ЛСТН БЖ ПАХЦЕНІІ
ЛГНА ЛУАН СЖЕРШАСЖ ВЛИКА
ВРАТА ВЪДНАН БЛАГОЧЕСТНЕЛГОНС
ТИФАНА КИСКВДЪ Н БЖ ДНІ
ПАНОУ ЛОУЦНАНУУ Хермануу.

Adică: «In anul de la nascerea Domnului 1438 au fost zidite marele porți; în dăilele cuviosului Stefan Voevod și în dăilele boerului Luțian Herman.»

Archeologul rus, care a cercetat și a studiat rămășițele

(1) *Латышевъ, Insc. ant. Ponti Eur.*, No. 3, p. 9, No. 2.

aceste archeologice chiar pe locul unde s'aŭ găsit ele, scrie următoarele :

«Acum vr'o 25 anŭ maiestósa pórtă a cetăŭil, turnul cel mare patrunghiular, cu ambrasurile și gurile sale de foc, aŭ fost unite cu malul printr'un pod de lemn, care treceă peste rîpa cetăŭil ce încunjură întréga ruină. Nimic din tóte acestea n'a rămas acum ; în locul podului e un strat mare de băligar — gospodărie căzăcescă ! Nisce colóne (?) săpate adînc în pétra de la intrarea în turn, atăt dintr'o parte, cât și din alta, arată cum că porŭile se scoboraŭ din sus în jos, alunecând pe nisce burlane. La depărtare de căŭi-va stîinjenŭ înlăuntru turnului eră a doua pórtă, care duceă în curtea cetăŭil. Apropiându-mă de turn, am observat, imediat la drépta de [la intrare, sus, o gaură pătrată în zid ; acéstă gaură are întocmai forma tableŭ găsite.» (1)

La 1497 cetatea Akkerman a cădut în mână Turcilor. Iar la 1503, sub domnia lui Bogdan Voevod, Turcŭi aŭ arborat semi-luna pe vechia cetate a lui Ștefan-cel-Mare.

În anul 1516 Hetmanul Zaporogilor Eustatie Dașcovič (2), împreună cu Polonŭi, aŭ asediat cetatea. Cu tóte aceste Akkermanul, deși aveă în cetate garnisónă turcăscă, se consideră chiar de Turcŭi ca făcënd parte din Moldova. (3) Dovadă este și actul de pace de la 1510 încheiat între Sigismund I și Bogdan-Vodă la Camenița în ziua de 22 Ianuarie, prin care Domnul țerii dă drept Polonilor de a face negoț în Basarabia și a-și trece grânele spre Cetatea Albă. (4) Așa dar istoricul rus d-l Batiuşcoff greșesce, când, în cartea sa despre *Basarabia*, pretinde cum că dejă în secolul XIV Basarabia formă parte integrantă a Imperiului Otoman.

La 1569 Sultanul Soliman a permis Tătarilor Noghai de a se strămută în Bugéc.

Pe la finele secolului XVI, Bogdan-Vodă a asediat cetatea Bender, dar a fost respins de către beiu Mir-Ahmet ; iar plecând de sub cetatea Bender, Vodă a isbit Cetatea-Albă.

(1) *Записки Импер. Одес. Общ. ист. и древностей*, XV, pp. 512—527.

(2) *Bantisch Kamensky*, I, p. 3.

(3) A se vedé documentele polone culese de către d-l Gr. G. Tocilescu la Moscva și Petersburg privitoare la Basarabia.

(4) *Collect. Senkowsky*, pp. 1—92 ; — *Archiva Archeol.* a d-lui Gr. G. Tocilescu.

Turcii chemând atunci pe Adil-Ghirei, Hanul Tătarilor, au zădărnicit vitejia Moldovenilor de a pune mâna pe vechia lor cetate. (1)

La 1626 Polonia a încheiat un tractat cu Turcii, prin care Pórta se obligă de a scóte pe Tătari din Bugéc și de a da poruncă aspră beilor din Silistria, Bender, Nicopole și Akkerman de a nu călcă hotarele Poloniei. (2) Aceste porunci strașnice s'aú dat apoi și de alți Sultaní în anii 1630—1631 beilor Cantemir, Teymir și Urak, precum și Turcilor din Cetatea-Albă.

Plângerea Regelui Vladislav în anii 1643—1644 în contra Tătarilor, cari au apărut iarăși în Bugéc, arată că Polonia se simția strîmtorată din cauză că Tătarii împedicaú negoțul ei cu Cetatea-Albă. La 1700 Turcii, după ce au bătut cetatea Camenița, au adus la Cetatea-Albă 142 tunuri ușóre, 122 de tuciú și 23 mortiere. (3)

În aceste timpuri dejă negoțul de pe Nistru se micșorase mult, din cauza scăderii apelor, precum și din pricina nesiguranței drumurilor, păzite de hordele Tărtarilor; cu toate aceste, Akkermanul făcea încă și în secolul XVIII óre-care negoț cu fructe uscate, lână, miere, piei și vin unguresc și moldovenesc. (4)

Pe timpul oelor dintâi răsboie ale Rusiei cu Imperiul Otoman, cetatea Akkerman a fost de trei óri bătută de Ruși. Întâia dată la 1770 în ziua de 17 Septembrie, Mareșalul Comite Rumeanteff a asediat-o și, după un asediú de 10 zile, a și luat-o de la Turci. După tractatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, Rușii părăsiră cetatea, întorcând-o Turcilor. A doua órá, la 1787, în ziua de 28 Septembrie, Principele Poetomkin, curtisanul Împărătesei Ecaterina, a bătut cetatea și a luat-o după mare vërsare de sânge.

Fig. 7 arată aspectul cetății Akkerman de pe acele timpuri, după o gravură rusescă din anul 1790.

Turcii au părăsit cetatea, eșind cu arme și munițiuni, și avënd în fruntea lor pe Pașa de la Salonic.

(1) *Senkowsky*, p. 123.

(2) *Ibidem*, I, p. 182.

(3) *Ibidem*, IV, p. 208.

(4) *Coze*, 1786, trad. par *Melleet*, III, p. 100.

A treia oră Rușii au bătut cetatea la 1806 și, fără nici o vătărmare de sânge, Turcii au capitulat, remițând cheile cetății comandantului armatei ruse, Generalului Loveico.

De atunci și până în zilele noastre vechea cetate a lui Ștefan-cel-Mare se află în mâinile Rușilor. Cetatea propriu zisă a fost desființată deja pe la 1832 și de atunci numai zidurile negre cu turnurile sale și valul ce încunjură dărămurile amintesc încă timpurile glorioase ale acestui vechiu port.

Visitând în persoană orașul Akkerman în anul 1864, am găsit cetatea lui Ștefan-Vodă în următoarea stare, studiată de noi cu deosebită venerație : partea principală a ruinelor eră încunjurată cu un zid de piatră, solid construit ; circumferința acestui zid, măsurată cu pasul, eră ca de 1000 de stinjenii. De-alungul zidului exista 26 turnuri.

Zidul cetății a trebuit să aibă trei porți, din care una spre câmp, unde altă dată eră podul de lemn, și alte două porți spre liman.

În lăuntru cetății se mai află ruina unei construcții genovese cu patru turnuri. Acolo însă intrarea vizitatorilor eră oprită de santinelă, care păzia pe la 1864 două pivnițe pline cu praf de pușcă. Printre ruinele din lăuntru există asemenea și rămășița unei gării; apoi mai sunt două corpuri solide, care servesc de casarmă garnisonei.

Cetatea propriu zisă se află încunjurată din două părți cu apele limanului. Aspectul ei e posomorât, tăcut și impunător. (Fig. 8.)

Pe frontispiciul porții principale s'a conservat până la 1864, alături cu locul rămas gol și unde altă dată eră placa găsită mai târziu și pe care am descris-o deja mai sus, cifra încurcată a Sultanilor; aceeași cifră există și pe două edificii din lăuntru cetății; valul și ripa, care încunjură zidul cetății, avea 7 stinjenii în lărgime și pe alocuirea ripa eră săpată în stâncă. Valul posedă în vârful său un platoș, acoperit acum peste tot cu buruieni și erva. Nisec ciceroni locali, oameni bătrâni, au obiceiul de a arăta vizitatorilor unul din turnuri, în care, povestesc ei, celebrul Conetpolsky a fost întemnițat, fiind legat de Turci cu un lanț de zid.

Am vizitat și acest turn și, scoborîndu-ne într'o subterană, care se află în turn, am inspectat pivnița întregă, care nu re-

presintă astăzi absolut nimic din gróznicul ei trecut. Iată însă ce serie despre această subterană autorul *Rodowodu* : «Temnița de sub turn n'a fost nici odată curățită, la curmezișul subteranelor stă până acum atârnat un lanț lung, de care sunt legate alte lanțuri cu catene.» (1)

Intrând în întâia curte a cetății, tocmai la mijloc, precum am șis, s'a mai conservat ruina unei gémii; pe virful svelț al minaretului s'a conservat bine cerdacul, de pe care muezinul său hoguea, sub sgomotul valurilor ce se sbat de zidurile cetății, chemă la rugăciune pe credincioșii lui Mahomet. In aceeași curte am mai vădut o mulțime de petre cu inscripțiuni în limbele grécă și arménă. Tóte aceste petre sunt aruncate, fără ca cine-va să fi descifrat inscripțiunile.

Unele din turnuri posedă nisee scări de pétără bine conservate; aceste scări duc sus spre ambrasurile unde altădată veghiă sentinela cetății.

In curtea a doua se află un zid cu două turnuri; acest zid desparte cetatea de restul ruinelor.

Curtea a treia e fórté îngustă; pe unul din ziduri s'a păstrat încă o parte din stema Moldovei: se vede bine semiluna, stéua, o bucată din ornamente și dungile scutului. In acea curte se află și o pivniță pentru praf de pușcă; pe frontispiciul ei e cifra Sultanului cu o inscripțiune turcescă. (2)

De pe platoul cetății se desfășură o priveliște pitorescă. Jos la picioarele platoului valurile albastre ale Nistrului, pe suprafața cărora înotă vesel pasări sălbatice; spre médănopte și spre nord-răsărit malul limanului e acoperit cu stufărie, care servă pe aci atât ca material de construcțiune (invelitori, zăplazuri, haraci, etc.), cât și ca combustibil. Cantitatea enormă a stufului nu se consumă nici odată întregă și partea rămasă netăiată tómnă se arde. Atunci împrejurul orașului nopți întregi cerul reflectéză gróznicul incendiū aprins de locuitori, și vechia cetate, în mijlocul flacărilor, par'că se destéptă din somn, aducându-și aminte despre gloriosul ei trecut, când de pe zidurile sale bubuiaū tunurile, iar pe virfurile turnurilor fâlfâia stégul lui Ștefan-cel-Mare.

(1) *Pamiętniki o Koniecpolskich wyd. Przytenckiego*, Lwow 1842, p. 171.

(2) Inscripțiunea acésta sună cum că pivnița a fost reparată la 1171 (chidjri), 1756.

Malul opus al limanului, care lângă cetate e în lărgime de aproape 8 kilometri, e posomorît și pustiit—acolo se încep deja stepele Ociacovului; într'un singur loc, puțin cam spre răsărit, se vede orașelul Olviopol, care face parte de guvernământul Herson.

Pe apele limanului plutesc mereu vase și un vaporeș, două. Navigațiunea însă e slabă, activitatea comerciului aproape nulă.

Spre miedă-qi, la picidrele cetății, se află orașul Akkerman, iar dincolo de oraș se întind vii și grădinii cu pomi. Mai departe, dincolo de vii, tot pe linia malului, se vede frumoasa și avuta colonie elvețiană *Şaba*.

Spre apus, din altă parte a cetății, sunt mahalalele orașului; căsuțele locuitorilor sunt imbrobodite cu verdeta grădinilor, iar dincolo de grădinii se întinde deja, perdându-se la orizont, nemărginita câmpie a Bugécului.

Suprafața pământului ce aparține acum orașului Akkerman este de 4.289 desetine, 258 stinjenii. Cea mai mare parte din această suprafață este ocupată de vii.

Poporațiunea orașului, după datele oficiale pentru ultimii ani, eră următoarea :

ANII	Bărbați	Femei	Băeți născuți	Fete născute
1889	21.150	20.014	279	321
1890	22.300	21.040	319	350
1891	25.823	24.520	527	589
1892	28.619	27.002	612	538
1893	28.703	27.510	679	549

Așa dar poporațiunea orașului este de peste 55.671 locuitori de ambe sexe.

La Akkerman se nasce în termin mediū pe an câte un prunc pentru 40 locuitori.

Mortalitatea este represintată cu proporțiunea de 1 : 44,3 din totalul poporațiunii. Așa că născerile covrșesc morțile abia cu 10 prunci pe an, o creștere cât se pôte de slabă.

Orașul posedă 2.048 case, din cari peste 900 de zid, iar

restul de paiantă. Printre edificiile de frunte a oraşului sunt trei biserici ortodoxe, una armenescă, sinagoga şi două *bezmedraş* (case de rugăciune evreiesc).

Biserica armenescă e un templu vechi şi merită o mică descriere. Ea se află zidită într'o stradă îngustă, în mijlocul unui cimitir încunjurat cu un zid solid de piatră. Printr'o porţiţă făcută întrégă din petre de pe morminte, acoperite încă cu inscripţiuni în limba armenescă, se intră în curtea bisericii. Biserica e mică, înfundată în pământ. Uşa bisericii, podelele şi strana sunt făcute din petre supulcrale, toate purtând inscripţiunile lor. Biserica posedă o antică candelă de argint săpat, cu inscripţiune ebraică. Icone sunt zugrăvite în vechiul stil bizantin. (Fig. 9.)

Maî departe, tocmai pe unul din malurile stâncose ale limanului, se află o altă biserică foarte veche, numită biserica greacă. Se dice că această biserică a fost zidită în secolul XIV. Lângă dînsa e acum o capelă, construită pe locul unde Sf. Ioan din Sucéva a fost martirisat de Turci. În capelă ard mereu mai multe candelă, prinos al credincioşilor enoriaşi. În lăuntrul capelii, în podele, e zidită o piatră mare funerară, care se dice c'a fost ridicată de pe mormîntul sfîntului martir; pe piatră sunt săpate două ramure de palmier cu următoarea inscripţiune în limba slavă bisericescă: «Sfîntul martir Ioan cel nou din Trapezunt; martirisat la Akkerman la 1492, în ziua de 2 Iunie. Sfintele sale mōşte se află acum la Sucéva.» (1) (Fig. 10.)

(1) Viaţa Sfîntului Ioan cel nou e descrisă în mineul bisericesc, iar ziua onomastică a Sfîntului se serbăză la 2 Iunie.

După *Xunie* scrisă de Mitropolitul Voliniei *Grigorie Jamblac* (1415-1419) martirul Ioan eră de origine din Trapezunt şi de profesiune negustor. El a venit din ţera sa pentru daraveri de comerci, imbarcându-se pe o corabie care aparţinea unui catolic. Pe drum proprietarul corăbiei s'a încercat a-l înduplecă să trecă la catolicism, dar Ioan combătea cu multă convingere superioritatea pretinsă a catolicismului faţă cu ortodoxia. Aceste discuţiuni teologice deşteptară ură în inima proprietarului corăbiei şi, când corabia a sosit la Akkerman, proprietarul ei a mers la comandantul cetăţii, care eră un Persan fetişist, şi i-a spus că pe corabia sa a venit un om avut, care doreşte să îmbrăţişeze religia persană. Comandantul a chemat imediat la el pe Ioan şi, comunicându-i cele audite, i-a propus să renege credinţa creştină şi, în faţa mulţimii, să proslăvescă sórele, luna şi stelele. Ioan a refuzat să devie renegat; a fost bă-

Iată legenda despre martirul Sfintului, așa precum ea se povesteste azi de către locuitorii:

«Pe timpul Turcilor a venit odată o corabie din Trapezunt. Corabia acesta aparținea unui negustor avut, anume Ioan; el adusese multă marfă scumpă și voia s'o desfacă aci. Neguțatorul acesta era bun creștin. Pașa din Akkerman, lacom, precum sunt Turcii, și-a pus în gând să pună mâna pe averea negustorului și a dat poruncă ca să-l aresteze. Negustorul a și fost arestat și aruncat într-o închisoare întunecată de sub cetate. Turcul, după ce a pus mâna pe bietul creștin, nu s'a mulțumit acum cu averea, ci a vroit să-l ieă și sufletul, dicându-i că, de voia să scape cu viață, să se turcescă. Sf. Ioan a refuzat să-și mântue viața lepădându-se de credința noastră. Atunci Pașa a poruncit ca martirul să fie legat de coda unui cal sălbatic. Așa s'a și făcut. Calul, după ce a alergat cât a alergat, tirind prin câmpii trupul sfintului, a venit îndărăt și s'a oprit pe acest loc, și unde s'a oprit calul, a țîșnit din pământ isvor și a spălat fața sfintului. Turcii au lăsat trupul acolo și numai a doua zi l'au îngropat... Măștele sfintului au rămas aci ca vre-o sută de ani, și multă lume pe atunci s'a vindecat de boale, cerând ajutorul sfintului; dar apoi, când au venit Muscalii, Moldovenii au ridicat sf. măște și le-au dus peste Prut, de frică ca nu cum-va Rușii să le ieă, ca să le ducă la Moscova.»

tut cu vergi de spinii; a doua zi martirul a fost chinuit și mai groznic, iar a treia zi trupul său acoperit cu răni a fost legat de coda unui cal și tirat prin oraș. Nisee Evrei, alergând după cal, aruncau cu petre în martir, iar unul i-a retezat capul. Cadavrul a fost aruncat apoi, dar noaptea locuitorii au văzut lângă cadavru o mulțime de candelă aprinse în aer și trei bătrâni în haine albe cântând leturghia. Unul din Evrei, văzând acesta, a apucat o săgeată și a vrut s'o slobodă în bătrâni, dar mâna sa a incremenit în aer și așa a rămas până dimineața.

Aflând despre cele întâmplate noaptea, comandantul cetății, speriat, a permis creștinilor să înmormînteze rămășițele pămîntesci ale martirului, ceea ce s'a și făcut.

În acest timp, veneticii trădători, muncit de remușcările conștiinței, a conceput planul de a fură sfintele măște și a fugi. Dar când măștele au fost desgropate, Sf. Ioan a apărut în somn preotului și l'a îndemnat să se scoale și să alunge pe prădători, ceea ce s'a și făcut.

Martirul Sfintului Ioan, după Tamblac, s'a întâmplat pe la 1330 sau pe la începutul secolului XIV. În 1402 Domnitorul Moldo-Vlachiei Alexandru-cel-Bun a transportat măștele sfintului la Suceava.

Aşa povestesc locuitorii despre martiriul sfintului.

La 1402 Domnul Moldovei Alexandru-cel-Bun (1), aflând despre mōște, a propus Turcilor sǎ le rēscumpere și Turcii aũ consimțit, însă aũ cerut atȃta aur cȃt vor cȃntȃri mōștele. Legenda spune cum cȃ, punēdu-se pe o cumpēnǎ sf. mōște, iar pe alta o lirǎ, cȃntarul a stat drept. Turcii, mirați, aũ remis mōștele, refusȃnd orȃ-ce platǎ, și sf. mōște aũ fost transportate la Sucēva. (2)

Biserica bulgǎrēscǎ, care se aflǎ în strada Bulgǎrēscǎ, e de o frumōsǎ construcțiune și se aflǎ încunjurȃtǎ de arbori. Dar principala bisericǎ a orașului este catedrala, de o construcțiune modernǎ, cu o mare cupolǎ auritǎ. Biserica acēsta e ziditǎ pe un teren nȃsipos, afarǎ din oraș, ceea ce e fōrte incomod. Catedrala s'a clȃdit la 1832.

În partea centralǎ a orașului se aflǎ o grȃdinǎ publicǎ, însă fōrte rēu întreținutǎ. Împrejurul acestei grȃdinii sunt cele mai frumōse case ale orașului. Între case e și acea în care s'a subscris la 1826 Tractatul de pace între Rusia și Imperiul Otoman. Întrunirea diplomaților s'a fȃcut în ziua de 25 Septembrie, cȃnd s'aũ ratificat unele capitole din Tractatul de pace din București, prin carȃ capitole s'aũ și stabilit nouele hotare dintre ambele Imperii. Convențiunea de la Akkerman a dat apoi privilegiu unui nou rȃsboiũ, care s'a sfirșit la 1829 prin Tractatul de pace subscris la Adrianopole.

Dincolo de grȃdina publicǎ, pe malul limanului, Rușii aũ construit la 1838 nisce vaste cazarme, carȃ însă acum reprezintǎ adevērate ruine. În apropiere de aceste ruine, chiar pe malul limanului, curge de sub stȃncǎ, un alt renumit izvor de apǎ cristalinǎ, numit *izvorul Sfintei Paraschiva*. Locuitorii sunt convinși despre marile calitȃți terapeutice ale acestui izvor. Despre el ni s'a povestit urmȃtoarea legendǎ:

«De mult, de fōrte mult, pe cȃnd pe aci mișuiaũ hordele tȃtȃresci, o bandǎ de Tȃtari a pus mȃna pe o fatǎ de o frumusețe mare, care se numiȃ Paraschiva. Prisoniera a fost vȃndutǎ în haremul unui Pașǎ din Akkerman. Pașǎ, cum a

(1) La 1562—1564, dupǎ Kogȃlniceanu, a domnit Ioan Vodǎ.

(2) Colonelul Cornilovici, în manuscrisul sēu, scrie cȃ mōștele Sfințului Ioan cel nou aũ fost transportate în secolul XVIII, dupǎ porunca lui Iosif II.

vădută acea fată, a cădută fărmeceat de atâta frumusețe și a voit s'o înduplece cu fel de fel de daruri scumpe ca să-i fie de nevestă. Dar totul a fost în zadar, fata n'a voit să se facă cadână. Atunci Pașa a turbat de mânie și într'o noapte a voit s'o ieă cu sila, însă fata a isbutit să fugă din harem. Soldații trimiși ca s'o prință au găsit-o pe malul limanului și, când erau să pue mâna pe dînsa, ea s'a prefăcut într'un isvor.»

Orașul Akkerman progresază din an în an; cauza principală a propășirii sale sunt renumitele vinuri din podgoriile ce-l înconjură. Aceste vii sunt astăzi atacate de filoxeră. De altă parte, coloniile germane, cu gospodăria lor model, dau un foarte bun exemplu, iar pescuitul în apele limanului este o bogată ramură de activitate pentru populațiune.

Comerciul de export al orașului a pierdut de mult deja vechia sa importanță; ca port, el a fost învins de Odesa, din cauza împuținării apelor Nistrului, iar guvernul rus nu face absolut nimic pentru a redă acestui vechi oraș valoarea sa naturală.

Comerciul din lăuntru al orașului se mărginește la dîile de tîrg, care se ține de două ori pe săptămână, Lunea și Vinerea. Iarmarocul cel mare se face odată pe an, pe la 6—22 Decembre.

Activitatea manufacturală a orașului e circumscrisă în trei usine pentru topirea seului. Sunt în oraș și două fabrici de tutun, o fabrică de cărămidă și mai multe ateliere de olărie ordinară. Ramura principală a activității economice este *viticultura*.

Viile de aci au fost renumite, precum am mai zis, chiar în antichitate. Aceste vii sunt sădite pe un pămînt năsipos, despărțite prin alee de duși, nuc, caiși, vișini și înconjurate cu garduri vii făcute din planta *arenaria*. Dușii se cultivau aci altă dată pentru *borangie*, dar acum această cultură casnică a decăzut din cauza rapacității Evreilor.

Cele dintăii vii ce s'au sădit lângă Akkerman au fost cultivate încă de Genovesi, cari, precum se știe, au fost buni viticultori. (1)

Apoi Turcii și Tătarii aveau mare venerațiune pentru toate

(1) Keppen, Strucoff și Kraschewsky.

plantele cultivate de om, ceea ce dovedesc *tapii*, cu cari Hanii protegiau pe viticultorii creștini. În secolul XVIII Clemans, călătorind prin Bugéc, amintesc în descrierea călătoriei sale despre frumoșele și întinsele vii ce cultivau Tătarii la Akkerman. (1)

După luarea Basarabiei la 1812, Rușii au constatat existența împrejurul Akermanului a 1.994 vii părăsite de Turci. Pentru o parte din aceste vii s'au presintat apoi *tapii* de către particulari și guvernul rus a cedat proprietatea lor acestor particulari, iar peste 540 de vii s'a declarat proprietar statul. Aceste din urmă vii au fost încet cu încetul distruse.

Pe la 1825 guvernul rus a atras în fine atențiunea *ober-forschtmeistrului* Basarabiei, Comitelui Paravicini, asupra viilor din Akkerman, și de atunci administrațiunea locală a făcut câte ceva pentru viile statului rămase nedistruse.

În zilele noastre, județul Akkerman produce anual peste 220—300.000 vedre vin negru și alb. Vinurile negre se vînd la Odesa, Pultava, Charcoff sub denumirea de Bordeaux; de la 1889, aceste vinuri și-au găsit de bușeu și în Europa. Prețul mediu pe loc și fără vas variază de la 1½—2½, ruble vadra.

Marca orașului Akerman, întărită prin *ukazul* imperial cu data de 2 Aprilie 1826, este : *pe câmp roșu o ramură de viță*.

Bender.

Orașul Bender, capitala județului cu același nume, este așezat pe malul rîului Nistru, la depărtare de 80 kilometri în sus de gurile și limanul rîului. Pozițiunea sa geografică se află sub 46° 51' latitud. nordică și 47° 16' longit. de la Răsărit.

Orașul modern se compune din șese cartiere și anume : cartierul propriu zis al orașului, care este construit pe un platoū în apropiere de Nistru,— pe acest loc altă dată există *caravan-sarai*, — cartierele *Prileagailovca*, *Lipcani*, *Borisovca*, *Hisca* și *Cetatea*.

Printre cetățile întemeiate în Basarabia de către Genovesi, a existat altă dată și renumita cetate *Tihin* sau *Tiglina*, numită de Slavi și *Tihinia*.

(1) *Călătoria prin Bugéc la 1768*, traduc. în limba rusă, Клеманс, St. Petersburg 1783, p. 142.

Istoricii ruși ca Batiuşcoff, Nakko și alții, pentru a evita cestiunea privitoare la dreptul istoric al nămului nostru asupra Basarabiei, tăgăduiesc faptul că, după desființarea domniei genoveze, Tiglin a fost ocupat de Moldoveni și numai în secolul XVI, după moartea lui Ștefan-cel-Mare, a căzut în mâinile Turcilor. Istoricii oficioși ai Rusiei trec cu tăcerea peste luptele crâncene al marelui Domn al Moldovei cu Baiazet, peste lupta de la Valea-Albă și Vaslui, și se mărginesc a declara cum că după ce Mahomet II a luat Cafa, Turcii au ocupat și Cetatea-Albă și Tiglina.

Cetatea Tiglina ocupată de Turci a fost numită de ei *Bender*, ceea ce semnifică în limba turcă «așa voesc». (1) Turcii deja pe la 1708 au întărit vechia cetate genovesă, făcând din ea, împreună cu Cetatea-Albă și cetatea de la Hotin, o linie de apărare în contra Rusiei, a Cazacilor și a Poloniei.

Pentru întreținerea cetății Bender, Turcii, după obiceiul lor, au întemeiat aici o rață sau zonă, care cuprindea mai multe sate menite a servi la întreținerea garnisonei; aceste sate fură numite *raiaua Benderului*. Zona întregă a fost pusă sub administrațiunea unui Pașă, care în același timp era și comandantul cetății.

Pe timpul războiului Rusiei cu Imperiul Otoman, cetatea Bender a fost bătută de trei ori de Ruși: întâia dată la 1770 în ziua de 17 Septembrie. După diferite isvóre militare rusești, cetatea avea pe atunci dece bastioane, din cari două spre Nistru, iar opt încunjurate cu o ripă adincă, având părății zidiți cu pără (escarp și contra-escarp). Întręga linie de apărare avea lungime de 1.600 stinjen. Cetatea avea șese porți de pără și patru poduri, cari se ridicau. În lăuntru fortăreței se află o altă cetate, zidită de pără și construită încă de Genovezi. Acastă din urmă cetate avea opt turnuri și era încunjurată de un val. Afară de acăsta, în curtea cetății mai erau palatul comandantului, cazarmele și alte edificii. (2) După Tractatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, Turcii au reocupat din nou Benderul. Pentru a doua oră cetatea a fost bătută de Ruși la 1789, iar după Tractatul de pace de la Iași la 1791 a fost din nou ocupată de Turci. În fine pentru a treia

(1) *Записки Общ. Ист. и дресн*, II., p. 806.

(2) Manuscriptul Cornilovici și formularul cetății Bender.

oră cetatea Bender, împreună cu partea Moldovei dintre Prut și Nistru, a căzut în puterea Rușilor după războiul de la 1812. (Fig. 11.) (1)

Trecutul istoric al Benderului are mai multe pagini de un interes excepțional pentru istoria nămului nostru. Legenda poporului pretinde chiar că tocmai pe acolo Impăratul Traian a construit un pod peste Nistru.

După ce Turcii au ocupat vechia cetate a Moldovei, adică pe la 1595, Domnul Moldovei Bogdan s'a încercat a gonii pe păgâni, dar a fost respins de hordole numeroase ale lui Mir-Ahmet. Apoi pe la 1684 Hatmanul Cazacilor Cunitski saă Conașca, cum îl numia poporul, a trecut Nistrul și, unindu-se cu Moldovenii în contra Turcilor, a isbutit să pue mâna pe o parte din întărirea cetății.

Pe la 1770 Hanul Tătarilor Crîm-Ghirei a vizitat cetatea Bender.

Primirea solemnă ce s'a făcut acestai Han este descrisă de către Baronul Todt. (2)

(1) *Formularul cetății Bender și memoriile Generalului Bogdanovici* despre campania lui Rumeanțeff și Suvaroff. Gravura noastră reprezintă o parte din cetatea Bender în planul al doilea, iar în planul întâi este desemnat episodul zilei de 4 Novembre 1789, când demnitarii turci au închinat cetatea comandantului suprem al armatei ruse.

În fruntea acestora, șede pe un scaun favoritul Impărătesei Ecaterina, Principele Poteomkin.

Gravura noastră în miniatură este scosă după un desen săpat pe o scândură de aramă de către gravorul Schütz în anul 1790 și care aparține acum d-lui P. Dașcoff.

(2) «La o depărtare ôre-care de oraș Hanul tătăresc din Crimeea a fost întâmpinat de către Vizir, care, apropiându-se de Han, s'a scoborit de pe cal și a voit să-l introducă în cetate, mergând pe jos și fiind de căpăstru calul, pe care eră călare Hanul. Crîm-Ghirei a refuzat această onoare și a silit, după multă ceremonie, pe Vizirul să încalice.

«Plecând apoi mai departe și ajungând la malul Nistrului, Hanul a observat cum că pentru trecerea sa s'a făcut peste ghéță un fel de pod. Invitat să trecă podul, Crîm-Ghirei, dând din cap, a zis: «Am un obicei mult mai bun de a trece rîuri!» și zicînd aceste cuvinte a și dat drum calului peste ghéță în fuga mare, invitând pe Vizir să-l urmeze.

«Calul se scoborî pe ghéță, care, fiind subțire, crăpă sub copitele sale, dar Hanul cu suita a isbutit totuși să trecă rîul fără vre-un accident. Vizirul, neavînd acum ce face, l'a urmat cu frică mare, mirându-se că nu s'au înneecat cu toții în Nistru.» (*Craschewski*, VIII, p. 235.)

Din toate amintirile istorice privitoare la oraşul Bender, cea mai dramatică este incontestabil episodul privitor la Carol XII, care a locuit mai multe luni vestita cetate. Până acum încă se poate vedea lângă Varniţa, sătuleţ ce se află la depărtare ca de vre-o trei kilometri de cetate, locul unde a fost lagărul Regelui Suediei. Carol XII, în retragerea sa din anul 1709, după învingerea ce a suferit sub Pultava, a mers spre Ociacoff şi de acolo la Bender. Locul de lagăr ce şi-au ales Suedezii se află într-o vale şi legenda rutână dice cum că aici tocmai a murit valorosul Hatman al Cazaicilor Mazepa; asemenea tot aici s'a întâlnit cu Carol XII şi detronatul Rege al Poloniei Stanislas Lescinski.

Locuitorii cred cum că în acea vale sunt ascunse comori nestimate.

Primit de Turci ca un aliat, Carol XII a petrecut la Bender mai multe luni, voind a reîncepe războiul cu Rusia. La 1712 Sultanul Achmed III a propus Regelui Suediei să plece neturburat în ţera sa, dar propunerea Padişahului n'a fost primită, şi atunci Sultanul a dat un firman prin care invită pe Carol XII să iasă din cetatea Bender. Aflând că Turcii au de gând să-l scoată din cetate cu sila, vitézul Rege, cu trei sute de ostaşi ce mai avea, a ţinut pept la 20.000 Tătari, cari asediază cetatea. Firesce ca la urma urmelor Suedezii au fost învinşi şi Regele lor a fost luat în plean.

Turcii au expediat pe prizonierul lor la cetatea Demirton; de aici Regele Carol XII a plecat în fine la Stralsund în Pomerania.

La 1801, în luna Martie, cetatea Bender a suferit mult din cauza unei grozave exploziuni a trei-şeci de care cu praf de puşcă, cari se transportau din Ismail. O parte din cetate a căzut în ruine, omorând multă lume.

Oraşul Bender este aşezat tocmai jos pe malul Nistrului, într-o vale descoperită şi plană. Imprejurimile oraşului sunt acoperite cu vii şi livezi.

Suprafaţa oraşului este de 5.870 deseatine, 571 stinjeni, din cari peste 3.000 deseatine sunt sub esplanada cetăţii şi peste 1000 deseatine sub vii.

La 1860 oraşul Bender avea o populaţiune de 21.538 locuitori de ambe sexe, din cari bărbaţi 13.865 şi femei 7.673.

După religieune, această populațiune se împărția:

CONFESIUNI	BĂRBAȚI	FEMEI
Ortodoxi.	10.811	4 998
Schismatici ruși	565	491
Catolici.	299	41
Protestanți.	20	3
Evrei	2.170	2.140

După recensămîntul făcut la 1892, populațiunea orașului Bender s'a constatat a fi de 45.908. Din acest total Evreii sunt acum în număr de 22.000 suflete de ambe sexe.

După *clase* (soslovie), populațiunea se împarte în următorul mod:

C L A S E	BĂRBAȚI	FEMEI
Nobili ereditari.	25	20
» individuali.	74	61
Clerul ortodox	122	120
» evreii	8	8
Comercianți.	444	418
Meseriași.	185	65
Militari.	4.011	—

Restul populațiunii e înscris în rubrica țîrgoveți, agricultori și diverse (raznocii).

Crescerea naturală a populațiunii orașului în termin mediu pe an este următoarea: Se nasce pe an 1 prunc la 31,4 locuitori; mîre pe an 1 om din 35 locuitori; la o sută băeți se nasc 87,4 fete.

Orașul Bender se compune din 2.388 case, din cari 122 sunt în incinta cetății.

Din edificiile publice ce posedă orașul, mai întâiu următoarele biserici atrag privirea visitorului: biserica ortodoxă a Sf. Alexandru Newski, construită pe la 1833 în incinta ce-

tătil; catedrala cu hramul Schimbarea Domnului la faţă. Biserica acésta are trei mese sfinte şi anume una cu hramul Schimbării la faţă, alta cu hramul Adormirii şi a treia cu hramul Sf. Nicolae. Catedrala a fost zidită la 1825.

Edificiile statului sunt numai două, un foişor de foc şi nisce cazarme cu temniţă.

Activitatea industrială şi comercială a oraşului în zilele noastre e aprópe nulă, deşi poziţiunea Benderului e cât se póte de avantagióasă, oraşul fiind aşezat pe malul unui riú navigabil şi având două artere de cale ferată, din carí una îl légă cu Chişineul spre apus şi cu Odesa spre resărit, iar alta merge la Reni de pe Dunăre.

Stagnaţiunea şi amorţela în care zace Benderul au de causă pe Evrei, carí au monopolisat totul în mânilor. Rutinari din fire, inculţi şi habotnici, ei se mărginesc în specularea populaţiunii prin camătă, cárciumărit şi micul negoţ de băleuri.

Oraşul Bender n'are absolut nici un debarcader pe Nistru. În zilele de tírg comercianţii străini nu vin din cauza *cahalului* evreesc, care deţine în mânilor sale atât administraţiunea, cât şi primăria (duma).

Ca fabrici există la Bender o fabrică de luminări de seú, trei tăbăcării, o fabrică de cărămidă şi câte-va manufacturi de tutun.

Marca oraşului Bender, precum şi a judeţului, este: un scut despărţit în două; pe câmpul superior e desemnat cu aur un vultur cu două capete, ţinând în ghiare fulgerul, ale cărui săgeţi sunt îndreptate în jos; pe peptul paserei e zugrăvit Sf. Gheorghe; în câmpul inferior, de colóre neárá, stă culcat un leú. Acest leú, explică heraldiştilor ruşi, amintesce pe Carol XII, biruit de Ruşi la Pultava. Scutul oraşului Bender, după afirmaţiunea unora, este opera personală a Impăratului Nicolae I.

Bălţi.

Bălţi sunt capitala judeţului cu acelaşi nume, care însă se mai numesce şi judeţul Iaşi. Oraşul e situat sub 47°45'49",7 latitudine nordică şi 47°55' long. de la Răsărit. Construit tocmai în fundul văiei Reutului, şi anume la gura Riuleţului

seliştea oraşului este proprietatea familiei Catargi şi Calmuţchi.

Ruşii în scrierile lor despre Basarabia scriu cuvîntul Bălţi cu *t*, crezînd cum că acest cuvînt se derivă din cuvîntul slav *бѣлѣ*, alb.

Invederat că această părere a Ruşilor e cu totul greşită; cuvîntul Bălţi provine direct de la *baltă*, ceea ce se explică prin faptul că valea Reutului e foarte băltoasă.

Pe timpul domniei pămîntene, Bălţi nu era comună urbană, nici măcar tirguşor, şi în locul actualului oraş era, un mic sătuleţ înămolit în nisce bălţi. O simplă împrejurare a făcut ca acest sat foarte rău aşezat să fie transformat în oraş capitală de judeţ.

La 1818, în ziua de 19 Aprilie, Impăratul Alexandru I, venind din spre Hotin şi mergînd la Chişineu, a fost nevoit să inopteze la Bălţi, unde s'a înămolit grăua trăsura imperială. Aci i-a sosit scire despre nascerea nepotului său Alexandru II şi, în amintirea acestui eveniment de familie, dînsul a dat satului Bălţi prerogativele unei comune urbane.

Noul oraş, aşezat tocmai la mijlocul platoului dintre Nistru şi Prut, a devenit în curînd un centru de comerţi pentru nordul Basarabiei.

Imprejurimile oraşului Bălţi sunt puţin pitoreşti şi foarte triste. Nici un arbore, nici o liveadă, afară de parcul familiei Catargi, nu înveseleşte priveliştea. Oraşul are strade strîmte nepavate, noroioase toamnă, băltoase iernă şi pline de praf vară; o jumătate din oraş, anume cea centrală, se compune din dugheni evreieşti, cărciume, hanuri—tote construite aproape sub acelaşi acoperiş colosal. Toamnă, pe la Novembre, şi apoi în primăvară, întregul oraş se cufundă, cu strade cu tot, într'o mlaştină pestilentă, care exală friguri palustre din cele mai resistente. Aceste friguri decimă populaţiunea şi renumele trist de *cuibul frigurilor* se potriveşte minunat oraşului Bălţi.

Suprafaţa oraşului e de 1.356 deseatine şi 1.098 stînjeni, din cari 300 deseatine sunt păşune.

Popolaţiunea Bălţilor, după recensămîntul din anul 1892, s'a constatat a fi de 11.118 locuitori, din cari 5.968 bărbaţi şi 5.130 femei.

După confesiuni, această populațiune se împarte în următorul mod :

	Bărbați	Femei
Ortodoxi	1.641	1.089
Catolici	74	55
Armeni	125	100
Ruși (sectanți)	111	100
Evrei	3.600	3.543

După clase (*soslovie*), populațiunea se compune din :

Nobili de nascere	116	126
» individuali.	204	248
Clerul ortodox	12	11
catolic	1	—
armen	2	—
evreu.	3	2
Comercianți	745	620

Restul populațiunii sunt țigoveți (mesciane).

După datele statistice oficiale, populațiunea orașului nu crește de loc pe cale naturală, de ôre-ce mortalitatea e în termin mediu de 1: 29 de locuitori și născerile asemenea de 1: 29 de locuitori.

Orașul Bălți numără peste 2.016 case, din cari abia 80 sunt de zid, iar restul de paiață și lemn. Edificii publice sunt trei: un spital militar pentru 160 paturi, temnița și casarma cu magasiile intendenței. Tôte aceste edificii sunt într'o stare miserabilă.

Orașul posedă o singură biserică ortodoxă, una catolică, una sectantă rusescă, o sinagogă și 7 case de rugăciune evreesci, 25 dugheni de pétră și 265 prăvălii de scânduri.

Construcțiuni solide și moderne orașul n'are decât casele familiei Catargi și un mare pod de pétră peste râul Reut.

Biserica ortodoxă din Bălți a fost construită de către Gheorghe Panaioti pe la 1795. Planul bisericei l'a făcut talentatul architect Weisman, după modelul bisericilor catolice din Galiția. Iconostasul, compus din fôrte frumoșe icône, este opera măiastră a pictorului nostru Eustafie, care a fost adus de la Iași la Bălți încă de către Principele Potiomkin.

Cu tôte bălțile ce încunjură orașul, cu tótă defectuositatea

drumurilor de comunicațiune, cu grósnică șosea pururea înomolită în stratul lutos al solului, Bălți până acum încă au un rol în comerțul cu vite. Sunt nu mai puțin de 11 iarmaróce pe an, când se adună la Bălți mare număr de negustori de vite. Iată datele acestor iarmaróce : 2 Februarie, 3 Martie, în săptămâna întâia a Postului mare, 28 Mai, 24 Iunie, 20 Iulie, 6 August, 8 Septembrie, 15 Octombrie, 26 Noiembrie și 20 Decembrie. Daraveri destul de mari se fac cu cai și cu vitele mari, cari se exportază în Austria.

În ultimii ani însă comerțul a început să scadă, atât din cauza lipsei de export, cât și din cauză că crescerea vitelor în Basarabia a degenerat mult.

Marca orașului Bălți, precum și a întregului județ Iași, a fost întemeiată printr'un ukaz imperial la 1826. Ea reprezintă : pe câmp roșu un cap de cal. Despre stabilirea desemnului, jurnalul ministerial se explică în următorul mod : *«Marca veche a ținutului Iași reprezintă pe un cal întreg, dar de óre-ce până acum numai o parte din acest județ s'a alipit la Imperiú, apoi, în amintirea acestei despărțiri în două, s'a fixat noul desemn, care reprezintă numai capul animalului trunchiat.»* (1)

Explicarea heraldică nu cere alte comentarii ! Limpede și lămurit.

Orheiú.

Capitala județului Orheiú este așezată pe malul stâng al râului Reut ; pozițiunea sa geografică cade sub 47°22' latitudine nordică și 46°29' longitudine de la Răsărit.

Actualul Orheiú e un orașel trist, posomorît, murdar și plin de Evrei saraci ; seliștea orașului aparține acum doi, trei ani d-nei Aristița Pangelos, care a murit nebună la Chișineú.

Orașul este zidit în apropiere de antica cetate dacă *Petrovada*, ale căreia ruine Orhenii le numesc până acum «vechiul Orheiú». Rămășițele antice ale cetății au fost explorate de arheologii Ruși și se compun din nisce ruine ce se află printre stânci, precum și din subterane, în cari s'au găsit monete antice. (2)

(1) *Полное собраніе Законовъ*, I, No. 232.

(2) *Записки общества. Ист. и оревн.*, II, p. 808, articole de d-l Stamatî.

Pe la finele secolului XIII și la începutul secolului XIV, Orheiul a fost reședința serdarilor Basarabî. Pe atunci Orheiul eră bine cunoscut Cazacilor Zaporogî sub nume de *Irgheef* (1), iar Rușii îl cunosceaă sub numele de *Orîga*. Istoria orașului e de alt-fel bine cunoscută, după cronicarii noștri, cari mereu pomenesc în cronicile lor despre Orhei și Orheienî.

La începutul secolului nostru Orheiul eră un orășel neînsemnat, încunjurat de păduri seculare, vii și livezi. La 1836 guvernul rus l'a înălțat la rangul de capitală a județului și, imediat după această favoare, orășelul a fost inundat de puhoiul Evreilor, ce a curs spre el din Podolia. Evreii au transformat frumosul oraș român într'un tîrgușor murdar și insalubru.

Un șir lung de incendii, de cari a suferit apoi orașul, nu i-au folosit întru nimic; din mormanele de cenușă el pururea se ridică mai sărac și mai murdar. Stradele sale sunt înguste, nepavate, noroióse.

Orheiul posedă de alt-fel tot ce trebuie pentru a deveni în viitor un oraș avut și plin de activitate. Capitală a unui județ, el se află în fruntea celui mai avut și bine înzestrat județ din Basarabia; pămînt fertil, păduri întinse, deși negrijite și rău gospodărite, apă abundentă, o arteră mare de comunicațiune între Chișineu și Noua-Suliță. Dar cu toate acestea, mulțumită unei administrațiuni străine și unui regim politic care ucide inițiativa privată, Orheiul depere, părăsit.

Suprafața orașului Orhei e de 1.282 deseatine, 650 stîinjenî, din cari sub seliște sunt abia 400 deseatine, iar restul sub islaz și maidane.

Pe domeniul orașului se află și délul *Ivanos*, din care se extrage var minunat. Peste o mie de stîinjenî cubici de acest var se exporteză din Orhei, fiind întrebuințat pentru construcțiuni în Basarabia. Délul *Ivanos* se dă de primărie în arendă unor Evrei, cari plătesc comunei 15.000 ruble anual.

Poporațiunea orașului, după recensămîntul din anul 1892, este de 7.340 locuitori de ambe sexe, din cari 3.500 bărbați și 3.840 femei.

(1) Costamaroff, *Запорожская Сечь*.

**Piciorul unei colóne cu inscripțiune latinescă din anul 201,
găsită lângă Akkerman în anul 1890. Se află acum la Museul din
Odesa.**

După confesiuni, această populațiune se împarte în :

CONFESIUNI	BĂRBAȚI	FEMEI
Ortodoxi .	980	667
Ruși sectanți (1) .	71	75
Catolici .	19	11
Armeni .	51	71
Evrei .	3.208	2.997

După clase (soslovii), populațiunea se compune din:

C L A S E	BĂRBAȚI	FEMEI
Nobili ereditari . .	19	11
„ individuali .	17	5
Clerul ortodox . .	14	14
armen .	1	2
„ evreu .	16	9
Comercianți .	450	286

Restul populațiunii sunt *mesciane* (tirgoveți).

După datele statistice oficiale, reese că în Orheiū se nasc pe an în termin mediu 209 copii, adecă vine câte un născut pentru 20 locuitori pe an.

De altă parte mortalitatea anuală fiind în termin mediu de 136 înși, ceea ce dă câte 1 mort pentru 32 locuitori, prin urmare sporul în creșterea normală este de 76 pentru totalul populațiunii orașului pe an.

Numărul caselor este de 762. Tote casele sunt construite de pētră calcară, care se extrage din nisce cariere din apropierea orașului.

(1) În general vorbind, Ruși sectanți locuiesc în Basarabia prin orașe și lângă orașe și tirgușore. Numărul lor se urcă aproximativ până la 20.000 suflete. În număr mai mare ei locuiesc în județele: Ismail, 9.000 omeni; Hotin, 8.000; Bender, 2.000; Soroca, 1.500; Orheiū, 600; Akkerman, 300; Bălți (jud.), 200; lângă Chișineu și în Chișineu 1.200. Кашперов, Зап. Бѣл. 1890, No. 14—15, p. 628.

Oraşul posedă două biserici ortodoxe, o biserică armenescă, o sinagogă şi mai multe case de rugăciune evreiesc.

Biserica catedrală a oraşului cu hramul Sf. Dimitrie a fost zidită de către Vasile Lupu, Domnul Moldovei (1), pe la 1636—52. De-asupra uşei de intrare s'a păstrat până acum următoarea inscripţiune în limba slavă :

«Изволением Отца и съ поспешением Сына и свръшением Свя-
таго Духа нача и съвда съ храмъ въ имѣ святаго славнаго вели-
каго мученика мироточиваго Димитрие чудотворе Io Басиліе воевод
«Божьѣ милостію» господарь земле Молдавской и госмоя ег Тодосіа и
«чад ихъ Ioан воевода».

Adecă : «*Ou voia Tatălui, ajutorul Fiului şi săvîrşirea Sf. Duh, a început şi a zidit această biserică în numele sfintului slăvit şi mare martir Dimitrie făcător de minuni, Io Vasile Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al Moldovei, şi Domnişa Sa Tedosia şi fiul lor Ioan Voevod.*» (Fig. 12.)

Anul de pe inscripţiune e şters cu desăvîrşire şi ilisibil.

Biserica acésta nu posedă ceva deosebit în architectura sa, iar în lăuntru are multe icône frumoşe şi, între cele sfinte, o cruce de lemn foarte veche. Acéastă cruce e obiectul unei mari veneraţiuni a enoriaşilor. Se dice de către bătrâni, cari ar fi audît la rîndul lor de la părinţi, cum că pe timpul Tătarilor, când locuitorii s'aû închis în biserică, sf. cruce a fost străpunsă de mai multe sulite tătareasci şi a cădut jos; ridicată, ea a fost ascunsă în podul bisericeii până pe la 1848, când în fine a fost din nou scóasă din pulbere şi pusă într'un scrin cu gémuri.

Oraşul Orheiù numără peste 149 prăvălii. Activitatea sa comercială e neînsemnată. Afară de var, nu există altă producţiune locală ; tăbăcăria, confecţiunea lumînărilor de seî, cu cari altă dată se îndeletniciau locuitorii, astăzi aû dispărut.

Orheiul are o singură şcoală publică primară.

Marca oraşului, precum şi a judeţului, întărită la 1826, este următoarea : pe câmp albastru un arbore. (2)

(1) D-l Nakko, istoricul muscălesc al Basarabiei, scrie în cartea sa că biserica acésta a fost zidită de Stefan-cel-Mare; aceeaşi greşală o face şi d-l Zasciuc. Ambii de sigur că n'aû şciut despre existenţa inscripţiunii.

(2) *Полное Собр. Законовъ*, I, No. 232.

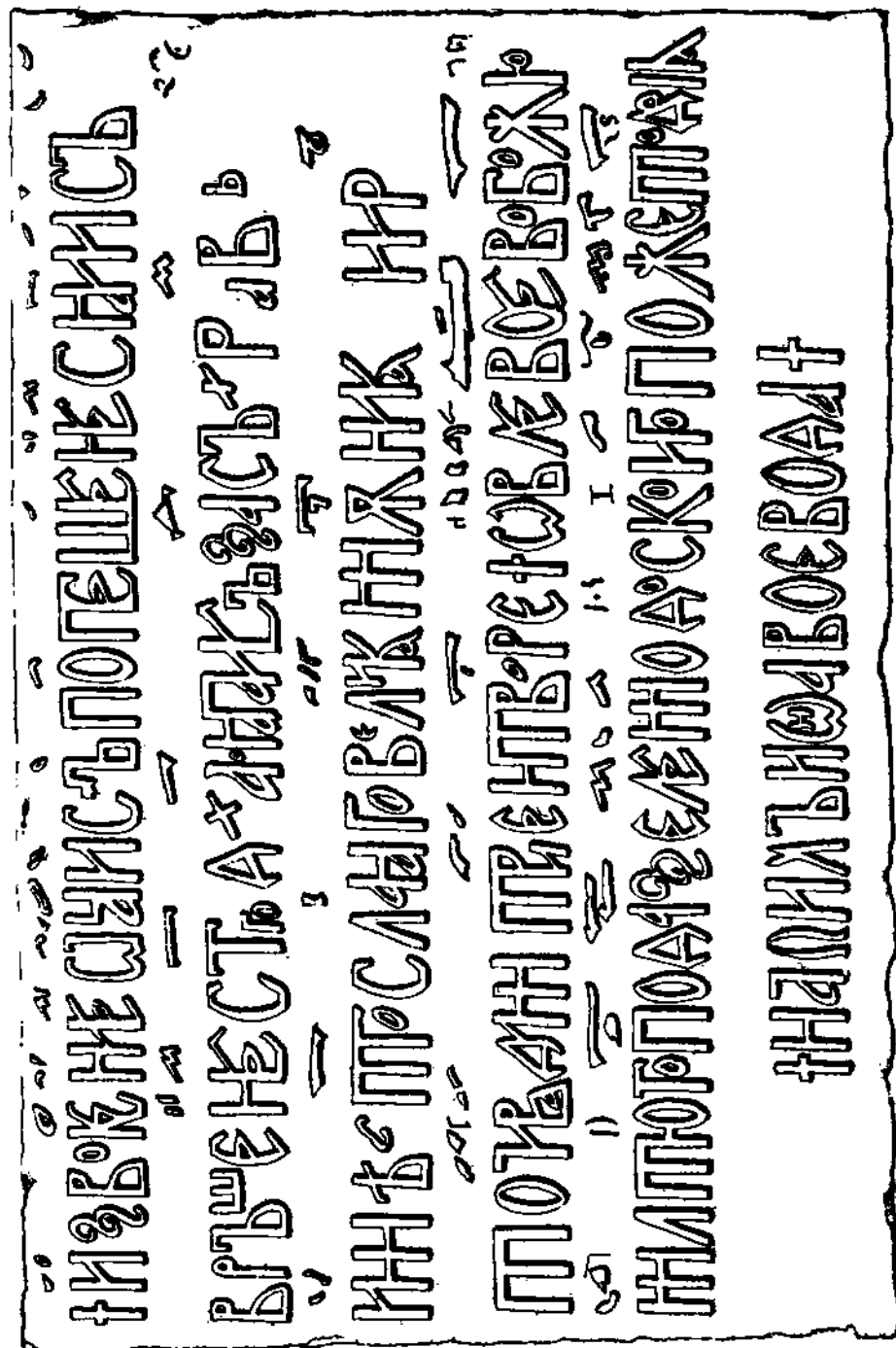

Fig. 13. — Inscriptiunea de la biserica Sf. Dimitrie din Orhei.

Soroca.

Oraşul Soroca este aşezat lângă Nistru, într'o vale adâncă, care face parte propriu zis din malul drept al râului. Poziţiunea geografică a oraşului cade sub 48°36' latitud. nordică şi 46° longit. de la Răsărit.

O călătorie mai pitorescă prin Basarabia nici că se poate face, decât alegând şoseua cea mare dintre Bălţi şi Soroca. Drumul merge mereu de-alungul văiei Reutului. Intrégă această vale e de o fertilitate uimitoare: la dreapta şi la stânga şoselei, cât poate cuprinde ochiul, se întind lanuri cu bucate suculente; în apropiere de Soroca priveliştea se schimbă, peisagele ce se desfăşură amintesc ai-doma locurile cele mai pitoresci de pe Rin sau Elba. Malurile Nistrului se ridică trufaşe, acoperite aci cu păduri, colo cu stânci uriaşe de granit; mai departe, spre vale, şoseua şerpuesce sub umbra pădurilor seculare, a căror maiestasă tăcere e intreruptă de agomotul isvórelor ce curg spre Nistru. Urcând în fine cel de pe urmă dél, şoseua se îndreptă de-alungul Nistrului, care în zigzaguri îşi stredelesce printre stânci albia sa maiestasă.

Oraşul Soroca posedă o climă superbă; apele Nistrului îi dau peşcele cel mai delicat, ca cega şi nisetru, icre próspete etc., grădinile şi viile sale sunt vestite, câmpiile ce-l încunjoră sunt din cele mai blagoslovite din Basarabia

Partea veche a oraşului este locuită numai de Evrei. Acestă parte îşi păstrează înfăţişarea orientală. Din oraşul vechi, pentru a intra în oraşul nou, e necesar a urcă o stradă cu pantă mare. Tot din oraşul vechi, urcând o cărare, călătorul ajunge printre stânci uriaşe la nisce peşteri săpate în pétra calcară a muntelui. Aceste peşteri au păstrat până acum înfăţişarea mistică a unor temple antice. Se crede cum că în adevăr suntem aci în faţa unor rămăşite preţioase ale vechei domnii dace. În aceste locuri se adăpostiau creştinii Daci, fugind de urgia persecuţiunilor lumii păgâne. Bisericele din stâncile de lângă Soroca au conservat până acum nisce subterane cu coridóre, în cari, ca şi în catacombele Romei, se ascundeau creştinii în zile de urgie. Lângă satul *Grădişte*, s'au păstrat chiar şi rămăşiţele unei biserici antice.

Sub domnia Genovesilor pe Marea Négră, orașul Soroca a fost o *emporie*, cunoscută sub numele de *Olchionia*. (1) Aci Genovesii aveau întrepositele lor de marfă, aci de asemenea se adunau bucatele, lâna, etc., ce ei aduceau din Podolia. Olchionia pe aceste vremuri eră deci o stațiune în-tărită pe drumul dintre Moncastro și Sucéva.

După cucerirea Constantinoplei de către Mohamet II, când, sub invasiunea Musulmanilor, s'aû nimicit coloniile italiene de pe Marea Négră, a sunat ultima oră și pentru Olchionia.

În secolul XV Ștefan-cel-Mare a reconstruit vechile întăririi genoveze de la Soroca și pôte din aceste timpuri tocmai orașul își căpătă și numele de Soroca (2), de ôre-ce Domnul Moldovei a sorocit un termen pentru ridicarea nouălor întăririi. Orașul Soroca, ca punctul cel mai expus din spre răsărit, în trecutul său istoric a fost pururea arena celor mai gróznice invasiuni. Aci, la piciórele zidurilor sale, se desfășurau răsbóiele cele crude și sângeróse dintre Polonia și Turcia, dintre Tătari, Moldoveni și Cazaci.

În anii 1634—54 Hatmanul Zaporogilor Bogdan Chmelnitski, pentru că Lupu-Vodă i-a refusat mâna fiicei sale Ruxandra' cerută de soție pentru Timuș, fiul Hatmanului, a prădat și devastat Soroca.

Mai târziu Soroca a fost pentru a doua ôră prădată de Valachi, cari goniră pe Lupu-Vodă și-l siliră a fugi la Cihirîn. La 1654 Timuș Chmelnitski, în fruntea a 8.000 Cazaci, a ocupat Soroca, a risipit pe inimi și a redat lui Lupu socrul său, tronul Moldovei.

La 1692 Soroca a fost ocupată de Poloni, cari s'aû apêrat aci în contra lui Mustafa-Pașa.

La 1711 Petru-cel-Mare, trecând cu armata spre Prut, a ocupat Soroca, măcelărind pe locuitorii săi. La Prut Țarul

(1) *Weltman*, p. 88; — *Stamatti*, *Зануки Оби, устор. и опаш.*, II; — *Can-temir*, *Cron. Mold.*

(2) C. Chanatski, *Одесский Вестник* din 1859, No. 61, serie următóarele: În alte timpuri locuitorii săraci prizoniți de Tătari se ascundeau prin codrii și stâncile de pe malul Nistrului. Aci s'aû format apoi nisece schituri, și vechile ruine genoveze serviau de adăpost. Locuitorii învecinați ôiceau acestor fugari *saraci*, de aci și seliștea lor a fost numită *Saraca*.

a fost bătut de Turci și a fost silit să accepte cele mai rușinoase condițiuni de pace pentru a nu fi luat în plean.

La 1738 Soroca a căzut prada lui Cannist din Mirgorod, care a ars-o.

Actualul oraș Soroca se află așezat în mijlocul unui județ poporat și industrial.

Suprafața orașului este de 2.036 deseatine, 1.168 stinjeni, din cari $\frac{1}{4}$ sunt sub pășune, stânci și maidanuri; populațiunea orașului, după recensămîntul din anul 1892, eră de 12.118 locuitori, din cari bărbați 6.095 și femei 6.023.

După confesiuni, populațiunea se împarte în:

CONFESIUNI	BĂRBAȚI	FEMEI
Ortodoxi .	3.500	3.076
Catolici .	15	21
Armeni	43	?
Evrei .	2.700	2.763

După clase (soslovie), populațiunea acésta se compune din :

Nobili ereditari	36
» individuali	10
Clerul ortodox .	19
» evreu	7
Comercianți	913

Restul populațiunii sunt tîrgoveți (mesciane).

Din studiul tabelelor statisticei oficiale, atât ale Statului, cât și ale *Zemstvourilor* pentru mișcarea populațiunii orașului Soroca pe anii 1889—1892, reese că în termin mediu se nase pe an 215 copii, ceea ce face un prunc pentru 23,4 locuitori; mor pe an în termin mediu 160 inși, adică 1 pentru 313 locuitori.

Aceste două medii demonstrează că Soroca se bucură de o climă sănătoasă și că sănătatea publică este păzită acolo de împrejurări naturale fericite.

Soroca posedă 1.780 case, o biserică ortodoxă, o sinagogă și 16 case de rugăciune evreescă. Fiind așezat pe malul Ni-strului, orașul, cu toate neajunsurile de cari suferă, cu totă administrațiunea rea, totuși încarcă până acum peste 100 de

galere cu bucate, cari se transportă de ael în jos spre Ma-
iaki. Griul este de obicei obiectul principal al negoțului;
cantitatea de griu transportat anual din Soroca se urcă la
respectabila cifră de 50.000 cetverti. (1)

În timpii din urmă s'a concentrat în Soroca mare parte din
industria tutunului din Basarabia. Această industrie, care acum
dece ani luase un mare avânt, tutunurile din Basarabia în-
cepând a concura pe piețele Rusiei cu tutunurile din Caucas
și Crimeea, astăzi a decăzut, din cauza rapacității nehib-
zuite a Evreilor, cari, printr'o exploatare necumpenită a cul-
tivatorului țeran, l'au silit să părăsească cultura acestei plante.

Locuitorii mărginași din Soroca se mai ocupă totuși încă cu
cultura tutunului, dar numai pentru consumațiunea locală.
De la satul *Țipila* întregul județ altă dată se ocupă cu această
indelednicie, vîndînd tutun Evreilor din Soroca, cari îl
asortau, apoi asortat în păpuși îl vindeau fabricanților din
Odesa, Jitomir, Berdicef, Balta și parte pentru export în
Galiția. Din fabricile rusești, tutunul de calitate superioară
treceă deja în consumațiune sub nume de tutun turcesc; ca-
litatea inferioară se strecură prin Bălți, ca tutun de contra-
bandă, în România. Acum acest comerț a decăzut cu totul.
Un pud (2) de tutun din Țipila se vinde la Odesa cu preț
de 15—20 ruble în foi, iar pe loc țeranul nu capătă de la
Evrei decît mult 2 $\frac{1}{2}$ —3 ruble.

Afară de tutun locuitorii din Soroca se ocupă și cu viile,
iar orașul Soroca posedă împrejurul său peste o sută de
vi, cari produc anual vre-o 10.000 vedre vin. Mai cu sémă
acum câțiva ani a fost renumită via lui d-l Gafencu, cu
vița sa de Bordeaux.

În orașul Soroca se mai fac pe o scară mică *cojôce*, re-
numite altă dată.

Hotin.

Orașul Hotin, capitala județului cu același nume, se află
la marginea extremă a Basarabiei de la mîdă-nópte. Posi-
țiunea sa geografică cade sub 48°23' lat. de la Nord și 44°10'

(1) Cetveric=57.747.668 galloni=2.623.771.936 litri.

(2) Pud=0,32702 centner.

long, de la Răsărit. Oraşul este aşezat la distanţă de 5 verste (1) de la graniţa austriacă şi la 22 verste de oraşul Podoliei Cameniţa.

Hotinul e construit pe malul drept al Nistrului; acest mal e abrupt, înalt şi se află format din pîelele a două deluri, cari se unesc. Din cauza configuraţiunii solului, oraşul se desparte în patru şi anume: în oraşul central, mahalalele *caţapescă* şi *rusescă*, unde e cetatea, şi mahalaua *Rumna*; a patra parte o formează cătunul *Camenî-Iar*.

Hotinul e vestit în analele ţerilor romănesci şi letopiseţele noastre pomenesc mereu falnicul său nume.

Intemeiătorul Hotinului, după legenda istorică, fost Cotizon, care a domnit în secolul III după Christos şi a fost ucis de Romanî sub conducerea lui Lentul. Oraşul dac se numia pe atunci *Choşim*, de unde se trage şi actualul său nume.

În ceea ce priveşte cetatea, apoi ea e pur genovesă, ceea ce se dovedeşte perfect prin arhitectura antică a turnului construit pe înălţimea de pe malul Nistrului. Este însă probabil că acest turn făcea altă dată parte din întăririle cari încunjurau staţiunea comercială, precum acesta se observă pretutindenea unde Genovesii îşi aveau factoriile lor pe Marea Năgră.

După domnia genovesă, Hotinul a devenit un oraş însemnat al Moldovei, ceea ce se dovedeşte şi prin faptul că deja la 1459 Stefan IV, Domnul ţerii, încheiase o convenţiune cu Regele Casimir al Poloniei, prin care acesta din urmă se legă de a nu nelinişti pe locuitorii Hotinului, de a nu popri pescuitul şi de a nu împiedica circulaţiunea vaselor în jos pe Nistru. (2)

Stefan-cel-Mare a restaurat vechile întăriri a cetăţii şi a ridicat importanţa oraşului. La 1476, după războiul cu Mahomet II, vitezul Domn s'a retras sub zidurile Hotinului, de unde apoi, după opt ani, iarăşi Orheienii, Codrenii şi cu alţi Moldoveni au dat pept cu gróznicul duşman. După mórtea lui Stefan Turcii au năvălit asupra Moldovei şi au

(1) Versta=700 stinjenî, stinjenul=7 piclóre. O verstă=0,937398 kilometri.

(2) *Занис. общ. истор. и опис.*, II, p. 805.

ocupat și cetatea Hotinului. (1) În curînd însă au fost siliți a redă Moldovei vechia sa cetate.

La 1563 Despot-Vodă se pregătiă la Hotin pentru război cu Wischnevetski, Hatmanul Cazacilor.

La 1600 Michaiu-Vitezul, învingînd sub Hotin pe Moldoveni, în fruntea cărora era Stefan Movilă, a ocupat cetatea, sîind pe Ieremia Movilă să fugă în Polonia. Peste un an după acesta Moldovenii au reocupat cetatea.

În secolul XVII, peripețiile luptelor s'au desfășurat mereu sub zidurile Hotinului, unde au curs șiră de sânge românesc, ce a stropit acest pămînt român. Cetatea Hotin ba trecea în mâinile Polonilor, Cazacilor, Turcilor, ba era reocupată de stăpînii săi. Așa de pildă la 1617 Hotinul a fost ocupat de Hatmanul Cazacilor Jolehewski, iar la 1621 Polonii au luat cetatea, unde s'au apărat în contra lui Osman, dar la 1650 Hotinul iarăși a fost al Moldovei și în zidurile sale s'a închis Lupu-Vodă, împresurat de Cazacii lui Chmelnitski.

La 1653, după mórtea lui Timuș, ucis sub zidurile Sucevei, Bogdan Chmelnitski a distrus armata lui Cazimir, impresurînd-o lângă Ivanța (sat de lângă Hotin).

La 1673 Hotinul a cădut pradă Turcilor, iar Ioan Sobieski în fruntea a 50.000 de omeni cît pe aci era să smulgă cetatea din mâinile Turcilor; chemat grabnic la Varsovia pentru a se urcă pe tron, el a părăsit cîmpul de bătăie și s'a retras.

La 1674 Turcii, sub comanda Sultanului Mahomet IV, au asediat Camenița, iar cetatea Hotin a fost întorsă Moldovei; armata turcescă, părăsind-o, a trecut în Ucraina și în unire cu Hatmanul Cazacilor Doroșenco a făcut război Rusiei.

La 1689 Ioan Sobeski, Regele Poloniei, voind să silască pe

(1) Există o legendă populară, cunoscută și azi Hotinenilor, după care cetatea Hotin a fost apărată de Domnița Maria, soția lui Stefan-Vodă și fica lui Radu-Vodă. Pașa, care comandă armata turcă, s'a îndrăgostit de Domniță și i-a propus a deveni soția sa, iar Domnița, prefăcîndu-se că primește, a pus condițiunea ca Turcii să înceteze de a bate cetatea, să ajute la repararea cetății și s'o înarmeze cu guri de foc. Turcii au îndeplinit toate, și atunci Moldovenii, puind mîna pe cetatea reparată, au început o nouă luptă. Ori-cum însă, vitejii au fost învinși și, înainte de a se retrage armata română, Domnița Maria s'a aruncat de pe ferestra turnului în valurile Nistrului.

Constantin Cantemir a declarat războiul Turcilor, a asediat Hotinul.

La 1711, după fuga lui Dimitrie Cantemir în Rusia, Turcii au ocupat Hotinul, unde au și lăsat o garnisonă. Pentru întreținerea acestei garnisone Poarta a dăruit aproape întregul județ cetății orașului. Domeniul dăruit a fost numit *raiua Hotinului*. Ocupând cetatea, Turcii au reconstruit cu ajutorul inginerilor francezi întăririle sale.

Fig. 13 arată înfățișarea acestei vechi cetăți românești în zilele noastre.

Pe timpul războielor Rusiei cu Turcia, cetatea Hotin a fost de mai multe ori bătută de Muscali. Întâia dată Feldmaresalul rus Minich, asediând cetatea și negăsind în ea decât 765 Turci comandanți de Colciac-Pașa, a luat-o fără mare vătămare de sânge. După tratatul de pace încheiat la Belgrad în anul 1739, Rușii au părăsit cetatea.

La 1768 Sultanul Mustafa III, declarând războiul Rusiei, a concentrat armata turcă lângă Hotin. După un asediu lung, Turcii au remis cetatea Rușilor. Iar după încheierea Tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi din anul 1774, Hotinul a fost din nou ocupat de Turci.

În anul 1787 cetatea a fost iarăși asediată de Ruși, aliați astă dată cu Austriacii, sub comanda Principelui de Coburg. În ziua de 18 Septembrie 1787 armata austriacă a silit în fine pe Turci a capitula și cetatea Hotin cu 167 tunuri și mare cantitate de munițiuni de război a căzut în mâinile Austriacilor.

La 1788 garnisona austriacă a remis cetatea garnisunei rusești, iar la 1791, după pacea de la Iași, Turcia a reocupat vechea cetate a Moldovei.

La 1806 Rușii sub comanda lui Michelson au asediat Hotinul, Turcii au capitulat, puind ca condițiune liberarea garnisunei cu arme și bagajii. Condițiunea a fost acceptată și armata rusă, fără a fi făcut un singur act vitejesc, a ocupat cetatea. La 1812, după Tratatul din București, Turcii au cedat Rusiei întreaga parte a Moldovei dintre Prut și Nistru și guvernul rus a cucerit acest pământ românesc fără vătămare de sânge, fără jertfe vitejesci. Cetatea Hotin a fost imediat decretată fortăreață de gradul al doilea.

De atunci și până pe la 1850 Rușii restaurară mereu ve-

chile întăririi ale cetății, iar la 1856, după ce o comisiune de ingineri militari a emis părerea că cetatea Hotin, construită într-o infundătură dominată de mai multe înălțimi ce o încunjură, nu corespunde menirii sale, guvernul rus a desființat cetatea.

În trecutul său sbuciumat, Hotinul a fost un oraș frumos și avut; încunjurat cu grădini, el avea și mai multe edificii mari. Acum, firesce, din totă acea splendoră de altă dată nimic n'a mai rămas. Edificiile mari de altă dată au căzut în ruină, grădinile cu pomi și fântănele au dispărut, și în locul unde poporațiunea plină de vlagă ținea pept atâtor dușmani, astăzi locuiesc nisce Evrei săraci, cari, după obiceiul lor, au pângărit Hotinul de altă dată, prefăcându-l într'un murdar târgușor. Și dacă s'ar scula acum din mormîntul său vre-unul din Pașii, cari se resfătau în zidurile vechii cetăți românești și ar vedea Hotinul modern, de sigur că ar plânge pe ruinele sale, precum ar plânge un Maur pe dărămurile Alhambrei.

Actualul Hotin posedă o suprafață de 2.224 desetine, 880 stinjenî, din cari $\frac{1}{4}$ pămînt se află sub livezi.

Poporațiunea Hotinului după recensămîntul din anul 1892, s'a constatat a fi de 20.283 locuitori, din cari peste 14.000 sunt Evrei.

După clase (soslovie), poporațiunea se împarte în:

Nobili ereditari	81
» individuali	410
Clerul ortodox	127
» armén	2
evreii .	33
Comercianți	1795

Restul poporațiunii sînt mesciane (tîrgoveți).

Din tabelele statisticei rusești privitoare la mișcarea poporațiunii orașului reese că în termin mediu se nasc pe an peste 416 prunci, ceea ce dă câte un născut pentru 33 locuitori; mor pe an în termin mediu 329 înși, adică unul la 42 locuitori. Diferența decî în plus între nașteri și mortalitate este de 87 pe an.

Orașul Hotin posedă 1.982 case, din cari 49 edificii de stat, 3 biserici ortodoxe, una armenescă, una catolică și 12 case evreiesci de rugăciuni.

Pozițiunea orașului în apropiere de granița austriacă și

de oraşul Cameniţa face ca viaţa să fie acolo eftină şi comodă; de aceea tocmăi funcţionarii ruşi din Basarabia şi Podolia, după ce se retrag la pensiune, se stabilesc cu locuinţa la Hotin. Mahalaua *Rumle* e plină de aceşti funcţionari.

Comerciul şi industria Hotinului sunt nule. Evreii se ocupă mult cu contrabanda.

Marca Hotinului e: pe câmp de aur trei turnuri, din care, cel din mijloc are la vîrf semi-luna, de-asupra căreia sunt atârinate două săbii încrucişate, iar de-asupra săbiilor o cruce de argint.

Ismail.

De la punctul extrem al Basarabiei de la mîdă-nopte să trecem acum la punctul tocmăi opus al Basarabiei de la mîdă-zi.

În descrierea oraşelor din această parte a Basarabiei vom fi mai scurţi, pentru că oraşele Bolgrad, Ismail, Reni, Chilia au fost nu de mult încă obiectul unor numeroase scrieri publicate, atât în mod oficial, cât şi particular, de publiciştili şi istoricii noştri pămînteni.

Pe malul braţului Chilia, la depărtare ca de 72 kilometri de gurile Dunării se află aşezat oraşul Ismail.

Altă dată o cetate formidabilă, Ismailul, prin întăririle sale, pôte fi considerat de o cetate foarte veche; în ceea ce priveşte însă oraşul propriu zis, el a fost întemeiat abia pe la 1811 de către Generalul Tucicoff, care-l creă dintr'un singur tîrguşor (posad) neînsemnat.

Cetatea Ismail a fost altă dată una din întăririle turcesci de primul rang. Sub zidurile acestei cetăţi s'au desfăşurat peripeţiile unor războaie crâncene dintre Rusia şi Imperiul Otoman.

La 1790 în ziua de 11 Decembre cetatea Ismail a fost luată de către vestitul Suvaroff. Turcii au pierdut în acea zi peste 23.000 de ostaşi, iar Ruşii aprópe tot atât. După tractatul de pace, cetatea Ismail a trecut din nou la 1791 în mîna Turcilor, iar la 1809 Ruşii a reocupat-o din nou.

În anul 1830 Impăratul Nicolae I a dăruit oraşului Ismail un fel de autonomie administrativă în înţelesul rusesc,

adecă o autonomie militară, și Ismailul formă un *gradona-cialstvo*, administrat de un General.

După Tractatul din Paris din anul 1856, Ismailul a trecut la România; Moldova își recăpătă vechiul său pământ. Dar în ziua de 14 Aprilie anul 1877 armata rusă îl ocupă din nou și Tractatul din Berlin alipl din nou Ismailul la Imperiul Rus. (Fig. 14).

Orașul Ismail este în zilele noastre centrul județului cu același nume. Poporațiunea sa, după recensământul din anul 1892, s'a urcat la cifra respectabilă de 32.534 locuitori, din cari 15.634 bărbați și 17.892 femei.

Chilia.

Chilia de astăzi este un neînsemnat tirgușor (zaștatni) din județul Ismail.

Poporațiunea sa, după recensământul din anul 1892, este de 8.014 suflete, din cari 8.086 bărbați și 3.928 femei.

Posițiunea geografică a Chiliei cade sub 45°26' longit. Nord și 40°56' latid. de la Răsărit după 1-ul meridian. De la Chișineu până la Chilia pe șoseua cea mare sunt 365 verste.

După unii din istoriografi, Chilia actuală se află așezată tocmai acolo unde în antichitate a fost *Achilea*; de aci, dic unii, din cuvîntul grecesc *Αχιλλεα*, derivă cuvîntul *Chilia*. Așa dar, în afară de anticul său nume de *Licostoma*, cum numiau acest oraș Venețienii și Genovesii în secolul XIV, după spusele lui Cantemir, orașul mai aveă și un alt nume mai clasic, în onórea zeului Achileos, a căruia insulă se află la gura brațului Chilia.

Pentru noi Români, Chilia ne-a conservat până acum unul din vechile monumente istorice foarte însemnate. Acest monument românesc este biserica Sf. Nicolae făcătorul de minuni. Biserica acésta a fost zidită la 1648 de către Vasile Lupu, Domnul Moldovei.

Zidurile bisericii sunt construite din pîtră și cărămidă și forméză un pătrat prelung, care spre răsărit se isprăvesce printr'un semi-cerc. În acest semi-cerc se află sf. masă. Lungimea bisericii e de 8 stinjenî, iar lărgimea de 3 stinjenî. Biserica e afundată în pământ, avênd șapte trepte pentru scoboriș. Sus la ușa de intrare este o placă de pîtră, acoperită cu o

inscripțiune slavă, frumos săpată. Iată textul inscripțiunii:

«Изволеніем Отца и посѣщеніем Сына и съзрышеніемъ Святаго
«Духа Изволи благочестивіи и христолюбивіи Іо Василіе Воевода,
«Божією милостію господарь земли Молдавское Създа церковь по
«срѣдѣ градь киѣвскій. И се храмъ святаго іерарха и чудотварца
«Николае. И нача здати въ лѣто 3РПЗ мѣсяца маіа А и свърши
«въ лѣто 3РПЗ мѣсяца Маіа А.»

Adică: «Cu voința Tatălui, ajutorul Fiului și săvârșirea Sf. Duh. Cu voia prea cuviosului și de Christos iubitorului Io Vasile Voevod, cu mila Lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, a făcut biserică în mijlocul orașului Chilia. Și acesta este hramul Sf. Ierarh și făcător de minuni Nicolae. Și a început a zidi în anul 1648 Maiu 1 și a isprăvit în anul 1658 Maiu 1.

Așa dar inscripțiunea lămurește pe deplin când și către cine a fost zidită această biserică.

Ușa de intrare în biserică e una singură și aceea mică, și, din spre dreapta, ea duce în *pridvor*, din care apoi bărbații se îndreptă spre dreapta, iar femeile la stânga, unde pentru acestea din urmă este construit un fel de promontoriu, care în toate bisericile vechi din Orient se numia «cămară». Biserica capătă lumină din afară prin zece ferește mici. Există o intrare specială pentru preot, dar intrarea de aici cu galeria sa sunt de o construcțiune nouă.!

Iconostasul bisericei e de lemn sculptat și datéză de la 1809, când a fost făcut pentru a înlocui cel vechi; sub iconostasul actual se găsește însă o scândurică din cel vechi și pe dinsa stă scris: «Darul robului lui Dumnezeu Dumitru, fiul Io Privan.» Podelele bisericei sunt făcute din petre funerare cu inscripțiuni grecesci, turcesci, armenesci; toate aceste inscripțiuni datéză din secolul trecut.

Biserica din Chilia a fost altă dată a mănăstirilor și în anul 1791 a primit ca dar 206 deseatine și 60 stînjeni pămînt în județul Akkerman, lângă satul Gălilesc, locul numit *Mecet*, asemenea și dreptul de a pescui în riulețul Catlabug, parte din spre satul Chislița. Darul acest i-a fost făcut de către Generalul rus Golenisceff-Cutuzoff, care nici odată n'a fost proprietar asupra pămîntului dăruit. Cu toate acestea Țarul a întărit darul printr'un ukaz imperial cu data de 26 Novembre 1826.

Biserica posedă altă dată o evanghelie foarte rară din secolul XVII, care acum se păstrează în Museul nostru din

București. Evanghelia acésta are portretul lui Mateiú Basarab și al soției sale Elena, îmbrăcați în costumele Domnilor din acea epocă. (1)

Bolgrad.

Acest oraș pôte fi considerat drept capitala coloniilor bulgare din Basarabia. În zilele noastre orașul este lipsit de orî-ce importanță administrativă, saú cum zice Rușii «*za-statom*». După recensămîntul din anul 1892 orașul numără o poporațiune de 10.179 locuitori de ambe sexe și face parte din județul Ismail.

Orașul are un gimnasiú și un liceú numit «Liceul Impăratului Alexandru II». După trecerea celor trei județe din Basarabia spre Rusia, guvernul rus a interzis imediat predarea obiectelor în limba bulgărească, atît în gimnasiú, cît și în liceú, și acum fostul liceú bulgar s'a prefăcut în școală rusescă. Firesce că nici prin gînd n'a trecut patrioților bulgari de a protesta, căci în Rusia orî-ce protest de acest fel se isprăvesce în Siberia. Bulgarii au înghițit hapul, cum înghit mereú porecla *disprețuitoare* cu care Rușii au obiceiú să-î gratifice, numindu-î «*bratușcă*».

Edificiul cel mai însemnat cu care are drept să se mindrască orașul Bolgrad este frumoasa sa catedrală. Istoria construirii acestei biserici, cu hramul Schimbării la față, merită a fi povestită cel puțin pe scurt. În primăvara anului 1820 a vizitat orașul Bolgrad cel dintăiú tutor (popecitel) al coloniilor bulgare Maleavinski. Adunând pe fruntașii coloniei Bolgrad, Maleavinski a cetit în biserică cu mare ceremonie și pompă manifestul împărătesc către coloniștii bulgari, prin care li se dăruia pămînt (60 desetine pecap de familie) și alte privilegii. După ce manifestul, scris pe pergament, a fost cetit, el s'a depus spre păstrare în biserică. Bulgarii prezenți în biserică, sub îndemnul lui Maleavinski, au hotărît de a zidi, pentru păstrarea documentului, o altă

(1) La 1879 Archiepiscopul Chișineului Pavel s'a adresat către Ministerul nostru de Externe, cerënd restituirea acestei evanghelii, pe temeiú cum că îmbrăcămîntea Domnilor Ungro-Vlachiei desemnați în carte este aldoma acea a Țarilor ruși până la Petru-cel-Mare.

biserică de zid. Făgăduiala dată a rămas însă nerealisată până pe la 1833, când și-a adus aminte despre ea *nadvorni sovietnic* (Consilierul de curte) Butcoff. Acest *popocitel* (îngrijitor) al coloniilor bulgare, setos de a fi decorat, a silit pe Bulgari să se țină de cuvântul dat.

Sub îndemnul biciurilor căzăcesci, au fost adunați peste 10.000 de coloniști la Bolgrad și, în curgere de 12 zile, câte 500 de oameni săparea fundamentul noii biserici. Cazacii îndemnau pe lucrători la muncă așa de energic, în cât peste 1000 de stînjeni cubici de pîtră au fost puși la temelie. Biserica deveni în modul acesta ceva grandios și în zilele noastre catedrala din Bolgrad poate trece drept cea mai vastă biserică din Basarabia. După ce biserica a fost gătită, ea s'a sfințit la 1838 în prezența Generalului Inzoff. Bulgarii prezenți la sfințire se mirați c'au putut construi cu propria lor cheltuială o biserică așa de mărêță, secretul însă îl cunoștea bine Butcoff, care l'a și păstrat pentru posteritate, povestindu-l în memoriile sale. (1)

În același mod a fost sădit și splendidul parc, cu care se mindresce azi orașul Bolgrad. Parcul acesta grandios se află pe malul lacului Ialpug; în interiorul grădinei sunt numeroase fântâni, grote, basenuri și cascade, chioscuri etc. Mai cu seamă sunt superbe aleele de plop și priveștiștea nemărginită spre lacul Ialpug și stepe.

Posițiunea geografică a Bolgradului se află între 45°46' latit. de la Nord și 46°29' long. de la Răsărit după 1-ul meridian.

Reni.

Despre Reni, orașel așezat pe malul Dunării în județul Ismail, cel mai pasionat admirator al acestui orașel n'ar avea să dică multe lucruri. Posițiunea geografică a orașului se află sub 45°27' latit. de la Nord și 45°55' long. de la Răsărit după 1-ul meridian.

După recensămîntul din anul 1892, Reni are o populațiune de 6.079 locuitori de ambe sexe. El posedă două biserici ortodoxe și o temniță. Avînd un mic debarcader pe Dunăre,

(1) V. Dedloff. В. Дедловъ, Въ странѣ коммунъ, p. 97.

locuitorii sîi altă dată petreceau privind mișcarea pasagerilor din port; această plăcere este însă oprită acum de poliție, care nu permite locuitorilor să se apropie de linia marelui Dunării.

Reni e legat cu o linie de cale ferată cu Benderul; linia aceasta, construită foarte rău, e o adevărată suferință pentru călători.

Cahul.

Cahul nu mai e astăzi centrul unui județ, ci o simplă comună urbană, în care se află o autoritate administrativă de a treia mână. După recensămîntul din anul 1892, orașul numără o populațiune de 5.980 locuitori de ambe sexe.

Posițiunea geografică a orașului se află sub 45°50' latit. nordică și 45°56' long. de la Răsărit după 1-ul meridian.

Legat cu capitala provinciei printr-o șosea, foarte rău întreținută, în lungime de 207 verste, Cahulul pare astăzi un oraș cu desăvîrșire părăsit, uitat. Câte-va familii de Greci, câțiva Armeni și Bulgari mai fac ceva negoț, iar Evreii se ocupă mai mult cu contrabanda și cărciumăritul.

Țirgușorele din Basarabia.

Dintre Țirgușorele Basarabiei, cele mai de frunte, cari joacă după orașe un rol oarecare în viața provinciei, sunt următoarele:

Atachi, Țirgușor așezat în județul Soroca, pe malul drept al Nistrului, tocmai în fața orașului Mohilău din Podolia. Țirgușorul e construit într-o vale la pîelele malului deluros a râului și seliștea sa este proprietatea familiei Cantacuzino.

Posițiunea geografică a orașelului e sub 48°27' lat. nord și 45°27' long. de la Răsărit. Popolațiunea sa numără, după recensămîntul din anul 1892, peste 5.930 locuitori de ambe sexe, din cari jumătate Evrei.

Țirgușorul are o biserică ortodoxă, o sinagogă și mai multe case de rugăciune evreiesc. Numărul curților e de 785. Există și o școală primară.

Ocupațiunea principală a locuitorilor e agricultura, pen-

tru care el arendează pământ de la proprietar. Afară de agricultură locuitorii se mai ocupă cu tăbăcăria. Există peste 50 de tăbăcării în oraşel.

Briceni, sau cum pronunţă Ruşii *Briceani*, târguşor din judeţul Hotin. Târguşorul e aşezat într'o vale, în fundul căreia curge râuleţul mlăştinos *Lopata* sau *Lapotnic*. Oraşelul suferă mult de lipsă de apă bună; apa din puţuri are gust amar-sărat.

Posiţiunea geografică a târguşorului e sub 48°14' lat. nordică şi 44°41' long. de la Răsărit după 1-ul meridian. De la Chişineu până la Briceni e cale de 219 verste.

Târguşorul Briceni, fiind la răspântia căilor de comunicaţiune spre Hotin, Mohilău, Noua-Suliţă şi Lipcani, este centru pentru comerţul de transit de la nordul Basarabiei. Acum 10 ani, el era renumit prin oborul său de vite, unde se stabiliau preţurile de târg. Acum, de când s'aun făcut căi ferate, carii lăgă Mohilăul dintr'o parte cu linia mare a căilor ferate rusescl, iar din altă parte cu calea ferată din spre Ungheni-Chişineu, Briceni a pierdut mult din importanţa sa.

Poporaţiunea târguşorului, după recensămîntul din anul 1892, este de 4.254 suflete. Numărul curţilor e de 1004; târguşorul are o biserică frumoasă şi o sinagogă. Oraşelul posedă trei fabrici de săpun.

Vadu-Râşcovului se află în judeţul Soroca, aşezat pe malul drept al Nistrului, şi posedă o *trecătoare comodă* peste rîu, care se face cu ajutorul unui pod plutitor funicular.

Târguşorul acesta, prin situaţiunea sa între Bălţi şi Balta, oraşel din guvernămîntul Herson, ar fi putut să devie la rîndul său un punct important de activitate, dacă n'ar fi fost supus administraţiunii desastrose a departamentului Domeniilor. Târguşorul Vadu-Râşcovului aparţineă mănăstirii Golia de la Iaşi.

Poporaţiunea târguşorului, după recensămîntul din anul 1892, este de 2.917 suflete; locuitorii se ocupă cu agricultura şi cărăuşia, iar Evreii cu negoţul de grâne şi cherestegia. Numărul curţilor e de 312; târguşorul are o biserică şi o sinagogă.

Găncescl se află în judeţul Chişineu, la depărtare ca de două poşte de capitala Basarabiei. Târguşorul e aşezat în

valea râului Cohalnic și s'a întemeiat pe la 1816 pe proprietatea Principelui Manuk-Beî. Țirgușorul e locuit de Români și Evrei în număr de 3.570 suflete. În Țirgușor există și o fabrică de spirt. Imprejurimile sunt păduroase și muntoase.

Camrat, colonie bulgară, se află așezat pe malul râului Ialpuș, la depărtare de 80 km. de Chișineu. Poporațiunea Țirgușorului e de 6.070 locuitori. Casele sunt încunjurate cu vii și grădine. Țirgușorul posedă o frumoasă biserică, peste 40 prăvălii și nouă usine de boiangerie, cărămidărie, olărie, fabricațiune de săpun și luminări, o mără de apă. La Camrat se fac bălciuri mari.

Cubeu se află aproape de granița Prutului, în județul Akkerman. Poporațiunea sa, după recensământul din anul 1892, se urcă la 2.400 suflete. Depărtarea sa de capitala Basarabiei e de 259 verste pe șoséua cea mare.

Criuleni se află în județul Orhei. O parte din Țirgușor aparține unor proprietari mari, parte unor răzeși. Țirgușorul se află așezat pe malul drept al Nistrului, și anume pe șoséua cea mare dintre Chișineu și Dubăsari din guvernământul Herson. Poporațiunea e de 1.927 locuitori, în cea mai mare parte Evrei. Numărul curților e de 473; Țirgușorul are și o biserică ortodoxă. Locuitorii se ocupă cu transportul și comerțul de lemne și alabastru; în Țirgușor există o fabrică de spirt și pe Nistru o mără plutitoare, asemenea și o plută mare pentru trecerea Nistrului.

Lipcani este un Țirgușor limitrof cu România. Pozițiunea sa geografică cade sub 48°6' latit. nordică și 44°13' long. de la Răsărit; depărtarea de la Chișineu e de 299 verste. Țirgușorul se află așezat pe malul înalt al Prutului și face parte din județul Hotin, având o șosea bună spre Botoșani și Iași. Țirgușorul Lipcani e foarte vechiu, eră locuit altă dată de către imigranții din Lituania, cunoscuți sub nume de «Lipca» sau curieri. Acum Țirgușorul aparține Principesei Ghica și este locuit de o poporațiune de 3.118 suflete, din cari $\frac{1}{4}$ sunt Evrei, vre-o 60 familii de Țigani și restul Români. Evreii sunt vestiți contrabandiști, Românii agricultori și comercianți de vite. Altă dată prin Lipcani trecea sarea din Moldova; acum se face ceva comerț cu vite pentru Austria.

Măzăr se află în județul Bender și aparține Principesei

Gagarin, care s'a încercat a sădi aci pădure. Aceste încercări sunt acum părăsite. Țirgul posedă spital. Poporațiunea sa e de 780 suflete.

Bairamcea e o staniță a Cazacilor din Noua-Rusia, care până pe la 1856 se numără printre ȧrgușorele județului Akkerman, iar la 1856 a fost răscumpărată de la proprietarii săi și dăruită de Ȧr Cazacilor drept răsplată pentru alte pămînturi ce au trecut spre Moldova.

Bairamcea e așezată în mijlocul stepelor Bugécului și anume în valea rîulețului Chadji-Dere. El posedă o poporațiune de 1.830 suflete.

Noua-Suliță se află în județul Hotin, pe malul Prutului și al rîulețului *Rachitna*, tocmai pe granița Bucovinei și a României, la depărtare de 20 km. de Cernăuți. Ȧrgușorul aparține nu de mult familiei Sturdza. El posedă, după recensămîntul din anul 1892, o poporațiune de 3.000 locuitori, din cari $\frac{1}{2}$ sunt Evrei. Printre edificii palatul familiei Sturdza e cel mai însemnat, fiind încunjurat de o frumoasă grădină și parc. Sunt și alte case frumoase, unele avînd câte două caturi. Ȧrgușorul posedă două biserici ortodoxe, o piață de cherestegie și un debarcader pe Prut. Noua-Suliță e un punct însemnat pentru comerțul Basarabiei de mîdădi; aci se face negoț cu lemnărie, care se transportă pe uscat până la Nistru.

Căușanli-noi se află în județul Bender și aparține domeniilor statului. El se află alături de Căușanli-vechi, un sat neînsemnat astăzi.

Distanța de la Căușanli-ȧrgușor până la Bender e de 20 km.; distanța până la Chișineu, 76 km. Pozițiunea geografică e sub 46°38' latit. nordică și 47°9' long. Răsărit. Poporațiunea, după recensămîntul din anul 1892, e de 2.249 locuitori de ambe sexe.

Ȧrgușorul e construit într'o vale mlăștinosă a rîului Botna; locul unde e actuala seliște a ȧrgușorului, altă dată a fost seliștea unui sat care se numia Chișineu. Se crede cum că aci a fost și vechia cetate *Hușa* sau *Hussein*, întemeiată de Tătari și apoi distrusă de Cazaci în secolul XVI. Hanul Tătarilor din Bugéc ceruse ca Domniî Moldovei să reconstruiască cetatea Hușa, promițînd drept răsplată pentru acêsta de a nu mai călcă satele romănesci, dar Domniî Mol-

dovei a refuzat cererea Hanului, care apoi, în locul selişti vechi, a întemeiat o altă selişte nouă, numind-o Căuşani. Aceşti Căuşani au şi fost, până la plecarea Tătarilor din Bugéc, reşedinţa de vară a Hanilor. (1)

Căuşanii-noi au o frumoasă biserică şi peste 398 curţi. Ca industrie locală sunt vestite vasele de lemn, cari se fabrică acolo.

Pereseelna se află în judeţul Orheiū, fiind aşezată în valea riuleţului Işnovetul. Imprejurimile târguşorului sunt acoperite de păduri. Numărul locuitorilor e de 2.783, numărul caselor 417. Poporaţiunea se ocupă în special cu vile şi prunăria. Sătenii posedă vil întinse şi livezi mari; e o poporaţiune de răzeşi plină de vigóre. Parte din aceşti răzeşi au emigrat la 1873 în Caucas.

Sculenii se află în judeţul Iaşi (Bălţi), fiind aşezat în valea Prutului, pe malul stâng al riului, la depărtare de o poştă de Iaşi.

Posiţiunea sa geografică cade sub 47°20' lat. nordică şi 45°17' long. de la Răsărit după 1-ul meridian; depărtarea de la Chişineu pe şoséua cea mare este de 175 verste. Tîrguşorul, situat tocmai la graniţă, făcea comerţiū de transit; acest comerţiū însă e greu lovit acum prin traficul liniei căiei ferate de la Ungheni. Poporaţiunea târguşorului e de 3.038 locuitori după recensămîntul din anul 1892, ¹/₂ din poporaţiune sunt Evrei.

Poporaţiunea română se ocupă cu agricultura, Evreii cu negoţul şi mai cu sémă cu contrabanda. Sculenii aparţin familiei Rosnovanu, care se bucură de o protecţiune deosebită din partea guvernului rus, pentru simţemintele sale rusefile.

Tarutino sau Anceerac e o colonie germană; până dăunădi a fost reşedinţa administraţiunii coloniilor. *Anceerac*, precum îl numesce poporul, sau *Tarutino*, precum îl numesce administraţiunea, este aşezat în valea braţului riului Cunduc. Posiţiunea sa geografică e sub 46°15' lat. nordică şi 47°43' longit. de la Răsărit. Depărtarea de la Chişineu, 104 verste. Poporaţiunea, după recensămîntul din anul 1892, este stabilită la 3.642 locuitori.

(1) *Зам. Общ. ист.*, II, p. 108 — 814; — *Националистическй Календарь*, 1858, p. 122; — *Ист. Сын Сильковский*, II, p. 57.

Colonia formeză o singură stradă bine aliniată, casele sunt de zid, având fie-care acarete solide. Numărul curților e de 312; colonia are o biserică luterană și o bună școală germană. Lângă școală e o grădină spațioasă și o pepinieră renumită. La Ancecrac se fac acum mari bălciuri de cal.

Tatar-Bunar se află în județul Akkerman; până la 1879 a fost tocmai la hotarele noastre. Acest târgușor e foarte vechiu. Cantemir și Thunmann emit părerea că aci tocmai a fost reședința Hanilor tătărești, care eră cunoscută sub numele de *Carabuna* (1), iar apoi s'a numit *Tatar-Bunar*, adică «Isvorul tătăresc», din pricina unor puturi cu apă abundentă.

Pe timpul când Bugécul eră bulevardul hordelor turcești, acest popor sâlbatec făcuse din Tatar-Bunar un fel de întreprins pentru tot ce se adună prin jaf și prădăciune. În secolul XVIII, pe timpul războielor Rusiei cu Turcia, satul acesta a fost mereu teatrul unor lupte sângeroase. La 1806 — 1811 Tătarii l'au părăsit în fine, iar după încheierea păcii de la București, satul pustit s'a poporat cu Români, apoi mai târziu s'au așezat pe acolo și vagabondii ruși. (2)

Poporațiunea satului, după recensămîntul din anul 1892, este de 3.395 locuitori. Pozițiunea sa geografică cade sub 45°50' lat. nordică și 47°17' long. R. Depărtarea de Chișineu e de 186 verste. Satul aparține acum domeniilor statului, iar până la 1879 a fost acolo un punct de vamă, care acum s'a desființat. Numărul caselor e de 402; există o fabrică de postav, ale cărei afaceri însă merg rău.

Telenesci se află în județul Orhei, pe șoseua mare dintre Bălți și Orhei. Tîrgușorul e așezat la pîelele dîlului, tocmai în fundul văiei riulețului Ciulac, care vara se usucă cu desăvîrșire. Tîrgușorul aparține familiei Teodosiu și este locuit de Evrei, Români și Ruși din secta lipovenescă. Poporațiunea e de 3.093 locuitori, cari se ocupă în genere cu agricultura. Numărul caselor e de 563; există o biserică ortodoxă, 50 de dugheni și o curte frumoasă boerescă a proprietarului, d-l Teodosiu.

Lângă sat se mai pot vedea ruinele unui edificiu turcesc. Telenesci au fost locuiți pe timpul Dacilor. Cantemir scrie în

(1) *Topografia Basarabiei antice* de Brun; *Катодары. Навар.*, 1858, p. 139.

(2) *Журнал Минис. Внут. Дел.*, 1854, Aprilie 17 și 18.

Cronica Moldovei, că pe aceste locuri a existat un oraș gotic; la 1796 târgușorul a căpătat de la Alexandru Callimach un chrisov, prin care i se dăruia prerogative spe-

Fălesci se află în județul Iași și s'a întemeiat pe la 1792. Târgușorul aparțineă altă dată familiei Balș, care s'a ruinat însă pe timpul când mai trăia încă mareșalul nobilimii din Basarabia d-l Balș (1855). Târgușorul este așezat la pôlele unui del, pe marginea unui iaz. Poporațiunea sa, după recensămîntul din anul 1892, este de peste 5.317 locuitori, din cari $\frac{2}{3}$ sunt Evrei. Fălescii au fost altă dată un punct însemnat de negoț cu slănină, sœur și lumînări.

Șaba, colonie elvețiană, lângă Akkerman. Poporațiunea coloniei, după recensămîntul din anul 1892, este de 2.381 locuitori. Posițiunea geografică sub 46°14' lat. nordică și 48°22' long. R. Sunt renumite vinurile din viile acestei colonii.

Tuzli, târgușor acum neînsemnat; poporațiunea e de 1.834 locuitori. Despre acest târgușor s'a vorbit deja mai sus.

Turlacki, târgușor cu o poporațiune de peste 5.202 locuitori, după recensămîntul din anul 1892. Posițiunea geografică cade sub 46°12' lat. nordică și 48°28' long. Răsărit. Depărtarea de la Chișineu, 186 verste. Poporațiunea pe jumătate evreiască. Locuitorii se ocupă cu agricultura. Se fac bălciuri mari.

Ungheni, târgușor din județul Bălți. Locuitori 2.017, după recensămîntul din anul 1892. Altă dată acest târgușor aparțineă Principelui C. Moruzi, fost mareșal al nobilimii din Basarabia; după mórtea Principelui, târgușorul s'a vîndut. Ungheni acum joacă mare rol, ca punct de trecere în Rusia pe linia căiei ferate spre Odesa.

Stavuceni, târgușor cu o poporațiune de 1.206 locuitori. Posițiunea geografică cade sub 48°28' lat. nordică și 44°10' long. Răsărit. Distanța de la Chișineu e de 283 verste. Locuitorii sunt agricultori și cărăuși.

Păpușoi, colonie saă mai bine dis slobodie lângă Akkerman. Poporațiunea, după recensămîntul din anul 1892, e de 1.916 locuitori, cari se ocupă în genere cu viile și agricultura.

Leova, acum în județul Ismail, iar pînă la 1879 în județul Akkerman. Poporațiunea este de 2.422 locuitori. Târgușorul face puțin negoț cu grâne.

Vilcov, tirgușor din județul Ismail, cu o populațiune de 2.784 de locuitori. Pozițiunea geografică sub 45°24' lat. nordică și 47°17' long. de la Răsărit. Locuitori sunt Rusnaci pescari.

Voleănesel, colonie din județul Akkerman, cu o populațiune de 3.763 locuitori. Pozițiunea geografică sub 45°47' lat. nordică și 46°15' long. Răsărit.

Despre cele-lalte orașele sau tirgușore din Basarabia a se vedea la finitul volumului.

Orașele și tirgușorele Basarabiei, din punctul de vedere fiscal, sunt divizate în categorii, precum toate orașelele și tirgușorele Imperiului Rus sunt de asemenea divizate în cinci categorii. Categoriile acestea au de temelie legea *impositului pe locuințe*.

În categoria I-a sunt clasate numai două orașe din Imperiul Rus, adică ambele capitale Petersburg și Moscva. În această categorie legea impositului pe locuințe prevede următoarea dare:

Casele cu venit de 300 ruble	5 ruble pe an.
» 480	7
» 1.000	33
» 2.000	83
» 3.000	173
» 4.000	263

În categoria II a sunt clasate 13 orașe, între cari figurază și orașul *Chișineu*. Impositul pe locuințe în aceste orașe este următorul:

Categoria II de imposit pe locuință.

	VENIT SAŢI CHIRIE	IMPOSIT PE LOCUINŢĂ
1 de la	225 până 280 ruble	3 ruble
2 " "	270 " 380 "	6 "
3 " "	360 " 450 "	8 "
4 " "	450 " 540 "	11
5 " "	540 " 630 "	14
10 " "	1.000 " 1.100	33
11 " "	1.100 " 1.200	37
20 " "	2.000 " 2.100	95
25 " "	2.500 " 2.600	143
29 " "	3.100 " 3.300	201 "
34 " "	4.100 " 4.300	390 "
36 " "	4.500 " 4.600	10 %, din venit

În categoria III sunt clasate în Rusia 68 orașe, între cari figurează și orașul *Ismail*. Impozitul pe locuințe în aceste orașe este următorul:

Categoria III de impozit pe locuință.

	VENIT SAŢI CHIRIE	IMPOZIT PE LOCUINŢĂ
1 de la	150 până 280 ruble	2,50 ruble
2 „ „	180 „ 240 „	4 „
4 „	370 „ 390 „	7 „
8 „	420 „ 480 „	11,50 „
13 „	1.000 „ 1.000 „	33 „
27 „	3.000 în sus	10 % din venit

În categoria IV sunt clasate 158 orașe și țirguri, între cari figurează și următoarele orașe din Basarabia: *Akkerman*, *Bender*, *Soroca* și *Hotin*. Impozitul pe locuințe în aceste orașe este următorul:

Categoria IV de impozit pe locuință.

	VENIT SAŢI CHIRIE	IMPOZIT PE LOCUINŢĂ
1 de la	120 până la 144 ruble	2 ruble
2 „	144 „ 192 „	3 „
3 „	192 „ 240 „	5,50 „
4 „	240 „ 288 „	6 „
5 „	288 „ 336 „	8,50 „
6 „	336 „ 384 „	9 „
7 „	384 „ 432 „	11 „
8 „	432 „ 480 „	13 „
9 „	480 „ 500 „	15,50 „
10 „	500 „ 600 „	16,50 „
15 „	1.000 „ 1.100 „	46,50 „
17 „	1.200 „ 1.300 „	63,50 „
18 „	1.300 „ 1.400 „	73,50 „
20 „	1.500 „ 1.600 „	96,50 „
23 „	1.800 „ 1.900 „	136,50 „
24 „	1.900 „ 2.000 „	152,50 „
25 „	2.000 „ 2.100 „	168,50 „
27 „	2.200 „ 2.300 „	202,50 „
28 „	2.300 „ 2.400 „	221,50 „
29 „	2.500 în sus	10 % din chirie

În ultima categorie a V-a, sunt clasate în Imperiul Rus 453 orașe, între care figurează și următoarele orașe din Basarabia : *Bălți, Fălești, Sculeni, Rîșcanovo, Atachi, Râșcova, Bolgrad, Chilia, Cahul, Reni, Briceni, Noua-Suliță, Lipcani, Păpușoi, Turlachi, Șaba, Tatar-Bunar, Orhei, Telenesci, Țuzora, Rezina, Găncesci*. Impositul pe locuință în aceste orașe este următorul :

Categoria V de impozit de locuință.

	VENIT SAŢI CHIRIE		IMPOSIT PE LOCUINŢĂ
	60 până la	73 ruble	1 rublă
1 de la	60	73	1
2 „	72	96	1,50
3 „	96	120	2
4 „	120	144	3
5 „	144	168	3,50
6 „	168	192	4,50
7 „	192	217	5,50
8 „	217	240	6,50
9 „	240	300	8
12 „	500	600	23
13 „	600	700	32
14 „	700	800	42
17 „	1 000	1.100	101
19 „	1.200 în sus		10%, din chirie

Acest impozit pe locuințe nu dă statului rus sume mari, ceea ce se poate vedea după tabela următoare, în care se cuprinde suma totală percepută în Imperiul întreg :

Anul	Ruble
1888	227.338
1889	230.985
1890	226.496
1891	244.252
1892	258.222

II.

MĂNĂSTIRILE DIN BASARABIA.

Până la anul 1812 au existat dincolo de Prut peste 40 de mănăstiri românești. După ce însă această parte a Moldovei a trecut către Rusia, cea mai mare parte din mănăstiri au dispărut, fiind prigonite economicese; s'au desființat însă mai cu seamă mănăstirile românești așezate pe pământul statului său al particularilor.

Guvernul rusesc, care a combătut cu înverșunare marea operă de secularizare a averilor mănăstirești din Țera-Românească sub domnia lui Cuza-Vodă și care a declarat-o de faptă anti-religioasă, în Basarabia din contră, printr'un șir de «ukaze», a lichidat în folosul statului averea celor mai multe din mănăstiri, așa că în momentul de față nu mai există în totă Basarabia decât 18 mănăstiri sau schituri din care 13 de călugări și 5 de călugărițe.

Iată nomenclatura acestor mănăstiri:

Mănăstirea <i>Hârjauca</i>	Mănăstirea <i>Chiprianî</i>
<i>Frumușica</i>	Schitul <i>Țigănesci</i>
<i>Călărași</i>	» <i>Soruceni</i>
<i>Jaba</i>	Mănăstirea <i>Condrița</i>
<i>Hîncul</i>	<i>Coșeleva</i>
<i>Herboveș</i>	<i>Chirova</i>
<i>Dobrușa</i>	<i>Tabora</i>
<i>Curcova</i>	<i>Reciul</i>
<i>Saharneni</i>	<i>Vărzăresci</i>

Din aceste mănăstiri, mănăstirea *Chiprianî* împreună cu schitul *Condrița* sunt închinat mănăstirii Zogravul din muntele Athos; dintre celelalte *Jaba*, *Herboveș* și *Călărași*, precum și mănăstirile de călugărițe *Reciul* și *Vărzăresci*, din românești ce au fost, astăzi au devenit rusești. Această schimbare s'a făcut încet cu încetul, călugări și călugărițele ruși s'au strecurat treptat treptat, pe furiș și pe pitiș, până ce au gonit cu totul elementul român. Astăzi în aceste mănăstiri serviciul divin se oficiază deja în limba rusă și numai

panahidele, pentru cari plătesc deosebit megiașii țeranî, se oficiază une-orî în limba țeriî.

Mănăstirile din Basarabia sunt așezate în grupuri: unul din aceste grupuri se află în județul Chișineu și este compus din mănăstirile *Chiprianî* sau *Căprianî*, *Condrița*, *Hîncul*, *Sorucenî* și *Vărzărescî*.

Grupul al doilea este așezat în județul Orheiū și se compune din mănăstirile *Chirova*, *Curcova*, *Tabora*, *Țigănescî*, *Frumușica*, *Reciul*, *Herbovêțul* și *Hârjauca*.

Grupul al treilea e așezat de alungul Nistrului, la depărtare mare unul de altul (în județele Chișineu și Orheiū) și se compune din mănăstirile *Saharnenî*, *Călărași* și *Jaba*.

Tôte aceste mănăstiri sunt așezate în locuri retrase, acoperite de păduri, în fundul văilor adînci, printre munți și codri. Causa că anume asemenea locuri se alegeau pentru întemeierea mănăstirilor, bine înțeles că, în afară de dorința celor cari se retrăgiau din lume de a-și petrece viața în singurătate, mai eră și viața sbuciumată, plină de pericole, în care se află acastă parte a Moldovei, mereu călcată de puhoiul invasiunilor, mereu amenințată de barbari. Aceste mănăstiri erau nu numai locașuri sfinte de rugăciuni și de reculegere sufletescă pentru creștini, ci și adăpost pentru locuitorii megiași în timpuri de urgie, când Cazacul și Tătarul năvăliau prin sate și cătune, prădând țera întrégă de la Nistru până la Prut.

Firesce că de atunci s'au schimbat lucrurile, pădurile seculare s'au rărit, ba pe alocurea au dispărut, distruse fără priecere de industriașii lemnari; împrejurul mănăstirilor s'au întemeiat sate nouă, iar mănăstirile, rusificându-se, au rupt orî-ce legătură între ele și poporul indigen.

Din punctul de vedere istoric, mănăstirile din Basarabia au puțină valoare; ele nu posedă mōște sau icōne rari, afară de mănăstirea Herbovêț, unde se află icōna Maicāi Preacuratei făcătore de minuni.

Cele mai vechi mănăstiri din Basarabia, după acte autentice, sunt schitul *Vărzărescî*, întemeiat pe la 1420, mănăstirea *Chiprianî* din secolul XVI și *Hîncul* din secolul XVII. Mănăstirile *Jaba* și *Saharnenî*, cari la întemeierea lor au fost așezate în peșteri de stânci, de sigur că sunt foarte

vechi, dar, din nenorocire, despre aceste mănăstiri nu există absolut nici un act vechi cunoscut.

Cele-lalte mănăstiri din Basarabia au fost zidite în secolul trecut, iar unele în secolul nostru.

În general toate mănăstirile din Basarabia și-au înstrăinat deja actele și arhivele, așa că, pentru a studia originea lor, aiurea trebuie căutat, iar nu în aceste locașuri. Mănăstirea Chiprianî posedă însă până acum unele chrisôve domnesci referitoare la mănăstire, dar și acestea sunt acum în arhiva mănăstirii Zogravul din muntele Athos; asemenea și mănăstirea Hîncul are trei chrisôve vechi.

În ceea ce privește averea mănăstirilor, apoi cele mai avute sunt *Hârjauca*, *Curcova* și *Dobrușa*, cari au acarete bune și edificii solide și spațioase. Mănăstirea *Chiprianî* totuși e cea mai bogată: dînsa posedă 15 sate cu pămînt de arătură în întindere de 12.850 deseatine și 27.100 deseatine de pădure.

Aceste mănăstiri, cari se ocupa cu agricultura pe o scară întinsă, mai cu sîmă cu grădinăria, pomicultura, albinăritul, crescerea vitelor etc. au înflorit altă dată, dar de cînd guvernul rus a întemeiat o administrațiune specială pentru gerarea averei mănăstiresci, rapacitatea funcționarilor ruși a nimicit gospodăria mănăstirească. Altă dată mănăstirile Dobrușa, Curcova și Herbovêț aveau herghelii de cai, turme de oi, făceau negoț cu lână și brînză, iar în mănăstirile de călugărițe se fabrică *muchaira* (un fel de postav). Toate acestea sunt acum în deplină decadență.

Mănăstirea Chiprianî (1)

Se află în județul Chișinău, la depărtare de 35 km. de orașul Chișinău. Rușii o numesc *Uspensky*, pentru că biserica mănăstirii e închinată hramului Adormirii Maicîi Domnului; dar poporul propriu zis nu cunoște alt nume de cît acela vechi de *Chiprianî* sau *Căprianî*. Cel dintîi nume se trage de la întemeietorul mănăstirii, dîc unii, deși despre acest întemeietor nu există absolut nici un document istoric; cel din urmă se pretinde cum că se datorește fap-

(1) *Мурзишевъ, Описание бесс. монастырей.*

tului că altă dată în pădurile ce încunjură sfânta mănăstire erau multe câprioare sălbatice.

Mănăstirea Chiprianî e așezată în mijlocul unor codri, cari acoper un grup pitoresc de înălțimi. Între deluri șerpuesce iavorul Ișnovățul, care, fiind stăvilit printr'un zăgaz solid, formeză tocmai la intrarea mănăstirii un mare și frumos lac.

Când s'a zidit această mănăstire, nu se cunoșce; dar tradițiunea poporală sună, cum că Petru-Vodă ar fi fost ziditorul mănăstirii, care s'a întemeiat pe la 1645. «Mănăstirea», scrie din altă parte Venelin, «s'a zidit lângă satul Chiprienî, care se numiă și *Lemnul lui Chiprienî*.

«Se crede că biserica cu hramul Adormirii a fost zidită de către Ștefan-cel Mare și isprăvită de Alexandru-Vodă.» (1)

Pe temeiul unui act istoric se stabilește într'un mod cert că la 1559 în ziua de 11 Aprilie Alexandru Lăpușnénu, a dăruit mănăstirii Chiprienî 12 sate pentru pomenirea sufletului răposatului său părinte. (2)

În anul 1698 Antioch Constantin-Vodă, printr'un alt chrisov, a închinat mănăstirea Muntelui Athos.

«De ore-ce mănăstirea Chiprianî», sună chrisovul Domnitorului fanariot, «mult a slăbit și a devenit orfană de ori-ce acarete și de toate cele necesare pentru hrana monachilor, și acesta din trândăvia și neîngrijirea acelor cari locuiesc în sf. mănăstire, fiind leneși și netrebnici înaintea lui Dumnezeu și rei călugări, închinăm pentru vecinicie în ohab mănăstirii Zograv acea mănăstire Chiprianî, de ore-ce locuitorii sfintului locaș Zograv din muntele Athos sunt părinți sfinți și cinstiți, Sârbi și Bulgari, virtuoși și buni monachi.»

Chrisovul în cestiune se isprăvesce cu tradiționala formulă: «Iar cine din urmașii noștri, fie din trupul nostru, sau de alt nēm străin, va îndrăzni să distrugă sau să desfacă darul nostru și întocmirea noastră, acela să nu fie ertat de Dumnezeu, care a făcut cerul și pămîntul, și de Maica Preacurată și de cei 318 Sfinți Părinți din Nichea. Ana-

(1) *I. Benešuvá*, p. 326.

(2) *Ibidem*, pp. 171 și 326, ed. 1848.

tema să fie și maranafa și să aibă partea lui Iuda și a lui Arie în vecii vecilor etc.»

În anul 1813 mănăstirea Chiprianî, împreună cu averea sa întrégă, a devenit, cu tot blestemul lui Antioch-Vodă, după un ukaz imperial iscălit de răposatul Împărat Alexandru I, proprietatea casei episcopale din Chișineu. Acest act s'a făcut sub îndemnul Exarchului Gavril. Episcopia din Chișineu se obligă înșă a plăti muntelui Athos o dare anuală de 1500 lei vechi.

În anul 1857, după un alt *ukaz* al Împăratului Alexandru II, averea mănăstirii Chiprianî a trecut iarăși la mănăstirea Zograv. Despre administrarea actuală a acestei averi după noușle dispozițiuni ale guvernului rusesc, se va vedé în capitolul privitor la «Biserica în Basarabia».

Mănăstirea Chiprianî are două biserici: una de vară cu hramul Adormiriî, restaurată din temelie în 1820; alta de érnă, cu hramul Sf. Gheorghe, zidită la 1840 de către egumenul Ilarion.

Biserica cea veche a mănăstirii, zidită de Domnul Moldovei, a fost distrusă de un cutremur. Biserica construită în locul ei are o clopotniță zidită de Mitropolitul Gavril; în dosul sf. mese din biserica de vară e mormintul acestui Mitropolit.

Mănăstirea are o casă cu două caturî, construită la 1826, și alte două edificii spațioșe; în toate aceste case sunt chiliile monachilor.

Mănăstirea posedă o bibliotecă compusă din cărți bisericesci, din cari multe sunt rarități mari bibliografice. Între aceste din urmă merită mai cu sémă a fi notată *Evanghelia slavonă* dăruită mănăstirii de Petru-Vodă în ziua de 11 Octobrie 1545; evanghelia e scrisă pe pergament foarte frumos și lisibil.

La început stă scris: «Сказаніе прѣемляще всего зѣла и чело евангеліеское.» Apoi se dice ce trebuie cetit la biserică după zile, începând de la Sf. Pasci. Scórța evangheliei e întocmită din două scânduri legate cu argint săpat și aurit și peste tot împodobită cu petre scumpe. Scândura superiôră, adecă cea de la față, are desemnul Învierii Domnului și reprezintă pe Christos liberând din iad pe cei drepți, după vechiul testament. Pe scórța din dos este desemnată Ador-

mirea Maicăi Domnului. Imprejurul acestui din urmă desemn, foarte frumos lucrat, stă scris cu litere săpate: «Влагодѣивѣи и христолюбивѣи Іо Петръ воевода Божию милостию Господинъ всеней Молдовлахійской земли и господина его Елена и сынове господства ми Іліаша воевода и Стефана и Константина и сотвори и оукраси съи тетроевгъ и дадох его въ молъя господства ми въ *новосъзданиное* (1) нашеи монастыря оуспііе пречистый Богородици *глаголемѣи* кѣпріана въ лѣто ЗНГ мѣсяць Октомбріа 11 д.» Adecă pe românește: «Drept credinciosul și de Christos iubitorul Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn a întregii Țări-Românești și a Moldovei, și Domnița Sa Elena și fiul Domniei Sale Iiaș Voevod și Stefan și Constantin au făcut și au împodobit acesta Tetravangheliu și l-au dat pentru rugăciuni despre Domnia Lor la mănăstirea noastră *din nou creată* a Adormirii Maicăi Domnului, *numită* Chipriană, în anul 7053 (2) luna Octomvrie.»

Mănăstirea Chipriană a fost în deosebi obiectul îngrijirii Mitropolitului Gavril Bănulescu și a Archiepiscopului Dimitrie Sulima. Despre ctitorii și egumenii de altă dată nu există în mănăstire nici registru, nici alte acte. De la 1813 și până pe la 1837 mănăstirea a fost obladuită de mai sus. pomeniții ierarhi, iar la 1837 și până pe la 1859 mănăstirea a fost ocărmită de egumeni greci și anume de către starițul Ilarian, archimandritul Metodie și ieromonachul Teoctist.

Mănăstirea posedă în zilele noastre următoarea avere nemîșcătoare: satele *Chipriană*, *Lozova* (dăruit de boerul Zamfirachi Ralli) *Vornicenă*, *Scoreni*, *Malcociu*, *Condrița*, parte din satul *Șendrenă*, *Todoresci*, *Popaușă*, *Parchina*. Tote aceste moșii au peste 12.850 deseatine pămînt de arătură și peste 27.100 deseatine pădure. După datele consistoriului din Chișineu, suprafața totală a proprietăților mănăstirii e de 21.754 deseatine, iar după datele Ministeriului Domeniilor Statului (Departament), suprafața întrîgă a proprietății e de peste 39.950 deseatine.

(1) *Новосъзданиное* pare a arăta că mănăstirea a fost din nou creată, dar cuvîntul *глаголемѣи* face de altă parte a se presupune că mănăstirea eră dejă zidită dinainte și se numia Chipriană.

(2) 7053 sau 1545 după Christos.

Pétra de pe frontispiciul porții de la fortăreța
Cetății-Albe (din anul 1438).

Schitul Condrița

este așezat pe proprietatea închinată mănăstirii Zograv din muntele Athos, la depărtare de 25 kilometri de Chișineu, pe malul isvorului Catarga, și e încunjurat din toate părțile de munți și codri.

Când și de către cine s'a întemeiat acest schit, nu se cunoșce. Schitul are o biserică de zid cu hramul Sf. Nicolae, restaurată pe la 1820 de către starițul ieromonachul Rafail. Chiliile sunt în număr de dece.

De la 1813 s'a succedat următorii egumeni: ieromonachii Rafail, Iacob, Teoctist, Vitali, Teodosie, Silvestru și Varsonofie.

Călugării, cari locuiesc acum în schit, nu primesc nici un ajutor de la stat și-și agonisesc viața prin agricultură și cu industria călugărescă.

Mănăstirea Hincul

se află în județul Chișineu, la depărtare ca de două poște de capitala Basarabiei. Mănăstirea este așezată la pôlele delului, fiind adăpostită din spre miedă-nöpte de o verigă de munți; spre apus și răsărit se înalță alți munți. Töte aceste înălțimi sunt acoperite cu păduri, iar spre miedă-qi, în fundul văiei, curge Cogălnicul.

Altă dată Hincul eră mănăstire de călugărițe. Intemeierea mănăstirii datöză de pe la 1678, când a fost zidită de către Stolnicul Michalache Hincul, mare proprietar al otcinei Scarenı. Stolnicul Michalache a zidit sf. mănăstire după voința fiicei sale, în călugărie Paraschiva. Pentru întreținerea sf. locaș și hrana călugărițelor, Stolnicul Hincul a dăruit mănăstirii 797 fälci (1.040 deseatine) de pămînt, acoperit cu pădure. În amintirea întemeiătorului său, mănăstirea s'a numit cu numele său, deși întemeiătorul i-a dat un alt nume anume, *Vlădica*, după numele locului. Astăzi mănăstirea e cunoscută sub numele duplu de *Hincul-Paraschiva*.

Călugărițele, cari s'a stabilit în mănăstire, au părăsit în curînd lăcașul sfînt, de frica Tătarilor din Bugéc, și s'a risipit. Mănăstirea părăsită s'a pustiit și ruinat. Peste câți-va ani după acesta veni ieromonachul Varlaam din mănăstirea Vărzăresci, chemat de către familia Hincul, și-și luă grija

de a reînființa mănăstirea, cădută în dărâmături. Ieromonahul Varlaam a reparat biserița, făcută din nuiele împletite și lipite cu ciamur, a reparat chiliile și apoi a poporat mănăstirea cu călugări. Pe temeiul unui zapis făcut de membrii familiei Hincul, monachul Varlaam, împreună cu urmașii săi, a ocărmit acea mănăstire până pe la 1808, când s'a ridicat Spătarul Panait Catargi, proprietarul satului Cristesci, și a început să revendice pământurile mănăstiresci. Călugării piriți s'au înfățișat înaintea Divanului Moldovei și au susținut pira. Resultatul procesului nu este cunoscut. Totuși, se vede că el a fost favorabil mănăstirii, de ôre-ce mănăstirea a progresat, neturburată de Tătari, în locul cărora se așezaseră deja emigranții bulgari. Acești Bulgari, având mare și deosebită evlavie pentru Sf. Paraschiva, au depus multă sîrguință pentru mănăstire și în curînd au reușit ca să se aleagă de egumen un Bulgar din Tîrnova, părintele Teodosie.

Mănăstirea Hincul are acum două biserici: una de zid cu clopotniță, construită pe locul celei vechi, la 1835, de către egumenul Dosoftei, cu hramul Sf. Paraschiva; alta, tot de zid, a fost construită pe la 1841, cu hramul Adormirii.

Edificiul în care locuiesc călugării e foarte solid și are nouă chilii. Lângă acest edificiu se află și o fântână. Afară de acest edificiu, mai e și altul cu două-spre-dece chilii, și mai multe căsuțe, unde locuiesc pustnicii.

Biblioteca mănăstirii posedă următoarele rarități bibliografice:

Omilia saă cuvîntările duhovnicesci ale Sf. Macarie, traduse din limba grăcă în limba română și tipărite în dîilele lui Alexandru Ipsilante la Bucuresci, în anul 1675.

Amfiloghion în limba slavonă, tipărit în dîilele lui Io Racoviță la Iași, în anul 1726.

Osmoglavnic, tipărit pentru întăia ôră în limba slavă din porunca lui Io Constantin Basarab la Buzău, în anul 1742.

Slovo saă precuvîntare a sfîntului părintele nostru Teodor Studit, retălmăcit din limba eleno-grăcă de către Episcopul Rîmnicului Kir Filaret, în dîilele lui Mich. Suțu, la 1784.

Archiva mănăstirii posedă următoarele acte și documente vechi:

1. Chrisovul lui Iliș-Vodă, fiul lui Alexandru-Voevod, din anul (1667) 7175 Novembre 8.

2. Zapisul Stolnicului Michaiu Hincul din anul 7186 (1678) Decembre în 9.

3. Chrisovul lui Grigorie Ghica din anul 1766.

4. *Pavelenia* (porunca) Divanului Moldovei din anul 1772.

5. Zapisul familiei Hincul din anul 1781.

Numărul călugărilor din mănăstirea Hincul eră la 1890 de 40, din cari 24 Români, iar restul Bulgari. Sf. leturghie se cântă *în limba rusă*.

După zapisul întemeietorului, mănăstirea posedă 797 fălel pământ, dar acest pământ, afară de 24 deseatine, astăzi e stăpănit de familia Mincu, care a dovedit că e rudă cu familia Hincul și care a și câștigat procesul cu călugări la Senatul rusesc încă de pe la 1858.

Mănăstirea are acum numai o frumoasă grădină cu pomi, două vii, ce produc anual peste 2.000 vedre vin, și nisce hostănării. La Chișineu mănăstirea are nisce case.

Mănăstirea Sorcean

se află în județul Chișineu, la depărtare de o poștă de capitala Basarabiei, fiind așezată lângă satul Sorcean. Mănăstirea se află între munți acoperiți cu păduri, fiind construită pe un picior de plată.

Mănăstirea s'a întemeiat pe la 1785 de către Pitarul Sorcean, sub îndemnul, dic călugării, ieromonachului Iosif. Până la 1828 n'a posedat altă avere decât vre-o 12 fălel pământ, iar în anul arătat mai sus boerul Casian Sorcean a dăruit mănăstirii 40 deseatine pământ, iar Ioan Sorcean fiul i-a făcut apoi un dar de 200 deseatine.

Mănăstirea are două biserici: una cu hramul Sf. Gheorghe, zidită la 1828 de către Casian Sorcean; alta cu hramul Sf. Nicolae.

Biblioteca mănăstirii nu posedă rarități bibliografice. Sunt însă mai multe cărți bisericesci românesci tipărite în secolul nostru.

Numărul călugărilor e de un-spre-zece și sunt toți Români. Serviciul divin acum se oficiază în limba română, din ordinul Arhiepiscopului din Chișineu, care e de părere că eno-

riașii «nu cunosc limba rusescă, iar în județul Chișineului se lătesce secta ștundistă».

Averea mănăstirască se compune din 616 deseatine pământ. Călugăriile se ocupă cu agricultura, au 3 vii de 4 pogone, care produc 300 vedre vin. Arăturile se fac prin elacă. Venitul mănăstirii e de 6.000 ruble pe an.

Mănăstirea Vărzărescî

se află în județul Chișineu, la depărtare de 60 km. de capitala Basarabiei. Rușii numesc această mănăstire *Dmitrevski*. Mănăstirea este așezată lângă satul Vărzărescî, în apropiere de satele Iurcenî, Dolna și Grădiștea. Din spre nord și răsărit mănăstirea e apărută de munți.

Mănăstirea acesta e cea mai veche din toate mănăstirile din Basarabia. Deja pe la 1420 se pomenesc despre mănăstirea Vărzărescî într'un chrisov al lui Alexandru-Vodă (1), care o numesc schitul *Chișno-Vărzărescî*. Restaurată apoi la 1770 de către protopopul Constantin Măcărescu, împreună cu preotul Vlas, tatăl protopopului, care apoi, în viața monahală, s'a numit Varlam, mănăstirea și-a păstrat aspectul său cel vechiu.

Pe la 1796 însă mănăstirea a devenit iarăși prada Tătarilor, care au jefuit-o.

Mănăstirea Vărzărescî a fost în curgere de patru secolî schit de călugări; de la 1815, când în mănăstire nu mai erau decât patru călugări, schitul s'a prefăcut în mănăstire de călugărițe, permutându-se cei patru călugări aiurea, iar călugărițele din mănăstirea *Căsaufenî* desființată au ocupat locul lor.

Mănăstirea n'are nici bibliotecă, nici arhivă. Posedă o singură biserică cu hramul Sf. Dimitrie, zidită pe la 1796 de către protopopul Măcărescu, pe care Rușii îl prefac ba în Macaroff, ba în Macarovici. Mănăstirea e locuită (1890) de 25 călugărițe, care sunt toate Rusoice; serviciul divin se oficiază numai în limba rusă. Schitul posedă 190 deseatine pământ și o vie în satul Iurcenî.

(1) Водахо-Болгарскія грамоты, Ю. Востокъ, 1840, p. 61.

Mănăstirea Chirova

se află în județul Orheiú, la depărtare de o poștă de orașul Orheiú. Este așezată în desișul unei păduri mari, în valea râulețului Chirova. Rușii numesc această mănăstire *Nicolaevski* sau *Chirovski*. Imprejurimile mănăstirii sunt muntoase și sălbătice.

Când și cine a întemeiat această mănăstire nu se știe. După spusele poporului, mănăstirea a fost la început de călugări, apoi pe la 1803 ar fi ars.

Archiva mănăstirii posedă un act de danie făcut de către răzeșii satului Isăcesci și datat din 1 Mai 1805, prin care se dovedește că răzeșii mai sus pomenitului sat dăruiesc mănăstirii 149 $\frac{1}{2}$ făleci de pământ și că tot ei au zidit cu cheltuiala lor o biserică de lemn cu hramul Sf. Nicolae. După un alt act al mitropoliei Moldovei, mănăstirea a fost locuită de călugărițe fără adăpost.

Acum, în zilele noastre, mănăstirea are și o altă biserică, cu hramul Sf. Nicolae, zidită de schimonacha Lisaveta în anul 1836.

Biblioteca mănăstirii se compune din cărți bisericești române din secolele XVII și XVIII.

Numărul călugărițelor este (1890) de 48.

În biserică, la stânga de la intrare, se află mormîntul călugăriței Pelagia, sora Mitropolitului Gavril Calimach.

Mănăstirea Curcova

se află în județul Orheiú, cale de 10 kilometri de orașul Orheiú. Mănăstirea e așezată pe malul râulețului Vatie și este încunjurată de munți, acoperiți pe întregul cu vii și livezi, cari toate aparțin mănăstirii.

Mănăstirea s'a zidit pe la 1773 de către mazilul Iordachi Curca. Iată legenda privitoare la întemeierea mănăstirii:

În satul Buzesci, din județul Orheiú, locuia o altă dată doi frați, anume Iordachi și Michaiu Curca, cari, împreună cu preotul satului Teofan, cu preotăsa și cu doi copilași, au fugit peste Prut de frica Tătarilor. Curînd după acesta preotul a murit în Moldova, iar peste un an de zile Iordachi Curca hotărî să se întorne acasă la Buzesci, pentru a da drumul

unor albine de-ale lui și ale preotului, pe cari ei le închisese într'un beciu, lăsându-le pentru hrană multă miere. După rugăciunea preotesei, Iordachi luă cu el și pe copiii preotesei. Înaintea plecării sale, preotésa îi destăinuă în ce loc anume preotul îngropase nisce bani, însărcinându-l să ieă acei bani pentru copiii ei. Iordachi a primit însărcinarea și a plecat cu copiii. Când însă a sosit acasă, dete peste nisce Tătari, cari cât pe aci erau să-l omóre, dar omul a scăpat, lăsând însă în plean la Tătari pe copiii preotesei. Curînd după acesta a murit și preotésa, iar peste puțin ambii frați Curca s'aũ întors în Basarabia. La vederea satului de baștină jefuit de Tătari, Iordachi simți remușcări de conștiință, pentru că a lăsat copilașii în mâinile Tătarilor și că acum devenia el stăpân asupra comorii preotului. Pentru a-și ispăși păcatul, Iordachi a plecat la Iași și s'a spovedit Mitropolitului Iacob; după binecuvîntarea ierarchului, ambii frați Curca s'aũ călugărit și aũ zidit mănăstirea Curcova, tocmai pe locul unde eră comóra preotului.

Încet cu încetul mănăstirea s'a poporat. La 1810 un Român din Ardél, anume Tóder Soba (Rușii l'aũ prefăcut în Soboff), fiind parucie în armata rusă, a cumpărat satul *Pripiceai* și, cu binecuvîntarea Mitropolitului Gavril, a zidit în curtea mănăstirii o biserică de zid. Acum mănăstirea are două biserici, una cu hramul Maicăi Domnului, alta cu hramul Sf. Dimitrie. Locuințele călugărilor se află în două edificii.

Biblioteca mănăstirii e săracă. Numărul călugărilor e de 44.

Averea mănăstirii se compune din 3.900 deseatine pămînt, afară de 200 deseatine pădure. Mănăstirea mai posedă și o casă la Chișineu, dăruită de Soba, care s'a prestavit la 1817.

Mănăstirea Tabora

se află în județul Orhei, cale de 20 kilometri de Orhei și 70 kilometri de Chișineu. Ea este așezată între deluri, pe un plaiu de lângă rîulețul Vatie. Împrejurul mănăstirii sunt păduri.

Istoria mănăstirii e puțin cunoscută. Se dice cum că biserica cea veche a mănăstirii a fost zidită de către boerul

Gheorghe Rusu la 1784; după alții iarăși, mănăstirea s'ar fi zidit pe la 1775 de Vătavul Darius Carp. Numele de *Taboră* s'a dat mănăstirii, pretind unii, pentru că aci altă dată au tăbărit nisce creștini prigoși de Tătari.

În vechime mănăstirea a fost de călugări, iar apoi pe la 1815 au fost mutate aci călugărițele din mănăstirea *Fântâna Dómnai*, desființată de guvernul rus pe la 1814.

Mănăstirea are două biserici: una cu hramul Adormirii, zidită la 1828; alta, mai veche, cu hramul Sf. Treime, zidită pe la 1810.

Mănăstirea n'are nici bibliotecă, nici arhivă. Numărul călugărițelor e de 57. Leturghia până pe la 1863 se oficia în limba românească, iar acum se oficiază *rusesce*.

Averea mănăstirii se compune din 142 fălci pământ, pentru cari mănăstirea a avut un lung proces cu răzeșii satelor Puțuntei, Gulboca și Gâtila.

Mănăstirea Țigănesci

se află în județul Orhei, cale de 30 kilometri de orașul Orhei. Este așezată într-o poiană pitorească și încunjurată din trei părți cu munți, de la răsărit, apus și nord, iar spre miază-zi se află valea Ichelului. Din spre răsărit curg două izvoare de apă limpede, care formeză lângă mănăstire un lac.

Numele mănăstirii se trage de la satul Țigănesci, care se află în apropiere.

Când și de cine a fost zidită mănăstirea nu se știe nimic cert.

Se zice cum că mănăstirea acesta există deja pe la 1741. După spusele unui preot bătrân, ar fi existat nisce chislovce privitoare la mănăstire în mâinile unui proprietar din Dubăsari, anume Macri. Cercetând însă faptul, s'a dovedit că din familia Macri, despre care vorbea preotul, n'a rămas nimeni în viață. Altă tradițiune populară sună că în aceste locuri au fost altă dată păduri întinse, în cari se ascundeau creștinii de urgia Tătarilor. Acești creștini au construit o bisericuță de lemn în mijlocul poenei, iar peste puțin Sărdarul Lupu Deicu a întemeiat aci o mănăstire. Din pricina Tătarilor însă, călugării au fugit, apoi peste mai mulți ani iarăși

s'au întors și au ocupat astă dată pământurile Medelnicerului Ruset, proprietarul otcinei Olonesci. La 1803 s'a iscat pîră între Ruset și călugări, cari au câștigat pricina pe la 1833.

În zilele noastre mănăstirea are o biserică de pîtră, cu hramul Adormirii, zidită pe la 1846.

Mănăstirea are și o bibliotecă de cărți românești.

Averea mănăstirii se compune din 38 fâlcî (50 deseatine) de pămînt, trei mori de apă și livezi cu vii.

Mănăstirea Frumușica

se află în județul Orhei, cale de 28 kilometri de Orhei, și este așezată pe o înălțime de lângă valea Ichelului. Spre mîdă-nopțe, răsărit și mîdă-zi sunt munți, acoperiți cu păduri. Spre apus sunt vile mănăstiresci și livezi cu pomi. Imprejurimile sunt foarte pitoresci și acesta a fost cauza că Mitropolitul Gavril a dat mănăstirii numele de Frumușica.

Mănăstirea a fost întemeiată la 1807 de către nisce țărani români din satul *Bravicenî*, și anume de răzeși Efraim și Iordachi Jurcu și Grigorie și Antioch Sapotenu.

Mănăstirea are astăzi o biserică de zid cu hramul Adormirii, zidită la 1851, în locul vechei biserici de lemn construite pe la 1807.

Biserica posedă cărți bisericesci românești, dar cari sunt închise în pod și nu se arată vizitatorilor. Leturghia se oficiază în limba românească, de ore-ce călugării nu știu rusește.

Archiva mănăstirică posedă următoarele acte vechi:

1. Un zapis de danie pentru 211 deseatine pămînt, dăruite de răzeși satului Bravicenî la 1807; acest act e întărit de Divanul Moldovei;

2. Un alt act dat tot de răzeși în anul 1819;

3. Al treilea act cu data de 1847 se referă la Constantin Pasat, răzeș din satul Bravicenî, prin care dînsul afirmă că a vîndut mănăstirii 24½ fâlcî pămînt, pe un galben falcea.

Afară de aceste trei documente, mănăstirea mai posedă și alte documente de la 1810, pe temeiul cărora revendică drepturi asupra a 800 deseatine pămînt, stăpânite acum de nisce răzeși megiași.

Din cauza acestui proces, există între călugări și țărani o mare vrajbă, care nu se potolește.

Mănăstirea Reciul

se află în județul Orhei, la depărtare ca de 36 kilometri de Orhei, și este așezată într-o vale a râului Ichel. În apropiere de mănăstire se află satul Reciul.

Mănăstirea s'a întemeiat la 1797 de către preoții satului Pașcani din Basarabia, anume părinții Andrei și Ioan Roșca, cu ajutorul enoriașilor lor răzeși din același sat Simion și Constantin Stratilat. (1)

Până pe la 1811 mănăstirea a fost de călugări, iar apoi s'a strămutat acolo călugărițele din mănăstirea *Mana*, desființată de guvernul rus și care a existat ca schit pendinte de mănăstirea Curcova.

Mănăstirea are două biserici: cea principală, cu hramul Nascerii Maicii Domnului, e zidită la 1845 și a doua, cu hramul Sf. Nicolae, e zidită la 1722.

Numărul călugărițelor este de 65, iar averea mănăstirii se compune dintr-o sfără de moșie de peste 495 deseatine pământ.

Mănăstirea Gârbovățul

se află în județul Orhei, la depărtare de 40 kilometri de Orhei, și este așezată pe malul chiar al Ichelului. De la apus e încinsă cu vii și livezi, spre mază-nopte se află satul Gârbovățul, construit pe un picior de plai, iar spre mază-zi și răsărit curge Ichelul în valea sa adâncă.

Intemeiatorul mănăstirii a fost boierul Armaș Constantin Carpuz, care a zidit-o pe la 1730.

Până la 1812 mănăstirea acesta a fost de trei ori arsă și prădată de Turci și Tătari, din care cauză în mijlocul flăcărilor a perit și întraga arhivă a sf. lăcaș. Au rămas însă scăpate de distrugere șapte chirosove de ale Domnitorilor Moldovei, din cari cel mai vechiu este al lui Duca-Vodă de la 1671.

(1) D-I Murzakevici în vol. II din *Занесені Гіст. Мемор. а ора*, 1848, p. 324, scrie că mănăstirea s'a zidit la 1798 de către preoții satului Pașcani Ioan Charea și Leonte Baraia. Documentele mănăstirii, din contră, confirmă cele arătate de noi.

Mănăstirea are și o bibliotecă compusă din cărți românești bisericești, din care unele sunt adevărate rarități bibliografice.

Biserica mănăstirii, cu hramul Adormirii Maicii Preacurate, a fost zidită la 1816, cu cheltuiala polițmaistrului (polițaiu) din Chișineu Stefan Lupu, care apoi s'a călugărit sub numele de schimonach, Serapion, schimbând uniforma de polițaiu rusesc pe sutană și potcapiu. Soția sa, născută Elena Brăescu, de asemenea s'a călugărit, luând nume de Elpidia, și s'a așezat în mănăstirea Tabora.

Biserica mănăstirii posedă o icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului. Această sf. icoană a fost dăruită de mama unui Colonel rus, anume Aladueff, ucis de cal în curtea mănăstirii. Stefan Lupu a îmbrăcat-o în argint, ferecat și aurit, iar enoriașii au împodobit-o cu petre scumpe. În dosul icoanei stă scris: «1816 Martie 31». De la 1859 icoana se transportă în fie-care an cu mare ceremonie religioasă din Gârbovêț la Chișineu, unde rămâne în biserica mitropoliei șese săptămâni de zile, până pe la 17 Aprilie.

Numărul călugărilor este de 40, cari sunt parte Români și în majoritate Ruteni. Leturghia se oficiază în limba rusescă.

Averea mănăstirii se compune din 2.414 deseatine de pământ, din care o parte e a răzeșilor din satul Chirișeni, cari au proces mare cu călugării.

Pe proprietatea mănăstirii se află satele Gârbovêțul și Hoginesci. Locuitorii acestor sate sunt foarte săraci și se ocupă cu olăria.

În anul 1802 Novembre 14, un mare cutremur de pământ a schimbat mult suprafața locurilor unde se află mănăstirea. Satul Gârbovêț, care altă dată era așezat tocmai la pôlele muntelui, acum e în vale; vechiul sat a fost distrus de cutremur și a dispărut împreună cu un lac, ale cărui urme nici nu se mai pot constata.

Mănăstirea Hârjauca

se află în județul Orheiū, la depărtare de 50 kilometri de orașul Orheiū, și este așezată la pôlele unui munte, într'un loc foarte pitoresc, încunjurat de deluri acoperite de codri. Muntele principal este cultivat până la vârful său și acoperit peste tot cu vii și livezi. Mănăstirea posedă și o grădină

mare cu pomi de totă frumusețea, cu bănci pentru public, numeroase fântâni și chioșcuri.

Mănăstirea poartă numele izvorului *Hârjauea*, care curge tocmai pe lângă zidurile sale. Ea a fost zidită pe la 1740; valea în care e așezată serviă altă dată de bun adăpost pentru creștinii fugiți de urgia Tătarilor. În secolul XVIII acești fugari au zidit aci o mică biserică; apoi, când puhoiul Tătarilor s'a retras, Românii s'aun întors fie-care pe la căminul său, lăsând biserica părăsită. Pentru a îngriji sf. lăcaș a rămas numai un bătrân pustnic, anume Teodosie, având de gând a întemeia pe lângă biserică o mănăstire.

La întemeierea schitului s'aun asociat doi călugări din mănăstirea Némțului, anume ieromonachul Varsonofie și monachul Efraim. Acești trei călugări, ajutați de boerul Niculiță, au și zidit mai multe chilii și au reparat biserica. În curînd vestea despre noua mănăstire s'a răspândit prin Moldova și mai mulți călugări au venit din toate unghiurile țerii. Monachul Teodosie (în călugărie Teoctist) a fost ales de stariț, iar după prestăvirea sa mănăstirea a moștenit moșia răposatului din satul Călărași și Șipotenii din Basarabia.

Mai există însă și altă versiune privitoare la întemeierea acestei mănăstiri. După această versiune, mănăstirea a fost întemeiată pe la 1750 de către monachul Inocentiu Sava, călugărit la Iași, dar care de origine eră din satul Călărași, limitrof cu Hârjauea.

Acest călugăr ar fi dăruit mănăstirii otcina sa Șipotenii; în curînd după acesta un unchiu al lui Sava, anume Marin Badiuc, a dăruit mănăstirii o altă moșie. Mai târziu, pe la 1811, nepoții lui Marin, Vasile și Ursu Badiuc, au confirmat acest dar.

Incet cu incetul mănăstirea a prosperat, egumenul ei Taras a căpătat de la Divanul Moldovei un chrisov nou, prin care s'aun întărit mănăstirii drepturile sale asupra moșiilor dăruite; de asemenea tot același egumen Taras a zidit și o nouă biserică. În locul acestei biserici, mai târziu, s'a zidit alta de cărămidă, cu hramul Înălțării Domnului.

Pe la 1818 mănăstirea se ocărmuia de către egumenul Spiridon Filipovici, despre care d-l Nadejdin scrie următoarele: (1)

(1) *Прозрѣніе на Бессрабѣнъ, Палеяноу, 1839 г.*

«Filipoviei a fost Muntenegrén de ném. Incă de tînér el s'a călugărit, dar apoi a părăsit mănăstirea și s'a întors în lume. În Europa domniă pe atunci Napoleon I. Preotul muntenegrén eră admirator al Rusiei și, împreună cu alți Muntenegreni, s'a angajat ca marinar în marina rusescă. În această calitate dînsul a cutreerat porturile europene, fiind martor la nisce mari evenimente, când Rusia mână în mână cu Germania a rēpus pe Francesi. După tractatul de pace din Viena, părintele Spiridon, primind daruri de la Țarul rusesc, s'a retras din marină și s'a stabilit la Hârjauca. Curînd după acesta dînsul a ademenit pe câțiva Moldoveni să se așeze pe pămîntul mănăstirii, devenind clăcașii călugărilor.»

La 1845 mănăstirea Hârjauca a devenit proprietatea episcopiei din Chișineu. Unul din episcopii ruși din Basarabia a construit la Hârjauca o biserică de érnă cu hramul Sf. Spiridon.

Mănăstirea are acum șapte corpuri de clădire pentru locuința călugărilor, două biserici și numeroase acareturi.

Mănăstirea nu posedă acte vechi; biblioteca se compune de 400 volume, cărți bisericesci românesci și slavonesci. Călugării sunt parte Români, parte Ruteni. Leturghia se oficiază în două limbi: cea românescă și cea rusescă, adecă în timpul serviciului pe unul din clirose se cîntă rusesc, iar pe altul românesce.

Mănăstirea posedă 1.775 desetine pămînt și este fôrte vizitată de enoriași.

Mănăstirea Dobrușa

se află în județul Orheiū, la depărtare de 50 kilometri de orașul Orheiū și de 90 kilometri de Chișineu. Așezată lângă satul Dobrușa, ea pórta numele acestui sat. Mănăstirea se află construită pe pôlele unui dél, fiind umbrită din spre sud-apus de munți acoperiți cu codri. De sub délul pe care se află mănăstirea curg două isvóre, cari adapă grădinile mănăstirii și apoi, unindu-se, forméză trei lacuri ceva mai jos de mănăstire. Din aceste lacuri ese rîulețul Dobrudșa saū cum îl numesc locuitorii *Dobrușa*.

Intemeiătorii mănăstirii aū fost monachul Ioasaf din mă-

năstirea Probota și ieromonachul Efraim, călugăr al mănăstirii Curcova.

După spusele călugărilor mănăstirii, pe la 1772 mănăstirea Probota a trimis pe monachul Ioasaf în Basarabia ca să facă inspecțiune pe la moșiile ce aparțineau mănăstirii. Inspectând otcina Dobrușa, călugărul a fost fermecat de locul unde acum se află mănăstirea. Cu binecuvîntarea archimandritului mănăstirii Probota, monachul Ioasaf, împreună cu monachul Efraim, au construit în curînd o bisericuță de lemn. Apoi Ioasaf s'a întors la Probota, iar Efraim a rămas. La 1785, când biserica a fost sfințită, în mănăstire s'au așezat cinci călugări din mănăstirea Curcova, anume Teofan, Pamva, Ezechii, Arsenie și Macarie, toți Români. După dispozițiunea mănăstirii Probota, monachii noiei mănăstiri au luat în arendă moșia Dobrușa, plătind anual renta de 40 lei vechi. Mai târziu, când mănăstirea din Moldova Probota a fost închinată Sf. Mormînt, mănăstirea Dobrușa s'a obligat a plăti Patriarchiei din Ierusalim câte 80 lei vechi pe an, iar de la 1807 câte 25 galbeni olandezi.

Incet cu incetul mănăstirea Dobrușa a prosperat; numărul călugărilor s'a înmulțit, așa că în curînd s'a simțit lipsă de apă pentru locuitorii mănăstirii. Acesta tocmai a și fost cauza, pentru care călugării au hotărît a părăsi chiliile zidite pe virful delului și a construi o nouă mănăstire la pîlele înălțimii. Construirea noiei mănăstiri a durat până pe la 1822, când s'a sfințit și noua biserică zidită cu ajutorul boerului Toma Cosma. Biserica acesta are hramul Sf. Nicolae.

La 1839 s'a zidit și altă biserică, pe virful înălțimii, în locul celei vechi; împrejurul ei aș e cimitirul mănăstirii.

La 1847 s'au zidit alte construcțiuni pentru locuința călugărilor și pentru pelerini.

Archiva mănăstirii nu posedă acte vechi, biblioteca este compusă din cărți românești tipărite în secolele XVII și XVIII.

Numărul călugărilor (1890) este de 89. Actualul egumen e un călugăr rus, iar toți ceilalți sunt Români. Leturghia se oficiază, *cu toate acestea, în limba rusă*, deși încă pe la 1863 se oficia în limba română.

Mănăstirea posedă 1872 desetine pămînt în diferite locuri, afară de moșia Dobrușa, în întindere de 1.690 desea-

tine, din al căror venit o a 5-a parte se trimite Patriarchiei din Ierusalim. Mănăstirea mai are și 5 livezi, cari ocupă 97 deseatine, trei vii lângă mănăstire și o vie lângă Chișineu în întindere de 15 $\frac{1}{2}$ pogone; are peste 420 capete de vite, 100 cai și peste 2.000 oi.

Mănăstirea Coșeleva

se află în județul Soroca, la depărtare de 35 kilometri de orașul Soroca și de 7 kilometri de mănăstirea Dobrușa. Este așezată pe malul râulețului Cerna; din spre răsărit are o câmpie, din celelalte părți păduri. Mănăstirea s'a zidit pe la 1790 de către văduva răzeșă Maria Tocanaș, din satul Cotiugenî.

Schitul are o biserică de zid cu clopotniță, construită pe la 1841 în locul celei vechi. Numărul călugărițelor e de 46; sunt toate Rusóice. Schitul Coșeleva posedă 60 deseatine pământ, dăruit mănăstirii de către răzeșii satului Cotiugenî, și 4 livezi cu pomi. De unde îi vine mănăstirii actualul ei nume de Coșeleva, nu se scie.

Mănăstirea Saharnenî

se află în județul Orheiū, la depărtare de 40 kilometri de Orheiū și 82 kilometri de Chișineu. Mănăstirea e așezată pe trei proeminente, grămadite una peste alta; scoborișurile de o înălțime la alta sunt pavate cu pētră. Mai jos curge Nistrul, pe malul căruia e așezat satul Saharnenî. Împrejurul mănăstirii sunt deluri, parte acoperite cu păduri, parte stâncóse; către mănăstire nu există decât un singur drum din spre riū.

Mănăstirea a fost fundată de către monachul Bartolomeiū Ciungul, pe care Rușii l'au poreclit *Crivorucica*, din cauză că aveă o mână străpunsă de un glonț. Data fundării se rapórtă pe la 1776. Monachul Ciungul, împreună cu mai mulți călugări, s'au așezat în aceste locuri retrase cu permisiunea proprietarului satului Saharnenî, Ioan Christoverga, care a dăruit călugărilor 120 deseatine pământ.

Mănăstirea Grădiștea saŭ Peștera.

Între munți, spre apus de la mănăstirea Saharneni, înaintea venirii în aceste locuri a lui Ciungul, a existat un alt schit foarte vechi, numit *Grădiște*, în care a fost o biserică cu hramul Buna-Vestire și cu mai multe chilii, toate săpate chiar în stâncile muntelui. Cine a fundat această mănăstire nu se știe, dar Ciungul a reparat vechea biserică și, împreună cu alți călugări, s'au stabilit în chiliile din stânci.

Mănăstirea *Grădiște* se crede că a existat deja în secolul XII, fiind întemeiată de creștini fugari, cari aci s'au adăpostit de urgia Tătarilor. Modul de construcțiune a acestor chilii, săpate în stânci arată că creștinii cari le-au făcut n'au fost Slavi, căci altele sunt înfățișarea și modul de lucrare a chiliilor de pe malul Nistrului și altele ale vechilor chilii din Kiev.

Tot ce se știe într'un mod cert despre actualul schit *Grădiște* constă în faptul că el a fost reînființat pe la 1756 când muntele în care sunt săpate chiliile făcea parte din otcina Logofetului Radu Racoviță, care a dăruit acest pământ mănăstirii Dobrovăț din Moldova. Numele de *Grădiște* i s'a dat schitului pentru că în apropierea existat acolo altă dată *cetatea Grădiște*.

La început schitul a fost zidit la marginea abruptă a malului, cu chiliile săpate în stâncă, spre cari merge o singură potecă foarte îngustă. Mai târziu călugării s'au mutat din aceste chilii incomode, alegând loc de locuit mai spre vârful muntelui, unde au construit altă biserică și alte chilii. Biserica din stâncă era foarte mică și neîncăpătoare, dar la 1765 monachii au mărit-o.

La 1842 pământul întreg al mănăstirii *Grădiște*, care se prenumăra printre proprietățile *mănăstirii Chipriană*, a devenit de fapt proprietatea acestei din urmă mănăstiri. Mănăstirea *Grădiște* a rămas fără mijloace de trai și a fost desființată, alipindu-se definitiv la mănăstirea *Saharneni*.

Împrejurimile fostei mănăstiri *Grădiște* sunt foarte originale și pitorești. Stânca petrosă din spre mai formeză pereții de față, adică fațada vechiului locaș sfânt, iar mănăsti-

rea cu biserica, cinci-spre-dece chilii și trapeza sunt în lăuntrul stâncii.

Tot acolo e săpată și clopotnița mănăstirii. Muntele din partea de la apus e acoperit peste tot cu codru de stejari, din partea de la răsărit și mătă-nópte e Nistrul, iar din spre mătă-qi sunt câmpiile mănăstirii, vii și livele.

După întemeierea mănăstirii Saharnenî, schitul Grădiște a rămas locuit de câți-va călugări, iar călugurii cari s'aũ mutat în noua mănăstire și-aũ ales de stariț pe monachul Bartolomeu Ciungul sau Crivorucica.

Mănăstirea are astăzi două biserici: cea veche, săpată în stâncă, cu hramul Bunei-Vestiri: cea nouă, zidită împreună cu clopotnița pe la 1821 de către Taras, egumenul mănăstirii. De o arhitectură simplă, cu iconostasul modest, biserica acesta posedă totuși unele obiecte foarte scumpe: o cruce mare de chiparos incrustată în aur și argint și o frumoasă evanghelie îmbrăcată în aur și petre scumpe. Aceste obiecte sunt dăruite bisericei de către Cazacii de la Don, cu ocasiunea războiului cu Napoleon I.

Biblioteca mănăstirii se compune din cărți românesce și slavone tipărite în secolele XVII și XVIII.

Numărul călugărilor (1890) este de 16, toți Moldoveni.

Mănăstirea posedă o proprietate de 420 deseatine pământ, care încunjură mănăstirea; parte însemnată din această suprafață se află sub pădure, altă parte, fiind petrosă, nu e bună pentru agricultură, așa că mănăstirea abia cultivă 20 deseatine. Mănăstirea posedă încă în diferite locuri grădini cu pomi și două vii. În apropiere de mănăstire se mai află și o prisacă, care-i aparține.

Mănăstirea Călărași

se află în județul Soroca, la depărtare de 60 verste de orașul Soroca și de 160 de la Chișineu. Este așezată lângă malul Nistrului, pe scoborișul unui del. Din trei părți mănăstirea e încunjurată cu munți acoperiți cu păduri, iar din spre mătă-nópte curge Nistrul. Numele mănăstirii se trage de la satul *Călărași*, care se află în apropiere.

Din actele aflate în archiva mănăstirii, reese că această mănăstire eră metoc al mănăstirii Sf. Sava din Moldova. În acest

metoc locuia în altă dată călugării mănăstirii Sf. Sava, ocupându-se cu administrarea moșiei Călărași, care aparține acelei mănăstiri din Moldova. Pe la 1780, când biserica de lemn a metocului s'a ruinat, unul din locuitorii orașului Mohilău, anume Hadji-Marco-Donici, a zidit o altă biserică împreună cu clopotnița.

Biserica nouă a fost sfințită pe la 1782. Patriarchul Ierusalimului Avram, drept răsplată pentru acesta, a numit pe Hadji-Donici episcop al mănăstirii. După mórtea episcopului, pe la 1809, a fost episcop ieromonachul Lazăr, care a administrat averea mănăstirii până pe la 1813. Până la 1813 însă mănăstirea Călărași plătiă mănăstirii Sf. Sava o rentă anuală de 100 Lei vechi pe an. De la această dată mănăstirea n'a mai plătit nimic mănăstirii din Moldova, iar astăzi nu mai depinde decât de eparchia din Chișineu.

Mănăstirea are acum două biserici: una cu hramul Adormirii, construită de Donici și foarte avută în icoane vechi, cari au fost transportate aci dintr'o mănăstire rusăscă rascolnică (Sircovski staroobreadceski); altă biserică de érnă, cu hramul Sf. Mitrofanie, a fost zidită la 1853. În această biserică se află o pârțică din mósțele Sfintului Mitrofan, păstrată într'o raclă bogată de argint săpat.

Mănăstirea are multe edificii bune și numeroase acarete.

Numărul călugărilor (1890) este de 11, cari sunt parte Români, parte Ruși. Leturghia se oficiază în limba rusă.

În curtea mănăstirii se află mormîntul unui General Izbaș, dar când s'a înmormîntat acest general nu stă scris.

Mănăstirea posedă peste 300 desetine pămînt, din cari o sută sunt sub pădure. Via mănăstirii e de 5 pogóne, prisaca dă pe an peste 30 puduri de miere.

Mănăstirea Șaba.

Se află în județul Soroca, la depărtare de 40 kilometri de orașul Soroca, lângă satul Șaba (Rușii pronunță *Jéba* și *Jaba*) și tirgușorul *Camenea*.

Mănăstirea e așezată pe un platoū stâncos, în formă de semicerc, format de munți înalți. Împrejurul mănăstirii sunt livezi și vii, jos la pólele munților câmpia se scobórá spre Nistru, care curge la o depărtare de jumătate kilometru.

Dincolo de Nistru e tirguşorul Camenca cu parcul şi palatul Mareşalului von Witgenstein. Spre nord-apus de la mănăstire sunt două lacuri formate de două isvóre.

Mănăstirea Şaba s'a întemeiat în secolul XVII. Există următórea legendă cu privire la întemeierea mănăstirii: În secolul XVII a venit aci un ieromonach anume Ezechii din mănăstirea Deleni şi, împreună cu dînsul, alţi călugări, cari au săpat în stînci câte-va chilii şi au construit o biserică. Până pe la 1770 însă nimic nu se scie despre această mănăstire, dar în anul mai sus arătat a venit din Deleni alt ieromonach Teodosie şi a găsit schitul pustiit de Tătari. Peste puţin împrejurul lui Teodosie s'a adunat iarăşi un grup de călugări, cari au poporat schitul. Teodosie a primit apoi în dar pentru mănăstire o bucată de pămînt de la proprietarul satului Şaba şi a construit pe acest petec de pămînt biserica cu hramul Înălţării Crucii şi câte-va chilii de nuiiele. Curînd după întemeierea nouelor locuinţe, Teodosie a cumpărat de la răzeşii satului Şaba peste 500 fălci pămînt, a construit móra şi a plantat o grădină cu pomi. La 1818 Mitropolitul Gavril l'a făcut egumen al mănăstirii.

Mănăstirea are acum trei biserici: cea principală, cu hramul Înălţării Domnului, e construită la 1825 de către boerul din Moldova Costachi Andron. În biserică se păstrează o pîrticică de Sf. Cruce şi o pîtră de la Sf. Mormînt. Racla în care sunt păstrate aceste sf. odóre e de aur şi argint, bogat împodobită cu petre scumpe. A doua biserică, cu hramul Sf. Archistrateg Michail, a fost zidită la 1849 de către un cinovnic rus din Chişineu, anume Loboff. A treia biserică, care se află în afară de curtea mănăstirii, este cea veche, care a fost reparată pe la 1852.

Mănăstirea are o bibliotecă de cărţi vechi romănesce tipărite în secolul XVII.

Numărul călugărilor la 1890 eră de 34, din cari jumătate sunt Români. Sfinta leturghie se oficiază în două limbi: cea română şi rusă.

Mănăstirea posedă 910 deseatine pămînt. Pădure are foarte puţină. Din trei părţi mănăstirea e încunjurată cu grădini cu pomi şi o vie cu 3.200 butuci, care dă anual peste 700 vedre de vin bun. Mănăstirea are şi o prisacă, foarte bine în-

treținută. În genere vorbind, această mănăstire e cea mai avută din Basarabia, pelerini se adună acolo cu mil la serbătorea hramului bisericii principale.

Mănăstirea Noul-Némț. (1)

Mănăstirea Noul-Némțul se află în județul Bender, este situată într-o vale foarte pitorească dintre două orașe capitale de județe: Bender și Tiraspol; din trei părți mănăstirea este încinsă de Nistru, care, curgând aci în zig-zag, formeză o peninsulă. Tocmai pe această peninsulă, în direcțiunea din spre Bender către mănăstire se întinde o vale acoperită cu pășuni verzi suculente, grădini, pădure. Primăvara întrégă acea vale este acoperită cu apă. Mănăstirea este construită pe cresta muntelui și de aceea biserica sf. locaș se vede deja de departe atât din stepele guvernământului Herson, cât și din spre valea Bugécului.

(1) Mănăstirea acésta posedă o bibliotecă prețioasă de cărți și manuscrite în limba română. Iată o parte din aceste cărți și manuscrite, al căror catalog îl găsim în scrierea actualului Procuror superior al Sinodului rusesc d-l C. P. Pobedonosheff, *Русский Восточник*, 1842, Іюль, p. 32:

1. *Istoria creștinismului și a ierarhiei în Moldova*, 1867, manuscript de 369 côle.

2. *Istoria creștinismului și a ierarhiei în Valachia*, 1860, mss. de 67 côle.

3. *Istoria despre începutul cinului monahal*, 1864, mss. de 109 côle.

4. *Istoria lavrei Némțului până la 1779—1855*, mss. de 238 côle, 1861.

5. *Idem a mănăstirii Secului de la 1855*, mss. de 308 côle, 1876.

6. *Despre averea mănăstirilor Némțul și Secul*, cu registrul tuturor călugărilor până la 1859, mss. de 298 côle, 1860.

7. *Istoria prescurtată a mănăstirilor Némțul și Secul*, tipărită în tipografia Némțul, 1857.

8. *Istoria despre zidirea mănăstirii Némțul*, mss. de 193 côle, 1873.

9. *Cartea minunilor săvârșite de icóna Maicăi Domnului din mănăstirea Némțului*, mss. de 42 côle, 1855.

10. *Istoria mănăstirii Secului până la 1775*, mss.

11. *Vięa starițului Paisie Velicicovsky*, 1859, mss.

12. *Vięa comună a monachilor, orînduită de starițul Paisie*, 1794, mss. de 241 côle, scris la 1874.

13. *Despre schismaticii Moldoveni*, mss. de 108 côle, scris la 1859.

Numele mănăstirii se trage de la mănăstirea Némțului din județul Némț. Noul-Némț este un fel de metoc sau mai bine zis o colonie, a cărei metropolă este frumoasa noastră mănăstire, și ca atare se află legat de drept și de fapt de dinsa. Poporul însă din Basarabia nu numesce acea mănăstire Noul-Némț, ci îi dăce mănăstirea *Chițcani*, după numele unui sat, care există în apropiere și care acum a dispărut. Satul Chițcani eră așezat pe pământul mănăstiresc și după hotărîrea instanțelor judecătorești, fu silit să restituie pământul, fiind transportat de guvernul rus pe pământurile statului,

14. *Călătorie la Ierusalim*, mss. fără an, de 118 côle.

15. *Călătorie la Kier*, idem.

Autorul acestor manuscripte se dăce că este achimonachul *Andronic*.

16. *Amintiri din viața preoțească*, 1856, mss. de 85 côle.

17. *Acatist și canóne*, 1851, mss. de 454 côle.

18. *Sinacsar* pentru întregul an, 1860, mss.

19. *Despre iubirea creștinască a lui Maxim Ispovednicul*, mss. din sec. XVIII.

20. *Letopisețele Zemli Vlachiscoe*, 6798 — 7197, mss.

Cărți în limba slavă:

1. *Трєбникъ* sec. XVII, tipărit în Moldova, fără prima pagină.

2. *Служєбникъ*, tipărit la Buzet, 1702.

3. *Евангєлія сирѣчь Благовєстіє*, tipărit în 1665, la Lipsca.

4. *Книга староклєтєливого блаженнаго Азєа*, 1653, unde s'a tipărit nu se scie.

5. *Писмола Прєслѣтой Гєвєрєдиль*, 1706, tip. la Cernigof.

Manuscripte în limba slavă:

1. *Пророчєствє Ієрємїа*. Pe pagina din urmă stă scris: «In anul 1475 (?) Гервасіє ієромонаху а scris acea carte».

2. *Psaltire* scrisă de monachul mănăstirii Biserican, 1618.

3. *Psaltire* scrisă de monachul mănăstirii Saul, 1730.

4. *Давїд пророка и царя пїсємъ*. *Psaltirea*, mss. de către iєромонахul mănăstirii Némțu la 7037 (1529).

5. *Evanghelia slavă* foarte veche, fără an, mss.

6. *Apostol*, 1542, mss., frumos scris.

7. *Трєбникъ архїєрєйскїй*, sec. XVII, scris de către Grigorie Țamblac, după cum stă scris pe ultima filă: «Сїє освѣщенїє церкви писалъ азъ рукою моею «мирєнный Григорїй Țамблакъ мїтрополїтъ Кїєвскїй, галицкїй и всєароссїи, «учитель земли молдовлахїйская и игуменъ свѣтый великїй монастырь Пантокра- «торовъ езе именуєтся Нїамень и бывшаго на осмѣ соборѣ на флорєнцїи».

8. *Мїмен*. Pe ultima pagină stă scris: «Gavrїl а scris aceste luni în anul 6957» (1449).

9. *Нїже азъ свѣтлыа отїа писємъ Григорїя Бєлослєва*, mss. la finele cărui stă scris: «In anul 6932 (1424) Gavrїl monachul mănăstirii Némțu а scris acéstă carte.»

10. *Пїсємъ объ Асєнарѣ царя индїйскаго*, mss fără an..

la o distanță ca de vre-o 8 kilometri departe de vechia seliște a satului. Din această cauză parte din sătenii Moldoveni au plecat dincolo de Nistru și s'au așezat pe malul drept al riului Bug, parte refuză și până acum a părăsi osemintele părinților și trăesce pe pământul mănăstirii.

Mănăstirea are două biserici: una veche, alta începută la 1867 sub oblăduirea bisericăscă a crudului rusofil Archiepiscopul Pavel și isprăvită în luna Novembre 1878. Călugăria mănăstirii locuiesce într'un frumos edificiu de piatră cioplită, iar starițul are un compartiment spațios a parte. Pentru mirenii, din cari un număr mare de pelerini bate mereu la ușa mănăstirii, există un alt edificiu, pe care Rușii îl numesc han, «*Gostinița*» sau ospetărie. Acest han, ce e drept, este întreținut foarte curat și dă adăpost ospitalier oricărui din enoriașii cu dare de mână. Mănăstirea are două grădini, una mică nouă, alta veche mare, care se află dincolo de ograda mănăstirică; pe câmpiile întinse ale mănăstirii cresc lanuri mari de bucate, pasc cireșii de vite, oi, iar pe costele delurilor se întind viile cu prisace, etc.

Vięta duhovnicăscă a călugărilor este regulată după tipicul mănăstirilor din muntele Athos, întocmit aci de mănăstirea Némțului, considerată, precum am mai spus, de metropola mănăstirii Noul-Némț. Trăsura caracteristică a acestui tipic constă în serviciile divine foarte lungi, cari se oficiază aci zilnic, fie în ȕi de lucru, fie în ȕi de sêrbătore. În ȕilele de lucru, leturghia (utrenia și mieȕul-noptii) se începe tocmai la mieȕul-noptii, precum cere *ustavul bisericesc*: «La mieȕul-noptii sculatu-m'am, pentru a mă împărtăși cu numele tău.» După «polunoșnița», precum ȕic călugării de aci, urmêză *utrine* (pe la orele 4 a. m.), apoi cetirea acatistului dinaintea iconei Maicăi Preacurate, care cetire dureză cel puțin un ceas și jumătate, și în fine vine leturghia. La orele ȕ d. a. *vecernia*. Acestea sunt serviciile divine zilnice. În ȕilele de sêrbătore ele sunt și mai lungi. *Bdenie* de nôpte se începe la 8 sêra și se isprăvesce la 3 nôptea; apoi, după un repaus de un ceas, începe leturghia de dimineață, apoi cetirea acatistului și leturghia a doua.

Pentru un mirean este prea obositoare această muncă de veghere și, tocmai din această cauză, oricine din ortodoxii

evlavioși vizitează această mănăstire rămân surprinși de puterea nervoasă a călugărilor acestei mănăstiri, care după atâtea închinăciune și rugăciuni mai pot munci și pe la chiliile lor.

Îmi permit să pomenesc aici pe doi din călugării mei cu seamă: pe părintele Teofan Cristi, fostul stariț al mănăstirii, și pe ieromonachul Adronic, care, la 1881, când am vizitat mănăstirea, ținea locul de stariț, până la numirea unui candidat la acest post. (1)

Teofan Cristi e Român din Bucovina, care se făcuse poslușnic la mănăstirea Némțului din Moldova pe la 1828; vorbește perfect vechea limbă moldovenescă, pe care n'a stălcit-o de loc cu cuvinte rusești, asemenea scie limba nouă grăcă, germană și *pușin* rusește. Părintele Cristi a muncit mult pentru întocmirea mănăstirii, al cărui stariț a fost. Pe la 1858 dînsul eră împuternicitul metropoliei, apoi la 1864 s'a făcut starițul mănăstirii, iar acum e depărtat, din cauza tendințelor rusofile ale Arhiepiscopului Pavel, care nu putu să erte septuagenarului călugăr că nu s'a rusificat și că ține a fi în fruntea clirósului român la oficiile divine din mănăstirea Noul-Némțu. Pe părintele Teofan l'am găsit în chelia sa cetind o carte bisericească veche. (2)

— Sfinția Sa mereu cetesce sau scrie! mi-a explicat poslușnicul.

Convorbind cu Sfinția Sa despre trecutul mănăstirii, am constatat că bătrânul călugăr eră foarte desilusionat, că fusese altă dată partisan înfocat al protectoratului rusesc, ba chiar dorise ca Moldova să fie alipită de Rusia, dar apoi... s'a convins că a greșit și că dorise lucruri, pe care «Dumnezeu nu le-a voit». Rusofilismul părintelui Teofan s'a risipit îndată ce el a cunoscut Rusia.

Alt călugăr ilustru al acestei mănăstiri a fost ieromonachul Andronic, elevul mănăstirii Némțului, unde a trăit de la 1831 până la 1861. Urcând treptat toate treptele ierarhiei duhovnicești de la poslușnic până la mare schimnic, părintele Andronic în césurile sale de odihnă s'a ocupat mult cu citirea și scrierea unor opuri de teologie. Pe când eră încă

(1) Numirea se face de către Mitropolitul Moldovei și se întărește de Sf. Sinod rusesc, după lege, dar de fapt se face tocmai vice-versa.

(2) Părintele Teofan Cristi a murit la 21 Octombrie 1883.

la mănăstirea Némțului, dînsul a început a scrie istoria acestei mănăstiri. O parte din acea lucrare a intrat în scrierea sa *Istoria prescurtată a mănăstirii Némț*, tipărită la tipografia Némțului la 1857. La 1881 părintele Andronic se ocupă în chilă sa din mănăstirea Noul-Némț cu adunarea și sistematisarea documentelor privitoare la mănăstirea Némțului din Basarabia. Această operă e scrisă de asemenea în limba românească, cu chirilice; o mare parte din lucrare privește viața politică și socială a României de sub Cuza-Vodă. Ca călugăr rusofil, părintele Andronic firesce că este un critic pasionat al domniei lui Alexandru-Vodă.

Alți călugări din comunitatea mănăstirii se ocupă în chiliile lor cu fel de fel de meserii: unii sunt tâmplari, alții strungari, alți cismari, alți fac potcapiuri, cos haine etc. Majoritatea știu carte, dar foarte puțini cetesc rusește; chiar unii din ieromonachi nu vorbesc rusește. Toți au fost supuși români și au emigrat sub Cuza în Basarabia.

Pentru ca legăturile strînse ce existau în trecut între metropolă, adică mănăstirea Némțului din Moldova, și colonia sa mănăstirea Chițcani sau Noul-Némțu, să fie bine înțelese, credem nemerit a improspăta următoarele fapte istorice privitoare la aceste așezăminte de pietate. Mănăstirea Némțului din Moldova este zidită la 1367. Trei călugări, anume Sofronie, Pimen și Siluan, împreună cu câți-va discipoli, au trecut Dunărea, venind din spre Tîrnova, s'au așezat în munții Carpați, acolo unde s'a zidit apoi mănăstirea Némțului. Cuviosul Stefan-Vodă cu propria sa cheltuială a dăruit acelor călugări trei moșii și a zidit o biserică de pîtră. De la acea dată începură a curge la mănăstire darurile bine-credincioșilor. În diferite timpuri Domnii Moldovei dăruiră mănăstirea cu sate, păduri, Țiganii și altele.—Asemenea și Țarii Rusiei trimiteau din când în când acestei mănăstiri câte un dar óre-care. Darurile ce făceau Domnii țării erau tot-deauna confirmate prin anumite chrisóve domnești. Așa, de pildă, la 1626, Miron Movilă Vodă printr'un chrisov întărește mănăstirii proprietatea unor munți; la 1722, Michail Racoviță face din nou aceeași întărire; la 1487, Stefan-cel-Mare, dăruind mănăstirii nisce Țiganii, serie următoarele în chrisovul său: «Și, după mórtea noastră, cine va fi Domn în țera noastră, fie din fiii trupului nostru, sau în de obște

•Tipografia, proprietatea mănăstirilor Némțului și Secului a fost înstrăinată pentru tipărirea cărților românești de istorie. Așa că bisericile și mănăstirile au rămas fără tipografia necesară pentru tipărirea cărților în limba bisericească (adecă slavă bine înțeles). În același timp guvernul a scos semeniul Socola de sub directa oblăduire a Mitropoliei.»

După această descriere a marelui reforme de naționalizare, documentul oficial încheie în următorul mod :

«Pentru mai grabnica și eficacea catolicire a bisericeii pravoslavnice din România, în curînd după acesta s'a înlocuit și *pravoslavnică chiriliță* cu literele latine în tipărirea cărților bisericești. Lucru firesc că asemenea măsuri trebuiau să ridice nemulțumiri mari în clasa duhovnică. Unii din călugări au părăsit mănăstirile și au pibegit în lume, alții fură persecutați. Cutezătorul apărător al religiunii lui Christos Mitropolitul Moldovei Sofronie s'a pus în fruntea celor nemulțumiți, el a protestat în contra ordinelor guvernului și pentru acesta a fost arestat și exilat. Într'o scrisoare a sa, acest martir scrie în privința exilului său : «Providența a scăpat țera de tirănia Ministeriului Kogălniceanu, care a fost înlocuit cu Panu și alți Miniștri cu mintea sănătoasă. Și eu am fost liberat, permițendu-mi-se a trăi la Iași, unde și locuiesc acum. *Dorința mea cea mai înfocată este de a trece în blagoslovita Rusia.*»

Sorta însă n'a voit ca această dorință să i se îndeplinească, dar de altă parte mulți alți călugări au trecut granița și s'au așezat în Basarabia. Imprejurarea care făcea pe acești călugări să trecă granița era că mănăstirea Némțului posedă și posedă acum în Basarabia mai multe moși, pe cari pe atunci le administră împuternicitul mănăstirii egumenul Teofan Cristi.

Despre aceste moși documentul oficial rus face următorul istoric : (1)

«La 1593 Turcii au rupt de la Moldova o parte din țără, și anume județele Bender, Akkerman, Ismail și altele. Cu această ocaziune, Turcii au pus mîna și pe moșiile mănăstirii Némț, pe cari le-au stăpănit până la 1806. În acest an

(1) *Ibidem*, pp. 20—26.

Rusia ocupă această parte a Moldovei și atunci (1) mănăstirea Némțului a cerut de la guvernul rus restituirea averii sale. Guvernul nu se grăbi însă a face dreptate și numai pe la 1845 a apărut ukazul imperial datat din ziua de 26 Octobrie și iscălit de Impăratul Nicolae I, prin care se porunciă ca moșiile acelea să fie luate pe sêma statului, iar costul lor, adecă suma de 224.183 ruble și 62 copeici, să fie remisă mănăstirii Némțului, care cu acești bani să-și cumpere alte moși în Moldova.

Iată acum cum se exprimă documentul oficios despre acest *ukaz* împărătesc:

«Dumnezeu așa a orînduit ca acea hotărîre să nu fie realizată. În ziua de 10 Ianuarie 1858, ieromonachul Teofan Cristi a fost numit împuternicit al mănăstirii Némțului asupra averii mănăstirescî din Basarabia. Și afacerea privitoare la această avere iarăși s'a început.

«Remițînd visteriei statului rusesc venitul moșiilor, în sumă de 112.224 ruble 24 $\frac{1}{2}$ copeici (de la 1821—59 venit totalizat), ieromonachul Teofan Cristi ceru de la guvernul rus restituirea moșiilor mănăstirescî. Afacerea eră pendinte la Consiliul de stat din Petersburg, dar tocmai în acest timp Cuza-Vodă hotărîse dejă secularizarea averilor mănăstirescî.»

Aci documentul oficios rusesc intercaléză următoarea înțimplare, pe care o explică drept o intervenire directă a Providenței în favoarea clerului rusofil, nemulțumit cu ocârmuirea lui Alexandru Ioan-Vodă :

«La 1858, Mercuri spre Joi, în întâia săptămână a postului celui mare, în ziua de 8 Februarie, unul din părinții sf. mănăstirii a Némțului, s'a culcat în chilă sa pentru a se odihni puțin și a cădut la gînduri triste cu privire la nisce nereguli mănăstirescî. El se temeă că aceste neorîndueli vor atrage asupra mănăstirii urgia dumnezească. Cu aceste gînduri el a adormit și în somn a vădut următoarele: Intr'un loc al mănăstirii s'a adunat întregul sobor al lavrei; eclesiarchul superior și ieromonachul Teodosie începură a distribui odăjdii și făclii poporului și clerului. Toți erau veseli. În fine eclesiarchul s'a apropiat de cel care visă și-l rugă a se învesmînta cu odăjdiile sacerdotale, dicîndu-î :

(1) Greșit ; intervenirea s'a făcut mult mai târziu, și anume la 1818.

— Imbracă-te, vom oficia leturghia *și vom da afară pe Ruși* din cliros! Aușind acésta, călugărul s'a speriat și a răspuns eclesiarchului: — Acesta este un obicei lăsat de Prea Sfintul stariț Paisie Welicionsky, care încă la Athos a orînduit ca serviciul divin să fie oficiat în două limbi, *rusă și română*; e păcat chiar de a ne gândi la alt ceva! Neluând însă în seamă cele dîse, eclesiarchul insistă, ca călugărul să îmbrace odăjdiile, dar călugărul se opune. De odată întregul sobor s'a transportat ca prin minune în biserica Înălțării Domnului și acolo s'a despărțit în trei părți: o parte, nu tocmai numărösă, s'a așezat înaintea icônei Maicii Domnului, în partea de *médă-nópte a hramului*, adecă acolo unde se dîce a fi partea rusescă a bisericii. Aci s'a așezat în picioare și călugărul adormit. A doua parte, și mai mică, s'a stabilit *la sud*, drept în fața mormîntului Episcopului Pavel, și în fruntea acestui grupușor stătea starițul mănăstirii, archimandritul Gherasim, avînd lacrimile în ochi; a treia parte, fôrte numărösă, s'a așezat la mijloc, ocupând întreaga biserică, curtea și tot locul împrejur. Și iată, în mijlocul tăcerii, apărî de odată într'o lumină mare un stariț cu potcapiu pe cap; în mîinile sale el ținea sf. cruce. Ridicînd crucea sus de trei ori, el a dîs tînguindu-se:—Eû unul pentru sf. cruce am părăsit lumea, împrejurul crucii adunat-am ucenicii; dar pe voi nu vë mai pot îndurâ! După acésta starițul începî a lovi cu sf. cruce peste capetele mulțimii din mijloc. (1) S'a făcut mare sgomot, se audiau țipete: oi, oi! Unii fugiau afară și călcau peste ómenî, alții aveau spume la gură. După acésta starițul *s'a adresat către partea clirosului rusesc* și a dîs:—Bine i-am învățat! ? Nu-î mai pot suferi. Iar voi să n'aveți frică! După acestea, starițul s'a scoborît în mormîntul prea fericitului părinte archimandrit Paisie Welicionsky.

«Acest vis arată», dîce apoi povestitorul, «că numai cei aleși în pace pot căută asil în Rusia. Și iată că la 1859, când Principele Alexandru Cuza, ca un Iulian Renegatul, ca un Leon Isaurianul și un Constantin Copronim, a început prigo-nirea în contra clasei monachale din România, mulți din călugări părăsiră mănăstirea Némțului și fugiră în Rusia.»

(1) Un vis al ieromonachului din mănăstirea Némțului, *Mănăstirea Noul-Némț*, p. 23.

Acestea dîse, să ne întorcem iarăși la șirul intrerupt al faptelor istorice povestite de cronicarul rus în oficiósa sa sa dare de sémă mai sus menționată.

Ieromonachul Teofan Cristi, fiind în Basarabia și aflând acolo despre dispozițiunile de naționalisare ale lui Cuza-Vodă, a dat în ziua de 29 Iunie 1859 o petițiune Archiepiscopului Antonie din Chișineu, rugându-l să intervie pe lângă Impăratul Rusiei în favórea mănăstirii Némțului din Moldova, «persecutată» de guvernul românesc. În această petițiune (1), între altele, cetim și următorul pasagiú foarte semnificativ prin tendința sa rusofilă: «Dacă guvernul va îndeplini rugăciunea mea privitoare la remiterea moșilor din Basarabia noiei mănăstiri Noul-Némț, atunci mănăstirea Némțul din Moldova, care întreține pe socotéla sa un seminariú, *se va obliga prin mine împuternicitul ei a întreține pe lângă mănăstire încă o școlă cu scopul special, ca elevii acestei școle, isprăvind studiile lor, sub înalta ocrotire a guvernului rusesc în spiritul adevăratei pravoslavniciei, să devie folositori în Moldova față cu actuala stare politică de lucruri, precum și față cu propaganda Curiei Romane.*»

Că acest nepatriotic demers al părintelui Teofan Cristi n'a fost făptuit de dînsul din propria sa inițiativă, se dovedește prin faptul că tot în archiva consistoriului din Chișineu mai găsim două scrisori ale I. P. S. Sofronie, *Mitropolitul Moldovei*, în care Înalt Prea Sfinția Sa, dând de scire lui Teofan Cristi despre toate cele privitoare la naționalisarea bisericei române și secularisarea averilor mănăstiresce (cu data de 30 Decembre 1859), scrie despre același lucru și Archiepiscopului Antonie din Chișineu o scrisóre, în care îl rógă a interveni pe lângă Impăratul Rusiei în favórea bisericei și mănăstirilor din România.

Aceste solicitări ale prelaților din România, precum se scie, n'aú isbutit; secularisarea s'a făcut, cu totă protestarea Rusiei; dar mănăstirea Némțului din județul Némț totuși a beneficiat. În ziua de 8 Decembre 1860, a apărut ukazul împărătesc, prin care se dedeă porunca *de a se remite mănăstirii Némțului moșiile sale Copanca și Chișcani din Basarabia*. Imediat ce a eșit acest ukaz, s'a întîmplat o încercătură

(1) Archiva consistorială din Chișineu.

förte nostimă. Guvernul rusesc voi să facă o favöre în folosul călugărilor din mănăstirea Némțului, al cărei imputernicit eră ieromonachul Teofan Cristi, iar guvernul român, vëdënd cu drept cuvînt purtarea nepatriotică a călugărului Cristi, l'a descărcat de ori-ce imputernicire, numind în locul sëu pe d-l Aronénu.

După o tărăgănire de doi ani, guvernul rusesc s'a vëdüt nevoit a remite în fine moșiile Copanca și Chițcani mănăstirii Némțului, care a și intrat în stăpânirea averii sale.

În anul 1861, în ziua de 22 Octobree, s'aü adunat în satul Nemțeni din Basarabia peste 24 călugări fugari din mănăstirea Némțului, cari aü adresat guvernului rusesc următorea petițiune : (1)

Asuprirea legii creștinesci, precum și a clerului ortodox, făptuită de guvernul Moldovei ne-a silit să părăsim zidurile pacnice până acum ale lavrei Némțului și să căutăm refugiü în Imperiul Rusesc, unde mănăstirea Némțului posedă mai multe moșii, ce se află în Basarabia. După prigonirea și miseria, pe cari le-am suferit în patrie, cauza principală a emigrării noastre în Basarabia a fost speranța în reușita rugăciunii noastre înmânate guvernului imperial prin reprezentantul lavrei părintele Teofan....>

Acéstă petițiune se isprăviă cu cererea călugărilor fugari de a li se permite să începă cât mai iute zidirea unei mănăstiri în satul Copanca. Ca răspuns însă la acéstă petițiune guvernul rusesc, după doi ani de zile, a decis în fine că reprezentantul mănăstirii Némțului nu pöte fi părintele Teofan, care nu este recunoscut ca atare de către guvernul Moldovei, ci ieromonachul Andronic, trimisul guvernului și al Mitropolitului Moldovei.

În fine, în ziua de 13 Ianuarie 1864, Impăratul Alexandru II, după avisul sinodului, a subscris un nou ukaz, pe temeiul căruia se permitea călugărilor mănăstirii Némțului de a construi pe moșiile Copanca și Chițcani o nouă mănăstire Noul-Némț, cu hramul Înălțării Domnului, și de a adăposti în acea mănăstire peste 50 de călugări, cu condițiune

(1) Archiva cons. din Chișineu, copie de pe petițiunea ieromonachului Sevestian și a monachilor David, Anfilochie etc. către Ministeriul Afacerilor străine din Rusia.

însă ca soborul călugărilor să alégă din sinul său pe un egumen, care va fi întărit de către Mitropolitul Moldovei, iar în cas când scaunul acesta va fi vacant, de către Sf. Sinod rusesc; ca acea mănăstire Noul-Némț să fie considerată ca copila (tșeri) lavrei Némțului și ca atare să fie pendinte de lavra (vzavisimosti ot Lawri) și prin urmare ierarhicesce de mitropolia Moldovei, fără prejudiciu însă pentru autoritatea eparchiei din Chișineu. De aceea, dicea decisiunea Sinodului rusesc mai departe, starițul mănăstirii, precum și cel-lalți, pentru a fi chirotonisiți, se vor trimite, *spre încercare*, la episcopia din Chișineu; asemenea tot către episcopia din Chișineu mănăstirea are să se adreseze pentru sfințirea bisericilor, pentru antimis și altele.

În același timp Sinodul rusesc a dispus ca anual lavra Némțului să capitalizeze câte 5.000 ruble până la formarea unui capital de 50.000. Acest capital va servi pentru darea de burse elevilor din seminariul din Chișineu. Acești elevi, învățând rusesc, erau meniți a compune falanga unui cler rusificat și a deveni propagatorii rusificării bisericei.

Acesta este istoricul *mănăstirii Chițcani* sau Noul-Némț din Basarabia. (1)

(1) Afară de aceste mănăstiri, cari există până acum în Basarabia, după *programul* întocmit de către Archiepiscopul Dimitrie Sulima (1821), au existat în Basarabia următoarele mănăstiri, a căroră descriere ne o dă P. S. Dimitrie Sulima în scrierea sa:

Mănăstirea Caratura, așezată în județul Orhei, la depărtare de 90 verste de Orhei, pe unul din malurile stâncose ale Nistrului. A fost întemeiată pe la 1771 de monachii *Gudilion* și *Kafail*.

Biserica a fost cu hramul Bunel-Vestiri. Mănăstirea a fost de călugărițe. Schitul era așezat pe pământul boerului Petrache Catargi.

Mănăstirea e acum desființată.

Mănăstirea Cosovățu, așezată în județul Iași, la depărtare de 55 verste de la Bălți. A fost zidită pe la 1729 de către schimnicii *Pavel* și *Gavril*. Numele mănăstirii se trage de la satul Cosovăț. proprietatea boerului Iordache Vartolomei. La 1812 schitul a fost clasificat de către Mitropolitul Gavril printre mănăstiri.

Acum e desființată.

Mănăstirea Lomata se află în județul Bălți, depărtare de 5h verste de orașul capitală a județului. Era așezată sub munte, lângă Nistru. Schitul s'a întemeiat la 1728 de către călugărița Elisaveta, iar la 1802 s'a reconstruit de către starițul Teodosie, care-l administră pe când

Despre averea mănăstirilor.

Înainte de a încheia capitolul privitor la mănăstirile din Basarabia, este necesar să dăm sémă, cel puțin în resumat, despre actuala organizare economică a acestor mănăstiri.

Mănăstirile noastre au jucat un rol important în cursul istoriei némului nostru. Aruncând o privire retrospectivă asupra trecutului atât al nostru, cât și al întregii Europe, cu destinele căreia pururea a fost strîns legat și destinul națiunii române, observăm că vécui de mijloc în genere a lăsat o amintire tristă în istoria culturii europene.

Acéstă epocă este considerată ca o vreme de întuneric și de ignoranță. Nu numai la Orientul Europei, unde propășirea culturală a fost zădărnicită de împrejurări nefaste, precum au fost invasiunea Hunilor, acești strămoși ai Maghiarilor, a Tătarilor etc., dar și la Occidentul Europei cultura în evul mediu a fost înăbușită.

În acele timpuri negre știința își găsisese adăpost în zi-

trăia Arhiepiscopul Dimitrie Sulima. Numele mănăstirii se trage de la satul *Lomota* sau *Lomona*. Schitul a fost construit pe moșia mănăstirii *Răchitosa* din Moldova.

Acum mănăstirea Lomota e desființată.

Mănăstirea Rezina se află în județul Orhei, la depărtare de 95 verste de Chișineu. Eră așezată lângă Nistru. S'a zidit la 1770 de către preotul *Roman Peretealcu*. Numele mănăstirii se trage de la satul Rezina.

Mănăstirea acum e desființată.

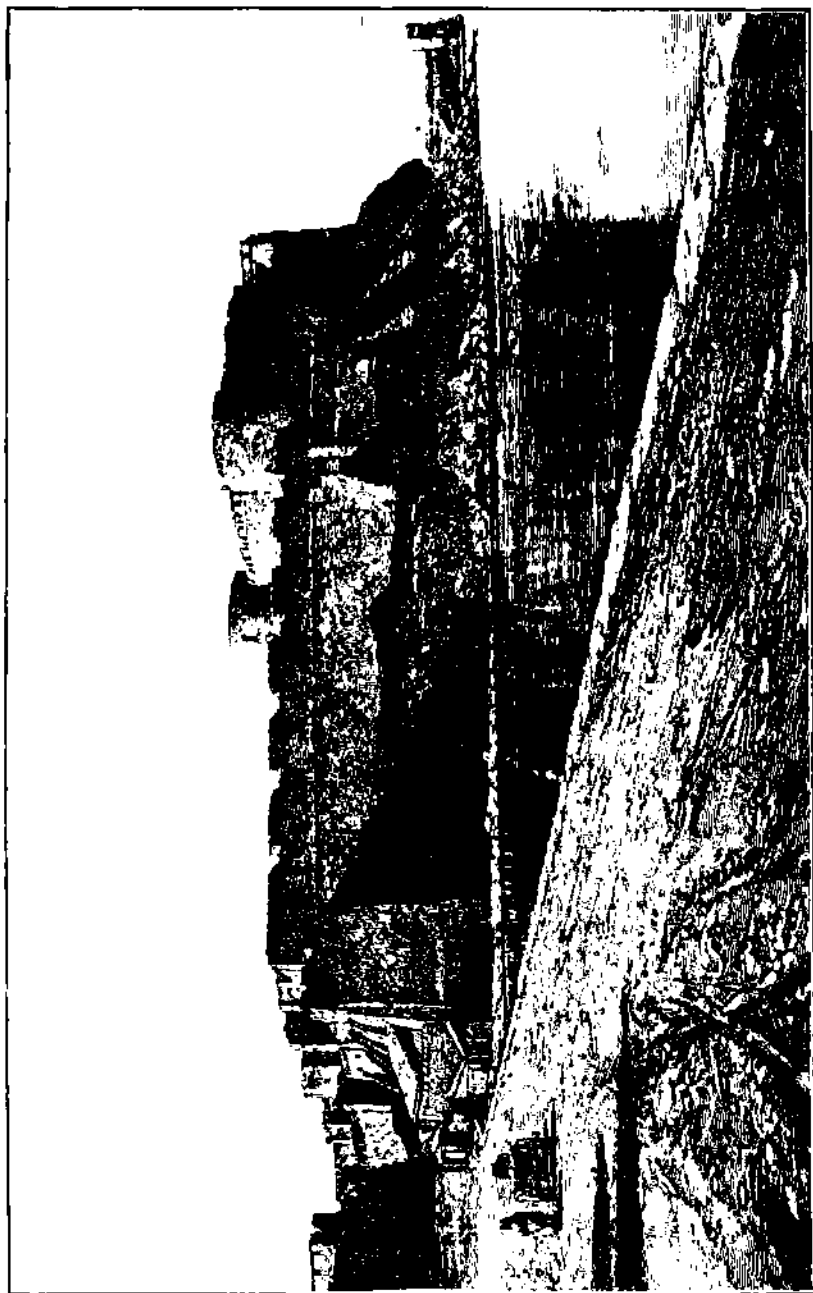
Mănăstirea Ruda se află în județul Hotin, la depărtare de 105 verste de Hotin; eră așezată lângă Nistru, în apropiere de satul *Ruda*, de la care i se trage și numele. S'a întemeiat pe la 1772 de către Simion Dociul, precepeș din Mohileu.

Mănăstirea e desființată.

Mănăstirea Soroca sau mănăstirea *Sf. Nicolae* se află în județul Bălți, la depărtare de 50 verste de Bălți. Eră așezată pe malul Nistrului și s'a întemeiat de către boerul *Emandache Ruset* pe la 1752.

Mănăstirea e desființată.

Mănăstirea Ciura, se află în județul Orhei, lângă pirăul *Ciura*, de la care i se trage și numele. Mănăstirea acésta de călugărițe a fost întemeiată de către protoiereul *Coretski*, în ce an anume nu se scie. Schitul aveă o fâșie de moșie lângă satul *Neacvosa*, dăruit mănăstirii de răzeși. (*Muracheviči Zanuc, (Глу. Ием. и описан 1850; Епарх. Ведом. 1888, No. 16, preotul M. Ganitsky.)*

Fortăreța din Akkerman
(După o fotografie făcută la 1892.)

durile mănăstirilor, cari singure rămăsese întru cât-va la adăpost de orî-ce nestatornicie. Este incontestabil că, în afară de importanța lor religioasă, mănăstirile în evul mediū aū mai avut și o mare importanță pur culturală; ele erau adevărate centre de lumină și de studiu, avēnd biblioteci, ateliere de copierea manuscriptelor, archive.

În fine, mănăstirile pe atunci dedeau între zidurile lor adăpost tuturor prigonitilor și obijduitilor. Zidite pe locuri înalte, une-orî întărite ca niște adevărate cetăți, mănăstirile în momente de grea cumpănă deschideau porțile lor femeilor și copiilor, bătrănilor și bolnavilor, pe cānd bărbații apērau țēra.

Tōte aceste împrejurări firesce că dăduse mănăstirilor o mare importanță socială și de aceea tocmai mănăstirile aveau un rol însemnat și se bucurau de o înrîurire meritată. Mănăstirile de pe acele timpuri nu erau încă locaș de trândăvie, de corupțiune, de intrigă și alte viciuri lumesci, căci cores-pundeau unei meniri altruiste, aveau un ideal măreț de abnegațiune și suferință. Pentru a-și putē îndeplini sarcinile, atāt din punctul de vedere religios, cāt și din punctul de vedere filantropic, căci credința fără fapte e mōrtă, mănăstirile aveau nevoie de mijlōce materiale, și mijlōcele aceste ele le căpētau ca dar din partea credincioșilor. Toți ōmenii de bine, precum și cei cari credeau necesar a-și ispăși păcatele, dăruiau printr'un act juridic mănăstirilor o parte din averea lor mișcătoare și nemiscătoare. Și nu numai ōmenii de rînd, dar mai cu sēmă Impērații, Regii și boerii înzestrau mănăstirile cu averi, atāt pentru pomenirea sufletelor lor, cāt și pentru zidire de ospici, școle și spitale.

Ceea ce se făcea în evul mediū în Europa apusēnă se făcea asemenea și în Țēra Romānescă, acest hotar de la rēsărit al lumii civilisate de pe atunci.

Cronicarii noștri vorbesc mereū despre obiceiul Domnitorilor și boerilor pămîntenii de a zidi mănăstiri, înzestrāndu-le cu averi însemnate. În chrisōvele Domnilor, precum și în testamentele olografe ale boerilor, donatorii pioși impun mănăstirilor obligațiunea de a întrebuiința venitul moșiilor dăruite, atāt pentru hrana călugărilor, cāt și pentru acte de binefacere anume arătate. Unele din aceste chrisōve, privitoare la mănăstirile din Basarabia, precum am vē-

cut, s'aû păstrat încă prin arhivele acestor mănăstiri, altele sunt secestrate de călugăriî greci. În tôte aceste documente, de mare interes istoric, este scris că averea mănăstirilor li se dă cu obligaţiunea neînlăturabilă ca din venitul darurilor nu numai să se satisfacă cele trebuincioşe mănăstirilor, dar şi să se zidescă şcole, spitale, asile, să se ajute săracii, să se răscumpere cei căduţi în plean sau robie, să se ospêteze călătorii, etc.

Şi mulţumită dărniciel Domnitorilor şi a boerilor, încet cu încetul peste $\frac{1}{4}$ parte din pamîntul românesc a devenit proprietatea mănăstirilor. Dăruind însă aceste averi, donatorii s'aû îngrijit mai pre sus de tôte de a îngrădi darul făcut de ori-ce eventualitate, de ori-ce schimbare a scopului pentru care făcuse darul, mai cu sémă că şi starea lucrurilor de pe atunci eră cât se pôte de nestatornică. De aceea în chrisóvele lor dăruitorii stabilesc cu amănuntul modul de a administra darul; controlul cheltuelilor şi cele-lalte (1) sunt lăsate în sarcina unui consiliu, compus din membrii familiei dăruitorului, din fruntaşii ţerii sau chiar Domnul. Acesta din urmă adese-orî se bucură de dreptul larg de a veghiă asupra administraţiunii moşiilor dăruite.

Din tôte acestea reese vedit cum că înzestrarea mănăstirilor cu averi în Valachia şi Moldova n'aveă de scop numai pietatea, ci şi o menire socialo-politică, ce se manifestă prin expresa dorinţă a donatorilor de a creă şi susţine instituţiuni de cultură naţională şi de cele pur filantropice.

Pe la finitul secolului XV donatorii, în chrisóvele lor, afară de condiţiunile mai sus pomenite, aû început să adaogă o nouă clausă, anume aceea ca unele din mănăstirile româneşti să fie închinat Locurilor Sfinte. Inchinarea mănăstirilor noastre, precum se scie, constă în faptul că, din averea lor, după satisfacerea trebuinţelor locale, prisosul ce va rămâne să se dea ca dar anual Locurilor Sfinte.

Care să fi fost cauza *închinării*? Din tôte explicările date, cea mai verosimilă este aceea pe care ne-o dă Dimitrie Cantemir în Cronica sa. «Ori-ce Domn sau boer, scrie Cante-

(1) *Sbornic Besarabskago Zemstva*, 1875. No. 2 — 3, p. 447—449. Chrisóvele mănăstirilor Cotroceni, Văcărescl, Verbiţa, etc.

mir, înzestră mănăstirea zidită de dinsul său de un altul cu o parte din averea sa egală cu partea fie-căruia din copiii săi. Dar, având temă ca nu cum-va şisa sa să fie apoi stricată, mănăstirea o închinau vre-unei mănăstiri din Orient şi apoi deja acest ei din urmă îi puneau obligaţiune să menţină toate în bună rînduială, pentru care sirguinţă îi dadeau şi ei o parte din venituri, şi anume ce va prisosi din venit.»

Acastă părere a lui Cantemir-Vodă este temeinic basată pe un şir de documente istorice privitoare la mănăstirile închinat. Chrisóvele şi testamentele, pe temeiul cărora mănăstirile noastre fură închinat mănăstirilor grecesci, conţin expresă voinţă a dăruitorilor, ca mănăstirile închinat să fie ocărnuite de egumeni locali pe temeiul legilor ţării, ca veniturile moşilor să se întrebuinţeze pentru hrana călugărilor, întreţinerea şcolilor şi locaşurilor de binefacere, iar restul din venituri să se trîmită mănăstirii la care mănăstirea din ţeră se află închinată. Firesce că Domnitorii fanarioţi, închinând mănăstirile, au stricat această rînduială; dar stricarea rînduiei făcută de aceşti Domni se explică prea bine prin chiar scopul nelegiuit ce pândiau ei în acest cas.

Aşa dar, documentele istorice privitoare la mănăstirile închinat demonstrează neîndoelnic că dreptul de proprietate asupra averilor mănăstiresci aparţinea exclusiv mănăstirilor noastre şi că mănăstirile grecesci nu aveau alt drept decât acela de a se folosi de un ajutor óre-care, ce mănăstirile vor bine-voi a le da din prisosul veniturilor lor. Nu există un singur cas când vre-o vie, casă sau moşie să fi fost lăsată ca dar direct vre-unei mănăstiri străine, ci din contră toţi dăruitorii lăsaú darul lor mănăstirii locale închinat unei mănăstiri străine. Alt-fel nici că putea să fie, de óre-ce în Moldova şi Valachia din vechime *există legea fundamentală*, pe temeiul căreia străinii, şi mai cu sémă supuşii otomaní, n'aveau voe de a deveni proprietari funciarí; această lege îmbrăţişă chiar averea funciară, lăsată drept zestre. Prin urmare, pentru a deveni proprietar funciar, trebuia neapărat ca cine-va să devie pămîntén. În Moldova şi Valachia mănăstirile nu se închinau numai mănăstirilor străine, dar şi unora din mănăstirile locale mai renumite; faţă cu aceste mănăstiri însă, mănăstirea închinată se con-

sideră de *metoc*. (1) Aceste metocuri erau un fel de colonii ale mănăstirii principale și averea metocului se administra de către delegatul mănăstirii-metropolă. *Tocmai în acest caz din urmă erau mai multe mănăstiri din Basarabia, închinare sau mănăstirii Némfului sau Sfântului Spiridon.*

Acestea stabilite, să trecem la cercetarea cestiunii întru cât mănăstirile grecesci s'aû conformat cu voința testatorilor și dacă aceste mănăstiri străine și-aû îndeplinit datoriile lor față cu națiunea română, care printr'un șir de evenimente grele pe la finitul secolelor XV—XVI a cădut sub duhovnicesca ocrotire a clerului grecesc. Documentele secolului XVII ne arată, în mod cert, că averile mănăstirilor noastre închinare aû devenit prada unei exploatări rapace a călugărimii grece. Mănăstirile grecesci, folosindu-se de neorinduelile lăuntrice ale Principatelor, înainte de toate și-aû însușit dreptul de a trimite în țără reprezentanți ai lor, investindu-l cu prerogative mari; acești egumeni greci, prin intrigă, isbutiră încet cu încetul de a înlătură de la administrațiunea averilor mănăstiresci atât pe egumenii români, cât și orî-ce control al puterii civile, devenind stăpâni asupra avutului mănăstirilor închinare. Pentru a legitima nelegiuirea lor, egumenii greci puseră mâna pe mare parte din documentele istorice privitoare la mănăstiri, parte distrugându-le, parte transportându-le afară din țără. Pentru a sprijini pe ceva legal aceste usurpațiuni, egumenii greci se înfățișară în curgerea anilor înaintea Divanurilor țării ca adevărați proprietari ai averilor mănăstiresci, încheiând toate contractele de arendare, vîndări de păduri, etc. în numele lor propriu. Mulțumită stării anarhice de lucruri, veniturile averilor mănăstiresci deveniră izvorul de înavuțire a unei drăcie de călugări greci și a rubedeniilor lor, venite din toate unghiurile Greciei. Imbogățindu-se cu ajutorul banilor țării, Grecii deveniră apoi stăpâni peste țără, stăpâni peste cultura și biserica română. Firesce că, într'o asemenea stare de lucruri, nu se mai pomenia măcar despre voința testatorilor. Mănăstirile noastre cădură în ruină, se pustiiră, bisericile se dărămară, școlele se

(1) Wenelin în cartea sa *Vlaho-Bolgare și Daco-Slave hrizove* derivă cuvîntul metoch din grăea: *μετοχή*, participare; *μέτοχος*, participant. Pag. 144.

închiseră şi instituţiunile de binefacere periră. Nemulţumindu-se cu atât, călugări greci, ajutaţi de Domnii fanarioţi, în curînd căpătară alte moşi, acaparînd şi averile mănăstirilor neîchinat. Cinismul călugărilor greci în această privinţă a ajuns până acolo, în cât la 1710 Domnitorul Nicolae Mavrocordat, printr'un chrisov, a închinat mănăstirea Hincu Patriarchiei din Alexandria, sub cuvînt că această patriarhie greacă n'a primit încă nici odată ajutor din Moldova.

Firesce că această stare de lucruri n'a putut dură decît atât cât pot dură inichitatea şi nedreptatea ; fruntaşii naţiunii române erau siliţi a căută mijloce de a pune capăt despoierii ţerîi de către nisce străini rapaci. Deja în secolul XVII Domnitorii Moldovei şi ai Valachiei cei mai energici dedeau numeroase porunci cu privire la averile mănăstiresci, călăuzindu-se în aceste porunci de sfatul boerilor pămîntenî. Prin aceste porunci domnesci ţera recăpătă averea sa jefuită, călugări greci se depărtau de la administraţiunea moşilor mănăstiresci şi se interdicea pe viitor ori-ce închinare a mănăstirilor nouă unor mănăstiri străine; unele din aceste porunci domnesci fixau anume partea ce mănăstirile închinat trebuiau să plătescă mănăstirilor la cari au fost închinat. (1)

Pentru a ilustra activitatea patriotică a acestor Domni pămîntenî, extragem aci următoarea citaţiune din chrisovul lui Matei Basarab : (2)

De atunci de cînd, de la un timp încôce, s'au ivit pe scaunul domniei şi din Mitropolii ômeni străini nouă, nu prin sfînta credinţă, ci de nîm, de limbă şi alte obiceiuri, adecă Greci, cari, călcînd şi nesocotind vechile nôstre obiceiuri şi datine, au adus ţera la mare jale şi cumplită pustiire, iar după acesta nu s'au sfiit de a atinge şi sfintele mănăstiri şi au îndrăsnit a clătina pravila monachală şi poruncile vechilor Domni testatori, nimicindu-le şi spurcându-se cu mită, au început a tîrgui cu sfintele locaşuri, închinându-le drept dijmaşii a altor mănăstiri din ţera grecească şi din Sf. Munte, făcînd cărţi fără scirea Divanului şi contra voinţei Soborului duhovnicesc.

(1) Chrisovul lui Leon Voevod (1631), Matei Basarab (1640—1641), Radu şi Leon (1667), Constantin Basarab (1657), etc.

(2) Sbornik, Bassarab, Zemstva, p. 456—457.

«Și de aceea, noi, Mateiū Basarab, cu scirea Divanului și consimțământul Soborului duhovnicesc, am orînduit: de ôre-ce acele sf. mănăstiri domnesci au fost închinat cu mituire de către Domniū străin și vlădicii altor mănăstiri din Grecia și de la muntele Athos, și anume: Tismana, Arnota, Argeș, Gura-Murșului și altele, apoi să nu fie aceste locașuri sfinte turburate de către mănăstirile străine, către cari au fost închinat cu mituire, și să rămăe acele mănăstiri neatărnate, după pravila făcută de ziditorii lor și ctitorii, sub paza ocărmuirii, precum au fost înainte, iar mănăstirile cari au fost zidite de Domni sau boeri și cari au fost închinat de ziditorii lor altor mănăstiri pot să rămăe sub ocrotirea călugărilor străini, însă cu condițiune ca să se facă tôte precum au stabilit testatorii în cărțile lor. Iar care din Domni chemați de Dumneđeū pentru stăpănire după mórtea noastră, sau din vlădici, sau din Episcopi, sau din boeri, sau din cei puternici vre-odată, va îndrăsnî, pentru mită, solicițați și rugați de călugări străini, sau după sfatul altor ômenî, fie pămîntenî, fie străini, să dea ascultare unor cărți false privitor la închinare și acéstă a noastră poruncă o va ascunde și o va strică, să fie proklet de către Soborul duhovnicesc, adunat înainte noastră și a tuturor dregătorilor țerii.» (1)

La 1706 Domnitorul Moldovei Antioch Cantemir a stabilit în fine și partea de ajutor, pe care anual mănăstirile închinat erau să o dea mănăstirilor străine. Apoi Michail Racoviță, Domnul Moldovei, printr'un chrisov datat în 1716, a recunoscut porunca lui Nicolae Mavrocordat, prin care la 1710 mănăstirea Hîncul s'a închinat Patriarchiei din Alexandria, ca nedrăptă și prin urmare nulă. (2)

Unii din prelații greci, cu consciința mai curată, au opinat pentru aceste drepte dispozițiuni ale Domnitorilor pămîntenî. Așa de pildă a făcut Patriarchul din Constantinopole Partenie, Patriarchul din Ierusalim Teofil, cari, printr'un chrisov de la 1641, au recunoscut de drăptă și bună porunca lui Mateiū Basarab. În acel chrisov, Patriarchul Partenie dice: «Nici Domnitorii cei-lalți, nici Mitropolitul, nici Episcopul, nici boerii, nici Divanul, de acum înainte să n'aibă voe de a în-

(1) Сборник Бессараб. Заметки, p. 456 - 457.

(2) *Ibidem*, p. 500.

chină acele mănăstiri, cari să se ocârmuiască după pravila ziditorilor lor.»

După acesta iarăși, mulțumită unor timpuri de restriște, situațiunea mănăstirilor închinatelor s'a schimbat în spre mai mare rău. La începutul secolului XVIII, imediat după războiul din 1711, Turcia, revoltată din cauza simpatiilor firesci ale Moldovei pentru Împăratul Petru-cel-Mare, voind a se răsbuna în contra lui Dimitrie Cantemir, silă pe acest Domnitor să fugă în Rusia, iar pe Constantin Brâncovănu cu doi nepoți ai săi îi decapită la Constantinopol. Folosindu-se de aceste evenimente, Grecii din Fanar isbutiră a deveni stăpâni asupra destinelor țerilor. Domnitorii fanarioți considerău postul lor ca o moșie arendată și o exploatare în conștiință, fiind absolut indiferenți dacă după dinșii va veni potopul sau nu. Firesce că acești Domnitori fanarioți erau cât se poate de favorabili mănăstirilor grecesci și, mulțumită sprijinului lor, mănăstirile închinatelor din nou cădură pe mâinile egumenilor greci. Acești noi veniți din Grecia au inaugurat un jaf și mai colosal în administrațiunea averilor mănăstiresci; pădurile seculare ale mănăstirilor începură a se topi ca cêra sub securea arendașilor, acaretele de pe moșii se ruinară, iar școlile și instituțiunile de binefacere periră. Jaful și nelegiuirea deveniră așa de colosale, în cât siliră chiar pe unii din Domnitorii fanarioți să mai astâmpere poftete rapace ale consângenilor lor. Așa de pildă Alexandru Ipsilanti, la 1775, a ordonat ca mănăstirile grecesci să nu ieă de la mănăstirile închinatelor mai mult decât este stabilit prin actul testatorilor; Constantin Mavrocordat, la 1761, a stabilit ca normă 5%, din veniturile, pe cari trebuia să-l preleveze mănăstirile grecesci din averea mănăstirilor închinatelor. Poruncile Domnitorilor Constantin Hangerli (1798), Constantin Moruzi (1799), Ghica (1748), Caragea (1817) au întărit această dispozițiune.

La 1821, după Eterie, Pôrta a dat firmanul prin care călugăriii greci se isgoniau din Moldova și Valachia. Acest firman desființă prerogativa nelegiuită a mănăstirilor grecesci privitoare la averea mănăstirilor închinatelor. Pe baza acestui firman, călugăriii greci se expulсарă din mănăstiri, iar moșiile mănăstiresci trecură sub administrațiunea unor comisiuni. compuse din boerii pămîntenii, având de preșe-

dinte pe Mitropolit. Firmanul în cestiune s'a aplicat până pe la 1828, când, după încheierea păcii, reprezentanții mănăstirilor grecesci, cu încuviințarea Porții, sub protecțiunea Rusiei, au pus mâna iarăși pe averile mănăstiresci din ambele Principate. De la acest an cestiunea averii mănăstirilor închinată pasionă mult stratul înalt al societății ruse din Petersburg; călugăriile greci mituiră pe unii din demnitarii ruși și cu acest mijloc își asigurară deplină libertate în Moldova și Valachia.

Iată ce scriu în această privință chiar Rușii: (1)

«Guvernul rus la început a luat sub a sa ocrotire interesele obștiilor duhovnicesci din Orient, *firesce pentru că n'a fost în cunoștință de cauză* și nu cunoștea caracterul activității oamenilor de încredere ai acestor comunități duhovnicesci. Dar apoi, ocărmuind în anii 1830 afacerile Principatelor, guvernul rusesc a făcut de aproape cunoștință cu modul cum se administrau averile mănăstiresci de către călugăriile greci. Atunci, dînsul a insistat într'un mod tenace ca călugăriile Greci să împartă de bună voe, fie cu o parte măcar, cu instituțiunile de cultură din Principate, venitul anual al averilor mănăstiresci. Dar tocmai pe când cestiunea acesta preocupă diplomația, oamenii de încredere ai mănăstirilor grecesci se puseră pe un jaf cumplit și, presimțind că în curînd vor fi alungați, dedeau în arendă moșiile mănăstiresci pe un preț de nimic și pentru un timp foarte lung. Aceste nelegiuri atraseră asupra lor atențiunea Comitelui Kiseleff, care, printr'o circulară cu data de 11 Novembre 1833, a anulat toate contractele de arendare și a destituit pe cei culpabili. După acesta, convingându-se că este imposibil a termina în mod pațnic această cestiune, guvernul rus, luând în vedere opiniunea Divanurilor, a introdus în *Regulamentul Organic* (1832) dispozițiuni speciale privitoare la averile mănăstiresci. În aceste paragrafe s'a emis părerea legiuitorului că revisuirea și studiarea aprofundată a actelor mănăstiresci se impune, pentru a se pute fixa partea anume

(1) *Сборникъ Бессар. Земств. р. 502* ; — *Журналъ Минист. Народ. Просвѣщ.*, г. XXXI, VI, р. 223; — *Очеркъ исторіи прав. церквей Голубинскій 336—338 р.*; — *Вестникъ «Надз.»*

din veniturile averilor necesară și de drept pentru întreținerea instituțiilor de binefacere, precum și a școlilor pendinte de aceste mănăstiri; asemenea se prevedeă cercetarea amănunțită a administrațiunii culpabile de până atunci a acestor averi, precum și alcătuirea unui regulament de administrarea averilor în cestiune analog cu acela pe temeiul căruia se ocârmuesc averile mănăstirilor neînchinat.

În adevăr, iată cum sună art. 363 din *Regulamentul Organic*:

Pentru înlăturarea risipei și fără-de-legilor făptuite de egumenii greci ai mănăstirilor închinat, este necesar să se alcătuiască o comisiune specială, menită a fixa partea din venituri necesară pentru întreținerea instituțiilor de binefacere și a școlilor din Principate.»

La 1833 Martie 15, după propunerea făcută de către Comitele Kiseleff, s'a fixat următoarele condițiuni, cari au fost înmânate celor patru reprezentanți ai mănăstirilor grecesci, aflați la Bucuresci: repararea radicală a edificiilor mănăstiresci, deschiderea instituțiilor de binefacere pe lângă mănăstiri, fixarea părții de ajutor care anual trebuie să se trimită Sf. Locuri, arendarea moșiilor mănăstiresci prin licitațiune.

Acest lucru s'a întărit apoi prin «*memorandum*» din Buiuk-Dere, publicat de guvernul rusesc cu data 1 August 1843.

Tóte aceste bune intențiuni ale guvernului rusesc au rămas însă literă mórta și în curînd clerul grec, cu cadourî pe la puternicii din Petersburg, a reușit să zădărnicească pornirile bune și morale ale Comitelui Kiseleff. De altă parte și guvernul rusesc, condus de o politică de interes și temîndu-se de a găsi în clerul grec un element ostil tendințelor sale în Peninsula Balcanică, n'a admis vederile împuternicitului său, Comitele Kiseleff. Aceste toate făcură că aplicarea paragrafelor din *Regulamentul Organic* privitoare la averea mănăstirilor închinat s'a stabilit a se face numai după expirarea unui termen de 10 ani, apoi după alt termen de 9 ani. Și această întârziare s'a admis, contrariu protestățiunilor Divanurilor și ale Domnitorilor, cari mereu solicitau de la Rusia și Turcia aplicarea *Regulamentului*.

Intr'o altă scriere rusescă (1) privitoare la această cestiune, d-l Șcegloff, scrie următoarele :

«La începutul deceniei a 50-a, guvernul nostru (rusesc) a aprofundat în fine cestiunea mănăstirilor închinat¹ și, după studiarea acestei cestiuni, și-a schimbat părerea. Guvernul deveni neîncredător la cele di²se de călugării gre³ci și încep⁴u a respinge solicitările lor nedrepte, de ôre-ce ei pretindeau că averile mănăstirilor închinat⁵ din Moldova și Valachia sunt proprietate absolută a Sfintelor Locuri. Neîncrederea guvernului rusesc se oglind⁶se perfect în următoarea instrucțiune dată ambasadorului rusesc la Constantinopole cu data din 1852. În această instrucțiune se notifică d-lui Buteneff motivele amestecului Rusiei în afacerea mănăstirilor închinat⁷ :

«Veți da a înțelege comunităților duhovnicesc⁸ grece totă importanța pentru ele de a se supune în interesele lor materiale legilor și dispozițiunilor Domnitorilor. Datoriile ce incumbă comunităților duhovnicesc⁹ decurg din chiar actele și documentele pe temeiul cărora averile au fost testate, precum și din condițiunile înscrise în aceste acte, cari tôte au fost ne-socotite de către călugării gre¹⁰ci. Veți arătă în fine Patriarhilor că datoriile lor directe sunt de a pune capăt fără-de-legilor egumenilor gre¹¹ci, de ôre-ce aceste fără-de-legi nu fără temei¹²u apasă într¹³ga ocârmuire duhovnicescă gre¹⁴că.»

Și apoi mai departe: «Guvernul nostru (rusesc), recunoscând dreptul legal al Principatelor asupra averilor mănăstiresc¹⁵, a propus comunităților orientale să împartă de bună voe din veniturile averilor închinat¹⁶ o parte ôre-care pentru întreținerea mănăstirilor locale, pentru școle și instituțiuni de binefacere, iar restul de venituri să-l păstreze în folosul sf. locașuri. Dar totă sollicitudinea și sfortările guvernului rusesc de a aplană lucrurile pe cale pacnică fură zadarnice. Imputerniciții mănăstirilor grecesc¹⁷ au răspuns mereu la tôte propunerile guvernului că mănăstirile grecesc¹⁸ posedă drepturi de proprietate asupra tuturor moșilor mănăstiresc¹⁹ din Moldova și Valachia și, ca proprietari, nu se consideră dator²⁰e a da cevă din venituri pentru întreținerea mănăstirilor locale, a școlelor și a instituțiunilor din Principate. Pentru a sprijini această pretențiune, imputerniciții mănă-

(1) Сборникъ Бессараб. Земства, р. 463.

stirilor grecesci n'aũ adus nici odată vre-un act sau document, și acesta din pricină că arătarea acestor documente și acte le-ar fi dăunătoare lor. De altă parte printre documentele publicate privitoare la averile mănăstirilor închinete până acum nu se găsește nici unul, din care ar rezultă că mănăstirile grecesci sunt în drept de a ridica veniturile întregi ale acestor moșii. În aceste documente este ȳis, sau că Sfintele Locuri pot sã beneficieze de restul din venituri întrebuințate pentru trebuințele mănăstirești conform cu voința testatorilor, sau că mănăstirile locale se declarau de metocuri ale sf. mănăstirii, adecã se faceau pãrtașele lor în administrațiunea averilor dăruite. Timpul și practica aũ demonstrat că în contra intrigilor imputernicișilor mănăstirilor grecesci sunt necesare mėsurile cele mai hotărîte și energice. Asemenea mėsuri aũ și fost luate în Principatele Dunărene la 1863 de către puterea legiuitoare, care a secularizat averile nemiscătoare ale mănăstirilor, remițându-le Ministeriului de Domenii (1) și lăsând întreținerea mănăstirilor pe sėma statului; secularizarea a imbrățışat nu numai averea mănăstirilor închinete, ci și pe aceea a mănăstirilor neînchinete.»

Acestea rememorate, sã trecem acum la mănăstirile din Basarabia. În Basarabia activitatea egumenilor grecesci erã, firesce, aceeași ca și în întreaga Moldova.

În Basarabia existã următoarele categorii de averi mănăstirești :

1. *Averile mănăstirilor și schiturilor neînchinete.*
2. *Averile mănăstirilor din Moldova neînchinete.*
3. *Averile mănăstirilor închinete Sfintelor Locuri.*

În categoria celor două din urmă averi sunt următoarele mănăstiri în Basarabia :

Mănăstirea Vatopedon posedã 45 moșii; *Sinai*, 13; *șcȳla elino-scampela din Epir*, 3; *șcȳla națională din Constantinopole*, 2; *Episcopia de Huși*, 10; *Mitropolia din Iași*, 1; *Sf. Mormint*, 35; *Lavra Nėmșului*, 14; *muntele Athos*, 2; *biserica Sf. Gheorghe din Iași*, 1; *comunitatea mănăstirėscă din Athos*, 3; *scaunul Patriarhiei din Antio-*

(1) Autorul rus greșește aci, cãci Ministeriul de Domenii nu existã pe atunci.

chia, 1; *Sf. Pavel din Teodorenî*, 7; *Pangarița*, 1; *Ivirul*, 1; *Slatina*, 3; *Chiprianî*, 24.

Din toate aceste mănăstiri închinat din Basarabia, o pozițiune excepțională are mănăstirea Chiprianî cu schitul Condirița, care a fost închinată mănăstirii Zograv din Athos la 1698 de Antioch Cantemir.

Considerantele pe temeiul cărora este așezată excepțiunea privitoare la această mănăstire le găsim într'un document al lui An. Cantemir, care dice că: «Stefan-Vodă a fost ctitor mănăstirii Zograv, pentru darurile numeroase ce a dat direct acestui sf. locaș din Athos.» Și de aceea, stă scris în chrisov, «cu bună chibzuială să fie metoc veșnic sf. mănăstire Chiprianî a sf. mănăstirii Zogravu.» De atunci și până la 1813 averea mănăstirii Chiprianî a fost administrată de impuțerniciții mănăstirii din Athos, cari ridicaū întreg venitul, fără ase îngriji măcar de trebuințele metocului. După luarea Basarabiei de către Rusia, printr'un ukaz imperial de la 21 August 1813, mănăstirea Chiprianî cu averea sa *a trecut drept proprietate a casei episcopale din Chișineu*, cu condițiune ca mănăstirea Zogravu să primescă anual 1.500 lei v. ajutor. (1) Cele-lalte mănăstiri din Basarabia, ca și acele din Principatele Dunărene, au fost supuse aceluiași regim; și aici, ca și dincolo de Prut, «dreptul de proprietate asupra moșiiilor mănăstirești aparține mănăstirilor locale și nu celor străine, cari, după voia testatorilor, în schimb pentru solicițudinea morală, n'aveau alt drept decât pe acela de a se folosi de restul din venituri, care se numia ajutorul Sf. Locuri».

Averile mănăstirilor închinat din Basarabia fură până deunădă administrate de către reprezentanți trimiși de mănăstirile grecesci.

Cum au administrat călugări greci aceste averi colosale, a căror întindere în Basarabia ocupă un spațiu de *peste 209.563 desetine*, se poate vedea din dările de sêmă tipărite în *Monitorul Oficial Rusesc*. (2)

Aceste dări de sêmă desvăluiră toate jafurile și tâlhăriile

(1) *Монастыри въ Бессарабии*. Кнш. Епар. Вкл., 1883, No. 163, p. 39.

(2) *Привилегированный Вестникъ*, No. 235 din anul 1873.

comise de către călugări greci, cu singurul scop de înavuțire personală. Pentru a caracteriza starea lucrurilor de pe acel timp vom menționa aci în mod sumar următoarele fapte, înregistrate de către comisiunea oficială rusescă în raportul său dresat la trecerea moșilor mănăstiresci sub administrațiunea statului:

• Pe moșiile mănăstiresci, stă scris în acest raport, pădurile mănăstiresci s'au găsit aproape toate tăiate. Imputerniciții greci, în contractele lor încheiate cu exploatatorii pădurilor, n'au fixat spațiul dat pentru tăiere, cu singurul scop de a nu se descoperi prețurile derisorii de 14 ruble pentru deseatină, cu cari s'au vândut aceste păduri. Moșiile arendate dedeau arendi mici și mai multe din aceste moși erau date în arendă advocaților, imputerniciților mănăstiresci, precum și la persoane fictive. Când aceste moși s'au dat apoi în arendă prin licitațiune, s'a dovedit că arendile sunt îndoit și întreit de mari decât au fost acele dinainte.

Și de aceea tocmă *Monitorul Oficial Rusesc* conchide în următorul mod părerea anchetei: «Cunoscința mai de aproape a stării lucrurilor a convins guvernul imperial că vechia stare de ocârmuire a acestor averi este periculoasă pentru țară, a cărei $\frac{1}{3}$ parte din teritoriū se află în mâinile unor imputerniciți a mănăstirilor străine. Lucru firesc că această stare chaotică nu se mai putea tolera și că trebuia neapărat să se ia măsuri energice pentru curmarea răului și salvagardarea veniturilor acestor moși, conform cu destinațiunea lor. *In ceea ce privește moșiile mănăstiresci aparținătoare mănăstirilor din Moldova, măsuri speciale s'au luat deja pe la 1864. Când cu alipirea (prisoedinenie) Basarabiei la 1812 au trecut spre Rusia și averile nemșcătore cari aparțin mănăstirilor din Moldova; guvernul rus, luând în considerațiune voința testatorilor și scopul pentru care ei au făcut daruri, pentru un timp ore-care (na pervich porach) a recunoscut dreptul de proprietate a acestor mănăstiri. Aceste mănăstiri administrau deci direct moșiile lor din Basarabia până la anul 1844. Dar în acest an în Moldova s'a înființat o instituțiune laică, sub denumire de Departamentul trebilor bisericesci, care a fost însărcinată cu administrațiunea tuturor moșilor din Moldova și Basarabia aparțin-*

tóre mănăstirilor. (1) Pe atunci guvernul nostru nu puneă în discuțiune schimbarea făcută în Moldova cu privire la averile mănăstirești; dar, mai pe urmă, când în Moldova s'a u secularizat aceste averi, a creduț de cuviință să-și schimbe atitudinea. Prin ukazul imperial de la 15 Maiu 1864 s'a ordonat ca averile mănăstirești din Basarabia să fie date în arendă în prezența imputerniciților mănăstirilor din Moldova prin licitațiune. Iar în ziua de 9 Martie 1873, după un alt ukaz imperial, s'a dispus ca averea nemisțătore a mănăstirilor din Moldova, precum și acea a mănăstirilor grecesci, să trecă sub administrațiunea Ministeriului de Externe. (2) Punctul al patrulea din sus-menționatul ukaz ordonă aducerea la cunoșcință a chrisóvelor și altor acte de donațiune privitoare la moștile mănăstirești, precum și a stabili într'un mod cert ca condițiunile înscrise în aceste acte de către testatori să fie puse în practică.

«Acéstă dispozițiune aveă în vedere a da la lumină par-tea anume din¹ veniturii care trebuia să trecă în folosul mănăstirilor grecesci. Din tóte aceste ukazuri reese că guvernul rusesc în cestiunea averilor mănăstirești se călăuzia de singura dorință de a face ca veniturile averilor mănăstirilor să fie întrebuințate anume pentru scopurile pentru cari fusese lăsate de testatori.»

Resultatul acestor dispozițiuni a fost următorul: venitul întreg al moșiilor mănăstirești a fost împărțit în cinci părți, din cari $\frac{1}{5}$ parte se destină pentru întreținerea administrațiunii averilor mănăstirești, precum și pentru formarea unui capital de rezervă necesar pentru acoperirea cheltuelilor extraordinare referitoare la aceste moși; $\frac{2}{5}$ părți se distribuia mănăstirilor grecesci, cărora averile acestea fusese închinat; restul de $\frac{2}{5}$ se destină *Zemstvo*-ului din Basarabia, pentru întreținerea școlelor și bisericilor. Acéstă din urmă dispozițiune a fost însă într-o cât-va zădărnicită, mul-

(1) Afară de următoarele șese mănăstiri Iași, Huși, Slatina, Pangarați, Bogdan, Némțu, cari, pe temeiul chrisóvelor de la Domnitorii Sturdza și Ghica, au fost lăsate să-și administreze singure averile lor din Basarabia (veđi *Shornik*, *Zemstvo*, p. 474).

(2) În ziua de 8 Septembrie 1873, un alt ukaz imperial ordonă că numai Ministeriul Domeniilor Statului să aibă drept de a da permisiuni pentru exploatarea pădurilor mănăstirești.

tumită intervenţiunii Archiepiscopului din Chişineu Pavel (1), cu sprijinul răposatului Procuror superior al Sinodului rusesc, Comitele Dimitrie Tolstoi. Pe temeiul intervenţiunii acestor doi rusificatori fără scrupul, Impăratul Alexandru II a dispus, printr'un nou ukaz de la 21 Maiu 1876, ca din cele $\frac{2}{3}$ din veniturile averilor mănăstireşti să se dea o parte eparchiei Chişineului, alta Ministeriului de Culte şi numai o parte la Zemstvo. Archiepiscopul Pavel, cu această ocaziune, a căpătat privilegiul de a cheltui o parte bunicică din bani pentru rusificarea clerului din Basarabia.

Călugărul Pavel imediat ce a căpătat această prerogativă, s'a pus pe lucru. Din suma de 50.000 ruble, partea care i se cuvenia lui pe an, Archiepiscopul Pavel a înscris în budget 30.390 ruble pentru şcolile duhovnicesci din Basarabia, interdicând în aceste şcole cu desăvîrşire limba română. Afară de acesta, dînsul a mai cerut suma de 89.307 ruble pentru următorul scop: 27.000 pe an pentru şcola duhovnicască din Edineţ, 45.889 ruble pentru şcola duhovnicască din Chişineu, 16.418 ruble pentru şcola eparchială de fete. Tote aceste şcole funcţionează astăzi în Basarabia, avînd de scop a rusifica clerul local, în dauna populaţiunii române, care până la venirea Archiepiscopului Pavel aveă cel puţin suprema mîngăiere de a se închina lui Dumnezeu în limba părinţilor săi. Archiepiscopul Pavel, în ardórea sa de a rusifica clerul din Basarabia, a mers până, acolo în cât a produs în unele sate de pe Nistru, un curent până acum ne mai pomenit în istoria nămului nostru, anume acela de a împinge populaţiunea română pe povârnişul alunecos al schismei; în mai multe sate romănesci din judeţul Soroca, ţerani români au îmbrăţişat «*Ştunda*», adică un fel de protestantism *sui generis*.

Din veniturile moşilor mănăstireşti pe 1885, Zemstvo din Basarabia a primit suma de 136.000 ruble, cari au servit pentru zidirea unui spital de alienaţi; acest spital percepe acum anual suma de 12.000 ruble pentru întreţinerea sa. Acesta şi alte sume percepute de Zemstvo din Basarabia sunt singurele cheltueli folosite pentru populaţiunii, cari se mai fac în

(1) Archiepiscopul Pavel a închis în Basarabia 336 biserici sătesci, pentru rusificarea populaţiunii.

momentul de față din colosala avere a mănăstirilor din Basarabia.

În anul 1898 cestiunea privitoare la definitivă lichidare a averilor mănăstirești din Basarabia s'a ridicat din nou. În cercurile înalte din Petersburg această cestiune a fost ridicată mulțumită intervenirii M. S. Reginei Greciei, care a emis părerea că ar fi tocmăi acum necesar pentru Grecia, îndatorată din cauza războiului cu Turcia, să se resolve această cestiune în favoarea mănăstirilor grecești. Firesce că înalta intervențiune a deșteptat imediat atențiunea *Zemstvo*-ului din Basarabia, care din partea sa a intervenit, cerând ca lichidarea averii mănăstirilor închinată să se facă în folosul școlilor și bisericilor din Basarabia.

III.

ANTICITĂȚILE DIN BASARABIA.

Afară de anticitățile Moldovei, despre cari am vorbit mai sus, dincolo de Prut mai există multe alte rămășițe antice, din cari unele au fost într-o cât-va obiectul cercetărilor arheologice, iar altele au rămas nestudiate de către oameni competenți.

Cel mai vechi monument istoric, cea mai antică rămășiță istorică, ale cărei nume s'a mai păstrat pe ici pe colea până în zilele noastre dincolo de Prut, sunt incontestabil *Cheile Bicului*.

Despre aceste Chei ale Bicului, numele pur poporan, o singură cercetare profundă și magistrală cunoscem până acum, și anume aceea care se datorește eruditului nostru om de știință în înțelesul european al cuvântului, d-lui B. P. Hasdeu.

Iată ce scrie d-sa despre *Cheile Bicului*: «Nu prin nume *Bicul* are o importanță istorică, ci printr'un monument dintr'o epocă imemorabilă, cu mulți secol mai veche decât prima aparițiune a Slavilor pe țărmurile Dunării.

«Acel monument se cheamă în popor *Cheile Bicului*.

«Iată ce scrie Cantemir:

«Chișinăul, lângă râul Bicu, este un tirgușor fără însemnătate. Nu departe de el se găsește un șir de petrie foarte

«mari, așezate în linie dréptă, ca și când le-ar fi pus acolo
«meșteșugul omenesc, deși acésta nu se pôte crede, atât din
«causa mărimii lor, precum și din aceea a mărimii spațiului
«pe care ele se întind. În adevăr, unele din acele petróie
«sunt nisce pătrate de trei sau patru coți și șirul lor, trecând
«peste Nistru, merge până la Crîm. Locuitorii le numesc
«Cheile Bîcului și naivitatea țărânescă crede că ele sunt
«opera dracilor, cari au voit printr'insele să astupe rîul Bîcu.»

«În urma lui Cantemir, cestiunea Cheilor Bîcului a fost
atinsă nu odată.

«La 1781 Sulzer (Gesch. d. transalp. Daciens, 1.405), după
ce reproduce cele din Cantemir, dice că acel mur a putut
să fi fost construit sau de Avari sau de Romani sau de
Goți, adecă nu se rostesc de loc.

«Puțin după aceea, Colonelul rusesc Meier din timpul Im-
părătesei Ecaterina vorbeste despre Cheile Bîcului. El le
numesc «cărare de pétră, care dintr'o parte atinge Bîcul,
«iar din cea-laltă merge pe o întindere destul de mare și se
«perde lângă Orhei». Meier crede că acéstă construcțiune
a fost făcută de Ioan Huniade, spre a trage hotar între Mol-
dova și Basarabia, — o ipotesă cu totul absurdă. Meier vor-
beste despre Cheile Bîcului numai de pe auđite și fără a
se fi uitat măcar pe o chartă geografică, unde ar fi văduț
că Orheiul este despărțit de Bîcu prin alte două riuri, Ichel
și Reut.

«Poetul Constantin Stamati, care locuia chiar în Chișineu,
într'o notiță scrisă rusesce despre anticitățile Basarabiei
dice: că la trei verste mai jos de Chișineu se vede un șir
în linie dréptă de lespeđi fórte mari, îngropate până la ju-
mătate în pămînt, pe cari locuitorii le numesc *Cheile riului
Bîcu*. Acest șir de petre se începe de la Prut, construit în
chip de părete, trece prin codrii Căpriani și taie în lat în-
tréga Basarabie.

«Apoi Căpitanul Zășciuk, în cea mai bună descriere statis-
tico-geografică a Basarabiei, dice: «De la actualul Chișineu,
«în direcțiunea către Prut, prin codrii Căprianei, se întindeă
«odată un șir de lespeđi pe jumătate îngropate în pămînt.
«Acele lespeđi s'au mai conservat încă în unele locuri, iar
«despre altele mai povestesc țărani, cari le-au luat rînduri
«rînduri pentru trebuințele lor.»

«In fine, după o notiță manuscriptă rămasă de la tatăl meu, se constată că el însuși a vădut acele blocuri de pîtră înfipte în pămînt, aprópe de Chișineu, pe moșiele Petricani și Ghidighiș, — singura indicațiune topografică precisă pe care o avem până astăzi.

«Din cele de mai sus rămân următoarele date :

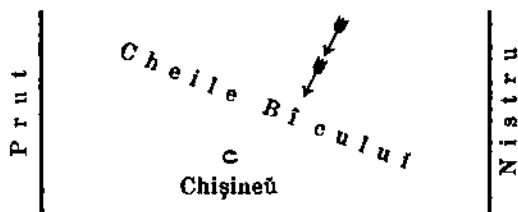
a) Acest zid se începea la Prut, înaintă de acolo spre răsărit prin vestiți până astăzi codri ai Căprianei, trecea la nord de Chișineu prin satele Ghidighiș și Petricani, cari se află lângă Bîc (1), și, mergînd înainte, se isbiă de malul Nistrului;

b) Din zidul cel primitiv locuitorii de primprejur răpiau treptat petróiele ce le erau de trebuință, așa că construcțiunea se desființă mereu pe nesimțite și, dacă n'a ajuns încă, dar este de sigur amenințată de a ajunge peste puțin la o nimicire totală;

c) Expresiunea lui Cantemir «în linie dréptă» nu trebuie să fie înțelėsă literal, de óre-ce de la Prut până la Nistru, adecă de la apus spre răsărit sau vice-versa o linie dréptă nu póte să trecă prin satele Ghidighiș și Petricani tot odată, căci aceste două sate sunt așezate unul în privința celui-lalt într'o direcțiune aprópe de la nord spre sud.

«Prin linie dréptă, «recta linea», Cantemir înțelege că petróiele nu sunt aruncate într'un mod neregulat, ci că înfășeză ceva avînd un rost, o direcțiune. Dar ce fel de direcțiune ?

«Cheile Bîcului taie în două părți Basarabia, nu printr'o linie de la vest spre est, nici printr'o linie de la sud-est spre nord-est, ci printr'o linie de la nord-vest, plecându-se spre sud-est, ceea ce se póte represintă *grosso modo* prin următórea figură, în care săgéta indică aproximativ punctul unde zidul trecea de pe un mal al Bâcului pe malul cel-lalt.»

După ce d-l Hasdeu limpedesce în acest mod tóte prelimi-

nariile privitoare la cestiune, d-sa cată a cercetă cine a zidit această zidărie originală și măreță:

În chrisovul de la Alexandru-cel-Bun din 1420, despre care dejă am vorbit mai sus în capitolul privitor la orașul Chișineu, cetim următoarele:

«Iar hotarele acelor sate cari sunt pe Bîcovăț: de la Chișineul mănăstirii Vărzar în sus la prisăca lui Acibec, pe vîrfu grădiștei în sus la Lozova, la podul lui Grălan, de la fântăna mică până la cea mare, iar de la fântăna mare în sus la poiana de la Târnova, de la poiana Căpriană mergînd pe malul lui Bîcovăț....»

Din această parte a chrisovului, d-l Hasdeu deduce următoarele patru puncte:

«a) Între anii 1420—1435, intervalul între chrisovul lui Alexandru-cel-Bun și între acela al fiului său Iiaș-Vodă, Chișineul eră împărțit între doi stăpâni: pe de o parte o colonie tătărăscă, din care eră prisecarul Aci-bek, tătăresce «Domn «sărac», și în fruntea căreia se află Ak-baș, tătăresce «Cap «alb», pe de altă parte o mănăstire numită Vărzar sau a lui Vărzar;

«b) Posesiunea lui Ak-baș privia spre Nistru, de vreme ce moșile enumerate în chrisovul lui Iiaș-Vodă ating nu numai riul Bîc, dar și rîurile Ichel și Reut, iar posesiunea cea mănăstirică privia spre Prut, de vreme ce, vorbindu-se despre ea, se pomenesce Căpriană, care se află între Prut și între Chișineu;

«c) Numele Chișineului este scris în chrisovul lui Iiaș-Vodă: *Кешене*, ceea ce dovedesce că eră o localitate curat tătărăscă, unde se află o capelă pe mormîntul vre-unui mare Tătar, căci tătăresce *Кешенé* înseamnă «capelă pe mormînt»;

«d) Spre apus de Chișineu (1) cel mănăstiresc, adică în direcțiunea Căpriană, hotarul mergea «pe vîrfu grădiștei, *по верху градища*».

«Ce înseamnă *оре поподище*, forma ruténă din paleo-slaviul *поподище*, de unde al nostru *grădiște*?

«În România sunt o mulțime de localități numite Grădiștea (Frunțescu, Dic. top., 222). Româniî din Ardél nu-

(1) Spre apus de Chișineu, cale de 40 verste, într'o vale se află și acum satul Vărzăresci, moșia moștenitorilor lui Alexandru Raliî.

mesc așa în țera Hațegului locul unde fusese Sarmisegethusa,—nume pe care Ungurii îl traduc prin «Varhely» de la «vár=cetate», iar Nemții prin «Lagerdorf» de la «lager=tabără». Chiar în Basarabia sunt vre-o două trei localități (1) numite până astăzi Grădiște, mai ales frumosul schit așezat în districtul Orheiū pe vârful unui munte în fața Nistrului.

•La Miklosich *спадущ* se explică prin *пробрьон*, castrum, iar sensul cel fundamental al primitivului *спадъ* se dă la dînsul *τοιχος*, murus. De la acel *спадъ* limba românească are familia de vorbe: «gard», «îngrădesc», «sgardă», «ogradă» etc. Astfel grădiște vrea să dică: locul unde a fost saū este o zidărie veche, o ruină, neapărat de o întindere însemnată, cel puțin cât o cetățue. Polonul Broniovius, scriind la 1579, explică foarte bine «Horodisce» prin «territorium ruinosum la-pideum». El bine, în apropierea Chișinăului neexistând nici o zidărie de felul acesta afară și numai de *Cheile Bicului* este evident că tocmai despre o parte din ele se vorbește la 1420 în chrisovul lui Alexandru cel Bun: «hotarul merge pe vârful *grădiștei* de la priséca lui Acibec în sus până la «Lozova.» Să se observe că în acest pasagiū, dacă ar fi vorba numai de vre-un castru așezat pe o înălțime, textul ar fi dis: «на верхъ городища» cu prepozițiunea *на*, ca în restul chrisovului: *на верхъ насикъ*, *на верхъ Лозово* итъ великонъ бръняцы верхомъ *на*, pe când prepozițiunea *по* întrebuintată numai despre *городище*, arată că ael grădiștea nu eră un punct, ci o linie, un mur, un lung zid, de-asupra căruia înaintă hotarul între două puncte.

«Orî-ce grădiște presupune o existență cel puțin de un secol a împrejurării care dete nascere acestui nume. Prin urmare, menționate ca «grădiște» dejă pe la 1420, *Cheile Bicului* cată să-și urce originea mai sus de anul 1300, ba și de 1200. Să cercetăm dar, ca ce fel de popor înainte de 1200—1300 ar fi putut să clădescă uriașul mur, care, de la Prut pînă la Nistru, tăia ôre-când în lat Basarabia actuală aprôpe în două jumătăți.

•Ar fi ridicol de a atribui executarea unei asemenea construcțiuni unui popor care n'a locuit mult timp în porțiunea

(1) A se vedé la finele volumului repertoriul de toponimie al Basarabiei.

sudică a Basarabiei, ci numai dóră a pustiit-o în trecăt, sau unui popor care ocupase nu numai această regiune, dar își întindea stăpânirea și mai sus la nord, ast-fel că ar fi fost din parte-î a înstrăina el însuși tot pămîntul dincolo de zid. De aci rezultă ca ceva de bun simț, chiar fără probe istorice, că constructorii *Cheilor Bicului* au fost :

«a) Un nēm așezat statornic, în curs de mulți ani, în Basarabia de jos de Bîc până la gurile Dunării;

«b) Un nēm pe care nu-l interesă Basarabia de sus decât numai întru cât el trebuia să se apere de năvălitorii străini din acea parte.

«Prin aceste două criterii eliminative, cercetarea se ușurează foarte mult, de ôre-co se exclud din ea Cumanii, Pecenegii, Ungurii etc., cari nu întrunesc condițiunile de admisibilitate. Dar mai este un al treilea criteriu, nu mai puțin important.

«Tătarii, când cuprinseseră partea de jos a Basarabiei, au numit-o *Bugiac*, ceea ce în toate dialectele turcesci înseamnă «unghiū». Dar de ce «unghiū»? Dacă e vorba de Basarabia actuală întregă, nici o asemănare cu un «unghiū». Dacă e vorba numai de Basarabia de jos, apoi unde ôre anume trebuie să te pui pentru ca să poți închipui forma de «unghiū»?...

«Pentru ca Tătarii să fi dat Basarabiei sudice numele de unghiū, trebuia să fi fost vre-o împrejurare teritorială susceptibilă de a fi lesne observată de către orî-cine, fără charte și fără balóne. Trecînd Nistrul, la intrarea lor în Basarabia, ce fel de împrejurare teritorială anume întîmpină ôre pe Tătarii? Și noi vorbim aci nu de Tătarii cei propriu-ziși «Bugecenii» de prin secolii XVI și XVII, ci avem în vedere pe Tătarii cei așezați pe acolo cu mult mai de înainte, pe acei Ak-bași și Aci-bekî cu «săliștile tătăresci» de lângă Keșenë, pe cari îi găsise deja la Bîc Alexandru-cel-Bun pe la 1420. Aceștia, nu alt cine-va, fuseseră în partea locului primii fabricanți ai nomenclaturei tătăresci topice, pe care Tătarii cei posteriori au găsit-o gata și n'au avut decât să și-o aproprieze.

«*Cheile Bicului* se începeau la Nistru lângă gura Bicului, pe malul cel nordic al acestui rîu, și mergeau de acolo pe lângă Bîcu până la Chișinău, în apropierea căruia

unde-va, nu departe de satul Ghidinescî, petróiele treceau Bicul, ca și când ar fi vrut să-l astupe cursul, și apoi depărtându-se întru cât-va de malul sudic al Bicului, înainta prin codrii Căprianei până la Prut, oprindu-se... unde?... Priviți pe o chartă în această direcțiune, și nu va fi greu să dați îndată peste satul *Ungheni*. «Ungheni» înseamnă locuitorii de la *unghiū*, întocmai după cum «Munteni» se cheamă locuitorii de la munte, «Câmpeni» locuitorii de la câmp, «Văleni» locuitorii din vale etc. Prutul, cotind pe lângă Ungheni ca și pe aiurea, nu formeză acolo nici o figură de unghiū; din dată însă ce vom restitui zidul cel numit *Cheile Biculuī*, pămîntul închis între Prut și între acel zid va lua aspectul:

adecă devine un unghiū în tótă puterea cuvîntului, un unghiū fôrte ascuțit, pe care nu putea să nu-l observe din capul locului orî-cine se apropiă de el și pentru care «Ak-bașii» și «Aci-bekii» nu aveau nevoie de charte sau de balón. Iată de unde vine numele *Bugiac*.

«In acest mod noi căpătăm un al treilea criteriu, și anume:

«c) *Cheile Biculuī* sunt anterióre epocel când s'a dat numele de *unghiū* porțiunii meridionale a Basarabiei.

«De aci putem să ne urcăm de-adreptul la năvălirea Bulgariilor către gurile Dunării în secolul VII. Despre ea în secolul VIII vorbesc Bizantinii Nicefor și Teofan, ambii după fântâne contemporane evenimentului, pe cari însă Nicefor le-a utilizat în această privință cu mai multă esactitate, după cum se unesc a recunósce toți. Óre ce ne spun Nicefor și Teofan? Cam pe la anul 650 Principele bulgar Asparuch, despărțindu-se de ceilalți frați ai săi din regiunea Volgei și a Donului, a venit să se așeze la Dunăre între Nistru și între Prut, în țera numită de locuitori *Onglu*, «Ογγλος» sau «Ογγλος», adecă din punct în punct cuvîntul paleo-slavic *ꙗꙗꙗ*, care înseamnă «unghiū», întocmai ca și numele posterior tătăresc «Bugiac».

Nici în privința pozițiunii geografice a acestei țări, nici sub raportul numelui «*Ὀγγλος*» nu există controversă. Se știe însă că Bulgarii lui Asparuch nu erau Slavi, ci Turani din ramura finesă, și prin urmare nu dinșii au numit *onglu* Basarabia de jos, ci găsiră acest nume dat de mai înainte de către Slavi. Mai adăugăm că șederea Bulgarilor între Prut și între Nistru a fost de foarte scurtă durată, urmând fără zăbavă trecerea lor peste Dunăre.

«Așa dar înainte de anul 650, pe când Basarabia meridională era ocupată de Slavi, exista deja Cheile Bîcului; ș'apoi pe atunci, firesc, ele exista nu prin *acele slabe rămășițe* despre cari vorbește Stamati și Zasciuk, ba nici chiar așa cum le văduse Cantemir, ci exista în deplinătate, *ca un adevărat zid ciclopic* de blocuri de piatră pătrată, înalt de trei sau patru coți, întins de la Prut până la Nistru și tăind latul Basarabiei actuale în două jumătăți. Ori-ce popor trecea Nistrul în intervalul dintre Dubasari și Bender, trebuia să dea peste acest zid, care-l ducea drept la unghiul său drept în unghiul.

La Ammian Marcellin se află un prețios pasagiul despre pregătirile Regelui Athanaric contra Hunilor, cari îl bătuseră deja odată, în Galiția actuală, pe malul Nistrului, nu departe de Carpați, trecuți pe neașteptate printr'un vad al acestui fluviu, destul de mic pe acolo. Scăpat în munți și apoi pogorîndu-se spre Dunăre, Athanaric concepușe atunci un plan mareț: a ridica un zid înalt, ca să unească Prutul (Gerasus=la Ptolomeu Hierasus) cu Dunărea și din dosul căruiu dinsul să se poată apără contra năvălirii de la nord a Hunilor. În adevăr Hunii, fiind grăsnici numai călări, se zăpăciau dinaintea unui zid; dar zidul lui Athanaric, chiar să fi fost destul timp pentru a-l realiza, totuși rămânea nefolositor, pe cât timp Hunii din Galiția puteau să străbată la Dunăre prin Basarabia și să treacă de acolo în refugiul lui Athanaric prin vre-unul din vadurile Prutului. Resultă dar că din partea Basarabiei Athanaric se credea asigurat și nu putea să fie asigurat dacă n'ar fi existat deja de pe atunci *Cheile Bîcului*, cele de la Nistru până la Prut, ast-fel că el nu întreprinsese altceva decât anume a prelungi linia aceleiași fortificațiuni de la Prut până la Dunăre. Se poate chiar dice că opera lui Athanaric era să fie o simplă imitațiune a zi-

dăriei din Basarabia, căci asemenea construcțiuni erau cu totul străine Germanilor, ca și Slavilor.

«Ast-fel dar pe la anul 370 aceste *Cheï* erau deja în ființă și ne vine rîndul de a ne întrebă: înainte de acea dată atât de depărtată, cine ôre aû putut să fie constructorii lor?

«Dintre popóarele, carî în antichitate aû ocupat mai mult sau mai puțin Basarabia sudică, cel mai remarcabil și cel mai caracteristic aû fost *Bastarniï*. Cu doi secolî înainte de Christ ei apar în istorie ca aliați ai Regelui macedonén Perseu contra Romanilor, pe când despre Germani nu se sciă încă nimic. Polybiu, Plutarc, Appian și alții îi descriu ca teribili prin mulțime, prin staturî uriașe și prin vitejie. Cuibul lor, din care ei se revêrsaû din când în când și unde se întorceaû iarăși, eră la gurile Dunărei, în țera dintre Prut și Nistru. Strabone dice lămurit că ei se învecinaû cu Tyrigeții, carî ocupaû regiunea la răsărit de Nistru, și că o parte dintr'înșii stăpâniaû gurile Dunării cu insula Peuce, din cauza căruia o ramură de Bastarni purtă numele de Peuceni. Istoricii germani, cu Grimm în frunte, sunt plecați a crede că Bastarniï erau Germani. Niebuhr însă admite posibilitatea că ei să fi fost Celți germanizați, și acésta ni se pare a fi părerea cea mai apropiată de realitate. În ade-vêr, scriitorii mai vechi, Polybiu, Plutarc, Tit-Liviû și alții ni-i arată ca Celți, ba Tit-Liviû dice anume că «ei aveau «aceeași limbă și aceleași moravuri cu Scordisciï», alcărora celtism este recunoscut de către toți. Numai scriitorii posteriori ni-i presintă ca Germani, căci în epoca gotică, fără îndoială, ei s'aû și fusionat pe deplin cu Germanii, părăsind tot odată gurile Dunării. Pe noi însă ne preocupă aci într'un mod exclusiv primii doi secolî înainte de Christ, atunci când Bastarniï locuiaû în Basarabia de jos și când o importantisimă inscripțiune pandică de la Olbia în apropiere de Crîm, o inscripțiune tocmai de pe la anul 218 înainte de Christ, îi numesce fôrte limpede Celți: Γαλάται, după cum e silit a mărturisi însuși Zeuss. Pe atunci, repet încă odată, Bastarniï locuiaû deja la gurile Dunării, de unde făceaû invasiuni spre răsărit până la Crîm. Inscripțiunea de mai sus ne spune că Sciții și toți locuitorii de pe împrejur nu se temeaû de nimeni ca de acești Celți. Întăriți la sud prin stă-

pânirea insulei Peuce, nu cum-va Bastarnii vor fi fost aceia cari au căutat a se întări la nord prin *Cheile Bîcului* ?

«Din partea lor ar fi avut un sens chiar acea prelungire a Cheilor Bâcului până la Crîm, despre care vorbește Can-temir și pe care noi am lăsat-o afară din desbatere în studiul de față. Să nu uităm apoi că tocmai Celții, nu Slavii, nici Germanii, au fost în vechime clăditorii speciali ai monumentelor de piatră brută: «cormlechi», «peuvanî», «menhirî», «barowî», «galgalî», etc.

«Deci singura concluziune la care ne este permis până acum a ajunge printr-o cercetare științifică metodică este că originea *Cheilor Bîcului*, anterioară erei creștine, se datorează naționalității celei celtice a Bastarnilor: dinșii și-au fost format din Basarabia sudică o formidabilă cetate, încunjurată din trei părți de Prut, Nistru, gurile Dunării și Marea Neagră, iar din partea a patra apărută de o zidărie gigantică, din care, după o durată de două mii de ani, se colul viitor nu va mai găsi nici o urmă.»

Acésta scrie d-l B. P. Hasdeu despre *Cheile Bîcului*. De la aparițiunea acestei importante scrieri, suntem veseli a pute și noi adăoge ceva la cele arătate de eruditul nostru istoric și filolog. Unul din profesorii ruși de la liceul din Chișinău, d-l Cerneawsky, ocupându-se de geografia Basarabiei și călătorind singur prin unele locuri, în descrierea văii râului Bîcul, scrie următoarele în manuscriptul său: (1)

«Pentru a străbate din valea Bugécului spre înfundătura (cotlovina) din Bălți, dincolo de Orhei, singura cale este aceea care duce spre Orhei din Chișinău prin Pașcani; dar și aici călătorul e oprit prin veriga munților, cari la nord se încep cu înălțimea muntelui Măgura. Acésta configurațiune a solului Basarabiei centrale firesce c'a fost și cauza pentru care în antichitate popoarele slave, cari locuiau la sudul Basarabiei și dincolo de Nistru, precum și la gurile sale, au numit acésta parte a țării «*ugol*». Linia Bîcului, care se isprăvesce spre nord-vest tocmai prin linia verigei muntelui Măgura, iar de la sud-vest prin satul *Ungheni*, nume ce derivă din cuvîntul moldovenesc *unghi*u,

(1) Manuscriptul acesta se află acum în mâinile nepotului autorului, d-l M. Condratsky.

formeză un unghiū ascuțit perfect, care desparte Basarabia de la nord de Basarabia de la sud. Configurațiunea acestui unghiū neapărat că a fost observată de toate popoarele slave imediat ce treceau Nistrul și se așează în Bugéc. Ca popore de câmpii nemărginite, Slavii în mersul treptat spre apus întâlneau pentru întâia dată în calea lor înălțimi așa de uriașe ca Măgura, și această verigă trebuia să-i impresioneze.»

Din altă parte, unul din amicii noștri, Român din Basarabia, d-l Alex. Petica, după ce a cetit magistrala cercetare despre *Cheile Bîcului* a d-lui B. Hasdeu, scrie în această privință următoarele din Chișineu: «*Cheile Bîcului* nu s'au distrus pînă acum și chiar secolul viitor totuși va mai moșteni ceva din rămășițele uriașului zid, care altă dată a despărțit Basarabia în două jumătăți. În codrii mănăstirii Căprieni, prin desisul pădurilor, pe drumul spre Lozova, cale de vre-o opt verste, se află și acum 23 petróie mari, așezate în pămînt, cari formează un adevărat zid, așa că drumul le încunjură; aceste 23 petróie ocupă în lungime o distanță de peste 9 stînjeni, fie-care petrá e de doi coți cel puțin de-asupra pămîntului. Poporul d'acolo povestesc despre aceste petre următoarea legendă: pe timpul Tătarilor, un călugăr din mănăstirea Hîncul său Vărzăresci, mergend prin pădure a fost întîmpinat pe acest loc de Tătari, cari mergeau pe o cărare unul după altul; călugărul, speriat, s'a întors către păgânii și i-a afurisit cu o cruce ce avea pe pept, și într'o clipă toți Tătarii s'au prefăcut în lespezi, cari au și rămas locului.»

Valul lui Traian. Valurile, cari trec Basarabia meridională de-a curmezișul de la Prut spre Nistru, sunt în genere cunoscute sub denumirea de *valurile lui Traian*.

Despre direcțiunea principală a acest valuri vorbește Cantemir în *Cronica Moldovei*, arătând direcțiunea lor de la Dunăre și Prut spre răsărit.

În partea Basarabiei, pe care am pierdut-o după Tractatul de la Berlin, mergend de la Prut spre răsărit, trece așa numitul *valul lui Traian de jos*. Acest val se începe lângă satul Vadul-Isachi și, încovoindu-se, trece pînă la punctul de la mîedă-nópte al lacului Ialpug; ael, trecend pe lângă colonia bulgară Tabac, se îndreptă spre mîedă-și și se is-

prăvesce lângă lacul Catlabug. Aci, în apropiere de vechia șosea dintre Akkerman și Ismail, se desparte, aprópe sub un unghiú drept, de *valul de jos al lui Traian*, o altă ramură de val, care ieă direcțiunea spre nord-răsărit și printr'o linie sfărâmată merge de de-asupra lacului Catlabug și lacului Chitaí, ajungând în apropiere de satul rusesc Spascoe, de unde apoi se îndreptă direct spre răsărit până la lacul Cunduc.

Spre nord-apus de Akkerman, pe scoborișul malului înalt al Nistrului, lângă satele Hanchișla, Tudorova și Caremasí, se vđd pe alocurea rămășițele unui val, pe care poporul îl numesce *valul zmeilor*, iar Rușii, confundând cuvîntul zmeú cu cuvîntul rusesc «șérpe», îl numesc *valul șerpilor*. Mai departe spre nord, acolo unde riul Botna își revarsă apele în Nistru și se forméză mlaștine mari, în apropiere de satul Chircaescí, se începe iarăși un val, cunoscut sub nume de *valul de sus a lui Traian*, care merge la început pe malul înalt (cel stâng) al riului Botna, de unde apoi fără a se întrerupe trece spre apus întreaga Basarabie în curmeziș și se isprăvesce lângă Leova de pe Prut.

De la tirgușorul Leova până la Vadul-Isachi, în fostul județ Cahul, de-alungul malului Prutului, se vđd asemenea rămășițe de urme ale unui val.

Mai există în Basarabia și prin alte locuri rămășițe vđdite încă de aceste valuri, făcute de mâna omului. Așá în județul Soroca există un val între satul Solonța și satul Senatovca; în județul Orheiú un val între satul Malovata și satul Jose; de aci acest val trece în Podolia.

Afară de legenda istorică, care pretinde că aceste valuri aú fost făcute de Impératul Traian pentru a apără țera de návala barbarilor, sunt alții, ca Weltmann, cari emit părerea că aceste valuri aú fost ridicate de înșiși barbarii. Malte-Brun, vorbind de Bastarni, ca și d-l B. P. Hasdeú în privința Cheilor Băcului, emite părerea că aceste valuri aú fost ridicate de ei pentru a se apără de Romani; alții încă sunt de părere că valurile saú cel puțin *valul de jos al lui Traian* a fost făcut de Geți, pentru a se apără de návala Hunilor. (1) Ori-cum, până acum nu ne este cunoscută absolut nici o lu-

(1) Записки Одесск. общ. истор. и древн., II, p. 805.

crare metodică privitoare la aceste rămășițe antice, analogă cu cea datorată maestrului descriitor al *Cheilor Bicului*.

Cetățile întărite, opera Genovesilor, se află pe linia Nistrului. Pe alocurea au rămas din aceste antice cetăți nisce turnuri dărîmate, așa există ruine de cetăți genoveze pe la Hotin, Bender și Akkerman. La Soroca există ruinele unei cetăți genoveze; lângă satul Palanca, pe malul Nistrului, în județul Akkerman, asemenea au existat dărămăturile unui turn antic, care însă a dispărut pe la 1858, fiind distrus pînă în temelie de către locuitorii.

Lângă orașul Orhei, în pădure, acum două-șeci de ani, existau ruinele cetății dacice *Petrovada*. Acum, din aceste ruine n'a mai rămas absolut nimic. Lângă satul Brănesci de lângă Orhei, există în pămînt mai multe subterane cu pivnițe spațioase pardosite cu piatră cioplită, iar de-asupra acestor subterane sunt rămășițele unor ziduri și împrejurul zidăriei rîpi. Aci anticarii ruși au găsit mai multe lucruri antice și monete.

Mai sus de Soroca, în stîncile malului Nistrului, există urmele unor întăririi uriașe, precum și ruinele unei biserici creștine construite în pămînt.

Din timpurile domniei glorioase a lui Ștefan-cel-Mare au mai rămas urmele unor întăririi ale cetății Hotinului și ale cetății Akkermanului, asemenea și întăririle cetății Soroca și dărămăturile cetății Hușa de pe Nistru; mai jos de tirgusorul Căușani, în apropiere de satul Cioburcea, unde altă dată a existat o părcălabie, sunt ruinele unor întăririi.

În Bugéc, lângă Tatar-Bunar, există o mare întărire făcută de pămînt; asemenea întăririi de pămînt se văd și lângă satul Căușanii-vechi.

Lângă Soroca, am omis a mai notă existența rămășițelor unor redute construite de Petru-cel-Mare pe la 1711.

Movile. În Basarabia meridională, există în mai multe locuri nisce movile, unele ridicându-se solitar în mijlocul câmpiilor, altele în grupuri de cinci, șese, zece. Aceste movile sunt făcute în timpuri foarte vechi de către popoarele cari au locuit Basarabia în antichitate. Unele din aceste movile sunt mormintele șefilor schiți. Schiții aveau obiceiul de a ridica pe mormîntul Regilor lor mormane mari de pămînt. De asupra acestor morminte, pe vîrfurile movilelor, ei puneau că-

păține de caț, înfipite în prăjinl. (1) Dar afară de Schițl, și Daciț aveau asemenea obiceiul, după ce ardeau rămășițele pămintesci ale șefilor lor, să ridice de-asupra urnelor cu cenușe mormane de pămint. Bugnion, în scrierea sa despre Basarabia (2), vorbind de aceste movile, țice că «într'una din aceste movile desgropate s'au găsit osemintele unui om de o statură înaltă, spătos, cu căpățina mare; lângă mâna dréptă a scheletului eră un paloș, lângă mâna stângă desemnul unei paseri și nisce nasturi de os». «Într'o altă movila destupată s'au găsit mormane de oseminte omenesci, iar într'o altă movila o cuirasă și o scară de aur de la șea.»

D-l Manstein a făcut în anul 1730 mai multe săpături în Bugéc și, desvelind unele din aceste movile, n'a găsit în ele decât urne cu cenușă și monete antice. (3)

Există însă movile a căror anticitate nu este tocmai mare; despre asemenea movile locuitorii posedă încă legende. Așă de pildă lângă Bălți, pe malul riului Reut, există o movilă pe care poporul o numesce «Movila tătaréscă», povestind cum că acolo s'a îngropat fiul unui Han Tătar, care s'a înecat în riul Reut. Lângă satul Varnița, din județul Bender, există două movile una lângă alta. Poporul numesce pe una din aceste movile *Movila Svedilor*, iar pe alta *Movila Turcilor*, povestind că în cea dintăi s'au înmormintat Svedii lui Carol XII, iar în cea a-doua Turcii căduți în lupta deșub Bender.

Un tip deosebit de movile se ivesce anume pe locurile cu orizont deschis, atât lângă Prut cât și lângă Nistru, asemenea chiar și în câmpiile Bugécului. Aceste movile au un *ensemble*, fiind distanțate una de alta în mod întru câțva sistematic. Se crede cum că aceste din urmă movile serviau de avant-posturi pentru sentinelele cari veghiau pentru ca locuitorii locului să nu fie surprinși de năvala nemurilor sêlbaticе. Aceste movile se asémênă mult în formă cu movilele din Podolia, Herson și stepele Ociacov.

Movilele de acest tip, cari există în Basarabia, forméză mai cu sémă două linii deosebite. Una din aceste linii incede

(1) Bugnion. *La Bessarabie ancienne et moderne*, p. 19—20.

(2) *Ibidem*.

(3) *Зан. Общ. Общ. учения о оеан*, III, p. 351, art. d-lui Spasky. Asesenea *Voyages du professeur Pallas dans plusieurs provinces de l'Empire de Russie*, IV, p. 242—246, Paris 1793.

cam la patru kilometri în jos de Bender¹ și merge în semi-cerc pe drumul spre Căușanî, iar de aci se îndreptă brusc spre Nistru ; ultima movilă din această linie se află lângă satul Copanca. Aceste movile în popor au numele lor respectiv : movila de lângă Bender se numesce «Movila Potiomkin», altă movilă lungăreță spre sud se numesce «Movila Sveșilor», mai jos o altă movilă se numesce «Suvarov». Movila de lângă satul Chircaesci se numesce «Movila Îndragostișilor sau Drăgușilor»; movila de lângă satul Copanca se numesce «Movila Hanului»; două movile de lângă satul Șorba se numesce «Movilele Gemenilor».

O altă linie de movile de același tip există în județul Iași (Bălți) și se începe lângă Prut, acolo unde sunt gurile râulețului Ciugur, anume între satele Costesci și Brănesci. Pe aceste movile poporul le numesce *Suta de movile*.

(1) Kraschewsky, *Wspomnienie Odessy, Iedyssanu, Budzaku*, III, p. 116.

CARTEA V.

AGRICULTURA. — PROPRIETATEA FUNCİARĂ ȘI DISTRIBUIREA SA. —
POMICULTURA. — GRĂDINĂRIȚUL. — VITICULTURA. — ALBINĂRIȚUL. —
SERICICULTURA. — TUTUNUL. — CRESCEREA VITELOR. —
SILVICULTURA. — PESCUITUL.

I.

AGRICULTURA.

Gospodăria agricolă depinde direct de calitatea solului, climatul și caracterul poporului țării; dependența acésta însă, fiind studiată mai profund, ne arată că, pe cât caracterul poporului unei țări pune sigiliul său special asupra gospodăriei agricole, tot așa și cultura unor anumite plante la urma urmelor întipăresce propriul său caracter asupra moravurilor și caracterului poporului, care cultivă și se hrănesc cu acele plante cultivate.

În al doilea rînd, asupra gospodăriei agricole are înrîurire mare deuseul producțiunii agricole, precum și capacitatea industrială a locuitorilor.

Basarabia, mărginită de albiile Nistrului și Prutului, precum am văduț, se întinde de la mēdă-nōpte spre mēdă-đi peste 5°; de aceea, firesce, climatul ei, precum și solul, variază și se deosibesce.

Platoul fertil al Hotinului, cu malurile sale pitoresce de-a lungul Prutului și Nistrului, cu pădurile de la Orheiū, se deosibesce mult de stepele Bugécului.

Intr'o țără așa de variată prin bogățiile sale naturale, firesce că și agricultura se deosibesce mult.

Cu toate acestea însă, agricultura și crescerea vitelor sunt și rămân ocupațiunea de căpetenie a omului în această parte a vechiului pământ românesc. Ușurința de a transporta produsele agricole, cererea mare a acestor produse în Galiția, Rusia și la Odesa, portul de export de pe mare, fac din Basarabia un adevărat grănar.

Pentru a da o apreciere dréptă a importanței acestui grănar, cred bine a aminti aci în trăsuri mari topografia Basarabiei, despre care am vorbit dejă pe larg la începutul volumului nostru.

Prutul și Nistrul, eșind din munții Carpați, compun cadrul natural al Basarabiei; veriga de la sud a înălțimilor, care intră în acest cadru, se isprăvesce printr'un platoū între Bălți și satul Cornesci. Acéastă verigă forméză linia de despărțire a ambelor basenuri de apă, cari adapă acéastă țără. De aci spre mare solul se înclină treptat și la vre-o trei-deci kilometri de la Chișinău în jos se încep dejă câmpiile Bugécului.

Albiile rîurilor, bălțile, pârlogele, ravinele formate de pîrac și isvóre încadréză aci toate văile (numite de geografi *vallées d'érosion*) cari, începînd de la platoul Bălților, cu cât rîurile se apropie de revêrsarea lor în Nistru, Prut și Dunăre, se tot lărgesc mai mult și mai mult, malurile devin tot mai jôse, iar câmpiile între rîuri mai largi—și fauna, supusă influenței vînturilor de la sud, slăbesce și se micșoréză.

Climatul de la mēdă-nôpte e continental, cel de la sud are toate calitățile și defectele unui climat de mare, adecă e variabil, cu ernele schimbătóre și puțin constante, cu vînturi cari usucă, cu lipsă de plôie în partea cîmpôsă, din cauza absenței pădurilor.

Așa dar împrejurările naturale climatice sunt propice în Basarabia—la nord pentru agricultură, la sud pentru crescerea vitelor.

Stratul superior al solului sēu, *huma*, e în Basarabia de o calitate superiôră, așa în cât dînsul anume e temelia întregel avuții naturale. Dar, precum se scie, *huma* (terre végétale) nu este singurul strat al solului care influențéză direct asupra fertilității și bogăției unei faune; *huma* com-

Gravura aceasta este făcută după o gravură săpătată pe o foaie de aramă, executată de gravorul Schütz la 1790. Originalul este acum proprietatea d-ului Daşkov, la care s-a avută jos se află următoarea inscripţiune în limba rusă :

Remiterea fortăreţei Bender Luminaţiei Sale d-ului Földmáregasl Principele Potemkin, 4 (16) Novembre 1789.

pune în general stratul care zace de-asupra unui alt strat de sub-sol. Acest din urmă strat constituie un fel de intermediar între stratul stâncos și huma. Sub-solul de-asupra căruia zace huma joacă și el un mare rol în viața vegetalelor, și anume în ceea ce privesce pătrunderea și conservarea umidității și căldurei înmagasinate.

Huma în Basarabia posedă un mic adaos de nisip și lut. Malurile râurilor, în genere, pe înălțimi, au humă argilasă amestecată cu petriș (gravier), iar în văi lutosă și nisiposă. În general geologii clasifică huma din Basarabia printre așa numită *terre à froment*. Pământurile nisipoase de lângă râuri sunt excelente pentru cultura grâului, porumbului, secarei și inului, iar cotele delurilor pentru vii. Locuitorii tocmai de aceste calități inerente pământului se și călăuzesc în gospodăria lor agricolă.

Huma Basarabiei până acum n'are nevoie de îngrășare; singurul mijloc care se practică pentru a redă pământului fertilitatea sleită de cultură constă în a-l lăsa pentru un timp ore-care să se odihnească. Pământul lăsat ast-fel în voia naturii, se acopere cu buruieni tufose și înalte; apoi, recăpătând putere se transformă treptat în câmpii acoperite cu mazărică, pireu și alte erburii; în fine, pe ici și pe colea începe a apărea *scipa pennata*, și aparițiunea acestei plante o consideră agricultorii ca semn că pământul s'a odihnit și a recăpătat putere. Procesul de refacerea pământului se produce deci cu ajutorul propriilor forțe ale naturii, pe calea descompunerii plantelor și a reformării prin fermentațiune a sărurilor și alcaloizilor. Este sau nu rațională această metodă de a lăsa pe seama naturii repararea forțelor pământului, lăsam pe omenii competenți a se pronunța.

Sistema de irigațiune în Basarabia în întinderi mari până acum nu se poate aplica, din cauză că râurile și toate apele se află în ravine adânci, pe când pământul de arătură și câmpiile sunt pe locurile înalte, unde e anevoie de a urca apa. În Basarabia irigațiunea se practică numai pe locurile joase, unde sunt bostăniarii și grădinarii.

Deosebirea dintre pământul Basarabiei de sus și cel al țării de jos constă în *treptata micșorare* a grosimii stratului de humă, care în părțile păduroase de la miază-noapte ajunge la grosimea de un cot și mai mult, precum de pildă în valea

Bîcului, a Ciugurei, de-alungul Reutului și a Racovățului; iar în Bugéc abia posedă o grosime de 20—25 centimetri, așa în cât plugul, rostogolind-o, descopere deja stratul nisipos sau argilos al sub-solului.

Precum am dis mai sus, sub-solul acesta se compune din argil, mergel, nisip și petriș (gravier); însă aceste ingrediente rare-orî se găsesc curate de orî-ce amestecătură, ba din contra sunt între ele amestecate. La nord și în centrul Basarabiei sub-solul se compune mai cu sémă din argil compact și lipos, amestecat cu mergel; la sud sub-solul e nisipos și amestecat cu petriș, din care caasă nă reține umeđela, înmagasinată pentru huma suprapusă

De la calitatea pămîntului depinde bogăția vegetațiunii și varietatea pădurilor Basarabiei de sus, unde planta își are rădăcinile înfipite într'un pămînt fertil, așezat pe un strat lutos, rezervoriu natural al umidității înmagasinate, care este datorită straturilor superioare ale solului. Din contră, sub-solul nisipos al Basarabiei din sud face ca apele să se scurgă prin el mai jos, așa că rădăcina plantelor, neavînd umiditate îndestulătoare, suferă de secetă. De aceea în sudul Basarabiei e mare nevoie de păduri, plantațiunea pe acolo își capetă vlaga numai din *humă*, care vara în cîte-va ăile se usucă. Atunci câmpiile din Bugéc se prefac în stepe arse de sóre. Numai pe alocurea, unde crește trestia, adecă prin locurile mlăștinose și de-alungul apelor curgătoare, se mai păstrează ceva verdetă, încunjurată de pretutindenea de câmpii îngălbenite, triste, monotone.

Agricultura și crescerea vitelor sunt totuși ocupațiunea principală a locuitorilor Basarabiei. Mulțumită influenței omului asupra naturei, împrejurările defavorabile pentru aceste două ocupațiuni principale ale sale încet cu încetul dispar și, treptat cu ameliorările făcute, agricultura își lărgesce cercul său de domnie, transformând pășunile și finețele de altă dată în ogóre.

În județele de sus: la Hotin, parte din județul Bălți, Soroca, Orhei, agricultura e deja întru căt-va rațională și modernisată. Acesta se datoresce do o parte faptului că pămîntul aci e scump, iar de alta că populațiunea e destul de desă. Agricultorii din această parte a Basarabiei sunt

descendenții unor generațiuni întregi de agricultori, iar moșiile sunt gospodărite de înșiși moșierii.

La sud, în județele de jos, în mijlocul câmpiilor întinse, pasc milioane de animale domestice, iar pe alocurea, cu ajutorul mașinilor agricole, lanuri de bucate încep a ocupa locurile vestite altă dată ca pășune.

Dar în genere în Bugéc până acum modul de a gospodări e cu desăvârșire primitiv. Fără nici o cumpănire, proprietarul pământului ridică țelina sub în saū grîu și, după ce a sleit pământul cu desăvârșire, culegînd același product 5 — 7 ani de-a rîndul, îl lasă să se odihnescă termin de 4—5 ani. În această privință mai cu sémă sunt vestiți arendașii Evrei și Ruși.

Din cauza abundenței pământului, precum și a depărtărilor mari între sate și câmp, din cauza drumurilor rele de comunicațiune și mai presus de toate din cauza lipsei de brațe, ar fi de sigur avantajos pentru Basarabia sistemul schimbării semănaturilor. Acest sistem însă până acum nu se practică decât de agricultorii fruntași. Mulțimea face gospodărie primitivă, sémănă aceeași plantă până la sleirea pământului și apoi, fără a da țarinei timpul necesar pentru a-și repară puterea, din nou începe a cultiva aceeași plantă.

Pământul Basarabiei, după datele statistice oficiale ruse, este despărțit, după calitatea sa și modul de gospodărie agricolă, în următorul mod:

JUDEȚE	Sub acarete grădini, li- veți, vii.		De arătură, pă- șune, finețe.		Lemne de construcți- uni și de foc.		Pămînt sterp.	
	Deseat	Stînj.	Deseatine	Stînj.	Deseat.	Stînj.	Deseat.	Stînj.
Hotin .	34.825	175	256.392	110	46.340	472	7.514	267
Soroca . .	95.791	1.472	293.638	1.200	25.402	2.155	6.921	1.866
Bălți .	143.609	635	349.021	1.216	22.600	223	10.723	522
Chișineu .	57.149	266	208.556	1.293	77.923	1.741	3.209	232
Bender .	54.496	383	492.620	1.702	27.704	110	14.855	1.856
Akkerman	190.304	1.370	502.811	1.789	2.100	2.070	32.083	512
Orheiū .	76.470	889	251.107	1.251	51.662	1.942	5.065	1.049
Ismail .	48.320	213	572.000	1.200	43	127	16.232	1.250
Total .	699.965	570	2.880.868	2.570	263.827	1.647	96.804	3.354

Din această tabelă reese că Basarabia posedă 70% din totalul pământului bun pentru arătură și finețe, sub acarete, grădină și seliști de tot felul sunt 20%, pădurile ocupă numai 8% și pământul sterp 2%.

Din cele 2.880.000 deseatine pământ, după arătările statisticei *Zemstvo*-ului, peste 1.600.000 deseatine, adică 50%, sunt ocupate propriu Țis cu bucate, iar numai restul e sub finețe și pășune.

În anul 1895 recolta întregă a Basarabiei, adunată de pe acest spațiu cultivat, a dat: bucate de toamnă: *secară* 7.478,5 mîl de pud (1), *grîu* 14.125,7 mîl de pud; bucate de primăvară: *grîu* 95.389.000 pud, *secară* 3.863.000 pud, *orz* 162.312 pud, *grîș* 955.000 și *rîn* 75.139.000 pud. În ceea ce privește *porumbul* datele lipsesc.

Tot după statistica *Zemstvo*-ului, pe fie-care cap de locuitor din Basarabia venia în acest an câte 1 deseatină fără ceva de arătură și câte 1 $\frac{3}{4}$ deseatine de fie-care cap de locuitor rural.

Din punctul de vedere al proprietății, pămînturile Basarabiei se împart în următorul mod:

Pămîntul orașelor:

<i>Hotin</i>	2.224 deseatine
<i>Bălți.</i>	1.355
<i>Soroca .</i>	2.036
<i>Orhei.</i>	1.286
<i>Chișineu .</i>	4.322
<i>Bender .</i>	5.870
<i>Akkerman</i>	4.289
<i>Cahul</i>	1.003
<i>Ismail .</i>	3.270
<i>Bolgrad</i>	2.127
<i>Reni</i>	1.201

Acastă suprafață nu este, firesce, ocupată propriu Țis de seliștea orașelor, ci figurează numai ca pămînt al orașelor, fără chiar să fie cuprins în zona lor. Parte din el se află

(1) Pud=40 funturi rusești. Funtul rusesc=0,40949 kilogram sau un kilogram este egal cu 1,22095 funt. Așa că un pud=0,16381 chintal nou (100 kilogr.) sau un centner=3.05237 pud.

sub pășune și vii. Coloniile stabilite pe pământul domeniilor statului ocupă un spațiu de 284.126 ¹/₄ deseatine; în cifra acésta însă nu intră de loc pământul domenal ce se află în cele trei județe de la sud a Basarabiei alipite la Rusia după Tractatul din Berlin. Din acéastă suprafață sunt :

Sub seliștea coloniilor .	3.419 deseatine
Arături și finețe .	262.280
Pământ sterp .	18.427 ³ / ₄

Administrațiunea domeniilor statului posedă în Basarabia :

JUDEȚE	Sub seliște	Sub arătură	Pământ sterp
Hotin .	462	8.377	4.31 ³ / ₄
Bender .	1.233 ³ / ₄	117.234 ¹ / ₂	7.553
Akkerman .	1.723 ¹ / ₄	136.669	10.443

Totalul pământului domenal este deci în județul Hotin 9.270 ¹/₄ deseatine, în județul Bender 126.021 ¹/₄ deseatine și în județul Akkerman 148.835 ¹/₄. Afară de acésta, *pădurile statului* în Basarabia ocupă un spațiu de 13.352 ¹/₂ deseatine.

Totalul pământului, care aparține în Basarabia coloniilor germane, este de 130.612 deseatine, 1.968 stinjenî (1) și se împarte în următorul mod :

PĂMÎNTUL SUB :	DESEATINE	STÎNJENÎ
Seliștea coloniilor	3.040	1.600
Pășuni .	48.147	150
Finețe .	34.349	1.200
Plantațiuni .	2.402	133
Drumuri, mlaștine	3.051	367
Arătură	39.621	936

(1) Cifra acésta e arătată în darea de semă a Zemstvo-ului din anul 1882.

Pământul coloniștilor Bulgari. Coloniștii Bulgari posedă în Basarabia peste 285.386 deseatine pământ și anume:

OCOLURI	Sub seliște	Sub arătură	Pășune	Finețe	Pădure
Bugécul-de-jos.	2.829 d	23.876 d.	48.612 d.	54.413 d.	1.519 d.
Bugécul-de-sus	1.438 d. 324 s.	30.739 d.	755 st. 43.025 d.	1.200 st. 37.997 d.	1.200 st. 813 d.
Județul Ismail.	503 d. 1.700 s.	9.435 d.	1.494 st. 15.836 d.	13.930 d.	1.300 st. 368 d.
Total	4.771 d.	64.050 d.	107.492 d.	106.340 $\frac{1}{2}$ d.	2.731 d.

Iar pământul Cazacilor din Noua-Rusie (Novorosiiski), care se află în județul Akkerman, se împarte în:

Pământ sub seliște	4.524 deseatine, 1.901 stinjeni
de arătură	51.557 „ „ „
Total	56.081 deseatine, 1.901 stinjeni

Pământul mănăstirilor. Pământurile mănăstirilor din Basarabia sunt saū proprietatea închinată mănăstirilor de la Athos, Sinai și Ierusalim, saū proprietatea statului român, precum am arătat dejă în capitolul privitor la averea mănăstirilor. Deși în scrierile rusesce privitoare la această cestiune nu există până acum nici o lucrare completă, totuși, din datele culese din dările de sémă eparchiale (1), reese că cantitatea pământului care aparține mănăstirilor este următórea:

JUDEȚE	DESEATINE	JUDEȚE	DESEATINE
Hotin . .	15.385	Bălți	58.954
Soroca	70.318	Bender	5.600
Orheiū .	35.970	Akkerman	10.450
Chișineū	45.293	Total	242.000

Așa dar, totalul pământului care aparține mănăstirilor forméză în Basarabia un domeniu de peste 242.000 deseatine, adecă ocupă un spațiu care face o șeptime din spațiu în-

(1) Епархіальныя Вѣдомости. 1892.

treg al Basarabiei. Din această cantitate de pământ însă, mănăstirilor propriu zis le aparțin numai 28.636 deseatine; restul este proprietatea mănăstirilor grecesci. Pământul direct pendinte de mănăstirile din Basarabia se împarte după mănăstiri în următorul mod:

Mănăstirile de călugări.

MĂNĂSTIRI	DESEATINE
Herbovățul .	2 414
Hârjauca .	1.755
Saharneni .	420
Țigănesci .	50
Curcova .	3.900
Dobrușa . .	3.652(1)
Frumușica	1.720
Șaba .	910
Hîncul	1.050
Vărzăresci .	190
Călărași .	300
Suruceni .	616
Episcopia din Chișinău	3.440(2)

Mănăstirile de călugărițe.

MĂNĂSTIRI	DESEATINE
Tabora .	285
Chirova .	149
Coșeleva	60
Reciul .	445
Grădiștea	?

După un dosar care se află în archiva consistorului din Chișineu, cu titlul: *Despre numărul mănăstirilor de peste graniță (za-granicinich) și cantitatea pământului ce posedă aceste mănăstiri în Basarabia*, reese că mănăstirile următoare posedă moșii în Basarabia:

Mănăstirea <i>Golia</i>	41.805 deseatine
<i>Văratie</i>	2.000 „
<i>Nemț</i>	12.050
<i>Dancu</i>	1.800
<i>Todorenă</i> .	5.200
<i>Slatina</i> .	3.254

(1) Din acest pământ numai 1.872 deseatine aparțin mănăstirii, iar restul de 1.790 sunt închinat Sfintului Mormint.

(2) Tot Episcopia din Chișineu mai posedă lângă Akkerman 10.450 deseatine pământ.

Mănăstirea <i>Frumoasa</i>	. 10.875	deseatine
„ <i>Dobrovăț</i>	400	
„ <i>Cetățuia</i>	1.200	
Mitropolia <i>Moldovei</i>	3.350	
Epitropia <i>Gusti</i> . .	8.879	
Mănăstirea <i>Căprieni</i>	26.164	
„ <i>Sf. Mormint</i>	. 51.800	
„ <i>Popăușeni</i>	1.440	
„ <i>Sf. Spiridon</i> din Iași.	23.970	
„ <i>Erinopol</i> .	800	
„ <i>Aron-Vodă</i>	885	
„ <i>Sf. Bogdan</i>	2.400	
„ <i>Pângărași</i>	800	
„ <i>Athos</i> .	903	
„ <i>Trei Ierarchi</i>	4.150	
„ <i>Borduși</i>	3.000	
Școala din <i>Scalpeni</i>	300	
„ <i>Barabiu</i>	2.981	

Despre modul cum se administrează aceste moșii și în ce anume chip se repartisează venitul, am vorbit deja în capitolul privitor la averea mănăstirilor.

Proprietatea funciară rurală în Basarabia. Proprietarii particulari posedă în Basarabia peste 2.270.000 deseatine pământ, adică peste $\frac{3}{4}$ din totalul pământului provinciei. După județe, această proprietate se repartisează în următorul mod:

J U D E Ţ E	DESEATINE
Hotin .	318.242
Soroca .	349.420
Orheiū	337.850
Iași	424.600
Chișinău .	307.000
Bender .	202.000
Akkerman .	340.000

Cele trei județe din sudul Basarabiei n'aū intrat în această tabelă, de ore-ce două din ele, Cahul și Bolgrad, astăzi sunt

contopite într'un singur județ, Ismail, ale cărui date statistice în această privință lipsesc.

Din această suprafață, care formeză proprietatea particulară în Basarabia, țăranii stăpânesc 61.528,5 deseatine pământ (1) și arendeză 887.419 deseatine (2); acesta în afară de țăranii domeniali.

Recapitulând cele date mai sus despre proprietatea funciară în Basarabia, putem dresa următorul tablou privitor la

Distribuirea proprietății funciare :

JUDEȚE	No. de- seatinelor sub județe și orașe	ȘI ANUME DESEATINE						
		sub orașe	Pământ țărănesc domenial	Coloni germane	Coloni bulgare	Cazaci.	Mănăs- tirile	Proprieta- tea parti- culară
Hotin .	345.122	2.240	9.271	—	—	—	16.385	318.242
Soroca .	421.775	2.037	—	—	—	—	70.318	349.420
Orheiū .	375.100	1.280	—	—	—	—	35.970	337.850
Bălți (3) .	484.954	1.400	—	—	—	—	58.954	424.600
Chișinău .	346.838	4.332	—	—	—	—	45.298	307.000
Bender .	586.776	5.780	126.021	—	125.000	—	5.600	202.000
Akkerman	727.300	4.289	148.896	130.612	160.386	56.085	10.450	340.000
Total .	3.290.870	21.300	284.126	130.612	285.386	56.085	241.970	2.271.360

Aceeași împărțire a proprietății în procente ni se înfățișează în următorul mod:

<i>Mănăstirile</i>	posedă 7% din totalul proprietății
<i>Coloniile germane</i>	4% „ „
<i>Coloniile bulgare</i>	8% „ „
<i>Țăranii domeniali</i>	8%
<i>Cazaci</i>	2%
<i>Orașele</i>	6%
<i>Proprietatea mică și cea mare</i>	71%

După un vechiū *registru amănunțit al pământului din Basarabia, registru ce se află în archiva guvernamentală din*

(1) Сб. Бес. Ст. Ком.

(2) Опыт Стат. Исследов. Ю Янжол. стр. 9. Приложение.

(3) Cadastrul deplin al moșiilor din acest județ pentru întâia oră se tipărește mai jos, fiind alcătuit de autorul scrierii de față.

Chişinău, reese că pe la 1857 erau în Basarabia întrégă 900 de proprietari mari funciari, şi anume:

<i>Nobili ereditari</i> (nemeşi)	500 moşi
<i>Nobili individuali</i>	100 „
<i>Comercianţi</i>	130
<i>Mănăstiri</i>	. 156

Numărul moşilor răzesci nu este arătat în acest *registru*. De atunci încôce firesce că lucrurile s'au schimbat, mai cu sémă în ceea ce privesce numărul moşilor nobilimii ereditare, care a vîndut multe din moşiile sale de baştină.

Singur Rodocanachi din Odesa a cumpărat în Basarabia peste 40.000 deseatine.

Onor. d-l I. Kalinderu, în şedinţa Academiei de la 29 Martie 1898, făcînd mai multe observaţiuni şi constatînd defectele şi lacunele cari există în seriarea de faţă privitoare la Basarabia, între altele cu drept cuvînt a obiectat că în acest capitol privitor la împărţirea proprietăţii nu se arată şi *proporţiunea de Români printre proprietari*. (1)

Mulţumind onor. d-n academician pentru sirguinţa cu care mi-a atras atenţiunea asupra defectelor lucrării mele, am căutat să îndrept aceste defecte şi să umplu lacunele pe cât mi-a fost cu putinţă; n'am putut însă dresa întreg şi deplin cadastrul proprietăţilor rurale din Basarabia, care până acum nu există încă dresat şi tipărit oficial. Cu toate acestea am isbutit a-mi alcătui tabelele *depline* ale proprietăţilor rurale dintr'un singur judeţ, anume ale *judeţului Bălţi*, pe care le aştern aci mai la vale. Deosebire între judeţele *Hotin, Soroca, Chişinău* şi *Bender* neexistînd de loc în această privinţă, tabelele judeţului Bălţi ne dau o idee generală precisă în ceea ce privesc *proporţiunea proprietăţilor rurale ale Românilor* în Basarabia.

Aşa dar, putem dice cu siguranţă că proprietatea rurală în Basarabia nu s'a desnaţionalisat, ci până acum a rămas a Românilor.

(1) *Analele Academiei Române*, seria II, t. XX, p. 122.

Proprietățile rurale din județul Bălți.

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desetina pământ
<i>Alexandreni</i> (Zabriceni) a d-nei Marcobrun .	280
» » a țăranilor .	520
<i>Alunișu</i> » a țăranilor .	1.074
<i>Asnașeni</i> (Mici) a familiei Catargi	1.083
» » a țăranilor .	742
<i>Alexandreni</i> (Zavedeni) a d-lui Pavel Leonard	1.945
» » » coloniștilor Evrei .	1.100
<i>Alexandreni</i> (Catranic) » familiei Ciuflea	3.662
» » țăranilor.	1.004
<i>Avrameni</i> a mănăstirii Trei-Ierarchi	495
» » țăranilor . .	479
<i>Alexandreni</i> (Iugan) a familiei Bonaru	503
» » » țăranilor.	181
<i>Albinesci</i> a d-lui Bucharin	3.634
» » țăranilor .	1.283
<i>Bratușani</i> » d-nei Aleinicoff .	597
» d-lui Petru Cuzminsky	1.072
d-nei Dobrograeva.	704
» d-lui Niculae Gafencu .	243
» d-nei Ana Kuzminska .	243
» Ecaterina Gafencu.	243
» Elena Gafencu.	243
» » țăranilor .	1.268
<i>Bleșcenoufi</i> a d-lui Solomon .	466
» » țăranilor . .	523
<i>Brânzeni</i> (și partea din jumătăți) a d-lor Ogonovici și Leondari .	2.261
(și partea din jumătăți) a țăranilor .	1.112
<i>Baraboși</i> a țăranilor . .	2.740
<i>Boroseni-Noi</i> a d-lui Râșcan .	724
Ciolar.	2.088
I. Vasilewsky	650
țăranilor	1.017

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Dacă pământ
<i>Boroseni-Vechi</i> a d-nei Ecaterina Iamandi .	700
» » » d-lui Vasile Iamandi	700
<i>Balan</i> a mănăstirii Sf. Mormint .	475
» » țăranilor	1.349
<i>Bilicenii</i> » d-lui N. Osmalovsky	1.662
Catargi.	1.662
» țăranilor.	1.777
<i>Beșeni</i> familiei Stîrcea.	1.086
» » țăranilor.	114
<i>Brejeni</i> » d-lui Andronovici	590
<i>Bălți</i> » copiilor lui Nicolae Catargi .	3.348
» » Ioan Catargi	3.348
<i>Slobozia-Bălți</i> a Sf. Spiridon din Iași	2.666
» » » țăranilor .	1.041
<i>Buciumeni</i> » d-nei Vartic .	1.072
» » țăranilor.	466
<i>Beresci</i> a copilor d-nei Smaranda Bantiș	467
» » țăranilor	380
<i>Blindesci</i> » d-nei Adela Borisoff .	599
» » țăranilor	428
<i>Borsuceni</i> a lui Roșca .	957
<i>Bachmut</i> » familiei Ciolac	1.712
» » țăranilor.	484
<i>Borsuceni</i> » »	456
<i>Burgheli</i> (Soci) a familiei Ianușevici	1.921
» a țăranilor. . .	380
<i>Bumbota</i> » lui Carabet Anuș	2.796
» » țăranilor.	2.205
<i>Bogdănesci</i> a d-lui Tufescu	510
» țăranilor	48
<i>Bubleticiu</i> » școlii grece din Scamensca	394
» » țăranilor.	634
<i>Buzdugani</i> muntelui Athos	1.420
<i>Borșa</i> răzeșilor.	574

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI		Desătină pământ
<i>Bocani</i>	a țăranilor .	1.355
<i>Bogheni</i>	propr. Cvietcovsky	572
	răzeșilor	680
»	» lui Dimitrie Cuțilu.	176
<i>Bisericiani</i>	» răzeșilor	331
<i>Butesci</i> (Velicico)	a răzeșilor	866
»	(Stavro)	664
<i>Bocșa, Milușa și Cozaceni</i>	a propr. D. Bantiș	400
<i>Bolotino și Tomesci</i>	a propr. A. Bodescu	4.255
»	» țăranilor	1.615
<i>Volodeni</i>	a propr. Solomon Michaiu	794
»	» Risman și Bronstein	200
»	țăranilor	699
<i>Varatic</i>	» propr. Dioghenidi	520
	» generalului Pisargevsky	383
»	» țăranilor	765
<i>Valea-lui-Vlad</i>	a Evreilor coloniști .	384
»	» propr. Maria Dunina	23
<i>Vulpesci</i>	a propr. Tufescu	?
»	» țăranilor	446
<i>Valea-Mare</i>	a propr. Panait Gusti	1.919
»	» țăranilor.	156
<i>Vranesci</i>	a propr. Frangopulo	730
	răzeșilor	135
»	țăranilor	152
<i>Valea-Rusului</i>	a mănăstirii Némț din Moldova .	332
»	pădurea mănăstirei	99
»	a țăranilor	574
<i>Vasiliuți</i>	a propr. E. Bantiș	892
	țăranilor	152
»	» Mitropoliei din Moldova	1.050
<i>Viișóra</i>	țăranilor .	418
<i>Gancesci</i>		1.007
<i>Grădiște</i>	a propr. Râșcan .	2.500

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desecăto pământ
<i>Grădiște</i> a țăranilor	200
<i>Gloden</i> » propr. Chiriac și Nicolae Leonard	3.026
» » prop. Stîrcea	1.217
» » țăranilor	626
<i>Hecea-Nouă</i> a prop. Catargi	1.036
» » țăranilor	1.118
<i>Hecea-Vech</i> e » prop. Catargi	911
» » țăranilor	665
<i>Glingen</i> a țăranilor	2.985
<i>Hilicen</i> prop. Iașcinsky	2.267
» » țăranilor	1.207
<i>Grinoi</i> țăranilor.	322
» » coloniștilor Germani	356
<i>Grosen</i> » prop. N. Bucharin	453
» » țăranilor	466
<i>Herma</i> » prop. Grig. Soroceanu	77
» Herman Grig. Olșevsky	100
» Emma Cacerovsky.	150
» mănăstirii <i>Golia</i>	407
» răzeșilor.	84
» țăranilor	572
<i>Hălăesc</i> a prop. Ana Mayer	667
<i>Hîrcesc</i> » Cupci	360
» Maria Lazo.	52
» răzeșilor	1.150
<i>Horesc</i> »	503
<i>Golata</i> (Coligari) a mănăstirii Sf. Mormînt	2.398
» a țăranilor	253
<i>Hîjdien</i> a mănăstirii Sf. Mormînt	1.443
» țăranilor	2.128
<i>Holășan</i> a prop. Marasli	1.896
» Dabija	198
» țăranilor	580
<i>Druța</i> prop. V. Vârnav	1.449

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desse- cine pământ
<i>Druța</i> a țăranilor	390
<i>Druituri</i> » mănăstirii Păscăuți (desființată)	1.038
» » țăranilor	675
<i>Danul</i> » mănăstirii Sf. Mormint.	2.554
» » țăranilor	1.321
<i>Dumeni</i> » răzeșilor	264
<i>Dumbraveni</i> a propr. Epimach Cuțicu	225
» » » Deleanu	200
» » școlei grece din Scamelsca	534
<i>Dumbravița</i> » răzeșilor	1.700
<i>Drujineni</i> » propr. Matfeieff	619
» » » țăranilor	403
<i>Dușmanii</i> mănăstirii Sf. Mormint	1.134
» » țăranilor	1.292
<i>Domașcanii</i> » răzeșilor	317
» » propr. V. Preco	225
» » I. Preco	112
<i>Dănuțeni</i> » Principelui A. Moruzi	3.381
» » țăranilor	915
<i>Dumeni</i> » propr. V. Hețiu	500
<i>Elisavetovca</i> » » Catargi	789
» » țăranilor	1.120
<i>Elenovca</i> » propr. Elena Gafencu	1.416
» » țăranilor	729
<i>Ezereni</i> » propr. Concioti	1.395
» » familiei Leonard	1.174
» » d-nei Filatoff	221
» » țăranilor	648
<i>Julesci</i> » răzeșilor	120
<i>Zăbricenii, Porculeni și Onescii</i> a propr. Michail Ciugureanu	968
<i>Zăbricenii, Porculeni</i> a țăranilor	1.077
<i>Zahaicani</i> a țăranilor	2.109

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desetate pământ
<i>Zăbricenă, Porculeni</i> și jumătate din <i>Tiurga</i> a d-nei Safonoff	1.808
<i>Zahaicani, Stolniceni, Pociumbăuși</i> și jumătate din <i>Tiurga</i> a familiei Stroescu (mort)	2.504
<i>Zgordesci</i> a răzeșilor . .	2.248
<i>Zazulenă</i> » propr. Carachet Anușa	2.293
» țăranilor.	437
<i>Zagarancea</i> a mănăstirii Sinaia	375
» țăranilor	467
<i>Ișcălău</i> moștenitorilor Leondari	1.030
» d-lui Ciolac	800
<i>Isvorele</i> și <i>Rosîpeni</i> a propr. D. Bantișu.	1.465
» țăranilor	879
<i>Cupcino</i> a d-lui C. Buznea .	765
» P. Gusti .	428
» d-nei Ana Tudorovici	966
» țăranilor	665
<i>Carpaci</i> a d-lui Raisa .	835
» » țăranilor .	1 549
<i>Costesci</i> d-lui Scordeli	350
» Strâmbeanu	657
» » țăranilor .	750
<i>Coconesci</i> » d-lui general Grabe (Krabbe)	792
» țăranilor .	884
<i>Copăceni</i> (Copăcénca) <i>Racaria</i> și <i>Nagoreni</i> .	6.860
» a țăranilor	770
<i>Cucuești</i> » propr. Drăgan .	300
» Ciugurean	300
» Ciolac	300
» Sajin	30
» mănăstirii Sf. Mormînt	1.171
» răzeșilor .	330
» țăranilor .	228
<i>Chetrușica-Nouă</i> și <i>Veche</i> a mănăstirii Sf. Mormînt.	554

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desecare pământ
<i>Chetroșica-Nouă</i> a țăranilor	900
» <i>Veche</i>	210
<i>Chișcăreni</i>	2.175
<i>Chișcăreni, Gliujen, Terebna și Pravila-de-jos</i> a propr. N. Casso	10.608
<i>Cuchnesci</i> a propr. A. Bodescu	1.297
» » țăranilor	1.607
<i>Calinesci și Gancesci</i> a propr. Cheșco (vînd. la 1898)	4.845
» a țăranilor	2.128
<i>Camenca</i> »	898
<i>Cozesci</i> » propr. Andronovici	348
» Straton	334
moștenitorilor Timofeeff	400
propr. Bocianciu	400
» țăranilor	256
<i>Hârjauca</i> » propr. Chanan Halperin	502
<i>Cuciôia</i> » răzeșilor	919
» propr. Deleavski și Ipirot	149
» Petru și Andreiș Cristi	56
Caramascu	134
Mariei Banacoff	30
Mariei Dunin	158
» țăranilor	10
<i>Chișla, Delnița și Măcărésca</i> a răzeșilor	651
<i>Coșcodeni-Delnița</i> a răzeșilor	1.135
<i>Cornesci</i> a propr. Mihailoff	354
Albut	540
» lui Gr. Buznea	540
» răzeșilor	1.833
<i>Coiuceni</i> » mănăstirii Frumușica	581
Pădure mănăstiréscă.	200
a țăranilor	539
<i>Chirileni</i> » răzeșilor	1.406
<i>Condrătesci</i> »	2.502

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI		Decetine pământ
<i>Cubani</i>	a propr. Vântura .	1.247
»	» țăranilor	1.833
<i>Chetriș</i>	» mănăstirii Sf. Mormint	388
»	» țăranilor .	722
<i>Cujba</i>	mănăstirii Muntele Athos	1.047
	» țăranilor.	1.149
<i>Cuzmenii Noi</i>	a răzeșilor .	475
<i>Cuzmenii-Vechi</i>		320
<i>Chetrușă și Bocani</i>	a moștenitorilor Leondari .	308
»	a țăranilor	876
<i>Lucaceni</i>	propr. D. Bantiș	800
<i>Limbenii-Vechi</i>	a propr. Filipescu.	698
»	» țăranilor	1.307
<i>Limbenii-Noi</i>	» propr. C. și N. Leonard	3.505
	» țăranilor	778
<i>Logofeteni</i>	» mănăstirii Sf. Mormint	1.480
<i>Mihăileni</i>	țăranilor .	3.457
<i>Mălăești</i>	răzeșilor	650
<i>Mărândeni</i>	» propr. Agop și Sergiu Popovici.	2.172
»	țăranilor	1.231
<i>Mîndrești</i>	răzeșilor	1.862
<i>Mănuilești</i>	prop. Tufescu	355
	» țăranilor	314
<i>Mînzălești-Vechi</i>	a propr. Olga Naccu (vîndută 1895 lui Adrianopulo	218
»	» țăranilor .	432
<i>Micleușani</i>	propr. Grig. Olșevski	419
»	țăranilor	171
<i>Medeleni</i>	» propr. Grig. Adrianopulo	253
	» țăranilor	361
<i>Mircesci</i>	» propr. Frunzeti	1 758
»	» țăranilor	219
<i>Măgura (Slobozia)</i>	a moștenitorilor Șafiroff .	1.192
»	a țăranilor .	684

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI		Decetine pământ
<i>Moreni</i>	a mănăstirii Muntelui Athos . .	1.093
	pădurea mănăstirii .	260
	țeranilor .	171
<i>Măgura</i>	mitropoliei din Iași .	200
»	răzeșilor cătun cu același nume .	220
<i>Măgurele</i>	»	1.200
<i>Mânzătesci</i>		1.222
<i>Musteța</i>	» țăranilor	913
<i>Nicorenți</i> și <i>Popornița</i>	a țăranilor	2.411
<i>Nacorenți</i>	a colonilor Ruteni	621
»	» țăranilor	960
<i>Napadeni</i>		2.739
<i>Nigurenți</i>	prop. fam. Ianușevici	1.000
»	a țăranilor	461
<i>Navîrnețu</i>	d-nei Ana Donici .	1.789
»	» țăranilor	1.311
<i>Ochiu-Alb</i>	»	1870
<i>Obreja</i>	» propr. C. Buznea	4.194
»	» țăranilor .	1.407
<i>Pociumbeni</i>	a propr. Vârnăv.	997
»	» țăranilor	703
<i>Pociumbauți</i>	»	531
<i>Proscurenți</i>	» propr. Ciugurênu.	648
»	» țăranilor	741
<i>Porciulênca</i>		1.112
<i>Pârjota</i>	» moștenitorilor d-lui Ciolac .	2.247
»	» țăranilor	618
<i>Jumătate-Brinzeni</i>	a propr. Virgoliei .	325
<i>Parcova</i>	a mănăstirii Sf. Mormînt	1.079
»	» țăranilor	1.710
<i>Pelinea</i>	propr. Hinshurg	4.039
»	» țăranilor	3.900
<i>Perlița</i>	» propr. Leontieff	2.783
»	» țăranilor	1.549

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Decetine pământ
<i>Pravila-de-Sus</i> a propr. Iléna Casso .	2.300
Grinberg (Evreü) .	1.470
Pitchis (Evreü) .	2.200
Siținsky	700
<i>Perlița</i> a propr. d-nei Bucharin	977
țeranilor .	1.587
<i>Petresci</i> » propr. d-lui Uscatu	1.292
d-nei Iurkoff .	367
» țeranilor.	1.281
<i>Petrușanî</i> și <i>Camenca</i> a mănăstirii Sf. Bogdan .	1.036
» » țeranilor.	876
<i>Pânzăreni</i> a d-lui Aristid Sinescu	1.185
» țeranilor .	960
<i>Pascauți</i> propr. d-lui Aga Stîrcea .	195
d-lui Ciugurénu .	35
» țeranilor	390
<i>Racaria</i> țeranilor	836
<i>Recea</i> » .	1.308
<i>Radoia</i> » moștenitorilor d-nei Staroff .	599
» țeranilor	1.197
<i>Răuțeli</i> » d-lui Christofor Focșănenu	1.287
d-lor Agop și Sergiu Popovici .	2.030
<i>Rezoia</i> propr. d-lui Uscatu	262
» țeranilor .	98
<i>Redeni</i> mănăstirii Sf. Mormînt.	1.912
pădurea mănăstirii.	1.705
» » țeranilor	2.005
<i>Rosîpeni</i> » » .	695
Proprietățile familiei boeresci <i>Sturdza</i>	18.650
<i>Stolniceni</i> , <i>Copăcenî</i> a țeranilor.	967
<i>Stâncăușeni</i> a propr. Elionovsky .	400
L. Feon (vîndută la 1895 lui Adrio-	
nopol) .	400
» d-lui Nedelcovici .	1.020

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Decetiae pialat
<i>Stâncăuțeni</i> a țăranilor.	1.035
<i>Sturzovca</i> (Sturzean) a țăranilor	2.795
<i>Strâmba</i> a țăranilor.	2.297
<i>Sturzen</i> » mănăstirii Sf. Mormint	1.775
țăranilor.	1.131
<i>Singuren</i> » așezământului Sf. Spiridon din Iași.	1759(1)
» țăranilor.	788
<i>Singirea</i> » propr. V. Calmutsky	7.655
» țăranilor.	2.309
<i>Sculen</i> » propr. Ilie Mafo	117
Stațiunea Sculen idem.	2.050
» a țăranilor.	547
<i>Sinesci</i> » propr. N. Coșciug	120
» M. Roșca.	120
răzeșilor.	1.782
propr. Târșki	256
» D. Cutilă	815
<i>Scumpia</i> mănăstirii Sf. Mormint.	1.963
» țăranilor.	1.422
<i>Stolniceni</i>	359
» țăranilor.	560
<i>Semen</i> » mănăstirii Sinaia	228
» țăranilor.	352
<i>Sarata-Veche</i> a propr. Gailow	624
» » țăranilor.	1.015
<i>Sarata-de-Mijloc</i> a d-lui V. Gailow	1.579
<i>Sarata-Nouă</i> a d-lui F. Gailow.	999
» » » țăranilor.	580
<i>Slobozia-Butesci</i> a propr. Ciugurėnu	1.004
<i>Spanciocani</i> a răzeșilor	1.016
» propr. Ion Popa	112

(1) Autorul posedă un act oficial rusesc privitor la această proprietate a așezământului Sf. Spiridon. În acest act se confirmă dreptul de proprietate al așezământului de către Impăratul Alexandru II.

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Decontare pământ
<i>Slobozia Chișcăreni</i> a țăranilor	750
<i>Slobozia Bisericeană</i> a răzeșilor.	331
<i>Stînjineni</i> și <i>Șoltoia</i> a propr. d-nei Ermolinska	3.837
țăranilor	1.226
<i>Turla</i> a țăranilor	485
<i>Terebna</i> a d-lui Aristid Casso	1.817
» țăranilor	1.180
<i>Teura</i> a țăranilor	200
<i>Sacșobenă</i> a d-nei Culicoff	172
» » Ema Corerovska	181
<i>Tacșobenă</i> a răzeșilor	334
» țăranilor.	240
<i>Teșcurenă</i> propr. Muratoff	1.294
» țăranilor.	1.045
<i>Tomesci</i> răzeșilor.	210
<i>Tomesci-Vechi</i> a țăranilor	542
<i>Toderesci</i> a propr. d-nei Bucharin.	1.691
țăranilor.	1.625
<i>Ustia</i> propr. C. Filipescu	3.627
țăranilor.	1.359
<i>Unteni</i> d-lui Ion Cujba	483
» țăranilor.	201
» răzeșilor.	37
<i>Unțesci</i> a d-nei Nadeja Bucharin.	1.908
țăranilor	1.098
răzeșilor	?
<i>Ungheni</i> lui C. Buznea.	912
» țăranilor	409
<i>Fântâna-Albă</i> a mănăstirii Sf. Mormînt	758
» țăranilor	722
<i>Fântâna-Nouă</i> » mănăstirii Sf. Mormînt	496
» țăranilor	941
<i>Fundurile</i> a fost a d-lui C. Leonard, acum e a d-lui Mavrocordat	2.514

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI	Desetina pământ
<i>Fundurile</i> a țăranilor	1.587
<i>Flămândeii</i> a răzeșilor .	1.213
<i>Florișoia</i> » d-lui D. Cuțilu .	1.698
» » Bodescu	206
» țăranilor .	376
<i>Floresci</i> și <i>Cioporcani</i> a d-lui N. Baznea	1.620
țăranilor	295
<i>Floceni</i> a răzeșilor	974
<i>Fălesci</i> propr. Nicopulo	3.284
» țăranilor .	580
<i>Chancăuși</i> a d-lui Tușiuski	687
» țăranilor	447
<i>Chiliuși</i> d-lui Ciolac .	1.350
» țăranilor .	1.273
<i>Tiplițesci</i> moștenitorilor Crițjanovski	513
țăranilor	456
<i>Tiplesci</i> lui Pitchis (Evreu)	2.168
țăranilor	817
<i>Țighira</i> moștenitorilor lui D. Ciolac	767
d-nei Ecaterina Ciolac	600
» țăranilor .	710
<i>Ciuciusna</i> d-nei Maria Dunin	1.532
mănăstirii Hârjauca	1.032
răzeșilor din Dumbrovița	70
țăranilor	712
<i>Ciulucani</i> răzeșilor .	1.095
lui Ioan Pop. .	112
Costachi Macariu .	134
<i>Cioporcani</i> » moștenitorilor lui D. Ciolac	291
<i>Ciolacovea</i> »	1.207
» țăranilor	1.083
<i>Cetireni</i> » răzeșilor	1.740
<i>Ciuciulea</i> și <i>Vișoara</i> (cătun) a familiei Buznea	3.890
a țăranilor	2.576

NUMELE MOȘIEI ȘI AL PROPRIETARULUI		Desealine pământ
<i>Șafrancani</i> a lui Lambo. Stel. Stremiadi	.	633
» Spiridon Stremiadi	.	1.302
țeranilor	.	903
lui Bejanuța	.	949
țeranilor	.	216
» moșnenilor răzeși .	.	435
lui P. Calistro .	.	285
» V. Hețiu .	.	484
<i>Ștubienă</i> mănăstirii Curti	.	1.539
<i>Serbach</i> d-nei Topolska .	.	842
țeranilor	.	219
<i>Iablona-Noua</i> a moștenitorilor Bantișu. .	.	3.052
țeranilor	.	1.501
<i>Ioblona-Veche</i> » d-lui Camboli. .	.	426
» » țeranilor	.	851
<i>Iugani-Mirceni</i> a lui Varzar	.	451
» țeranilor	.	266

Intinderea pământului este arătată de noi în desealine, precum se obișnuiesc în Basarabia.

Analizând tabelele de mai sus, vedem că județul Bălți aparține în întregime sa populațiunii române; pe ici, pe colea sunt moși care au rămas moștenire unor văduve de amplexați Ruși, unor Greci veniți din Odesa și la doi Evrei, Grimberg și Pitchis, care și-au dobândit proprietăți, cumpărându-le pe numele lui Teodor Semigradoff sau alt Rus, de orice Evreilor le este interzis prin legi de a dobândi proprietăți rurale în Basarabia.

În general vorbind, aceste tabele privitoare la județul Bălți sunt oglinda în care se reflectă starea generală a lucrurilor pentru Basarabia de sus.

În Basarabia de jos lucrurile sunt alt-fel. Acolo împrăștierea coloniștilor a schimbat situațiunea într'un mod radical.

Proprietatea funciară la răzeși. Răzeși din Basarabia

până la 10 Martie 1847 s'aŭ prenumărat între mazilî şi ruptaşî, iar de la 1847 s'aŭ egalizat cu «odnodvoşti», formând o clasă deosebită de micî proprietari.

Proprietatea răzeşescă în Basarabia se află aşezată în judeţele Chişineu, Orheiū, Bălţi şi Soroca. Răzeşii posedă pămînt în devălmăşelă. Acastă proprietate în devălmăşelă nu are de origine cumpărarea pămîntului de-avalma de către obştea ţărănescă, ci s'a format din proprietatea individuală pe calea *obiceiului pămîntului*, admis şi recunoscut de către stat. La început răzeşii posedau moşii întinse, sau cumpărate de ei, sau dăruite lor prin anumite chrisóve domnesci drept răsplată pentru serviciu în oştire. (1) Cu înmulţirea moştenitorilor, moşiile acestea s'aŭ micşorat, s'aŭ îmbucăţit, mai cu sémă că dreptul de moştenire eră egal pentru toţi copiii de ambele sexe. Incet cu încetul răzeşia s'a fracţionat în aşă mod, în cât răzeşimea din Basarabia, pentru a scăpa pămîntul părintesc de peire, a alergat la *minorat*, introducēnd dreptul de moştenire al celui mai mic din moştenitori. Acest drept există şi până acum.

Astădî în general răzeşii din Basarabia sunt *parmaci* (2) şi starea lor economică e fôrte miserabilă.

Firesce că, devenind *parmaci*, răzeşii nu mai puteau rămâne agricultori, dacă n'ar fi introdus din propria lor bună voe posesiunea în devălmăşelă a pămîntului de către obşte. Sate întregi, încet cu încetul, au introdus din a lor proprie iniţiativă acastă reformă, iar guvernul rusesc nu s'a opus şi a şi adoptat-o pentru unitatea fiscală. Dar deşi principiul proprietăţii în devălmăşelă s'a stabilit în practică, totuşi fie-care familie răzeşescă cunoşce perfect limitele răzeşiei sale proprii, deosebind-o de restul proprietăţii obştesci şi numind-o *otcina, bētrāna*. Asupra bētrānei, fie-care răzeş păstrează chrisovul familiei şi cele-lalte documente.

Răzeşiile, firesce, nu sunt de o egală întindere, ci din contra, după cum s'a divizat pămîntul şi s'a îmbucăţit din generaţiune în generaţiune, unele din aceste răzeşii sunt mai

(1) Aşă de pildă satul răzeşesc Iurcenî, jud. Chişineu, posedă chrisovul lui Petru-Vodă din anul 7083 (1525).

(2) *Parmac*—un fel de măsură. Opt *parmaci*=o palmă; opt palme= o palmă domnescă sau un stîinjen. Cu *parmaci* se mēsóră numai lăţimea moşiei, iar lungimea nu.

mari, altele mai mici. Acéastă deosebire în posesiune s'a reflectat, bine înţeles, şi asupra dreptului răzeşilor la lotul fie-căruia de pământ, declarat proprietatea obşteii. Aşa că *parmaci*, adecă acei din răzeşi cari posedă ca proprietate individuală unul sau doi *parmaci*, după dreptul cutumier pot să-şi zidescă casele pe pământul obşteii, adecă au drept la selişte, asemenea la păşune pentru două vite mari, la $\frac{1}{2}$ de pogon vie, şi pentru acest pământ nu plătesc obşteii nimic. Aceşti *parmaci* primesc partea lor din venitul obşteii, din cârciuma, morile şi chiria pământului răzeşesc, ocupat de străinii obşteii. Cu acésta însă se mărginesc dreptul *parmacilor*; la împărţirea pământului de arătură, la fineţe, *parmacii* nu ieaū parte, şi aceste pământuri se împart obşteşce numai şi numai între membrii obşteii ale căror *bétrâne* sunt destul de întinse, şi fie-care din aceşti membri din urmă capetă la împărţelă atât pământ cât de mare i-a fost *otcina*, mărimea lotului cumpénindu-se într'un mod cât se pôte de echitabil.

Clasa răzeşescă a suferit mult sub domnia străină; guvernul rus, ocrotind clasa boerescă, s'a arătat de la 1818 foarte rău dispus pentru răzeşi.

Trecerea pământului de la un răzeş la altul în vremea veche se făcea printr'o simplă adeverinţă sau *sinet* scris cu scirea megiaşilor de primprejurul răzeşiei. Acest mod de trecere a proprietăţii dintr'o mână în alta a dat naştere unor procese numeroase; o dróie de vagabonđi ruşi—cinovnici şi tîrgoveŃi (mesciane)—s'aū virit pe furiş printre răzeşi şi aū răpit răzeşiiile de la adevăraţii lor proprietari. Lipsa de cunoscinţa legilor rusesci, nesciinţa de carte şi de limba rusă, textul vag al *chrisóvelor* în ceea ce privesc hotarele răzeşiiilor—tóte acestea aū servit de minune pentru a despoia pe răzeşi de avutul lor.

Proprietatea funciară la ţerani. Emanciparea clăcaşilor în Basarabia s'a făcut pe temeiul împroprietăririi, deşi în contra acestui principiu s'a ridicat întréga nobilime a ţerii, cerënd ca guvernul rus să nu resolve cestiunea liberării ţeranolui pe acelaşi temeiū pe care s'a aşezat emanciparea robilor din Imperiul Rus.

Am arătat dejă mai sus atât modul cum s'a făcut împroprietărirea ţeranilor din Basarabia, cât şi cantitatea pămîn-

tului, adică mărimea lotului de pământ care a trecut în proprietatea țăranilor. Acum nu vom vorbi deci decât de starea țăranilor dinaintea emancipării în Basarabia, precum și de starea gospodăriei țărească actuale.

Țăranul român din Basarabia, de la 1812 și până la 1869, a trăit, parte pe pământul său propriu, parte pe pământul proprietarilor mari și al mănăstirilor. Cea mai mare parte însă din țăranii au fost așezați pe moșiile particulare ale boerilor moldoveni. (1) Regulamentul privitor la *Raiua Hotinului* ne poate servi drept model de drepturile și datoriile ce aveau acești țăranii față cu proprietarii pământului, de aceea tocmai acest regulament a și fost adoptat de guvernul rus drept tipic pentru alcătuirea *contractului normal*.

După vechiul obicei și vechile regulamente, țăranii aveau de la proprietar de la 3—6 fâlcă pământ de fie-care cap de familie; acesta în județele de sus a Basarabiei, unde populațiunea a fost temeinic așezată; în județele de jos țăranii aveau de la 3 — 10 fâlcă și mai mult de fie-care cap de familie. Deosebirea în «de la... până la» se întemeie pe puterea țăranului de a cultiva partea sa de pământ, adică după avuția sa în boi, pluguri și brațe de muncă. Pentru acest pământ, țăranul plătia moșierului în bani de la *o rublă* hârtie până la 3 ruble pentru falce și-i mai dădea și dijmă $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{15}$. Afară de acesta mai era dator a lucra pentru proprietar de la 8—20 zile pe an. Se mai adăgeau la toate acestea drepturile de *acareturi* și *meremeturi*, precum și darea de *rîndași* la curte.

Condițiunile aceste, deși foarte grele, n'au cauzat însă turburări în relațiunile reciproce dintre boeri și țăranii, până ce boerii trăiau prin satele lor și se ocupa de agricultură. Viața patriarhală legase strâns interesele ambelor părți într-atât în cât proprietarul moșiei veghea în interesul său propriu la propășirea gospodăriei țăranilor săi. Evenimentele politice și trecerea Basarabiei sub domnia Rusiei periclită această ordine de lucruri. Boerii pământeni părăsira satele lor, strămutându-se în orașe și târgușore, unii arendând moșiile, alții înstrăinându-le pe la Greci, Armeni și

(1) A se vedea *Regulament întocmit de Divanul Moldovei pentru Raiua Hotinului*, 23 Ianuarie 1810.

Ruși. Atitudinea noilor stăpâni față cu țăranii nu mai avea absolut nici o asemănare cu aceea din trecut; între curtea boerescă și sat se deschisese un abis fără fund. Țăranul, lipsit de orîce sprijin, neavînd drept nici măcar pe seliștea sa, neavînd drept de *embatic* asupra viilor și livezilor sale, căci acest drept n'a fost recunoscut de guvernul rus, încet cu încetul își luă lumea în cap și începî a emigră dincoace de Prut sau dincolo de Nistru. Emigrarea acesta a țăranilor ar fi luat proporțiuni mari, dacă fantoma robiei în Rusia n'ar fi oprit pe țăranul român. Această grósnică perspectivă îl opriă de a trece Nistrul și de a se așeza în stepile Rusiei meridionale, căci acolo, spre răsărit, domnia robia cea mai cumplită cu toate ororile sale.

Iată acum, după recensămîntul din anul 1859, numărul populațiunii rurale înainte de *împroprietărirea țăranilor*.

Totalul populațiunii pentru acest an, precum am vădut, este arătat de 902.944 suflete. Din acest total aprópe 90% aparțineau populațiunii rurale, și anume:

Agricultori cu locuința pe pămîntul orașelor:

	CELIBATARI	CU FAMILIE	BĂRBAȚI	FEMEI	TOTALUL POPORAȚIUNII
Odnodvorti (1)	24	265	611	617	1.228
Țărani	2.952	25.854	61.233	52.282	119.515
Total	2.976	26.099	61.844	52.899	120.743

Agricultori de pe pămîntul statului:

	CELIBATARI	CU FAMILIE	BĂRBAȚI	FEMEI	TOTAL
Odnodvorti	1	18	48	33	81
Țărani	210	13.313	32.331	29.954	62.285
Coloni Bulgari	694	10.359	25.125	23.576	48.701
Coloni Germani.	105	4.781	12.517	12.052	24.569
Total.	1.010	28.471	70.021	65.615	135.636

(1) Odnodvorti = răzeși, mazili.

Agricultori de pe pământul particularilor:

	CELIBA- TARI	CU FAMILIE	BĂRBAȚI	FEMEI	TOTAL
Odnodvortii . .	312	5.851	13.817	13.818	26.935
Țărani Români	8.430	105.285	255.782	238.450	494.232
Evrei-coloni		989	6.060	5.633	11.693
Evrei-creștinii . .		1	1	1	2
Țărani domeniali.	5	26	127	111	289
Țigani agricultori			2.978	2.888	4.866
Țigani de curte .			2.481	2.441	4.922
Argați		26	22	23	89
Total. .					543.939 (1)

Agricultorii, atât acei de pe pământul statului, cât și acei de pe pământul particular, au fost improprietăriți la 1869, după cum s'a arătat mai sus într'un capitol special. :

Vite de muncă. În Basarabia, precum și în România, țăranul își cultivă ogorul, cară bucate, transportă greutatea, etc. cu ajutorul boilor; numai coloniștii Germani și Muscali așezați în Basarabia cultivă pământul cu ajutorul cailor.

Statistica vitelor de muncă în Basarabia pentru anul 1862 constată următoarea împărțire a acestor animale după județe:

Județul <i>Hotin</i> .	24.300	părechi de boi
<i>Soroca</i>	19.400	
<i>Iasi</i> .	16.000	
<i>Orhei</i>	20.400	
<i>Chișineu</i>	18.700	
<i>Bender</i>	8.000	
Coloni Bulgari	5.781	
Județul <i>Akkerman</i>	12.500	
Coloni Germani	563	
	125.644	părechi de boi.

Adecă 251.288 de capete vite de muncă, ceea ce făcea aproape câte o păreche de boi de jug pe cap de familie agricolă.

(1) Дело Отчеты Казенной палаты, 1859.

Afară de boi de jug, în județele de sus ale Basarabiei, țăranii Români, răzeși și mazili au avut pe la 1859—62 aproape în fie-care curte câte un cal, doi. În ceea ce privește caii, apoi numărul lor la 1862 era în Basarabia:

In județul <i>Hotin</i>	12.135 cai
<i>Soroca</i>	9.682 »
<i>Bălți</i>	7.988
<i>Orhei</i>	10.182
<i>Chișineu</i>	9.324
<i>Bender</i>	10.000
» <i>Akkerman.</i>	13.500
Coloni	4.000
Coloni Germani.	12.787 »
Total	89.798 cai

Adecă în total în anul 1862 Basarabia avea 125.000 pluguri sau care cu o păreche de boi și 50.000 de căruțe cu doi cai.

Aceste date statistice le dăm aci în capitolul privitor la agricultura cu singurul scop de a arăta puterea de muncă musculară, pe care a posedat o poporul agricol din Basarabia în ajunul emancipării țăranilor.

În ceea ce privește propriu zis *crescerea vitelor*, apoi despre această ramură a economiei publice se va vorbi într'un capitol special mai la vale.

Cultura bucatelor. Din plantele graminee se cultivă în Basarabia mai cu seamă patru specii de *grâu* și *porumb* (păpușoi): grâul ca product de export, iar porumbul ca aliment principal de hrană a populațiunii:

Grâul (triticum), precum am zis, e de patru specii, și anume: *grâul de toamnă* (blé tendre), *arnăut* (blé dur), *grâul de primăvară*, iarăși în fine *ghirca* (Wechselwaizen), numit și *îmblător* (apiacene).

Grâul de toamnă cere o erva stabilă, cu solul acoperit de zapadă, suferă de secetă și mai cu seamă de înghețurile și poleiurile lunii Martie, când pământul nu e acoperit cu zăpadă. Această specie de grâu se cultivă cu belșug bun în părțile de la mază-nopte ale Basarabiei.

Arnăutul (blé dur) se sâmnă pe țelină sau cel puțin pe pământ odihnit, plin de vlagă. Această specie nu se teme de

secetă și de aceea se cultivă mai cu sémă în județele de la médă-qi ale Basarabiei, precum și în văile județului Bălți. Coloniștii veniți de dincolo de Dunăre cultivă *arnăutul*, iar *ghirca* și *iarca* sunt cultivate de coloniștii Germani.

Porumbul (maïs, blé de Turquie) se cultivă de țărani Ro-mâni și Bulgari, iar Rutenii și Rușii cultivă porumbul pentru export.

Secara se cultivă în special de Ruși, cari se hrănesc cu pâne de secară; în județele unde există fabrici de spirt, secara se cultivă pentru aceste fabrici.

Din plantele oleioase se cultivă *cânepa* și *inul*: cea dintâi pentru industria țărănească casnică, cea din urmă pentru export. La sudul Basarabiei cultura necumpénită a inului a sleit rău pămînturile marilor proprietăți.

Totalul bucatelor ce produce Basarabia anual, după statistica rusescă, este arătat într'un mod deosebit după soriginea datelor, așa că a se orientă în această privință este foarte anevoios. De aceea tocmai vom înregistra aci toate is-vórele din cari am cules datele privitoare la această importantă cestiune. După Zasciuc (1), totalul bucatelor culese anual în Basarabia se urcă la 2.800.848 cetverti (2), ceea ce făcea pentru anii 1859—62 câte 2,6 cetverti pe cap de locuitor. (3) Academicianul Keppen (4) emite părerea că, pentru hrana unui om care muncesce, este necesar cel puțin 3 cetverti bucate pe an. Luând această cantitate în considerațiune și aducându-ne aminte că, pe timpul verei, în Basarabia, afară de poporațiunea stabilă, mai vine și o poporațiune emigrătoare de lucrători din alte părți, vom ajunge la conclusiunea logică cum că cifra totală de 2.800.774 cetverti arătată în dările de sémă oficiale e foarte departe de adevăr.

(1) Zasciuc, p. 232

(2) *Cetverti*=2,099,076 hectolitri; o baniță=0,4067 cetverti. *Cetverti*=8 *cet-verici*, iar un *cetveric*=0,26238 hectolitre, sau un *hectolitr*=3,81131 *cet-verici*.

(3) *Otceti Zemstva* din anul 1890 arată totalul bucatelor culese în Basarabia de 8.800.206 cetverti, iar dările de sémă pentru anul 1896 arată totalul bucatelor în mii de puduri.

(4) *Ueber den Kopfbedarf Russlands Keppen*.

Dările de sémă oficiale ne arată că cifra totală a suprafeței aflate sub bucate în anul 1860 a fost de 236.904½ deseatine sub grîu de tómnă și 453.445 deseatine sub grîu de primăvară, în fine 22.781 deseatine sub cartofi.

Tot pentru acest an găsim în dările de sémă oficiale: cum că fabricele de spirt au consumat în curgerea anului peste 200.000 cetverti secară, că hrana oștirii conservate în Basarabia a consumat 80.000 cetverti și că în fine s'au înmagasinat în magasiile obștești, ca rezervă pentru timpul de fómete saũ lipsă de recoltă în viitor, 76.162 cetverti. De altă parte, în rubrica privitoare la export, găsim că în anul 1860 s'au exportat 600.000 cetverti (1) prin Moldova via Turcia, la Odesa și Austria. Adunând la olaltă tóte aceste cifre arătate mai sus, găsim că producțiunea totală pentru anul 1860 n'a putut să fie mai mică de 4½ milioane cetverti, adecă aprópe dublu de cum ne arată statistica oficială rusă.

Greșéla dărilor de sémă ale statisticei rusesce în ceea ce privește cătínea producțiunii agriculturii din Basarabia provine și din cauză că proprietarii și țéranii arată cantitățile bucatelor culese în *chile* (2), iar agenții ocármuirii dreséză tabelele lor în cetverti, numărând chila drept cetverti.

Prețul pămîntului. Valórea pămîntului în Basarabia a crescut și crește mereu într'un mod atât de brusc, în cât pentru a-și explică cauza unei asemenea creșceri este neapărat necesar de a studiá într'un mod aprofundat mișcarea imigrațiunii și emigrațiunii, carí s'au făcut în curgerea secolului nostru între Prut și Nistru.

Acum trei decimii de aní, după Volsky (3), prețul mediũ al unei fálci de pămînt, în curgere de dece aní (1848—1858), a fost în Basarabia următorul:

(1) *Comerciul portului Odesa, 1887. Очеркъ Ист. хлб. тор., Волскій.*

(2) Chila=2½ cetverti.

(3) *Очеркъ исторія Хлбной торговли Хавар. Волскій.*

Ruinele fortăreței din Hotin.

Prețul unei fălci (1) de pământ de la 1848—1858.

JUDEȚE	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	media pe 10 ani
PREȚUL ÎN RUBLE ȘI KOPEICI											
Hotin .	8.—	9,16	19.—	17,50	13,30	14.—	13,35	—	16,50	19,50	14,60
Soroca .	17.—	—	—	13.—	6.—	15.—	12,50	14,50	19.—	19,50	14,50
Iași .	8,90	—	8.—	—	14,50	—	7,50	18.—	17.—	18.—	12,40
Orhei .	8,50	13.—	12,50	18.—	—	18.—	14.—	22.—	14.—	—	14,75
Chișineu .	12.—	8.—	13.—	11.—	12,50	10.—	11,75	18,30	28.—	—	14,85
Akkerman .	5,60	—	—	7.—	6,20	7.—	8,50	8,50	19.—	12,20	10,50
Ismail . (Cahul).	6,75	—	—	7.—	6,20	7.—	8,50	8,50	8.—	10,20	7,76
Bender .	—	—	8.—	—	—	9.—	—	—	17.—	14,50	12,40

Din acest tablou se observă că prețul pământului în Basarabia variază după zone și poate să fie împărțit în trei categorii și anume:

Categoria I îmbrățișează județele *Hotin, Soroca, Chișineu* și *Orhei*, unde pământul e scump;

Categoria II îmbrățișează județele *Bălți* și *Bender*, unde falcea se vinde acum 30 ani pe preț de 12 ruble 50 kop.;

Categoria III îmbrățișează județele *Akkerman* și *Ismail*, unde pământul e comparativ ieftin.

După războiul din 1853 — 54 speculanții de grâne din Odesa, Greci de origine, în frunte cu Rodocanachi, Papadopulo și alții, au cumpărat moșii întinse în Basarabia; așa de pildă Rodocanachi singur a cumpărat peste 40.000 desetine pământ în județul Bender, cu satele Gura-Galbină, Grădiște, Ivanovca etc. Această aparițiune a milionarilor Greci din Odesa a ridicat valoarea pământului, astfel că deja pe la 1865 — 75 prețul pământului în Basarabia era următorul:

(1) Falcea=2.280 stinjenî pătrați; 10 fălci=13 desetine.

Prețul unei fălcă de pământ de la 1865—75.

JUDEȚE	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875
PREȚUL ÎN RUBLE ȘI KOPRICI											
Hotin .	25.—	25.—	28.—	28,50	26,50	27.—	28,50	30.—	30.—	31.—	34.—
Soroca .	26,50	—	—	—	26,50	25.—	25.—	26.—	27.—	27,50	27.—
Iași .	20.—	—	—	—	20.—	20.—	22.—	22.—	22,50	23.—	22,50
Orhei .	19.—	—	—	—	25.—	25.—	22.—	22,50	24.—	24.—	25.—
Chișineu	20,50	—	—	—	25.—	25.—	30.—	30.—	31,50	35,50	30,50
Akkerman.	10.—	—	—	—	13,50	14.—	14.—	14.—	17.—	18.—	19,50
Bender .	12.—	—	—	—	12,50	12.—	13,50	16.—	16.—	16,50	17,50

Ridicarea prețului firește că nu s'a oprit. Dovadă următoarea tabelă dresată pentru anii 1890—95:

Prețul unei fălcă de pământ de la 1880—94.

JUDEȚE	1890	1891	1892	1893	1894
RUBLE ȘI KOPRICI					
Hotin.	35.—	40.—	50.—	56.—	60—70 r.
Soroca	40.—	42.—	50.—	52.—	70—75
Chișineu	50.—	56.—	60.—	65.—	75—80
Iași.	35.—	38.—	40.—	39.—	48—50 ,
Bender	25.—	28.—	30.—	40.—	35—40
Akkerman.	26.—	22.—	16,50	28.—	30—40
Ismail.	28.—	26,50	28.—	39.—	30—35

O falce de pădure se vinde cu 200—300 ruble, iar pământul de lângă Nistru, din județul Hotin și cel de lângă Chișineu, Akkerman și Orhei sunt foarte scumpe.

Munca agricolă și prețul muncii. În Basarabia se cultivă spațuri întinse de pământ; pentru a culege însă bucatelile de pe câmp se simte mare nevoie de brațe. Orice proprietar de moșie, pentru seceriș și cosit, are mare nevoie de mun-

citorî şi nici odată nu pôte să se mulţumescă cu angagia-rea numai a ţeranilor locuitori.

Ţăranul român din Basarabia anevoe merge la arendaş sau la proprietar pentru a se angagia la munca câmpului, de ore-ce în multe judeţe posedă încă chiar până acum destul pământ propriu pentru a-şi puté agonisi hrana. Din această cauză, firesce, *munca de vară* se plătesce în Basarabia o rublă şi 1 rublă şi 25 kopeici (1) fără ătain. Angagiamentul, de obicei, se face nu pe zile de muncă, ci pe bucată, adică pe falcea de seceriş. În acest cas tocmela e calculată după prăjină (2), şi anume o falce trece drept 80 de prăjinî (2.880 stinjenî pătraţi moldovenesci).

Pentru arătura unei fălci se plătesc 3—5 ruble; pentru seceriş, 6—12 ruble.

Pentru a-şi angagia de timpuriu muncitorî, arendaşii Evrei şi Greci au obicei, de a recurge la următoarele mijloce, cari scoboră preţul muncii: ei împrumută ţeranilor érna ceva parale sau bucate, în cas de lipsă sau în momentul ridicării birului. Împrumutul se face cu obligaţiunea de a înapoiă banii împrumutaţi în muncă. În acest mod arendaşul sau proprietarul moşiei ajunge a obligă pe ţeranî să se angajeze a cultivă o falce de pământ (arătură, semănătură şi seceriş) pentru 1½ rublă, mult 2 ruble, ceea ce face că împrumutătorul de obicei capătă îndărăt 100 la 100, ba chiar une-orî 200 la 100 pentru timp de trei luni cel mult.

Aceste angagiamente oneróse pentru poporaţiunea rurală sunt cauza multor perturbaţiuni în relaţiunile dintre proprietari şi ţeranî.

Incheiând un angagiament oneros, ţeranii refusă vara să iasă la muncă şi, în acest cas, arendaşii recurg la ajutorul autorităţilor, cari silesc pe ţeranî a se conformă cu stipulaţiunile contractului încheiat.

Orî-cum, această stare de lucruri e cât se pôte de dăunătoare pentru ambele părţi. Ţeranii, vara, fiind siliţi a munci ogórele proprietarului, muncesc prost, perdând timpul cel mai scump, când ar fi putut să producă mult şi bine. Pro-

(1) Prăjina e o măsură liniară, are 24 palme şi e egală cu 3 stinjenî de Moldova.

(2) Rubla=2 lei 50 banî sau 2 lei 70 banî. Rubla=100 kopeici.

prietarul, mulțumită unei munci rele, adese-ori își vede ogó-rele rău arate, iar bucatele ridicate târziu și deteriorate.

Afară de aceste pagube al ambelor părți, mai perde și statul, care la urma urmelor se alege cu *rămășițe mereu crescânde* și cu *forța contribuabilă* a țăranului din ce în ce mai *steită*.

În chaosul acestor relațiuni orientale dintre țăran și proprietari, intervine elementul *muncitor străin*. Cărduri de lucrători de dincolo de Nistru, din Bucovina și Galiția, năvălesc vara în Basarabia. Folosindu-se de lipsa de brațe, lucrătorii străini se angajiază pe un preț destul de mic, dar și acest preț cât de mic trebuie neapărat plătit cu bani gata. Proprietarii strîmtorați se împrumută în aceste cazuri pe la Evrei, plătind procente mari.

În anii din urmă presa rusă, precum și *Zemstvo*, s'au ocupat foarte mult cu cestiunea ardețore (privitoare la mișcarea muncitorilor agricoli pe timp de vară. Mișcarea acesta se face de la nord spre sudul Rusiei. Ca rezultat al preocupărilor adunărilor de *Zemstvo*, sunt mai multe proiecte de legi menite a reguła cestiunea lucrătorilor imigranți pe timpul muncilor agricole.

Tóte aceste proiecte de legi, firesce, nu se preocupă decât de interesul marelui proprietăți, în ajutorul căreia cer intervențiunea directă a statului.

Pe temeiul datelor culese din dările de sémă ale *Zemstvo*-ului din Basarabia se constată că, vara, în Basarabia, se adună peste 130.000 de muncitori emigranți. Toți acești muncitori se împart după clase (soslovie) în 47% țăranii foști clăcași din guvernămintele Rusiei de mijloc, 28% țăranii domeniali din Rusia, 14% Cazați, 5,4% tîrgoveți. Restul de 1,8% sunt muncitori din Austria.

Datele privitoare la vîrsta și sexul muncitorilor emigranți sunt următoarele :

In vîrstă până la 15 ani	. 11,8% bărbați	8,7% femei
20	. 35,6%	. 68,8%
60	. 51,4%	. 21,5%

Așa dar majoritatea muncitorilor străini sunt în vîrsta cea mai aptă pentru munca fizică.

Simbria medie lunară a acestor muncitori oscilează *primăvara* (Martie, Aprilie, Maiu) între 4 ruble și 8 ruble pentru bărbați, 3--3 $\frac{1}{2}$ ruble pentru femei și 3--5 ruble pentru adolescenți până la 18 ani; *vara*, pe la Iunie, prețul deja se urcă la 11 — 15 ruble și 25 ruble pe la August, când se începe treerîșul.

Oscilațiunile cele mai brusce se observă în prețul țilei de muncă. Plata cea mai mică a unui plugar pe țî, atât primăvara, cât și toamna, este de 15 kopeici, iar pe timpul cositului plata țîlnică se urcă până la 3 ruble. În termin mediu însă prețul muncii în Basarabia este următorul:

Arătura și semănătura .	30 — 45 kop. pe țî de muncitor
Secerișul .	40 — 75 „ „ „
Cositul .	70 kop. — 1 rub. 50 kop.

Unii din proprietarii din sudul Basarabiei, și mai cu sémă aceia cari au servit în armata rusescă, angagiază adese-ori vara pe soldați. Aceste angagiamente se fac, firesce, numai acolo unde sunt casarmări de soldați. Dar soldații ruși sunt muncitori răi, din cauză că angagiarea lor se face prin intermediul superiorilor, cari din prețul muncii stipulat opresc de obicei siesi partea leului, iar jumătate din salariu, după lege, trece în cassa de economie a regimentului, așa că soldatul muncitor nu se alege aproape cu nimic.

Acum doi ani, unii din proprietarii din sudul Basarabiei au inventat un mijloc nou de a-și face arăturile de toamnă și primăvara. Ei isbutesc ca poliția (zemskaia poliția) să ridice cu sila două trei sate de țărani pentru stîrpirea lăcustelor, desemnate de proprietari ca îngropate pe anumite locuri de arătură. Aceste locuri se ară toamna, în scop de a rostopoli țărîna, supuind înghețului ouăle insectei. Odată arătura isprăvită, se dresază raport cum că arăturile au fost false, și proprietarul se folosește de munca făcută, pentru care n'a plătit scump.

Modul de cultură și unelte de agricultură în Basarabia.
În partea de la nord a Basarabiei, unde pămîntul e roditor, se cultivă tot felul de bucate, între cari *grîul* face $\frac{2}{3}$ părți, porumbul $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$ și $\frac{1}{3}$ ovăsul, secara, orzul, fasolea, bobul, cartofii. Din toate aceste plante din urmă, mai puțin se cultivă ovăsul, care aci în economia casnică este înlocuit cu ulcior.

Secara se cultivă în genere pentru depositul obligatoriu în magasiile obștesci.

Bucate de negoț sunt *grîul* și *porumbul*, cari se exportă la Odesa. La nordul Basarabiei, din cauza densității populațiunii, se simte lipsă de pămînt, ceea ce, firesce, are înfrîurire asupra modului de a cultivă bucatele, precum și asupra întinderii treptate a arăturilor în detrimentul pădurilor. Aci, adese-ori, *grîul* se sîmînă pe același loc 2—3 ani neîntre-rup, iar *porumbul* în curgere de 15—29 ani. Pe moșiile unde gospodăria agricolă e sistematizată și ceva mai rațională, după ce pămîntul s'a odihnit, se cultivă pămîntul în curgere de doi ani, și anume pentru a curăți ogorul de buruieni, precum și pentru a «topi țîrina»; după acesta se cultivă dejă grîu odată sau mult doi ani de-arîndul, apoi vine rîndul altor bucate și în fine pămîntul iarăși se lasă sub pășune. Alți proprietari au obiceiul de a cultivă odată porumb, de două ori grîu, în intervalul cărora pămîntul se lasă a se odihni.

Pentru arătură, țîranii întrebuintează vechiul plug greoiu tîrît de două pîrechii de boi. De vre-o opt ani de-abia a început a se răspîndi *plugul de fer*; dar proprietarii mari îl întrebuintează dejă aprîpe de 30 ani. Mașinele agricole sunt destul de răspîndite pe la țîră. La început introducerea acestor mașine a ruinat pe mulți, din mai multe cauze; acum însă, cauzele acestea dispărînd, mașinele de treerat, de vînturat, sîmînătoarele, locomobilele etc. s'au introdus în Basarabia pe o scară întinsă. Mai cu sîmă în Bugéc uneltele de agricultură moderne sunt răspîndite.

-- Arată-mi plugul tău și-ți voi spune cum stai cu gospodăria! zice colonistul german, conscient de legătura strînsă ce există între uneltele de agricultură și gospodăria agricolă.

Acest mod de a-și înfățișa lucrurile al colonistului german din sudul Basarabiei este cît se pîte de drept, de ôre-ce progresul agriculturii moderne e în adevăr în legătură strînsă cu uneltele moderne de muncă și cu mașinele.

În Basarabia dejă pe la 1872—1875 Zemstvo (consiliile județene) a început să răspîndescă unelte perfecționate de agricultură, dar activitatea rodnică în această privință nu datîză decît de pe la 1889. Inițiativa în acest sens a fost

dată de către Zemstvo județului Orheiū, al cărui președinte propagă mai cu sémă printre țărani introducerea uneltelor perfecționate de agricultură.

La 1890 Zemstvo din Orheiū a deschis chiar la Orheiū un deposit de unelte și mașine agricole, aducând din Berlin (usina Ekkert) 333 pluguri de fer. Tóte aceste pluguri au fost vândute la țărani, parte cu bani gata, parte pe credit; la 1890 același deposit din Orheiū a mai vândut 500 cöse și 240 secere. Calitatea acestor unelte, fabricate bine în Germania, câștigă deplina încredere a populațiunii agricole din județ.

După impulsuinea Zemstvo-ului din Orheiū, inițiativa de a răspândi unelte perfecționate de agricultură și-a însușit-o și Zemstvo din Chișineu. Mai puțin activ, mai leneș, Zemstvo din acest județ recomandă plugurile fabricei Hehn, cari însă s'aū dovedit a fi prea scumpe pentru populațiunea agricolă, pe când din contra cösele germane din usina Wileik au fost bine primite de țărani. În ceea ce privește semănătórea americană de mână a lui Husier, precum și celelalte mașine de acest fel, ele au fost rău criticate de țărani, cari au dovedit cu mintea lor sănătósă neindemânarea lor. Spațiu nu ne permite a resumă ael dările de sémă, de altfel fórté instructive, privitóre la ancheta făcută în acéstă privință printre țăránimea din Basarabia.

Basarabia de la sud nu posedă, precum am mai arătat dejă, solul fertil și plin de vlagă al pământului de la médă-nópte a acestei țări.

La sud se încep câmpiile întinse și, potrivit cu aceste câmpii, se schimbă și modul de gospodărie agricolă. La sud *gríul de tómnă*, din cauza schimbărilor atmosferice brusce, precum și din cauza secetei de vară, nu cresce bine și e înlocuit la răsărit cu *gríul de primăvară* sau cu *ghirca*, iar la sud-apus cu *arnăutul* sau *caluz*, un fel de variațiune a arnăutului, dar cu bobul mai tare și mai voluminos. Se sémână asemenea *secară*, *in*, *orz*, *meiū*, mai mult decât *ovės* și *porumb*.

În acéstă parte a Basarabiei populațiunea pur agricolă se compune din Români, Bulgari, Ruteni și Germani, iar Rușii se mărginesc la bostănărie și meșteșuguri prin orașe. Bulgarii

sămână pentru nutrețul vitelor mei pășăresc, iar Germanii cultivă cartofi.

În Bugéc adese-ori bucatele se cosesc, iar nu se secară, din cauza vînturilor, cari culcă lanuri întregi de grîu și se-cară. Griul se treeră cu cai săi se îmblătesce. În general se treeră tómma, dar adese-ori parte din bucate rămâne în stoguri érna din cauza lipsei de brațe; asemenea și porumbul se păstrează în sîsiécl, conservat în coceni.

Magasiile obștești. Pentru a subveni la nevoie, în cas de recoltă rea, guvernul rus, prin ukazul imperial de la 1822, a înființat în 41 guvernăminte din Rusia nisee magasiî obștești. În anul 1834 această dispozițiune s'a întins și asupra Basarabiei. După această dispozițiune, s'a orînduit ca magasia obștească din fie-care comună rurală să conție 1½, cetverti bucate pe cap de contribuabil, iar casa obștei să încasseze câte 1 rublă 60 kopeici de fie-care cap de familie. Adunarea bucatelor și a banilor trebuia să se isprăvească în termen de 16 ani. Recolta insuficientă din anii 1839—40 a demonstrat însă că magasiile obștești nu sunt îndestulătoare în cas de fómete. Din această cauză s'a luat măsuri aspre, pentru ca magasiile obștești să fie umplute cât mai curînd.

De atunci, după dările de sémă ale Comitetului statistic, sunt în Basarabia peste 150 magasiî obștești. Aceste magasiî există:

In județul Hotin	18
" Soroca	15
Iași.	15
Orheiū	13
Chișineū.	13
Bender	4
Akkerman	1

In fine :

Prin satele de pe domeniul statului	7	magasiî
" " coloniilor bulgare	43	"
" germane	21	
Cazacilor	9	

Bucatele înmagasinate în aceste magasiî obștești după fie-care recoltă nouă se înapoiază locuitorilor, cari în locul lor

aduc bucate din recolta nouă. Scopul magasiilor n'a fost atins; în anii de recoltă rea s'a constatat tot-deauna că magasiile sunt pline cu bucate deteriorate, iar une-ori mâncate de șoareci sau vindute de primari și alți amployați ruși.

Iată satele anume, în cari sunt acum magasiile obștesci:

In județul Hotin: la Clișcovăț, Lipcani (tîrg), Drebcăuța, Vascauța, Larga, Corjeuța, Gorginesci, Lomasauteni, Oenița, Securenii, Noua-Sulița (tîrg), Cerleno-Mare, Bărcăuța, Percovța, Grușova, Briceni, Rașcova, Grozința.

Soroca: la Cobalta, Ciutulesci, Pepeni, Climauteni, Atachi (tîrg), Arionesci, Cainari, Cotiugeni, Cobilca, Badiceni, Vascauța, Ocolina, Voroncova, Tîrnova, Rașcova (tîrg).

Bălți: la Brînceni, Brătășani, Copăcenii, Glodeni, Hilea, Singerei, Cornesci, Vulpesci, Șoltăia, Strâmba, Heci-Noi, Sculenii (tîrg), Călinesci, Bolotino, Fălesci (tîrg).

Orheiă: la Chiperceni, Somașcanii, Greblesci, Tuzora, Cînașeuți, Ciorna, Dișcova, Telenesci, Paharniceni, Ișnovăț, Mașcautenii, Cecolteni, Căzănesci.

Chișinău: la Găncesci (tirgușor), Vasieni, Sireții, Vorniceni, Mireni, Ialovenii, Hirlă, Volcineți, Nisporeni, Bolduresci, Zbiroia, Bujora, Lopușna.

Bender: la Gura-Galbină, Telița, Djamana și Cainari.

• • *Akkerman*: la Parcarii.

Incheiăm capitolul privitor la cultura propriu zis a bucatelor în Basarabia prin următoarea dare de semă privitoare la recolta anului 1895, tipărită de către *Comitetul central statistic* din Petersburg: (1)

(1) *Сельское и лесное хозяйство России* Спб 1896. I. Департамента Земледѣлія «Урожай 1895» Спб. изд. *Вѣстника финансовъ* 1895—1896.

Recolta bucatelor din anul 1895 în Rusia meridională.

Basarabia : bucate de toamnă: *secară* 7.478.500 pud, *grâu* 14.125.100 pud; bucate de primăvară: *grâu* 9.538.900 pud, *secară* 386.300 pud, *orz* 16.231.200, *hrîscă* 95.500 pud, *mei* 169.800 pud, *mazăre* 59.500 pud.

Totalul bucatelor culese în acest an în Imperiul Rus este arătat în această dare de sémă de :

<i>Secară de toamnă .</i>	1.213.493.000 pud.
<i>Grâu » » .</i>	213.327.800 »
<i>Secară de primăvară</i>	21.008.900
<i>Grâu</i>	385.914.100
<i>Ovės</i>	682.725.700
<i>Orz</i>	333.532.200
<i>Hrîscă</i>	52.985.600
<i>Mei</i>	85.115.300
<i>Porumb</i>	49.146.600
<i>Mazăre</i>	44.737.400
<i>Cartofi</i>	. 1.320.225.700

Am extras aceste cifre din urmă, pentru a arăta locul ce ocupă *Basarabia* în producțiunea grânelor față cu restul Imperiului Ruses.

Fînețe. Sub *fînețe* *Basarabia* posedă un spațiu de peste 700.000 deseatine, adică aproximativ 21% din suprafața sa. *Fînețele* aceste sunt în cea mai mare parte compuse din câmpii vaste, și numai *fînețele* cărî se află pe malurile râurilor *Prut*, *Reut* și partea de jos a *Nistrului* sunt în primăvară acoperite cu apele eșite din albiile râurilor.

Județele Bender și *Akkerman* sunt cele mai avute în *fînețe*. În *Basarabia* în genere *fînețele* nu sunt cultivate și puțin din proprietarii mari sémănă trifoiu, lucernă; iar *Bulgarii* obișnuiesc a-și pregăti nutrețul pentru vite cultivând *setaria italica*, care în *Bugéc* crește foarte bine.

De obicei finul se strînge la sudul *Basarabiei* pe la Maiu, iar la nord pe la începutul lui Iunie. Dintr'o falce, când *fînețele* sunt bune, se strîng peste 400 puduri fin, ceea ce în termin mediu ne va da 240.000.000 puduri fin strîns în Ba-

sarabia întregă. Această cantitate de nutreț e suficientă pentru hrana a 100 mii cai, 600 mii vite și 1½ milion de oi, având, firesce, în vedere că erva la nordul Basarabiei e numai de 4 luni, iar la sud de 3 luni. Afară de finețe, Basarabia posedă întinse pășune, și numai în județele Hotin și Orheiū se simte deja lipsă de islaz.

Finul în Basarabia e efitin. În anii 1890—91 la Orheiū prețuī unuī stog de 250 puduri eră de 12 ruble, la Chișineū însă eră de 40 ruble și chiar de 20 kopeici pudul. În anii de secete se întâmplă că pudul de fin să se urce la prețuī de 25—30 kopeici.

În județele de la nord în anii 1890—91, o falce de imaș se plătiă proprietaruluī de la 2—4,50 ruble, iar la sud de la 1—2½ ruble.

Grădinărie. Clima Basarabiei e favorabilă pentru grădinărit; cu puțină îngrijire, cu puțină muncă, dincolo de Prut cresc și se dezvoltă minunat tot felul de zarzavaturi. După Scalowsky (1), deja pe la 1861 existatū în Basarabia peste 60.000 de bostănării, cari produceau 55 feluri de legume, între cari mai cu sēmă: ridichea neagră și albă de erva, ridichea de primăvară, sfecla roșie și albă, morcovul, pătrunjelul, păstărnacul, napul, hrénul, cēpa (*allium cepa*, *fistulosum*), usturoiul (*allium sativum*), prazul, pireul (*allium porum*), șarlota (*allium ascalonicum*), varza, gulia, anghenarea (*cichoria scolymus*), salate etc., mazere, bob, fasole, linte, cartofi, topinamburi, pătlăgele roșii (*solanum esculentum*), baclagēni, (*solanum melongena*), sparanghel (*asp. officinalis*), verop, cardes, cicore, mantă, măcriș; din *cucumera*—pepeni verzi și galbeni (*cucurbita citrullas*, *cucumers melo*), cantalup (*melon maraicher*), dovlēc (*cucurbita pepo*).

Cultura cartofilor în Basarabia e foarte recentă, ea datēză de la aparițiunea coloniilor germane, cari au adus și prăsit această folositore plantă.

În zilele noastre recolta cartofuluī în Basarabia se urcă la respectabila cifră de 2.200.000 puduri pe an.

În partea nordică din Basarabia, în județele Hotin, Chișineū, Orheiū și Soroca, există sate întregi cari fac anume cultura unei anumite plante leguminose; unii cultivă exclusiv cēpă, alții usturoiū, anis, varză sau tutun.

(1) Скалковскій Оп. стат., в. II, p. 308.

La sudul Basarabiei, grădinăritul nu este așa de răspândit, din cauza climei defavorabile pentru această îndeletnicire; numai Bulgarii și Rușii se mai ocupă pe acolo cu ast-fel de cultură, și cu ajutorul irigațiunii totuși ajunge grădinăritul la rezultate destul de satisfăcătoare. Prețul pentru produsele de grădinărie variază în Basarabia după cum e recolta. În termin mediu aceste prețuri sunt următoarele :

Un cetverti (banița mare) de morcovl. .	15—20 kopeici
de ridichi	. 15—20 >
100 castraveți.	5—10 >
> verze	1 rubl. — 1,50 kop.
Ocaua de cephă .	3 — 4 kop.
100 harbujl (pepeni verzi)	1 rubl. 50 kop.
Pudul de cartofi .	. 40—20 kop.

Sfecla se cultivă foarte bine la nordul Basarabiei, producând un fruct succulent compact; la sud, din contra, solul nu e priincios plantei, care crește rău și dă un product mediocru.

Tutunul se cultivă mult în Basarabia; Acum două-zeci ani această cultură luase un avânt foarte mare, promițând țerii într'un viitor apropiat belșug și avuție. Tutunurile din Basarabia câștigase renume în Rusia și începură a concura cu tutunurile din Crimeea și Caucas. În anii din urmă însă, comerțul tutunului cădând în mâna Evreilor, aceștia au sleit forțele cultivatorilor și cultura tutunului a decăzut, ne mai putând aduce țăranilor decât miseria.

Zasciuk, în cartea sa despre Basarabia (1), pretinde cum că tutunul a fost necunoscut locuitorilor acestei țări până pe la 1612, când Hatmanul Cazacilor Petru Conașevici Saggaidacini l'a adus din Constantinopole. Părerea lui Zasciuk e greșită; după dînsul ar eși că Cazacii, vecini cu Moldovenii, au cunoscut întrebuintarea tutunului înaintea Germanilor, pe când se scie că tutunul eră dejă introdus în Europa pe la 1570, când cultura acestei plante în Anglia eră destul de răspândită. În Anglia tutunul a fost introdus din Virginia. Turcii n'au început a cultivă tutunul decât pe la 1610, iar Germanii pe la 1697. (2)

(1) Бецапабская Обл., *Zasciuk*, v. I, p. 257.

(2) *Raphling*.

Obiceiul de a fumă s'a răspândit în Europa, pretind unii, de către marinari; apoi de la această clasă de oameni s'a introdus și în alte clase. Firesce că această părere e prea puțin întemeiată; obiceiul fumatului în Europa trebuie să fie tot așa de vechi precum acest obicei e vechi la popoarele sălbatice și semi-sălbatice din Asia și Africa.

Cultura tutunului în Basarabia a progresat mult între anii 1851—1856. Iată datele statistice privitoare la această perioadă în ceea ce privește recolta anuală a tutunului basarabén:

În anul 1851 s'a cules în Basarabia	25.000 pud. tutun.
1852	30.000
1854	24.000
1855	16.000
1856	56.000

În anii 1882—1892, după dările de sémă publicate de către Comitetul central de statistică din Chișineu, cultura tutunului din Basarabia a decăzut treptat. Din an în an se observă că suprafața cultivată cu tutun mereu se micșorează și, pe când altă dată suprafața pământului sub cultura tutunului nu era decât de 543 deseatine (1), iar pe la 1856 ocupă un spațiu de mil de deseatine, la 1882 această suprafață ajunsese să îmbrățișeze 13.000 deseatine, și în anul 1890 s'a micșorat până la 2.000 deseatine, iar în anul 1892 era deja de 1.875. (2)

Causele care au făcut ca cultura tutunului să decaadă în Basarabia, după părerea plantatorilor, sunt următoarele: Proprietarii plantațiilor nici odată nu s'au hotărât a se deda acestei culturi într'un mod rațional, n'au consimțit a întrebuința un ôre-care capital, construind acarele necesare, edificii speciale pentru uscarea tutunului etc. Fără asemenea construcțiuni, este absolut cu neputință a se produce un tutun bun. Uscarea tutunului se face de obicei în clădiri destinate pentru alt ceva, precum de pildă în coșare, magasi

(1) Зауказъ, v. III, p. 258.

(2) Ultima dare de sémă pentru anul 1891 arată deja suprafața cultivată de 1.778 deseatine.

etc. A doua cauză a decăderii culturei este că cu această în-deletnicire mai cu seamă s'a ocupat țeranii, a căror stare economică miserabilă nu le permite a produce decât lucru prost. Cultura tutunului cere multă îngrijire și muncă continuă; țeranii nu pot să dea însă plantațiilor lor decât un timp mărginit, fiind siliți a lăsa apoi tutunul semănat la voia întâmplărilor. Având mereu nevoie de parale, ei sunt siliți a vinde produsul Evreilor, cari, folosindu-se de împrejurări, cumpără pudul de tutun cu preț de 2—2 ruble 50 kop. Fi-resce că în acest caz nu se mai caută calitatea, ci cantitatea.

Țăranul din Basarabia, după ce culege tutunul, îl lasă pu-țin ca să fermenteze, iar apoi îl adună în *păpuși*, înșirând frunza pe sfără. Păpușile se pun la umbră, ca să se usuce.

Iată și întreaga manipulațiune ce se face cu acest produs foarte delicat.

Evreii, primind tutunul în păpuși, îl revind în aceeași stare. Cumpărătorii angroșiști, adică acei cari cumpără tutun din a doua mână, îl asortază deja, lăsându-l să fermenteze puțin, apoi îl împachetază și îl pun sub presă. În pachete, presat, tutunul din Basarabia se exportază la Cămenia, Jitomir, Berdicev, Kiev și Odesa, iar altă dată și la Tulcea, Brăila și Galați. În orașele Rusiei meridionale tutunul intră în fa-brici, de unde eșă asortat, tăiat sau nu, în consumațiune. Unele calități superioare se vindeau în Rusia drept tutun turcesc.

Înainte de înființării monopolului tutunurilor în România, tu-tunul din Basarabia, fabricat la Odesa, intră la noi sub eti-cheta adevăratului tutun turcesc.

Pe aceste vremuri fericite plantatorii de tutun din Basa-rabia câștigau multe parale și se dedau cu bucurie culturei tutunului. Pe la 1861—67 Principele C. Cantacuzino, d-nii In-glezi, Pavel Leonard, Dicescu și alți proprietari mari, semă-nau tutun turcesc și-l vindeau cu preț de 10—18 ruble pudul; tutunurile lui Englezi se plătiau și cu 35 ruble pudul. (1)

Cultura intensivă a tutunului în Basarabia s'a făcut pe la 1856—57 și a durat până pe la 1870—76, iar de atunci a început să decadă.

Mai cu seamă se ocupă cu cultura tutunului populațiunea

(1) Журналъ Минист. Государ. Имущ. 1859—1860.

agricolă din județele Orheiū, Chișineū și Hotin, precum și din unele părți ale județului Soroca.

În acest din urmă județ, tutunul din ocolul Țipilă și-a câștigat un renume deosebit. Ocolul acesta pe la 1860—67 producea peste 100 mii de puduri tutun pe an, ocupând brațele a 5.728 lucrători, și anume câte opt cultivatori pe de-seatina de plantațiune.

În județul Soroca, unde și până acum e centrul principal al daraverilor de tutun, orașul Soroca se ocupă mult cu asortarea și a doua împachetare a tutunului: aci se desface *păpușa* confecționată de cultivator și se reface păpușa nouă. La Soroca apröpe întreaga poporațiune evrească, cu mic și mare, lucrază ziua și noptea la asortarea tutunului; cerdacurile și hambarele sunt pline de tutun, cumpărat pe preț de nimic de pe la țeranii megiași. Iată ce scrie despre acesta un martor ocular: (1)

«Töte daraverile privitoare la comerțul cu tutun s'aü transformat în Basarabia într'un gröznic flagel pentru țeranii. Țeranul moldoven, avënd nevoie de parale, se împrumută pe la Evreii din oraș, sperând a achită datoria cu ajutorul recoltei tutunului. Împrumutul se contractază la oraș în vizunia unui avocat. Terminul achitării poliței Evreul îl fixază neapărat pe la August, când se face recolta tutunului. Odată terminul sosit, Evreul apare în sat cu titluri executorii și ridică tutunul pe un preț de nimic. Cu acest sistem Evreii aü isbutit să-și aproprieze munca țeranilor pe timp de 5—8 ani de zile.»

Un alt scriitor rus, vorbind despre decăderea culturai tutunului în Basarabia, scrie în această privință următoarele: (2)

«Industria tutunului, după ce nu mai folosesce întru nimic țeranului, de öre-ce l'a robit la Evrei, mai are și o înrîurire förte vätămătöre asupra agriculturai în genere. Intinderarea treptată a culturai tutunului a răpit altă dată multe brațe de la munca câmpului; unele sate aü părăsit cu desăvîrșire agricultura, așa că nu mai semănaü nici chiar porumb pentru hrană, nädăjduind ca să cumpere cele necesare pentru existență cu paralele de pe tutun.

(1) Одесскій Вѣстникъ, No. 140—141.

(2) Бессараб. Вѣдомости, 1889, No. 28.

«Proprietarii și arendași, lipsiți de brațe, fură nevoiți a micșora întinderea semănăturilor; prin orașe chiar, amplexiații și locuitorii în genere cu greu își găseau slugi, și chiar breslele indispensabile își vedură atelierelor golite de calfe și ucenici. Această perturbațiune în relațiunile economice n'a putut dura mult, cu atât mai mult că din exploatațiunea tutunului nu se folosiră decât Evreii. După un timp ôre-care, ținămintea, sleită și sărăcită, încet cu încetul s'a lăsat de cultura tutunului și în țările noastre cultura acestei plante a decăzut cu desăvârșire.»

Față cu această stare de lucruri, guvernul rusesc a crezut de cuviință să vie în ajutor culturei tutunului, cu atât mai mult că tutunurile din Basarabia câștigaseră un renume în Rusia. Pentru acest scop școala de agricultură din Chișinău creă o pepinieră pentru acimatisarea mai multor specii de tutun. De altă parte Departamentul de Agricultură din Petersburg a înființat importațiunea permanentă a semințelor de tutun din Havana, Virginia, Maryland, Turcia și Persia; acest departament, printr'o circulară datată încă de la 1860, a anunțat pe cultivatori că distribuesce gratuit sămînță de tutun. În Basarabia, în curgere de 5 ani, s'a distribuit sămînță pentru semănarea a 11.520 deseatine și, împreună cu sămînța, Departamentul de Agricultură, cu ajutorul poliției, a răspândit și o broșură rusescă privitoare la cultura tutunului. S'a mai luat apoi dispozițiuni privitoare la Evreii cari cumpără tutun de la țărani, interdicându-le visitarea satelor fără un răvaș de drum liberat într'adins. S'a trimis la Cuba un agronom specialist pentru a studia cultura tutunului.

Tôte aceste dispozițiuni bune n'aũ adus nici un rezultat folositor; țărani din Basarabia, necunoscând bômbă rusescă, n'aũ cetit broșura privitoare la tutun; iar Evreii, cu ajutorul mitel, aũ isbutit a face ca toate dispozițiunile privitoare la camătă să zacă în cartônele cancelariilor.

După darea de sêmă a Departamentului de Agricultură, recolta tutunului în Basarabia pentru cei trei ani din urmă a fost următórea :

	1893	Specii	1894	Specii	1895	Specii
<i>Basarabia.</i>	120.000 pud.	18	104.000 pud.	23	83.000 pud.	18
<i>Rusia</i>	4.957.707 pud.	48	4.130.246 pud.	—	3.918.349 pud.	—

Tabela acésta arată perfect ce rol puțin însemnat joacă acum Basarabia în producțiunea generală a tutunurilor cari se consumă în Rusia.

Pomicultura e o îndeletnicire foarte veche a locuitorilor din Basarabia. La nord până la Chișineu se cultivă mult prunele (perje), din cari însă nu se fabrică țuică, ci prunele, uscându-se, intră în comerț sub forma de aliment sănătos; se mai cultivă apoi *mere domnesci* și un alt soiū numit *figancă*.

În județul Hotin grădinile cu pomi încunjură nu numai curțile boerilor, ci fie-care căsuță sau colibă țărănească.

La sud, coloniștii Bulgari au imitat pe Români în acéastă privință și cultivă asemenea câte-va specii de pomi. Dar în acéastă parte a Basarabiei, clima și solul nu sunt tocmai propice pentru pomicultură.

La nord grădinile cu pomi sunt bine întreținute și aduc un óre-care venit; aceste grădini în general au fost instalate pe pământul proprietarilor de moșii, dar după o lege analogă cu legea noastră privitoare la răscumpărarea embaticului, s'au răscumpărat acum și sunt proprietate țărănească. Dispozițiunea privitoare la răscumpărarea embaticului datéază în Basarabia de la 24 Novembre 1834, și legea în acéastă privință a fost redactată în următorul mod laconic: «Grădinile cu pomi și vilele țăranilor stabilite pe pământul proprietarilor de moșii sunt și rămân proprietatea țăranilor, cari pot să le vîndă, având în cazul acesta dreptul de răscumpărare în prima linie proprietarul moșiei. Prețul răscumpărării se stabilește de comisiune.»

Grădinile cele mai bune și vaste sunt așezate pe malurile riurilor Prut, Reut, Nistru și Bicu. Cele mai renumite altă dată au fost ale lui Rosetti (cumpărate apoi de Englezi),

Dim. Balș (acum distruse), Galli, Ghenu, ale Principesei Sturdza, a bătrânului C. Casimir, a lui Românencu etc.

În totă Basarabia se numără peste 27.000 grădini cu pomi, ceea ce dă în termin mediu câte 12 grădini pe sat. Bulgarii și coloniștii Germani posedă peste 1.500 grădini.

Din toate aceste grădini, foarte puține sunt întreținute bine, și aceste din urmă se află în județele Hotin, Soroca și lângă Akkerman, Chișineu și Bender; restul sunt propriu zis nise livezi de pruni, cireși, vișini și meri.

Adese-ori vile au în mijlocul lor nucii mari și alți arbori, a căror umbră vatămă via.

Oricât de rău întreținute sunt aceste grădini, totuși rodul lor dă ore-care venit; merele și prunele din Basarabia se exportează în cantități mari în guvernământul Herson, unde prunele se usucă și în această stare intră în consumațiune. În guvernământul Herson, dincolo de Nistru, se află satul rutelesc Maiachi, unde se concentrează exportul merelor și al prunelor din Basarabia. La sud, anume în Bugéc, mână în mână cu pomicultura merge silvicultura. Acolo, aproape în fiecare grădină cu pomi roditori se cultivă și diferite specii de arbori. În această privință merită a fi menționată superba altă dată pepinieră din satul Manzăr, a Principesei Gagarin, fosta Comitesă Edling, născută Sturdza. Există acum pepiniere mai mult sau mai puțin bine întreținute și la alți mari proprietari, iar coloniștii Bulgari și Germani îngrijesc mult în grădinile lor fel de fel de arbori, fără însă a isbui să cultive într'un mod serios pepinierele lor.

După dările de sémă oficiale, proprietarii mari și țeranii din Basarabia posedă în zilele noastre în Basarabia peste 25.000 grădini cu pomi. Aceste grădini sunt împărțite prin județe în următorul mod:

În județul Chișineu 159 grădini la proprietari și 4.290 la țerani		
<i>Bender</i>	110	» 1.173 »
<i>Bălți</i>	180	600
<i>Orhei</i>	324	» 4.901 »
<i>Hotin</i>	228	» 4.881 »
<i>Soroca</i>	232	» 1.161 »
<i>Akkerman</i>	17	» 700 »
<i>Ismail</i>	23	495 »

În acest număr nu intră grădinile publice și cele de pe domeniile statului, precum și cele mănăstirești.

În toate aceste grădini se află, după arătările statistice oficiale rusești, 2,391.843 pomi roditori, 4.144 duși și peste 3.000.000 arbori de alte specii. (1)

Iată acum și prețul fructelor pe piețele Basarabiei pentru speciile cele mai răspândite :

FELUL FRUCTELOR	1892	1893	1894	1895
Prețul pe pud în ruble și kopeici.				
Cireșe .	— 60	1. —	1. —	1,75
Vișine .	— 50	1,25	2. —	1,75
Zarzăre .	— 40	—	—	—
Caise .	2. —	2. —	1. —	1. —
Persici	2,50	4. —	3. —	3. —
Prune negre .	— 30	— 75	— 75	—
Pere .	— 80	1. —	— 75	— 80
Mere .	— 60	1,40	1. —	1,20
Chizil .	— 30—40	— 30—40	—	—
Gutul .	—	5. —	4. —	5,50
Nuci (câte 1.000)	—	2. —	1,50	1,50
Struguri . .	— 80	— 75	— 80	1. —
Fragi	2,75	3,40	4,75	5,20

Dintre grădinile publice din Basarabia, cele mai spațioase și bine întreținute sunt : grădina publică din Chișineu (Cazeni sad.), grădina publică din Akkerman și frumoasa grădină din Bolgrad, precum și grădina Calmutsky din Bălți.

Viticultura. Românii de dincolo de Prut foarte de mult se ocupă cu cultura viței. Dintr'o scriere privitoare la viticultura în Basarabia, a d-lui Keppen, membru al Academiei din St.-Petersburg, precum și din alte scrieri (1), rezultă că vița a fost adusă în Basarabia de Genovesi, cari au sădit vița aci în același timp când au sădit-o și în Crimeea.

(1) Опытъ стат. опис. Нов. Края т., II, p. 223.

(1) Записки Им. Общ. сельскаго Хозяйства Кенепъ, 1843. N. I. Памятная книжка Бессараб. Генкинъ. 1862., Kraschewsky in Wapomnenie Budjaku.

(2) Путешествіе въ землю Буджакскихъ татаръ, 1768, p. 195, de Клементъ (traducțiune tipărită la 1783, St.-Petersburg).

Se constată asemenea din nisce chrisóve ale Hanilor tătăresci din secolul XIV, că deja în acest secol țeranii așezați pe malurile Nistrului aveau *tapii* asupra viilor lor; în secolul XVIII viile din Bugéc aparțineau Tătarilor și Clemant, în descrierea călătoriei sale prin aceste locuri, dice în această privință, că «strugurii sunt foarte dulci și sunt mulți, dar nu sunt lăsați ca să se coccă bine, și de aceea tocmai vinul e acru».

Intr'un memoriu al Colonelului Cornilovici se scrie că, pe la 1808—1810, la sudul țerii, pe lângă Akkerman, de-alungul Nistrului și Prutului, existau peste 1.994 de vii, cari toate aparțineau Românilor, după *tapiile* făcute pe numele unor Turci. Guvernul rus a rezolvat cestiunea privitoare la aceste proprietăți parte în folosul populațiunii indigene, parte în folosul statului, declarând toate viile asupra cărora nu existau *tapii* proprietatea statului. (1) Firesce că într'un timp foarte scurt toate aceste vii, declarate de proprietatea statului, s'au pustii și au perit.

După datele statistice oficiale, la 1819 mai existau în Basarabia peste 665 vii de ale statului și 1.332 vii particulare, în cari se făcea vin alb și negru:

In viile statului	6.588 vedre
particulare	. 40.606

Acastă cantitate de vin, arătată de Colonelul Cornilovici în memoriul său, de sigur că este greșită. Dinsul scrie în această privință următoarele:

«Afară de vinul care se exportă în orașele Ovidiopol, Tiraspol, Odesa, media vinului cules anual trebuie să fie ca de 60.000 vedre. Parte din acest vin se consumă pe loc, parte trece numai în Rusia. Vinul cel mai bun se face lângă Akkerman și, dacă ar fi îngrijit mai bine, ar fi și mai bun. Vatra de vin din Akkerman se vinde cu 3—6 ruble hârtie (acesta la 1820), iar prețul vinului din alte locuri este de 2—6 lei vatra.» (2)

(1) In archiva din Iași există un număr mare de dosare rusesce privitoare la viile dimprejurul Ismailului (Tucicov), pentru cari locuitorii se judecau cu statul. Dosarele acestea datează de la 1816—22.

(2) Памят. книж. пол. Корниловца.

La 1829, după propunerea *Ober-forschtmeister*-ului Comitele Paravicini, viile statului au fost vîndute pentru suma de 120.000 ruble (asignați) și au trecut în mâinile particularilor. Cea mai mare parte au fost cumpărate de cinovnicii ruși pe un preț de nimic.

Viile particulare pe aceste timpuri erau într-o stare înfloritoare, ceea ce arată că starea economică a Basarabiei în momentul anexării sale de către Rusia a fost foarte bună, decî în zadar istoricii oficioși ruși se căznesc a dovedi contrariul. Memoriile șefilor armatei rusești constată în unanimitate că armatele ruse, trecînd Nistrul, au găsit pretutindenea belșug și abundență în bucate și furagiă, pe cari le au rechiziționat.

Afară de numeroasele vii de lângă Bender, de-alungul Nistrului și Prutului, coloniștii Bulgari, Armeni, Tătari și moșierii, precum și mănăstirile, posedau numeroase vii. În apropiere de Chișineu, precum și în părțile Basarabiei de mijloc, viile produceau în genere vin bun, din care mai cu seamă era vestit vinul din viile de-alungul Ichelului, precum și vinurile mănăstirești. (1)

Starea actuală a viticulturii. După un calcul aproximativ există acum în Basarabia cel puțin peste 25.000 de vii, cari produc anual în termen mediu de la 2.500.000 până la 3.000.000 vedre de vin. (2)

De-alungul rîului Prut, pe lângă Sculeni, de-alungul Nistrului până la Akkerman, aproape nu există sat fără vii, iar unele sate se bucură de un produs anual de peste 50.000 vedre; așa de pildă la Fălești, tirgușor care a aparținut familiei Balș, proprietarul ridică altă dată ca dijmă peste 5.000 vedre.

Din datele statistice oficiale, acum trei-șase ani produsul vinului din Basarabia era următorul:

	Vedre
1851	3.000.000
1852	2.700.000
1853	2.650.000

(1) Articolul *Viticultura în Basarabia*, Calendar din anul 1837. Se menționează că în acest an existau în jud. Bender și Akkerman 50 vii de ale statului, 462 vii mănăstirești și 12.500 vii particulare, cari produceau anual peste 700—800.000 vedre vin.

(2) Журнал Минист. Государ. Имущ. 1861—1871. Бессар. Календарь 1891.

	Vedre
1855	1.960.000
1856	1.030.000
1857	1.700.000

După această treptată decădere a producțiunii, viticultura începui iarăși să progreseze, precum ne arată următoarea tabelă:

	Vedre
1875	5.800.000
1876 .	5.100.000
1877	6.300.000
1878	6.700.000
1879	5.800.000

De aci înainte începe iarăși regresul, datorat de o parte și filoxerei, care începui a bântui în Basarabia. Iată produsul total al anilor din ultima decenie:

	Vedre
1890	2.700.000
1891	3.800.000
1892	3.700.000
1893	4.000.000

La sudul Basarabiei, în cele trei județe anexate de Rusia pe temeiul Tractatului din Berlin, viile se cultivă pe lângă Chilia și Ismail, iar produsul total a acestor vii se urcă la 300.000 vedre. La Ismail acum e sediul Comitetului filoxerie din Basarabia. (1)

Producțiunea vinului în Basarabia se împarte după localități în următorul mod:

	Vedre de la — până la
Pe Prut	450.000 — 600.000
Pe Nistru	300.000 — 400.000
Jud. Chișineu	4.350.000 — 4.400.000
Nordul Basarabiei	2.400.000 — 2.450.000

(1) Comitetul acesta are în fruntea sa oameni erudiți în această ramură, ca d-nii Recalo, Crasilnicoff și alții.

	Yedre de la până la
Basarabia de mijloc .	2.70.000— 2.80.000
Coloniile germane	300.000— 500.000
„ bulgare . .	200.000— 300.000
Jud. Akkerman	270.000 — 450.000

Modul de a cultivă vița desparte Basarabia în două regiuni (2): Unele din vii, cu tăietura scurtă, precum se taie și la noi, posedă peste 5—7.500 buturugi pe deseatină de suprafață (aproximativ 4 pogone). Acest fel de cultură se practică pe lângă Akkerman și Bender; asemenea și în sudul Basarabiei, din cauza lipsei de haracli, fie-care buturugă, pentru a fi menținută vertical, se lăgă cu o viță mai lungăreță și apoi trece la altă buturugă vecină, cu care se lăgă a doua oră. Viile ast-fel cultivate nu produc pe deseatină mai mult de 400 vedre vin și prețul vinului nu se urcă peste 75 kop. ori 1 rublă vadra. Alt mod de a cultivă, numit modul moldovenesc, constă în a nu lăsa pe fie-care buturugă mai mult de 10—15 vițe lungărețe, cari se lăgă pe mai mulți haracli, înfipti circular împrejurul centrului plantei. Viile cultivate în acest mod au câte 1.200 rădăcinii pe deseatină și produc anual 500—700 vedre vin cam mediocr, acru și al cărui preț nu se urcă mai sus de 25—75 kopeici vadra pe loc. În viile cultivate moldovenesc adese-ori se pot vedă butuci vechi, cari dau câte 5—6 vedre vin fie-care. Pozițiunea viei, cōsta de dēl sau vale, direcțiunea spre răsărit sau apus, mēdă-qi sau mēdă-nōpte, calitatea solului, firesc cā ridică sau scad valōrea viei. Cele mai bune vinuri din Basarabia se fac lângă Akkerman, și anume în următōrele locuri: lângă satele *Șaba*, *Carmaz*, *Purcara*, *Ciuburcea*; lângă Chișineu, pe lângă *Malina*, *Varzaresci*, mănăstirea Hârjauca, Herbovț, *Lăpușna*, *Hidighiș*, *Trușani* etc. Asemenea sunt multe vii bine situate de-alungul Prutului.

Dar ori-cum, județul Akkerman produce cele mai bune vinuri din Basarabia.

Lipsa unei zone vinicole în Rusia — care nu posedă localități vinicole decât în țările cucerite pe câmpul mai mult

(2) *Viticultura în Novo-Rusia* de C. Tardan.

diplomatic decât de război, precum sunt Caucasul, Crimeea și Basarabia,—face ca vinurile din Basarabia să aibă un de-bușeu mare pe piețele Imperiului Rus. Rusia bea vinuri falsificate; dar și pentru aceste vinuri, în afară de esențe, tre-bue totuși o picătură măcar de vin natural. Vinul negru din județul Akkerman se vinde la Odesa drept adevărat *Bordeaux* și se plătesce cu 4—8 ruble vadra. La Moscva, din aceste vinuri se fabrică Sauterne, șampanie și vinuri de Rhin. După analiza vinurilor ce se culeg în Imperiul Rus, vinurile din Basarabia (după tărie) sunt clasate în următo-rul mod:

<i>Vinurile din Crimea</i>		<i>Vinuri de Don</i>	
Negre	10,°/o—14,°/o	Negre (Țimleanse)	8,°/o
Albe	11,°/o 16,°/o	Alb de (Don)	9,°/o
Dulci	10,°/o—15,°/o		
<i>Vinuri din Basarabia</i>		<i>Vinuri de Caucas</i>	
Negre	10,°/o—11,°/o	Negru (Cachetin)	9,°/o—14,°/o
Albe	11,°/o 12,°/o	Alb . . .	11,°/o—14,°/o
		Negru (Chizlear)	10,°/o—14,°/o

În Basarabia se cultivă următoarele specii de viță: *mușcat negru* și alb; *Isabelle*, cu gust de zmeură, de coloré ne-gră; *Tocai* cu bob mare; *la bonne roussette*, dă vin de o coloré roșă; *negru afundat*, cu bob mărunț, cójă grósă; *les doigts des dames*, cu bob lungăreț, diafan; *pómă-córănă*, cu bob mare; *pómă-tivda* sau *póma fetei*, cu bob mărunț, alb, fórte dulce; *mușcat de Crimea*; *póma epurelui*, mărunț negru; *pómă păsărescă*, mărunț alb; *pómă de Țarigrad*, verde bob, cójă grósă; *fișa-caprei*, verde deschis, lungăreț; *Risling*; *Alvarni* (le traminer); *Serecsia* (malvoisie); *Bordeaux*; *Ochiul-Boului*, *Madjorcă*, *Tămâioasă*, *Flega*, *Ciauz*, *Parmac-Usum*, *Pómă-de-Akkerman*.

Așa dar viticultura în Basarabia este, incontestabil, una din ramurile de căpetenie ale agriculturii. Comerțul vinului, precum vom vedé în capitolul privitor la această producțiune, aduce folóse însemnate locuitorilor și vinurile din Basarabia, cari până dēunăđi nu se vindeau decât pe piețele Rusiei, acum încep a se exportă și în Europa. Așa de pildă în anii 1891—93 vinurile din Basarabia au ajuns să se vîndă în

Francia, și la ultima expozițiune națională din Bucuresci, organizată de societățile noastre cooperative, unele vinuri din Basarabia au fost bine apreciate.

Acest izvor de avuție se află însă acum amenințat de filoxeră. Gróznicul parasit a apărut pentru întâia dată în județul Orheiū în vile din satul Teleșeva ale d-lui I. V. Cristi. Descoperirea lugubră a fost făcută de către entomologul A. Poghibeu, care a dovedit cum că filoxera a fost adusă aci din Erfurt, de unde proprietarul și-a importat pe la 1886 nisce vițe decorative. Curióasă coincidență! Familia Cristi este una din acele familii vechi boeresci, cari, rusificându-se, au devenit în Basarabia mai ruse decât Muscalii, ura lor în contra elementului indigen al țării este cunoscută în Basarabia; a trebuit deci ca tocmai pe moșia unei atare familii boeresci să-și facă cuibul un parasit gróznic, menit a aduce nenorocirea țării întregi!

Din Teleșeva filoxera în curînd s'a întins peste întregă Basarabia, pentru că din via lui Cristi se cumpărau mereu vlăstare tinere de răsad. În curînd după această existența filoxerei s'a constatat într'un mod oficial.

Societatea basarabénă a agricultorilor (бессарабское общ. сельскихъ хозяевъ), vestită de aparițiunea gróznicului parasit, a fost imediat convocată de președintele său, d-l C. V. Leonard, care a recomandat societății patru persoane pentru a formă o comisiune filoxerică. Acești patru au fost d-nii C. D. Kiriac, I. V. Cristi, P. E. Leonard și Neruceff. Comisiunea, alcătuindu-se, a ales de experți pe A. Covalevsky, profesor de Universitate, și pe Generalul Raewsky, președintele comisiunii filoxerice din Caucas. Acești domni au elaborat un regulament privitor la combaterea flagelului. Ca metodă pentru a vindecă răul s'a admis mijlocul drastic: distrugerea viilor atacate de filoxeră, iar pentru despăgubirea proprietarilor s'a admis asigurarea mutuală a viilor. Pentru acest din urmă scop, societatea agricolă a votat un impozit de 20—40 kopeici pe deseatina de vie, admitînd prețul de asigurare pentru deseatina de vie distrusă de la 200 până la 400 ruble hârtie.

Mulțumită măsurilor energice de o parte, iar de altă parte mulțumită activității competente a ómenilor chemați de a se lupta cu filoxera, precum au fost d-nii Recalo, Braga

Crasilnicoff, etc. cercul atins de parazit s'a putut circumscrie, așa că răspândirea gróznicului flagel este ori-cum zădărnicită.

Afară însă de filoxeră mai există în Basarabia și o altă bôlă a viei, anume *mildew*. Se scie că această bôlă a viței s'a adus pe la 1878 din America, iar pe la 1881 mildewul a fost dejă descoperit prin viile Peninsulei Balcanice. În anul 1885 entomologul Crasilnicoff a constatat pentru întâia dată existența mildewului în viile de lângă Leova în Basarabia. În curînd după această descoperire, existența mildewului s'a constatat aprópe în toate viile Basarabiei. Mildewul, vătămînd vița, paralizéază planta într'atît în cât nu numai că micșorează cantitatea vinului cules, dar și influențéază asupra calității sale; când bôla acesta atacă numai frunzișul viței, și atunci dejă se simte înrîurirea sa vătămătoare asupra organismului întregéi plante; iar când mildewul a atacat vița în timpul cécerei strugurilor, atunci bóbele strugurilor nu se desvoltă și sucul lor lipsește de zahăr. Acesta din cauză că parazitul vegetal, atacînd frunzele plantei, îngreuiază respirațiunea sa și prin urmare opresce înmagasinarea carbonatului. Sucul strugurilor e lipsit prin urmare de ingredientul care e baza zahărului. De aceea tocmai viile atacate de mildew dau un vin acru și de o calitate inferióră. Chiar vinurile superióre provenite din viile bolnave de mildew perd buchetul și în general valórea lor.

Ori-cum însă, mildewul nu e așa de periculos pentru viță ca filoxera. În Basarabia combaterea mildewului se face în următorul mod: se întrebuintéază un anume medicament, datorat d-lui E. D. Recalo și care constă într'un lichid compus din 2½ livre de *cuprum sulfuricum* disolvate în 4 livre de apă caldă. Acestă porțiune se amestecă apoi cu 17 vedre de apă și servește pentru vindecarea a patru pogóne de vie. Cantitatea de 17 vedre costă 1 rublă 55 kopeici, iar pentru aplicarea medicamentului se întrebuintéază munca unui singur om.

Vindecarea viței se face de patru ori pe an, începînd cu luna Maiu, și aplicarea medicamentului prin stropitoare se practică pe timp uscat și lin.

Stîrpirea mildewului se practică în Basarabia numai de către proprietarii mari, țeranii încă nu s'au convins că bôla acesta se datoresce unei ciuperci parasite, ei cred că viile

lor sufăr de un fel de «cătă négră». Acéastă părere greșită nu s'a putut combate, din cauză că cuvîntul tipărit nu răsbește în Basarabia printre țeranî și, chiar dacă ar fi răsbit, ei necunoscînd limba rusescă, ori-ce broșură sau carte în acéastă limbă e pentru dînșii ca și limba păsărescă. Comisiunea filoxerică s'a încercat a răspândi printre țeranî nisce broșuri privitoare la mildew, dar toate aceste broșuri rusesci au fost întrebuințate pentru țigări, drept foiță.

Sericicultura. Cultura vermilor de mătase este puțin răspândită printre țeranîi Românî, Rutenî și Bulgari din Basarabia. Cu acéastă îndeletnicire se ocupă în special populațiunea femeiască din județele Bălți, Soroca, Orheiū, precum și alocurea prin coloniile din sudul țerii.

Sericicultura este o ocupațiune destul de veche a țăraniîi basarabene, și borangicul intră altă dată ca o stofă indispensabilă pentru îmbrăcămîntea femeiască. De la Românî borangicul s'a răspândit și printre Rutenî. Turcii de lângă Akkerman de mult dejă se îndeletniciau cu creșterea dușilor, cari s'au conservat și până acum în sudul Basarabiei. Fructul negru al dușilor viticultorii de pe acolo au obiceiū de a-l culege și de a-l presă apoi împreună cu strugurii negrii, pentru a da vinului o colóre mai închisă.

Sericicultura în Basarabia în zilele noastre e în deplină decadentă; asemenea și plantațiunile dușilor, lăsate în voia întîmplărilor, deper și dispar. Confecționarea borangicului acum patru-deci de ani, după statistica oficială, eră următorea: (1)

La 1850 s'a cules borangic	1.400 livre
1851	1.121
1852	500
1853	300
1855	250

În anul 1877 s'au cules abia 10 $\frac{1}{2}$ puduri de mătase, și anume lângă Chișineū și Akkerman, precum și în coloniile bulgare. (2)

În zilele noastre mai există lângă Ismail și Chilia grădini

(1) Articolul d-lui *Denging*, Журн. Минист. Глагол, II, 7, 1855.

(2) *Носовский Календарь* 1897.

frumóse cu duđi și, după spusele unora, în sudul Basarabiei sunt cel puțin 50.000 de copaci de acéstă specie. Cu tóte acestea fabricarea borangicului este părăsită atât de coloniști, cât și de Românî. O baniță de gogoși de mătase se vinde în Basarabia cu 3—4,50 ruble, iar dintr'o baniță se torc 70—90 *solotnici*, adecă 280—360 grame mătase. (1) Pentru un kilo. gram de ață de mătase se plătesc 20 ruble. Țărancele însă nu fac comerciũ cu borangic, ci îl confecționéză pentru trebuințele casei.

Cultura plantelor manufacturale și medicamentóse. Clima Basarabiei e favorabilă pentru cultura mai multor plante fositoare manufacturei și drogheriei, dar populațiunea agricolă, sărăcită de starea actuală a lucrurilor, nu se ocupă decât cu munca agricolă circumscrisă în cerul îngust al exploatațiunii unui număr fórte restrîns de plante.

Din plantele *uleióse*, la nordul Basarabiei se cultivă *inul*, mai cu sémă pentru ața de pânză. În Bugéc *inul* se sémă la câmp, dar adese-orî se înăbușe cu buruieni și, din cauza lipsei de brațe, se cosesce, ceea ce dă un produs fórte mediocru. Cu tóte acestea recolta dă adese-orî 16 : 1 și acum câți-va ani proprietarii mai semănaũ lanuri întinse de in pentru sémînță, care se exportă prin Odesa.

Cânepa se cultivă asemenea în proporțiuni fórte mici.

Macul se sémă în grădini, pe lângă prisăci, mai cu sémă de Ruteni. Recolta macului e fórte bună tot-deauna.

În general, atât *inul*, cât și *cânepa*, în Basarabia, se cultivă acum numai pentru trebuințele casnice. După dările de sémă pentru anii 1890—93, din Basarabia s'a exportat la Odesa următórea cantitate de sémînță de *in* :

1890	15.000 pud.
1891	17.000
1892	23.000
1893	17.500

Iar firele de in și cânepă nu se exportă de loc, fiind întrebuințate pe loc pentru trebuințele interne. În economia generală a Imperiului Rus, în acéstă privință Basarabia nu

(1) Zolotnic = 4,26552 grame.

jocă absolut nici un rol, căci Rusia în anii arătați mai sus a produs:

In anul 1892 .	14.530.000 pud.	sămînță în
	9.064.247	cânepă
1893	22.619.000	în
	15.864.000	cânepă
1894	25.111.000	în
	15.602 200	cânepă

Flora Basarabiei e avută în plante manufacturale, dar din cauza lipsei de brațe și de industrie locală, aceste plante cresc în stare sîlbatecă. Vom înregistra aci unele din aceste plante folositore. Așa de pildă e foarte răspîndită *poma-cănelui* (carateus), care crește în județul Bender, pe malurile Nistrului, pe lângă Chițcani, Todora, etc., sîmînța acestei plante dă colorile năgră și verde superbe; *sumach* (rus, cotinus), căruia i se dîce de popor *scumpie* și cu care se dă pelei colóre galbenă și verde foarte frumoasă. Din plantele colorante locuitorii nu se folosesc decît de: *droghîța*, din care se fabrică colórea galbenă; de *savur* (origani vulgaris) pentru fabricarea colorilor roșie și năgră; de rădecina plantei *naramdji*, care dă colórea carmen, etc. Din *plantele medicamentóse* se cultivă manta, reținul, érba Sf. Ion sau precum îl dîce Românul din Basarabia *jaleșul de câmp* (salvia), *cicórea*, *romănița* etc. Culegerea buruienilor se face de către babe, carî se și ocupă prin sate cu meșteșugul doctoricesc, vîndînd și la drogherii *rădecina dulce* (radix Liquiritis) și altele.

Albinăritul a fost o îndeletnicire foarte veche în Basarabia. «Cu mult înainte de colonizarea romană, dîce ilustrul nostru istoric și filolog d-l B. P. Hasdeu (1), Dacia eră deja vestită prin albinetul său, căci pe timpul lui Erodot Tracii spuneau cu emfasă Grecilor că pe aici nu pot străbate de mulțimea albinelor.»

În zilele noastre albinăritul nu mai este o îndeletnicire răspîndită și nici că constituie o ramură serioasă de industrie. Cu albinăritul se ocupă țeranii de prin județele păduroase de la nord, pe unde împrejurările vieții rurale mai permit agri-

(1) *Etymologicum Magnum*, t. I, p. 741—752.

cultorului îmbătrânit să se dedeă acestei ocupațiuni pacifice. Cu albinăritul se ocupaū prin sate bătrânii retrași din viață ca veterani ai muncii, călugării, popii.

La sud, în partea câmpoasă, albinetul apröpe a dispărut. Cu töte astea bătrânii răzeși de prin județul Orheiului povestesc că ei au apucat încă pe când albinăritul erä förte răspândit pe la sate. Din scrierea Colonelului Cornilovici reese, că în adevăr pe la 1818 în sudul Basarabiei, adecä tocmai pe acolo unde în zilele nöstre apröpe de loc nu mai existä albinăritul, și anume prin județul Bender și Akkerman, erau peste 153 prisäci cari posedau 19.409 stupi și produceau pe an 6.273 puduri de miere și 1.275 puduri de cörä. În același memoriu al lui Cornilovici gäsım arătarea că produsul albinetului din Basarabia pe aceste vremuri se exportä din țerä. Nimicirea pădurilor, seceta din acöstä causä, precum și sbuciumările politice au făcut încet cu încetul ca acöstä pacinicä indeletnicire să decađä; iar apoi, când s'au inventat stearina, parafina și cele-lalte, deși prețul pe cörä n'a căđut, dar cererea ei s'a micșorat mult. După arătările statisticei industriale a Rusiei, vedem că Basarabia exportä altä datä în Austria :

Miere la 1845 .	1.770 pud.
» 1852	1.740 »
1853	765

Și anume în curgere de dece ani s'au exportat 4.275 puduri de miere. Prețul mierei pe atunci erä de 3 – 6 ruble pudul.

În ceea ce privesce cöra, apoi o parte însemnatä se întrebuință de țerani pentru fabricarea lumınărilor ordinare de cörä, iar o parte se vindeä pentru fabricarea lumınărilor bisericcesci. Aceste lumınări se fac și acum de către o fabrică din Chișineu, care produce anual peste 1.400 puduri de lumınări de cörä, al căror preț se urcă la 20.000 ruble. Fabrica de lumınări din Chișineu este supusä supravegherii directe eclesiastice.

Altä datä, adecä pe la 1860, lumınările de cörä fabricate la Chișineu se exportaū și în Moldova și, din vechile dări de sémä privitoare la export, se vede că Moldova importä din Basarabia anual peste 1.000 puduri de lumınări de cörä. Prețul cerei la Chișineu pe la 1860 erä de 16—30 ruble pudul.

În Țilele noastre albinetul în Basarabia produce anual miere pentru suma de 4.000 ruble și cêră pentru modica sumă de 3.000 ruble.

II.

SILVICULTURA.

După o lucrare specială (1), pădurile Basarabiei ocupă o suprafață de 252.000 deseatine; o altă lucrare rusescă arată acest spațiu de 288.091 $\frac{1}{4}$ deseatine. Această cantitate de pădure se împărția acum două decenii în următorul mod după județe:

Județul Hotin.	47.481 $\frac{1}{2}$
Soroca	25.403—
Bălți	22.600—
Orhei	78.394—
Chișineu	78.123 $\frac{3}{4}$
Bender	31.945 $\frac{1}{4}$
Akkerman	4.144—

Acum, după două-deci de ani, din aceste păduri n'a rămas în picioare decât cel mult jumătate, și încă din cele rămase cea mai mare parte nu sunt decât păduri tinere, neîngrijite și compuse în genere de lemn de foc, iar nu de construcțiune.

Stîrpirea acestor păduri seculare a adus mare nenorocire asupra Basarabiei; de atunci de când s'a nimicuit aceste păduri clima țării s'a schimbat spre defavoarea omului și natura se răsbună în contra risipei necumpănite ce s'a făcut cu tesaurul îngrijit și crescut de ea cu atâta cumpătare.

Pădurea, codrul verde și des a fost tot-deauna «frate cu Românul» și Românul iubiă și iubesc pădurea, care merită de a fi iubită și îngrijită, căci e plăcut și sănătos de a

(1) D-l Tengoborsky în *Etudes sur les forces productives de la Russie*, p. 75, arată în Basarabia 255.000 deseatine pădure; d-l Strucoff în *Dorea de sêmă a inspecțiunii agricole din sudul Rusiei* arată aceste păduri de 270.000 deseatine. Ori-cum, părerea noastră este că ambele cifre sunt exagerate; ați Basarabia nu posedă decât 13.602 deseatine păduri cari aparțin statului și mult 120.000 deseatine păduri aparținând particularilor. Iată dar în ce gróznic mod s'a stîrpit pădurile în Basarabia în curgerea ultimului pătrar de secol.

trăi lângă pădure. Cele-lalte două mari spațuri, pe cari le posedă natura, deși sunt mai bătătore la ochi—marea și munții,— totuși nu se pot compara cu pădurea, cu codrul. Marea ne domină, ne uimesce, ne absoarbe prin mărimea sa; sgomotul valurilor sale ne asurdesce, ne face să simțim micimea noastră; marea pare că se unesc la orizont cu cerul; același aspect îl are și șesul. Munții ne uimesc asemenea ne lasă în extas la prima vedere, dar apoi ne subjugă, ne opresc a privi cerul la orizont, ne impresoră, ne mărginesc spațiul. Singură pădurea pare proporționată cu firea mărginită a omului pe pământ. Pădurea posedă toate farmecele, pentru a corespunde dorințelor noastre. Copacii săi sunt destul de înalți pentru a ne fărmece prin maiestosa lor mărime. Pătrundând cu privirea noastră în desișul codrilor, ochiul descopere colonadele nemărginite ale trunchiurilor, cari se perd în perspectivă.

Frumusețea țerii românești de la Nistru și până la Severin a fost tot-deauna pădurile sale mărețe, codrii săi verzi; și frumusețea unei țări nu este lucru mic, căci și această frumusețe cumpănesce ceva în mindria locuitorilor. Ea este o verigă mai mult, care ne lăgă pe toți de patria noastră comună. Despre ce ore fie-care din noi își aduce aminte în exil? Despre acele locuri unde a copilărit, unde a fost casa părintească, de pe ferestra căreia se vedeă grădina cu pomi, iar dincolo de grădină pădurea, codrul verde!

Se dice, cu drept cuvânt, că locuitorii muntenii și codrenii sunt mai nebiruiți, mai rezistenți în fața unei invasiuni străine, că ei cu greu își plăcă grumazul sub jugul unei tiranii, ei rămân tot-deauna mai neatârnați, mai caracteristici decât locuitorii din vâl. Și acesta e și firesc lucru; viața pentru munteni și codreni e mai plăcută, are mai mult farmec, și apoi în vinele lor curge o vlagă mai caldă, mai oxigenată.

Istoria nămurilor ne arată pe globul nostru o mulțime de regiuni, altă dată înfloritoare, vestite prin civilizațiunea lor și cari apoi s'au prefăcut în nise pustietăți sterpe, acoperite cu ruine. Popóarele cari au locuit aceste regiuni le-au pustiit, le-au prefăcut în câmpii aride, unde ochiul omului n'are asupra ce să se oprască, unde imaginațiunea locuitorilor nu mai póte găsi nimic pentru a se desvóltă. De

Biserica Sf. Dumitru din Orheea, zidită de Vasile Lupu, Domnul Moldovei (1631—1654).

aceea tocmai mare crimă comit aceia, carî, fără cumpătare, cu singurul scop de a se înavuți, devastă țera lor, despu-iând-o de păduri, prefăcînd tesaurele sale naturale în banî, fără a se gândi măcar că generațiunile viitoare îi vor blăstemă, pentru că nu vor moșteni decăt pustietăți sterpe, câmpil aride, climă uscată și, prin urmare, miseria și deso-ațiunea.

Spațiul cel mai avut în păduri și codri, care a mai rămas în Basarabia, se află ađi spre mijlocul acestei părți din vechia Moldovă, și anume în județele Iași, Orheiū și Chișineū. Aci pădurile încep de pe platoul din înălțimea Măgurei, de lângă Tescurenî și Bachmul, și din acest punct se despart în două părți, scoborînd înălțimile. Una din aceste părți are o lărgime ca de 10 kilometri și se întinde spre răsărit până pe la Orheiū și Criulenî, unde se împreună cu pădurea ce crește pe malurile Nistrului, iar din altă parte până pe la Chișineū. Acastă întindere de păduri, altă dată seculare, are cel puțin 80 kilometri în lungime. Altă parte, care se îndreptă spre mēdă-đi, are o lungime de vre-o 20 kilometri și este întretăiată cu văile și rovinele mai multor riuri, precum Cogălnic, Botna, etc.

Afară de aceste două ramure principale de păduri, în județul Hotin, tocmai la granița austriacă, mai există o întindere de păduri ca de vre-o 40 kilometri în lungime și 10 kilometri în lărgime; dar aceste păduri, altă dată seculare, astăđi sunt devastate și într'o stare cāt să pōte de miserabilă. În județul Soroca asemenea mai există o pădure mare întresatele Solonețu, Unchitesci, Dobrușa și Cuguresci. Asemenea întregul spațiu dintre Prut și Nistru în direcțiunea tirgușorului Lipcanî și până la satul Babina de pe Nistru, precum și de la tirgul Fălesci până la Atachi, și chiar până aprōpe de satul Badicenî, este acoperit cu nisce păduriști, despărțite unele de altele prin vii și lunci. De-aci înainte până la Orheiū, unde altă dată cresceau nisce codri vestiți, ađi orizontul e deschis larg și descoperit. Pe Nistru păduriștea apare din nou la Rezenî și acopere câmpiile până pe la Criulenî, apoi se întinde până la vechii Dubasari, trecēnd prin urmare în județele Soroca și Orheiū, iar de aci în județele Bender și Akkerman.

Partea cāmpōsă de la mēdă-đi (Bugēcul) are abiă pe alo-

curea rămășițe din vechile păduri. Așa de pildă mai există nisce parchete pe lângă colonia germană Crasna (40 deseatine), păzite bine de țăranul german cumpătat și cu minte, altele pe lângă satul german Kulm și pe lângă colonia Leipzig, o mică pădure de stejari lângă satul Bolboca, pe șoseua cea mare dintre Chișineu și Bender, apoi grupuri de arbori între Bender și satele Caușani, Cașcalia, și nisce codri lângă satele Ciuburcea și Purcari.

Pe malurile Nistrului de lângă Bender până la Carmaza, mai există nisce păduri ale statului, precum e pădurea numită Valea-Turcului, în întindere de peste 470 deseatine, alta numită *Stenchi* sau Zidul-Verde, în întindere de peste 70 deseatine, pădurea Ciuburcea și trei parchete lângă satul Talmazic, un parchet de vre-o 30 deseatine și altul de vre-o 44 deseatine, și în fine codrii Tusculi-murta, de vre-o 36 deseatine, lângă Ermoclia.

În Bugéc, atât coloniștii Germani, cât și guvernul pun mari silințe pentru a redă localității o parte din vechile sale păduri. În aceste câmpii arse de soare, omul, speriat de opera sa și simțind remușcarea conștiinței, se sforțează prin urmare de a repara greșala generațiunii trecute. Dar câte sacrificii, câtă muncă și cât timp vor trebui, pentru a obține într'un mod imperfect ceea ce Dumnezeu dăduse acestei țări într'un mod gratuit prin legile imuabile ale naturei!

Se obiectează de către unii că solul Bugécului ar fi neapt pentru creșterea pădurilor; dar această obiecțiune nu se poate considera de serioasă, căci se știe că solul n'are decât o influență secundară asupra existenței pădurilor, pentru că nu există propriu zis pământ, fie cât de sărac, care să nu convie unei specii oarecare de arbori.

Pădurile de la nordul Basarabiei se compun în general de stejar (*Quercus robur* și *Q. pedunculata*), pe alocurea amestecat cu fag, ulm, carpen, ulm (*pendulus*), frasin, anin; în pădurile județului Hotin cresc mestécănușul, pînul sălbatic; iar prin bălți și pe malurile râurilor chizilul (*cornus mascula*), *rhus coriaria*, *rhus cotinus*, *rhamnus catarthicus*, *arbutus unedo*, *arbutis uva ursi* sau *Autostophilos* (raisin d'ours), căruia Români îi zic poma ursului, *sambucus ebulus*, *samb. acemosa*, vi-

burmum lantana, salcea, salix triundra, s. aurita, s. caprea, s. purpurea.

În județul Iași, pe drumul de la târgul Fălescilor spre Prut, câmpiile, cât pôte cuprinde ochiul, sunt acoperite cu *prunus spinosa*, pe care țeranii se încercă a-l nimici cu ajutorul focului.

După o serie oficială rusescă, cantitatea pădurilor existente în Basarabia este arătată în următorul mod :

	Deseatine
Pădurile proprietarilor și răzeșilor	221.696 $\frac{3}{4}$
mănăstirilor străine	40.933 $\frac{1}{2}$
mănăstirilor neînchinat	5.322 $\frac{1}{4}$
statului	13.602 —
orașelor (1)	450 $\frac{1}{4}$
coloniilor	166 $\frac{1}{4}$

Aceste păduri se împart după județe în următorul mod (după cadastrul oficial) :

Județul Hotin.

Pădurile proprietarilor și ale răzeșilor	40.444 deseatine
mănăstirilor închinat	3.105 $\frac{1}{4}$
statului (acum particulare).	1.929 $\frac{1}{2}$

Județul Soroca.

Pădurile proprietarilor și ale răzeșilor	20.038 $\frac{1}{4}$
mănăstirilor închinat	4.863 $\frac{1}{4}$
neînchinat	269 $\frac{1}{4}$
orașului .	237 $\frac{1}{8}$

Județul Iași.

Pădurile proprietarilor și ale răzeșilor	19.740 $\frac{1}{2}$
mănăstirilor Moldovei .	2.859 $\frac{1}{2}$

Județul Orhei.

Pădurile proprietarilor și ale răzeșilor	67.643
„ mănăstirilor închinat	6.098
neînchinat	3.653

(1) Aceste păduri aparțin orașelor Soroca și Bender.

Județul Chișineu.

Pădurile proprietarilor și răzeșilor	. 55.609 $\frac{1}{4}$ deseatine
» mănăstirilor închinat	. 22.514 $\frac{1}{2}$

Județul Bender.

Pădurile proprietarilor .	. 17.225
statului	13.241 $\frac{1}{4}$
mănăstirilor închinat .	1.265
orașului	213

Județul Akkerman.

Pădurile mănăstirilor închinat	228 $\frac{1}{4}$
» neînchinat	400
coloniilor	166 $\frac{1}{2}$

Din acéastă tabelă oficială reese că Basarabia posedă încă o suprafață de peste 288.091 deseatine acoperită de păduri.

Cele mai bine conservate păduri din Basarabia sunt ale statului, iar în al doilea rînd vin pădurile mănăstirilor.

Din pădurile statului, cea mai frumoasă este pădurea de lângă satele Copanca și Chițcani.

Restul pădurilor din Basarabia se află într'o stare deplorabilă, și cele mai rău îngrijite sunt pădurile răzeșilor. Fie-care din acești mici proprietari taie pădurea sa fără nici o pricepere, fără a se gândi la viitor, și nici o dispozițiune legală nu există propriu dis pentru a pune capăt acestor devastățiuni. (1) Din lipsă de pămînt pentru arătură răzeșii stîrlesc pădurea, iar în păduriște lasă ciréda satului să pască; mulțumită vitelor, păduriștea se transformă în curînd într'un câmp sterp, acoperit cu buturugi și buruien.

În genere vorbind, păduri seculare nu mai există de loc în Basarabia, și cele mai bine îngrijite din județele Hotin, Orhei, Chișineu, abia posedă grupuri de arbori de 100—150

(1) Și când îți aduci aminte că vechia lege romană, legea salică, pedepsea cu aceeași amendă atentatul în contra unui arbore ca și în contra unui om. Legea *ripuara* eră și mai riguroasă. La Lombardi ea prevedea tăierea pumnului aceluia care a tăiat un arbore.

anl. Proprietarii pădurilor împart pădurea în parcuri, cari se taie apoi din 25 în 25 ani, termenul cel mai lung. Firesce cum că acest termen nu este îndestulător pentru deplina dezvoltare a unor lemne de construcțiune; dar nici acest termen, abia suficient pentru creșterea unor arbori buni pentru lemn de foc, nu se prea observă.

În genere, lucrurile în Basarabia se petrec ast-fel: de obicei țăranul, constrâns de nevoie, se prezintă la proprietarul pădurii și-i plătesc 2—3 ruble pentru dreptul de a tăia și a încărcă un car de lemne. Țăranul încarcă carul bine, apoi pe drum spre târg împarte lemnele tăiate în două care. Ajungând la târg, el se oprește la vre-un han, unde pentru adăpost și un pahar de rachiu, plătesc cu lemne din car, iar restul îl încarcă «coțcărește» și după acesta se oprește deja în mijlocul pieței, expunând marfa la vânzare. La târg fie-care car se vinde cu 3—4,50 ruble. Firesce că câștigul țăranelui nu e mare; munca sa în pădure, drumul greu spre târg, cheltuielile la han—tote, luate la oaltă și socotite cinstit, dovedesc că numai și numai cu «coțcăria» a mai ajuns dînsul să nu fie în pagubă. Dar dacă câștigul său nu e mare, pagubele în economia țării sunt imense; din cauza gospodăriei destrăbălate a omului, în zilele noastre toate pădurile particulare din Basarabia sunt rău vătămăte și deja acum se simte lipsa de lemne pentru construcțiune, cari nu se mai află decât în pădurile statului.

Tristă și desolătoare e priveliștea unui spațiu, altă dată ocupat de o pădure seculară și care astăzi ni se prezintă pe ici pe colea acoperit cu buturugi găunose, abia îmbrăcat cu o vegetațiune miserabilă. Firesce că odată cu disparițiunea pădurilor s'a schimbat și clima, aerul perdând umiditatea, iar isvórele secând și nivelul rîurilor scădând.

Mai cu sémă au perit aproape cu desăvîrșire codrii frumoși de pe malurile Bîcului, de lângă Chișineu și în județul Soroca, pe lângă satele Văscauteni, Temeleuți, în județul Orhei, pe lângă orașul Orhei. Lângă acest oraș s'a creat industria varului, care a și fost cauza distrugerii vesițiilor codri de la Orhei.

Buturugile colosale și lemnul împetrit, ce se găsesc în părțile de la sud a Basarabiei și despre cari scriu d-l Stru-

coff și inginerii Culzin și Bleda în cartea *Pădurile Basarabiei*, dovedesc că și în această parte a Basarabiei existau altă dată păduri întinse.

Bătrânii din județul Akkerman povestesc asemenea că părinții lor își aduceau aminte despre existența unor codri pe acolo pe unde astăzi nu există decât câmpii arse de sôre. În archiva familiei Balș din Chișineu există un dosar, din care reese că unul din Hanii tătăresci s'ar fi adresat către Sultan, cerându-i voie de a se folosi de pădurile de pe moșiile Bălșescilor, de ôre-ce, se plângea Hanul, *pădurile din Bugéc toate s'aũ tăiat*.

Aceste păduri din Bugéc n'aũ perit tocmai din cauză că aũ fost tăiate, ci din obiceiul popórelor nomade de a da foc câmpului. Turcii nu sunt devastatori ai pădurilor, ci din contra acest popor se îngrijă de codri și grădini, dovadă că Rușii, când aũ luat Akkermanul, aũ găsit acolo numeroase grădini cu pomi, cari toate aũ fost apoi distruse de ei. Până acum ca prin minune a mai rămas pe lângă satul Șabalata o grădină turcescă, care a scăpat de stricăciunea Muscalilor. În această grădină s'aũ conservat nisce ulmi maiestoi (ulmus tuberosa), atât de rari acum.

Industria lemnului. În locurile păduroase ale județelor Chișineu și Orheiũ locuitorii se îndeletnicesc cu fel de fel de meșteșuguri legate de pădure: se fac rôte pentru care și căruțe, se fac care și căruțe pe dintregul lor, pluguri, grape, butoie (polobóce), vase, albil, țalere, linguri, cofe și cofițe, strachine și celelalte obiecte de gospodărie. Toate aceste produse industriale se vînd mai cu sémă la Chișineu, Orheiũ și Bălți, în dîilele de bălciũ; de acolo se împortă apoi pe la tîrguri și se exporteză chiar dincolo de Nistru; marfa pentru export se zugrăvesce și se acopere cu ceva lac. O căruță de lemn neferecată saũ un car se vînd la Bender pe preț de 15—25 ruble; o rôtă, cu 3 ruble; ferecată, cu 5 ruble; butoiul, după mărime, de la 5—20 ruble.

O altă îndeletnicire răspândită în aceste locuri păduroase este facerea cărbunelui saũ *mangalului*, care se exportă la Odesa în mari cantități.

Pe loc, în pădure, stîinjenul de lemn de stejar se vinde cu 4,50—6 ruble, iar dintr'un stîinjen se obțin până la cinci

cetverti (1) de cărbuni. Lucrătorul pentru munca sa primesce drept simbrie o rublă pentru stîinjenul de lemne prefăcut în cărbuni, iar un car de mangal se vinde la Odesa cu 15—20 ruble. În car nu intră mai mult de $\frac{1}{4}$ din stîinjen bine ars.

În județul Hotin locuitorii nu se mai ocupă cu mangal și lemnul tăiat se vinde ca lemn de foc și ca material de cherestegie.

Cu exploatarea pădurilor se ocupă în Basarabia Evreii, cari cumpără de la proprietari pădurea pentru tăiat, pe care apoi o revînd speculatorilor de a doua mână; aceștia din urmă sunt Greci, Armeni, Bulgari; Rușii nu se ocupă decât cu cherestegia prin orașe, cumpărând lemnul deja confecționat pentru comerț.

Pădurea pentru tăiere se vinde cu falcea, care se plătește 50—100 ruble pentru o pădure de 15—25 de ani; iar pădurea mai veche se vinde cu falcea pe câte 200—250 ruble pe veci. Evreul, după ce a cumpărat pădurea pentru tăiat, se desface de ea în următorul mod: dacă pădurea cumpărată e tînără și arborii nu sunt buni nici pentru foc, atunci dintr'însa se confecționează haraci, dóge, prăjinii, etc. Tóte acestea se vînd cu suta și cu mia de bucăți și se întrebuintează pentru împletirea coșarelor, proptirea viței și altele. Dógele se confecționează de dogari, cari se stabilesc în pădure, unde aleg lemnul, pe care-l despică și din care fac dógele, plătînd proprietarului pădurii pe 1.000 de dóge confecționate. Dogarii, în genere, strică mult pădurea. Dacă pădurea e bună pentru lemne de foc, atunci Evreul o vinde cu carul la țeranii de prin sate vecine, sau face stîinjeni și-i vinde *en gros* coreligionarilor săi engrosiști de prin orașe. Prețul unui stîinjen de lemne de foc, după cum e calitatea și lemnul, este în Basarabia de la 12 pînă la 14 ruble pe loc. La Chișineu stîinjenul se vinde deja cu prețul de 20—25 ruble cerul, la Bălți 20—22 ruble, la Akkerman 22—30 ruble.

De-alungul Nistrului Evreii se ocupă nu numai cu exploatarea pădurilor, dar și cu transportul lemnului pe plute pînă la Maiachi, de unde apoi lemnele se încarcă pentru Odesa. Crengile și fărămătura se consumă pe loc; țeranii numesc

(1) *Cetverti* = 0,0216122 stîinjeni cubi = 209,901754 litri. Sau un stîinjen cub e egal cu 46,269941 cetverti.

acest lemn *dărământură* și plătesc pentru un car încărcat în pădure 75 kopeici—1 rublă.

Tăierea fără rost, absolut fără nici un sistem rațional, a pădurilor din Basarabia, precum și puțină grijă pentru creșterea arborilor, au făcut ca în sudul țării să dispară cu desăvârșire pădurile, iar la nord, dincolo de Orhei, să se întindă câmpii mari lipsite de vegetațiune. Firesce că, față cu asemenea stare de lucruri, simțindu-se toate desavantagiile lipsei de păduri, s'a redeșteptat în fine în societatea cultă conștiința răului care bântue țera.

Încercările de a planta păduri s'au și început pe alocurea, mai cu seamă la sud. În județele Akkerman și Bender există deja câte-va pepiniere. Aceste pepiniere până acum n'au dat rezultatele dorite, de orice sunt proprietatea statului și nu există decât pentru legitimarea existenței unei drăcie de funcționari lefegii. Din când în când silvicultorii statului fac pe ici pe colea câte o plantațiune, care apoi se usucă și pere.

Pe lângă coloniile bulgare din județul Akkerman se cultivă salcâmul, care crește bine; apoi s'au plantat nise păduri lângă satul Manzîr al Comitesei Gagarin și vre-o 16 deseatine de pădure lângă Bâcoza.

Comerciul de lemne în Basarabia se mărginesce la daraveri interne, și afaceri cu Odesa se fac puține. Lemne de construcțiune, scânduri, grinzi, etc. nu numai că nu se exportă, dar din contră se importă pentru trebuințele locale.

Aceste lemne vin din Austria și Podolia, pe calea Nistrului. Pe această cale intră în Basarabia lemne de construcțiune pentru suma de 454.700 ruble pe an. Aceste lemne însă nu sunt destinate numai pentru Basarabia, ci parte din ele trec în guvernământul Herson, lipsit cu desăvârșire de orice pădure.

În Basarabia nu există fabrici de cherestea și, afară de lemnul confectionat cu toporul și ferestreul pus în mișcare de doi oameni, alt mod de fabricare nu există.

Lemnele introduse din Austria intră pe teritoriul rusesc prin punctul vamal de la Isacovăț; de aci, plutind în jos pe Nistru se descarcă treptat pe la Perebiicov, Ruchotina, Darabanî, Neporotova, Soroca, Dubasarî, Tiraspol și Bender; în fine plutele se opresc definitiv la Maiachi. Tîrgul Atachi, satul

Vasileuțenii și Dubasarii sunt puncte unde lemnul se încarcă și se transportă pe uscat.

III.

CRESCEREA VITELOR.

În Basarabia, din timpurile cele mai vechi, crescerea vitelor era deja o ramură însemnată a ocupațiunii locuitorilor. Pășunile bogate produceau hrană abundentă pentru turme nenumărate de oi și cireți de vite mari. Apoi în Bugéc, când au năvălit hordele tătarăscă, împreună cu acest popor sălbatic au venit hergheliile numeroase de cai.

După luarea Basarabiei de către Rusia și plecarea Tătarilor în Crimeea, turmele de oi și cireții de vite de la nordul țării s'au scoborât în Bugéc, unde animalele găsesc hrana și în mijlocul ernel. Tot în aceleași câmpii păseau pe-atunci și turme numeroase ale mocanilor din Transilvania.

În anul 1818, după spusele lui Cornilovici, afară de vitele care aparțineau locuitorilor din Bugéc, se mai aflau pe acolo peste 562 cășle de ernat pentru turmele locuitorilor de la nordul Basarabiei. Acestă mărturisire a lui Cornilovici nimicesce afirmațiunea istoricilor ruso filii, ca Nakko și Batușcoff, care pretind că Basarabia luată la 1812 s'a alipit de Rusia despoporată și devastată cu desăvârșire de Turci.

În ceea ce privește crescerea vitelor, apoi firesc că, treptat cu înmulțirea succesivă a populațiunii și mărirea suprafeței ocupate de agricultură, se micșoră încet cu încetul întinderea pășunilor și a fânețelor, micșorându-se paralel cu acesta și numărul vitelor.

Cu crescerea vitelor se ocupă mai cu seamă populațiunea județelor Bender și Akkerman, unde există câmpii întinse de pășune. Oborul principal de vite se ține tot la Bălți, piață legată cu relațiuni comerciale întinse cu Sadagura din Bucovina; dar acest punct comercial nu mai are acum importanța de altă dată. Comercianții de vite cumpără vite de la Bălți, fie ele nutrite cu borhot pe la fabrici de spirt, fie ele nutrite la câmp, și le expediază prin Noua-Sulița spre Sa-

dagura, de unde ele se îndreptă apoi către Lipsca, Olmütz, Viena.

Afară de Bălți, aproape fie-care tirgușor din Basarabia are iarmaróce și bălciuri la cari se aduc vite.

În anii 1844—48 și 1852, apoi mai târziu pe la 1861—65, creșterea vitelor în Basarabia a suferit mult din cauza epizootiilor.

După războiul de la 1878, imediat ce Basarabia de sud a trecut pentru a doua oară la Rusia, un număr însemnat de mocani și *Ruteni* au trecut împreună cu turmele lor în Dobrogea. După statistica oficială rusescă, sudul Basarabiei a pierdut prin această emigrare peste 200.000 oi și 200.000 capete de vite mari.

În sudul Basarabiei există mai multe abatorii de vite foarte primitiv organizate. Românii numind acestea batorii *zahanale*, Rușii le-au prefăcut în *salhanî*. Aceste abatorii furnisază grăsime pentru fabricile de seif, pastramă, piei pentru tăbăcării, păr și lână. Toate aceste derivate animale se exportează.

Extragem din statistica oficială rusescă următoarele două tabele, în cari se oglindesc starea creșterii vitelor în trecut și în prezent în Basarabia :

Anii	Numărul cailor	Numărul vitelor cornute	Numărul oilor rase simplă	Numărul oilor rase fină	Numărul porcelor	Numărul caprelor	Măgari	Bivolți	TOTAL capete
1848	88.746	570.238	722.048	717.324	142.870	15.498	1.198	995	2.259.914
1850	86.863	547.040	718.277	758.172	124.794	10.497	1.706	319	2.247.668
1851	86.265	531.928	817.199	836.906	129.582	9.797	2.743	219	2.403.836
1852	90.189	569.803	869.133	767.638	129.930	23.582	1.269	230	2.499.834
1856	100.634	463.010	935.904	590.635	178.660	30.930	1.248	371	2.301.442
După retrocedarea Basarabiei de sud.									
1857	83.396	412.671	696.335	392.554	515	397	1.769	397	1.759.562
1858	94.149	421.845	779.681	459.654	205.382	23.650	541	290	1.990.192

Anii 1881—1893.

Anii	Numărul cailor	Numărul vitelor cornute	Numărul oilor		Porci	Capre	Măgari	Bivolii
			ordinare	fine				
1881	129.705	795.096	609.306	200.830	207.047	35.783	570	190
1891	293.173	789.735	1.109.734	109.384	270.057	22.837	412	435
1893	345.411	792.006	1.628.454		380.516	17.735	385	396

Comparând ambele tabele vedem, că Basarabia sărăcesce din ce în ce în vite.

Numărul cailor, afară de caii armatei, după datele statistice oficiale se urcă în Basarabia modernă la 345 mii de capete, din cari însă numai 170 sunt cai de muncă, și anume:

ÎN JUDEȚELE	Numărul cailor de muncă
Hotin. .	7.000
Soroca	7.700
Iași	8.000
Orhei	6.000
Chișineu .	12.000
Bender	14.000
Akkerman	25.000
Domeniul statului.	20.000
Coloniile bulgare	14.000
germane. .	12.787
Satele căzăcesc.	4.272

Deducând numărul cailor de muncă din cifra totală a cailor, vom avea că hergheliile din Basarabia se compun din

peste 200.000 cai. Aceste hergheli, în număr de 77 principale, se află în următoarele județe :

Județul Chișineu	4
Hotin	6
Iași .	. 28
Soroca	. 38
Orhei	4
Bender	7
Akkerman	20

Afară de aceste hergheli, există pe la răzeși și coloniști în județul Ismaîl hergheli mici de 20—60 capete. În centrul Basarabiei, erau vestite acum două-șee de ani hergheliile d-lor Vârnav, Calmutsky, Leonard, Ciolac, Mililiu și Hasnaș. Tote aceste hergheli acum au dispărut.

Basarabia exportă cu toate acestea anual în Austria peste 1000 de cai, iar în România peste 500—600. În ultimul război Basarabia a dat peste 4.000 cai de cavalerie.

Rasa cailor din Basarabia nu e frumoasă, caii nu sunt înalți, au capul mare, picioarele groase, dar sunt de fire blânde și rezistenți la drum, fără a cere multă îngrijire.

Prețul unui cal bun variază între 30—75 ruble.

Pentru îmbunătățirea rasei cailor, încă de la 1847 guvernul rusesc a înființat grajduri de încrucișare. Aceste grajduri, fiind speculate de amployații statului, nu dau nici de cum rezultate.

Vitele cornute de specia bovină din Basarabia se împart în trei specii mari, cari se numesc de locuitori : rasa *balcanică*, rasa *ukrainenă*, rasa din *Moldova*.

Rasa balcanică este o specie veche și indigenă, care, după spusele specialiștilor, s'a creat prin încrucișarea vitelor din Basarabia cu tauri din Bulgaria. Vita e mică de statură, roșcată, slăbănogă și neaptă pentru munca câmpului, săracă în carne și lapte. Această specie compune cel puțin $\frac{1}{4}$ parte din totalul vitelor Basarabiei și în timpurile de epizootie e cea mai puțin rezistentă.

Rasa ukrainenă, numită și *circasca* sau *circasiană*, s'a introdus de către coloniștii Ruteni. Vita e înaltă, puternică, se îngrășă lesne și e bună de muncă, dar dă lapte puțin. Această

rasă e prețuită de agronomi; vita are înfățișare frumoasă, cu cornele mari, urechile negre și părul sur. Aceste vite se exportă în Anglia și Belgia, unde sunt bine prețuite.

Rasa de Moldova e de origine din Transilvania, de unde a fost adusă acum 50 de ani, când cu războiul de la 1848. Vita e de statură mijlocie, bine făcută, cu gâtul scurt, capul larg, ochii mari, peptosă, plină, cornele scurte la vaci, părul erna crește și e de coloră sură- cenușie saū deschisă, bătând în galben. Rasa se consideră mai resistantă decât cea *circasea* pentru transporturi, dă carne gustosă și de aceea se vinde mai scump, lapte are gras și se mulge lung. Rasa acésta s'a aclimatizat perfect în Basarabia, dar degeneréază din cauza lipsei de apă bună.

Vitele cornute de specie bovină se exportă din Basarabia în Bucovina. Prețul se urcă după greutatea vitei, iar greutatea maximă a unei vite este de 5—6 cetneri.

Anual se exportă din Basarabia peste 18.000 capete de vite, vre-o 13.000 piei pentru suma de 400.000 ruble. Afară de exportul vitelor în Austria, se exportă și în Rusia, dincolo de Nistru, dar despre acest export, din cauza lipsei de graniță, cifrele lipsesc.

O păreche de boi de jug (juncani) se plătesce la Chișineu 40—50 ruble, o păreche de boi crescuți bine 70—100 ruble.

Oî. Din timpurile vechi Basarabia eră dejă vestită prin turmele nenumărate de oi, cari pășeau pe câmpiile sale smăltate. Apoi, când din Crimeea s'a revărsat peste țără ortaua tătărăscă, acest popor nomad a adus cu el alte turme nenumărate de oi.

La finitul secolului trecut și începutul secolului nostru, Rusia se furnisă din Basarabia și stepile Ociacovului cu lână. Din descrierea Basarabiei a lui Cornilovici (în anul 1818) reese că pe acele timpuri între Prut și Nistru nu existaū oi de rasă fină, ci numai de rasa ordinară, adecă specia cunoscută sub denumire de «oia țigănescă» și «oia valachă», a cărei lână e aspră, dar lungă și compactă. Acéstă specie de oi aū carne gustosă, iar din laptele lor se fabrică brânză și cașcaval bun.

Pe la 1841 s'a întrodus în Bugéc rasa «merinosă», a căreia lână se cumpără pentru fabricile din centrul Rusiei. Ruțenii, Germanii și Bulgarii se ocupă cu crescerea acestei specii;

dar de la 1877-78 turmele de oi s'a'au împuținat. Cu alipirea Dobrogei la România, multe turme de «merinosă» au trecut dincolo de Dunăre, în Dobrogea.

Mai există încă în Basarabia următoarele specii de oi : *pina*, cu lână aspră, coda bifurcată, grosă, care cântărește ea singură 5 livre ; *metisa*, cu lână fină, foarte lăptosă, și rasa *oltenești*, cu lână foarte fină, încrețită, care se întrebuințează ca piele pentru căciuli.

După datele statistice oficiale, orecerea oilor în Basarabia se prezintă ast-fel :

Anul 1893.

ÎN JUDEȚELE	Oi simple	Oi fine
Hotin .	105.455	5.450
Soroca .	107.944	13.382
Bălți .	128.877	5.400
Orhei .	89.700	8.900
Chișineu .	232.628	6.025
Bender .	317.052	68.423
Akkerman .	222.802	23.474
Coloniștii { Germani .	262.164	326.359
{ Bulgari .		
Cazacii .	112.440	1.500
Țărani .	200.619	1.500

Totalul după această tabelă este de 1.699.680 oi ordinare și 340.000 fine, ceea ce ne pare cam exagerat. (1)

Cele mai bune turme de oi se află în județele Bender și Akkerman, precum și în județul Ismail. Altă dată erau vestite turmele de oi ale marilor proprietari pămîntenți și străini, ca Hamalia, Principele Gagarin, Ponset, Caso, Leonard, Micha-

(1) După darea de sémă a comitetului veterinar al Ministeriului de Interne din Petersburg totalul oilor din Basarabia este de 1.929.453 capete.

Iachi Ralli, Principele Willenstein, Calmutsky. Dar acum parte din aceste târle de oi au dispărut.

Lâna de ôie se exportă la Odesa și în Austria, iar lâna țigănească spălată se cumpără de fabricanții ruși. Prețul lânnei e în termin mediu următorul :

Lână spaniolă nespălată	. 10—17 ruble pud.
spălată. . .	. 30—40
„	rău. spălată . . 22—25

În ultimii ani s'au exportat anual peste graniță peste 47.000 puduri lâna, la 1890 exportul a scăzut până la 42.000 puduri.

În termin mediu, lâna din Basarabia produce anual un venit de 1.224.000 ruble.

Afară însă de această materie brută, proprietarii mai au venituri și din vânzarea pieilor de miei, a cărnii de miel și în fine a laptelui, din care se face brânză și cașcaval. Aceste două produse se exportază pe an în termin mediu ca la vre-o 8.000 puduri.

După calculul făcut de către inspectoratul Departamentului de Agricultură, o ôie de rasă ordinară dă un venit anual de 2 ruble, ceea ce ar face prin urmare pentru Basarabia întrégă anual suma de 3.200.000 ruble ; o ôie de rasă bună dă venit anual de 1 rublă 25 kopeici. Așa că venitul Basarabiei din crescerea oilor s'ar urcă la 3.800.000 ruble.

Cu toate aceste, este neîndoielnic că în genere în Basarabia crescerea vitelor n'a făcut absolut nici un progres în curgere de un secol întreg. Acum, ca și cu o sută de ani îndărăt, ramura acesta de gospodărie a rămas în starea sa primitivă, deși clima și multe alte împrejurări s'au schimbat în defavoarea acestei stări de lucruri înapoiate. Cu distrugerea pădurilor, s'au micșorat izvoarele cu apă potabilă, a slăbit vegetațiunea câmpiilor și ernele au devenit mai aspre, și cu toate aceste cirețile și târlele de oi se îngrijesc în Basarabia ca și pe timpul Tătarilor.

Numai unii din proprietarii mari, cari au moșii în județele de la nordul țării, se îngrijesc de îmbunătățirea rasei, introduc specii bune de oi, construiesc acarele necesare pentru ernatul târlelor, precum și pentru ferirea nutrețului de umezélă și putredire. Restul populațiunii lasă vitele în voia

întîmplării, érna hrănesc, neîndestulător vita, silind-o să-și caute hrana sub zăpadă.

Érna cu viscoalele și frigul, primăvara cu bólele epizootice deciméază acest avut al țerii: oile sufăr mai cu sémă de vërsat, complicat cu inflamațiunea splinei, vitele pier de ciumă și altele. Ingrijite rău, hrănite prost, ele nu pot resistă și cad cu miile prada morții.

Capre se numără în Basarabia peste 17.000, de o rasă fórte ordinară. Caprele se țin în calitate de conducători ai turmelor de oi; afară de acesta, poporațiunea evreéscă și coloniștii Bulgari și Germani țin capre pentru lapte. În județele păduróse acest animal vatémă mult pădurile tinere.

Porcii în Basarabia se țin de țeranî, de coloniștii Rulgarî și mai cu sémă de Ruși. Acest animal altă dată se ingrășă în mare număr de coloniștii Germani, acum însă Germanii aprópe nu mai posedă porci, din caúsă că acest animal strică finéța, care la coloniști se află în apropierea satelor.

În Basarabia există doué speciî de porci: cea ordinară, care dă pë de porc fórte bun, și specia fără pë, «cu cercei». Prețul unui porc de rasă, care cântărește 6—10 puduri, este de 60—80—100 lei.

Vînatul. Din animalele sëlbatice, cari trăesc prin păduri, cât și cele de câmp în Basarabia există *lupul*, *vulpea*, *iepu-rele* la nord, prin munți *căpriórele*, pisicele sálbatice, iar prin bălțile Nistrului rar de tot *mistreții*.

Vînătórea, ca o îndelednicire ce dă mijloc de traiú unei categorii de ómenî, în Basarabia nu există; țeranii aú perdut cu desăvîrșire obiceiul de a vînă, și prin satele Basarabiei arare-orî există acum o căsuță țărănéscă în care să se afle vre-o armă de foc. Cu vînătórea se mai ocupă proprietarii, arendașii și militariî; de asemenea moșierii n'aú perdutîncă cu desăvîrșire vechiul obiceiú boeresc de a face din când în când câte o «gónă mare» pentru stîrpirea lupilor.

Lupul din Basarabia e de doué speciî, cari se deosibesc una de alta: «lupul de pădure» e mai mic, slab și fricos; «lupul de câmp» e peptos, mare, îndrăsneț și fórte feroce.

Góna de lupi se face de obiceiú pe la Aprilie și Maiú; coloniștii Germani gonesc lupii în fie-care an între 1 și 9 Maiú, Bulgarii pe la finitul lui Aprilie, când lupul atacă turmele de oi în câmp.

În ziua anume hotărîtă pentru góna lupilor, fie-care colonie trimite spre locul de întîlnire câte 10 călărești, înarmați cu puști, pistole și baltage. (1) În revărsatul zorilor góna se începe, ómenii încunjură locurile acoperite cu buruieni sau păduriște și ridică fiara pîtulită; apoi se începe góna prin lunci și rîpe.

Odată ce lupul s'a ridicat din vizuină, vînătorii îl așteptă, înșirați în anumită direcțiune; cei cari gonesc fiara, adese-ori, înferbîntați, o și omóră cu baltagele, în góna mare a cailor. Se întîmplă ca dintr'o singură gónă să se stîrpească 20—30 lupi. Răzeșii au obiceiul de a gonii lupii érna și tómnă, când fiara începe a se adună în potaie, asemenea și coloniștii Bulgari vîneză iepurii érna pe zăpadă.

Vînătórea căpriórelor și a mistrețului a trecut astăzi în domeniul povestii; sunt mulți cari nici nu mai cred în existența acestor animale în Basarabia.

Câmpiile de la sudul țerii, bălțile, iazurile și rîurile mișuie în Basarabia de rațe sélbatice, lebede, pelican, gâsce sélbatice, cocori, dropii, etc.

VI.

PESCUITUL.

În Basarabia pescuitul se face pe rîurile Prut și Nistru. În cele-lalte ape, prin rîulețele mici, se pescuesce ceva pește mărunțel și raci, dar și acestea în cantități mici. Din punctul de vedere comercial, numai limanul Nistrului și malul Mării Negre pe alocurea au în această privință óre-care însemnătate.

Pescuitul din Basarabia cuprinde propriu-zis spațiul malurilor de la satul Șaba de pe Nistru pînă la gărilele Stambulului din limanul Akkermanului, apoi golful Șaba cu toate iericile(2) artificiale create pentru a uni golful cu limanul; în fine spațiul întreg al Mării Negre dintre gărilele Stambul și Vîlcov, pe distanță ca de peste 45 kilometri

(1) Baltagul pentru vînătórea lupilor are un cîrlig ascuțit la vîrf.

(2) *Ieric*, cuvînt rusesc, semnifică: canal care se face pentru a cîpta peștele.

Tóte aceste ape, precum și acele ale Dunării și brațului Chiliei, aparțin domeniilor statului și se exploatează prin arendare.

Sistemul de arendare este cât se poate de dăunător, atât pentru populațiunea pescarilor, cât și pentru această avuție importantă a țării. Iată cum se exprimă în această privință inspectorii domeniilor a Rusiei: (1)

«Până la 1859, suma pentru arendarea apelor limanului Nistrului a fost de 1.000 ruble, iar la 1861 s'a urcat la 3.090 ruble și, în fine, la 1887 a ajuns la suma de 11.250 ruble pe an. Firesce că acest venit e deja ceva pentru Departamentul Domeniilor Statului, dar trebuie să mărturisim că tocmai el este și cauza principală a stagnațiunii și decadenței pescuitului de pe Nistru. Unii cred că decăderea pescuitului se datorește micșorării cantității pescelui în Marea Neagră, și mai cu seamă în liman, precum și în golful Șaba, unde *chefalul* vine către primăvară. Această părere este cu totul greșită, căci există alte considerațiuni vădite și necontestabile. Pentru a dovedi acesta n'avem decât să studiem starea lucrurilor din limanul Nistrului și din golful Șaba, unde altă dată se pescuia în abundență peșcele cel mai scump, *Chefalul*, *cambola*, *anciousul* vin primăvara din mare și trec prin ambele gârle ale Nistrului în interiorul limanului, unde și rămân până la înghețat. Cantitatea acestui pește, care altă dată venia din mare în număr colosal, nici că putea să fie prinsă de pescari, mai cu seamă pentru că limanul e foarte mare și luntrile pescarilor prea șubrede pentru a pute să înfrunte puterea vântului aspru, ce suflă peste liman. Guvernatorul Basarabiei Principele Voronzoff, pentru a încuragi pescăritul, a înlăturat acest inconvenient prin construirea unor canale (ierici), cari unesc limanul cu golful. Dreptul de a săpa canale s'a dat pe atunci fie-cărui pescar, cu condițiune de a se conforma unor regulamente speciale, cari aveau de scop menținerea căii de comunicațiune cu Buguzul, unde se află pe atunci sentinela de carantină. Construirea canalelor cari unesc limanul cu golful Șaba se făcea pe o adâncime regulamentară de un stinjen, canalele trebuiau să fie ținute în perfectă curățenie, având

(1) *Вестник. Водоп.*, 1861—79—83.

pe alocurea podiști, pe unde canalele tăiaă vre-o cale de comunicațiune; toate aceste lucrări cereau o cheltuială de peste 200—300 ruble pentru canal. Firesce că asemenea cheltueli erau foarte mari pentru un pescar mic; dar, de ôre-ce pescarii nu se dedeau îndărăt, având în vedere că munca lor proprie micșoră cuantumul cheltuelilor, în curînd între liman și golful Șaba, pe o distanță de 4 kilometri, s'au săpat și construit de către pescarii peste 200 de *ierici*, în lungime fie-care de 50—300 stîinjenî. Prin aceste canale peșcele de mare intră în golful Șaba, unde și rămăneă vara, mulțumindu-se cu apa sărată din golf. Când începeă frigul, peșcele se îndreptă iarăși în liman, trecînd prin canale, unde, fiind acum oprit de nisce stavilare (garduri), eră prins cu năvodul. După spusele pescarilor acest peșce eră foarte gras, dar nu se prăsiă în golf. Acest pescuit aduceă venituri colosale locuitorilor, cari însă păziaă regula de *a nu prinde peșcele vara*, cînd el cresce și se îngrașă. În aceste timpuri, se pescuiaă milioane de *chefali*, *cambola*, *ancious* etc. La tîrguri și bălciuri țărănimea se aprovizionă cu peșce; piața eră în abundență servită cu acest aliment de hrană.

«Totul însă s'a schimbat imediat ce pescuitul a intrat sub administrațiunea Domeniilor Statului, care *a introdus nefastul sistem de arendare a pescuitului în apele statului*. Monopolul antreprenorului a nimicit pe proprietarii iericilor; după contract, antreprenorul aveă drept la 25% din rezultatul pescuitului. Pescarul, înainte de a vinde produsul pescuitului, trebuia să fie taxat; firesce că tărăgănela cu taxarea lăsă la discrețiunea antreprenorului pe nenorocitul pescar, care în loc de 25% plătiă și 50% numai și numai să fie taxat înainte de a vedé putredînd produsul muncii sale. Printr'un șir de vexațiuni antreprenorul deveni stăpân absolut asupra populațiunii pescarilor, de altă parte cheltuelile pentru a menține în bună stare iericile fiind mari, încet cu încetul pescarii lăsară în părăsire canalele lor, cari, *întinându-se*, s'au astupat și au dispărut; ađi, cele rămase neastupate sunt focare de friguri palustre și de bôle pentru toate viețuitoarele de apă. Și, în realitate, ce folos să mai tragă pescarul, cînd după toate cheltuelile pentru întreținerea uneltelor sale, pentru munca sa obositore, mai trebuie să plătescă încă 30—45% din produsul muncii sale.

Invăderat că, sărăcind, pescarul se vedeă silit a părăsi în-deletnicirea sa, căutând alte mijloce de existență. S'a observat că pescuitul chefalului în limanul Nistrului încet cu încetul s'a stins; chefalul nu mai intră în liman decât în cantități neînsemnate, iar pescuitul în general se micșorează. Acesta se datorește de o parte modulul sălbatic cu care antreprenorii au pescuit până acum, iar de altă parte faptului că *iericile* s'au nomolit.»

Acastă părere a omenilor competenți cu privire la exploatarea pescuitului prin sistemul de arendare a convins pe guvernul rusesc ca să intervină. Departamentul Domeniilor Statului a elaborat un regulament menit a pune capăt stărilor anormale și sălbatice de lucruri. Resultatul obținut până acum n'a dat însă rîde bune, din cauza corupțiunii funcționarilor statului, cari, în loc de a veghea la aplicarea regulamentului, își agonisău averi, exploatând în beneficiul lor pescăriile de pe Nistru.

Afară de pescuitul de pe Nistru, în Basarabia mai există de-alungul malului mării, începînd de la liman și până la vechia graniță românească, opt *chirhanele*, din cari patru pentru prinderea pescelui cu undița și patru cu *volocă* și alte unelte. Chirhanelele cu undițe posedă câte 12.000 de undițe fie-care, ocupând spre mare un spațiu de 2 kilometri pentru stabilirea acestor prindătoare. Fie-care *zăvod* ocupă patru lucrători și lucrază 8 luni de zile pe an. Cu undițele se prindea pește de mare de valoare; altă dată fie-care chirhanea pescuia 1.500 puduri pește pe an, iar acum abia 600 puduri. Chirhanelele cu volocă prind *scrumbia* (*balamut*) cum îl numesc pescarii, și au câte 14 lucrători fie-care.

În limanul Nistrului și în mare se prind acum: chefal, cambola, nisetru, somn, scrumbii, cegă, crap, șalău, rac, etc. După statistica rusescă, pescuitul din Basarabia pune în consumațiune pe an:

FELUL PESCELUI	Pud sau bucăți
Nisetru .	300 pud.
Morun . .	500
Cambola . .	200
Barbulea .	150
Somn .	550
Crap .	1.500
Scrubie	3.500
Chefal . .	1.000.000 bucăți

În ceea ce privește *cega*, apoi acest soiul delicat de pește a dispărut aproape cu totul. Afară de acesta se mai pun în vânzare peste 10 puduri de ierle de crap.

Venitul total al antreprenorilor pescuitului este de 30—35 mii ruble pe an.

De la Akkerman în sus pe Nistru, până la Hotin, se pescuiesc aproape pretutindenea, dar acest pescuit e de foarte mică importanță. Acolo se pescuiesc numai primăvara, când apele sunt mari; se prinde *cegă* și *crap*. Locurile mai renumite în această privință sunt pe malul drept al râului lângă Palanca, Tudora, Carcmazi, Olănesci, Purcari, Răscăuți, Tal-mazi, Copanca, Marcauteni, Vășcauți, Lopatna, Grădiște, Zaharna, Rezeni, Vadul-Rașcova, Senafovca, Zaluceni, Vasilcova, Soroca, mai sus de cataracte la Coșauți, Cremenciuc, Atachi, Mereșova, Naslavcea.

Pescuitul de pe Prut e foarte neînsemnat. Peșcele e de o calitate mediocră, mirosă a baltă, dar cu toate acestea intră și el în consumațiune.

VII.

CONCLUȘIUNE.

Din descrierea făcută de noi a stării actuale a gospodăriei agricole în Basarabia reiese că, afară de puține excepțiuni, cari privesc parte pe o mână de proprietari mari, buni

și erudiți agricultori, iar parte pe coloniștii Germani, restul populațiunii agricole se ocupă de agricultură într'un mod cu totul barbar și rutinar.

Solul fertil, câmpiile întinse, veniturile bune ce dau moșiile exploatare fără multă bătaie de cap, fac ca proprietarii să nu consimtă a cheltui capital pentru îmbunătățirea averii lor. De aceea arare-orî se pot vedea pe la moșiile boerilor acarete bune, magasi, grânare, etc. Tote construcțiunile sunt subrede, ruinate.

De altă parte lipsa de brațe și prețul scump al muncii au silit pe proprietari să recurgă la mașini, dar mașinile agricole cer îngrijire, mecanici, remont — și toate acestea lipsesc. De aceea tocmai în Basarabia adese-orî se poate vedea arame și arii, unde, alături cu locomobila și mașina de treerat părăsite, se treeră grîul cu ajutorul cailor înhămați la care saū tirînd bolovanii cilindrici de pîtră. Acest mod de a treeră e mai cu sîmă răspîndit în Bugéc.

Rotațiunea se face la nordul Basarabiei numai de către proprietarii mari, cari însă o aplică pînă la desăvîrșita sleire a pămîntului.

La sud, din cauza colonizațiunii, care nici pînă acum nu s'a isprăvit, coloni veniți din alte țări, cu alte clime și alt sol, adese-orî gospodăresc într'un mod contrariu condițiunilor naturale ale Bugécului, încercînd a aplica acolo modul lor de a cultiva. Firesce că aceste încercări sunt absolut zadarnice.

La moșierii mari, alt viciu : din cauză că mulți boeri nu se ocupă singuri cu gospodăria și dau moșiile lor în arendă. Arendașii Greci, Evrei și Armeni fac tot ce se poate face pentru a stôrce din moșia arendată venitul cel mai mare, fără a se îngriji de viitor.

Arendașii nu aduc absolut nici o îmbunătățire trainică și temeinică în moșie, sleiesc pămîntul și sărăcesc populațiunea, făcînd-o neaptă pentru a da muncitorii harnici. De aceea tocmai în Basarabia există și dicători poporale, cari caracteriséză clasa arendașescă: *«arendășia perde moșia»* saū *«Jidanul cu balabusta sunt ca lăcusta»*.

Din populațiunea agricolă, numai coloniștii Germani fac o gospodărie rațională, însă pilda lor n'are absolut nici o înrîurire bună asupra restului populațiunii, din cauza vieții

cu totul separate ce duc agricultorii Germani, cari nu se pun în contact cu cele-lalte némuri.

Altă dată proprietarii mari se ocupaū cu crescerea vitelor în proporţiuni mari, ȋineaū târle numero se de oi  i speculaū asupra l nei; dar din cauza deselor epizootii, din cauza lipsei de ori-ce serviciu veterinar serios, ac st  indeletnicire a slăbit  i depere.

În timpul din urmă *pomicultura* a luat un av nt  re-care. Grădinile cu pomi se înmulţesc,  i proprietarii scot venituri bune din grădini  i live i.

Viticultura face progrese nediscutabile. Am arătat deja mai sus starea ei actuală; sunt podgorii în Basarabia, ale căror vinuri  i-a  c stigat renume la Odesa. Via, pentru  teranul din Basarabia, are un mare pre , căci din venitul ce dînsa d , el   i plătesce dările către stat.

Altă dată, at t în lăuntrul ării, c t  i pe malurile Nistrului se cultivă cu succes *tutun* de o bună calitate. Ac st  indeletnicire aduce  frumo se rezultate; dar acum cultura tutunului în Basarabia a dec  ut cu des v r ire.

Silvicultura, afară de domeniul statului, e într'o stare de pl ns.

Distrugerea pădurilor urm z  pe o scară întinsă. Din cauza destrăbălării cu care se exploate  pădurile, Basarabia  ntr g  suferă. Sunt b tr ni, cari   i aduc aminte că acum 30—40 ani Basarabia er  avută în isvóre de apă bună, în dumbrăvi, poieni  i codri; t te acestea dispar,  i acolo unde acum trei decenii cresce  o vegetațiune bogată, a i se întind c mpii sterpe, lipsite de  med l , desol t re. Sunt riuri, precum de pildă Botna, cari acum 40 de ani mi uia  de pesce  i cari ast  i s'a  prefăcut-în nisce p raie ne semnate.

La depărtare ca de trei kilometri de Chi ine , pe la 1828, curge  încă un r u frumos, cu apă limpede,  i care a i deabia  erpuesce pe ici pe colea, sec nd cu des v r ire pe timpu veri .

 i ce va deveni Basarabia, c nd securea nem los  va distruge  i ultimele păduri ce i-aș mai rămas?

CARTEA VI.

INDUSTRIA.—COMERCIUL. — CĂILE DE COMUNICAȚIUNE.

I.

INDUSTRIA.

Industria în Basarabia e de-abia la începutul dezvoltării sale. Causa principală a inerției în această ramură a activității sociale constă în faptul că, solul țării fiind de o excepțională fertilitate, locuitorii, firesce, au rămas strâns legați de cultivarea pământului, care le-a dat pururea cu belșug rod abundent în toate ramurile gospodăriei agricole.

De altă parte, alipirea Basarabiei la Imperiul Rus în secolul nostru, când industria manufacturală s'a dezvoltat și a luat un avânt mare în guvernămintele învecinate de dincolo de Nistru, trebuia să paralizeze în favoarea acestor guvernameinte protegiate de guvernul rusesc ori-ce încercare analogă într-o țară abia cucerită.

După alipirea Basarabiei la Imperiul Rusesc și până la 1819, dincolo de Prut existau foarte puține stabilimente industriale. În manuscriptul Colonelului Cornilovici găsim în această privință următoarele arătări:

«În Basarabia se află foarte puține fabrici pentru boirea pânzei și a postavului, fabrici de luminări de sevă și de ceră, trei usine pentru fabricarea cărămidei și o singură fabrică de var.»

După o altă scriere mult mai sistematică despre Basarabia, datorită d-lui Fonton (1), găsim că deja la 1830 acolo se aflau peste 144 fabrici și anume: tăbăcării 64, luminărilor 31, fabrici de săpun 23, de spirt 23 și de *bumbac* 3.

Apoi pe la 1848 numărul fabricelor a mai crescut până la cifra de 297, care împreună abia produceau marfă pentru suma de 99.184 ruble pe an.

În fine, după spusele lui Criucoff (2), Basarabia posedă următoarele fabrici la :

1850 :	295 fabrici	care produceau anual pentru	508.366 ruble
1851 :	293	»	493.298
1852 :	294	»	467.101
1856 :	519		1.128.521

După o altă dare de seamă, pentru anii 1891—92 numărul fabricelor și atelierelor (fără ateliere de industrie casnică) în Basarabia este de 175, care în anul 1891 au produs marfă pentru suma de 5.623.000 ruble; iar în anul 1892 numărul fabricelor era deja de 222, care produceau marfă pentru suma de 6.105.000 ruble.

Aceste fabrici și ateliere se află :

La *Chișineu* 28, din care o usină pentru obiecte de tuciș, aramă și fier a d-lui Crimarjevsky, 10 fabrici de tutun, un bun atelier de lăcătușerie și conducte de apă al d-lui Merjvinsky, 6 fabrici de cărămidă, 2 tăbăcării, o moră cu aburi, etc.

În *județul Chișineu* se află 2 fabrici de spirt: una în satul Boicenî, proprietatea lui G. Leonard, alta în satul Găncesci, proprietatea lui Manuș-Bel.

În *județul Hotinului* sunt 11 fabrici de spirt, și anume în satul Tarasovța, proprietatea Principelui Cantacuzino, în satul Ceponosa, proprietatea d-lui Dimitriu, în satele Vasileuți și Sicurenî, la Ianașauți, proprietatea lui Cazimir, la Colencauți, proprietatea mănăstirii Slatina, la Cepeleuțenî, Corasautești, Blacenesce, proprietatea d-lui Marasli; 2 fabrici de bere: una la Tarasauți, a Principelui Sturdza, și alta la Ceponosa, a d-lui Dimitriu.

(1) Энциклопедическій Лексиконъ, V, стр. М. Fonton,

(2) Очеркъ мануфак. и промыш. силъ Россіи. Крюковъ, 1858.

La *Hotin* sunt : o fabrică de bere și o fabrică de cărămidă.

În *județul Soroca* sunt 8 fabrici de spirt, și anume în satul Cobilénca al d-lui G. Catargi, în satul Vertiujeni al d-lui Demi, la Vascauteni al d-lui Macarescu, la Coguresci-de-sus al d-lui Maghela, la Șostaci al răzeșilor, la Drochi al d-lui Casu, la Mândic al d-lui Petrino, la Atachi al d-lui Cantacuzino.

La *Orhei* sunt 9 fabrici de pielărie, o fabrică de tutun, 2 fabrici de cărămidă și o fabrică de var.

În *județul Orhei* se află 6 fabrici de spirt, și anume în satele Moroseni și Paharnicenii, la Criulenii, Tuzora, Slobozia, Dișcova; iar în satul Cineșeuți peste 230 de ateliere de olărie; la Telenesci 5 tăbăcării.

La *Bălți*: o fabrică de pălării evreesci, o fabrică de tutun și una de cărămidă.

În *județul Iași*: o fabrică de spirt în satul Zabriceni al d-lui Ciugureanu și 2 fabrici de tutun.

În *județul Bender*: 2 fabrici pentru topirea grăsimii, 3 de tutun.

La *Akkerman*: 3 fabrici pentru topirea seului și depozite mari de vin.

În fine, în *județul Ismail*: 9 boiangerii, 2 fabrici de săpun, 2 de cărămidă și o mică fabrică de postav.

Așa dar, din această dare de seamă sumară privitoare la industria din Basarabia reiese vădit că dînsa se află într'o stare rudimentară, că nu transformă decât o parte foarte neînsemnată de materie brută în produse de manufactură și, prin urmare, populațiunea Basarabiei consumă produse de manufactură importate. Se importă aceste produse în mare parte din Rusia, și anume din Moscova, Kiew și provincia Poloniei.

Pentru ca cine-va să-și pōtă da o idee precisă asupra locului pe care-l ocupă Basarabia în activitatea sa industrială comparativ cu provinciile învecinate ale Imperiului Rusesc dăm mai jos următorul tablou (1), în care se reflectă starea actuală a lucrurilor :

(1) Сводъ данныхъ о фабр. промыш. въ Россіи за 1891 годъ. Департ. Торговли и Мануф. Минист. Финансовъ. Указатель фабрикъ и заводовъ Евр. Россіи сост. П. Д. Орловъ 1894.

Provincia	Numărul fabricelor la 1891	Suma producțiunii în ruble	Numărul fabricelor la 1892	Suma producțiunii în ruble
<i>Basarabia .</i>	175	5.623.000	222	6.105.000
<i>Gubern. Herson.</i>	436	31.613.000	492	36.474.000
<i>Podolia. .</i>	300	16.004.000	436	32.764.000
<i>Polonia rus.</i>	4.172	228.307.000		
<i>Rusia europ.</i>	19.507	1.348.524.000		

În numărul fabricelor și usinelor nu intră atelierele de industrie casnică, al căror număr fresce că e foarte mare.

II.

COMERCIUL.

Isvórele istorice ne arată că începutul unor relațiuni comerciale între diferitele popóre cari locuiañ Basarabia și țările învecinate cu ea s'añ stabilit dejă pe la secolul IV înainte erei creștine. După campania lui Darius în țera Schiților, Grecii cari erau în armata acestui Rege, apreciând valórea țerii prin care trecuseră în curînd s'añ așezat pe alocurea, pentru a face comerciù cu popórele ce locuiañ pe malurile Pontului Euxin. La început, barbarii se feriañ de coloniî Greci și se depărtañ de ei, retrăgîndu-se în lăuntrul stepelor; dar apoi mulțumită dibăciei Grecilor, neîncrederea a dispărut și barbarii consimțiră a începe relațiuni comerciale cu noii veniți. (1)

(1) Записки Одес. Общ. ист. и древ. История Черво-Морской торговли Шестови; Bugnion, *La Bes. ancienne et moderne*; Обь Торговли Скальковского; о хлѣбной Торговли Волынского; *Allgemeine Encyklopedie von Wissenschaften*.

Niebur scrie că cele dintâi coloniî grece s'añ așezat pe la anul 370, înainte lui Crist. Herodot scrie că, înainte lui Darius, la gurile Tirasului trăia un popor de gîntă elenă și avea acolo orașul Tiras sañ Ofiusa. Ammian Marcellin consideră că Ofiusa a fost fundată de Fenicienii (Weltman, p. 6-7).

că riul Nistru a fost înaintea formării cataractelor navigabil pe întreaga sa întindere. Sub Sigismund August, nunciul Comendoni, de origine venețian, stăruia la Varsovia ca Polonia se încheie cu Veneția un tractat de comerț, obligându-se a garanta calea navală de pe Nistru. Nunciul asigură pe Regele Poloniei că Veneția are să ridice singură toate bucatele din Polonia și Ucraina. După stăruințele lui Camendoni, Regele Poloniei avea să solicite de la Sultan libera trecere a vaselor prin Dardanele, precum și dreptul de a construi un port la gurile Nistrului. La 1623 un ambasador a fost trimis la Constantinopol pentru a tracta cu Sublima Pörtă și rezultatul acestui demers a fost satisfăcător. «Acest ambasador, întorcându-se acasă, a inspectat riul Nistru și a găsit că la depărtare de trei zile de la Camenița există nise cataracte, care fac imposibilă trecerea vaselor.» (1)

Așa dar, la începutul secolului XVII, pentru întâia dată se stabilește într'un mod oficial existența cataractelor de pe Nistru. Noutatea adusă la Varsovia despre cele descoperite pe Nistru a fost cauza că s'a părăsit calea de apă pe acest râu și s'a ales o nouă cale spre mare—Dnistrul. (2)

Pe la jumătatea secolului XVII mișcarea comercială de pe Nistru a încetat cu desăvârșire. Apoi în secolul XVIII Regele Poloniei Stanislas August iarăși s'a încercat a redă acestel artere mari de comunicațiune valoarea sa, ocrotind-o de prada Cazacilor. Cel dintâiu comerciant de grâne, care plecă în jos cu vase încărcate cu bucate, a fost un ôrecare Dzeduschinski. Nenorocitul a căzut în plean la Bender, unde Pașa l'a arestat sub cuvînt că comerciantul n'avea firman în regulă de la Sultan. După o corespondență diplomatică dintre Regele Poloniei și Pörtă, Dzeduschinski a fost liberat și și-a urmat drumul până Akkerman, unde a vîndut bucatele. (3) Firesce că acest comerciant a trecut

(1) *Mysli o sposobach dania bezpiecznego splawu szekom Polskim Litewskim 1767 roku.*

(2) *Allg. Encyklop. von Wissenschaften*, XXVII, p. 216.

(3) Walski.

cataractele așa precum se trec și acum, cu ajutorul transbordărilor. (1)

La începutul secolului nostru guvernul austriac s'a încercat a face Nistrul navigabil pe totă a sa întindere; pentru acest anume scop s'a trimis la 1803 în jos mai multe vase sub comanda lui Kretz-Hauptmann von Dikke. Aceste vase au parcurs în 27 zile o distanță de 870 kilometri, adică au ajuns până la târgușorul Maiachi.

Moldova, de altă parte, precum și Rusia, se interesară mult la cestiunea de a face Nistrul navigabil. Ducele de Richelieu, guvernatorul Odesei, observând la rindul său marea importanța ce ar avea această cale de apă pentru portul Odesa, trimise pe inginerul Principe Nassau-Zighen pentru a face nouă cercetări. Acest Principe a și făcut două călătorii pe Nistru, una la 1802 și alta la 1804, pentru a face sondagiul albiei pe tot parcursul ei. Cu ocaziunea acestor călătorii s'a construit un vas anume, în lungime de 120 și în lățime de 40 picioare. Călătoria s'a început pe la Aprilie, de la Rasvod din Galiția, de unde Nistrul devine deja navigabil, și a durat șese săptămâni, până ce vasul a ajuns în fine la târgușorul Maiachi.

În anul când s'a făcut această călătorie, la Maiachi au ancorat peste 95 vase încărcate cu bucate și rachiu din Podolia.

În luna Iulie Principele Nassau a pornit apoi iarăși îndărăt spre locul de unde începuse călătoria, întrebuițând pentru acesta numai 59 zile. Resultatul dobândit, după sondagiul minuțios, a fost considerat ca satisfăcător. Guvernul rusesc, prin ukazul imperial datat din 17 Martie 1805, întemeiase la Maiachi un punct vamal, destinat pentru comerțul Moldovei și Bucovinei cu Odesa.

(1) Din Basarabia se mai exporta bucate și în Asia mică. Bugécul, pe timpul Turcilor, era dator a expediă anual la Constantinopole o cantitate anumită de bucate și această obligațiune aducea venit mare Tătariilor. În anii de lipsă însă, folosul devenia ponos; așa de pildă la 1757 obligațiunea de a trimite bucate făcu ca în Bugéc să bântue fomea. În zadar Hanul porunci ca *orguzuri*-le să fie deșertate, căci nici acesta n'a îndestulat trebuințele locale. Atunci Hanul s'a adresat la Polonia. Din cauza fometei. Tătarii Nogai s'au resculat și la 1758 au ridicat la Hanat pe Kerim-Ghirei. (Clemans, p. 135;—Baron de Thot, *Mémoires sur les Turcs et Tatars*, Amsterdam 1785, Скальковский.)

La 1812, după încheierea tractatului între Imperiul Otoman și Rusia, Basarabia a fost alipită la Imperiul Rus. Rîul Nistru n'a beneficiat nimic din această schimbare, din contra, orî-ce mișcare comercială pe această cale de apă a încetat. Abia pe la 1820 un nou impuls a venit să deștepte Nistrul din amorțelă; pe la 1830 deja peste o mie de vase și plute au străbătut apele rîului, aducînd bucate la Maiachi; la 1848 o nouă stagnațiune se observă, numărul vaselor a scăzut la 693.

În anii 1889—1890 mișcarea din nou se redeșteptă și în decenia noastră rîul Nistru și-a redobândit aprîpe vechiul său renume, deși guvernul rus n'a făcut nici pînă acum nimic pentru a înlătura pedicele naturale ce se opun navigațiunii.

Sesonul de navigațiune pe Nistru e acum de 247 — 261 zile pe an; pe apele sale plutesc 11 vapîre, cari ridică peste tot 25.000 puduri greutate și 1.660 vase cari încarcă 3.929.000 puduri. După darea de sîmă oficială pentru ultimii cinci ani mișcarea comercială de pe Nistru se presintă în următorul mod :

Mișcarea comercială de pe Nistru.

ANII	S'au încărcat		Greutatea încărcată			Prețul mărfii încărcate		
	pe vase	pe plute	pe vase	pe plute	Total pud.	pe vase	pe plute	Total ruble
1890	2.352	1.139	12.402.000	3.189.000	15.571.000	7.153.000	90.2000	8.055.000
1891	2.739	1.031	13.779.000	2.900.000	16.753.000	7.911.000	723.000	8.634.000
1892	1.787	632	8.962.000	3.928.000	12.881.000	4.242.000	844.000	5.186.000
1893	1.044	797	4.332.000	2.508.000	6.840.000	1.859.000	621.000	2.480.000
1894	2.144	945	10.000.000	4.194.000	14.280.000	3.793.000	608.000	4.401.000

Acastă mișcare comercială de pe Nistru nu îmbrățișează propriu zis Basarabia, ci guvernamintele învecinate cu ea, iar în întîiul rînd Podolia și Bucovina cu Galiția.

Comerțiul Basarabiei n'are pe Nistru, afară de Bender, nici un debarcader bun și, în general vorbind, avuțiile naturale ale țerii nu-și găsesc destul debușeu pe piețele Impe-

Fortăreța din Ismail.

riului Rus. Sôrta a legat Basarabia cu marele Imperiũ Rus și a transformat basenul râurilor Prut-Nistru, dintr'o țără anume făcută pentru o existență legată firesc de Moldova, într'o provincie fără nici o însemnătate a vastului Imperiũ Rusesc. Capitalurile de cari dispune Basarabia speculăză asupra materiilor brute ce se dobândesc în țără; în locul acestor materii brute se importă obiecte de manufactură rusescă.

Comerciul Basarabiei se pôte împărți în trei ramure: cel din lăuntru țării, care se concentrează în cele opt orașe și câte-va ținșușore; cel din afară, care se subdivisăză în comerțul cu Rusia și comerțul cu Europa, care se face prin porturile de pe Dunăre, la Ungheni, Noua-Sulița și Odesa; în fine comerțul de transit, care cuprinde mișcarea mărfurilor pe Nistru și calea ferată dintre Odesa și Iași.

Mărfurile cari sunt obiectul comerțului Basarabiei se pot și ele împărți în patru grupuri mari: primul grup se compune din mărfurile produse în Basarabia sau aduse din Rusia pentru a fi exportate în Austria; al doilea grup se compune din mărfuri cari compun traficul Basarabiei cu România; al treilea grup îl formăză obiectele importate pentru trebuințele Basarabiei, atât din Rusia, cât și din Austria; și, în fine, al patrulea grup îmbrățișăză marfa de transit care merge din Europa în Rusia via Basarabia.

Obiectele de trafic cu Austria se compun parte din marfă rusescă, ca fer, tuciũ, miere, pielărie, și parte din produse ale Basarabiei, ca grâne, grăsimi, lână, pesce, piei, și ca obiect principal cai, vite, oi și capre.

În România se exportă cai, vite, pesce sărat, frânghii, lână, iar ca marfă de transit: olărie fină, lucruri de aramă, ferărie, tuciũ, marfă de cauciuc, pielărie, bumbăcărie, pânză, lemn lucrat, ceaiũ, blănărie. Acăstă marfă de transit compune peste $\frac{3}{4}$ din totalul exportului ce se face spre România. În ultimii ani produsul pescărilor rusesci și-a găsit un mare deuseũ în România.

În ceea ce privesce importul mărfurilor, apoi locul întâiũ aparține manufacturii austriace; din România în ultimii ani se observă o urcare simțitoare a importului lemnului de construcțiune, cari până acum nu veniaũ în Basarabia decât din Austria, și anume din Bucovina. Totuși și acum preponderența în acăstă privință rămâne pe sêma Austriei. Aseme-

nea se importă din România sare, nucă, petre de mără, piei de miel, lână văpsită, obiecte de îmbrăcăminte. Acestă marfă nu se consumă în Basarabia, ci trece în Rusia.

Punctele principale de export pe calea de uscat sunt următoarele:

Din Austria :

1. Prin *Podvolocisc* și calea ferată din Podolia, de aci prin Mohileu și Atachi ;

2. Prin *Noua-Sulița*, care însă acum a pierdut mult din importanța sa de altă dată ;

3. Prin *Ungheni*.

Din România :

1. Prin *Ungheni* ;

2. Prin *Lipcani*, care aparțineau altă dată Principesei Ghica și se află în județul Orhei, la o distanță de la Chișineu de 226 verste ;

3. Prin *Sculeni*, la o distanță de la Chișineu de 176 verste.

Punctele principale de comerț în Basarabia sunt la Hotin, Soroca, Bălți, Atachi, Rașcova, Chișineu, Orhei, Bender, Akkerman, Criuleni, Caușani, Leova, Cubeu, Ismail, Bolgrad.

Portul Odesa este de o mare importanță pentru comerțul Basarabiei ; prin acest port se exportă aproape totalitatea bucatelor ce produce Basarabia, tutunul, pielăria, lână etc.

Înainte de a fi construită linia căii ferate care leagă azi centrul provinciei Chișineu cu Odesa, transporturile de marfă treceau pe calea cea mare care merge din Chișineu via Bender și Tiraspol și a cărei lungime este de 166 $\frac{1}{4}$ verste,

În ceea ce privește comerțul Basarabiei cu guvernămintele vecine ale Rusiei, apoi acest comerț e concentrat pe la bălciurile și iarmarócele anuale din Chișineu, Bălți, Akkerman. Marfa rusescă, care intră în Basarabia, vine din Podolia, Volinia, Polonia industrială, Moscva și anume din Iarmolineț, Berdicev, Balta, Uman, Pultava, etc., unde merg în fiecare an comercianții basarabeni, pentru a se aproviziona. Bălciurile din aceste orașe rusești, și mai cu seamă din Iarmolineț, care se deschide la 29 Iunie, au o mare importanță pentru Basarabia, căci acolo se stabilesc prețurile pentru spirt, piei, lână, etc. Recolta în guvernămintele Podolia, Volinia și Kiew, fiind deja cunoscută, prețul bucatelor din Basarabia asemenea se poate stabili. Comercianții de gră-

ne numai după ce află cuantumul aproximativ al recoltei din Rusia, precum și cererile din Odesa și Bordeaux, și stabilesc prețurile, încep a încheia contracte de cumpărare cu agricultorii din Basarabia.

La bălciurile orașelor rusești, Basarabia aduce pielărie crudă, tutun în papuși, vin, pesce sărat, caî vite, prune uscate, și importă în schimb marfă de manufactură rusescă fer, tuciū, lucruri de aramă și olărie fină, cosmetice, ceaiū, zahăr și blănărie.

Importul mărfurilor rusești, după arătările statisticei oficiale, nu covârșește pentru Basarabia suma de 800.000 ruble pe an. Punctele principale ale acestei mișcări comerciale sunt: la nord—Hotin, Atachi, Rașcova, Soroca, Bălți; în centru—Orheiū, Chișineū(1), Criulenī, Bender; la sud—Akkerman Bolgrad, Ismail. Mai cu sēmă Chișineul jōcă rolul de întreprisut pentru mărfurile rusești, aci sunt toptangii cel marī, iar Bălți este piață de vite, Soroca centrul comerciului de tutun și Akkerman al celui de vinuri.

Din bălciuri și iarmarōce, 32 sunt de căpetenie și anume: bălciurile de la Atachi, cari se fac pe la 5 Ianuarie, Hotin în ziua de 6 Ianuarie, la Bălți 2 Februarie și 3 Martie, Rașcova la a patra săptămână din postul cel mare, Hotin în ziua de Sf. Gheorghe, Rezenī și Criulenī tōmna, la Bairamcea și Cemișlia tōmna, Caușanī la 9 Maiū, Hotin la 18 Maiū, Bălți obor de vite în Maiū și Iunie, apoi în August, la Chișineū în Octobree, Criulenī și Akkerman tōmna, etc.

(1) După țiarul «Basarabețu», comerțul la Chișineū ni se presintă pentru anul 1896 în următorul mod:

«Chișineul posedă la 1896 restaurante, birturi, oteluri, hanuri, cărciumi și pivnițe cu debit de vin 341, cu un personal comercial de 501 inși, făcēnd daraveri pe an în sumă de 950.700 ruble; prăvălii cu pesce și măcelării 225, cu personal de 260 inși, făcēnd daraveri pe an de 220.000 ruble; magasi de făină 23, brutării 142, cu personal 152, daraveri pe an 426.120 ruble; prăvălii de zarzavaturi și fructe 170, făcēnd daraveri pe an 176.000 ruble; băcării 307, cu personal de 365, daraveri pe an 981.850 ruble; magasi de ceaiū 4, daraveri pe an 39.280 ruble; magasi de mobile 13; prăvălii de stofe 163, personal 188, daraveri pe an 412.000 ruble; pânzării 3, daraveri pe an 240.000 ruble; magasi de haine 92 personal comercial și lucrători 119, daraveri pe an 261.000 ruble; debite de tutun 129, daraveri pe an 210.000 ruble; tăbăcării 31, pălărieri 3, mănuserie 1, magazin de flori 1.

Punctele vamale, prin cari intră în Basarabia produsele de importatiune sunt, precum am arătat deja mai sus, Noua-Sulița, Lipcani, Sculeni, Ungheni, Reni, Ismail, iar altă dată a fost și Leova.

Obiectele de import precum și de export prin aceste puncte se pot împărți în două grupuri: obiecte de comerț cu Austria și obiecte de comerț cu România.

Exportul produselor rusești de transit spre Austria se îndreaptă altă dată prin Noua-Sulița; pe acolo trecea o parte însemnată din exportul ce venia din Mohilău și anume: grâne, grăsimi, fer, pește sărat, vite, cai. Acum, de când sudul Rusiei se află legat cu cele două rețele mari de căi ferate Lemberg-Podvolocisc și Lemberg-Cernăuți-Iași-Ungheni-Odesa, Noua-Sulița și-a pierdut importanța sa de odinioară.

Pe granița din spre România se exportă vite, lână, fer, obiecte de aramă, olărie fină, ceai.

Până la 1857 Basarabia aprovizionă Bucovina și Galiția cu pește sărat, dar de atunci acest export a scăzut treptat și astăzi e de o mică importanță.

De la 1844—1854 se exportă în termen mediu anual prin nordul Basarabiei următoarea cantitate de marfă:

Cai	700 capete
Vite	24.000 »
Piele .	8.000 bucăți
Lână	41.300 puduri.
Grâne .	28.700 cetverti
Seu, grăsimi .	5.200 puduri.
Pesce	2.000 »
Miere	1.700 »

Acest export privea numai pe Austria; iar în ceea ce privește Moldova, apoi media anuală a exportului spre această țară este arătată în tabelele statistice astfel:

Frânghii, cabluri .	9.100 puduri.
Ceră și luminări	1.100 »
Fer, alte metale	16.800 »
Pesce . .	15.700 »
Lână	2.000 »

Caî	450 capete
Vite .	2.500 „
Piei rusesci	1.400 bucăți
Marfă de manufactură pentru suma de 12.000 ruble.	

În ceea ce privește importul din Austria în Basarabia în zilele noastre, apoi, din cauză că acest import și-a schimbat punctele vamale și acum trece saū prin Podvolocisc saū transit prin Ungheni, de unde apoi se împarte pe la Chișineu, Bender, Odesa, este imposibil de a despărți din totalul importului destinat pentru sudul Rusiei partea proprie a Basarabiei. Orî-cum, după datele statistice rusesci, în termen mediu se importă anual în Basarabia din Austria :

Lemne de construcțiune	407.000 ruble.
Cóse istriane .	20.800
Saci de pânză	15.000
Art. de lână, stofe de mătase	216.000
Articole de bălcii	. 130.000
Articole de ferărie.	10.500

Iar din România se importă în Basarabia, fie ca marfă de transit, fie ca marfă de consumațiune în lăuntrul țării :

Lemne	1.500.000 lei
Pesce sărat	170.000
Sare gemă.	. 1.700.000
Petre de móră	75.000
Obiecte de lemn	50.000
Țesături, jută ordinară	40.000
Păr de porc	10.000
Alte obiecte	225.000

Din dările de sémă oficiale privitoare la exportul din anii 1884 — 1892 reese cum că s'a exportat prin Ismail, Reni, Ungheni, Sculeni, Leova, etc., următoarea marfă :

Grâne	670.829 cetverti
Lână	30.000 puduri
Caî și vite	25.703 capete

Piel	26.800 puduri
Pesce	15.693 „
Frânghii	32.783
Manufacturi .	. 495.000
Cașcaval, brânză	14.000
Fer, aramă, etc.	70.000

Acest export privesce Austria, România, Serbia și Bulgaria.

III.

CĂI DE COMUNICAȚIUNE.

Căile de comunicațiune sunt într'o legătură strinsă cu comerțul, de aceea este firesc a trece imediat după studiul comerțului unei țări către acela al căilor sale de comunicațiune. În zilele noastre, când importanța căilor de comunicațiune joacă un rol imens în propășirsa economică a unei țări, a cunoaște cât mai în amănunt căile de comunicațiune ale unei țări vecine este absolut necesar. Marele strateg al Imperiului German Moltke, când a fost întrebat despre victoria reputată de armatele germane în războiul din 1870—71, a zis că această victorie se datoră în mare parte și cunoștințelor Statului-major german de căile de comunicațiune ale Franței.

Tote căile de comunicațiune ale Basarabiei, afară de rețelele căilor ferate, formeză două sisteme, despărțite unul de altul prin înălțimi, a căror linie trece între Sculeni și Orheiū: *căile Basarabiei de nord* și *căile Basarabiei de sud*. Orașele Bălți și Chișineū sunt două centruri, în cari se concentrează: la Bălți drumurile și căile cele de la nord, la Chișineū cele de la sud. Ambele centruri sunt la rîndul lor legate printr'o șosea mare (pocitovaia).

Căile Basarabiei se împart în:

șosele principale (pocitovaia).

drumuri comerciale (torgovaia),

drumuri vicinale (proselocinaia),

Drumurile sau *șoselile principale* sunt în lungime de 1.060 verste (1) și anume :

(1) Versta = 500 stinjeni ; un kilometru = 0.937.398 verstă.

a)	De la Chişineu la Hotin	268 $\frac{1}{2}$ verste
	prin Gura-Galbină	
	la Cubeu şi Ismail	167 $\frac{1}{4}$
b)	» la Bender	58 $\frac{3}{4}$
c)	» la Dubasari	38
d)	» Bălţi prin Soroca la Atachi	104 $\frac{3}{4}$
e)	» » » la Sculeni	55
f)	Bender la Akkerman	108 $\frac{1}{2}$
g)	Stanilescă până la Noua-Suliţa	27 $\frac{1}{2}$
i)	» Akkerman până la Cubeu	116
k)	Atachi până la Glinaia	51 $\frac{1}{4}$
l)	» Gura-Galbină până la Carpineni	26 $\frac{1}{2}$
m)	Pavlovca până la Tatar-Bunar	17
n)	» Cecolteni » Telenescă	24 $\frac{1}{2}$

Acestea sunt şoselele principale.

Începând acum de la nord, şi anume de la tirguşorul Atachi, de-alungul întregii Basarabiei spre sud trece marea şosea de poştă; această şosea leagă între ele oraşele Hotin, Bălţi, Orhei şi Chişineu. Aici la Chişineu şoseaua se bifurcă: o ramură merge spre Gura-Galbină, colonia Camrat, colonia Cubeu şi până la Ismail; altă ramură trece de la Chişineu spre Bender, făcând parte din şoseaua mare care duce la Odesa.

Această şosea formează calea principală a Basarabiei atât pentru comerţ, cât şi pentru comunicaţiunea poştelor şi a mesageriei. Şoseaua e bine întreţinută şi leagă centrurile cele mai depărtate ale ţării între ele. De la dînsa merg în toate direcţiunile şosele de poştă transversale, care unesc între ele tirguşorele de pe Prut şi Nistru. Aşa de pildă de la Stanilescă merge calea şoseluită spre Noua-Suliţa, de la satul Glinaia la Atachi. Aceste două ramure de şosele leagă prin urmare cu ele Hotinul cu Noua-Suliţa şi Atachi şi Mohileu cu Lipcani, Noua-Suliţa şi Hotin.

Oraşul Bălţi e centrul altor şosele transversale: o şosea merge de la Bălţi până la Sculeni de pe Prut, alta prin Soroca până la Atachi, şi prin urmare leagă Sculeni cu Mohileu şi cu marea şosea din Rusia care merge spre Kiew.

De la Chişineu merge o şosea la Criuleni, dincolo de care

se află Dubasari de pe Nistru, iar de-acolo se întinde marea șosea spre Balta din guvernământul Herson.

Șoselele principale (de poștă) ale Basarabiei se întrețin de Zemstvo și se repară cu un sistem de prestațiuni care apasă mult populațiunea. Aceste șosele trec, în genere, pe sol tare, lipsit de lut, și încunjură înălțimile. Urcușuri mari totuși pe alocurea există, neputând se fie încunjurate; asemenea urcușuri sunt pe șoséua de la Chișineu la Criulenii și la Orhei, lângă Soroca și Atachi. Din contră, părțile de șosea de lângă Bălți spre Atachi, precum și între Cubeu și Akkerman, pe timpul revărsării apelor sunt inundate.

Șoselele principale posedă peste 200 de poduri, din cari cele mai lungi sunt: podul de pe riul Reut de lângă satul Sărătenii și lângă Orhei și podul de la Bălți. Tote aceste șosele parte posedă plantațiuni de-alungul lor, parte sunt hotărnicite din ambele părți cu râpi și valuri de pământ.

Căile comerciale. Calea comercială principală a Basarabiei trece de la Hotin prin Bălți și Orhei la Chișineu, de aci la Bender și Odesa. Acestă cale e plină în toate anotimpurile de mișcare, care se îndreaptă la nord spre Bălți, iar la centru spre Chișineu. Calea șoseluită dintre Bălți și Chișineu e cea mai bună; pe aci trec aproape toate transporturile grele, deși șoséua dintre Țirgușorul Falesei și Chișineu e mai scurtă, acesta pentru a nu urcă înălțimile orheiene.

Afară de punctele comerciale mai sus arătate, comerțul Basarabiei se concentrează și prin alte Țirgușore, din cari merită mai cu seamă a fi menționate Briceni și Caușani, legate cu căi de comunicațiune șoseluite.

Căile comerciale de la nord trec prin locuri bine populate, dar muntoase, cu solul noroios și parte lutos. Trecătorile prin isvóre, podiștile și podurile de pe aceste șosele sunt rău construite și rău întreținute.

Căile comerciale de la sud n'au urcușuri, trec prin locuri plane, dar slab populate, adese n'au nici decum poduri, iar toamna și primăvara devin nepracticabile.

Iată itinerariul căilor comerciale din Basarabia, așa precum ele există acum și precum sunt arătate pe charta noastră:

1. *De la Noua-Sulița până la Bălți* calea merge de-alungul riului Prut până la Țirgușorul Lipcani, de aci spre Bălți se

bifurcă în două căi: una merge prin satul *Glinoe*, târguşorul *Edinşi* şi satul *Cupcin*, având lungime de 169 verste; alta la *Alunişu*, având lungime de 130 verste; această cale e foarte muntăsoasă şi grea de străbătut.

2. *De la Hotin până la Noua-Sulişa*, cale dreaptă, dar muntăsoasă, prin satul *Dinauşi*, în lungime de 35 verste.

3. *De la Hotin până la târguşorul Atachi*, vechia cale de poştă, prin târguşorul *Briceni* şi satul *Oenişa* (1), în lungime de 99½ verste.

4. *De la Hotin până la Bălţi*, cale pentru transporturi de marfă, prin *Briceni* pe cea sus citată, iar apoi prin *Tabanî* şi *Glinoe*, unde ese pe şoséua mare, în lungime de 147 verste.

5. *De la Atachi la Noua-Sulişa*, cale pentru transporturi grele, prin *Briceni*, prin vechia cale, iar de aci prin satul *Gromadzeni* la *Lipcani*, unde ese pe şoséua principală, în lungime de 110 verste.

6. *De la Atachi la Bălţi*, vechia şosea merge între valea râului *Cobolta* şi râului *Cainari*, prin satul *Chetrósa* şi *Dementievca*, în lungime de 100 verste.

7. *De la Soroca până la târguşorul Vadul-Raşcova*, prin locuri muntăsoase şi păduroase, prin satele *Soloneş* şi *Cuhuresci*, în lungime de 55 verste.

8. *De la Soroca la Orheiū*, cale bătută, bună, prin satul *Soloneşu* şi valea *Dobruşa* şi valea *Ivanos*, în lungime de 92 verste.

9. *De la Valea-Raşcova la Orheiū*, cale bună, comodă, dreaptă, prin satul *Sîrcova* şi valea *Ivanos*, în lungime de 60 verste.

10. *De la Valea-Raşcova la Bălţi*, cale de transporturi, merge înainte prin nisce deluri până la satul *Unchitesci* şi de aci se scoboră în valea *Reutului*.

11. Idem la *Sculeni* prin satele *Dragonesci*, *Burghilea-Sociu* şi *Şoltoiu*, pe deluri, în lungime de 140 verste.

12. *De la Bălţi la Orheiū*, prin satele *Telenesci* şi *Dişcova*, cale practicabilă numai vara, când e uscat.

13. Idem la *Chişineu*, pe valea *Bicului*, în lungime de 119 verste.

(1) La *Oenişa* acum e cale ferată. A se vedé la rubrica *Căilor ferate din Basarabia* mai la vale.

14. Idem la tirgușorul Gancesci, în lungime de 125 verste.
15. *De la Sculenă la Orheiă*, cale dréptă pe deluri, prin satul Cornesci și de aci prin valea rîului Cula.
16. Idem la *Chișineu*, vechia cale de postă, prin valea Bicului, în lungime de 100 verste.
17. *De la Orheiă la Chișineu*, prin satul *Ișnovăț* și *Loganesci*, în lungime de 40 verste.
18. Idem la *Criulenă*, cale muntósă, grea, prin valea Reutului, în lungime de 37 verste.
19. *De la Chișineu la Bender*, cale pe deluri, prin satul *Djamana*, în lungime de 45 verste.
20. *De la Bender la Palanca și Akkerman*, prin *Caușani* și de aci pe malul Nistrului, în lungime de 97 verste.
21. Idem la *Tatar-Bunar*, cale netedă pe valea rîulețului Sărată în lungime de 113 verste.
22. *De la Bender la Cubeu*, cale bună prin tirgușorul *Manzir* și colonia *Tarutino*, în lungime de 113 $\frac{1}{2}$ verste.
23. *De la Bender la Camrat*, prin *Caușani* și satul rusesc *Troița*; la *Cioc-Maidan* ese pe șoséua principală.
24. *De la Akkerman la Tatar-Bunar* pe șoséua de la *Is-mail*.
25. *De la Akkerman la Camrat*, calea merge până la *Pavlovca* pe șoséua cea mare, iar de acolo prin *Tarutino*, *Chi-riutna* și *Tamai*.

Afară de arătatele șosele principale și căi comerciale, toate satele din Basarabia sunt legate prin căi vicinale (proselo-cinl); toate aceste căi sunt rău întreținute, noroióse toamna și primăvara, lipsite de poduri și podiști.

Afară de aceste căi, pe Prut, de-alungul malului, există calea așa disă a *patrulelor*, expres făcută pentru córdonele de paza granițelor. Acéstă cale se întreține de locuitori.

Următórea tabelă arată distanțele reciproce dintre orașele și tirgușórele principale ale Basarabiei, calculate după căile de postă sau așa numitele căi principale:

De la Chişineu la Akkerman.

Bender	. 58 $\frac{1}{2}$ verste
Cauşani .	. 21 »
Popova .	. 15
Lotosa .	. 16 $\frac{1}{2}$
Gura-Roşă .	. 27
Mologa .	. 12 $\frac{3}{4}$
Akkerman .	. 16 $\frac{1}{2}$ »

Total = 167 $\frac{1}{2}$ verste.

Cubeu .	7 $\frac{1}{2}$ verste
Pandacia	13
Zadunaisk .	. 17
Denneviţu	16
Pavlovca .	. 16
Sărata .	14
Bairamcea .	. 23
Tricanî .	. 16
Akkerman .	18

Total 301 $\frac{1}{2}$ verste

De la Chişineu la Soroca :

oraş. Bălţi . . .	121 verste
staţiunea Cubolta	17 $\frac{1}{2}$ »
s. Cainari	17
Soroca	23 »

Total 175 $\frac{1}{2}$ verste

De la Chişineu la Sculeni:

oraş. Bălţi .	121 verste
s. Obreja .	. 19 $\frac{3}{4}$ »
s. Bocşani	17 $\frac{1}{2}$
Sculeni	17

Total 176 verste.

De la Chişineu la Akkerman prin Camrat.

Staţiunea Bacioi	14 verste
s. Cigărlenî . . .	17 $\frac{1}{2}$ »
s. Gura-Galbină .	15 $\frac{1}{2}$
Cimişlia .	18
Cioc-Maidan . . .	20
Camrat .	15
Tomaî .	17
Chiriutna .	18
Tatar-Copciac .	21 $\frac{1}{2}$ »
Total	156 $\frac{1}{2}$ verste

De la Chişineu la Orheiū :

Tîrg. Peresecina	24 $\frac{1}{4}$ verste
Orheiū	16 $\frac{1}{2}$ »
Total	40 $\frac{3}{4}$ verste

De la Chişineu la Bălţi :

Orheiū	40 $\frac{3}{4}$ verste
Ciocoltenî	18 »
Bănesci	21 »
Sinjera	22
Bălţi	19 $\frac{1}{4}$ »
Total	121 verste

De la Chişineu la Hotin :

Bălţi	121 verste
Alunesci	18 $\frac{1}{2}$ »
Boruseni	18 $\frac{1}{2}$
Cupcina	18 $\frac{3}{4}$
Glina	17 $\frac{1}{2}$
Corjeuţi .	14
Lipcani .	17 $\frac{3}{4}$
Stanilescî .	19 $\frac{1}{4}$
Hotin	23 $\frac{1}{2}$

Total 268 $\frac{1}{4}$ verste

De la Chişineu la Noua-Suliţa :

Bălţi . .	121	verste
Stanilescă . .	124 $\frac{1}{2}$	"
Noua-Suliţa . .	27 $\frac{1}{2}$	
Total	273	verste.

De la Chişineu prin Atachi la Hotin :

Soroca . .	175 $\frac{1}{2}$	verste
GolovciŃi . .	17	"
Arionescă . .	16 $\frac{3}{4}$	"
Tîrg. Atachi . .	16 $\frac{1}{2}$	"
Total	225 $\frac{1}{4}$	verste.

De la Cubeu până la Galaţi

Bolgrad . .	18	verste
Hadji-Abdula . .	17	"
Reni . .	17	
Galaţi . .	17 $\frac{1}{4}$	"
Total	69 $\frac{1}{4}$	verste.

Bărnova . .	17 $\frac{3}{4}$	verste
Magalaşani . .	17	"
Glina . .	17	
Corjeuţi . .	14	
Lipcani . .	17 $\frac{3}{4}$	
Stanilescă . .	19 $\frac{1}{4}$	
Hotin . .	23 $\frac{1}{2}$	"
Total	345	verste.

De la Chişineu la Dubăsarî :

Aniţcani . .	27	verste
Criuleni . .	11	(trecăt. pe Nistru)
Total	38	verste.

De la Cubeu la Ismail :

Bolgrad . .	18	verste
Cişmea-Varuită . .	18	"
Ismail . .	20	"
Total	56	verste

Aceste sînt căile principale, şoseluite, ale Basarabiei; ele formeză artere mari de comunicaţiune.

Afară de aceste şosele, Basarabia posedă următoarele reţele de căi ferate :

Calea ferată Chişineu-Odesa.

Iată itinerariul acestei linii, cu arătarea tuturor staţiunilor, precum şi a lungimii lor în verste :

Chişineu

Staţiunea Mireni	19	verste
Bulboca	39	
Bender	55	
Tiraspol	67	
Novo-Savitska	89	
Ciucurgan . .	99	
Razdelnă (1)	112	

(1) De aci calea ferată se bifurcă, o linie îndreptându-se prin Balta, Elisavetgrad la Kiew-Petersburg.

Stațiunea Colontaievca	132 versto
„ Carpova. .	. 138 „
Vigoda	. 147
Gnileacova	158
Odesa	179

Calea ferată Chișineu-Ungheni :

<i>Chișineu</i>	
Strașeni .	. 24
Bicovățu.	12
Călărași.	11
Cornesci.	. 21
Pereval. .	5
Pârlita	13
Ungheni	14

Calea ferată Oenița-Bălți :

<i>Oenița</i>	
Dondiușeni	27
Drochi	. 56
Bălți	86

Calea ferată Bender-Reni :

<i>Bender</i>	
Caușani	23
Zaim	45
Cainari	54
Zlotiț.	77
Schinósa	97
colonia Leipzig	116
c. Kulm	137
Ciadîr-Lunga .	158
Cazaiaclia	182
Valul-Troian	204
Vilconesci	227
Etulia	. 243
Reni .	268

Afară de aceste linii propriu zis ale Basarabiei, la nord Noua-Sulița e legată prin cale ferată cu Jmerinca din Podolia. Iată cursul acestei linii:

Calea ferată Jmerinca-Noua-Sulița :

<i>Jmerinca</i>	
Severinovca	12 verste
Bar .	29
Copaigorod	52
Cotiujeni	64
Nemerci	76
Israilovca	93
Suleatița	100
Mohilău	108
Volcinețu	112
Bârnova .	134
<i>Ocnîța</i>	. 145
Romancauți	. 168
Ianouțeni	190
Larga .	. 210
Lipcani	233
Mamaliga	. 252
Noua-Sulița	273

Lungimea tuturor liniilor de căi ferate cari străbat Basarabia este de 797 verste 398 stinjeni.

Aceste linii de cale ferată nu satisfac trebuințelor Basarabiei, mai cu seamă de ore-ce căile vicinale sunt într'o stare foarte rea, așa că transporturile până la stațiunile de cale ferată se fac cu mare greutate.

Cu transporturile se ocupă țărani; ele se fac de obicei iarnă, iar vara, din cauza muncii câmpului, și erna, din cauza drumurilor rele, mișcarea aprăpe încetăză. Prețul transporturilor, după datele statisticei Zemstvo-ului, sunt următoarele :

<i>De la Hotin pentru pud. greutate</i>	
până la stațiunea vecină	30 kopeici
<i>De la Soroca.</i>	20 »
<i>De la Orhei</i>	25 »

Căraușii pentru transportul greutateilor ieau :

De la Akkerman p. 100 kgr. .	60 kopeiei
» » Bender » » »	60 »
Soroca	30
Bălți	30
Orhei	25
Ismail	20
Leova	30
Cahul	40

Afară de căile de comunicațiune pe uscat, Basarabia posedă o cale de apă importantă, Nistrul. Pe malul stâng al acestui riū se află județele Camenița și Ușița din guvernământul Podolia; ambele aceste județe sunt avute în păduri; apoi vin județele Mohilēū, Iampoli, Balta, renumite prin grâne, obiectul principal de comerciū cu portul Odesa. La Hotin, Mohilēū, Rașcova locuiesc o populațiune evreiască, care face comerciū cu Austria. Tot acolo, de-alungul Nistrului, se află și moșii mari, cari produc grâne ce se transportă la Maiachi. De la gurile riulețului Egorlic, malul stâng al Nistrului face parte din guvernământul Herson; aci sunt domeniile statului din județul Tiraspol, plantațiuni de tutun și vii. Supraveghierea navigațiunii de pe Nistru este împărțită, din punctul de vedere administrativ, în două *distanțe*, pendinte de Departamentul Lucrărilor publice.

Intâia distanță își are buirourile la tirgușorul Ivanca, din guvernământul Podolia; distanța acésta îmbrățișează navigațiunea pe Nistru de la hotarele Austriei până la satul Egorlic, care se află așezat pe granița guvernământului Podolia spre guvernământul Herson. Lungimea acestei distanțe este de 280 verste.

A doua distanță își are birourile sale de administrațiune în satul Egorlic și cuprinde întreaga linie de navigațiune pe Nistru în jos până la liman; lungimea acestei distanțe e de 589 verste.

Pe Nistru, nu există absolut nicăieri un singur debarcader construit; toate debarcaderile sunt în starea lor naturală, adecă primitivă. Vasele, plutele și vapoarele ancoréză și abordează în următoarele puncte :

DISTANȚA I.

*Malul drept—Basarabia.**Malul stâng—Rusia.*

Județul Hotin	{	La satul Perebiicovți	{	La tirgul Jwanța	} Guvernăm. Podolia
		Ruchotina		satul Malinovca	
		tirgul Atachi		» Stara Ușița	
		orașul Hotin		Pîjevca	
		satul Darabanî		Laevța	
		Câșla		Caliusa	
		Lencovți		» Leadova	
		Comarova		tirgul Iampoli	
		Molodova		Rașcova	
		Chermanî			
		Neporotova			
Jud. Soroca	{	Ojevo	{		
		» Nislavți			
		orașul Soroca			
		satul Vasilcova			
		colonia Liublin			
		satul Cerna			

DISTANȚA II.

*Malul drept—Basarabia.**Malul stâng—Rusia.*

Jud. Orhei	{	La satul Resenî	{	La satul Malovat	} Gov. Herson
		Saharna		orașul Dubasari	
		Lalova		» Grigoriopol	
		Ustea		colonia Parcani	
		» Malovat		orașul Tiraspol	
		tirgul Criulenî			

Jud. Chișineu la satul Vadul-Vadului*Bender* » orașul Dubasari vechi.

» Bender

La Dubasari și Tiraspol se descarcă în general lemnăria de pe plute, marfa și alte greutăți merg până la Maiachi.

Malurile Nistrului sunt bine populate; cu toate acestea însă, vechiul rîu comercial, care printre stîncile sale până acum încă

păstrează urmele anticului comerț, astăzi nu mai are decât o importanță pur locală. Incepând de la Atachi în jos, pe râul Nistru se află următoarele sate :

Județul Hotin.

Onuta, Perebiilcovț, Pol-Ruchotina, Ruchotina (domenial) Rașcova, Gordeuți, Orastovca, Prigorodoc, Atachi, *Hotin*, Anadolî, Daraban, Chișla-Nedjimova, Percovți, Bîrnava, Moșanețu, Conovca, Voronovița (dom. statului), Macarevca, Nagarenî, Grușevți, Babin, Restev, Atachi-Restev, Comareva, Molodova, Chermanî, Culișevca, Vetrana, Mihalcova, Neporotova, Lomanciți, Ojevo, Vasiliuți, Răspopi, Voloșcova, Naslavța.

Județul Soroca.

Verejenî, (mănăstiresc), Mereșovca, Codreni, Volcineți, Atachi (moșia Cantacuzinescilor), Călărași, (mănăstiresc), Ungri (mănăst.), Rudi-de-jos, Rudi-de-sus (răzeși), Samoilescî (răzeși), Tătarî Noî (răzeși), Balinți, Iaruga, Cremenciuc, Cucueți, Golovcinți, Cureșnița (răzeși), Iorjinețu (mănăst.), Cosouți, Egorovca, Bujerovăț, *Sorochi*, Zastânca, Trifauți, Vasîlcova, Racovățu, Slobozia-Voroncova (mănăst.), Voroncova (măn.), Liublin, Nemerovca, Cerlina (mănăst.), Zalučenî (mănăst.), Vertiujenî (colonie evreiască), Napadoba, Senatovca, Jabca, Namalov, Rașcova, Vadu-Rașcova, Socolu (mănăst.).

Județul Orhei.

Poiana, Colatur, Torasova, Soloncenî, Coșernița, Ciornea, Rezina, Stachnoia, Saharna, Buciușca, Gradiște, Lalova, Stodola, Cobâlna, Lopatna, Jora-de-sus, Jora-de-mijloc, Jora-de-jos, Vișcauțenî, Oxenți, Malovat, Marcaiți, Holercanî, Urtea (mănăst., la gurile Reutului), Criulenî, Slobozia-Dușca (răzeși), Anițcanî (răzeși), Coșernița (la gura Ichelului), Vadul-Vodă, Malotogalin.

Județul Bender.

Cateleorjeva, Dubasariî-Vechî, Delacheu, Pugocenî, Șerpenî, Spea, Telîța, Gura-Bîcului, Varnița (dom. statului, locul unde a fost lagărul lui Carol XII), *Bender* (pod plutitor), Hadjimus,

Chițcani, Copanca, *Talmazi*, *Ciuburci* (malurile acoperite cu tufiș și trestie). Aceste două sate din urmă sunt deja în județul Akkermann.

Județul Akkermann.

Rascaeți. Purcarî, Olănesci (mlaștine mari lângă sat), Caremazi, Tudora, Palanca, Gura-Rosia, Mologa, Miza-Liuba, Akkermann, Șaba.

Tóte aceste sate se ocupă mai puțin sau mai mult cu pescăritul și cu cărăușia, iar peste 3% din populațiunea bărbătească se angagiază ca plutași și marinari pe vase și luntri.

A'doua cale de comunicațiune pe apă este Prutul. Navigațiunea pe acest riū e cât se póte de neînsemnată și se mărginesce la plute de chereștegie, cari plutesc de la Noua-Sulița în jos. Depozitele principale sunt la Caiuceni și Sculenî, de unde parte se încarcă pentru Fălescî și Bălți, iar parte plutesce în jos spre Dunăre, la Galați.

CARTEA VII.

BISERICA ȘI ȘCÓLA — CONFESIUNILE—MORALITATEA.

I.

CULTURA ÎN BASARABIA. BISERICA ȘI ȘCÓLA BISERICÉSCĂ.

Basarabia actuală, adecă acea parte firéscă a marelui basen format din rîurile Nistru și Dunăre care eră și a rămas patria gînteî române, a fost altă dată hotarul lumii antice.

Când discipoliî Mântuitorului s'aû risipit prin lume pentru a propovedui religiunea creștină, atunci, ȕice Origen, Sf. Andreiû s'a dus în Tracia și Sciția. Aci locuiaû, pe acele vremuri, Geții și Daciî, ale căror moravuri eraû blăjine și simple. Daciî eraû un popor muncitor și răsboinic, disprețuiaû luxul avuției, înduraû cu resemnațiune greutățile răsboiului și credeaû în nemurirea sufletului. (1) Sf. Apostol Andreiû găsi decî aci un pămînt rodnic pentru credința creștină, și propoveduirea religiunii Mântuitorului, precum scrie cronicaul Nestor (2), se întinse în mare parte din Dacia.

După acésta Traian cucerî Dacia; dar atît printre coloniî Romani, cât și printre Daci eraû dejă mulți creștini, căci, precum scrie Irinea, în acest timp religiunea creștină se lățise în Germania, Spania, Galia, Egipt, Libia, fără a mai

(1) Herod, l. IV, p. 94.

(2) «И въставъ за утра и рече къ сущимъ съ нимъ ученикамъ: видѣте-ли горы сия». Nestor.

pomeni Italia și Grecia antică. În secolul III apărură Goții, cari cuceriră Dacia, iar în secolul IV Visigoții încep a primi religiunea creștină. Lucru firesc că primii propagatori ai credinței creștine trebuiau să fie Dacii învinși și parte robiți. Sozomen (1) scrie cum că Goții, cari locuiau pe malurile Istrului înaintea lui Constantin-cel-Mare, erau creștini.

Pe de altă parte, întemeierea eparchiei gotice la nordul Basarabiei a fost făcută de nisce preoți luați în «plean» și apoi întărită de către St. Efrem, Episcopul Hersonesului, trimis de către Patriarchul Ermon din Ierusalim. Sf. Dimitrie din Rostow povesteste acestea în următorul mod: «Sf. Efraim, părăsind Hersonisa, lăsând-o pe sēma lui Sf. Vasile, a mers la Sciți, cari locuiau în împrejurimile Dunării, și, propoveduind acolo, pe mulți i-a făcut creștini, și după multe bōle și multă trudă suferită în numele lui Christos, a fost decapitat». (Vezi *Viēța sfinților*, luna Martie, seria 7.)

Mōrtea năprasnică a Sf. Efraim dovedesce că guvernul bizantin persecută atunci pe creștini, cari erau numeroși printre Goți; ceea ce reese chiar din compunerea soborului din Nicea, la care luă parte și Mitropolitul gotic Theofil, pe care editorii actelor soborului îl numesc tot-deauna *Gothize sive Gelarum*. (2) Acēstă adăogire arată că aci eră vorba de Goția apusēnă sau Visi-Goția, adecă țēra ce se află între Nistru și Prut, actuala Basarabia.

Firesce că pe timpul cānd s'a adunat cel dintāi sobor din Nicea, majoritatea eparchiei gotice eră alcătuită din Daci, cei mai vechi locuitori ai țērii, amestecați cu noii veniți. Eparchia gotică eră pe atunci pendinte de catedra din Tesalonía, ceea ce dovedesce faptul că soborul a însăreinat cu comunicarea hotărīrilor sale eparchiei gotice pe Episcopul tesalonichian Alexandru.

Creștinismul a fost răspādit printre Goți de către Daci de aceea tocmai ~~nu~~ gāsim vorbindu-se despre creștinarea Goților pānă pe timpul lui Constantin, la 332, cānd acest Impērat, voind a pedepsi pe Goți pentru cālcările lor, trecu Dunārea și-l respinse peste Nistru. (3)

(1) Sozomen, cartea VI, cap. 21.

(2) Kogălniceanu, *Istoria Valahilor*, p. 12.

(3) *Istoria bisericească a lui Sozomen*, cartea I. § VII, p. 34—35.

După împărăția lui Constantin, la soborul din Sardichia, luară parte Episcopii ambelor Dacii. (1)

La 376 apărură Hunii; Atalaric, învins de hórdele sélbatice, carí ca un puhoiú s'aú revérsat asupra Europei, trimisela Constantinopole pe Episcopul Ulfilla, ca să cêră de la Împêrat voia de a trece în Tracia; când însă Ulfilla ajunsse la scaunul împêrăției, Arienii, drept rêsplata sprijinului lor pe lângă Împêrat, pretinseră Episcopului să îmbrățișeze schisma. Ulfilla consimți, trecend la Arienii, apoi propagă acéstă schismă printre Goții, carí se așezară în Tracia.

Din scrisórea Sf. Ioan-Gură-de-Aur către Episcopul Leontie reese că creștinismul printre Huni a fost răspândit de Daci, elementul atunci aborigen prin locurile ocupate de Huni. Asupra Hunilor mai cu sémă avură înfriurire civilisátóre Episcopul Theotim, de origine tracă, pe care Hunii îl numiră «Deul Romei», și Sf. Nichita, entusiastul propagator al creștinismului printre popórele sélbatice. (3)

Acest propovăduitor, scrie M. Kogălniceanu, a întocmit episcopatul din Milcov. Despre răspândirea creștinismului la acești barbari, scrie și Sf. Ieronim: «Hunii învață psaltirea; Sciții încep a se încălzi la rațele creștinătății adevérate, armata roșilor și bălanilor Goți și Daci pretutindenea transportă cu ei bisericile de câmp.» (4) Nu se știe de ce fel de Goți vorbesce aci Sf. Ieronim, probabil de acei ce s'aú amestecat cu Hunii lui Atila. (5)

După mórtea teribilului Atila, Basarabia cădú în partea fiului său Inachi; puterea Hunilor însă se micșoră, așa că acești barbari fură supuși de Greci, carí, pentru a-i îmblândi, îi creștinară. După Teotim în eparchia scită au fost Episcopi: Timoteiú, care a luat parte la soborul al treilea, Ioan și Alexandru, care a asistat la soborul din Calcidon. După ei, istoria bisericéscă mai pomenesce pe Theotim II (454—457), pe Pateru și Valentinian (542).

(1) *Serierile Sf. Vasile-cel-Mare*, § VI, p. 159—316.

(2) *Исторія Русской церкви*, cartea V, p. 5.

(3) *Românii Bănățeni* de B. P. Hasdeu, 1896, *Anal. Acad. Rom.*

(4) *Istoria Valachiei* de Kogălniceanu, p. 12; — Fleury, *Histoire de la Moldavie*, p. 1, cap. IV.— Despre călătoria Sf. Nichita în Italia și corespondența sa cu Papa Bonifaciú, idem, p. 578.

(5) Kogălniceanu, *op. cit.*

Înainte încă, pe la 529, pe timpul Împăratului Justinian, Basarabia deveni bulevardul prin care treceau mereu hórdele barbarilor, cari năvăliau asupra Imperiului Bizantin. Vechia Dacia suferi pe rând invasiunile Hunilor, Longobardilor, Avarilor.

În acele negre timpuri, relațiunile de comerciú ale Grecilor cu locuitorii Basarabiei încetaseră cu desăvîrșire; sub Atila dejă orașele și porturile construite de Greci erau pustiite, locuitorii lor fugind în munții Carpați; nu rămăsă în Basarabia decât agricultorii, cari fură menagiați de barbari pentru că se foloseau de rodul muncii lor. Firesce că acești agricultori și-au păstrat în mare parte naționalitatea și religiunea lor. Acesta se demonstrează prin faptul că Bulgarii, când se așezară pe la 678 între Nistru și Dunăre (1), iar la 679, când au ocupat întreaga Mesia, au găsit, nu numai în Mesia, ci și în antica Dacia, preoți daci.

Firesce că religiunea profesată de poporul învins n'a fost decât tolerată și că barbarii persecutau pe proseliții ei. Dovadă despre persecuțiunile de pe aceste timpuri nestatornice sunt ruinele bisericilor, ce se găsesc până în zilele noastre săpate în stâncile de pe malul Nistrului. (2) Bulgarii, ocupând Basarabia, persecutară pe creștini, iar ei, îndurând martiriul, propoveduiau creștinismul printre cötropitori. (3) Între propoveduitorii creștinătății eră renumit un Dac Chinaman, robul lui Obritag, fiul Principelui bulgar Cuvrata. Acest Dac a botezat pe Boian, fiul lui Obritag. Principele bulgar Malomir, fratele lui Obritag, pentru a pedepsi pe nepotul său, i-a tăiat capul; înainte de a muri, Boian predise că Bulgaria se va creștină. (4)

Așa dar iată fapte istorice, cari ne dovedesc cum că creștinismul a fost propagat pîntre Bulgari de către Daci sau Traci, aborigenii Basarabiei și a Mesiei. Sub domnia lui Boris apărură Chiril și Metodiú, cari au tradus în limba bulgară Biblia și cărțile bisericesti. În anul 863 Boris se

(1) Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 15; — Caramzin, I, p. 29; — Wenelin.

(2) Stamatî, *Записки Общ. Од. Истор. и древ.* III, p. 807, ст. фонъ Бруна, III, p. 463.

(3) *Житие Тиверіопольскихъ мучениковъ*, cap. 21.

(4) Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 15; — Caramzin, I, p. 29; — Критич. Изслѣдованія, 1849, p. 6.

botéză, luând numele de Michail, și după dînsul, la 867—870, întregul popor bulgar se creștină.

Din acest timp datéză întocmirea episcopatelor bulgare. Sub domnia lui Simeon, scrie istoricul rus Nadejdin, «s'a format și o eparchie slavă, pendinte nu de Patriarchia din Constantinopole, ci de Arhiepiscopia bulgară». Unde a găsit d-l Nadejdin acest fapt istoric nu ne spune; lipsind prin urmare dovețile, aserțiunea sa cade de la sine.

La începutul secolului X Basarabia deveni prada Maghiarilor și a Cumanilor, și istoricului rus Nadejdin, pe singurul motiv că Cnézul Vladimir al Kiewului a luat în căsătorie o Principesă bulgară, pretinde cum că pe acele timpuri Rusia avea mare influență religioasă asupra locuitorilor Basarabiei și că chiar în secolul XV Moldova pe cale ierarhică duhovnicescă eră pendinte de Mitropolia din Kiew. (1) Acest mod de a face istoria e în obiceiul istoricilor ruși, cari nu țin mult la adevărurile istorice.

Un alt istoric însă Beliaeff (2) își întemeiază pe același fapt aserțiunea sa, cum că Basarabia de la Nistru până la Dunăre făcea parte din pămîntul Principilor ruși până la invasiunea Tătarilor, adică până la 1228. Neadevărul istoric al acestei aserțiuni nu mai merită aji nici o critică. Istoricii ruși, din faptul că Țarul Mosevei Ioan IV a ținut în căsătorie pe o Principesă din familia Paleologu, ar pute pretinde că și Imperiul Bizantin aparținea pe acele timpuri Țarilor Mosevei.

Distrugînd domnia bulgară, Cumanii și apoi Tătarii nu s'a putut așeza în Basarabia într'un mod statornic, ci o nisce valuri trecătoare s'a rostogolit peste această țară, fără a isbui să nimicască religiunea creștină, adînc înrădăcinată deja în sufletele populațiunii indigene. Ierarhia bisericească a rămas în picioare, fiind apoi transmisă Principatelor române Moldova și Valachia, cari avură misiunea providențială de a duce mai departe lupta lumii creștine în contra popoarelor barbare ce năvăliau din Asia.

Biserica română de la 1812. — Până la 1808 biserica orto-

(1) А се ведѣ «Славянская надпись въ Кіевской церкви Св. Николы.» зап. Одес. Общ. Ист. и древ. I. p. 296. Biblioteca Acad. Române.

(2) О степерномъ берегу Черного моря. Бѣлова, p. 8 — 40.

doxă din Basarabia făcea parte integrantă din biserica noastră națională, fiind ierarhicesc pendinte de Mitropolia Moldovei; de la 1808 și până la 1812 în capul bisericei noastre naționale se află Mitropolitul și Ierarhul Moldovei I. P. S. S. Gavril (1), care cârmuiă și biserica din Basarabia. După încheierea păcii cu Imperiul Otoman, Rusia, prin Tractatul de la București, în ziua nefastă de 16 Maiu 1812, și-a alipit Basarabia. Imediat după aceasta, Mitropolitul Gavril împreună cu vicarul său părăsi Iașii, stabilindu-se la Chișineu. (2)

Ierarhul înainte de toate făcû o inspecțiune nouei provincii cucerite de Rusia și apoi își alese de reședință orașul Chișineu. În aceste timpuri Basarabia posedă 749 biserici (3), numărându-se între acestea 37 biserici din eparchia Hușilor, cari însă au rămas în partea Moldovei, de ore-ce se aflau pe malul stâng al Prutului. Bisericile acestea erau cârmuite de protopopi, pendinți ierarhicesc de Mitropolia Moldo-Valachiei. După așezarea la Chișineu a Mitropolitului Gavril, ele au trecut sub oblăduirea sa. Protopopiile, ca și ținuturile erau în Basarabia nouă și anume: *ținutul Orheiului, Lotriei, Hotarnie, Codrului, Grecenii, Soroca, Hotin, Fălești și Basabia*.

Pentru trebuințele bisericei și ale clerului, Mitropolitul Gavril a înființat în curînd la Chișineu o dicasterie duhovnicescă, care a fost inaugurată în 2 Octobrie 1812 în prezența sa și a vicarului său Dimitrie (4); apoi în 31 Ianuarie 1813 s'a inaugurat și seminariul din Chișineu. (5) Puțin după acesta Mitropolitul Gavril a cerut de la sinodul rusesc înființarea unei eparchii speciale pentru Basarabia, întemeiîndu-se pe faptul că la Hotin existase altă dată un episcopat. Cererea sa a fost admisă și sinodul dădu nouei eparchii numele de *Eparchia Chișineului și a Hotinului*. În ziua de 21 August 1813, Împăratul Alexandru I întări printr'un ucaz special această dispozițiune sinodală.

(1) A se vedea la anexe.

(2) *Delo*, archiva consistorială din Chișineu, 1812, f. 34.

(3) *Ibidem*.

(4) *Delo*, arch. consistorială din Chișineu, p. 34.

(5) *Ibidem*.

(6) *Delo* 1813, ucazul sinodului rusesc de la 25 Sept. 1813, *Arch. consis. Chișineu*.

Noua eparchie, din considerațiuni politice, n'a îmbrățișat numai Basarabia, guvernul rusesc refusând a da acestei țări orî-ce autonomie, fie ea chiar pură eparchială, și pentru această considerațiune la *eparchia Chișineului și a Hotinului* s'a u mai adaos tôte bisericile de prin orașele și satele de dincolo de Nistru, anume din Tiraspol, Ananief, Odesa, cu județele țării Ociacov.

Așă dar, noua eparchie pe acele timpuri cărmuiă peste 826 biserici, cari erau sub ascultarea Mitropolitului Gavril.

Mai târziu s'a u desființat vechile protopopii și ținuturi și în locul lor s'a u creat județe (uiezdi) și anume: jud. *Hotinului, Iașilor, Orheiului, Benderului, Akkermanului și Leovei*; iar la 1835 (1) din părțile celor trei județe de la început s'a u mai format două județe, anume al *Sorociei* și al *Chișineului*, iar județul Leova s'a numit *jud. Cahulului*; mai târziu, dintr'o parte a jud. Akkermann s'a alcătuit *Domeniul colonial* (colonialnoe upravlenie) și comuna *Ismail* (Gradonacialstvo), pusă sub o administrațiune specială.

La 1837, după o lungă și laborioasă corespondență, bisericile de dincolo de Nistru fură scose de sub oblăduirea eparchiei basarabene, pentru a fi alipite la eparchia Ecaterinoslavului.

Mai târziu, după Tractatul din Paris de la 18 (30) Martie 1856, o parte din sudul Basarabiei s'a întors îndărăt către Moldova, împreună cu 94 biserici ortodoxe (2) deslipite din eparchia Chișineului și a Hotinului, și anume 2 biserici din județul Chișinău, 29 din județul Cahul, 8 din județul Akkerman, 37 ale coloniilor și 18 din județul Ismail (gradonacialstvo).

La 1864 guvernul român a creat eparchia Dunării-de-jos cu scaunul episcopal la Ismail. Acest scaun l'a ocupat răposatul P. S. Melchisedec Ștefănescu. Noul Episcop înființă în curînd un seminarîu în Ismail și se dedă unei munci tenace de poprire a răspîndirii schismeî lipovenesceî printre populațiunea rusă din eparchia sa. Mulțumită administrați-

(1) Legile imperiului rusesc, II, tom. 10, din 1835, p. 8.683.

(2) Cifra de 94 este arătată în lucrările oficiale rusesce, dar în realitate s'a u întors Moldovei 104 biserici, cu o populațiune de 127.080 locuitori de ambe sexe și 862 stabiliți pe insulele Dunării. A se vedé *Киевская Епарх. Вѣдомости*, 1863, No. 15, extras din memoriul Generalului Șebeco.

niî românesce, partea Basarabiei întorsă către patria mamă începù a se românisa. Incet cu încetul se deschiseră în acea parte școle române, așa că la 1878, când pentru a doua oră Rusia a anexat această parte a Basarabiei, acolo funcționă un liceu clasic la Bolgrad, un gimnasiu la Ismail, patru școle primare urbane de câte 4 clase și 121 școle primare rurale; în total 145 școli publice, cu o populațiune școlară de 7.000 băieți și 944 fete.

Când la 1878 acea parte a Basarabiei se deslipi de România, eparchia din Chișineu primi sub oblăduirea sa 118 biserici, cu o populațiune ortodoxă de 157.451 locuitori, ceea ce arată că în scurtul interval de la 1856 până la 1878 s'au construit sub pravoslavnică ocărmuire română peste 24 biserici nouă. În toate aceste biserici se oficia serviciul divin în limba țerii; astăzi acele biserici sunt sărăcite și ruinate, serviciul divin făcându-se în limba rusă, iar din cauză că populațiunea rusă, ale cărei colonii se așază exclusiv în acea parte a țerii, aparține numeróselor secte religioase cari de secolii decimă poporul rus, biserica ortodoxă e lipsită de credincioși.

După această schițare a istoriei bisericeî din Basarabia, să trecem direct la starea actuală a ocărmuirii bisericesce, precum și la educațiunea duhovnicescă.

În capul eparchieî Chișineului și a Hotinului, pe temeiul unui ucaz al Sf. Sinod rusesc (de la 16 Iunie 1821), se află pus un Arhiepiscop. Eparchia Chișineului, după o anumită clasificatiune rusescă, e de clasa a doua. La 1858 scaunul episcopal fu ocupat de către Arhiepiscopul Antonie, sub ocărmuirea căruia, la 1859, bisericile din Basarabia fură împărțite în ocoluri, numite *blagocinich ocrujnic*. Fie-care ocol are 25—35 biserici, dintre cari unele sunt simple, altele *blagocini*, unde se află câte un protopop.

Biserici cu protopopi saū blagocini sunt: în județul Chișineu 4, în Akkerman 3, în Ismail 3; afară de acestea mai sunt și biserici *blagocini* urbane: una la Orheiū, una la Bălți, una la Hotin, una la Sculenî; în total deci 34 biserici.

Pentru ocărmuirea călugărimii, pe care o numesce guvernul rus *clerul negru*, spre a o deosebi de clerul mirén, numit *clerul alb*, există protopopi ai mănăstirilor și schiturilor (blagocini), precum și stareți și starițe (*nastoiateli, nastoiatelniți*). *Blagocini* ai mănăstirilor sunt trei: în jud. Chi-

șinău, Orheiū și Soroca. În Basarabia sunt 17 mănăstiri, despre care s'a vorbit pe larg într'un capitol special; aceste mănăstiri au fie-care starițul său starița sa, și anume *stariți*: în județul Chișinău 3, în Orheiū 7, în Soroca 2; *starițe*: în județul Chișinău 1, în Soroca 1, în Orheiū 3.

La 1859, când s'a dat definitiv o organizațiune administrativă bisericilor din Basarabia, eparchia din Chișinău numără în sinul ei 843 biserici, din care 318 de pământ și 525 de lemn. Din acestea, în orașe: 23 de pământ și 1 de lemn, și în județe: 295 de pământ și 524 de lemn.

Aceste biserici sunt:

	<i>Biserici</i>		<i>Mănăstiri</i>		<i>Capele</i>		Total
	<i>în orașe și sate</i>						
	de pământ—de lemn.		de pământ—de lemn.		de pământ—de lemn.		
La Chișinău	11	—	2	—	—	—	13
În județ. .	36	73	6	1	—	—	116
La Orheiū	2	1	—	—	—	—	3
În județ. .	77	91	10	—	—	—	178
La Hotin	2	1	—	—	—	—	3
În județ. .	14	119	—	—	—	—	133
La Bălți .	1	—	—	—	—	—	1
În județ. Iași	24	90	—	—	—	—	114
La Soroca.	1	—	—	—	—	—	1
În județ. .	44	87	6	—	—	—	137
La Bender	2	—	—	—	—	—	2
În județ. .	45	37	—	—	1	13	96
La Akkerman.	3	—	—	—	—	—	3
În județ. .	32	13	—	—	—	—	45
La Ismail.	3	—	—	—	—	—	3
La Reuț. . .	2	—	—	—	—	—	2
La Bolgrad . .	3	—	—	—	—	—	3
În jud. Ismail	23	11	—	—	—	—	34

În termen mediu vine deci câte o biserică ortodoxă pentru 1.500 locuitori, sau pe un spațiu de 48 kilometri pătrați câte o biserică.

Bisericile din Basarabia mai sunt împărțite în trei categorii, după personalul duhovnicesc lipit la ele: a) biseri-

cile cu un *cliros* pentru 57 familii de enoriași au câte un *preot*; asemenea bisericilor sunt în număr de 680 în Basarabia; b) bisericile cu doi *cliroși* pentru 150 familii au câte un preot și un diacon; bisericilor de acest grad sunt în număr de 117; c) bisericilor cu *trei cliroși*, adică cele din orașe și târgușore, au mai mulți preoți și statul complet de servitori bisericești; bisericilor de acest fel sunt 46.

Starea economică a bisericilor din Basarabia, precum și modul lor de construcție, sunt cât se poate de sărăcăcioase.

Rusia pravoslavnică, care prin excelență își însușește rolul de protectoare a bisericii de la Răsărit în afară de Imperiul, nu s'a ocupat nici odată serios de îmbunătățirea stării economice a bisericilor din Basarabia. Biserica, pentru guvernul rus, a fost și este o armă de rusificare a popoarelor subjgate, așa că, punând mâna pe Basarabia, prima grijă a Imperiului Rus a fost desnaționalizarea clerului și rusificarea poporului român prin ajutorul bisericii. Așa încet cu încetul se scosseră din bibliotecile bisericești și școlare cărțile bisericești române, înlocuindu-se cu altele rusești; limba română, la început tolerată, fu în urmă interzisă în școle, iar sub ocârmuirea duhovnicască a Archiepiscopului Pavel, călugărilor septuagenari de prin mănăstiri fură obligați, ca nisce copii, să învețe limba rusescă.

După datele statistice mai recente, se constată că la 1870 eparchia Chișineului posedă 833 biserici, din care 404 de piatră și 429 de lemn; iar la 1890—91 eparchia număra 929 circumscripțiunii bisericești (prihodi).⁽¹⁾ Aceste circumscripțiuni aveau o populațiune pravoslavnică de 1.220.439 locuitori.

În scop de a rusifica Basarabia, guvernul rus a supus-o unui regim special în ceea ce privește învățămîntul public. În Basarabia învățămîntul e supus direct la două autorități: Ministeriului Instrucțiunii, și Departamentului de Culte al Sf. Sinod.

La 1870 eparchia Chișineului posedă în Basarabia sub propria sa ocârmuire 175 școle ce funcționează pe lângă diferite mănăstiri și biserici.⁽²⁾ Aceste școle au menirea specială de a învăța rusesc pe copiii enoriașilor români. În anul 1887,

(1) Книшнев. Епарх. Вѣдомости, 1891, No. 22, p. 712.

(2) *Ibidem*, 1871, No. 6.

după stăruințele Archiepiscopului Sergiū, Sf. Sinod rusesc orînduî ca, din venitul moșilor închinat mănăstirilor, să se dea suma de 58.000 ruble pentru înmulțirea școalelor duhovnicescî. Mulțumită acestei dispozițiuni, deja la 1888 se adăosera încă 20 școle bisericescî și 10 mănăstirescî. (1) În anul școlar 1887—88 eparchia Chișineului posedă 80 de școle, din cari 2 model (obrasțiovi) pendinte de seminariū și una de fete; 63 școle bisericescî cu o singură clasă și 15 școle pentru învățat chirilica. (2) În anul școlar 1889—1890 eparchia posedă 151 școle bisericescî, în cari învățau 3.015 băieți și 529 fete, în total 3.544 copii. (3) În anul școlar 1890—1891 eparchia numără 87 școle bisericescî și 131 școle de învățat chirilica, în total 218 școle eparchiale, cu o populațiune de 6.673 băieți și 794 fete. (4)

Așa dar, se vede chiar din creșterea repede a numărului școalelor în ultimii ani, că guvernul rus grăbește rusificarea populațiunii basarabene prin mijlocul școalelor. În această privință merită a fi menționată părerea vestitului rusificator al Poloniei d-l P. N. Batiuşcoff, însărcinat de Împăratul Alexandru III să tipărească un studiū istoric privitor la Basarabia, studiū care a și apărut la 1892, tipărit de Ministeriul de Interne. (5)

«Chiar după anexarea Basarabiei la 1812, scrie d-l Batiuşcoff în cartea sa (6), cu totă ocărmuirea guvernamentală, s'au menținut aci mai multe obiceiuri favorabile românisării țării, și populațiunea rusă nu se folosește până acum de prerogativele unei națiuni dominatōre. Aceste obiceiuri trebuiesc stîrpite, Basarabia odată devenită o simplă gubernie. Până la 1871, când pe scaunul episcopal veni P. S. Pavel, în unele mănăstiri și biserici serviciul divin se oficia în limba română. P. S. Pavel, imediat ce se sui pe scaunul eparchial al Chișineului, orînduî ca în acele mănăstiri

(1) Кишинев, Епарх. Вѣдом. 1887, No. 23 și 1890, No. 7.

(2) *Ibidem*, 1888, No. 23.

(3) „ 1890, No. 22.

(4) „ 1891, No. 22, p. 712—714.

(5) Бессарабія, историческое описаніе, съ Высочайшаго соизволенія издано при Минист. внутренн. дѣлъ, П. Н. Батюшковъ, St.-Petersburg, 1892.

(6) Бессарабія, Батюшковъ, 1892, p. 172—173. Biblioteca Academiei Române.

în cari până atunci se oficia în limba română să se officieze eventual în două limbi: cea slavă și cea moldovenescă; asemenea hotărî să se deschidă școle mănăstirești în cari să învețe limba rusă și călugării români din cei neîmbătrâniți încă.

«Cu toate aceste dispozițiuni, avem sciri personale că în multe mănăstiri serviciul divin urmăzează a se oficia în limba moldovenescă și că rusește nu se cântă decât: Gospodi pomilui (Dómnne miluesce).

«Drept scusă pentru această nesupunere, unii Moldoveni ne-au obiectat cum că poporul rural nu cunoște de loc limba rusă și prin urmare nu înțelege serviciul divin oficiat în această limbă. Noi afirmăm că nu numai în fundul depărtat al Basarabiei, unde populațiunea a rămas compact românescă, dar chiar la Chișineu am întâlnit țărani Moldoveni cari nu sciaă un cuvînt rusec. Acest fapt nu se pôte explica printr'o tendință separatistă, ci numai și numai prin incapacitatea țeranului Moldoven de a învăța și de a se desvoltă, precum și prin caracterul se neapropiabil. Ori-cum ar fi, această necunoscință a limbei slave nu trebuie considerată ca o pedică la introducerea limbei rusești în biserică. Dacă voim ca populațiunea rusă să nu se româniseze, dacă voim ca Basarabia să nu devie obiectul dorințelor și agitațiunilor româno-file, ci din contră să se unescă organicesce cu Rusia, atunci trebuie, prin mijlocul școlilor, să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țărani Moldoveni să devie Ruși.

«Spre această țintă tocmai tinde sistemul de învățămînt public, adoptat acum de ocărnuire »

Aceste cuvinte ale unui biurocrat cu vață, ca d-l Batiușcoff, dovedesc lămurit tendințele guvernului rusec față de poporul român din Basarabia. Cu tótă dorința ce are guvernul rus de a-l rusifica, cu tótă activitatea ce desfășură în ultimii ani, înmulțind școlile bisericesti, un fapt de o mare gravitate pare merit a-i zădărnici lucrarea și chiar a-l face să se oprască pe povîrnișul pe care a apucat. Mulțumită introducerii limbei rusești în biserică, s'a observat în Basarabia un indiferentism manifest pentru religiune. Biserica unde oficiază preotul rus rămâne deșartă și mulțimea sectanților

cresce mereu. Românul din fire nu e aplicat spre schismă, cu toate acestea, în județul Sorooca se constată că și țărani Români au început a profesă religiunea *ștundistă*, un fel de protestantism.

Pentru a combate răspândirea printre populațiunea rurală a sectei ștundiste, eparchia întrebuințează două mijloace: acela al misiunilor, cari umblă prin sate și fac predică, și acela al distribuirii unor broșuri scrise în contra ștundeî. Nici unul însă din aceste mijloace n'aduce rezultatele dorite; misiunarii, vorbind limba rusă, nu sunt înțeleși nici de Români, nici de Ruteni, elementul dominant în ștundă, iar cărțile: «*Convorbitorul pravoslavnic*» (правословный Собесѣдникъ) și «*Lectura de duminică*» (Воскресное учение) nu se pot ceti de către populațiunea fără de carte.

Diferite religii din Basarabia. — Cel puțin $\frac{7}{10}$ din locuitorii țării sunt de religiunea ortodoxă de Răsărit. Din această populațiune însă Românii posedă tradițiunile și credințele locale — restul populațiunii ortodoxe: Ruși, Ruteni, Bulgari, Sârbi, fiind elemente străine țării, cari n'au nici o legătură istorică cu Basarabia, n'au asemenea tradițiunile și credințele. După Ortodocși, în întâiul rând vin Evreii, apoi Luteranii sau Protestanții și la urmă Rascolnicii, Catolicii și Armenii.

După statistica rusescă oficială, la 1858 (1) populațiunea Basarabiei se împărția din punctul de vedere al religiunii în următorul mod:

Ortodocși	776.430	397.065	379.365	87%
Evreii.	78.751	41.525	37.226	9%
Protestanți	22.519	11.514	11.025	$2\frac{1}{2}\%$
Rascolnici	6.483	3.401	3.082	1%
Catolici	3.020	1.553	1.467	$\frac{1}{4}\%$
Armeni	2.606	1.334	1.274	$\frac{1}{4}\%$
Total.	889.829	456.392	433.437	

Ceea ce arată că, la 1858, la o sută de locuitori Ortodocși, în Basarabia erau 15 locuitori de alte religii. Din procentul total al Ortodoxilor, 69 % eră Români, restul se împărția în Ruși, Ruteni, Bulgari și Sârbi.

(1) Записки. Мат. Вест. общ., p. 384.

După o altă lucrare statistică rusescă, la 1861.—1862 totalul populației Basarabiei era de 1.003.035 locuitori de ambe sexe, din cari 615.926 Români, 183.793 Ruși și Ruteni, 95.923 Evrei, 56.116 Bulgari, 30.020 Germani, 12.995 Țigani, 3.914 Poloni, 2.298 Armeni și 1.956 Francesi. După religie, această populație se împărțea în modul următor : (1)

Ortodoxi.	862.124
Evrei	87.837
Protestanți .	26.706
Rascolnici.	7.196
Catolici .	4.964
Armeni gregoriani	2.282
Mahometani	32
Total	1.003.035

Pentru anii 1890 —1891 avem următoarele date : Totalul populației fiind 1.641.559 locuitori de ambe sexe, acest număr se împarte în statistica oficială în două grupuri : grupul ortodox de 1.220.439 locuitori și grupul neortodox de 421.120 locuitori, între cari intră și rascolnicii. (2)

Grupul ortodox în 1891 — 1892, după numărul : Români 1.009.000 și Ruși, Ruteni, Bulgari și Sârbi 211.439.

Sectanții. — După datele statistice oficiale rusești, totalul sectanților (rascolnicilor), cari locuiesc actualmente în Basarabia, e de 7.196. Acest număr e departe de a fi adevărat și populația rascolnicilor din Basarabia covârșesc de sigur cel puțin de două ori acest număr. Sectele principale cari compun populația aceasta sunt următoarele :

Popovți, sectă care tăgăduiesc chirotonisirea bisericii ortodoxe oficiale, considerând-o falsificată de la Petru-cel-Mare; ei au preoți și Episcopi lor admit cele șapte taine bisericești, tăgăduiesc însă rezoluțiunile soborului al VI-lea, precum declară de falsificate toate cărțile bisericești corectate sub Mitropolitul Nikon.

Bez popovți admit numai două taine : botezul și spovedania, pe cari nu le primesc din mâna arhierilor și preoților

(1) Киев. Епарх. Ведомости. 1861, No. 22, p. 172—715.

(2) Земское бюро Бес. статистики.

chirotonisiți, ci de la enoriași aleși de sectanți. Ei n'ați cler de loc.

Duhoborți său creștinii de suflet, cum își dic ei, cred în Dumnezeu-cuvîntul, care există în sufletul fie-cărui om: revelațiunea externă, tainele bisericesci, ritualul bisericesc, dogmele și rugăciunile le tăgăduesc, considerându-le pe toate ca fetișism.

Molocani și-au luat acest nume din cuvîntul rusesc *moloco* (lapte), pe care-l întrebuințază în zile de post. Acești sectanți tăgăduesc rezoluțiunile sobórelor și nu admit decât Biblia. Tainele bisericesci le admit numai spiritual. Serviciul divin, ritul, semnul crucii, îngenuchiarea, rugăciunea și chiar biserica ca edificiu pentru rugăciuni nu sunt primite de ei. Ei nu cred în sfinți, icóne, sfinte móște, declarându-le idoli. Molocanii s'a stabilit în Basarabia pe la 1811.

Ștundiști sunt o sectă care întru cât-va se apropie de *protestantism* cu tendințe foarte pronunțate către un socialism utopic. Ei tăgăduiesc ierarchia bisericească și nu admit din cărțile bisericesci decât Noul și Vechiul Testament, pe cari le cetesc în adunările lor intime. Ștunda în Basarabia s'a răspândit de către argații coloniștilor Germani, de la cari au și împrumutat ei multe obiceiuri germane. Cel dintâi ștundiști în Basarabia au fost nisce Ruteni, apoi secta a reușit să-și facă proseliți și printre Români. Ștundiștii interdic proseliților lor de a presta jurămint în numele lui Dumnezeu, de a intra în armată, ca și menoniții. Isus Christos, propagă ștundiștii, a suferit pentru întreaga omenire, decî iubirea sa pentru diferitele némurî a fost de o potrivă, de aceea și bucuriile lumesci trebuie să fie de o potrivă ale tuturor. «Cu sudórea feței să mănânci pâinea ta», decî numai cel care muncesce ogorul său are drept să fie stăpân pe el. Pămîntul, petrele, apa, animalele, sunt operele lui Dumnezeu și prin urmare ómenii pe nedrept fac din aceste bunuri proprietatea exclusivă a unora. Secta ștundiștilor interdic credincioșilor săi întrebuințarea băuturilor spirtóse; ei duc o viață sobră, sunt în general gospodari buni, plătesc impozitele, și birurile foarte regulat și se ajută reciproc în cas de nevoie.

Priguni (*vedenți*) e o sectă quakeriană, care s'a răspândit în Basarabia pe la 1836, de un óre-care Lukian Petroff, ve-

nit din Moldova. Acest Rus, trecând Prutul, a declarat că el este Christos scoborît din cer și a ales pe doi Ruși, din cari pe unul l'a numit Sf. Ilie și pe cel-lalt Enoch. Pe urmă întocmi o sectă rustică, care crede în pogorîrea Sfîntului Duh în sufletul celor adunați pentru a-l primi. Serviciul divin, oficiat de proorocii sectei, constă în cântece religioase și dansuri; de aci și numele sectei: priguni (săltători).

Chlîsti sau ómenii lui Dumneđeũ sunt panteiști creștini. Dumneđeũ, pentru a se individualisa, dăc proseliții acestei secte, se încorporează din când în când în Fiul său Sfîntul Duh și se scoboră pe pămînt pentru a mîntui lumea cădută în păcate. Asemenea încorporări s'aũ făcut de multe ori. Evanghelia ne păstrează una din aceste încorporări. În zilele noastre Christos se încorporează într'un om, pe care-l face să devie martir. Chlîsti sunt contra căsnicieii și propagă proseliților lor «a nu se căsători, iar acei ce se căsătoresc să trăiască cu femeia sa ca și cum ar fi soră; cei necăsătoriți rămâneți becheri, cei căsătoriți desfaceți căsătoria». Adunați pentru rugăciune, Chlîsti se învîrtesc până ce ameteșc; atunci, într'un fel de extas, încep a prooroci.

Scapeți (castrați) sunt o ramură a sectei Chlîsti, cari s'aũ despărțit de tulpină pentru că nu admit reîntruparea perpetuă lui Dumneđeũ. Ei dăc că Mîntuitorul numai de două ori a făgăduit să vie pe pămînt, odată sub înfățișarea unui modest și umilit osîndit, care a și fost răstignit de Evrei, și a doua óră încunjurat de aureola gloriei; ultima dată s'a întrupat Christos în persóna unui Muscal, anume Selivanoff, care a întocmit pe pămînt religiunea scapeților.— Selivanoff, dăc el, eră născut fără păcat, avînd de mamă pe Impărătesa Elisabeta, fiica Impăratului Petru-cel-Mare. El s'a urcat apoi pe tron sub numele de Petru III, dar a fost detronat de dușmanii săi și acum trăeșce ascuns. Va veni însă ziua când Selivanoff va apăre din nou și, chemând la sine pe toți scapeții, va mîntui lumea. Proseliții acestei secte se castrăză în două moduri: întăiul mod, care constă în stîrpirea testiculelor, se numeșce «pecetea mică a Sfîntului Duh»; al doilea mod, care constă în stîrpirea testiculelor și a penisului, se numeșce «pecetea mare».

Strannichi sau *beguni* sunt o sectă fórte mistică, care crede că, pentru mîntuire, omul e dator pe pămînt a se le-

pădă de toate cele lumesci și a deveni un călător pribeg. Ei consideră de mare păcat a se înscrie în rolurile de percepțiune, a plăti bir, a avea pașaport etc. Părăsind comuna natală, begunul își ia un nume fals, sub care-și ascunde individualitatea legală, trăind în păduri, pe la prisăci stâne, sau chiar prin sate, la alți țărani cu cari simpatizează. Begunul odată prins ca vagabond declară autorităților că nu știe unde s'a născut și cari sunt părinții săi, că nu recunoște autoritatea ca legală, ci ca uneltă a lui Antichrist. Begunii negă căsătoria și cer de la proseliții lor abstenența.

Toate aceste secte nu îmbrățișează în Basarabia decât populațiunea rusă, Românii numai pe ici pe colea au îmbrățișat protestantismul ștundist; cauza nereușitei acestor secte printre Români e invederat tenacitatea, cu care Românul de secole ține la limba și religiunea părinților săi, rugându-se lui Dumnezeu în limba sa, iar nu în cea rusescă.

Ștundismul printre Românii din Basarabia s'a răspândit prin Societatea evanghelică Britanică, care a introdus în Basarabia un număr oarecare de evanghelii românesce. La Soroca aceste evanghelii se păstrează ascunse cu mare pază de către proseliții ștundiști, cari dic că aceste evanghelii sunt singurele adevărate, cele-lalte fiind tipărite greșit.

Catolicii în Basarabia posedă patru biserici și anume la Chișineu, Hotin, Bălți și Bender.

Fie-care din aceste biserici are câte un preot. Pozițiunea socială a acestor preoți e foarte dificilă, din cauza intoleranței religioase, care este trăsura caracteristică a guvernului rusesc.

Protestanții au în Basarabia șase biserici, din cari una la Chișineu și 5 prin satele germane; afară de acestea mai există și 18 capele sau case de rugăciune.

Preoții protestanți, în număr de 17, sunt retribuiți de comunitățile enoriașilor și cei din coloniile germane primesc lefă anuală de 400 ruble, având fie-care casă (presbiteriū) cu grădină și ceva pământ de arătură.

Armenii-Gregoriani au în Basarabia un arhiereu al lor, dar bisericile sunt ierarhicesce pendinte de eparchia de Theodosia, din Crimeea.

Numărul clerului armén din Basarabia în momentul de față se urcă la 83 persoane. Bisericile armene sunt 4 la număr, și anume: la Chișineu, Akkerman, Hotin și Orheiū.

Evreii din Basarabia sunt toți de religiunea mosaică orientală și evreimea spaniolă n'are acolo nici o biserică.

După ultimele date statistice, foarte necomplete, din cauza încăpăținării Evreilor de a nu răspunde adevărul la întrebările funcționarilor însărcinați cu recensemîntul, în Basarabia există 531 rabinți titrați, cari sunt distribuiți pe la 17 sinagoge și 103 capele sau case de rugăciuni.

După ultimul recensemînt din anii 1891—1892, Evreii locuesc:

	Bărbați	Femei
In județul Hotin	10.005—	10.302
Soroca	7.238—	6.586
Orheiū	3.772—	4.316
Chișineū	11.272—	8.057
Bălți	4.986—	4.328
Bender	2.896—	2.244
Akkerman	2.911	2.258
Ismail . .	1.600—	905
Total	43.126—	38.126

Cifra totală decî a populațiunii Evreilor din Basarabia, după datele culese cu ajutorul rabinilor, este de 81.252 locuitori.

Firește că această cifră nu corespunde de loc adevăratei stări de lucruri și, după părerea omienilor competenți, adevăratul număr al Evreilor din Basarabia întrece cel puțin 200.000 de suflete.

Clerul ortodox. — Clerul mirén al bisericei ortodoxe de Răsărit, împreună cu familiile membrilor săi, cu călugări și călugărițele, după statistica eparchială a consistoriului din Chișineū, se urcă la cifra de 8.112 inși. In acest număr intră:

Preoți	1.590
Paracliseri	2.388
Copii de sex masculin	4.131
Călugări	405
Călugărițe	213

Toți aceștia, după legile rusesci, compun o clasă de omeni, numită *clasa duhovnicăscă*, care posedă drepturile sale

speciale în ceea ce privesc impozitele și serviciul militar. Clerul ortodox în Basarabia nu este retribuit de stat și trăește din ofrandele credincioșilor; numai clerul pendinte de 18 biserici din eparchia Chișineului primesce lăfă din un fond special, numit «Fondul de ajutoare». Acest fond retribuește 12 biserici cu un ajutor anual de 25 ruble 70 kop. de fie-care biserică, și 6 biserici cu un ajutor anual de câte 114 ruble 20 kop. Sumă mai mult decât modică! (1) În general însă, preoțimea în Basarabia trăește din ofrandele enoriașilor și-si agonisește viața prin munca agricolă.

După obiceiul consacrat și admis de legea specială rusească pentru Basarabia, fie-care biserică posedă 33 fălcă de pământ sau din partea proprietarului de moșie sau din partea comunei.

Acest pământ îl lucrăză prin clacă țeranii enoriași. Până în anul din urmă, preoții din Basarabia se recrutău din sinul clasei duhovnicesci indigene și, ca Români de sânge, aveau legături strinse cu poporațiunea.

Acești preoți de mir, deși lipsiți de cultură, se bucurău de iubirea enoriașilor, cari adese-oră alergău la ei pentru sfat la vre-o nevoie sau nenorocire. Portul obicnuit al unui astfel de preot se deosebiă puțin de portul țeranului, viața sa se petrecea între munca câmpului și leturghie.

Guvernul rus începù de la 1859 să se îngrijescă de starea bisericeii din Basarabia; privind biserica ortodoxă de Răsărit ca o armă puternică de rusificare, guvernul rus, înainte de toate, a hotărît să-si formeze din clerul mirén o armată de agenți panrusești, răspândiți prin sate. Pentru acest scop în primul rând eră să serve drept pepinieră seminariul din Chișineu, precum și școla duhovnicescă primară din același oraș.

Seminariul din Chișineu se află stabilit chiar în palatul Mitropoliei. În acest seminariu nu se primesc decât copiii clericilor. Iată mișcarea elevilor din acest seminariu pentru cece ani din trecut:

(1) Enap. BkA. Kym., 1891, No. 7.

	Profesori	Elevi	Absol- venți.	Trecuțiile Acad. din Kiew.
1850	13	121	47	— 1
1851	13	128		
1852	13	127	28	— 1
1853	14	175		
1854	13	169	39	— 1
1855	13	184		
1856	13	177	41	— 1
1857	12	170		
1858	12	158	38	— 1
1859	12	187		

Următoarea tabelă arată mișcarea elevilor din seminariu pentru zece ani din urmă:

1885	14	175	53	— 2
1886	15	182		
1887	15	190	67	— 1
1888	15	201		
1889	16	183	85	— 3
1890	16	197		
1891	16	175	93	— 1
1892	16	193		
1893	15	192	63	— 1
1894	15	172		
1895	15	187	63	— 1

Învățămîntul în seminariul din Chișineu se predă în limba rusă, iar în limba română este oprit a se predă. Cursul întreg se desparte în trei categorii:

Inferior	Litere.
Secundar	Filosofie
Superior	Teologie

Fie-care categorie îmbrățișează studii de doi ani. Elevii din seminariu se despart în interni, în număr de 60, și externi. Pentru întreținerea internilor statul cheltuește derisoria sumă de 48 ruble 60 kop. pe an pentru fie-care băiat. Din

acastă cauză hrana și întreținerea seminaristilor este foarte miserabilă. Personalul corpului didactic se recrutează din absolvenții Academiei duhovnicesci și printre profesorii seminariului din Chișineu sunt oameni cu erudițiune teologică solidă.

Școala duhovnicască din Chișineu este condusă de rectorul seminariului.

Acastă școală are trei divisiuni: *inferiără*, *secundară* și *superiără*. Afară de aceste trei divisiuni, mai există și două sub-divisiuni: cea *preparatoră* și *paraclisieră*.

Învățămîntul în fie-care divisiune durează doi ani. În anul 1895—96 în școala duhovnicască erau 160 elevi interni și 149 semi-interni. Pentru întreținerea unui intern guvernul rus cheltuește anual 28 ruble 56 kopeici; pentru un semi-intern 14 ruble 28 kopeici.

În budgetul instrucțiunii publice seminariul din Chișineu costă statului anual suma de 14.965 ruble 85 kop.; în această sumă intră și întreținerea școlei duhovnicesci. Salariul profesorilor de la seminariu și de la școala duhovnicască în budgetul pentru anul 1895—96 este arătat de 7.325 ruble 35 kop., ceea ce vine în termin mediu 350—400 ruble salariu anual fie-cărui profesor de teologie.

Cu aceste 400 ruble de salariu pe an un absolvent al Academiei duhovnicesci este silit să-și susție familia și să trăiască ca un om cult, lucru aprópe imposibil, dacă n'ar exista pentru acești profesori lecțiunile particulare.

II.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL PUBLIC.

Când, după inițiativa P. S. Mitropolitului Gavril s'a înființat la 1813 seminariul din Chișineu, atunci, într'un mod provizoriu, s'a admis ca în acest seminariu să se primescă elevi nu numai copiii clericilor, ci și copiii laicilor. Cu totă permisiunea dată, în anii dintâi seminariul din Chișineu cu mare greutate a adunat în zidirile sale vre-o sută copii. Și acei copii, se scrie într'un „manuscript de pe acele timpuri, au fost luați cu sila de la Moldoveni.

Seminariul deschis de Mitropolitul Gavril avea pe atunci și propria sa tipografie, în care se tipăriau câte-va cărți școlare și religioase atât în limba rusă, cât și în limba română, precum și predarea unor obiecte în acea limbă a fost permisă de guvernul rusesc numai și numai mulțumită insistenței Mitropolitului Gavril, care, pe cât era în puterea sa, își apăra națiunea cotropită de străini. Această sollicitudine pentru limba română, istoricul oficios rus al Basarabiei d-l Batiuşcoff nu o iartă Mitropolitului Gavril și-l dojenesce în fantastica sa scriere despre Basarabia.

După grija ce avea guvernul rus chiar de la 1812 de a-și forma prin educațiune un cler special menit a rusifica Basarabia, o altă grijă a lui și tot așa de mare a fost rusificarea boerimii pămîntene din această țară. La început guvernul rus a deschis la Chișineu o școală primară cu 1 clasă, inaugurată la 1822; o altă școală primară s'a deschis la Bălți în 1824; apoi la 1827 una la Hotin și alta la Bender; la 1822 câte o școală primară cu 3 clase la Hotin, Bălți, Bender și Akkerman și una cu 3 clase la Chișineu. La 1831, mulțumită inițiativei particulare, s'a deschis la Chișineu o bibliotecă publică. În același an societatea armenescă a fondat cu propria sa specie o școală armenescă la Akkerman. La 1833, în ziua de 12 Septembrie, s'a deschis primul liceu cu 7 clase la Chișineu. În programul acestui liceu se prevedea și studiul limbei române, care obiect a și fost predat de către d-l Donici, un profesor erudit și iubit de elevii săi. Studiul limbei române a fost însă în curînd declarat de facultativ, iar la 1873 acest obiect s'a desființat definitiv. La 1835, pendinte de acest liceu s'a deschis și un internat pentru copii boerimii locale, sub numele de *pensionul nobilimii*; tot în același an s'a mai înființat și o școală pentru copiii funcționarilor inferiori. S'a mai deschis încă în acel an un asil pentru copii orfani, fondat de mareșalul nobilimii d-l Gheorghe Balș.

La 1839 s'a deschis o școală primară la Akkerman, iar la Chișineu o școală a comunității evreiesc. Apoi la 1843 guvernul înființă școle lancastriene rusești la Orhei, Soroca și Cahul, și Generalul Feodoroff, guvernatorul Basarabiei de pe atunci, dădu autorizațiune directoarelor Rizeau să deschidă la Chișineu un pensionat de fete, subvenționat de stat până la 1870.

Școlile publice în anul 1889.

Școle secundare	13
» rurale	398
urbane și a'le	258

În aceste școle au urmat studiile 29.855 băieți și 9.320 fete. Budgetul Instrucțiunii publice pe anul 1889 a fost pentru orașe de 109.284 ruble, pentru sate de 286.568 ruble. Din această sumă, statul cheltuește 72.446 ruble, comunele urbane 60.643 ruble, comunele rurale 227.459 ruble și Zemstvo 6.041.

Așa dar rusificarea Basarabiei prin ajutorul școlilor se face propriu zis cu cheltuiala poporului Român.

Școlile secundare din Basarabia, în număr de 13, sunt următoarele: la Chișineu 2 licee clasice de băieți, 1 gimnasiu real, 1 gimnasiu cu șese clase pentru fete; la Bolgrad: 1 liceu de băieți (1) și 1 gimnasiu de fete; la Akkerman: 1 pro-gimnasiu de fete și 1 pro-gimnasiu de băieți; la Ismail: 1 pro-gimnasiu de băieți și 1 de fete; la Bender: 1 pro-gimnasiu (2) de fete și 1 seminarium normal la Bairamcea.

În anul 1889—90 populațiunea școlară, după dările de seamă oficiale, a fost de 38.301 copii, care urmau studiile la 596 școle, din care 101 chederi evreiești.

O mai mare înmulțire a școlilor într'un viitor apropiat e absolut imposibilă, din cauza lipsei mijloacelor; așa dar, luând de normă cifra școlilor din anul 1889—90, vom dice că în Basarabia există în momentul de față câte o școală pentru 3 $\frac{1}{2}$ comune. (3) Numărul copiilor ce au urmat la școală, comparativ cu populațiunea țării, care la 1891 era de 1.548.470 locuitori, este deci următorul:

(1) Acest liceu, bulgăresc sub dominațiunea română, a fost transformat în 1879 în liceu rusesc și predarea obiectelor se face aici acolo în rusesc.

(2) Basarabia, Calendar 1891.

(3) Basarabia are 1413 comune urbane și rurale.

În județul Chișineului 1 elev la 47 locuitori.

Bender	45
Orhei	63
Bălți	102
Soroca	100
Hotin	78
Ismail	25
Akkerman	12

Aceste cifre ne arată că în județele unde populațiunea este aproape numai românească, precum județele de la nordul Basarabiei: Hotin, Soroca, Bălți, procentul copiilor ce urmează la școlile statului e foarte mic, în timp ce în județele cu o populațiune parte rusă, parte germană (Akkerman), procentul copiilor cari frecuentăză școlile publice este mai mare.

În ceea ce privește județul Akkerman apoi, acolo copiii coloniștilor Germani mai cu seamă merg cu plăcere la școlile publice, de ore-ce, după o dispozițiune specială, în acele școli se predă și limba germană. Firesce că, dacă guvernul rus ar fi tot atât de bine-voitor pentru limba noastră, populațiunea română a Basarabiei n'ar fi dușmană atât de mult a școlilor publice rusești.

Comparativ cu populațiunea Basarabiei, vino câte un elev de școală la 40 locuitori, dacă vom lua de basă numărul elevilor din anul școlar 1891.

Cheltuiala anuală pentru un elev în orașe, după spusele statisticei oficiale, este de 26 ruble 73 kopeici; iar pentru un elev de sat, de 9 ruble 39 kop. În general, costul anual al învățămîntului unui elev în școlile publice din Basarabia e de 11 ruble 71 kop.

Numărul copiilor, cari frecuentăză școlile statului, comparativ cu numărul total al copiilor în vîrstă de a merge la școală, după datele statisticei oficiale dovedește că nici jumătate din acești copii nu urmează la școlile statului.

În anul școlar 1890—91 școlile publice au fost în număr de 398, iar școli pendinte de eparchie și particulare 108, deci în total 501 școli, în cari au urmat 30.610 băieți și 7766 fete. (1)

(1) Бессарабия, Батюшковъ, p. 176.

Ambele licee clasice din Chişineu, precum şi cel din Bolgrad, au fie-care câte şapte clase liceale. Programul acestor licee este cu desăvîrşire analog programului liceelor noastre. Fie-care liceu posedă un personal didactic compus din 23 profesori şi 8 pedagogi.

Din dările de sémă ale acestor licee vedem că, în cursul ultimului deceniu (1885—1895), în două licee din Chişineu au intrat 1.827 elevi, cari, după clasele sociale din cari fac parte, se împart ast-fel:

Copii de nobili şi de funcţionari	982
comercianţi .	405
alte clase .	40
orăşeni (mesciane)	400

Din acest număr, 10% sunt copii de Evrei, cari, după o lege specială rusescă, nu pot fi primiţi în liceu decât 10% din totalul populaţiunii şcolei. O altă lege specială privitoare la admiterea elevilor în licee cere elevului, pentru a fi admis, un certificat prin care se dovedeşte că părinţii săi posedă mijloce suficiente pentru a-l lăsa să urmeze şcolele secundare, asemenea şi un certificat de bună purtare politică a părinţilor.

În cei zece ani din urmă au eşit din şcolele statului:

Elevi cari au isprăvit studiile .	307
n'au » »	806
au părăsit şcola .	704

Elevii cari au isprăvit vre-una din şcolele secundare în acest timp sunt:

Copii de nobili şi funcţionari	204
» comercianţi .	20
» orăşeni	60
din alte clase.	23

Liceanii, aprópe toţi, după examenul de maturitate îşi urmăză studiile în şcolele superioare din Rusia, însă cea mai mare parte dintr'înşii se înscriu la diferitele facultăţi ale Universităţii din Odesa.

Învățămîntul secundar nu e gratuit în Basarabia, ci fiecare elev plătește statului anual 25 ruble. Taxele de înscriere la Universitate sunt de 100 ruble anual.

Școlile secundare sunt în Basarabia o armă puternică, cu ajutorul căreia guvernul rusifică într'un mod constant pătura cultă a populațiunii indigene: Români, Bulgari, Sârbi, chiar Evrei; singurul element recalcitrant în această privință sunt copiii Poloni, cari, mulțumită educațiunii patriotice casnice, trecînd prin școlile rusești, își păstrează intactă iubirea pentru nenorocita lor patrie; de aceea chiar elevii liceali Poloni din Basarabia sunt mai toți rău notați de direcțiunea școlară și procentul lor e foarte mic.

Trei feluri de școle inferioare există în Basarabia: școle de județ (uiesdnie) cu trei clase. Programul acestor școle e analog programului școlilor urbane cu patru clase de la noi. În aceste școle învață copiii orașenilor, ai funcționarilor inferiori de stat și un mic număr de copii de nobili.

În școlile numite *prihodskie* sunt două clase, iar în cele populare (norodni) o singură clasă.

În aceste școle se caută a se desvoltă simțul religios și patriotic la copii. În vederea acestui scop sunt așezate toate regulamentele școlare. Studiul religiunii e foarte desvoltat, cântul bisericesc e obligatoriu. În zilele de sărbători și Dumineca atîta școlarii cît și profesorii sunt obligați a asista la serviciul divin, corul școlar e dator a cânta la biserică, iar elevii a cetî Sf. Scriptură în cărți bisericesci scrise cu chirilice vechi. Spovedania și împărtășania anuală sunt obligatorii pentru elevi și profesori. După isprăvirea lecțiunilor fiecărei zile, elevii cîntă imnul național rusec: «Boje Ţarea hrani». Afară de partea religioasă a învățămîntului primar, profesorii mai predau istoria Imperiului Rus, alegînd în special acele legende în cari se povestesc despre nemărginita credință a poporului rus către Ţar.

Pentru a desvoltă și întări în inimile copiilor această credință, Ministeriul Instrucțiunii distribue elevilor cărți de citire, anume scrise în acest scop, pe cari elevii sunt datori să le cetască acasă. Afară de acestea, în programul școlar al Basarabiei s'a introdus în anul 1876 și gimnastica militară, care e obligatorie.

Cu totă strășnicia regulamentului școlilor primare, fie cele

juđetene, fie cele poporale, scopul lor rusificator nu e ajuns de guvern, cãci influența acestor școle primare rusești asupra populațiunii neruse, Români și alte naționalități, e foarte mică. Acest lucru își găsește explicațiunea, nu în faptul că activitatea pedagogică ar fi slabă, ci în acela că copiii în vîrstă fragedă sunt direct supuși mediului de familie în care trăesc, așa că școala, unde toate se învață într'o limbă străină lor, rămâne cu desăvîrșire străină de dinșii. Copilul, vorbind acasă limba părintească: Română, Bulgară, Ruténă, Evreiască etc., limba rusă oficială rămâne pentru el o limbă de școală, în care sunt scrise cărțile sale didactice, nu tocmai plăcute lui.

În timpul din urmă, anume la 1892, Ministeriul Rus al Instrucțiunii se preocupă cu mare insistență a lărgi instrucțiunea publică în Basarabia. În acest scop s'a alcătuit de jă un vast proiect privitor la deschiderea unui număr de școle nouă în Basarabia, pentru care statul va ridică edificii și pe cari le va înzestră cu material didactic și mijloce de întreținere.

«Proiectul acesta, scrie d-l Batiușcoff în cartea sa «Descrierea Basarabiei» (1), este ast-fel alcătuit în cât se pôte speră că generațiunea tînă moldovenescă din Basarabia se va educă în spiritul pur rusesc și organicesce se va contopi cu patria noastră comună, Rusia.»

Afară de școlele duhovnicesci, bisericesci și publice, despre cari am vorbit mai sus, mai există în Basarabia și alte școle particulare. Despre aceste școle, supuse direct supravegherii Ministeriului Instrucțiunii, putem spune că ele jăcă un rol cu totul secundar în instrucțiunea publică a Basarabiei. Diplomele acestor școle n'au absolut nici un drept recunoscut de stat, așa că, pentru intrarea în școlele statului său pentru obținerea diplomei de bacalaureat, certificatul școalelor particulare este considerat ca nul. Elevii acestor școle, avînd dreptul a se prezentă la examen la școlele statului, n'au nevoie, după lege, de a aduce vre-un certificat prin care să se constate că au urmat într'un mod treptat studiile lor.

Școlele particulare din Basarabia sunt:

Școala de orfani din Chișineu, deschisă la 1858 prin ofrande particulare. Aci învață copiii orfani de la 9—12 ani.

Asilul de copii Gheorghe Balș înființat la 1845 la Chi-

(1) Batiușcoff, *Basarabia*, 1892, p. 116.

șineu de mareșalul nobilimii din Basarabia Gheorghe Balș. Directoară a asilului, prin decret împărătesc, a fost numită Caterina Rosetti Rosnovanu (născută Principesă Ghica). După mórtea lui Balș, averea sa fiind mult sdruncinată de datorii, moștenitorii n'avură de unde să plătescă darul făcut asilului de răposatul lor părinte ; de aceea școla a fost închisă, și numai la 1858 redeschisă, mulțumită stăruinței vice-guvernatorului Basarabiei Ciricovici. De la înființarea *Asilului Gheorghe Balș* și până acum (1845-1890) s'aû succedat 618 copii, din cari 500 băieți și 118 fete.

Afară de aceste două școle, mai există în Basarabia 23 școle particulare, din cari la Chișineu 7, la Atachi 1, la Hotin 1, la Akkerman 2, la Ismail 2, la Reni 1, la Bălți 2, la Bender 3, la Soroca 2, la Dubasari 2.

Școle evreesci în Basarabia sunt de două feluri: Unele în număr de 5, duse *școle de stat*, sunt întreținute din inopositul ce se percepe din vânzarea lumînărilor pe la sinagoge. Asemenea școle sunt la Chișineu 2, la Hotin, Bălți și Briceni câte una. Al doilea tip de școală evreiască sunt *Chedari* sau *Chedarimi*, întreținute de particulari. Acestea sunt în număr de 122, din cari 96 de băieți și 26 de fete. Numărul acestor școle e foarte problematic, de óre-ce deschiderea lor nu e supusă nici unui regulament. Există o mulțime de *chedari* necunoscute de stat, cari prin urmare n'aû intrat în numărul stabilit de statistica oficială a instrucțiunii publice. În aceste școle nu se învață decât Biblia și Talmudul în vechia limbă evreiască.

Afară de acestea mai există în Basarabia peste 27 școle germane întreținute de comunele germane, 13 școle lipovenesci întreținute de comunitățile lipovenesci și 18 școle bulgăresci particulare. În toate aceste școle limba rusă e obligatorie. Guvernul rusesc privesce însă cu ochii răi școlele particulare bulgăresci, așa că s'a interzis deschiderea de nouă școle de acest fel, ba chiar și din cele vechi s'aû închis. Același lucru s'a întâmplat cu gimnasiul bulgăresc din Bolgrad, care s'a pomenit de-odată transformat din școală secundară bulgărescă în gimnasiu rusesc.

Printre instituțiunile de cultură, afară de școală și biserică, guvernul rusesc a creat în centrul țării o mare bibliotecă menită a deveni izvorul la care să se adape pătura lumi-

nată a națiunii subjugate. În ajutorul școlii vine deci o instituțiune specială pentru a propaga în cercurile culte indigene știința, artele și literatura în limba rusă.

Mulțumită solicitudinii unui șir de guvernatori, orașul Chișineu posedă azi o bibliotecă publică însemnată. Acestă bibliotecă, creată la 1832, nu corespunde până la 1860 menirii sale ; în acest an însă guvernatorul Basarabiei Fonton-de-Werrayon, punând în capul bibliotecii pe un German inteligent, d-l Beller, a reușit să dea acestei instituțiuni o menire culturală rusescă de mare importanță. În momentul de față această bibliotecă posedă 14.396 volume și primește 65 ziare rusești.

Din aceste volume, 764 sunt în limbi străine Imperiului Rus : francesă, spaniolă, latină, grăcă etc. *În limba română însă nu se găsește absolut nici o carte.*

Acestă bibliotecă e foarte mult vizitată de tinerimea studioasă, care nu poate citi o carte românească decât la biblioteca seminarului, ce posedă în special cărți de teologie și unde nu poți fi admis decât ca seminarist.

Biblioteca seminarului a fost creată de P. S. Exarchul Gavril Badoni și apoi reorganizată de P. S. Archiepiscopul Dimitrie Sulima.

În bibliotecile ce posedă diferitele licee nu se găsește nici un crâmpeiș de carte românească.

În patru librării particulare ce există la Chișineu, cărți românești de vânzare nu sunt. Pentru a avea o carte românească trebuie căpătată prealabil de la comitetul de censură din Odesa o autorizațiune, care se dobândește foarte greu, numai mulțumită pozițiunii biurocratice a persoanei solicitante, sau unei favorii speciale. În Basarabia e riguros oprită intrarea vre-unui diar român, de ori-ce coloare politică, și puținele ziare ce trec Prutul venind din România sunt adresate pe numele unor persoane ale căror principii rusofile sunt perfect cunoscute ocârmuirii ruse. În anul 1895 un judecător de instrucțiune, d-l Varzar, primi autorizațiune de a face o comandă de cărți românești la Iași, autorizațiune care produse așa impresiune adâncă la noi în România, încât Președintele Ligii Culturale, d-l V. A. Urechia, a adus-o la cunoștința publică într'un discurs de ocaziune. În momentul de față, mulțumită solicitudinii unor omeni erudiți din Ba-

sarabia, sollicitudine sprijinită de Archiepiscopul din Chişineu, se nădăjduiesce că guvernul rusesc va permite pôte introducerea în Basarabia a cărţilor bisericeşti şi mai cu sémă a Evangheliei, Bibliei şi Vieţilor Sfinţilor.—Se va realisa sau nu această speranţă? Va avé Românul din Basarabia parte sau nu să cetască Sf. Scriptură în limba părinţilor săi, acesta ne va arăta viitorul!

Pătura cultă în Basarabia. — Sub regimul unei ocărmuirî autocrate, sub jugul domniei unui ném fără cultură, Basarabia n'a putut nici să se desvolte pe calea culturală, nici să urmeze calea firască de propăşire pe care a păşit şi neîntrerupt păşescе poporul român de dincóce de Prut. Dacă în România, mulţumită înfruirii civilisaţiunii europene, s'a format o pătură cultă, care a şi creat o literatură naţională, a sădit sciinţa şi arta în patria sa, apoi în Basarabia, despărţită de restul lumii civilisate printr'un zid chinezesc, curentul civilisaţiunii apusene n'a putut străbate.

Mare şi bătătóre la ochi e deosebirea între sórta Românului din Bucovina şi Transilvania de o parte şi Basarabia de alta. Românii din partea ţerii romănesci supuşî la Imperiul Austro-Ungariei, robiţi politiceşte, au putut să se adape la isvórele nesecate ale culturii germane şi pe temelul acestei mari culturî au plămădit o pătură cultă în sinul lor. Acéstă pătură cultă, germanisată prin cultură, încet cu încetul, venind în contact cu naţiunea română, a mistuit şi prelucrat tesaurul culturii germane într'un început neperitor al unei culturî naţionale. Românii din Basarabia, subjugaţi de Imperiul moscovit, robiţi şi ei politiceşte, n'au avut la îndemână nici un isvor de cultură la care să se pótă adăpa. Cultură rusescă nu există şi, dacă există, e aşá de tînără, aşá de crudă, în cât existenţa ei chiar în dílele noastre cu drept cuvînt se pôte tăgădui. Şi tăgada acesta este cu atât mai legitimă, cu cât chiar marele literat rus Ivan Turgheneff până la mórtea sa a tăgăduit-o într'un mod hotărîtor. Românii din Basarabia ar fi putut să se adape la isvórele culturii europene; dar nici acesta n'a stat în mánile lor, de óre-ce această cultură nu trece în Rusia decât prin sita unei censuri rigurose. Despărţită de Europa printr'un şir de pichete căzăcesci, cari păzesc graniţele Imperiului, Basarabia a fost silită a da ca racul îndérèt şi, pentru a nu

se sălbătici cu desăvîrşire, a se mărgini în cercul îngust al unei ştiinţe şi literaturi scrise cu litere chirilice.

Şi nu dădă c'au lipsit omenii de muncă intelectuală, nu dădă că din sinul poporului român din Basarabia n'au eşit pururea omeni de valoare netăgăduită, înzestraţi cu un suflet mare, cu dor de muncă. Omeni de valoare n'au lipsit şi dovadă ne este pleiada măreţă a bărbaţilor ca *Alexandru Hasdeu*, *Bogdan Hasdeu*, *Iangiulo*, *Gamalia* şi alţii; dar mai presus de puterea omenescă au fost şi sunt împrejurările politice nefaste sub cari geme poporul român subjugat de nămul rusesc.

În Basarabia, de la 1812 şi până în zilele noastre, guvernul rus a oprit într'un mod riguros tipărirea cărţilor româneşti; *mai mult decât atât, orîce carte românească a fost şi rămîne oprită de a trece Prutul. Nici un diar românesc, nici o broşură românească nu sunt libere a trece în Basarabia fără a avé expresă permisiune, căpătată de anumită persoană, şi încă o atare permisiune nu se dă decât omenilor consideraţi de ocârmuire ca blagonadejni, adică cari sunt cunoscuţi ca rusofili turbaţi. Interdicerea de a tipări şi de a învăţa limba română echivalăză cu interdicerea de a scrie în limba română; de aceea şi Români din Basarabia nu scriu şi n'au scris absolut nimic în limba lor părintească, ci dacă s'au manifestat pe arena ştiinţei, artei sau literaturii, apoi operele lor sunt scrise în limba rusă. Aşa de pildă toate manuscriptele rămase după mórtea eruditului *Alexandru Hasdeu* sunt scrise în limba rusă. *Tadeu Hasdeu*, părintele lui Alexandru Hasdeu, a scris în limba polonă. *Iangiulo* scrie în limba rusă operele sale de «Statistică comparativă». *Gamalia* scrie operele sale bacteriologice în limba rusă. *C. Stamati* a scris româneşte şi articole privitoare la Basarabia în limba rusă. *P. Leonard* asemenea etc. etc.*

Afară de Români, mulţi din Ruşi au scris şi scriu despre Basarabia; toate scrierile lor sunt însă scrise în limba rusă. Numele acestor autori precum şi operele lor cetitorul le va găsi în *tabela bibliografică a Basarabiei*, la finitul acestui volum.

Operele mai însemnate despre Basarabia, cari merită a fi mai cu sémă citate, sunt: *Despre come rciul pe Marea Năgră*, de Şostac; *Flora Basarabiei*, de Deneking; *Rassa cailor*

din *Basarabia*, de Grinevetski; cartea lui Bugnion, *La Bessarabie ancienne et moderne; Essai sur l'histoire naturelle de Bessarabie*, a lui Tardant; poema lui Cherbanovski, *Valea albă, Hajdi-Bey, capul lui Baiazet*, scrise rusesce după niște legende populare din Basarabia; Filatoff, *Cântecele Moldovenilor*, rusesce; Weltan, *Хочеманіе* *опееи* *Исчопіу Тэскапабіу*, 1828; Gerbanovsky, *Capul de Boi*, episod istoric, 1872; Ax. Nacu, *Istoria Basarabiei*; Batiuşcoff, *Istoria Basarabiei*. Despre aceste două din urmă scrieri, ilustrul nostru om de ştiinţă d-l B. P. Hasdeu emite următoarea părere: «Despre Basarabia cele mai nouе scrieri sunt două: o istorie a Basarabiei rusesce de d-l Axentie Nacu în 2 tomuri şi un mare studiu oficial asupra Basarabiei, negreşit tot rusesce, de *vestitul spion* Batiuşcoff.

«Batiuşkoff ca Batiuşkoff, căci lui cel puţin i se aplică vorba lui Montesquieu: il faut écorcher un Moscovite pour lui donner du sentiment; dar d-l Nacu, ca Român, mai bine ar fi făcut să studieze decât să ne spună că: «prin unire «cu Rusia, Basarabia a intrat în cercul culturii europene» şi apoi mai departe că: «sub umbra autocraţiilor protectori, perfeccionându-se în regiunea cugetării şi a spiritului, Basarabia înainteză cu paşi repezi pe calea civilizaţiunii.» Apoi de! *Italiano tedesco è un diavolo incarnato.*»

Intręga istorie a lui Nacu de alt-fel e o mediocră compilaţiune istorică, făcută pe temeiul isvórelor rusesci, fără nici o originalitate şi nici o critică. În ceea ce privesce scrierea lui Batiuşcoff, apoi această scriere este făcută în biurourile Ministeriului de Interne rusesc cu singurul scop de a pune în public o carte de istorie plină de neadevăruri. Scopul unor atari publicaţiuni oficiale, deşi nici odată nu ajunge la ţintă, în Rusia e până acum patronat de guvern. Cartea a lui Batiuşcoff a fost tipărită din ordinul expres al Impăratului Alexandru III. (1)

D-l Gheorghe Samureanu a scris mai multe lucrări însemnate cu privire la *Istoria Bisericei Române*, cari s'au publicat în ziare şi reviste teologice rusesci, asemenea şi în revista Ministeriului de Instrucţiune din Petersburg.

(1) A se vedé *O carte tipărită din ordinul M. S. Impăratului Rusiei*, Bucureşti 1893.

Afară de aceste puține la număr scrieri, în Basarabia nu se tipăresc nici cărți, nici publicațiuni periodice de orice-care însemnătate. Guvernul rus se opune la orî-ce publicațiune în limba țerii, iar în limba rusescă se tipăresce o fîie a eparchiei numită «*Eparchialnie Wiedomosti*», redactată de un eler rus în sensul rusificator, și un ȋiar rusesc «*Besarabef*», redactat de un om de bine.

III,

CRIMINALITATEA.

Starea actuală a unei țeri, răspîndirea mai mult sau mai puțin întinsă a învățămîntului public, sunt pururea în legătură cu starea economică și starea morală a locuitorilor.

După datele statisticeî criminale ale Rusiei, în curgere de 12 ani (1847—1858), tribunalele criminale (ugolovni sud) din Basarabia au judecat 10.569 procese criminale. Numărul inculpaților în aceste procese a fost de 5.501 inșî, din carî 4.117 au fost condamnați la ocnă, knut și cril. Iată în ce mod se repartizează aceste procese pe ani:

Ani	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858
Procese criminale	770	892	1.154	984	1.181	1.030	764	621	707	673	700	769
Numărul criminalilor	357	412	448	402	397	445	436	285	368	268	300	317

Aceste cifre ne permit a deduce că media anuală pentru Basarabia este de un proces criminal pe 977 locuitori. Media inculpaților e de 375 pe an, adecă un inculpat pentru 2.350 locuitori.

Criminalitatea după vîrstă și sex se împarte în Basarabia pentru aniî 1847 - 1858 în următorul mod:

Numărul criminalilor după vîrstă și sex (1847—1858).

Anii	TOTAL		Până la 21 ani		De la 21—31 a.		De la 35—45 a.		De la 45—70 a.		Peste 70 ani	
	Bărbați	Femei	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.	B.	F.
1847	332	25	—	—	135	11	129	10	65	4	3	—
1848	394	18	—	—	204	9	119	5	67	4	4	—
1849	325	23	—	—	213	16	129	6	77	1	6	—
1850	370	32	—	—	202	28	171	11	63	5	5	—
1851	363	33	—	—	133	26	181	11	63	4	—	—
1852	424	21	24	10	168	15	132	5	70	—	2	—
1853	409	27	24	11	166	13	109	5	40	2	2	—
1854	273	12	16	3	94	8	85	4	45	2	—	—
1855	255	13	4	1	78	4	46	1	32	—	—	—
1856	283	17	15	—	101	8	62	2	19	1	—	—
1857	301	16	13	1	81	12	59	2	13	1	—	—
1858	414	20	28	1	93	7	58	1	21	—	—	—

Din această tabelă reiese că media pentru criminali pe an fiind pentru Basarabia de 353—370 bărbați, pe 1.288 locuitori vine câte un criminal pe an.

După vîrstă, numărul cel mai mare de criminali cade asupra populațiunii în vîrstă de 21—35 ani.

După confesiune, criminalii din Basarabia se împart pentru decenia sus citată ast-fel :

Ortodoxi .	3.391
Sectanți	60
Alte rituri	79
Evrei	419

După starea civilă, în curgere de 12 ani au fost osîndiți pentru crime :

Nobili ereditari .	3
individuali	330
Clerici	26

Comercianți	56
Țigoveți .	2.229
Răzeși . . .	32
Țărani domeniali .	328
Țărani foști clăcași	135
Coloniști	124
Cazaci	41
Evrei	238
Țigani	127
Armeni .	10
Soldați de poliție	25

Așa dar nobilimea a dat pentru acest răstimp câte 29 criminali pe an, adică un criminal pentru 120 nobili, iar țăranii câte un criminal pentru 2.570 inși.

Delictele și crimele în statistica oficială rusescă sunt clasificați în următoarele șese rubrice: *a)* crime în contra religiei statului; *b)* crime în contra statului; *c)* crime și delicte în contra ordinii; *d)* în contra bunelor moravuri; *e)* în contra persoanei și în contra proprietății.

Din delictele și crimele în contra religiei cele mai obișnuite sunt sacrilegiul și jurământul fals.

Din crimele în contra statului: participarea la vre-o societate secretă, răspândirea de idei contrare stării politice, de scrieri oprite, rezistența la ordinele autorității, insulta în contra persoanei Țarului, fuga peste graniță.

Delictele în contra moralei sunt foarte rari din Basarabia, Acele în contra persoanei și anume omuciderile 12—15 pe an, răniurile 70; în contra proprietății 280—300 casuri pe an.

Statistica criminală rusescă demonstrează că din Basarabia, în curgere de 10 ani (1822—1833), s'au expediat în Siberia 848 (1) oameni; în curgerea deceniei de la 1842—1853, 335 bărbați și 48 femei (2); în fine în curgerea deceniei 1880—1891, 723 persoane, din cari 120 pentru crime de stat.

Așa dar, dacă vom presupune că statistica criminală poate servi drept cumpănă moralității unei populațiuni, atunci, din

(1) *Delo*. Arch. cancel. guvern. din Chișineu, 1858, No. 818.

(2) Zasciuc.

cifrele mai sus arătate, reese că gradul de moralitate al locuitorilor Basarabiei este destul de satisfăcător.

Pentru a completa acest capitol privitor la *moralitate*, invederat c'ar fi fost necesar ca să așternem aci și datele privitoare la instituțiunile de binefacere, ajutorarea săracilor, asilurile pentru bătrâni, pentru copiii orfanî, pentru femeile lipsite de mijloce de traiu etc. Acésta însă ne-a fost cu neputință din cauză că instituțiunile de acest fel, *fórté puține la număr*, nu tipăresc dări de sémă privitoare la administrarea lor și puținul lucru, ce s'ar fi putut vorbi despre ele, e necesar să fie cules personal la fața locului. Acésta însă n'am putut-o face.

CARTEA VIII.

ADMINISTRAȚIUNEA ȘI JUSTIȚIA, — BIRURILE, IMPOSITELE, BUDGETUL. — ARMATA.

I.

ADMINISTRAȚIUNEA ȘI JUSTIȚIA.

Istoricii muscalo-filii ca Nacu și Batiuşcoff pretind că pe la 1812 Rusia ar fi găsit în Basarabia instituţiuni turcesci, *administraţiunea turcăscă*, şi cu un cuvînt că de la Stefan-cel-Mare încôce Basarabia întrégă eră o provincie a Imperiului Otoman. Acest neadevăr istoric patent este demonstrat printr'un şir de documente istorice netăgăduite şi Cantemir-Vodă, resumând trecutul istoric al Basarabiei scrie : (1)

«Teut Logofătul a venit la Soliman ca delegat al lui Bogdan, Principelui Moldovei, şi declară că are misiunea de la Principele şi de la poporul Moldovei de a oferi Sultanului *amîndouă Moldaviile sub condiţiuni onorabile*, în special ca religiunea se rămână neatinsă şi ţera se plătescă tributul anual Porţei.»

Intr'o notă mai jos Cantemir scrie : «Moldavia este îm-

(1) *Istoria Imperiului Otoman* de D. Cantemir, part. I, p. 273—74.

părțită în superioară și inferioară. *Moldavia inferioară*, începând de la Iași, reședința actuală a Voevodului, se întinde spre răsărit până la Bender (2), pe care Moldovenii îl numesc Tighina; spre miedă-și se mărginesce cu Galați la Dunăre, la apus cu Valachia și cu munții Transilvaniei, cari se întind de-alungul drumului numit *Petra* și aparțin Moldovenilor și nu Transilvanilor. *Moldavia superioară* încă începe de la Iași și spre apus se mărginesce cu munții Carpaților sau Alpi Transilvaniei și se întinde până la Sniatin, cetate din Podolia. De Moldova inferioară se ținea odată totă Basarabia, numită la Turci *Bugéc*; aici sunt cele două cetăți renumite Akkerman și Chilia....

Acastă parte din Moldova ruptă de la sînul patriei-mame la 1812 se compunea din trei părți:

a) din ținuturile Moldovei numite: *Grecești, Codreni, Hotărnicesc, Orhei, Soroca* și jumătate din ținutul Iași;

b) fortărețele sau cetățile *Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail* și *Tomara* (Ren), unde Turcii țineau garnisone;

c) în fine din *Bugéc*.

Intreg acest litoral avea o întindere de 39.911 verste pătrate.

La 1812 acest litoral a fost locuit de 41.160 familii, așezate prin 17 ținuturi și 685 sate, despărțite din punctul de vedere administrativ în 12 județe.

Imediat însă ce Rusia a luat această țară, guvernul rusesc i-a dat o administrațiune conformă cu sistemul rusesc de a cârmul.

După propunerea Admiralului Ciceagoff, în ziua de 23 Iunie 1812 Împăratul Rusiei a semnat un regulament special pentru Basarabia, apoi în ziua de 21 August a apărut manifestul Țarului, prin care locuitorii Basarabiei căpătară scutire de orice bir pe termen de trei ani, precum și scutire de recruți pe un termen nelimitat în manifest, dar care n'a durat, cu toate acestea, decât cinci ani.

Regulamentul lui Ciceagoff, precum și personalul administrativ alcătuit de către acest Admiral rusesc, fură așa de vicioase, în cât populațiunea, desperată de ocârmuirea nouă, a început se părăsescă satele și orașe, fugind cu miile în Mol-

(2) *Bender* înseamnă turcesc *pas, trecere*.

dova și Turcia. În aceste timpuri grele pentru Românii din Basarabia, împreună cu réua administrațiune a mai căzut peste țără și *ciuma*; ambele au pustiit Basarabia.

Guvernul rus privia cu nepăsare cum se topesce némul român, începând a colonisa țera cu coloni Germani și Bulgari și dăruind moșii întinse biurocraților ruși, pentru a forma un strat suprapus în noua provincie cucerită. (1)

La 1816, printr'un nou *ukaz* imperial datat din 26 Maiu, Basarabia a fost înzestrată cu un nou *regulament administrativ*. Pe temeiul acestui din urmă regulament, mai bine alcătuit, Basarabia a fost decretată de *Oblasti*. (2) S'a creat două departamente, compuse dintr'un număr óre-care de consilierii, cari, întruniți într'un *singur consiliu general*, forma, sub președința guvernatorului, instanța superióră administrativă.

Comandamentul cetăților Hotin, Bender, Ismail, Chilia și Akkerman a fost concentrat în mâinile comandantului superior al armatei, iar șef suprem al provinciei s'a numit guvernatorul Podoliei, Generalul Bachmetieff, cu titlul de «*palnomocîniî namestnik*».

La 1818 regulamentul de administrațiune iarăși s'a modificat prin *ukazul* imperial de la 29 Aprilie și, în locul celor două departamente și al consiliului general, s'a format un *consiliu superior*, alcătuit de boerii țării saú *nobilii* (dvoreane), sub președința guvernatorului. În acest consiliu se regulau definitiv toate afacerile privitoare la viața, averea și onórea locuitorilor. Consiliul acesta judecă, condamnă și administrază. În afară însă de acest consiliu, numit *verchovni sovet*, regulamentul prevedeá formarea a trei departamente, numite *instanțe*, și anume: instanța saú expedițiunea *statului* (cazona), instanța saú expedițiunea *executivă* și expedițiunea *civilă*. Cea dintâi se ocupă de afacerile statului, cea a doua de afacerile private privitoare la administrațiune, iar cea din urmă de justiție.

La 1816 s'a făcut cel dintâi recensămînt al populațiunii

(1) Manuscriptul lui *Šomoff*, din arch. Chișineului, manus. lui *Swinin* a se vedé resumat la anexe.

(2) Celelalte provincii rusești sunt simple *guvernăminte*.

vorbiă românească. Aceste case erau acea a Principelui C. Moruzi acum răposat și al cărui fiu Alexandru nu sémână de loc cu părintele său și de aceea e disprețuit chiar de Ruși, a d-lui Paul Cantacuzino, a d-nei Cheșco, a Cazimirescilor și a răposatului Scarlat Pruncu, care a fost și tutorul autorului acestei scrieri.

Maî târziu, sub administrațiunea Generalului Fedoroff, în anii 1834—36, Basarabia a căpătat în fine și o organizațiune judecătorească, formată la început din trei instanțe: *camera de stat* (cazóna palata), *tribunalul civil* și *tribunalul criminal*. Apel în contra decisiunilor acestor instanțe se făcea direct la departamentul Senatului.

Împărțirea administrativă a Basarabiei în opt județe și *gradonacialstvo* din Ismail a durat până la 1857. În acest an însă, după ce, pe temeiul Tractatului din Paris, partea de jos a Basarabiei s'a întors către patria-mumă, s'a făcut o nouă împărțire administrativă și Basarabia s'a împărțit în șapte județe, anume Akkerman, Bender, Chișineu, Orheiū, Soroca, Hotin și Iași sau Bălți.

Acastă împărțire a durat până la 1879, când Rusia a re-luat cele trei județe de la sudul Basarabiei.

La 1879, pe temeiul Tractatului din Berlin, s'a alipit la Rusia județele Cahul, Ismail și Bolgrad, din cari Rusia a format un singur județ *Ismail*, iar parte din județul Cahul și Bolgrad s'a alipit la județele Bender și Chișineu, parte la județul Akkerman. Organizațiunea acestor județe nu s'a isprăvit încă nici în anul 1897 și definitiva reorganizare se va aplică abia la 1899.

Fie-care județ, după regulamentul introdus sub Principele Voronzoff și care formeză până azi basa organizațiunii administrative, se administrează în orașe de către *polițai* (*gorodnicii*), iar prin sate de către *ispravnicii*. Aceștia din urmă, până la 1859, se numiau în funcțiune de către guvernator, iar apoi se alegeau de adunarea nobilimii. La 1890, după o reformă făcută de răposatul Împărat Alexandru III, în capul administrațiunii județelor s'a pus aleșii nobilimii, numiți *zemski naciálniki*. (1)

(1) În momentul de față județul Chișineu, fiind despărțit în 5 părți (uciastki), are 5 zemski naciálnici, județul Orheiū are 6 uciastki sau părți și

Atribuțiunile acestor funcționari-nobili sunt economico-polițienesci, adică pe de o parte ei posedă prerogativele consiliilor noastre județene, iar de alta sunt datorii a veghiă asupra cetățenilor în ceea ce privește convingerile lor politice.

Fie-care județ este împărțit în *uciastchi*. Împărțirea acesta este totuși locală și hotarele fie-cărui uciastoc (ocol) nu sunt bine determinate. Până la 1871 ocolurile se administrau de *zasedateli*, iar acum se administrează de *stanovoi pristav*. Fie-care județ, e împărțit oficial în *volosti*, ale căror denumiri le-am dat deja mai sus. Fie-care *volosti* se compune dintr'un ore-care număr de comune și cătune; în fruntea volostei se află un staroste, numit *volostnoi starosta* sau starostea statului. Siguranța publică în sate este supravegheată de *uriadnic*(1), adică un gendarm rural, care-și are reședința în *volosti*.

Coloniile din Bugéc au fost împărțite, precum s'a spus deja, în circumscripțiunii sau *ocrughi* și anume: cele Germane în trei: *Cleastița*, *Maloiaroslavěu* și *Sarata*, administrațiunea coloniilor fiind la satul Tarutino.

Coloniile bulgare, împărțite în trei circumscripțiunii, precum s'a arătat mai sus, aveau până la 1871 administrațiune specială, iar în acest an această specială administrațiune s'a desființat și poporațiunea bulgară a coloniilor a intrat sub administrațiunea generală a guvernământului. Cu toate acestea, până acum încă coloniile bulgare situate în cele trei județe luate de Rusia după Tractatul din Berlin se bucură de legea comunală românească. Și acesta va dura până la 1899, precum se svonesce.

Cazacii în fine, precum s'a arătat deja mai sus, au administrațiunea lor semi-militară. În capul acestei administrațiunii se află Atamanul Cazacilor, care-și are reședința la Bairamcea.

6 nacialnici, Soroca 5 nacialnici, Bălți 5, Hotin 6, Bender 5, Akkerman 8, iar Ismailul n'are această administrațiune specială și o va căpăta numai la 1899.

(1) Uriadnicii sunt atât subalternii poliției civile, cât și ai poliției politice. În Rusia există două departamente de siguranță publică: *poliția civilă* și cea *politică* sau gendarmeria.

Instituțiunile administrative ale Basarabiei sunt pendinte de următoarele Departamente sau Ministerii, al căror sediu se află la Petersburg:

1. Instituțiunî pendinte de *Ministeriul de Război*
2. *Interne*
3. *Justiție*
4. *Finanțe*
5. *Instrucțiune*
6. *Domenii*
7. *Culte*
8. *Lucrări publice*
9. *Postă și Telegraf*

I. Instituțiunile pendinte de Ministeriul de *Interne* sunt următoarele:

1. *Consiliul regional* (oblastnoi) (1), pe basa cap. 2 din vol. II al legilor Imperiului (svod zakonov), se compuneă din președinte, care este tot-deauna însuși guvernatorul Basarabiei, din mareșalul regional (oblastnoi) al nobilimii (2), din președinții tuturor tribunalelor, afară de președintele tribunalului de comerț, și din doi membri numiți de Ministeriul de Interne. Acest consiliu girază afacerile privitoare la interesele provinciei. Rolul său e absolut nul, de ore-ce dînsul confirmă numai dispozițiunile luate de guvernator în persoană.

2. *Consiliul regional administrativ* (oblastnoe provlenie), compus precum am dîs mai sus, mai are pendinte de dînsul *departamentul de construcțiuni, consiliul sanitar, departamentul de silvicultură, comitetul de statistică, comitetul de recrutățiune și direcțiunea penitenciarelor*. Tot de dînsul ierarhicesce este legată și direcțiunea *postelor și telegrafelor*.

(1) Până la 1871 Basarabia formă o «oblasti», iar de atunci încôce a fost decretată de simplă provincie sau *gubernie*. Conform cu această dispozițiune și consiliul regional s'a transformat în *consiliu de gubernie* (gubernski sovet).

(2) Nobilimea unei gubernii are în fruntea sa pe un *mareșal al nobilimii*, iar fie-care județ posedă câte un *mareșal al nobilimii județului*. Aceste posturi sunt eligibile. Alegerea se face din trei în trei ani.

În toate aceste instituțiuni de stat, în toate comitetele și consiliile, președinte e guvernatorul provinciei, în mâinile căruia e concentrată o putere aproape absolută, precum și cele mai variî îndatoriri.

De ôre-care autonomie se bucură între aceste variî instituțiuni singură *adunarea deputaților nobilimii*. Această adunare se compune pînă deunăci din mareșalul nobilimii, Excelența Sa Ivan Egorovici Catargi (1), și din deputații D. R. Răteu, V. G. Crupensky, P. M. Strolensky, D. I. Biberi, M. G. Crupensky și Baron Al. Stuart.

Guvernatorul provinciei, pentru a corespunde variilor sale îndatoriri, are o *cancelarie specială*, compusă dintr'un numeros personal de funcționari. Pendinte de această cancelarie există și un *consiliu regional de statistică*, foarte bine organizat. Acest consiliu se compune din guvernatorul provinciei, ca președinte, mareșalul nobilimii, vice-guvernatorul provinciei, președintele camerei de stat, protectorul (popecitel) onorific al gimnasiilor, procurorul general al provinciei, directorul școlilor, administratorul domeniilor statului și membrii comisiunii lucrărilor publice.

Firește că toți acești domni n'au absolut nici o idee despre statistică, care se face de către un personal special; ei se mărginesc numai a iscăli hărțile curente. Lucrările privitoare la statistica Basarabiei se datoresc sîrguinței și erudițiunii d-lor A. M. Cotruța, D. R. Răteu și M. V. Neruceff.

Comitetul guvernamental pentru alimentațiunea (prodovolstvie) *poporațiunii* se compune din inevitabilul guvernator al provinciei, în calitate de președinte, din mareșalul nobilimii, din președinții curților, procurorul și mareșalii județeni ai nobilimii. Comitetul supraveghează magasiile obștesci de reserva grânelor, în cas de recoltă rea.

Comitetul sănătății publice, în sarcina căruia cade igiena publică, se compune din guvernatorul provinciei, mareșalul nobilimii și membrii consiliului sanitar.

Asistența publică, atașată pe lângă cancelaria guverna-

(1) Mareșalul nobilimii d-l I. Catargi a murit în 1897 și adunarea generală a nobilimii basarabene a fost convocată pentru ziua de 29 Aprilie 1897 pentru a alege un nou mareșal. S'a ales ca mareșal al nobilimii d-l Crupensky.

torului, se compune din guvernator, mareșalul nobilimii, doi membri delegați de adunarea nobilimii și un membru ales din sinul comercianților. Instituțiunile asistenței publice sunt: spitalul din Chișineu, o școală pentru copiii funcționarilor statului, orfelinatul din Chișineu și spitalul din Akkerman. Afară de aceste instituțiuni mai sunt pendinte de asistența publică și toate spitalele de prin județe. Asemenea spitale există: la Chișineu cu 25 paturi, la Orhei cu 10 paturi, la Bălți cu 15 paturi, la Hotin cu 15 paturi, la Bender cu 15 paturi și la Akkerman cu 10 paturi.

Consiliul sanitar al Basarabiei, pendinte de comitetul sănătății publice, a fost creat în Basarabia încă pe la 1813 și se compune dintr'un inspector doctor în medicină, un chirurg, un doctor-mamoș și 4 sub-chirurghi. Inspectorul are lăfă de 2.000 ruble (rubla = lei 2,70), chirurgul 1.000 ruble, mamosu 1.000 ruble și sub-chirurgul 400 ruble pe an. Fie-care județ din Basarabia posedă câte un medic de județ și câte o moșe; dar afară de acest personal medical județen, *Zemstvo* mai are și câte doi trei medici ai săi, retribuiți fie-care cu un salariu anual de 1.000—600 ruble. Pe lângă consiliul sanitar există un *comitet de vaccinare* (ospeni comitet), care se ocupă în special cu vaccinarea și revaccinarea. După raporturile acestui comitet, se altoiesc în Basarabia, în termin mediu, anual peste 25.000 copii. Cifra acésta firesce că e exagerată.

Afară de aceste instituțiuni, enumerate mai sus, mai depinde de Ministeriul de Interne și poliția *secretă* sau așa numită politică. Acésta poliție însă nu e pusă sub directă autoritate a guvernatorului provinciei, ci e pendinte direct de Ministeriul de Interne, prin intermediul șefului local de gendarmerie. *Poliția secretă* nu se ocupă de siguranța publică, salvagardarea căreia cade în sarcina poliției civile, ci numai și numai de starea spiritelor, de mișcarea culturală și viața intelectuală a societății, supraveghiând atât pătura cultă cât și poporul propriu dis în ceea ce privesce răspândirea ideilor contrare stării actuale de lucruri în Imperiu. Puterea, cu care e investită acésta poliție, este atât de mare, în cât chiar guvernatorii provinciei se inclină înaintea hotăririlor luate de către comandantul gendarmeriei locale.

II. Până la 1870, când în Rusia s'a făcut reforma judecăto-

răscă, de *Ministeriul de Justiție* depindeau în Basarabia următoarelor instituții :

La 1813 a fost înființat *tribunalul civil* sub denumirea de *Intâiul Departament judecătoresc* (Первый департаментъ). La 1818 această instituție a căpătat altă numire, mai conformă cu menirea sa, și anume *tribunalul civil regional*. El se compunea din președinte ales din sinul nobilimii dintre licențiații în drept, un *tovarăș* al președintelui, un consilier, doi membri de ședință aleși de nobilime și doi membri aleși de alte clase sociale.

La 1871 acest tribunal a fost reformat, iar până la acest an activitatea sa se oglindește în următoarele cifre, extrase din statistica juridică :

1854	7.113 hârtii intrate .	9.464 rezolvate
1855	5.963 „ „	9.594 „
1856	6.210	10.501
1857	7.162	12.852
1858	7.032	12.481
1869	5.423	10.816

În curgerea ultimilor zece ani, cât a funcționat această instituție judecătorească, s'aă rezolvat în termen mediu peste 325 procese civile pe an.

La 1871, precum am dîs, tribunalul civil a fost reformat-reorganîsîndu-se după tipul tribunalelor de acest fel din Europa. Apel în contra hotărîrilor acestui tribunal se face acum la Curte și apoi la Departamentul de Casație, pe lângă Senatul din Petersburg și Moscva.

Tribunalul criminal regional (oblasnoi), cu sediul la Chișineu, s'a înființat în 1813, făcînd parte din Departamentul întîi civil. El se compunea dintr'un președinte, un vice-președinte, un consilier, doi membri de ședință aleși de clasa nobililor și doi aleși din alte clase.

La 1871 acest tribunal a fost desființat, atribuțiunile sale trecînd parte la Curtea cu jurați, parte la parchet (*procu-rorski nadzor*), parte la judecătoria de pace.

Parchetul se compune din procurorul regional (gubernski) și doi tovarăși, unul pentru afacerile civile și altul pentru afacerile criminale.

Tribunalul de comerț s'a înființat în Basarabia în ziua de 2 Septembrie 1824 și, până la 1856, a funcționat la Ismail, iar de atunci s'a transferat la Chișineu, unde se află și până acum. Tribunalul de comerț se compune din președinte și trei membri de ședință, un secretar și un *translator de limbă română*. Acest din urmă post s'a desființat la 1878. Membrii tribunalului se aleg de către comercianții categoriilor întâia (I ghildia) și a doua pe termen de doi ani. Competința tribunalului comercial este stabilită printr-o lege specială (cap. 1300—1311, vol. XI, partea II, din *Svod saconov*).

O reformă definitivă a contopit cele două tribunale (civil și criminal) într-o singură instanță judecătorească, *ocrajnoï sud*.

Ocrujnoi (tribunalul guvernământului) se compune dintr'un președinte, un vice-președinte și 13 membri din membrii tribunalelor județene, și anume: unul din partea județului Chișineu și câte unul din partea celor-lalte județe, apoi fie-care departament, adică acel *civil* și cel *criminal*, au câte un pomojnic de secretar și în fine restul funcționarilor se compune din archiviști, pristavi, judecători de instrucțiune și copiiști.

Institutul judecătorilor de pace se compune pentru orașe din judecători de pace, iar pentru sate din *Zemski naciálnici*. Atât cei dintâi cât și cei din urmă se aleg din nobili; pentru a fi *eligibil*, candidatul la postul de judecător de pace trebuie se aibă titlu universitar juridic, iar pentru candidații la posturile de *naciálnici* nu se cere nici o diplomă, ci numai și numai rangul de nobil (dvoreanin).

III. *Ministeriul de Finanțe* posedă în Basarabia următoarele instituțiuni direct pendinte de dînsul:

Comitetul ocârmuitor al guberniei (Gubern. Rasporeaditelni komitet) compus din guvernator, în calitate de inevitabil președinte, din mareșalul nobilimii, directorul *camerei de stat*, șeful postelor și telegrafului, primarul orașului Chișineu și comandantul armatei. Acest comitet supraveghează gestiunea financiară a guvernământului, elaborază dispozițiunile pentru încassarea dărilor către stat, etc.

Camera de stat (cazena palata) se compune din cinci secțiuni, și anume secțiunea *revizuirilor*, secțiunea *controlului*

acciselor (1), a industriei *tutunurilor*, supusă legii banderolelor, și secțiunea *visteriei statului*.

Camera de stat se compune dintr'un director și nacialnicii secțiunilor, din inspectorii financiari și funcționari de cancelarie.

Pendinte de această cameră e și visteria guvernământului, precum și direcțiunea circumscripțiunilor vamale ale Basarabiei. Aceste vămi sunt supravegiate de autoritățile militare. În fruntea direcțiunii se află un General-Maior, care este ajutat în funcțiunea sa de un revisor general și mai mulți ofițeri de ordonanță (ofițeri dlea porucenii). Vămile Basarabiei cari există la *Ismail, Reni, Ungheni, Noua-Sulița, Isacovăț* sunt de *clasa întâia*, iar vămile din *Leova, Lipcani* sunt de *clasa a treia*, și în fine cele de la *Fălciu, Cahul, Usti-Prut, Chilia, Vilcov* sunt nisee simple sucursale, numite *Zastava*.

Pendinte de direcțiunea vămile e și instituțiunea de pază a hotarelor țării. Această pază se face de către *brigada străjerilor de la fruntari*. Sunt trei brigade de străjeri: una cu sediul central la Hotin, alta cu sediul la Sculeni și a treia cu sediul la Ismail. Brigadele de străjeri sunt ajutate în funcțiunea lor de către Cazaci și gendarmi.

Banca statului are la Chișinău o sucursală. Afară de această instituțiune financiară de frunte, mai există următoarele bănci, pendinte direct de Ministerul de Finanțe:

Banca agrară a nobilimii din Basarabia. În fruntea acestei bănci se află un director numit de ocârmuire (2), un președinte-jurat și doi membri aleși de nobilime. Banca aceasta are de scop creditarea proprietarilor nobili posesori de pământ.

A doua bancă pendinte de Ministeriul de Finanțe este *Creditul agrar al țăranilor* (Besarabski creștianski banc), a cărei menire este a credită pe țăranii, înlesnindu-le cumpărarea de pământ.

(1) Acum doi ani s'a introdus în Basarabia *monopolul spirtoselor*. Acestui monopol nu sunt supuse numai debitele de vin, dar ori-ce băutură spirtosă e supusă monopolului statului. Băuturile spirtose se vînd în anumite debite, ținute de veduvele funcționarilor, etc.

(2) Acum este Baronul de Wranghel.

Ca instituțiune de control Basarabia posedă o *cameră de control*, care funcționează separat de *camera de stat*.

IV. *Ministeriul domeniilor statului*, în Basarabia, afară de direcțiunea administrațiunii domeniilor, mai posedă și o direcțiune specială pentru *administrarea averii mănăstirilor închinate* din Basarabia. Directorul acestei administrațiuni din urmă este în momentul de față Principele N. Meșcersky.

V. *Ministerul de instrucțiune* posedă în Basarabia următoarele instituțiuni:

Consiliul guvernamental de Instrucțiune compus dintr'un președinte, care de data acésta nu e guvernatorul provinciei, ci mareșalul nobilimii, și membrii consiliului: directorul școlilor primare, directorul I-ului liceu din Chișineu, primarul orașului Chișineu și doi delegați, unul din partea nobilimii și al-tul din partea clerului mirén. Acest consiliu supraveghează întregul învățământ, atât cel primar, cât și cel secundar.

Pendinte de *consiliul guvernământului* este *direcțiunea școlilor primare*, care se compune dintr'un director și șese inspectorii de învățământ: unul pentru județul Chișineu, unul pentru județul Akkerman și câte unul pentru Orheiū, Hotin, Soroca, Ismail.

Direcțiunea școlilor secundare se compune din mareșalul nobilimii și profesorii liceali.

VI. Rusia nu posedă un Ministeriū de Culte și administrațiunea cultelor se face de către Sinod, care este reprezentat în Basarabia prin Episcopul eparchiei respective.

Eparchia Chișineului, precum s'a arătat mai sus, a fost creată la 1813. Dejà de la 1808 și până la 1812 pe scaunul Mitropoliei Ungro-Vlachiei și al Moldovei a fost P. S. Gavril Bodoni. După încheierea păcii între Rusia și Imperiul Otoman, în ziua de 16 Maiū 1812 Mitropolitul și Exarchul Gavril, împreună cu vicarul său(1), și-au strămutat reședința din Iași la Chișineu. Plecând din Iași, Exarchul Gavril și-a ales de reședință târgușorul Chișineu, preferând acest târgușor, pe atunci cu totul neînsemnat, pentru pozițiunea sa centrală. Făcând apoi o călătorie prin Basarabia, răposatul Archiepiscop a găsit în noua provincie cucerită de Rusia 749 biserici, cari toate erau administrate de protopopii. Fie-care

(1) A se vedé la *Anexe*.

protopop administră o protopopie, care corespundeă unității administrative — ținutul. Așa că Basarabia avea în total nouă protopopii, adică protopopia ținutului Orhei, protopopia Lopușnei, Hotărnicescă, a Condrului, Greceni, Soroca, Hotin, Folesci și a Basarabiei de sud.

Pentru trebuințele preoției, Exarchul Gavriil a înființat, imediat ce s'a așezat în scaun, o *dicasterie* duhovnicescă, care s'a și inaugurat în ziua de 2 Octobrie 1813. La inaugurarea acestui tribunal duhovnicesc a asistat atât Mitropolitul Gavril, cât și vicarul său Dimitrie, Episcopul Benderului și al Akkermanului. Mai târziu această dicasterie s'a transformat într'un consistoriu, iar în locul protopopiilor s'a înființat în fiecare județ câte o *blagocinie*. Transformarea acesta datăză însă deja de la 1835. De atunci și până ați *blagocinii* (protopopi) concentrăză în mâinile lor întreaga administrațiune bisericească.

Pentru a rusifica cât mai iute clerul miran din Basarabia, deja la 1813 s'a deschis la Chișineu un seminaru și o școală duhovnicescă. În aceste școle se primiau exclusiv copii clericali. La început obiectele toate la seminaru se predară în limba română, apoi încet cu încetul s'a introdus limba rusă, înălăturându-se în fine cu desăvârșire limba română.

Cu toate acestea, de ore-ce copiii internați în seminaru urmau a vorbi și a gândi în limba română, la urma urmelor s'a creșut necesar a se obliga elevii de a nu vorbi limba părinților lor în școală — și cu această măsură, precum și cu desăvârșita și riguroasă oprire a cărților românești, s'a obținut în fine rezultatul dorit. Până pe la 1875 seminarul din Chișineu mai dedea Basarabiei un număr ore-care de preoți români, iar acum din acest seminaru nu es decât nisce clericici, nici limba părinților lor, nici limba rusescă nu o cunosc bine.

În fruntea eparchiei Chișineului, inaugurată prin ukaz imperial la 1821, se află acum Archiepiscopul Neofit. (1) Epar-

(1) Archiepiscopul Neofit a trimis acum câte-va luni un ordin, către preoții rurali, poruncindu-le ca Duminica, după sf. leturghie, să facă predică. Unul din preoții din județul Bender, primind acest ordin, la întreat pe P. S. dacă este permis preotului din sat se facă predica în limba română, de ore-ce țărani din satul său nu înțeleg rusesc. Archiepiscopul Neofit a răspuns preotului în următorul mod:

chia Basarabiei în Imperiul Rus este clasată printre eparchiile de clasa a doua.

Sub oblăduirea Archiepiscopului Hotinului și Chișineului se află în momentul de față trei instituțiuni principale: consistoriul din Chișineu, asistența clasei duhovnicesci și seminariul din Chișineu.

Consistoriul se compune din membrii consistoriului, protoierei, secretarul numit de Sinod, ajutorul său, cassier, arhivar și copisti.

Asistența clericilor săraci și a familiilor de clerici se compune din tutorii orfanilor.

Direcțiunea școlilor duhovnicesci se compune din protopopii sub președința Archiepiscopului.

La 1850, după cererea răposatului Archiepiscop Antonie, Sinodul rus a desființat posturile de protopopii de județe (starșii blagocini) și în locul lor s'au înființat protoierele de ocol (ocrujnie). Cu această ocaziune Basarabia a fost împărțită în 36 ocole sau «o crughi.» Administrațiunea mănăstirilor și a tagmei călugăresci este orînduită de către protoierei-călugări, stariți și starițe.

Afară de administrațiunea bisericeii ortodoxe de Răsărit, în Basarabia mai există și următoarele alte administrațiuni duhovnicesci:

Deja pe la 1812 și până pe la 1856 la Chișineu a avut sediul său Archiepiscopul armén P. S. Narses; tot de atunci a fost la Chișineu și un consistoriu armén. La 1856, în locul arhiepiscopal s'a numit un Episcop, cu sediul însă în Crimeea, la Theodosia, păstrându-se acestei Episcopii nouă denumirea de eparchia *arméno-gregoriană a Chișineului și a Nachacivanului*.⁽¹⁾ De atunci consistoriul armén se află tot la Theodosia.

Eparchia catolică din Basarabia poartă denumirea de *eparchia Tiraspolului* și este pendinte de Episcopul catolic cu sediul tocmai la Saratof, unde se află capitolul, seminariul și consistoriul. Această stabilire a unui scaun episcopal tocmai

«Noi de o potrivă trebuie să ne adresăm la toate némurile, propovăduind evanghelia în limba poporului!»

Intemeiat pe acest răspuns preotul a și făcut de patru sau cinci ori predici în limba română, dar apoi a fost oprit printr'un ordin emanat de la guvernatorul provinciei, Generalul Constantinovici.

(1) Nachacivan, un oraș armenesc, care se află așezat pe riul Don. Poporațiunea orașului e de 25.000 suflete.

într'un oraș, unde nu există de loc poporațiune catolică este o glumă.

Protestanții din Basarabia au autoritatea lor duhovnicască la Odesa, unde își are sediul un *probst*, iar la Chișineu locuiesc numai un *predicator*, plătit de guvern cu salariu anual de 1.000 ruble pe an.

Evreii din Basarabia au pe rabinii lor, aleși și confirmați de guvern. Fie-care sinagogă posedă câte o direcțiune compusă din persoane, alese de comunitatea israelită. Rabinii sunt aleși pe termen de trei ani, având un salariu anual de 500 ruble în orașele mari și 300 ruble în ținuturile.

Evreii în Basarabia n'au drept de a locui prin sate, ci numai în ținuturile și orașe. Această dispozițiune a liberat Basarabia de mai multe mii de familii evreiesc, care încă de la 1884 au început a părăsi țara și de atunci încôce neconținut emigrăză în România. După spusele țărilor locale, în ultimii ani au emigrat în această direcțiune din Basarabia peste 20.000 de Evrei, care s'au stabilit în România. Mare parte din acești Evrei locuiesc azi în Dobrogea. Emigrarea Evreilor de prin sate a avut bun efect asupra economiei populațiunii indigene.

În locul cârciumelor evreiesc, prin sate s'au înființat dugheni și prăvălii, ținute de țărani chibaburi, a căror exploatare a muncii țărănesc e mult mai ușoară pentru populațiunea indigenă decât era aceea a Evreilor. Numai prin satele unde s'au stabilit Ruși (Velicoroși) și Bulgari în locul Evreilor, populațiunea n'a câștigat absolut nimic, de ôre-ce noi veniți s'au constatat și mai rapaci decât Evreii.

VII. *Ministeriul de Război* posedă în Basarabia o *instituțiune militară locală* : coloniile Cazacilor, și o *instituțiune militară permanentă* : batalioanele (brigade) de străjeri, comanda de invalizi și gendarmeria locală. Apoi vin la rând spitalele militare, fortăreța Bender și *intendența* armatelor casarmate în Basarabia. (1)

(1) În Basarabia în momentul de față sunt casarmate următoarele regimente de armată permanentă : În județul Chișineu, diviziunea XIV de infanterie sub comanda Gener.-Leiten. Daniil Conarjevski ; în județul Bender, brigada XIV de artilerie sub comanda Gener.-Maiorului Anoprienko ; în județul Akkerman și Ismail, bateria de artilerie sub comanda Colo-

În ceea ce privesc instituțiunea militară locală, adică regimentele de Cazaci, apoi acestea, precum s'a arătat în capitolul special privitor la coloniștii Cazaci din sudul Basarabiei, locuiesc în județul Akkerman, posedând pământuri întinse, dăruite lor de cărmuirea rusăscă.

Armia Cazacilor din Basarabia este supusă ați autorității guvernatorului Basarabiei și se administrează de către un *nacaznoi ataman*, având gradul de Colonel. Acest Colonel cu cancelaria sa aș de reședință ȋrugușorul *Bairamcea* din județul Akkerman. Folosindu-se de mai multe privilegii, Cazacii aceștia sunt datorii în timp de pace a da statului două *regimente* pentru ținerea cordónelor și serviciul de siguranță publică prin orașe ; asemenea tot din ei este formată garda de ordonanțe a guvernatorului-general din Odesa. Afară de aceste servicii, Cazacii mai aș obligațiunea de a menține în bună stare căile de comunicațiune între coloniile locuite de ei, de a da adăpost prin satele lor armatei permanente în cas de casarmare, de a da convoiuri pentru transportarea arestanților și căruțe și cai funcționarilor statului la trecerea lor prin coloniile. De alt-fel, populațiunea căzăcască este scutită de oricce bir saș dare către stat.

Spitaluri militare în Basarabia sunt două la număr : unul la Bender, în edificiul vechii cetăți, altul la Bălți. Spitalul militar din Bender posedă 200 paturi, așezate în opt corpuri de zidire. Spitalul militar din Bălți are 170 paturi, așezate în șee clădiri. Acest spital acum se desființează.

Fortăreța Bender a fost altă dată o cetate de primul rang; acum însă e părăsită, construcțiunile vechi cad în ruine, iar cele restaurate slujesc de casarmă unei baterii de artilerie, unei companii de sapători și unui *ordonans-haus*.

VIII. *Ministeriul Lucrărilor publice* posedă în Basarabia următoarele instituții pendinte de el :

1. *Comisiunea arhitecturală*, înființată pe la 1849 și care se compune din guvernatorul provinciei și patru membri. Ocupațiunile comisiei aș de obiect edificiile publice și căile

nelului Macovsky. În aceleași județe se mai aș diviziunea VIII de cavalerie și batalionul 61 de infanterie.

Statul-major al acestei armate este stabilit la Chișineu, unde asemenea are sediul său și comandamentul gendarmeriei din Basarabia.

de comunicațiune. Aceste din urmă sunt întreținute de Zemstvo.

IX. *Direcțiunea postelor* există în Basarabia de la 1831. În Țările noastre următoarele orașe posedă biurourile centrale: Chișineu, Bender, Bălți, Noua-Sulița, Cubeu, Tatar-Bunar, Akkerman, Soroca, Orhei, Hotin, Camrat, Cărpenele, Căușani, Bairașcea, Folesci, Atachi, Lipcani, Reni, Ismail, Bolgrad, Căinari. Posta expediază totă corespondența ce vine din afară, adică din străinătate, la biurul central din Chișineu, unde apoi se clasifică. Partea destinată pentru Basarabia se transmite biurulului de control al poliției secrete, care imediat o remite îndărăt postei, după ce scrisorile au fost supuse unui control polițienesc; imprimările din străinătate sunt expediate la Odesa comitetului de cenzură, care le secestrăză sau le admite în interiorul Imperiului; absolut nici o carte, broșură sau ori-ce foie tipărită nu pot trece în Basarabia fără permisiunea expresă a comitetului de cenzură. În ceea ce privește diarele române sau alte tipărituri în limba românească, apoi, după ordinul general al Ministerului de Interne, la toate aceste cărți și foi se pune chiar la graniță stampila «refusé».

Siguranța publică în Basarabia a fost organizată abia la 1828. Dînsa se compune la Chișineu dintr'un *polișmaistru*, patru pristavi și 12 comisari de poliție (evartalni nadziratel). Poliția din Chișineu are 93 sergenți de oraș (gorodovoi). Poliția din orașele Soroca și Orhei se compune dintr'un *gorodnici* (polițaiu) și patru comisari. La Bălți și Hotin sunt câte un *gorodnici* și doi comisari. În orașele Bender, Akkerman și Ismail sunt câte un *gorodnici* și 4—6 comisari.

Forțele siguranței publice în aceste orașe sunt următoarele:

La Bender .	2 sub-ofițeri și	13 sergenți de stradă
Akkerman	2	22
Orhei	1	8
Bălți	1	8
Hotin.	2	14
Soroca	1	7
Ismail	6	48
Bolgrad	2	24
Chișineu	8	93

În sate poliția se face de către *uriadnici*, angagiați dintre sergenții în rezervă. Fie-care *volosti* are câte un *uriadnic*.

Acești *uriadnici* se bucură de un renume foarte rău; adeseori atât Curtea cu jurați, cât și procuratura au de furcă cu acești oameni, cari, în loc de a veghea la siguranța publică, organizează prin sate prădăciuni și tâlhării.

Afară de instituțiunile sus arătate, pendinte de diferite Ministerii, Basarabia mai posedă și *Zemstvo*, adică o instituțiune specială fie-cărei provincii rusești, însărcinată cu salvagardarea intereselor economice locale. *Zemstvo* este o instituțiune pur rusescă, a căreia origine se află în istoria Principatului Moscvei; membrii din *Zemstvo* sunt eligibili și se aleg din toate clasele sociale proporțional cu privilegiile fie-cărei clase de oameni. Firesce că nobilimea este reprezentată în *Zemstvo* în majoritate; iar alegerea membrilor se face după un anumit program elaborat de către guvernatorul provinciei și mareșalul nobilimii. *Zemstvo* îngrijesce de serviciul sanitar al guvernământului, de școlile primare, de asistența publică, de căile de comunicațiune, de relațiunile între țărani și proprietari, de justiția de prima instanță (judecătorii de pace), de interesele comerțului și industriei locale și de multe alte. Alături de *Zemstvo*, fie-care oraș posedă un fel de consiliu comunal, numit *duma*. Aceste instituțiuni municipale există numai în orașele mai mari, precum la Chișineu, Hotin, Bender, Akkerman, Bolgrad, Ismail și Reni. În aceste din urmă trei orașe până acum există primăriile și e în vigoare legea comunală română. Rușii, obișnuiți de a vedea în orice legiuire străină tot felul de defecte, critică însă aspru legile noastre comunale, cari vor înceta de a domni în sudul Basarabiei cu anul 1899, când în județul Ismail se va inaugura regimul *gradskaia дума*, cu organe ca *volostnoe pravlenie*, *stonovoï* și *zemski naciialnic*.

II.

BIRURILE ȘI IMPOSITELE.

Înainte de 1812 populațiunea aceste părți din Moldova plătiă către stat următoarele dări și biruri:

Birul direct pe capul de locuitor către *visterie*— dare către

visteria statului; *răsura*, dare pentru lăfa funcționarilor; *dajdia* care se plătiă de Evrei, Țigani și alții; *dijmă*, *vădrărit*, *corparit*, *goștina*, *casa milelor*, *ajutorința*, *cântărit*, *jugărit*, *ratajia*, *boerescul* și multe alte.

În anul 1812, printr'un manifest imperial, populațiunea țării a căpătat scutire de orî-ce dare către stat pe termen de trei ani. (1)

După expirarea acestui termen, statul rus a pus următoarele dări:

Birul și *dajdia*, cari se percepeau de fie-care cap de locuitor, și anume *birul* 15 lei vechi, *dajdia* pe cap de mazel 14 lei vechi.

Birul pe cap de ruș și țigan 15 l. v.; *goștina* câte 4½ parale pe cap de oie și capră; *albinăritul* 8 parale de stup; *pe cap de porc* 8 parale; *vădrăritul* 4 parale de vatra de vin. Apoi venia bir de județ și vatră câte 8 l. v. 35 parale de om; *pogonărit* pe tutun câte 1½ l. de pogon. În orașe se mai plătiă darea de *cantarji* sau *runțuc*, care varia după oraș de la 10—15 lei.

Tôte aceste dări, precum și venitul vămilor și patentelor, au dat în anul 1818 statului rus suma de 106.244 ruble 83¼ kopeici.

Afară însă de birurile și dările impuse de Rusia după expirarea termenului de scutire, populațiunea Basarabiei a mai fost supusă grelei obligațiuni de a da *călărași*.

Călărașii erau angagiați de comunele rurale; fie-care călăraș eră dator de a ave un cal bun, și întreținerea unui atare călăraș costă satului pe an 200—270 l. v. Fie-care județ dedea statului următorul număr de călărași:

Județul Orheiū	1.094 călărași
» Hotărnicesc	180
Codreni	114

(1) Dintr'un *delo*, care se află în arhivele Basarabiei din Chișineu (cu data anului 1819), intitulat «о недостаткахъ прежняго порядка управления», d-l Soncoff scrie următoarele despre această scutire: «Cu toate privilegiile acordate populațiunii Basarabiei, cu mare ușurare de a nu plăti bir trei ani de zile, ispravnicii ridică birul în folosul lor propriu și, prin rapacitatea lor și prin asupriri, au făcut ca țeranii să fugă cu miile în Turcia.»

Județul	Tamara	160	călărași
,	Greceni	120	,
	Leova	258	,
	Bender	226	,
	Soroca	598	,
	Hotin	150	,
Total		2.902	călărași

Guvernul rusesc a arătat tot-deauna mare bunăvoință pentru boerimea din Basarabia; acest guvern, nu numai că nici odată n'a atins nici unul din privilegiile și prerogativele vechi ale clasei privilegiate, dar dimpotrivă le-a întărit, dând grad de *nobleță creditară* (stolbovie dvoreane) tuturor acelorora cari au putut aduce vre-un document ôre-care în sprijinul pretențiunilor lor. Multe din aceste documente s'au dovedit apoi c'au fost false; multe chisôve iscălite de cutare sau cutare Domnitor nici că se potriveau cu data domniei, în numele căreia erau date. Aceste falsificări până ađi încă sunt în Basarabia obiectul unor procese, cari costă foarte scump pe cei ce-și caută originea lor nobiliară. Aceste procese mai cu sémă s'au înmulțit de când privilegiul nobilimii a fost lărgit de către răposatul Impărat Alexandru III.

Printre vechile privilegiu boeresci în Basarabia a existat și așa numită *scutelnicie*, introdusă de Mavrocordat. Fiecare boer, după gradul boeriei, avea drept de a căpăta de la stat un număr anume de scutelnici, breslași și slugi, pe cari îi alegea printre birnicii volnici. Scutelnicii erau slobođi de ôri-ce chozalevi, sarcine de stat, și nu plătiau decât $\frac{3}{4}$ din bir. Boerii căpătau pentru fie-care scutelnic câte 2 lei pe lună, breslași și slugile de curte erau slobođi de ôri-ce dare de bir către stat.

Liberați de ôri-ce dare către stat, scutelnicii erau datorți a lucra pentru boer. Firesce că boerul, bucurându-se de dreptul său de a avé scutelnici, alegea în tot-deauna de scutelnic pe țărani avuți, iar aceștia, la rîndul lor, pentru a scăpa de darea către stat, se învoiau voios cu boerul, plătindu-i câte 3 — 5 galbeni pe an, fie în bani, fie în bucate, fie cu munca. În Basarabia, pe la 1818—22, existaū peste 4.000 de scutelnici cari aparțineau boerilor moldoveni și peste 6.000

de scutelnici carî, printr'o minune de cancelarie, s'au constatat că aparțin cinovnicilor ruși, trecuți drept *nobili* din Basarabia. (1)

Afară de scutelnici, breslași de curte etc., boerii mai aveau pe la moșiile lor și alți ómenî în serviciul lor, precum au fost *usmani* etc., scutiți de orî-ce dare.

Tóte aceste privilegii au fost însă desființate pe la 1823.

Sistemul impozitelor s'a schimbat și astăzi au dispărut până și terminii vechi ai dărilor, despre carî abia își mai aduc aminte bătrânii. Dar dacă s'a schimbat sistemul, totuși a rămas în picioare abusul care există acum 60 de ani — de a lua de la țeran mai mult decât dînsul este impus de cîrmuire.

Țeranii din Basarabia nu pricep rusesc (invederat că vorbesc aci despre principala unitate etnică — despre Români) și percepții se folosesc de acesta. Faptul cum că țeranii plătesc adesea de mai multe ori birul și impozitele se constată chiar de autoritatea superioară. Așa de pildă ofițerul de stat-major d-l A. Zașciuk, în scrierea sa *«Podati i povinosti»*, scrie următoarele: «Birurile după rînduелile recente s'au schimbat în Basarabia, dar perceperea lor arbitrară și mai cu sémă împărțirea impozitelor județene și *Zemski* apasă fôrte greu asupra mulțimii fără carte, care nu înțelege limba rusescă. *Țeranul român plătesce aprópe tot-deauna de cincî ori mai mult decât este impus.*» (2)

Locuitorii Basarabiei plătesc în zilele noastre următoarele dări (podati) către stat:

Țeranii agricultorî capi de familie	9 ruble 58 kop. pe an.
„ „ celibatari	3 „ 46 „
Breslași „ „	3 „ 86 „

Afară de această dare personală și pe cap mai există următoarele dări: impozitul către stat (государственная повинность), impozitul pentru guvernămînt (губернская повинность), care variază după județele, și impozitul funciar. Apoi vin impozite de *volosti*, de *Zemstvo*, prestațiunile, pentru magasiile publice

(1) Manuscriptul Swiniin, Odesa.

(2) Подати и повинности въ Бессарабии, Записки, p. 58.

etc. Impozitul de stat la Chişineu şi Akkerman se plătesc de comercianţii de întâia categorie (I ghildii) 72 ruble pe an de cap; Evreii plătesc 59 ruble 40 kop., la Soroca şi Hotin, 59 ruble; comercianţii de a doua categorie (II ghildii) plătesc jumătate.

Impozitul pentru guvernament se plătesc de către comercianţii de întâia categorie (I ghildii) 72 rub., 60 kop.; de a doua categorie (II ghildii) 29 rub. şi de a treia categorie (III ghildii) 7 ruble 26 kop.

Totalul veniturilor statului, ca bir şi dări, în anul 1860, a fost pentru întreaga Basarabia de 2.574.155 ruble 71 $\frac{1}{2}$ kop. Şi anume *bir* 722.767 ruble, 100.000 ruble *vamă*, *patenta* pentru *cârciumărit* 72.200 ruble, *timbrul* 71.000 ruble, *banderola* pentru vinđarea *tutunului* 13.300 etc.

Totalul veniturilor pentru anul 1894 a fost de 9.489.136 ruble, iar al cheltuslilor pentru Basarabia a fost de 5.040.324 ruble; deci în acest an Basarabia, locuită în majoritate de Români, a dat Imperiului Rus un venit *net* de 4.448.812 ruble.

ANEXE

I. LEGILE SPECIALE ALE BASARABIEI

TRADUSE DUPĂ TEXTUL OFICIAL RUSESC

Culegerea legilor locale ale Basarabiei. *Editura lui A. Egunoff, Chișineu 1869.* Senatorul A. Șachmatoff, având în vedere reforma judiciară introdusă în Basarabia sub răposatul Impărat Alexandru II, s'a adresat în anul 1869 către guvernatorul Basarabiei d-l E. Gangardt, cerându-i să alcătuiască o comisiune, compusă din juriști locali, pentru codificarea legilor locale a Basarabiei, cari, după ucazul împărătesc, trebuiau să intre în legislațiunea specială pentru această țară, alipită la Imperiul Rus. Comisiunea, alcătuită după recomandațiunea guvernatorului, a fost compusă din proprietarii mari, Români de origine, d-nii I. Cristi, A. M. Ralli, C. Dunca, și advocații ruși F. Crupensky, Principele N. Țereteleff, C. Artemowsky-Gulak, A. Ch. Cervenvodali, A. Treastovsky, procurorul general al Basarabiei V. Boteanoff (Boteanu), M. Zozulin, N. Goreainoff, R. Cochmansky, D. Ratco, I. Tansky, V. Tomoff, C. Șumansky, I. Jurcevsy și A. Egunoff. Unii din membrii comisiunii, cunoscând limba română și pe cea greacă, au adus luminile lor în lucrarea aridă cerută, dar juriștii ruși, intervenind mereu cu criticele lor,

neintemeiate pe sciință, au zadărnicit mult rezultatul lucrărilor.

Oricum — fideii scopului nostru de a da în această carte despre Basarabia, un studiu cu desăvîrșire obiectiv,—înregistrăm aci *ad litteram* întreaga codificare a legilor locale din Basarabia, așa precum dînsa a fost alcătuită de comisiunea numită *ad-hoc* la 1869 în 27 Martie.

Comisiunea acésta a hotărît că din cartea lui Armenopulo (1) următoarele legi rămân în vigóre în momentul de față.

Drepturile și datoriile familiare.

(I partea, X v. art. 114—179.)

4. De óre-ce fructul zestreî aparține soțului, prin urmare și tóte greutățile caseî cad asupra sa. Soțul n'are drept a pretinde de la socru restituirea cheltuelilor în cas de bôlă a soției, iar cheltuelile de înmormîntare le pôte cere de la socrul care a luat înděrăt zestreă. Cheltuelile de înmormîntare, ca o datorie, se scad din averea rēposatului. Mama nu pôte cere restituirea banilor cheltuiți pentru hrana copiilor, dar are drept să cēră înapoiarea banilor cheltuiți cu folos pentru administrarea averii orfanilor. Casa și întreaga avere, cari au rēmas de la soț, vor rēmané în îngrijirea soției, iar copiii sub tutela sa (în cas cānd soțul prin testamentul sēu n'a ales un alt tutor, sau în cas cānd tutorul ales a refusat tutela -- în acest cas femeia va cere numirea unui alt tutor). Dacă femeia nu se va recăsătorî, va fi datóre de a îngriji de casă, precum este datoria părinților, adecă a educă bine pe copii, a-i cāsătorî, a-i înzestră cu dotă și a împărți moștenirea echitabil, luānd și ea o parte din averea soțului egală cu una din părțile copiilor; dacă însă femeia se va recăsătorî, atunci slobođi sunt copiii, după óri-care împrejurare, a o părăsi și a reluă întreaga avere părintescă de sub administrațiunea sa, lāsāndu-i numai zestreă sa, precum și darurile de nuntă. Mama, care va voi să ție la dînsa pe copii după mórtea soțului, pôte să-i ieă, însă pānă nu s'a recăsătorit.

(1) Comisiunea, pentru a pricepe textul grecesc al cărții, în lucrarea sa se călăuziă mereu de traducerea lui Donici.

5. Soția e slobodă de a se bucura, precum voesce, de toate lucrurile rămase ei după testament în afară de zestre; ea poate chiar să le înstrăineze. Lucrurile, afară de dotă, aduse de dînsa în casa bărbatului și cari sunt ale ei, precum alte daruri primite de ea pe timpul căsătoriei, e slobodă a le vinde sau a le dărui; iar soțul nu are acest drept decât cu consimțămîntul soției. Dacă soțul va înstrăina ceva din lucrurile aduse de soție în casa sa și cari îi aparțin, afară de dotă, apoi, în cazul chiar când înstrăinarea acésta s'a făcut cu consimțămîntul ei și cu semnătura, ei — ea nu va avea nici o valoare. Toate lucrurile, pe cari soția nu le-a înscris în foia de zestre, precum și lucrurile primite de dînsa ca dar în timpul căsătoriei, cari au fost înstrăinate apoi de soțul ei cu al ei consimțămînt, după desfacerea căsătoriei nu se pot cere de soție îndărăt.

6. După desfacerea căsătoriei, copiii, dacă vor fi, rămân în partea celui nevinovat, iar partea vinovată va fi datoră a se îngriji de hrana și cele necesare ale copiilor. În cas de divorț, copiii rămân la acela din părinți care nu e cauza desfacerii căsătoriei.

7. Acela care a înfiat o fată e dator a o înzestra. Infiatorul unei fete e dator de a-i da o zestre din averea sa. Infiatorul unui copil e dator să-l lase a patra parte din averea sa. Dacă cine-va va înfiat p'un străin și nu va lăsa testament, atunci înfiatul va moșteni egal cu copilul legitim; iar dacă infiatorul va lăsa un testament în care nu va pomeni despre înfiat, atunci el nu se va opune. Dacă înfiatul este o rudă descendentă, atunci infiatorul este dator de a testa pentru acest înfiat a patra parte din averea sa și, dacă testament nu există, înfiatul are drepturi legale întregi, egale cu ale copiilor legitimi.

Vîrsta.

(I parte, X v. cap. 213—224.)

8. Sub minori se înțeleg bărbații până la 14 ani și femeile până la 12 ani; până la acea vîrstă ei vor rămâne sub tutelă. Orî-ce va porunci minorul fără permisiunea tutorului este poprit. Bărbatul până la 14 ani se numesce minor, iar femeia până la 12 ani; în acea vîrstă minorul, fiind or-

fan și sub tutelă, nimic nu poate întreprinde fără tutor și ori-ce va dispune este nul. Dacă femeia va peri din cauza naufragiului în același an cu un copil de un an, se va considera că copilul a murit înaintea mamei, iar dacă copilul a fost major, atunci se va considera că mama a murit înaintea copilului. Bărbatul poate testa după vârsta de 14 ani, iar femeia după vârsta de 12 ani. Minorul de sex masculin, ajungând la vârsta de 14 ani, poate să facă testament, care se va considera de valabil. Cel care a ajuns la vârsta de 14 ani, precum și cea care a ajuns la vârsta de 12 ani, pot testa și testamentul lor va fi valabil, chiar dacă s'a făcut cu o ȳ înaintea susmenționatei vârste.

9. De la 14 și până la 25 ani (femeia și bărbatul) se numesc nevîrstnici și ca atare se conduc de tutori, fără scirea căroră nimic nu pot face. Minorul de la 14 și până la 25 ani se numește nevîrstnic și pe acest timp se află sub ocrotirea tutorului, și tot ce va face fără voia și dorința tutorului rămîne nul. Dacă nevîrstnicul va vinde saŭ va dărui ceva din averea sa fără consimțemintul tutorului, această înstrăinare va rămîne nulă. Dacă, până la vârsta de 25 ani, nevîrstnicul va vinde, dărui saŭ într'un alt fel va înstrăina ceva, apoi el va avé drept a reface ceea ce a făcut în folosul său propriu. Fiul, care se află sub oblăduirea părinților, nu poate dărui nici din ce a agonisit singur fără consimțemintul părinților săi. Cine, avënd mai puțin de 25 ani, va dărui logodnicei sale daruri, acela nu va puté să le céră îndërét. Vîndarea pe preț de nimic saŭ mai mic decăt jumătatea prețului adevărat este nulă, dacă lucrul saŭ averea a fost a unui nevîrstnic. Vîrstnicul are vîrstă mai mare de 25 ani.

10. Minorul nu va fi satisfăcut în ori-ce cas, fără nici o excepțiune, ci numai în casurile când a dispus în dauna sa saŭ dacă a contractat vre-o obligațiune greșită, fiind înșelat, saŭ alt ceva. Nu tot ce a făptuit nevîrstnicul rămîne anulat, ci numai aceea ce vedit a fost făptuit prin înșelăciune saŭ din nepricepere. În ceea ce privesce vîndarea, cumpărarea, schimbul, făcute de nevîrstnic în dauna sa, dacă apoi va constată ceva daună, poate, după ce va deveni vîrstnic, să protesteze în curgere de 4 ani de la vîrstnicie, legea fiind pentru dînsul. Când minorul va vinde un cîmp și va primi plata vîndării, va declară că a fost înșelat și va vol să-l reiă îndërét și-l va

lua înderăt, el n'are să dea dobânda banilor luați înderăt, dacă nu s'a folosit de acești bani, iar în cas dacă s'a folosit de dobânda banilor, va fi dator să o restituie.

Tutela.

(I p. X, v. cap. 262—297.)

11. Când tatăl prin testament a numit pe un tutor, atunci rudele de aproape nu se vor pute opune acestei numiri. Tutorul este dator a îngriji de averea minorului, precum ar îngriji de a sa proprie. Dacă, după mórtea tatălui, vor rămâne copii, atunci ei vor fi supuși tutelei mamei, dacă dînsa nu se va recăsători. Mama, fără împedicare, are tutela asupra copiilor, dar în cas când se va recăsători, se va înlătură imediat de la tutelă. Mama devine tutorea minorilor, dacă n'a contractat o altă căsătorie, iar după mórtea sa devine tutor bunicul său bunica. Dacă mama, fiind tutorea copiilor minori, va voi să contracteze o nouă căsătorie și nu va cere numirea unui alt tutor, căruia să-i remită compt și să plătescă tot ce este datore, va avé să amanezeze averea sa și averea celui după care s'a căsătorit copiii săi, și dacă unul din acești copii va muri minor, ea nu-l va moșteni, chiar dacă testamentul tatălui ar fi încuviințat acesta. Dacă mama, care va avé tutela copiilor, va contractă, contrariu făgăduelii sale, o nouă căsătorie, și nu va cere prealabil numirea unui nou tutor și nu-i va remite acestuia socoteli, atunci averea celui de al doilea soț al ei va răspunde de pagubă. În cas când mama a primit asupra sa tutela copiilor, luând hotărîrea de a nu se mai căsători și apoi va îndrăzni să se căsătorească, fără ca prealabil să cêră numirea unui nou tutor și fără a-i remite tot ce-a lăsat tatăl copiilor, în acest cas nu numai întrêga sa avere, dar și averea întrêgă a fostului ei soț va rămâne zălog pentru garantarea averei tatălui copiilor, iar legea o opresce de a moșteni pe fiul ei mort minor.

12. Dacă tutorul va da banii minorilor la dobândă, dobânda de două luni dintr'un an va fi a lui; în cas dacă va perde această dobândă, paguba lui va fi. Pentru pagube de forță majoră întimplate în averea minorilor, nu vor fi

răspunzători tutori, așa de pildă pentru epizootie, incendiu, inundațiune, etc. Când tutorul va micșora cu cumpătare cheltuelile pentru întreținerea minorilor, va pute cere restituirea cheltuelilor făcute din partea sa pentru îmbunătățirea averii minorilor.

13. Tutorul n'are voie să cumpere vre-un lucru care aparține orfanului, asemenea n'are voie s'o facă nici îngrijitorul, nici încredințatorul orfanului. Tutorul nu poate cumpără averea minorului, asemenea nici îngrijitorul. Tutorul nu poate cumpără lucrurile minorului. Nici tutorul nu poate cumpără averile minorilor, nici îngrijitorul; dar dacă lucrurile se vor pune în vânzare la mezat, atunci el poate la licitațiune să urce prețul vânzării; dacă un alt doritor va da același preț ca tutorul, cel din urmă va avea precădere; iar dacă nimeni nu va urca prețul, atunci slobod va fi tutorul să-l urce și să facă cumpărarea, plătiind banii gata imediat; dacă alt-fel va face, va plăti îndoit.

Dreptul de proprietate.

(I. p. X v. cap. 420—431, 3; 543—556.)

14. Femeia are drept de a vinde, cumpără, dăruî și, cu un cuvînt, a dispune după voia sa de tot ce face parte din zestrea sa și din darurile sale.

15. Când cine-va devine stăpânul unui teren eșit din apă, atunci dînsul devine proprietarul acestui teren. Când vre-un riū, ce curge pe marginea proprietății cui-va, va începe să-și schimbe albia și va depune pămînt, alipindu-l de moșie, atunci acest pămînt va deveni de drept al proprietarului moșiei. Dar dacă riul va părăsi brusc albia sa și, eșind dintr'însa, va copleși o parte din pămîntul ce aparține altei moșii, atunci partea copleșită va rămîne totuși proprietatea moșiei din care a fost ruptă. Dacă riul, care desparte două câmpuri, încet cu încetul și pe nesimțite va depune pămînt, mărind moșia mea, așa că nu se va pute spune de când și cum s'a făcut acea mărire, atunci pămîntul acesta al meu va fi. Dar dacă cu sila și cu mare apă de-odată se va rupe o parte din moșia ta și apoi acea parte se va alipi de moșia mea, așa că se va pute vedea când și cum s'a făcut acesta, atunci tu vei rămîne stăpân asupra acestui pămînt.

16. Dacă pe câmp, sau într'o casă lăsată mie în amanet, voi găsi o comoră, atunci o parte (jumătate) din comoră sunt dator a o da datornicului, iar restul, chiar dacă voi fi primit datoria, nu-l remit și rămâne proprietatea mea bună.

Dreptul la avere străină.

(I p. X v. 438—466.)

17. Vecinii n'aū drept a face lucrări cari aū de scop mărirea sau micșorarea iazurilor. Dacă apa care curge de la móră aduce stricăciuni câmpului, viilor, sau livezilor, atunci proprietarul va avé să plătescă pentru daune; în cas contrariu, móră să nu mai lucreze. Dacă proprietarii câmpurilor nu vor voi ca apa să se scurgă prin moșiile lor, slobodii sunt a o popri. Dacă apa, curgând, strică cuiva și el va face un stăvilar, îndreptând curentul apei spre proprietatea altuia, făcându-i prin acesta daune, atunci se va lăsa apa în starea sa dinainte, iar cel ce a stăvilat-o va avé să desfacă stăvilarul.

18. Când scurgătorele unei case se scurg în curtea vecinului sau am vre-o feréstră în curtea vecinului, atunci curtea vecinului va fi supusă mie.

Dreptul de a stăpâni și de a se folosi.

19. O posedare dréptă este aceea când cine-va stăpânesce un lucru, avându-l prin dreptate, cu suflet curat și cunoștință. A stăpâni ceva de drept semnifică că proprietarul îl stăpânesce cu conștiință curată, fără nici o bănuială și cu credință că lucrul al lui este și că acei, cari l'aū posedat și cari i l'aū transmis, de bună voie și fără siluire aū făcut-o și n'a fost piră și cértă pentru acest lucru. A stăpâni un lucru pe nedrept semnifică că stăpânul se îndoesce cum că lucrul este a lui, sau că nu i-a fost transmis cu dreptate, sau că scie c'a fost piră și judecată pentru el. Cine a plătit prețul lucrului nu se va considera că pe nedrept stăpânesce. Cine a cumpărat de la cine-va un lucru stăpânit pe nedrept de acest din urmă, fără a cunoșce despre acea nedreptate, se va folosi și va stăpâni lucrul cumpărat. Cine cinstit a cumpărat și apoi va fi înștiințat că lucrul cumpărat străin a fost și, aflând, va construi pe acest loc, acela nu

va primi îndărăt cheltuelile făcute, dar va pute să ridice construcțiunea, fără însă a vătămă interesul proprietarului locului. Cine va cumpără un lucru, cunoscând că străin este, acela niciodată nu-l poate stăpâni; iar dacă n'a știut, atunci va stăpâni lucrul, iar vânzătorul să se judece cu proprietarul. Când cine-va își revendică averea, care se află în stăpânirea altuia, atunci el va pieri nu pe vânzător, ci pe cumpărătorul în posesiunea căruia a găsit averea sa. Cel care are drept asupra vre-unui lucru lăsat lui prin moștenire poate să piară pe cumpărător. Venitul dintr'o moșie, stăpânită de cine-va printr'o hotărîre judecătorească, nu se poate cere în restituire. Dacă cine-va stăpânește legal un lucru străin, are drept la uzufructul lucrului, fără însă să dauneze lui, căci nu este deplinul stăpân al lucrului.

Dreptul de a contracta.

(I p. X v. art. 513—540.)

20. Dacă majorul, după ce a încheiat un contract, va dice că a fost indus în eror, dișele lui nule vor rămâne. Numai în cazul când cel ce a contractat va dovedi că partea contrarie a tăinuit drepturile sale, va pute să desfacă contractul. Dacă se va constată că în contract s'a făcut o greșelă, din care cauză persóna înșelată a pierdut jumătate din preț, atunci acea persónă va ave drept la restituirea prețului deplin. Iar dacă se va dovedi că greșela înadins pentru a înșelă s'a făcut, atunci contractul se va sfărâma; însă dacă partea înșelată nu va voi acésta, atunci va fi în dreptul ei să ceră plata întrégă a daunelor. Cine se încercă a nesocoti învoiala de bună voie încheiată, face prin acésta nulă plângerea sa și va plăti daunele prevădute prin chiar acea învoială; afară de acésta va perde dreptul de a stăpâni lucrul pentru care s'a învoit și acel lucru va rămâne în folosul celui pierit. Dacă însă la împlinirea învoelii voiă fi oprit de chiar persóna cu care m'am învoit, atunci se va consideră că clauza învoelii a fost executată.

Dreptul de despăgubire pentru daune.

(I p. X v. art. 568—573.)

21. Stăpânul pe nedrept este dator a remite nu numai lucrul, ci și usufructul adunat de el, ba chiar și fructul pe care putea să-l culégă și nu l'a cules pe tot timpul cât a durat pîra. La revendicarea moștenirii se va cere și usufructul sîu, de la data începerii procesului. Cel care pe nedrept a stăpînit are să înapoieze și usufructul pe tot timpul cât a durat stăpînirea. Cine a cumpărat vre-un lucru pe nedrept va remite îndărăt acest lucru cu întregul sîu usufruct. Cine a cumpărat moșie de la unul care nu eră stăpânul moșiei, și despre acesta va fi încunoscîntat de stăpânul adevărat, pentru ca să nu facă acea cumpărare, acela va remite atît lucrul cât și usufructul. Dacă cine-va se folosește de avere străină, stăpînind-o prin siluire sau altă împrejurare nedreptă, acela va remite moșia îndărăt cu tot venitul cules. Cel care stăpînesce o casă pe nedrept va înapoiă casa cu toate acaretele și îmbunătățirile făcute de dînsul, fără a avé drept la vre-o despăgubire. Cine va stăpîni o casă pe nedrept, fără a o închiria, acela va remite casa împreună cu banii căpętați din chirie, precum și va plăti pentru toate stricăciunile făcute. Stăpânul pe nedrept al vre-unei moșteniri care aparține altuia este dator, nu numai a înapoiă moștenirea în starea în care a fost acea moștenire în momentul când dînsul s'a făcut stăpîn pe ea, dar și usufructul ce a adunat sau a putut să adune, și pentru orî-ce greșelă va avé a răspunde, iar dacă moștenirea a fost în bani, va plăti și dobînda lor. Stăpînitorul pe nedrept al moștenirii străine răspunde de toate și chiar de cea mai mică greșelă; el va plăti usufructul și fructul fructului; nimic nu se va luă în vedere, fie că, apărîndu-se, va dice că lucrul a eșit din stăpînirea sa sau că cu siluire s'a luat de la dînsul, el în toate garant rămîne și trebuie să deă chezășie, adecă dacă e avut, să deă zălog averea, iar dacă nu, chezășie.

22. Stăpânul de drept ridică fructul lucrului, ca fiind proprietatea lui, chiar dacă nu a semănat dînsul; asemenea laptele, lăna și pîrul, sau progenitura vitelor. Cine stăpînesce drept, acela ridică usufructul lucrului înaintea pîrei și nu fructul

care se va ridica după judecată. Cine stăpânesce câmpul cu drept și, după ce a semănat, va afla că acel câmp e străin, atunci uzufructul se va lăsa lui, ca unuia care a cumpărat cu dreptate. Stăpânitorul cu drept, când va înapoiă câmpul, n'are voie a cere cheltuelile ce a făcut, și numai în cas dacă a adăos ceva care va mări cantitatea uzufructului cules înaintea judecării. Cine a stăpânit o casă străină cu dreptate, acela o va remite cu chiria și cu toate, iar cheltueli nu va primi; stăpânitorul unei moșteniri străine e dator a remite moștenirea în aceeași stare în care judecata a găsit moștenirea, el nu va remite uzufructul și nici va răspunde pentru greșeli făcute. Când se cere restituirea unei moșteniri, stăpânită fie de unul care a reținut-o cu dreptate (conștiințios), fie de altul care cu nedreptate a avut-o, se va lua și uzufructul, însă cu următoarea deosebire: a) acela care a reținut moștenirea conștiințios va primi îndărăt cheltuelile făcute pentru îmbunătățirea moștenirii; b) el nu va fi răspunzător, dacă lucrul se va pierde din întâmplare înainte de judecată; c) uzufructul și dobânda, ce a ridicat înaintea începerii judecării și a cheltuit pentru trebuințele sale, vor rămâne ale lui, iar nici decum uzufructul de față, precum: recoltă, bucate culese în hambare, dobânda banilor neprimiți încă, ceea ce în pânțele vitei va fi; el nu se va acusa de rea păstrare a lucrului; d) dacă se va întâmpla că lucrul s'a vândut înainte ca judecata să fi început, el va răspunde numai pentru prețul cât costă lucrul, iar nici decum și pentru dobândă. Așijderea și datoriile datorate altuia pentru moștenire, dacă stăpânitorul conștiințios al moștenirii le-a primit, se vor înapoiă celui în drept.

23. Dacă cine-va va construi de-asupra casei mele o locuință, eu voi fi proprietarul acestei locuințe; și cine va construi casă din materialul altuia pe pământul său, acela va deveni stăpânul casei, dar va plăti pentru materialul străin. Dacă cine-va va construi casă pe loc străin sau sub pământ străin (bordei) fără a avea pentru acesta învoială cu stăpânul locului, acesta din urmă va fi stăpânul casei și va răspunde celui dintâi pentru cheltuelile făcute, sau casa se va dărîmă și materialul va fi ridicat de păgubaș. Cel care va construi casă pe pământul altuia, sau va sădi vie, va semăna sau alt ceva va face, va pierde lucrul și nici că va

puté pretinde cheltueli. Cine sâdesce ceva pe locul altuia perde, împreună cu loc, și ceea ce a sădit. Dacă cine-va a construit pe loc străin casă din lemnul stăpânului, atunci proprietarul locului va fi stăpân și asupra casei, cu material cu tot, și cel ce a construit nu va pute cere plată pentru lemne. Cel ce a semănat pe câmpul altuia n'are voie să cêră restituirea seminței, dacă câmpul i s'a luat. Plugarul care ară câmpul său nu va face brazda peste hotarul vecinului său; și care va ară peste hotar și va răpi o bucată din câmpul vecinului, acela, dacă a făcut-o când a arat, va perde munca sa, dacă a semănat, va perde recolta și munca și bucatele. Dacă plugarul fără scirea stăpânului va ară câmpul, său va semăna, nu va primi nimic pentru munca sa, nici sêmînța ce a semănat nu i se va înapoiă. Dacă cine-va va semăna său va sădi pe moșia altuia fără voia stăpânului, atunci recolta și ce a sădit ale stăpânului moșiei vor rămâne, căci din pămîntul său s'a hrănit. Dacă cine-va a sădit pe pămîntul altuia vie său pomi și va voi să vîndă ceea ce a sădit, atunci va da de scire stăpânului locului prin martori buni cât l'a costat sădirea, iar dacă stăpânul nu va voi să cumpere, atunci, după ce vor trece două luni, săditorul va fi slobod să vîndă altuia și stăpânul locului silit va fi să primescă pe cumpărător (emfiteosis).

24. Dacă cine-va va luă material străin cu rea voință și stăpânul materialului îl va prinde, va pute să-l pîrască ca fur; dar dacă nu l'a prins și s'a făcut că nu vede, va primi numai costul materialului.

Dăruială.

(I. p. X v. cap. 967—933.)

25. Darul unui nevîrstnic său al unui lipsit de minte nu e valabil. Asemenea, dacă cine-va n'are copii și va face dar, iar apoi va avé copii, darul se va înapoiă. Dacă cine-va va dăruî fără condițiuni, acela nu se va mai pute judecă și darul dăruit va rămâne. Dacă cine-va va dăruî și va trimite darul, iar până la primirea sa va muri, atunci cel dăruit nu va avé drept asupra darului. Dacă cine-va va dăruî un dar mișcător și-l va înmăna în mâna dăruitorului, acel dar bun dăruit va rămâne. Darul între soți n'are putere legală

și nul va fi. Darul făcut de către soț soției, sau de soție soțului, în cas de moarte, după sfârșitul din viață al dăruitorului are putere și se desparte din averea răposatului, ca datorie. Darurile, în cas de moarte, între soți, au putere, chiar dacă sunt făcute fără înscris, dar în cas de divorț se anulează. Darurile date cu limbă de moarte, după moartea dăruitorului, rămân valabile. Dacă cine-va a dăruit ceva logodnicei, pentru ca dinsa să se folosească ca dar după căsătorie, apoi acest dar nul va fi, căci stăpânirea darului va veni după căsătorie, iar darurile între soți n'au putere legală. Dacă darul se va face chiar în ziua nunței, atunci se va vedea unde a fost femeia și în ce anume loc s'a făcut darul; dacă în casa ei, atunci al ei este, căci s'a dat logodnicei; dacă în casele lui atunci s'a dăruit soției. Tot ce logodnicul a dăruit logodnicei, în cas când căsătoria nu s'a făcut, el va primi înderăt. Darurile înainte de căsătorie sunt proprietatea dăruitorului, însă cu condițiune ca căsătoria să se facă. Darurile dinaintea căsătoriei sunt valabile, precum și cele făgăduite înainte de căsătorie și date după căsătorie. Darul făcut de către socru și sócră logodnicei sau ginerului nu se întorc sub nici un cuvânt înderăt după desfacerea căsătoriei. Darurile din partea socrilor sunt bine dăruite. Cine a făcut daruri miresei și va arăta că le-a primit ca zestre, acela nu va avea a le restitui. Dacă mirele, care n'a primit zestre, va voi să constituie miresei o zestre din partea sa și va dăruia aceleia care are să devie soția sa nisce lucruri, pe cari apoi le va primi drept zestre, atunci darul mirelui bun se va considera, căci darul a fost făcut înaintea căsătoriei. Dacă mirele logodit va dăruia lucruri miresei, pe cari ea apoi le va aduce în casa soțului, acesta le va putea înstrăina, căci sunt proprietatea femeiei. Dacă darul făcut înaintea căsătoriei se va compune din avere nemișcătoare, atunci soțul nu-l poate înstrăina; dacă din bani sau alte bunuri mișcătoare, pe cari soțul le-a întrebuințat pentru ale sale trebuințe, atunci femeia nici odată nu le va putea pierde, și numai în cazul când se va adevăra că aceste lucruri au fost amanetate înainte de către creditor.

26. Dacă cel care a primit darul se va arăta ingrat față de dăruitorul și-l va calomniă, sau îl va batjocori, sau va ridică mâna asupra sa, sau îl va face o daună, sau se va

gândi măcar a atentă asupra vieții sale, sau va refușă de a-î plăti cele convenite prin scris sau fără înscris pe când s'a făcut darul, — dacă unul din aceste fapte va face și acesta în fața judecății se va dovedi, atunci darul se va remite îndărăt. Când cine-va se va arăta ingrât, sau va face pîră, sau va batjocori tare sau va necinsti pe bine-voitorul său, sau va ridică asupra sa mîna, îi va face un rău mare, sau se va dovedi că a atentat la viața sa, — atunci i se va luă darul îndărăt.

27. Când mama va contractă o a doua căsătorie, atunci toate darurile ei dinaintea căsătoriei celei dintîi în folosul copiilor vor rămîné, și dînsa n'are voie de a face vre-o deosebire între copil și copil, dînd unuia și nesocotind pe altul, căci, recăsătorindu-se, pe toți de o potrivă i-a nesocotit, și de aceea darurile dinaintea căsătoriei ale fetelor vor fi; mama va avé dreptul de a se folosi de dar pînă la mörte. Contractînd a doua căsătorie, ea nu va primi nici atît din darul dinaintea căsătoriei întîia cît ar trebui să primescă ca moștenire de la fiul său, și legea va da totul copiilor, cari nu vor considera acesta drept moștenire, ci ca partea lor din darurile primite de mama lor. Dar darurile pentru virginitate (feoriton) vor rămîné ale ei; dacă femeia după mörtea soțului nu va împlini anul tînguelei și va contractă a doua căsătorie, atunci le va perde. Dacă bărbatul se va căsători a doua oră, atunci va fi dator a păstră nevătămăte lucrurile rămase de la femeia răposată, pentru copiii ce a avut cu ea; el n'are drept să le vinđă, să le înstrăineze; el va mai păstră și din averea sa partea legală a copiilor.

28. Dacă cine-va va face un dar deosebit unuia din copiii sei sau numai unora din copiii sei, atunci va fi dator la împărțirea averii a păstră pentru cei-lalți copii partea legală, întocmai precum li s'ar fi cuvenit lor înainte de a se fi făcut acest dar deosebit; și dacă va face acesta, atunci cei-lalți copii n'au a se plînge de darul deosebit, căci au primit din averea părintelui partea dréptă a lor. Iar copiii cari au primit darul deosebit nu pot dice că, mulțumiți de acest dar deosebit, refușă moștenirea. Pentru a nu primi moștenire cu siluire, ei neapărat sunt datorî a restitul fra-

ților partea din darurile deosebite, și anume atât cât trebuie pentru ca să se egaleze averea lor cu a fraților.

Despărțire -- sinasfora.

29. Dacă cine-va voiesce a face vre-o schimbare în averea sa, el este dator înainte de toate a lăsa fiului său (1) partea sa egală (nu a patra, căci acesta îi va face săraci, ci a treia sau jumătate (2), după numărul copiilor) și numai după acesta a rindul cu restul averii precum voiesce. Cine va voi a împărți averea sa, acela va avea a păstra partea legală copiilor săi, și anume nu a patra parte (căci este puțin), ci neapărat a treia sau jumătate, după numărul copiilor, apoi va deduce zestrea și darurile dinaintea căsătoriei din restul averii, și dacă partea legală este insuficientă pentru a compune zestrea și darurile să o facă și numai atunci poate dispune de averea sa și a o dăru. Părintele, după deducerea zestreii femeiei sale și a darurilor dinaintea căsătoriei, precum și a datoriilor, e slobod a lăsa copiilor săi, când are mai mulți decât patru, jumătate din averea sa; dacă numai patru, a treia parte; și acesta este partea lor legală; cu restul averii slobod este a usa după voința sa.

30. Dacă unul din copii a primit de la părinți zestre sau partea moștenirii care i se cuvenia, atunci el nu va mai putea fi părtaș în moștenire cu ceilalți copii cari n'aș primit nimic, dacă nu va face înainte depunere. Depunerea (sinasfora) se face în acest mod: cine-va a dat zestre unora din copiii săi sau partea lor de moștenire și i-a slobodit de sub puterea părintească; apoi părintele a murit, sau fără testament, sau făcând un testament în care nu i-a pomenit, iar copiii se opun la acesta și voiesc a lua parte la moștenire împreună cu ceilalți, cari n'aș primit de la tată nimic înainte morții sale. Pira se va face înainte jude-

(1) A se vedé art. 11.

(2) Partea acesta în Basarabia veche se numia *falchidia*. Când erau patru copii, *falchidia* era a treia parte din avere; când însă erau mai mulți copii decât patru, *falchidia* era = jumătate. A se vedé art. 50.

căpîi și legea va stabili ca copiii aceștia să depună tot ce au primit de la părinții și să amestece totul acesta cu averea rămasă, și atunci să se facă parte egală tuturor moștenitorilor. Această depunere se numește *sinasforă*. Dacă fiul pe când trăia tatăl a primit un dar în comptul părții sale legale de moștenire, atunci nu va pute să se ridice în contra testamentului, ci depunînd darul, ca să se adune cu averea întrîgă, va cere să aibă parte dréptă la moștenire. Nepoții, cari vor voi să intre în sinasfora, vor intră în locul părintelui lor, considerându-se din acest trup, dacă vor depune tot ce au primit de la părintele lor. Dacă tatăl, dînd zestre fetei, va dice că o dă cu condițiunea să se mulțumescă numai cu zestrea și să n'aibă parte la moștenire, acesta nu va avé putere legală și nu va împedica pe fată de a moșteni pe tatăl său după mórtea lui. Ea va trebui însă să depue zestrea sa, amestecînd-o cu întrîga moștenire, din care apoi va primi parte egală cu frații săi. Darul dinaintea căsătoriei, precum zestrea, trebuie asemenea să fie depus în averea moștenită, dacă cel care a dat darul a murit fără a lăsa testament, ori-cine ar fi el — tată, mamă, bunic, bunică sau străbunul după tată sau mamă. Fiica, care a moștenit pe mamă după un testament, nu va depune zestrea sa în suma moștenirii. Tot ce s'a dăruit copiilor după mórtea tatălui nu se depune în suma moștenirii; iar ceea ce tatăl le-a dăruit pe când eră în viéță, aceea se va depune, exceptînd casul când tatăl singur a dispus ca acesta să nu depue. Tatăl, care a dat zestrea fiicei sale, chiar dacă n'a scris în fôia de zestre că fiica e satisfăcută cu ceea ce a priimit ca zestre, nu se póte ca ea să nu céră nimic din averea părintescă; căci fiica are drept la moștenirea părintelui. Dacă copiii vor pretinde că averea moștenită de la tată să fie adunată tótă, atunci vor fi obligați să depue tot ce au primit de la tatăl lor; asemenea și din partea mamei vor depune tóte la un loc. Dacă însă fiul sau fiica vor fi mulțumiți cu partea lor sau zestrea primită de la părinți pe când aceștia erau în viéță, atunci nu pot să fie siliți a depune ceea ce au primit, chiar dacă partea primită de ei va fi fost mai mare, și numai în cas de nu va ajunge fraților lor partea lor legală, atunci vor depune. Majorii moștenesc împreună cu minorii fără testament, dar trebuie

să depune tot ce a primit înainte și usufructul asemenea ; dar nu sunt obligați a depune și ceea ce a agonisit de la sine. Majorii depun în suma moștenirii numai ceea ce a avut pe când trăia tatăl, iar ceea ce a agonisit apoi nu depun. Afară de acesta ei deduc ceea ce datorați tatălui și depun ce rămâne. Averea nedespărțită a fraților, dar agonisită de ei, nu se va depune.

Zestrea.

31. Soția are prioritate asupra tuturor creditorilor, pentru a-și relua zestrea. Zestrea, chiar când e amanetată, are prioritate față cu ceilalți creditori, chiar dacă lucrurile s'a risipit și soția n'a avut copii. Zestrea are prioritate față de datoria către stat, dacă însă acea datorie nu este mai vechiă decât zestrea. Femeia se va preferi celorlalți creditori ai soțului dinaintea căsătoriei, așijderea și celor după căsătorie, și va relua zestrea sa ; iar în ceea ce privește darurile dinaintea căsătoriei și *ipovolul* (cf. art. 40) nu se va prefera creditorilor. Dacă soția va băga de seamă că soțul ei risipește zestrea sa, apoi va pute să începă judecată și ceea ce s'a risipit se va restitui din averea bărbatului, chiar când acea avere se va afla amanetată pentru datoriile sale, căci femeia are prioritate față cu creditorii soțului. Dacă se va întâmpla că trebuie remisă zestrea și plățile datoriei, se va da prioritate zestreii, iar darurile dinaintea căsătoriei nu vor avea precădere față cu datorii. De aceleași drepturi se bucură și moștenitorii mamei.

În fața unor atare prerogative ale legii locale față de zestre, prin înaltul ukaz a Consiliului de stat de la 15 Decembre 1847 (legea imp. rus. No. 21.795) se legiferă : 1. toate persoanele de sex femeiesc din Basarabia, a căror zestre e garantată în averea bărbaților lor, sunt dator să o declare, aducând dovețile legale pe la tribunalele de ocol și de județ în cursul unui an de la publicarea sus-citatului ukaz ; 2. după aceste declarațiuni, tribunalele de ocol și de județ vor face imediat poprire asupra averilor cari garantază acele zestre ; 3. femeia, care n'a făcut la termen declarațiunea sa, deși nu pierde dreptul său și după expirarea termenului, dar în cas când averea soțului se va înstrăina, nu va mai pute

Mănăstirea Crădăreasa din județul Orhei, cu chiliile săpate în stâncă, restaurată la 1756
de către Radul Razoviță, Vel Logofet.

să facă poprire; 4. toate foile de zestre de aci înainte se vor legaliza la tribunale, cari vor dispune poprirea averii soților drept garanție a zestreii.

32. Dacă cine-va numai prin grai, sau alt-fel, a promis zestre, este dator a o da. Tatăl, chiar dacă numai prin grai a promis zestre fiicei sale, este dator a i-o da. Dacă tatăl singur a promis zestre, el singur trebuie să o dea; iar dacă a promis împreună cu fiul, atunci o vor da ambii împreună, sau fie-care în parte egală, sau pre cât a promis fie-care. Dacă a promis să dea zestre fără a desemna cât, va trebui, pe când trăese, să dea atât cât fac *falchidiile*. Pentru ca zestre să fie dată, trebuie neapărat să fie remisă soțului, iar nici decum numai înscrisă în foia de zestre. Tot ce se cumpără din bani zestreii se adună ca zestre. Cine va promite zestre, acela e dator să o remită, fie frate, fie mamă, fie-care din averea sa, și ori-ce bărbat sau femeie, dacă au făgăduit zestre, sunt datori a o remite, chiar dacă au fost siliți să promită. Dacă bărbatul a cumpărat ceva cu banii din zestre, lucrul cumpărat nu se va considera ca proprietatea femeiei, ci numai aceea ce e dator soțul soției sale se va cere de la dînsul. Zestre se dă după căsătorie; prin urmare, dacă căsătoria nu s'a făcut, zestre trebuie să fie restituită; asemenea și în cazul când căsătoria se desface; se va înapoiă împreună cu usufructul din ziua desfacerii. Dacă desfacerea căsătoriei se va face din vina bărbatului, atunci el va fi dator a remite, nu numai zestre și darurile dinaintea căsătoriei, ci încă, după prețul acestor daruri, va remite a treia parte din ceea ce singur a agonisit; și toate acestea, dacă nu vor fi copii, vor deveni proprietatea soției, iar în cas când vor fi copii, ceea ce a primit dînsa va păstra pentru copii și ea singură se va folosi de usufruct. Dacă însă desfacerea se va face din cauza soției, atunci soțul va deveni stăpîn peste zestre și peste darurile dinaintea căsătoriei, cari, în cas de nu vor fi copii, rămân ale lui, însă numai atunci când zestre n'a fost dată din partea vre-unei persoane străine, pe temeiul a vre-unei condițiuni anume stipulate înaintea căsătoriei, sau de la tată, când fiica lui despărțită n'a ajuns la majorat, sau s'a încheiat o condițiune a parte înaintea căsătoriei; iar dacă vor fi copii, atunci soțul, păstrând zestre pentru ei, se va bucura numai de usufruct.

după prețul lor, atunci soțul va fi obligat numai ca să nu fie nepăsător, să nu facă vre-o răutate și să le îngrijescă; iar dacă totuși se va întâmpla ceva, el nu va fi răspundător. Când zestrea n'a fost prețuită, dauna va fi a femeiei, iar venitul și ceea ce vor fătă vitele va primi soțul; dar dînsul, înainte de toate, va fi dator a completa numărul vitelor, câte au fost, adică în locul celor ce au perit a pune pe altele din nou născute. Prin mărirea și micșorarea zestrilor se înțeleg aci acelea cari au venit pe calea obișnuită, precum mărirea pămîntului din cauza curentului apelor riului, aparițiunea unei insule, înmulțirea arborilor și cele-lalte. Adăogirea și îmbunătățirea făcute de bărbat într-o zestre neprețuită el le capătă, și dacă soțul va primi ca zestre o casă sau un loc prețuit de lângă oraș, atunci va fi dator a da prețul său; dacă a făcut îmbunătățire și adăogire, atunci folosul va fi al lui; asemenea și dauna a lui este. Dacă zestrea va fi prețuită și în fîia de zestre va sta scris: «atâtea parale, ast-fel de lucru», atunci soțul va deveni stăpîn deplin al lucrului și slobod este de a-l înstrăina sau vinde; iar în cas de pierdere pe sîma sa va căde dauna, fiind obligat a răspunde și a remite paralele arătate în fîia de zestre; și cînd va sta scris: «următorul lucru, care prețuiesce atât», atunci vrea să dică că acel lucru a fost dat ca zestre și prețul lui a fost arătat pentru ca bărbatul să nu-l pîtă schimba sau preface. Bărbatul nu pierde cheltuelile făcute pentru mărirea și îndreptarea averii date ca zestre, precum și pentru curățirea otcinei. Venitul zestrilor îl percepe bărbatul pentru întîmpinarea greutăților căsniciei; iar venitul perceput înainte de căsătoriei aparține zestrilor, dacă n'a existat vre-o altă condițiune. Pe tot timpul cît trăiesce soțul cu soția, el primește venitul zestrilor. Bărbatul, fie cît de sărac, datoresce întreaga zestre.

36. Zestrea o administrează pe tot timpul căsătoriei soțul, iar nu soția, și acesta din urmă nu pîte să o dăruiască cuiva. Lucrurile ce aparțin zestrilor sau darurilor de nuntă, nici chiar cu consimțămîntul soției nu se pot înstrăina și nu se vor amaneta, numai dacă femeia după trei ani, pentru a doua oară, va da consimțămîntul său, primind garanție în valoarea unor altor obiecte. Atunci se va puté; iar dacă cine-va va cumpără aceste lucruri, din această daraveră nu

póte isvóri: nici ó daună femeiei, căci el e obligat să răspundă pentru ele. Lucrurile aparținătoare zestrii saú darurilor de nuntă nu se pot înstrăina nici amanetă, chiar chiar cu consimțământul femeiei; numai în cas dacă soția pentru a două óră va voi acésta și va da consimțământul său după doi ani, se va puté, dar cu condițiune ca să fie garantată cu alte lucruri de aceeași valóre. De aceea acel care a cumpărat lucrurile singur va perde, iar femeia nu. Zestrea și darurile de nuntă soțul n'are voie să le înstrăineze, chiar dacă soția în repeșite rinduri va dá pentru acésta consimțământul său, de óre-ce încuviințarea ei se póte considerá ca dată de frica soțului; asemenea și dacă femeia, pe timpul căsătoriei, va înstrăina ceva din zestre, înstrăinarea se va considerá ca făcută din înșelăciunea saú insistența bărbatului și deci nu va fi valabilă, afară însă de casul când, după doi ani de zile, femeia va declará că n'are grijă în ceea ce privește lucrurile înstrăinate din zestrea sa și va da un alt zapis, întărind voința sa și primind alt lucru de același preț din averea bărbatului.

37. Zestrea, chiar când se află în administrațiunea bărbatului, aparține însă femeiei, și prin urmare, dacă se va iscá piră despre câmpul dat ca zestre, femeia îl va revendicá, căci al ei este, și dacă nu-l va revendicá, va perde dreptul de a-l avé ca zestre. Dreptul femeiei de a cere zestrea nu trece la moștenitorii ei, ci numai la copiii ei. Femeia are drept de a cere zestrea, chiar când s'a făcut dejă cununia, dacă va vedé că averea bărbatului se micșoréză și nu va puté ajunge pentru plata zestreí. Dacă femeia, fiind majoră, a știut că soțul cheltuisé averea sa și, știind, a tăcut și nu l'a rugat, atunci se va învinováți singură și va fi păgubașă de moștenirea părintéscă; iar dacă a fost sub ocrotirea părintelui său, când a fost despărțită, și tatăl ei a putut cere de la soțul ei restituirea zestrii și dînsa l'a rugat despre acésta de multe ori, iar tatăl n'a ajutat-o, atunci dînsa va luá parte la moștenire, ca și când ar fi avut zestre și ar fi depus-o în averea totală, căci tatăl a fost vinovat că n'a voit s'o ajute în pira ei cu soțul. Dacă femeia va aflá că soțul ei a amanetat lucrurile sale altuia și despre acésta n'a pirit, atunci nu va avé nici ó dreptate. Dacă femeia va înebuni și bărbatul o va lăsá fără îngrijire, iar zestrea o va cheltui rău, atunci zestrea se va pune prin silă sub sechestrú.

nire, nici de vre-o parte a ei, în ori-ce loc s'ar afla. Dacă după mórtea tatălui s'a născut un fiu, atunci el desfiinţeză testamentul, iar codiţila nu. Dacă testatorul, având o fiică sub ocrotirea sa, sau o nepótă, sau o strănepótă, nu va fixa moştenirea lor, în acest cas testamentul nu se va strică în tot, ci şi ele vor fi moştenitoare; iar dacă moştenitorii stabiliţi vor fi nisce străini, atunci rudele vor primi jumătate din moştenire, şi dacă sunt rude, vor împărţi de o potrivă. Intocmirea unui moştenitor ca act de graţitudine nu se va întări, dacă graţitudinea are de obiect un dar în viitor, iar dacă graţitudinea e pentru un dar în trecut, se va întări. Cel care e prizonier sau în plean póte să fie numit moştenitor, în speranţa că se va întórce din plean, şi când se va întórce din plean va moşteni. Dacă mama unui ostaş, după o scire falsă despre mórtea fiului său, va întocmi un alt moştenitor, iar apoi fiul se va întórce, atunci acesta din urmă ieă moştenirea şi desfiinţeză testamentul. Testamentul se va considera nelegal în următoarele casuri: când în el nu se va arăta numele moştenitorului şi nu se va puté înţelege cine e moştenitor, sau când va fi numit moştenitor o persoană pe care legea nu o admite, sau când testatorul a omis pe acei din moştenitoricare după lege sunt chemaţi a moşteni, sau i-a depărtat de la moştenire fără pricină, sau când se va dovedi că testamentul a fost făcut cu siluire sau vicleşug, sau că, după ce s'a făcut testament, se va nasce un moştenitor viu, întreg şi la termin, fie că el în momentul născerii n'a dat nici un şipet, dar a avut suflare, sau că, fiind în braţele mamei viú, a cădut jos şi a murit, şi chiar dacă din pântecul mamei a fost scos viu, asemenea şi când testamentul n'a fost iscălit şi de către martori şi pecetluit, sau că martorii de faţă nu vor primi a pune pecetile lor, sau că testamentul se va constata neisprăvit, rupt, cu ştersături, răsături, aşă că nu se póte pricepe; căci ceea ce e dubios şi neînţeles într'un testament se consideră ca nefiind scris; sau dacă moştenitorul stabilit refuză moştenirea, sau se va constata că moştenitorul stabilit n'are voie de a moşteni, ca de pildă dacă se va dovedi cum că el a atentat la viaţa testatorului, sau că n'a apërat viaţa sa, şi după ce testamentul a fost dejă scris a clevetit pe testator, sau l'a acu-

sat de crime și n'a avut grijă de dînsul în cîs de bîlă grea sau miserie.

42. Dacă răposatul va scrie în testamentul său că cine-va îi este dator, sau că dînsul este dator cui-va, atunci acesta nu se va lua în vedere în cas când lipsesc martori. Cuvintele răposatului, care dice că cine-va i-a rămas dator, nu sunt credute, fie chiar dise cu jurămint, iar dacă răposatul va dice cu jurămint că el e dator, să se credă.

43. Poruncim ca tatăl, mama, bunicul și bunica să nu depărteze de la moștenirea lor pe fi, fiice, nepoți și stră-nepoți, fără a spune anume pricina pentru care îi desmoștenesc. Iar pricinele vor fi următoarele: a) când cine-va a ridicat mîna asupra părinților, sau le-a dis cuvinte necuviincioase și batjocoritoare, sau îi va acusa de o crimă, sau *de crimă în contra Țarului* (1) sau *a ocărmuirii*, sau va atență asupra vieții părinților; b) când fiul se va împreună cu mama sa vitregă sau cu concubina tatălui; c) când va calomniă pe părinți și ei din cauza cleветirii vor ave daune; d) când părinții au zăcut un timp lung, sau au sărăcit, sau au devenit slăbănogi, sau au înebunit (2), iar copiii n'au îngrijit de ei și părinții imploră ajutorul lor, dar ei nu răspund; e) când unul din părinți e în temniță, iar copiii de sex masculin, cari au drept la moștenire, nu vor voi, fiind chemați de părintele lor, ca să dea cheazășie pentru dînsul, care cheazășie le este în putere a o da; f) când unul din copiii se va dovedi că a împedicat pe părintele său de a face testament, și dacă apoi părintele va isbuti să facă testament, atunci va pute să-l desmoștenescă; g) când cine-va va voi să mărite pe fiică-sa sau pe nepotă-sa și după puțină a-l da zestre, iar dinsa va refusa și va duce o viață desfrînată. Așa dar, dacă părinții vor scrie limpede în testamentul lor toate cele mai sus scrise nemulțumiri, sau unele din ele, sau chiar una singură, atunci, ori-care ar fi ea, ordonăm ca testamentul să fie întărit, iar dacă nici una nu se va constată adevărată, atunci acei copii vor lua parte la moștenire; ei se vor chema din nou la moștenire și testamentul

(1) Adaos de comisiunea întocmită de guvernatorul Gangardt.

(2) După legea locală a Basarabiei, acela care a îngrijit până la mîrte pe un nebun îi moștenesce averea, chiar dacă nu e rudă cu dînsul.

sa; iar dacă există numai concubină, poate să-l lase $\frac{1}{2}$ parte din avere. Cel care n'are moștenitori direcți, nici rude ascendente cărora este dator a lăsa parte din averea sa, are drept a-și întocmi moștenitori străini pentru toate cele 12 părți ale averii sale; iar dacă are rude ascendente, le va lăsa lor partea legală și restul moștenitorilor întocmiți.

48. Cel care revendică averea în contra testamentului pierde dreptul la partea testată lui. Moștenitorul neîntocmit în testament, dacă va stăpâni singur averea răposatului, va fi silit a remite legatele. Cine va contesta un testament pierde dreptul său la dar.

49. Darurile testate în testament, dacă vor covârși falchidia moștenitorilor, nu sunt valabile, dacă se va constata după opisul moștenirii că nu rămâne deplină falchidia. Orîcine e în drept a lăsa în dar după mărtea sa două părți din averea sa; dar $\frac{1}{2}$ parte e dator s'o păstreze pentru moștenitori. Dacă moștenitorul nu va remite darul lăsat cuiva și va fi chemat la judecată, atunci va plăti darul și usufructul. Legatarii nu răspund pentru datorile răposatului, ci moștenitorii. Legatele lăsate cu condițiune se remit numai atunci când condițiunile au fost îndeplinite, iar dacă nu s'au îndeplinit, moștenitorii nu le vor remite. Dacă cuiva i s'a testat averea, atunci moștenitorul are drept său de a remite lucrurile său de a le da prețul lor; iar dacă nu se poate da prețul, e obligat a da lucrul. Dacă s'a lăsat o turmă, atunci legatarul are drept și la puț, iar dacă se va face micșorare și chiar nu va rămâne decât un singur animal, care nu se va pute numi deja turmă, atunci va lua numai pe acest animal. Dacă va fi casă și va căde, legatarul va primi numai locul.

50. Falchidia, când există numai patru copii, este a treia parte a averii, iar dacă vor fi mai mulți copii decât patru, este jumătate. În acesta a treia parte sau jumătate a moștenirii ieau parte toți cei cari se prenumără la falchidie, după ce a fost satisfăcut moștenitorul care, după voința ultimă a răposatului, moștenesce restul averii. Nu numai tatăl trebuie să lase falchidia fiilor și fiicelor, dar și mama, bunicul, străbunicul, bunica și străbunica după tată și după mamă; și nu numai nepoților de sex masculin, ci și nepoților de sex femeiesc. Copiii făcuți cu o mamă care n'a avut zestre au drept

tul la falchidia, dacă sunt legitimi. Copiii cari au murit fără a avea copii sunt datorii a lăsa falchidia părinților, adică $\frac{1}{2}$ parte. Dacă zestrea făcută fiicei după testament sau darurile întocmite vor fi nepotrivite, așa că nu va mai rămâne partea legală moștenitorilor, atunci testamentul va fi nevalabil. Când e falchidia, trebuiesc înainte de toate defalcate datoriile răposatului și cheltuelile de înmormintare, restul e averea curată și din acea avere moștenitorul reține a treia parte, care se numește falchidia. Când un particular este stabilit ca moștenitor, atunci fiul primește falchidia din averea curată a părintelui; iar dacă sunt doi fiu, din cari unul este întocmit ca moștenitor, iar altul are să primească numai din falchidia, atunci fiul moștenitor va primi averea întregă a părintelui, iar ca fiu va împărți falchidia cu cel-lalt fiu, adică cu frații. Dacă cine-va a scris la mărtea sa că ertă datornicului datoria, atunci falchidia, adică defalcarea a $\frac{1}{2}$ parte din avere, are să se facă față cu datoria. Dacă bărbatul va dăruî femeiei, sau femeia va face dar bărbatului, atunci prin mărtea dăruitorului darul se întărește; dar de ore-ce în acest cas darul are forma fideicomisului, prin urmare și falchidia se va face. (1) A treia parte trebuincioasă pentru falchidia se deduce după trebuință egal din darurile tuturor legatarilor. Dacă moștenitorul, din nesciință (nu a faptului, ci a legii), s'a înșelat și, fără a reține falchidia, a remis legatarilor mai mult decât era dator să le dea, atunci va primi prisosul îndărăt. Când cine-va, lăsând moștenire, ȳice: «voiesc ca casa mea și altă cutare moșie să fie vândute, și din întreaga mea avere să se plătescă datoriile, iar fiului meu să i se dea partea legală», atunci partea legală (a treia) se va da fiului, nu după deducerea datoriilor, ci înainte de toate fiul își va lua falchidia și numai din rest vor lua creditorii. Când se dă falchidia, atunci și usu-fructul din a treia parte a averii, cules după mărtea testatorului, tot al moștenitorului va fi. Falchidia nu se poate da în viața părintelui, căci, ori-cât să fi primit fiul, el totuși după mărtea părintelui poate să ceară moștenire, chiar dacă a

(1) Juriștii ruși explică cuvintele *se va face* prin faptul, că în acest cas darul și ertarea datoriei trebuie să se prenumere în averea curată, din care $\frac{1}{2}$ parte sau jumătate va compune falchidia.

existat condițiunea că nu o va cere. Dacă moștenitorul nu va face opisul averii întregi a părintelui, atunci nu va putea reține falchidia și va trebui să satisfacă deplin pe legatari, chiar dacă suma legatelor va covârși averea curată a părintelui. Dacă cine-va va face testament și va testă familiei sale sau alt cui-va averea nemișcătoare și va dice anume ca ceea ce lasă să nu se vîndă și să rămăe moștenitorilor moștenitorului, atunci dăm poruncă ca din acea avere falchidia să nu se ieă, căci testatorul a poprit înstrăinarea averii.

Dreptul de moștenire.

(I p., X v., art. 1104--1345.)

51. Moștenirea este căpătarea tuturor drepturilor pe care le aveă testatorul asupra lucrului. Nimeni nu pôte testă mai mult decăt are, iar moștenitorul are același drept ca și testatorul. Moștenitorii moștenesc drepturi și, dacă testatorul n'a împărțit între ei averea sa, atunci fie-care din ei moștenesc de o potrivă. Cine are vîrsta mai mare de 25 ani și va primi moștenirea tatălui nu va putea să se eschiveze de la judecată cu creditorii părintelui său. Numai moștenitorii plătesc datoriile, iar nu legatarii cari au primit legatele. Moștenitorul e moștenitor sau fideicomisar. De pildă a discine-va: «Gheorghe va fi moștenitorul meu, cu condițiune ca să nu moștenescă averea mea, ci numai să o ocărmuiască și să o păstreze pentru moștenitorul meu legal Teodor». În acest cas Teodor se numesce fideicomisar și primesce $\frac{2}{3}$ din moștenire, iar Gheorghe se numesce moștenitor și primesce $\frac{1}{3}$ din moștenire. În cas de remiterea moștenirii (fideicomisaria) veniturile nu se adaogă; numai în cas când au trecut mulți ani de la data hotărîrii și s'a discine anume de către testator ca să fie remis împreună cu veniturile, și acesta chiar în locul falchidiei, căci, dacă cine-va cere înapoiarea moștenirii, prin acesta cere și tot ce e legat de acea moștenire, iar veniturile nu aparțin moștenirii, ci lucrului însuși. Când se remite o moștenire, chirile și procentele se consideră ca venituri. De la moștenitor nu se preține (fideicomisar) venitul, pe care l'a primit, fără a perde termenul restituirii moștenirii; dar dacă acela, care trebuie să

primescă moștenirea (fideicomis) cere ca moștenirea să-l fie transmisă așa precum se află, atunci se va satisface cererea sa. Cel ce a primit fideicomisul nici sub un cuvânt n'are voie de a înstrăina vre-un lucru óre-care din moștenirea încredințată lui pentru a fi păstrată pentru o terție persoană; căci, dacă va înstrăina vre-un lucru, prin acesta pierde dreptul la partea sa din moștenirea lui testată, excepțiune făcându-se de cazul când s'ar afla lucruri supuse stricăciunii, sau vor fi rămas datorii după răposatul, cari nu s'ar puté plăti fără a nu se vinde ceva din moștenire, sau vor fi alte cauze, pentru cari neapărat a fost nevoie de a vinde ceva din moștenire. In aceste casuri, despre toate acestea trebuie să existe hotărîrea ocărmuirii (1)

52. Moștenitorii descendenți de sex bărbătesc sau femeiesc se preferă moștenitorilor ascendenți. Dacă va muri bunicul, lăsând fiu și nepoți de la un alt fiu răposat, atunci acești din urmă, represintând persóna părintelui lor, se vor chema la moștenire împreună cu fiul, adecă cu unchiul lor, și vor primi din moștenirea bunicului atât cât ar trebui să capete părintele lor; și acesta de o potrivă, fie bărbat, fie femeie. Copiul, făcuți cu soția care n'a avut zestre, în cas de mórtea părinților fără testament, vor moșteni egal cu copiul făcuți cu altă soție care a avut zestre, și între ei nu este nici o deosebire. Dacă mama va muri înaintea fiicei, atunci darul de nuntă va fi al fiicei, iar dacă fiica va muri înaintea mamei, atunci mama va moșteni partea sa legală, adecă restul moștenirii fiicei. Se preferă la moștenire descendenții; prin urmare, când cine-va móre fără testament și va avé părinți și copii, atunci se vor prefera fiul și fiicele legitimi, în numărul cărora intră și pruncul conceput în pântecul mamei sale și născut după mórtea tatălui viú, bine făcut și la termin, chiar dacă n'a țipat la nascere, dar a avut respirațiune și viétă, va intră egal în numărul copiilor înfiați, eșit de sub puterea celui care l'a născut și intrat sub puterea celui care l'a înfiat. In numărul copiilor intră și nepoții ai căror părinți au murit—ei intră în moștenirea unchiului în locul tatălui, fiind dintr'același trup. Dacă cine-va va muri avënd copii

(1) Intreg acest paragraf e alcătuit de comisiune după cartea lui Donici, care carte, precum se știe, nu este decât o carte de școlă.

de la două soții, atunci, de câte-orece acești copii tot din același tată sunt, vor moșteni împreună și egal, iar de câte-orece s'a-născut de la două mame, vor moșteni fiecare pe mama sa; așijderea și copiii de la doi tați moștenesc pe mamă împreună și egal, iar față cu tatăl lor, fiecare pe părintele său. Ce rămâne de la părinți se împarte egal între moștenitori, dacă nu există testament; iar dacă tatăl a făcut testament, atunci fiecare ia atît cît este stabilit în testament. Acei cari a-n zestre sau daruri de nuntă le vor depune; iar dacă alți frați n'a-n căpătat partea lor, atunci acei cari a-n căpătat le vor da partea care li se cuvine.

53. Dacă cine-va va muri fără testament și va lăsa după el copii lăaturalnici sau înflați, atunci aceștia vor moșteni de o potrivă. Dacă cel ce a murit va avea copii lăaturalnici și n'a făcut testament, atunci acești copii vor lua $\frac{1}{11}$ din averea răposatului, pe care o vor împărți cu mama lor, ast-fel ca mama să capete o parte egală cu partea fie-cărui din copii; acesta se va face cînd nu există copii legitîmi. Iar dacă vor fi copii legitîmi, atunci copiii lăaturalnici, în cas de mórtea părintelui, nu vor moșteni nimic, dacă nu există testament, iar cei legitîmi vor fi siliți să-î întreție, conform cu cantitatea averii ce a-n moștenit ei de la părintele lor. Dacă tatăl va înflă pe fiul său lăaturalnic, atunci acest copil devine legitîm numai față cu tatăl său, iar nu față cu rudele descendente, nici față cu cele ascendente. Lăaturalnicul nu lasă moștenirea rudelor după tată, de câte-orece după tatăl său nu este cunoscut; numai mama sa și frații mamei îl moștenesc. Cel care se naște de la o curvă moștenesc pe bunică-sa și pe mamă, dacă ea a murit fără testament. Înflatul, în cas dacă înflătorul său va muri fără testament, pôte să moștenescă pe înflător; dar dacă tatăl va face testament, atunci el nu va puté să capete ceva din moștenire, nici să se plîngă de nedreptatea testamentului, nici să cêră ceva în contra testamentului, căci înflătorul nu este silit a-l face moștenitorul său; însă el nu se va exclude de la $\frac{1}{11}$ parte (vedî legea 7) care i se cuvine. Înflatul, care a trecut sub puterea înflătorului, participă la moștenire împreună cu cei legitîmi; în numărul copiilor direcți intră și copiii făcuți cu o femeie liberă, cu care a trăit bărbatul înainte de a se fi căsătorit cu dînsa legal. Asemenea,

dacă cine-va va da nascere unui fiu sau unei fiice cu o femeie liberă și apoi va da un înscris, întărit cu martori demni de a fi crezuți, prin care recunoște acest copil ca fiind din trupul său, fără a adaoge «fiu natural» sau «fiică naturală» atunci și aceștia se vor aduna în numărul copiilor direcți și vor avea drept la moștenirea părintelui care i-a recunoscut, primind partea lor legală; cel nelegitim va moșteni pe mamă-sa și pe bunicul după mamă, dar nu va moșteni pe tatăl care n'a lăsat testament.

54. În cas de nu există descendenți, se vor chema la moștenire ascendenți, cu preferință printre toți lateralcii, exceptând pe frații de la aceeași părinți. Printre ascendenți se preferă cel mai de aproape, fie că va fi o femeie; iar dacă toți sunt de același grad de rudenie, atunci împreună se vor chema la moștenire și vor moșteni egal, adică o jumătate din moștenire vor primi toți ascendenți după tată, iar alta ascendenți după mamă pre câți se vor afla. Dacă fiul va muri fără testament, atunci, dacă el a avut copii, aceștia vor moșteni partea sa; iar dacă el n'a avut copii, vor moșteni frații împreună cu mama, fie că mama se va căsătorii pentru a doua oară, fie că nu. Dacă fiul mamei care s'a căsătorit pentru a doua oară va muri fără testament și fără copii, atunci mama poate moșteni tot ce el a avut din dăruirile primite de dînsa la întâia nuntă sau din averea părintelui său, dar va moșteni numai ca us, căci acea avere este proprietatea fraților și surorilor răposatului; iar restul agonisit de dînsul cu alte împrejurări dînsa îl moștenesce ca proprietate; dacă însă fiul ei va scrie la mărtea sa un testament, atunci mama va primi ca proprietate aceea ce-l va lăsa răposatul. Dacă femeia, care n'a avut zestre, va da, împreună cu soțul, fiului său fiicei lor zestre, iar apoi soțul va muri în sărăcie, și ea cu nimic nu se va alege de la el, va cere de la fiu sau fiică ca să-l dea parte din avere egală cu copiii, căci femeia care n'a avut zestre, în cas de mărte a bărbatului care a lăsat copii, primesce din averea soțului atât cât și copiii. Dacă nu vor fi moștenitori descendenți, atunci vor moșteni rudele ascendente ale răposatului fără testament, primo tatăl și mama, cari împart

averea în două părți egale. Dacă bărbatul său femeia vor muri fără testament și fără de copii și vor rămâne în viață tatăl său mama și vor mai fi frați de la același părinte sau mamă, atunci moștenirea se va împărți așa în cât împreună cu tatăl său mama să ia parte la moștenire și fratele răposatului; iar dacă înainte a murit cine-va din frații sau din surorile răposatului și de la ei au rămas copii, atunci moștenesc și aceștia, luând partea părinților lor, pe care egal o impart între ei. Afară de acesta, novella Patriarchului Atanasie (1) mai prescrie, pe sema părinților cari au dat zestre și au căsătorit pe copiii lor, dacă aceștia vor muri și vor lăsa un copil, care în scurtă vreme asemenea va muri, ca atunci să nu se remită averea întreagă părții rămase în viață, fiindcă nu cum-vă părintii, ce jălesc pierderea copilului, să pierdă și zestreă dată de ei, ci asemenea moștenire să se impartă în trei părți, din cari una pentru pomenire, alta persoanei rămase în viață, iar a treia părinților răposatului copil. Dacă nu vor fi părintii în viață, atunci bunul său bunica din partea tatălui său a mamei moștenesc, iar împreună cu ei vor lua parte la moștenire și frații răposatului și impart averea în părți egale, dar frații buni, adică de la un tată sau mamă, asemenea și copiii fratelui său al sorei. Dacă nu vor fi frați, atunci pot să ia parte la moștenire frații de la două mame sau doi tați.

55. Frații și surorile de la același tată și mamă moștenesc toți pe răposatul frate, împreună cu ascendenții. Dacă vor rămâne în viață părinții răposatului, frați buni și copiii fratelui răposat înainte de tată și mamă, atunci toți împreună se vor chema la moștenire, și copiii fratelui mort înainte, luând locul tatălui lor, vor primi toți atât cât ar fi trebuit să capete tatăl lor, dacă ar fi fost în viață. Frații de la același tată și mamă ocupă întâiul loc la moștenirea fra-

(1) Despre această novellă Armenopulo scrie: Novella abrogă legea după care, dacă moare bărbatul sau femeia și rămâne copilul, care apoi în scurtă vreme va muri, atunci persoana rămasă trebuie să moștenească întreaga avere lăsată de către copil, avere ce a moștenit-o de la tată sau mamă, iar nenorocitul părinte al răposatului, pierdând copilul, pierde pe nedrept și averea sa. Novella stabilește, în acest caz, ca zestreă să se impartă în trei părți, din cari una merge pentru pomenirea răposatului, alta se dă părinților, iar a treia persoanei rămase.

telui bun, cu preferință față de cel-lalți frați cari nu sunt de la același părinte; iar când nu există frați buni sau copii lor, atunci frați de la deosebiți părinți moștenesc pe răposatul frate. Dacă cine-va móre și vor rămâne după el frați de la deosebiți părinți și copii de la frate bun, atunci nepoții se preferă fraților. Când nu e nici frate, nici copil de la frate, se vor chema rudele lateralnice, gradele mai de aproape, și dacă vor fi câți-va în același grad de rudenie, atunci toți de o potrivă moștenesc. Dacă răposatul n'are frați, ci numai nepoți de la doi sau trei frați morți înainte, atunci averea se împarte după numărul sufletelor și fie-care primesce parte egală. Dacă cine-va a murit fără a lăsa testament, lăsând două verișóre din partea tatăl și două din partea mamei, atunci, de óre-ce de la trei unchi(?) al răposatului rămân patru femei, numite verișóre, ele nu se chemă la moștenire ca descendentele acelor unchi, ci ca vere(?). Când vor lipsi rude de aproape, se vor chema la moștenire și rudele de gradul al optulea. Când nu sunt rude ascendente, se vor chema și lateralnicii. Când nu vor fi nici rude ascendente, nici descendente, atunci vor moșteni lateralnicii: întâi frații și surorile, cu cari participă și copiii de frați și surori morți înainte; toți aceia vor primi partea lor, adecă aceea datorată părinților lor, pe care apoi o vor împărți egal între ei. Dacă nu vor fi nici ascendenți, nici descendenti, nici lateralnici, atunci vor moșteni verii; iar dacă nu vor fi în viață nici aceștia, atunci va moșteni cele-lalte rudeni, dându-se prioritate celei mai de aproape.

56. În cas de mórte a bărbatului său a femeiei fără testament, dacă vor lipsi rude sau alți moștenitori ascendenți, descendenti sau lateralnici, atunci se va chema la moștenirea femeiei soțul, iar la moștenirea soțului soția, și vor lua întreaga moștenire. Soțul moștenesce pe soție, chiar dacă a trăit cu ea numai două luni. Veduva, care nu s'a căsătorit pentru a doua óră, are drept a se folosi de darurile de nuntă și va mai lua drept proprietate o parte din moștenirea soțului egală cu a copilului. Același lucru va face și soțul, precum și cei ascendenți, dacă nu se va recăsători, având drept de a vinde și înstrăina partea sa după voie; iar dacă nu o va înstrăina și nu o va lăsa cu-va ca moștenire, atunci toți copiii o vor împărți egal între ei, fie că ei nu moște-

nesc pe tată sau pe mamă. Mama, care n'a contractat o a doua căsătorie, precum și fie-care din ascendenții carî nu s'aî recăsătorit, afară de folosința venitului banilor, va primi și o parte din avere egală cu a copilului. Acesta însă privesce căsătoriile desfăcute prin mörte, iar nici decum prin divorț; copiii sunt proprietari venitului darurilor în orî-ce cas, și nici părinții nu primesc acest venit decât pentru întreținerea copiilor. Tatăl, chiar dacă s'a căsătorit din nou, se va folosi fără nici o îndoială de averea mamei copiilor săi, și nici un cuvînt necuviincios sau o pîră din partea lor nu se va primi. Acesta însă în cazul când copiii sunt sub ocrotirea tatălui, iar dacă aî eșit de sub puterea sa, atunci, în cas de mörtea mamei, tatăl va primi o parte din averea răposatei, cu drept de a se folosi de ea cît va trăi, iar după mörte acea parte va trece la copil. Dacă cine-va va fi căsătorit legitim cu o femeie săracă, fără zestre, și apoi va muri, atunci, dacă va fi făcut copil, cu ea sau cu altă femeie legitimă, în număr de trei, dînsa va trebui să primescă a patra parte din averea soțului, dar înainte se vor plăti din acea avere datoriile și din rest se va lua partea a patra. Dacă însă tatăl a lăsat mai mulți copii decât trei, atunci se va face despărțirea averii după numărul copiilor între ei și mamă, care va ave numai dreptul de a se folosi de partea sa, dar nu de a o înstrăina. Dacă femeia nu va ave copil, atunci poruncim ca dînsa să aibă drept de proprietate asupra averii rămase după soț, și dacă soțul îi va lăsa mai puțin decât i se cuvine, să se adaogă la partea sa mai sus arătată. Același lucru se va face și față cu bărbatul, când dînsul n'a dat darurile de nuntă; dacă e sărac, va primi partea a patra din averea soției. Novella Împăratului Leon (52) poruncesce ca femeia să aibă dreptul neclintit de proprietate desăvîrșită asupra părții de avere care i s'a dat, și ca dînsa să n'aibă datoria de a o remite copiilor, afară de falchidia, adică partea lor legală, cu condițiune însă ca dînsa, pentru cîntea soțului, să nu se căsătorească a doua oară, iar dacă se va căsători a doua oară, atunci va perde dreptul dat ei asupra proprietății și averea rămasă ei după soț va fi moștenirea copiilor după mörtea sa. Nici tatăl mamei vitrege, nici mama tatălui vitreg nu pot lăsa fiind în viață, nici după mörte, parte

mai mare decât li se cuvine, adecă egală cu partea unuia din copii, iar dacă sunt copii mulți, atunci fie-care va primi parte egală, dar nici tatăl nici mama vitregi nu pot primi mai mult; dacă copiii vor primi părți neegale, atunci tatăl și mama vitregă vor primi parte egală cu a copilului care a căpătat mai puțin. Dacă omul, care a murit fără de testament, va lăsa după dînsul în viață copii și femeie care va păstra văduvia, atunci și dînsa va lua parte la moștenire și va primi o parte egală cu unuia din fiu. Dacă mama care a moștenit pe fiul său pe fiica sa mori în copilărie fără testament, sau care a căpătat partea sa legală din averea repausatului soț, nu se va recăsători, atunci moștenirea sus disă va fi proprietatea ei; iar dacă se va recăsători, atunci va fi datore a păstra averea pentru frații și surorile repausatului, folosindu-se numai de uzufruct. Același lucru se va întimpla și cu bărbatul, dacă se va recăsători. Dacă se va întimpla ca după reposat să rămână soție care n'a adus zestre în casa soțului, atunci dînsa va primi parte egală cu cea a fraților, dacă sunt în număr mai mare de trei; iar dacă vor fi trei sau mai puțin, atunci va căpăta a patra parte. Dacă nu vor fi moștenitori și va rămâne numai văduva, atunci dînsa va primi jumătate, iar restul va trece la stat.

Rescumpărare.

(I p., X tom, parag. 1346—1373.)

Chrisovul sobornicesc de la 28 Decembre 1785, avînd în vedere că aprópe în fie-ce ți se comit abuzuri în ceea ce privește cedarea otcinelor, a stabilit: în cas de cedare prin vîndare a unei moșii, sau a unei părți din otcina unei persoane particulare, care nu este cu vîndătorul în razeșie sau înrudită, trebuie neapărat ca vîndătorul și cumpărătorul să se presinte la Divan și să aducă zapisul de cumpărare, în care să fie arătat adevăratul preț al cumpărării. Divanul, după ce va vedea condițiunile vîndării, va porunci ispravnicilor ținutului, în care se află moșia de vîndare, să facă publicare în curgere de 6 luni, în zilele de tirg, dînd de scire acelor carî, ca rude sau ca razeși, au drept la rescumpărare. Dar dacă în curgerea celor 6 luni nici una din rudele

aflăte în țără, sau nici unul din răzeși nu va declară dorința de a răscumpără pământul pus în vîndare, atunci ispravnicii vor trimite despre acēsta scire la Divan, care apoi va întări vîndarea. În cas însă cînd rudele sau răzeșii cu vîndătorul aflați de față vor cere rescumpărarea după ce a trecut termenul de șese luni, precum și răzeșii sau rudele, aflați în alte țări străine, nu s'ar fi prezentat în curgere de cinci ani, și după acest timp ar cere să răscumpere pământul, atunci nici de la unii, nici de la alții să nu se ieă în vedere cererea.

Tribunalul civil rusesc din Basarabia, găsind că acēstă lege sobornicēscă este dăunătoare pentru Rușii cari vor să cumpere pământ în Basarabia, în anul 1840, ziua 7 Februarie, solicită de la guvernul rusesc ca legea în cestiune să fie abrogată, iar în locul ei să fie admisă în Basarabia legea rusēscă (art. 1363, I p., X tom), iar despre intrare în stăpînire legea rusēscă (I p., X tom, art. 925—29, 1523 și 1524—25.) Prin ukazul imperial de la 3 Iulie 1842 Consiliul de Stat a elaborat următoarele pravile:

57. Se preferă (avēnd în vedere dreptul de rescumpărare) primo rudele, al doilea co-proprietarii (răzeși), al treilea vecinii și cei mai apropiați și al patrulea *creditori*. (1) Fiul are dreptul a răscumpără lucrul care a aparținut mamei sale și care a fost vîndut de tată, sau lucrul tatălui vîndut de mamă, pe cînd eră încă minor și se află în casele părintesci. Răzeșii, cari aparțin aceleiași răzeșii, au drept primordial la răscumpărarea părților din răzeșie, iar dacă nu vor voi să răscumpere, atunci dreptul trece la acei cari sunt de pe aceeași moșie alături cu răzeșia de răscumpărat, iar dacă și aceștia nu vor voi, atunci se vor prefera răzeșii din același ocol. În ceea ce privesce averile vîndute la mezat, prioritatea nu va avē loc.

Vîndarea — Cumpărarea.

(I p., X tom, art. 1381—1416.)

58. În ceea ce privesce pe majorii (veđi art. 9), vîndarea va fi bună dacă s'a făcut cu cel puțin jumătate din prețul locului. Vîndarea și cumpărarea sunt făcute, cînd s'a

(1) Aceștia din urmă au și beneficiul larg.

cădută în acord pentru preț, cu condițiune ca vânzătorul să remită lucrul, iar cumpărătorul să plătească prețul, chiar dacă vânzătorul a primit prețul stabilit și n'a remis lucrul său; dacă cumpărătorul a primit lucrul și n'a plătit întreaga sumă de bani, vânzarea se întărește, de ore-ce arvuna primită este dovadă că s'a făcut cumpărarea și vânzarea. Acesta în ceea ce privește vânzarea fără înscris; dar vânzarea întocmită prin înscris, numai atunci se consideră bună când înscrisul este făcut cu propria mână a vânzătorului său semnat de dînsul; asemenea, dacă vânzarea s'a făcut prin notariat, legea permite fie-căreia din părți, până ce vânzătorul n'a transmis lucrul cumpărat în mâinile cumpărătorului și n'a primit prețul vânzării, chiar dacă prețul vânzării s'a stabilit, a se depărta de condițiunile făcute, par'că nici că s'ar fi făcut daravăra. În ceea ce privește condițiunile cari nu s'au făcut în scris, dar lucrul a fost transmis și partea din preț a fost remisă, cumpărarea va fi bună, exceptând cazul când s'a făcut înșelăciune, care se va dovedi, căci atunci vânzarea e nulă. Cumpărarea făcută prin înțelegere și consimțire bună sub nici un cuvînt nu se poate anula; chiar dacă vânzătorul ar fi consimțit a da prețul îndoit îndărăt, volnic e cumpărătorul să-și păstreze lucrul. Vânzătorul, transmitînd lucrul în mâinile cumpărătorului, nu mai poate să-l ceară îndărăt, asemenea nici cumpărătorul nu mai poate cere banii îndărăt. Vânzarea simulată (1) e nulă și lucrul vîndut nu se va înstrăina. Vânzarea făcută de gēba nu se întărește; iar dacă ceva se va vinde cu preț mai mic, din prietenie, atunci se va întări; dar asemenea vânzări între soți nu sunt valabile.

59. În ceea ce privește arvuna dată, în cazul când una din părțile contractante nu va îndeplini condițiunea sa dacă cumpărătorul va refuza să cumpere, atunci va pierde arvuna; iar dacă vânzătorul va refuza, atunci va fi obligat a restitui arvuna îndoită. Relativ la condițiunile privitoare la vânzare, fie scrise, fie nescrise, odată ce s'a dat arvuna, care este garanția pentru ambele părți, cumpărătorul va pierde arvuna,

(1) Vânzarea simulată, dice Armenopulo, este aceea care, făcîndu-se pe față, servește drept pretext pentru nîsce condițiuni anume (3—3—254)

dacă nu va îndeplini condițiunile; asemenea și vânzătorul va plăti arvuna îndoită în cas de refus.

60. Cumpărătorul nu capătă dreptul de proprietate asupra lucrului cumpărat până n'a plătit prețul întreg, sau n'a dat garanție, sau n'are încrederea vânzătorului. Dacă cumpărătorul nu va plăti prețul la termin, atunci va avea să dea dobândă, dar nu tot ceea ce vânzătorul ar fi putut dobândi făcând daraveri cu prețul întreg. Dacă vânzătorul nu va remite lucrul, atunci cumpărătorul se va judeca cu dînsul pentru dobândă, și chiar dacă acea dobândă va covârși prețul întreg, o va căpăta. Dacă în actul de vânzare stă scris că în cas de nedarea prețului la termin vânzarea va fi stricată, acesta este în favoarea vânzătorului și de la dînsul depinde de a o anula sau nu; cumpărătorul în acest cas va pierde dreptul său pe lucru. Cumpărătorul, care, primind lucrul în stăpânire, nu va plăti prețul său la termin, va fi dator a plăti dobânda asupra prețului stipulat pentru tot timpul întârzierii, iar nici decum pentru a satisface pretențiunea vânzătorului, care ar dice că ar fi făcut daraveri în comerț cu banii din prețul vânzării. Dacă cumpărătorul s'ar obliga, chiar prin scris, de a plăti, în cas de călcarea condițiunilor vânzării, dobânda îndoită, — această obligațiune va fi nulă. Dacă vânzătorul târăgănesce și nu transmite lucrul vîndut, atunci el va răspunde pentru venitul și dobânda, pe cari lucrul poate să le aducă.

61. După efectuarea vânzării unui lucru, ori-ce dobândă sau ori-ce daună va căde în partea cumpărătorului, dacă vânzătorul a transmis lucrul la termin. După efectuarea vânzării sau a cumpărării pe cale legală, fie că s'a făcut prin scris, fie fără înscris, ori-ce daună ocazionată lucrului privesc pe cumpărător; prin urmare, dacă casa vîndută ar fi ars în parte sau în tot, arborii ar fi scoși din rădăcină de furtună, câmpul sau grădina s'ar inunda cu apele riului ășit din albie, — toate aceste daune privesc pe cumpărător. În de obște tot ce s'ar întîmplă cu lucrul vîndut fără rea voință sau neîngrijire a vânzătorului — nu privesc pe vânzător. Precum o daună întîmplată lucrului e dăunătoare cumpărătorului, asemenea și câștigul ce ar aduce lucrul în folosul cumpărătorului este; prin urmare, dacă câmpul se mărește din cauza retragerii apelor, acesta va fi în favoarea

cumpărătorului. În cas când lucrul vîndut s'ar perde sau s'ar strică înainte de a fi fost transmis cumpărătorului, atunci vîndătorul este dator a înapoiă prețul; dar când lucrul a fost transmis, atunci nu, chiar dacă cumpărătorul nici nu s'a atins de acest lucru. Când îți voiū vinde câmpul, îți voiū arătă hotarele sale în de obște și îți voiū dice că pămîntul e pentru o sută de plugari, dacă apoi parte din acest câmp se va rupe și tu te vei plînge contra mea, atunci nu ți se va da mai mult pămînt, căci ai știut hotarele sale. Dacă se vor vinde două părechî de vite, din cari una bolnavă, atunci se vor înapoiă ambele părechî în termen de 60 de zile; același lucru să se facă în cas când s'a vîndut de cineva o vită sau un animal bolnav, încredințând că e sănătos. Vîndătorii sunt datorî a preveni pe cumpărătorii despre defectele vitelor ce vînd; dacă cine-va are să vîndă o vită bolnavă și se va dovedi că a știut despre bolă, atunci va plăti pentru toate daunele ocașionate de răspîndirea bôlei.

62. Dacă cine-va își va tocni o calfă la prăvălie, atunci toți cari cumpără de la acea calfă sau îi vînd ceva vor ave drept să se judece cu stăpînul prăvăliei.

Facerea și executarea contractelor.

(I p., X tom, art. 1528—1544.)

63. Legea desființeză tocmelile rușinoșe și nepermise și pe toate cele contrarii naturei lucrurilor. Tote tocmelile făcute în contra legii și a bunelor moravuri n'aū putere, fiind nelegale. Când contractul e ilegal, atunci ori-ce promisiune devine nulă. Tot ce se face cu siluire sau de frică nu e valabil. Același drept ca minorii îl aū și toți acei cari s'aū învoit de frică sau cu siluire, precum și acei cari aū suferit ceva, sau aū greșit, sau aū fost absenți. Condițiunile contrarii legii sunt nevalabile; de pildă, când cine-va le-a făcut cu rea credință, prin înșelăciune, sau a consimțit de frică sau prin siluire. Când se va dovedi că tocmela s'a făcut de frică sau prin violenție (cu hărți și martori falsi), atunci se va strică prin judecată; asemenea, când cine-va, fără a fi dator, va plăti o datorie, banii i se vor înapoiă, căci nu e drept ca cine-va să pérdă din greșelă și înșelăciune.

64. Când mai multe persóne vor încheia o tocmelă între

ele, ca în cas de mărtea vre-uneia din ele, cele-lalte să o moștenescă, apoi asemenea tocmelă este zadarnică, căci e contrarie bunelor moravuri, și nici tocmela, nici făgăduința nu vor fi valabile. Dacă omeni particulari vor stabili între ei ca să se moștenescă reciproc în cas de mărte, asemenea tocmelă e nulă. Dar dacă o asemenea tocmelă o vor încheia maziliți sau ostași cari plăcă la război, atunci atare tocmelă se va întări și va fi dréptă.

65. Dacă în tocmela despre zestrea fiicei mele voiți dice ca dînsa să nu mai nădăjduiască a primi ceva din moștenirea mea, apoi această disă nu are putere legală. Dacă cine-va se va tocmi cu socrul său, dicînd că, în cas de mărtea sa înaintea soției cu care va ave copii, va remite numai jumătate din zestre, apoi ast-fel de tocmelă e nulă. Dacă în foia de zestre se va dice că, în cas de vor muri soția și copiii, zestrea să rămăe a soțului, apoi această făgăduială e ilegală.

66. În cestiunile dubioase se va admite ceea ce e uman și drept și ceea ce dă circumstanțe atenuante. În afacerile nelimpezi trebuie să se ia ceea ce este probabil, sau ce se întimplă mai des. În contracte și daraveri de tocmeli, dacă voința ambelor părți este vag expusă, se va procede după obiceiul local. Când una și aceeași expresiune are două sensuri, atunci se va preferi acela care e mai compatibil cu dreptatea și cu lucrul în cestiune. Obiceiul se va lua în vedere dacă este întărit de tribunal. (1) Expresiunea vagă se va tălmăci în favoarea făgăduitorului.

67. Actul de cumpărare dubios se va tălculi în contra ce-

(1) În tribunalul de comerț din județul Ismail s'a iscat controversa cum să se înțeleagă *«până la o sută»*, vorbe adese-ori întrebuințate în tocmeli. Comercianții loculului au dat următoarea explicare acestor cuvinte convenționale: Tocmela se consideră executată, dacă după ea s'au remis 90 unități, adică cu 10 mai puțin. Tribunalul a întărit această explicațiune. În același tribunal, în cestiunea privitoare la transmiterea *vinului vîndut*, s'a consfințit obiceiul pe temelul căruia, dacă cumpărătorul nu va da vinătorului vinului butoie la timp, adică cel puțin cu o săptămână înaintea culesului strugurilor, atunci vinătorul nu numai că-și păstrează arvuna primită, dar și vinul are drept de a-l vinde altuia, fără vre-o răspundere față cu întâiul cumpărător. (A se vedé *Analele comitetului de statistică din Chișineu*, tom. 3, pag. 51—54.)

lui care a făcut vânzarea și în favoarea cumpărătorului, căci vânzătorul este dator să nu înșele cu condițiuni exprimate în două sensuri pe cel ce cumpără.

Chezășia.

(I p., X tom, cap. 1552—1572.)

68. Femeia nu răspunde pentru obligațiunile bărbatului chiar în cazul când s'a făcut garantă. Legea apără pe soție, chiar dacă dînsa a garantat în mai multe rînduri pentru soțul ei. Dacă femeia se va subscrie ca garantă pentru vre-o datorie a bărbatului său și va pune chezășie pentru acesta zestia sa sau persoana sa, apoi acesta nu se va lua în vedere și nu va avea nici o putere, fie că a garantat și a scris de mai multe ori pentru datorii către stat, sau alt-fel de datorii, dar exceptând însă cazul când se va dovedi că banii s'au cheltuit pentru trebuințele ei. Femeia nu se primesce ca garantă; asemenea și fiul ce se află sub ocrotirea tatălui; omul vițios, sărac, din clasa duhovnicască, și minorii asemenea se exclud. Dacă femeia a consimțit să răspundă pentru datoria soțului din propria sa avere, atunci nu este obligată a plăti pentru datoria pe care n'a făcut-o ea, ci altul. Femeia nu se va pute bucura de legea veleiană (art. 68), dacă s'a făcut garantă pentru propria sa datorie.

69. Cine a garantat plata vre-unel datorii străine, acela este obligat s'o plătească, și obligațiunea sa trece asupra moștenitorilor săi. Creditorul însă se va adresa la garant numai când nu va pute să siléască pe datornic a-l plăti.

Zălog — amanet.

(I p., X tom, 1627—1641 și 1663—1678.)

70. Cel dintâiu creditor care a dat bani cu zălog se preferă celor-lalți creditori față cu lucrul zălogit. Cine a primit zălog pentru banii dați n'are a se îngriji despre cel-lalți creditori. Dacă cine-va în aceeași zi a dat zălog la doi inși, atunci ambii de o potrivă se preferă și se consideră că amîndoi posedă zălogul. Creditorul care are zălog se preferă celor-lalți, cari vor veni după dînsul. Cel de al doilea creditor nu se bucură de nici o preferință față cu cel

ricile și instituțiunile de pietate, nu va plăti dijma saŭ arenda în curs de doi ani, va perde în acest cas dreptul asupra *emfiteosei*, iar față cu particularii îl va perde după trei ani de aceeași neregulă. Când vre-o moșie saŭ vre-o construcțiune se vor da cu chirie pe veci și nu se va plăti chiria saŭ arenda după condițiunile stipulate în curgere de trei ani, atunci moșia saŭ casa se vor lua îndărăt și închirierea pe veci va fi desfăcută; iar dacă lucrul închiriat va fi proprietate bisericească, atunci termenul va fi numai de doi ani, dacă însă chiriașul lucrului pe vecie n'a fost trimis în locuri depărtate pentru afaceri de serviciu și dacă nu i s'a ordonat de a nu remite banii pentru chirie, ca fiind sub poprire. Ori-care să fi fost cauza pentru care s'aŭ desființat clausele unei închirieri pe vecie, chiriașul are drept de a cere cheltuelile ce a făcut pentru îmbunătățirea lucrului închiriat.

75. Dacă cine-va, cerând de la altul un lucru pentru trebuința sa, va dice stăpânului lucrului că ieă acel lucru pentru o trebuință anumită, iar apoi va usă de acest lucru în alt-fel, producându-l o daună saŭ stricăciune, atunci va avé să plătescă înmulțit mai mult. Aceeași responsabilitate cade și asupra celuiia care va lua vita altuia pentru a se transporta unde-va și apoi va plecă aiurea. Cine va lua un cal de la altul pentru a plecă până la cutare loc, iar apoi va depăși mai departe, iar calul va perî, acela va plăti stăpânului pentru cal. Dar dacă dauna saŭ mórtea se va ocasionă calului pe drumul până la locul indicat, atunci nu va fi răspunďător, dacă s'a îngrijit de cal. Dacă cine-va a luat un bou pentru arătură și boul a perit la munca pentru care a fost luat, atunci nu va despăgubi pe stăpân; iar dacă mórtea s'a întâmplat la altă muncă, atunci va plăti prețul vitei. Dacă cine-va fără voia stăpânului a luat vita și a plecat, atunci va plăti plata îndoită pentru acea muncă a vitei; iar dacă vita va muri, atunci va plăti prețul a două vite. Cine a închiriat o vită și o va încărcă peste măsură și va plecă cu ea mai departe decât a ăis, iar vita va perî, acela este dator s'o plătescă.

Întreprindere.

(I p., art. 1737—1745.)

76. Meșterii, dacă s'a apucat de lucru și au primit arvună n'au voie să lepede acea muncă și să se apuce de alta până nu o vor isprăvi. Dacă va fi lipsă de material, sau stăpânul din rea voință nu aduce cele necesare pentru ca lucrul să fie isprăvit, atunci meșterul e dator să cêră de două ori de la stăpân materialul necesar, pentru ca să nu fie zăbavă; iar dacă nici atunci stăpânul nu va voi, atunci să vestescă pe judecător și să-l cêră voie de a părăsi lucrarea. Dacă însă întreprindătorii, de lăcomie, iubire de câștig mare, sau alte rele, vor părăsi lucrarea de care s'a apucat și se vor apuca de alt ceva, atunci stăpânul e dator a-l somă înaintea martorilor despre condițiunile făcute, fie în scris, fie alt-fel, și dacă ei totuși nu vor voi, să se înfățișeze înaintea dregătoriei și apoi să cheme pe alți meșteri, iar cei cari cu samovolnicie au părăsit lucrul vor fi condamnați de a restitui plata primită.

Împrumut—Dobândă.

(I p., X tom., art. 2012—2068.)

77. Dacă minorul va împrumută pe un major aflat sub puterea părintească, atunci va fi în drept de a primi înderăt împrumutul. Cel care a împrumutat pe minor, va fi dator să dovedescă că minorul a avut câștig cu împrumutul și atunci va primi datoria. Femeia care s'a împrumutat pentru a scôte pe soțul ei din temniță va fi datore de a restitui datoria.

78. Dacă cine-va admite obligațiunea și a început să plătescă datoria, atunci se consideră că cunoște sumă datoriei și n'are voie a dice că n'a primit întregă suma. Datoriicul, căruia i se ertă o parte din datorie, cu condițiune să plătescă restul la un termen hotărît, și nu va fi făcut acesta, va plăti întreaga datorie. Dobânda legală este 12 la sută pe an, și dacă acea dobândă a fost percepută, atunci nu se poate contesta; iar pentru procente neprevădute și cerute prin tribunal se va percepe numai 10 la sută. Dacă cine-va e creditor fără dobândă și n'a putut primi datoria înderăt, atunci

adresându-se la tribunal, va primi dobânda legală. Dacă creditorul va stabili că, în loc de dobândă, are să primească usufructul unui lucru ôre-care, atunci acest usufruct, orî-cât de mare să fie, al lui va fi.

80. Nimeni nu va pute cere dobândă pentru dobândă, nici pe trecut, nici pe viitor; și dacă dobânda se plătesce încet cu încetul, apoi, dacă se va face egală cu capitalul, nu va mai pute să crească mai mult. Când dobânda a covîrșit capitalul, ea încetază. Dacă se va stabili un procent mare sau procent pe procent, atunci, după ce s'a redus partea nelegală, se va plăti numai restul.

Asociațiune.

(I p., art. 2126—2138.)

Asociațiunea se pôte stabili într'o lucrare verbal și prin o terție persónă. Dacă tovarășia s'a făcut prin contract, atunci se va pute face pîră la dregătorie; iar dacă n'a fost contract, atunci lucrul s'a făcut în obște. Dacă tovarășia s'a făcut între mai mulți, atunci unul din tovarăși nu e volnic a schimbă ceva în afacere fără consimțemîntul tuturor. Tovarășul tovarășului nu este considerat de tovarășul tovarășiei. În tovarășie cheltuelile și profitul sunt comune.

Acestate sunt legile locale ale Basarabiei, cari au intrat în codificarea generală a Imperiului Rusesc, fiind intercalate specialmente pentru Basarabia în partea întâia a volumului X din «*Svod zakonov*», edițiunea oficială a legilor Imperiului Rusesc. Traducerea noastră e conformă în tocmă cu textul oficial rusesc admis.

Mănăstirea Noul-Némțu.

II. AȘEZĂMÎNTUL COLONIILOR BULGARE.

INSTRUCȚIUNI PENTRU DATORIILE AUTORITĂȚILOR SĂTESCI.

PRIVILEGIILE HĂRĂZITE COLONIILOR BULGARE ȘI CHRISOVUL
PENTRU ȘCOLA DIN BOLGRAD.

*Adresa Secretariatului de Stat No. 4319 din 17 Septembrie
1858 către Ministeriul de Finante.*

Consiliul administrativ, în privirea resónelor arătate prin referatul acelui onorat Departament sub No. 8490, încuviințând măsura propusă: ca domeniile și coloniile să nu se mai adreseze către alt Departament, decât numai către onoratul Departament sub a căruia jurisdicție sunt date, a făcut încheiere de a le încunoscința despre acesta pe Departamentele respective, cari să aibă a comunica în viitor ordinele privitoare pe Colonii și Domenii prin canalul acelui onorat Departament.

Prin urmare Secretariatul de Stat, spre îndeplinirea citatei încheieri, făcând pe de o parte cuvenitele comunicații Departamentelor respective, pe de alta cu onóre încuviințază pe acel onor. Departament spre regulă.

Pentru Secretarul de Stat, *A. Fotino.*

Către locuitorii părții din Basarabia ce trece către Moldova.

Iubiților compatrioți,

Noul hotar al Basarabiei, orînduit în puterea dispozițiilor Tractatului de la 30 Martie 1856, aû întocmit pămîntul ce locuiți cu Moldova, care celor mai mulți dintre voi este patria mămă. Noilor saû vechi locuitori ai acestei părți, poporul moldoven vă primesce pe toți ca pre unii ce-î sunteți frați și de o lege și cari în viitor veți fi părtași de a lui sôrtă. Ocârmuirea Moldovei nu numai că nu vă aduce nici o smintire la driturile de cari v'ați bucurat până acum sub guvernul Impărăției Rusiei, ci mai virtos ea își va face o datorie de a păstră privilegiile și drepturile ce le aveți câștigate și a vă face părtași binefacerilor ce așezămintele Principatului vă pot asigura. — Primiți dar cu încredere starea vöstră cea nouă, supuindu-vă legilor ce sunt menite a vă cârmui și a vă ocroti sub suzeranitatea Înaltei Porți și închezeșluirea Marilor Puteri ale Europei. Ocârmuirea se va îndeletnici a se lămurî despre legiuitele vöstre dorințe și a vă înzestră cu îmbunătățirile ce se vor socoti trebuitoare. Urmați dar cu siguranță îndeletnicirilor vöstre și nu perdeți din vedere că voi sunteți chemați a lucră împreună pentru fericirea patriei vöstre obștești, de la care veți căpeta la tötă întimplarea dreptate și ocrotire, precum și tot binele ce-î va fi cu puțință a vă da.

O comisie înjghebată de d-nii boeri: Logofetul Grigorie Crupenschi, Vornicul lăncu N. Cantacuzin și Postelnicul Lascarachi Michalachi(1), vine la voi, însărcinată a vă cârmui vremelnic. Acéstă comisie va primi cu sîrguință înfățișările și dreptele vöstre cereri și se va pune în stare de a lămurî ocârmuirii nevoile vöstre, ca acéstă să se îndeletnicescă, în urmare, cu măsurile hotărîtoare, ce se va găsi de cuviință a se luă, spre a siguriplă pacinica vöstră viețuire și a vöstră fericire.

Să unim dar recunoscințele și mulțămitele nöstre către

(1) După osebită dispozițiune, d-nii Crupenschi și Post. L. Michalachi s'aû înlocuit prin d-nii Logof. P. Roset Bălănescu, și Aga M. Cerchez.

Augustul nostru Suzeran și Marile Puteri ce au iscălit Tratatul de la Paris, cari în a lor îngrijire s'au îndeletnicit despre soarta noastră, siguripsindu-ne un viitor fericit, și să ne silim a răspunde cu vrednicie la bine-voitórele lor scopuri.

S'au dat în capitala Iași, în 4 Februarie 1857.

Caimacamul Moldovei, *T. N. Balș*.

Coloniile și domeniile Statului

prin jurnalul încheiat la 30 Aprilie 1857, în ședința Consiliului administrativ extraordinar, sunt date sub jurisdicțiunea Departamentului de Finanțe.

Despre cârmuire.

§ 1. Sub jurisdicțiã Departamentului de Finanțe este datã cârmuirea tuturor coloniilor din Basarabia.

§ 2. La acest Departament sunt alăturate lucrările către secțiã II-a, numindu-se Secțiã colonialã.

§ 3. Peste coloniã este numitã o cârmuire, sub numirea: Dregãtorie colonialã, care atãrnã de Ministeriul de Finanțe.

§ 4. Dregãtoria colonialã se va alcãtui de dregãtori și ampoliații trebuitori.

§ 5. Sub jurisdicțiã Departamentului de Finanțe sunt privighetoriã coloniilor.

§ 6. Numãrul privighetorilor se cuprinde în doi.

§ 7. La coloniã se vor rîndui ocolãșii și județe coloniale.

§ 8. Ocolãșia se va rîndui la fie-care ocol și se va alcãtui de un ocolăș și doi asesorã.

§ 9. Județul colonial se va rîndui la fie-care colonie și se va compune de un vornicel (vibornii) și doi asesorã; iar de la fie-care a 10-a casã, se va rîndui câte un ușier (storoș).

§ 10. La fie-care ocolăș și județ colonial, trebuie sã se afle câte-un scriitor, sub a cãruia povãțuire sã se întrebuinteze pentru corespondențe junime din coloniști.

§ 11. Coloniștii a fie-cãrei coloniã alcãtuiesc o obște.

§ 12. În fie-care comunitate colonială se va rîndui obștăscă adunare sătăscă.

§ 13. Numărul coloniștilor pentru obștăscă adunare se va hotărî tot de către ocolaș sau vornicel, pentru care sfîrșit va trimite cu chemare pe ușier.

§ 14. Coloniștii ce se vor strînge la adunare sunt datori a păzi liniștea și a se ocupa cu luare aminte cu aceea ce li se propune.

Despre rînduirea funcționarilor.

§ 15. Rînduirea și demisionarea ampoliaților atărnă de la Ministeriul de Finanțe.

§ 16. Ocolașii, vorniceii și asesoriî coloniali se rînduesc de către obște după cuvenita alegere.

§ 17. Ocolașii se vor alege pe trei, iar asesoriî pe doi ani, de către coloniile ce se află în ocol; după împlinirea anului și după alegerea cea dintăi, unul din asesori are drept a demisionă; iar acela care va intră în locul lui este îndatorit a împlini doi ani. Pentru vorniceii sătesci și asesori se va face alegere pe doi ani, sub privigherea a însuși ocolașului și cu unirea fie-căruia sat, încă cu asemenea drept și îndatorire a unui asesor, precum și asesorului ocolial.

§ 18. În coloniile, cari din pricina depărtării de la ocolășie nu se pot prenumără către ea, se vor alege vorniceii pe trei și doi ani, iar asesori pe doi ani, cari vor împlini toate datoriile ocolășiei, fără a fi atărnate de ea.

§ 19. La alegerea celor trei funcționari ai ocolășiei, trebuie să se alégă încă doi candidați, spre a ține locul la întîmplări de bolă sau lipsă a unuia dintre membri.

§ 20. Alegerea se va face după mulțimea glasurilor de către acei în vîrstă coloniști cari vor avé capacitate, cuget, bune purtări, și cari cu sîrguința lor servesc de pildă în gospodărie, agricultură, grădinărie și în sciința ținerii tamazlieurilor.

§ 21. După săvîrșirea alegerii, vornicelul care a câștigat mai multe glasuri se va întări cu iscăliturile alegătorilor și se va prezentă spre întărirea Departamentului de Finanțe.

§ 22. Ușierii se vor schimbă în fie-care lună.

§ 23. Scriitorii slujesc și primesc osebită lăfă după învoială.

Despre lefi și gratificațiuni.

§ 24. Toți funcționarii întrebuințați la lucrările coloniilor primesc lăfă hotărită după ștat. Suma ștatului se alcătuesce din banii ce se strâng de la coloniști, după rînduiala arătată în art.

§ 25. Rămășița din lăfă și din suma pentru cheltuiala cancelariei (afară de rămășița sumei pentru îndestularea slujbașilor) se va pute împărți, cu încuviințarea Ministeriului de Finanțe, între amployați și slujbași cancelariilor, pentru silința și sirguința lor în slujbă.

§ 26. Ocolașul primește lăfă câte 68 lei 30 par. (5 rub. 72 kop. arg.), iar asesorii ocolășiei câte 50 lei 30 par. (4 rub. 22 kop. arg.) de la fie-care colonie ce se află sub jurisdicția ocolășiei. Vornicelului se va hotări câte 35 lei (2 rub., 88 kop.) din veniturile coloniei în care funcționează.

§ 27. Asesorii sătesci și ușierii slujesc fără lăfă.

Despre îndatoriri.

§ 28. Ocupațiile Departamentului de Finanțe sunt următoarele:

1. Primirea emigraților ce se statornicește în clasa coloniștilor;

2. Așezarea lor potrivit așezămîntului ce există pentru acesta;

3. Privigherea asupra pămîntului dat saŭ care urmează a se da pentru așezarea lor;

4. Apărarea drepturilor, privilegiilor și a avantagiurilor atît asupra celor căpătate, cît și acelor ce se vor mai așeza;

5. Privigherea pentru îndeplinirea îndatoririlor pe cari le-aŭ luat asupra-le;

6. Privigherea asupra coloniilor și cercetarea suplicelor tânguitoare ale coloniștilor.

§ 29. Tote cele mai sus citate sunt sub jurisdicția Departamentului de Finanțe.

1. Tóte ocupațiile poliției, ce se ating de coloniile încredințate lui; întocmai adunarea dărilor ce se cuvine fiscului și la vremea cuvenită; străfuiră, împliniră și alte;

2. Ingrijirea pentru gospodăria și arhitectura ce trebuie să existe în colonii;

3. Imbulzirea în perfecționarea agriculturii, a livezilor, a tamazlicurilor și înființarea fabricelor, considerându-se cu climatul și pozițiunea locului;

4. Slobodirea pașporturilor pentru coloniști și invoirile lor de a trece în alte clase;

5. Intărirea cârmuitorilor ocoliali și sătesci, după cuvenita orînduială;

6. Pricinile între coloniști.

§ 30. Insărcinările ocolașilor și ale județelor sătesci sunt tot de felul aceloră cari au cârmuirile sătesci din domeniile statului.

§ 31. Fiind-că ocolașii, vorniceii și asesorii trebuiesc a fi din cei mai însemnați și cinstiți dintre locuitorii, de aceea ei sunt datorii a lucra spre binele lor și a-i apără de orice rău; iar ce se atinge de împlinirea datoriilor lor, acesta se va cere de la ei aspru, însă cu rînduială, purtându-se cu ei blând, și tóte tânguirile lor să le primescă cu răbdare. ascultându-le cu luare aminte, datorii fiind a fi mijlocitori cu dreptate, fără a cere de la ei vre-o răsplătire. Invinovățindu-se atât pentru neîndeplinirea datoriilor lor, cât și pentru asupririle, ce vor face supușilor lor, urmază că pe acei ce se vor dovedi că au lucrat în contra, să se dea sub judecată, supuinu-se la răspunderile după legi.

§ 32. Ocupațiile sătescei obștesci adunări sunt următoarele:

1. Alegerii sătesci;

2. Invoirea coloniștilor a trece în altă clasă;

3. Intărirea condițiilor pentru chemarea preoților;

4. Observarea petițiilor și a tânguirilor ce va primi pentru nevoile obștesci, precum și cu hotărîrea rînduelei obștei, ce trebuie să urmeze după citatele tânguirii;

5. Analoghia dărilor și a havalelelor;

6. Depărtarea locuitorilor din colonie, dovediți cu purtări rele.

Rînduiala desbaterilor pricinilor.

§ 33. Pentru căutarea pricinilor și pentru ținerea condițelor, Departamentul de Finanțe se va conforma cu legile statornicite, cu osebire numai ca toate poruncile atingătoare de coloniști să fie scrise în dialectul coloniei.

§ 34. Județele sătesci sunt datore a avé:

1. Osebite condici, în cari se vor înscrie poruncile verbale, punerile la cale și cercetările între locuitorii și în de obște toate dispozițiile ocârmuirii lor;

2. Protocolul pentru însemnarea poruncilor primite și a raporturilor trimise cu No. lor.

§ 35. Asesorii sătesci se vor aduna odată saū de două ori pe săptămână, după trebuință și chemarea ocolașului saū a vornicului.

§ 36. Nicî o hotărîre a județului ocolial saū colonial nu va avé tărie, dacă casul de care se atinge n'a fost ascultat, judecat și hotărît de către toți membrii în complet.

§ 37. Fie-care colonist este dator neapărat să se înfățișeze la cancelarie după chemarea ocolașului saū a vornicului; la intrarea sa înăuntru va fi cu capul descoperit și cu cuvenitul respect, avënd drept să-și cêră voie să lămurêscă pricina lui, saū să-și arate nevoia lui. Iar dacă după ascultare i se va porunci să se depărteze din odaie, este dator să asculte și să aștepte până va fi din nou chemat.

§ 38. Dacă vre-un colonist nu se înfățișeză când este chemat la județul ocolial saū colonial, și casul nu este grabnic, la o așă urmare să se supue ștrafului bănesc, pentru întâia oră la 75, pentru a doua oră la 150 și pentru a treia la 300 parale, iar la cas de trebuință ce nu suferă prelungire, să se aducă la cancelarie sub caraulă și pentru neascultare să se înștiințeze pe Departamentul de Finanțe.

Intinderea și mărginirea puterii.

§ 39. Jurisdicția Departamentului de Finanțe se întinde peste toate coloniile.

§ 40. Jurisdicția ocolășiei se întinde peste toate coloniile

ce se cuprind în ea. Iar județele coloniale ocârmuesc fiecare pe acea colonie în care este el înființat.

Atârhnarea și rînduiala corespondenței.

§ 41. În toate pricinile pentru cari nu există statute sau oficiile Ministeriului, dregătoria va cere de la el deslegare.

§ 42. În pricinile ce nu suferă prelungire, dregătoria, avînd în considerațiune folosul fîscului, sau nevoia coloniștilor, va face cuvenita punere la cale, înștiințînd despre toate pe Ministeriul cu grăbire.

§ 43. Dregătoria nu va mai avé cu altă mai înaltă instanță corespondențe de-a dreptul, decât numai cu Departamentul de Finanțe, unde va și raportă, când s'ar întîmplă a primi de la alte locuri mai înalte oficii; asemenea și în casuri în cari s'ar cere mijlociri de la alte instanțe, dregătoria se va adresa tot către Ministeriul de Finanțe.

§ 44. În casuri cari cer mijlocirile ei prin autorități locale, dregătoria se va adresa către ele de-a dreptul, fiind ele datore a îndestula toate cererile ce vor primi în interesele coloniale și a înștiința la vremea cuvenită despre dispozițiile luate de ele.

§ 45. Asemenea dregătoria se va adresa către ocârmuirea militară, dacă cazul se va atînge de jurisdicția ei.

§ 46. În casuri când nu ar vedé și nu ar primi la vreme rezultatul cuvenit, va înștiința pe Departamentul de Finanțe.

§ 47. Șeful secției coloniale, după ordinul Ministeriului, făcînd în vreme revisie în colonii, va primi toate tînguirile coloniștilor, și acele cereri ce vor fi îngăduite de Așezămînt le va recomanda locurilor competente spre punere la cale, fiind el dator ca asemenea cereri și oficii ce ar slobozi să le facă cunoscut Ministeriului la întorcerea sa, de la a căruia întărire atârhnă mai departe lucrarea citatelor oficii.

§ 48. Dregătoria va trimite Ministeriului în fie-care săptămână un scurt memoar despre proceduri și în fie-care lună știință despre pricinile hotărîte, precum și despre sumele ce se vor afla în dispoziția sa.

§ 49. Așa precum toate județele coloniale se află sub jurisdicția ocolășului, ce s'au încredințat lui, de aceea el este dator a întrebuița totă silința, ca fie-care dintre ei să se

ocupe cu sîrguință la îndeplinirea însărcinării lor după totă cuviință.

§ 50. Aspru se poruncesce, ca toate oficiile și poruncile, ce se vor slobodi de către ocărmuire, să se aducă intru îndeplinire pe la toate coloniile, întocmai, fără cea mai mică întârziere.

§ 51. Ocolașii și vorniceii sunt datorî a da toate pricinile obștesci pe sîma celui care în urma noiei alegeri va intra în funcțiunea lor.

Despre intrarea în clasa coloniștilor.

§ 52. Numai acei emigranți se vor pute socoti de coloniști, cari s'au statornicit sau pe pămîntul fiscului, sau particular, sau câștigat de ei prin cumpăratură, însă numai în privire ca lucrători de pămînt, sau meșteri de acei ce se cer pentru ținerea economiei sătesci; iar nici cum pe acei cari ar veni câte unul slobod, sau cu familie, spre a se ocupa cu negoțul sau speculă, sau și spre a se înscrie în vre-o brésă pe la tîrguri.

§ 53. Ministeriului de Finanțe s'a dat dreptul a primi în numărul coloniștilor numai pe acei pe cari înalta ocărmuire i-ar găsi de cuviință.

§ 54. Meșteri sătesci, cari au drept a avé egalitate cu coloniștii sunt următorii: Croitorii, ciobotarii, teslarii, ferarii, olarii, arămarii, țesătorii și petrarii. Iar toți ceilalți meșteri și artiști, cari pentru traiul sătenilor sunt nefolositori, nu pot fi coloniști.

§ 55. La intrarea în clasa coloniștilor, străinul este dator a da un înscris despre îndeplinirea legilor interne.

§ 56. Jurămîntul pentru împămîntenire îl va face fie-care colonist potrivit religiei sale.

§ 57. Dacă un colonist n'ar voi să depună jurămîntul pentru împămîntenire, atunci unul ca acela, după ce i se vor lua toate lucrurile ce a primit pentru așezarea sa, se va trimite numai decât peste hotar.

Despre dreptul poziției coloniștilor.

§ 58. Toți coloniștii se folosesc cu slobodenie în ținerea religiei lor, după învățătura și obiceiul ce au.

§ 59. Atât coloniștii cât și urmașii lor au dreptul de târgovești, nu numai în coloniile lor, ci și în totă țera.

§ 60. Coloniștii și urmașii lor se folosesc cu deplină slobodenie și putere a disposa cu avutul lor în lăuntru țerei, după voință.

§ 61. La întimplare de a scóte colonistul peste hotar averea câștigată de dînsul cu bună credință, este îndatorit a plăti darea pe trei ani din capitalul său, cât după al lui cuget și a cărmuitorilor satului, unde el se află, se va arăta.

Despre actul poziției civile a coloniștilor.

§ 62. Actele de poziție civilă a coloniștilor sunt următoarele:

1. Catagraficésca prescriere;
2. Condiți mitricesci.

Catagraficésca prescriere.

§ 63. Catagrafia coloniștilor trebuie să se facă tot atunci și după aceeași instrucție și formă, care există în de obște pentru totă țera.

Condiți de mitrici.

§ 64. Cu ținerea condicilor pentru născuți, cununați și morți, se vor însărcina preoții, cari sunt datorți a prezenta în fie-care șese luni copille de pe ele.

§ 65. Atât județele ocoliale cât și coloniale sunt datóre a trimite spre 1 Ianuarie lista și tabloul despre născuți, cununați și morți.

Despre contenirea poziției civile a coloniștilor.

§ 66. Drepturile civile ale coloniștilor continesc: 1. Prin intrarea în altă clasă; 2. Prin ducerea peste graniță; 3. Prin faptă nelegiuită care produce după sine ridicarea tuturor drepturilor civile.

§ 67. Este oprit a da voe coloniștilor întregii colonii spre a intra în altă clasă, sau unui așa număr de care s'ar pute pricinul stricăciunea ei.

§ 68. Dacă un colonist va arăta dorința ca să treacă în altă clasă, atunci trebuie a-și avé următoarele formalități: 1. Incuviințarea autorității locale; și al 2-lea învoiala înscris a obștei întregi.

§ 69. Invoirea se va pute da colonistului numai atunci când el va alege un singur chip al viețuirii sale și va depune chitanța ocolașului despre totă plata dărilor ce s'au convenit fiscului.

§ 70. Dacă după ducerea colonistului eliberat s'ar ivi o datorie către fisc, atunci totă răspunderea va pică pe ocolaș.

§ 71. Obștea nu are drept a opri pe un colonist, dacă el va lăsa în locul său pe un altul pentru susținerea gospodăriei sale.

§ 72. Colonistul slobod, ce intră în altă clasă, se folosește de toate drepturile ce există pentru asemenea clasă.

§ 73. Pe temeiul mai sus citatelor articole, dregătoria locală va elibera de la sine pe coloniști, înștiințând mai întâi despre acesta pe Ministeriul de Finanțe.

§ 74. Colonistul ce intră în altă clasă are voie să rămăe și în clasa coloniștilor, cu acesta însă să ca împlinescă datoriile de amîndouă clasele.

§ 75. Pe asemenea temei, adecă cu împlinirea datoriilor către amîndouă clasele, se va incuviința intrarea în altă clasă și a coloniștilor întregii colonii, sau în orî-ce număr, fără mîrginire.

Despre epitropie și vîrsta legiuită.

§ 76. Județele ocoliale și coloniale sunt datore a rîndui epitropi peste orfanî și văduve, precum și peste netrebnicî și nesîrguitorî, cu incuviințarea nămurilor lor și a altor gospodari.

§ 77. Județele ocoliale și coloniale au datorie a priveghia ca epitropii să-și împlinescă datoriile lor cu stricteță și credință și vor cere de la ei de două ori pe an o curată socotă atît pentru adăogirea, cît și scăderea gospodăriei lor, precum și pentru purtarea și sîrguința lor, încredin-

țându-se însuși în persoană sau prin membrii lor mai adeseori despre adevărul arătării lor, după care apoi va înscința despre toate și pe dregătorie.

§ 78. Asemenea sunt județele ocoliale și coloniale datoră a rîndul epitropi peste avutul, ce a rămas după familia desființată prin mórtea unui colonist, și încredințându-le, după catagrafie, totă averea rămasă, referind și dregătoriei despre dispozițiunile luate.

§ 79. Epitropia peste un nevîrstnic contenesce după ce va ajunge vîrsta de 20 ani.

§ 80. La așa cas, nevîrstnicul va intra în toate drepturile unui vîrstnic legiuit și epitropii sunt datorî a da lui sémă despre toate, iar spre răsplătirea epitropilor, li se va da a patra parte din averea mișcătoare, ce ei au căștigat-o.

Despre pămîntul ce s'a dat coloniștilor de către fisc.

§ 81. Coloniștilor s'a dat de către fisc părți de pămînt în cătime după alcătuirea încheiată în timpul așezării lor.

Insemnare.

Cătîimea părților de pămînt împărțit la coloniști este: Bulgarilor, Rumelioților și altor bejenari de peste Dunăre, așezați în Basarabia, s'au fost dăruit câte 50 desetine, însă la hotărîrea pămîntului li s'au împărțit câte 60 desetine.

§ 82. În cătîimea părților de pămînt ce s'au împărțit pe la coloniști, se socotesc numai pămîntul trebnic; iar toate celelalte unghiuri, precum: rîurile, limanurile, glodăriile, mlăștini, var, pămîntul sărat, cleios, nisipos și altele, nici decum nu sunt puse în socotélă, ci se dau în obșteșca stăpînire a coloniilor sau satelor.

§ 83. Pămînturile unde s'ar găsi metaluri scumpe nu sunt date coloniștilor.

Despre dreptul ce au coloniștii pentru stăpînirea pămînturilor ce li se dă de către fisc.

§ 84. Tot pămîntul împărțit pentru așezarea coloniștilor este însușit lor negălcevit și în a lor și a urmașilor lor

vecinică stăpânire, însă nu personal pentru orî-cine, ci în comună proprietate a fie-cărei colonii.

§ 85. De aceea dar coloniștii n'aū nici decum voie a vinde sau a trădă cea mai mică parte din pămîntul lor fără învoirea ocărmuirii, ca nu cum-va să intre aceste pămînturi în mîni străine.

§ 86. Tôte morile de apă, ce se află pe pămînturile împărțite coloniștilor, fie construite prin orî a cui cheltuială, sunt proprietatea obștei a acei colonii pe al căreia pămînt sunt ele construite.

§ 87. Fie care colonist are voie a-și înființa pe pămîntul său mori de vînt fără nici o împedecare.

§ 88. Dacă un colonist ar dorî să-și facă o móră de vînt pe pămîntul obștesc, apoi va fi dator ca neapărat să-și scotă pentru acesta învoirea întregii obști și va plăti căștiul anual pe locul acesta câte 7 lei 10 parale (șese-deci kopeiei arginți), iar nu mai mult.

§ 89. Fețe străine, cari nu sunt din clasa coloniștilor, nu pot să aibă nici sub un cuvînt asemenea drept.

§ 90. Dacă cine-va cu vre-un scop s'ar atînge în colonie de pacînica stăpânire, atunci județul colonial este dator a înștiința numai decăt pe ocolași cu de amăruntă arătare unde, de la cine și ce anume cas aū provenit, iar ocolășia va raportă despre acesta dregătoriei, care va fi datore a pași către cercetare după formă.

Despre dreptul dobândirii pămîntului în proprietate.

§ 91. Coloniștilor se dă voie, pentru întinderea și îmbunătățirea gospodăriei lor, a cumpără și în de obște a dobândi pămînturi de la fețele particulare în a lor proprietate.

§ 92. Coloniștii cari aū asemenea pămînturi se folosesc de tôte drepturile proprietarilor sătesci pentru privata lor proprietate.

Despre clironomie și împărțela averii.

§ 93. Drepturile pentru clironomia pămînturilor, ce s'aū împărțit între coloniști de către fisc, sunt următoarele :

§ 94. Partea pămîntului ce s'a dat de către fisc se cliro-

nomiscesce în de obște de fiul cel mai mic, și numai la întimplarea nevredniciei sale, părintele va avea dreptate a-și alege un alt clironom din cei-lalți fii ai săi, sau din nămurile lui.

§ 95. Iar dacă un părinte, fiind în viață, n'a putut să facă asemenea dispozițiune, și clironomul legiuit va fi cu totul nevrednic, atunci va da ocărnuirea locală pământul acesta unei rude ce va fi mai de-aproape și care nu posedă asemenea pământ, sau cum vor pică sorții (întimplându-se mai mulți cu drepturi egale).

§ 96. Frații și nămurile au voie a trăi într-o casă, însă cu condițiune ca numai unul dintre ei să fie stăpân, iar nu toți.

§ 97. Dacă coloniștii ar voi să se împărțescă, apoi acesta nu se va pute face decât numai prin încuviințarea ocărnuirii, după care încuviințare județele ocoliale și coloniale sunt dator să averse privilegii ca asemenea împărțelă să fie spre folosul locuitorilor, iar nu pentru stricăciunea gospodăriei lor, pentru care sfârșit doritorii unei asemenea împărțiri sunt dator să presentă pentru acesta lămuritoare învoială a părinților și a nămurilor lor, precum și lămuriri de a ajunge părtașului uneltele și dobitocele pentru gospodărie și agricultură, cu un cuvânt: ca la asemenea întimplare să se ia bine seamă ca capul familiei să rămăie cu gospodăria trebuită, iar părtașul să fie în stare a o înființa după cuviință.

§ 98. Dacă unui colonist îi va rămăie soție cu mai multe fete, atunci ele vor stăpăni pământul lor până la măritarea mamei sau a uneia dintre fiice. Bărbatul cel întâiu, intrând în o așa casă prin însoțire, capetă pământul de clironomie în vecinică stăpănire a sa, însă înaintea săvârșirii cununiei va fi dator să da înscris, cu adevărarea preotului și a bătrănilor satului, că el va ține și va hrăni în casa sa pe sócră până la săvârșirea vieții, iar pe fiicele vitregi și pe surorile soției sale până la însoțirea lor; numai atunci va fi scutit de asemenea îndatorire, dacă ele de bună voia lor s'ar depărtă mai înainte de a se face însoțirea.

§ 99. Pământul ce se dă servitorilor bisericeii satului nu se pôte clironomisi de copiii lor, ci se dă iarăși urmașilor lor, ce intră în serviciu.

§ 100. Fie-care colonist pôte dărul propria sa avere după voința lui, fără vre-o mărginire.

§ 101. Dacă o avere mișcătoare, pe care a câștigat-o colonistul, va fi dăruită némurilor lui de peste hotar, atunci județul local va fi dator a pecetlui această avere și va plăti mai înainte toate datoriile, atât către fisc, cât și către particulari, trăgându-se din capitalul câștigat tot odată și darea pe trei ani.

§ 102. Dacă un colonist va muri fără testament, atunci se va împărți averea sa mișcătoare în chipul următor: a patra parte să se dea soției mortului, o parte tuturor fetelor și două părți să se împartă drept între fiu.

Despre înscrișuri.

§ 103. Coloniștii n'au voie ca să facă de sine vre-un înscriș cu îndatorire, fără scirea și încuviințarea dregătoriei; pentru aceea dar, atât județele coloniale cât și ocoliale sunt datore a avé privilegere pentru acesta.

§ 104. Coloniștii cari vor fi bolnavi, sau că familia lor va fi mică și neajunsă pentru muncă, au voie a-și tocmi slugi; iar dacă unul nu este în stare a plăti léfa slugii, apoi nici nu pôte ca să-și tocmescă.

§ 105. Coloniștii fac înscrișuri cu ocârmuirea după forma hotărâtă în legile civile.

§ 106. Înscrișurile coloniștilor se vor încheia în instanțele publice și cu învoirea dregătoriei coloniale.

§ 107. Dacă s'ar descoperi vre-o alcătuire a vre-unui colonist, că s'a făcut fără învoirea dregătoriei lui, atunci totă răspunderea va sta la persóna sau locul care a întărit-o, iar actul se va cunoște nevalabil.

§ 108. Contracturi pentru impoesuirea morilor pe apă nu pot fi altminterea încheiate decât cu obștesca învoire a coloniștilor aceluï sat a căruia este móra și pe termin de la unul până la dece ani, însă nu mai mult.

§ 109. Tóte înscrișurile, legături sau contracturi, alcătuirii, vexe, imputerniciri, testamenturi, socoteli și alte acte ce s'au încheiat între coloniși și fețe particulare, trebuie să fie scrise pe hârtie timbrată, fără care nici o instanță sau ocârmuire nu le pôte primi sau a face vre-o lucrare după ele

Despre anii de scutințe.

§ 110. Comunitățile coloniștilor s'a dat la începutul așezării lor anii de scutințe, cu nesupărarea lor de ori-ce dare sau havalele.

§ 111. Despre termenul anilor de alcătuirii se citează în alcătuirea ce s'a încheiat cu coloniștii la așezarea lor și în momentul ce s'a sloboșit lor.

Despre recrutafie.

§ 112. Toți coloniștii, precum și urmașii lor, sunt scutiți pentru tot-deauna de îndatorirea recrutafiei, atât naturală, cât și bănescă.

§ 113. Vrând un colonist să intre în serviciul militar, nu numai i se îngăduesce, dar încă la a lui intrare, peste obicnuita lăfă, i se va da odată pentru tot-deauna nouă carbóve ca răsplată.

§ 114. Ocârmuirea militară n'are voie de a primi de la sine în serviciu militar pe coloniști; iar dacă ei vor intră cu cerere la citata ocârmuire, atunci ea este datóre a se adresă mai înainte către Ministeriul de Finanțe cu întrebare: dacă colonistul ce doresce a intră în serviciul militar a plătit totă datoria cuvenită fiscului, sau de au primit némurile lui asupra-le plata lor, și de nu sunt și alte împedicări pentru eliberarea lui din comunitatea coloniștilor, și după primirea răspunsului, va fi datóre a supune toate hârțile atingătoare de acest cas Consiliului administrativ, de la care va primi cuvenita deslegare.

Despre havalele.

§ 115. Havalele coloniștilor sunt următoarele:

1. Facerea și îndreptarea drumurilor, podurilor, iezăturilor și ținerea trecătorilor; 2. Îndatoririle de cuartire; 3. Podvođi; 4. Convoiul arestanților; 5. Ținerea rinduelilor pojarnicesci pe la coloniile lor; 6. Rinduiala din lăuntru, curățeniile și neîngăduirile de mârșăvii.

*Despre facerea și îndreptarea drumurilor, podurilor,
iezăturilor și ținerea trecătorilor.*

§ 116. Podurile și trecătorile, ce se află pe tractul mare, precum și drumurile, trebuie să fie ținute de către coloniști în distanța ce va fi dată în partea lor.

§ 117. Județele ocoliale și coloniale sunt datore, sub răspunderea lor, a avea cea mai apropiată privighere ca partea coloniștilor să fie ținută de către ei în bună stare, iar care colonie este datore a ține partea aceasta și în ce întindere, acesta atârână de la obștesca punere la cale.

§ 118. Ocolașii sunt datorii a avea privighere ca, la rînduirea coloniștilor, pe cari înșiși ocolașii îi vor însemna, să nu se facă abuzuri și asupriri, căci dacă nu urmă după dreptate și cuviință, vor pică sub răspunderi grele.

§ 119. Din drumuri lăturalnice, ce trec prin sate și pe cari se află poduri și trecători, coloniștii sunt datorii a ține în bună stare numai pe acele cari sunt cuprinse în a lor moșie.

§ 120. Ocolașii, asesorii ocoliali și vorniceii sunt scutiți de rînduri și lucru în persoană, însă asesorii coloniali și ușierii de la împlinirea unor asemenea îndatoriri nu sunt scutiți.

Despre îndatoririle de cvartire.

§ 121. Toți coloniștii vor împlini această îndatorire numai atunci când va trece o comandă militară, căreia îi va da cvartire pentru cel mai scurt timp de o noapte, sau de odihnit.

Despre darea de podvođi.

§ 122. Coloniștii sunt datorii a da podvođi:

1. Pe rînd în ajutorul poștei; 2. La transportarea areștanților; 3. Amploiaților trecători în tréba slujbei; 4. Drumețelor fețe particulare, cari au spre acesta legiuitele certificate.

§ 123. Rînduirea podvođilor în ajutorul poștei nu va urmă altmîntrelea decăt numai după cea mai înaltă poruncă.

§ 124. Coloniștii vor da podvođi fără plată pentru ares-tanții bolnavi numai atunci când cu convoiul lor vor fi în-sărcinați locuitorii, iar nu etape.

§ 125. Județele coloniale privighéză ca coloniștii să nu dea nici cum nici unuia din voiajori, orî-cine ar fi, caî și podvođi fără plata banilor de progon și fără blanchete.

§ 126. Voiajorilor le este oprit a cere mai mulți caî decăt aû însemnați în blanchete.

§ 127. Spre a se înlătură tot felul de neorînduelli, se va înființa pe la coloniî osebite condici, în carî se va însemnă numele drumetelor și de către cine s'aû dat blanchete, pentru căîi anume caî, și de s'a dat un așa număr, asemenea cine i-a adus, și de aû plătit voiajorîi banîi cuveniți ca progon.

§ 128. Rînduirea podvođilor în tôte casurile legiuite se va face de ocolașii și vorniceii coloniei, carî vor fi datorî, sub răspunderea lor, a avé cea mai de aprópe privighere ca rîndul să urmeze după cuviință.

Despre obștescî îndatorirî naturale.

§ 129. Sub numîre de obștescî îndatorirî naturale ale co-loniștilor se înțeleg acestea, carî se împlinesc numai de către ei și carî nici decum nu se ating de locuitorîi ținutalî din alte jurisdicțiuni.

§ 130. Către asemenea îndatorirî se cuvine :

1. Incăperile pentru cancelaria colonială ; 2. Darea cuarti-rei pentru ocolași ; 3. Darea podvođilor și cuartire pentru ampoiații ce se trimet de către ocărmuire pentru revisiile, ce numai decăt trebue să se facă pe la coloniî, saû în de obște pentru împlinirea datoriilor slujbei ; 4. Aducerea plicurilor ocărmuirî de la o colonie până la alta.

§ 131. Cancelaria ocolășiei va fi în colonia în care va sedé ocolașul și se va da în fie-care an o odaie în casa aceluî colonist la care a venit rîndul, saû că se va construi pe comptul coloniștilor, după învoirea obștei a întregului ocol, o osebită casă pentru citata cancelarie.

§ 132. Cu rînduirea podvođilor și darea cuartirelor pentru ampoiații ce se trimet de către dregătoria colonială, oco-

lași vor urmă întocmai după pravilele date pentru havalele.

§ 133. Scrisorile și plicurile, ce se expediesc de către ocărmuire, trebuiesc să fie transportate la locurile cuvenite cu cea mai mare grăbire de la o colonie la alta, cu rindul cuvenit și fără cea mai mică împotrivire, pentru care la neurmă vor fi supuși cuvenitei pedepse.

§ 134. Județele ocoliale și coloniale vor păstră o deosebită condică, în care se vor însemnă pachetele, când și de unde s'aū primit, asemenea în ce loc și cu cine s'aū trimis.

Despre darea bănescă.

§ 135. Dările bănesci pe cari coloniștii sunt datorî a le plăti după săvîrșirea anilor de scutiri, sunt următoarele:

1. În de obște pămîtene; 2. Parțiale, pămîtenci saū comunale.

Despre în de obște pămîtenci dări.

§ 136. Sub numire de în de oște pămîtenci dări ale coloniștilor se înțeleg acestea, la cari ei leaū parte de o potrivă cu toți ceilalți locuitori birnici, între cari ei sunt așezați.

§ 137. Casurile pentru dările în de obște pămîtene, rînduēla alcătuirii, cercetării, întăririi, împlinirii, socotelii și analoghia, sunt expuse în așezămîntul despre dările pămîtene.

Despre dările de bani ale comunităților coloniștilor.

§ 138. În asemenea dări se cuprind:

1. Ținerea dregătoriei coloniale; 2. Ținerea preoților și plata banilor de progone pentru a lor mergere pe la coloni; 3. Ținerea profesorilor; 4. Plata lefilor ocolașilor, a asesorilor ocoliali și a vornicelului; 5. Adunarea de bani în folosul așezămîntelor plăcute lui Dumnezeu de la coloniștii cari se depărtēză pentru agoniseli.

§ 139. În dările de bani ale comunităților coloniștilor, se cuprind încă: ținerea deputaților pentru presustvie în casuri de judecări și procesuri, precum și ținerea păzitorilor de vite pe socotēla comunității.

Despre ținerea preoților și a profesorilor.

§ 140. După contenirea anilor de scutiri și după plata banilor ce coloniștii dătoresc fiscului, ei vor da preoților tot acea lăfă și altele, cari au primit-o până acuma de la fisc.

Insemnare.

În curgerea anilor de scutinte, au primit preoții lăfă de la fisc câte 142 ruble 60 kopeici argint.

§ 141. Cătimea banilor pentru lefi se va împlini de la coloniștii ce vor alcătui poporul bisericeii din numărul 6me-nilor muncitorii, socotind vîrsta lor de la 16 până la 60 ani.

§ 142. Adunarea banilor va urma de trei ori pe an, și anume: în luna lui Ianuarie, Mai și Septembrie, cu care adunare se va însărcina un osebit staroste al bisericeii, pe care îl va alege în fie-care an obștea colonială, iar banii destinați după învoiala comună se vor încredința ocolașu-lui în fie-care patru luni, după primirea chitanței de la el. Vorniceii coloniei vor fi datorii a da tot ajutorul lor spre a nu se caua vre-un neajuns.

Despre plata lefilor pentru ocolași, asesori coloniali și vorniceii.

§ 143. Cu plata lefilor ce se cuvine ocolașilor, asesori-lor ocoliali și vorniceilor, coloniștii vor urma întocmai după hotărîrea ce este.

Despre adunarea banilor de la coloniștii ce se depărtază pentru agoniselele și așezămintele plăcute lui Dumnezeu pe la coloni.

§ 144. De la coloniștii ce se depărtază pentru agoniselă trebuie să se adune banii pentru zidirea casei pe la aceste coloni pentru săracii și neputincioșii coloniști, precum și pentru ținerea lor.

§ 145. Măsura și analogia acestei adunări atîrnă de la însăși obștea coloniei.

§ 146. Dacă la îndeplinirea acestei dispozițiunii s'ar caua

oreși-care împedecare, atunci dregătoria colonială va fi datăre, conform împrejurărilor locale, a presentă încheierea sa Ministeriului de Finanțe spre cuvenita observare.

Despre ținerea deputaților pentru asistarea în casuri judecătorești.

§ 147. Regularisirea pentru ținerea deputaților atârână de la Departamentul de Finanțe, care va face întru această cuvenita dispoziție.

Despre ținerea pe la coloniă a osebiți păzitori pentru dobitoce.

§ 148. În fie-care colonie trebuie să existe osebiți păzitori de vite pentru păscutul vițelilor, porcilor și păsărilor casnice, pentru fie-care soi în deosebii, pe cari județul colonial trebuie să-i tocmască pe comptul obștei, poruncindu-se ca copaci și cei tineri roditori, aguși, butucii de vie și altele să nu fie de vite stricate sau de tot stîrpite.

Despre darea ce se cuvine fiscului de la coloniști.

§ 149. În dările cuvenite fiscului se cuprind:

1. Adunarea pentru ținerea instanțelor; 2. Adunarea pentru ținerea comunicațiunilor pe uscat și pe apă; 3. Darea pentru pămînt.

§ 150. Dările cuvenite fiscului, coloniștii sunt datorii a le plăti în deplinătate, cu toate că în numărul locuitorilor ar urmă vre-o schimbare.

Despre adunarea banilor pentru ținerea instanțelor.

§ 151. Toți coloniștii sunt îndatoriți, după trecerea anilor de scutiță, a fi părtași la ținerea instanțelor guvernului și a amplexiilor cu aducere de la toate coloniile în de obște, în cătmea ce s'ar cuveni pe numărul sufletelor catagrafisite și aflate în fie-care colonie, socotind de la fie-care pe un an câte cinci kopeici argint. (1)

(1) La predarea Basarabiei, această dare s'a găsit de 24 kopeici.

§ 152. Cîsla pentru această dare se face în fie-care colonie de către însăși obștea, fără a se mărgini cu strîngerea câte 5 kopeicî argint de fie-care suflet, ci să se considereze numai cu starea fie-căruia dintre ei

Despre hotărîrea dării pentru pămînt.

§ 153. După trecerea anilor de scutiri, coloniștii sunt datorî a plăti darea pentru pămînt.

§ 154. Darea pentru pămînt coloniștii vor plăti-o după cîteimea pămîntului, cît se află în stăpînirea lor.

§ 155. Numai pentru pămîntul trebnic va urmî plata, iar tot pămîntul netrebnic și sărat va rămîne în a lor stăpînire fără plată.

§ 156. Toți coloniștii vor fi asemănați, după contenirea anilor scutirii, la plata dărilor cu locuitorii domeniilor statului, iar acei cari nu vor stăpîni pămînt și nu se vor ocupa cu agricultura trebuie să fie însărcinați cu dare, care ar semăna dării ce pe cap plătesc locuitorii domeniilor statului, fără a se excepta și havalelele.

§ 157. De la Bulgari, Rumelioți și alți bejenari de peste Dunăre s'au hotărît darea câte 22 kopeicî argint pe fie-care desetină, și după această socotelă să împlinescă de la fie-care familie pentru cîteimea de pămînt cît s'a dat la împărțelă.

§ 158. De la darea cuvenită fiscului nu sunt scutiți ocolășii, asesorii ocolialî, vorniceii coloniilor și ușierii.

Despre analoghie, adunare și plată.

§ 159. Analoghia dărilor pentru pămînt rămîne în dispozițiunea coloniștilor.

§ 160. O asemenea analoghie se va face de coloniști între dinșii, considerându-se cu cîteimea pămîntului și cu numărul sufletelor, precum și după îndemănările lor parțiale și după însăși a lor găsire de cuviință.

§ 161. Coloniștii au drept a-și face o asemenea cislă, nu numai după cîteimea pămîntului pe care-l lucrîză, ci și după alte îndemănări, fără a excepta pe acei dintre ei cari, ocu pându-se cu meseriile, dau pămîntul lor în chirie.

§ 162. Acurată și fără rămășițuri adunarea dărilor orînduite se dă la osebita îngrijire a dregătoriei coloniale, precum a ocolașilor și a vorniceilor.

§ 163. Afară de adunarea hotărîită prin așezămînt, nici unul din ocolași sau vorniceii coloniei nu are voie a urmă cu vre-o adunare de la coloniști, fără încuviințarea Departamentului de Finanțe. Iar dacă din contra s'ar descoperi ori-unde cea mai mică adunare neîncuviințată, atunci se vor supune ocolașii și vorniceii celei mai grele răspunderi.

§ 164. Fie-care colonie este îndatorită a aduce partea cuvenită de la dînsa la ocolăsie, și acesta este îndatorită de la tot ocolul a înfățișa localniciei sale dregătorii banii cuveniți după orînduiala făcută.

§ 165. Dregătoriile locale ale coloniilor sunt îndatorite ca banii adunați să-i trimită de-a dreptul de la sine la sămîșia ținutului, ca prin acesta să se înlătoreze ori-ce nemijlocit amestec al coloniștilor cu aceste locuri de dregătorie.

Despre ținerea socotelilor atîngătoare de îndatoriri și dări ale coloniștilor.

§ 166. Ocolașii și județele coloniale vor primi în fie-care an de la dregătoria colonială condicii șfăruite sub pecete, în cari vor inscrie intrarea banilor, cu anume arătare: pentru ce și de la cine anume și cît s'aû primit, și pentru ce și cînd s'aû întrebuintat în cheltueli.

§ 167. Județele ocoliale și coloniale sunt oprite a cheltui banii adunați, fără încuviințarea dregătoriei coloniale. Iar dacă s'ar descoperi de la sine întrebuintarea banilor, atunci se vor supune ocolașii și vorniceii judecății și celei mai aspre pedepse după legi.

§ 168. La sfîrșitul fie-căruia an coloniștii sunt datorî a alege din sinul lor trei înțelepți și gospodari cu avere, ca la încheierea socotelilor să se încredințeze despre banii ce s'aû adunat la ocolăsie și județele coloniale și despre acurateța socotelilor.

§ 169. Dacă ei ar descoperi vre-un manc sau neajuns în bani, sunt datorî a însciința despre acesta pe dregătoria colonială și, după deslegarea ei, se vor împlini banii ce lipsesc de la ocolaș sau vornice. Iar condicile se vor pre-

sentă sub iscălitura județelor și a aleșilor din partea obștei, în fie-care an, ocârmuirii locale spre observare.

§ 170. Toți hani, ce se împlinesc de la coloniști și ce se păstrează în dregătoriile lor locale, se vor controla în fie-care lună.

§ 171. Dregătoria colonială va trimite pe fie-care lună sciință despre toate sumele ce se află în dispoziția sa Ministeriului de Finanțe.

§ 172. Pe temeiul legilor obștesci dregătoria colonială va trimite socotelă anuală despre sume la Departamentul de Finanțe, cu doveșile cuvenite, spre a se da în cercetarea controlului.

Despre pânea de rezervă.

§ 173. Pentru depărtarea lipsei de hrană în timpul nerodirilor sau extraordinarei întâmplări, și chiar pentru avantajul tuturor coloniștilor, trebuie să fie înființate pe la coloniștii magazii de rezervă.

§ 174. Pentru umplerea lor să se adune pe fie-care an, după strînsul recoltei, de la fie-care colonist, de fie-care suflet după revisie: sêcară câte $\frac{1}{4}$, ceteric, iar semănătura de vară, unde asemenea se rodesc, câte $\frac{1}{4}$, garță și pâne cât intră în fie-care magasie. Ocolașul, după strîngerea ei, este îndatorit a trimite localnicei ocârmuirii în fie-care an în luna lui Novembre un lămurit tablou.

§ 175. Pentru ca această rezervă să pôtă sluji la înadins folosul coloniștilor și, la întâmplare de lipsă și neurnite nevoi, să se slobodă lor atât pentru hrană cât și pentru semănătură, de aceea pânea de rezervă trebuie să fie adunată în grăunțe.

§ 176. Când cine va va avé nevoie ca să iee din magasie ôreși-care parte de pâne, atunci, după hotărîrea obștescă a comunității și după învoirea administrațiunii așezate asupra coloniilor, să se slobodă aceluia, însemnând în condică, pentru care întâmplare urmêză a se ține de asemenea la fie-care magasie, atât pentru intrare, cât și pentru eșire.

§ 177. Spre a se păstră pânea de rezervă pentru întrebuințare în calitate bună și ca să fie apêrată de stricăciune, trebuie ca coloniștii să o schimbe la fie-care an cu cea pros-

pătă, care schimbare nu se va pute urmă almintrelea, decât numai după dispozițiunea și încuviințarea dregătoriei coloniale, fiind oprit ca coloniștii să facă o asemenea schimbare.

§ 178. Cu ținerea socotelilor pentru intrarea și eșirea pânei de rezervă, precum și pentru păstrarea ei, se va însărcina unul din asesorii coloniali, cu acesta însă ca cheia de la magasia să se afle la el, iar pecetea la vorniceii coloniei, fiind amândoi răspunzători pentru întreținerea ei.

Hotărîre în de obște.

§ 179. Ocolașii și vorniceii sunt datorii a se îngriji despre toate gospodăriile sătești și vor da povățuirii sătenilor despre folosul ce va pute urmă și, considerându-se cu calitatea pămîntului și a climatului, vor însemnă ce anume spre folosul comunității ar trebui, pentru care vor însciința și pe dregătoria colonială.

§ 180. Nici un colonist nu are voie ca să trădească sau să vinde gospodăria sa; când însă vre-unul va avea copii și clironomi și el nu va mai fi în stare, din pricina bătrănelor, neputinței și a bolii, a se ocupa cu ea, la asemenea cas va pute face trădarea, însă numai după încuviințarea ocărnuirii. Iar acela ce va primi gospodăria va fi dator a plăti datoriile ce s'ar afla asupra unui asemenea hărăzitoriu, precum și a se îngriji pentru ținerea și hrana lui.

Despre agricultură.

§ 181. Ocolașii, vorniceii unei colonii și asesorii sunt datorii a îndemna pe coloniștii ca să se ocupe cu agricultura și lucrarea pămîntului ce urmăzează după cuviință.

§ 182. Ei sunt datorii a avea neadormită privighere, ca gospodarii ce vor avea virtute pentru muncă numai decât să se ocupe cu lucrarea pămîntului și cu gospodăria.

§ 183. Coloniștii sunt datorii a avea pluguri, borone, grăpi, căruțe și alte multe, ce pentru agricultură sunt de trebuință, și a le ține în bună stare, ca în timpul lucrului să nu se întîmple împedecare; iar dacă unul, din întîmplarea unei boli, nenorociri sau altei binecuvîntate pricinii, n'ar pute să

urmeze cu lucrarea pământului, atunci obștea va da lui toate înlesnirile, cât va fi prin putință.

§ 184. Asemenea vornicii coloniei sunt datorii a priveghia și a se sili ca toate pământurile de pe la colonii să fie împărțite în trei părți, făcând cercare despre împărțirea lor în șese sau șapte câmpii.

§ 185. Când va sosi timpul hotărît pentru plugărie, atunci vornicii sunt datorii a înștiința numai decât pe toți locuitorii ca să iasă despre diuă cu plugurile; iar ca să urmeze arătura cu sirguință, se vor rîndi cu privigherea ușierii.

§ 186. Ocolășii și vornicii au datorie ca să povățuiască pe coloniștii pentru îngrijirea lor despre gospodăria trebuitoră și să aibă tot-deauna în păstrare o îndoită câtime de semînțuri pe cari ei obicinuesc a le semăna pe câmp și în grădinele lor, ca la cea nouă semănătură să nu se întâmple neajunsuri.

§ 187. În timpul semănăturii de primăvară și de toamnă vornicii și asesorii sunt datorii a revisui pe rînd arăturile fie-căruia și vor face luări aminte de sunt arate după cum ar cere calitatea pământului, iar dacă ei vor găsi că pământul nu va fi lucrat după cuviință, atunci ei vor îndatori pe gospodarii ca să prefacă iarăși arăturile lor.

§ 188. Asemenea ei vor fi datorii a sili pe gospodarii ca să săvîrșescă semănăturile în timpul cuvenit și să fie pregătiți cu semințele trebuitoră.

§ 189. Fie-care colonist este dator a semăna în fie-care an numai decât trei cetverte pîne de toamnă și două cetverte de vară. Iar care va avea mai mulți fiu sau slugi, va fi dator a semăna încă pe atîta.

§ 190. Spre a nu se înăduși semănăturile de buruiene, trebuie ca arăturile să fie bine boronite, curățindu-le și de petre.

§ 191. Dacă la răsăritul pânei semănate ar eși buruiene, atunci trebuie să se întrebuinteze pentru plivitul lor copii mici de la 10 ani.

§ 192. Cu strîngerea pânei de pe câmp să se urmeze în timpul cuvenit, după obicei.

§ 193. Pînea o vor treeră-o coloniștii în vreme bună și, spre ferirea ei, vor face șurile trebuitoră.

§ 194. Dacă o familie, la sosirea timpului de lucru, n'ar

avé chipuri a adună pânea cǎptă, atunci obșteea este datore a-î da ajutor, saũ că se vor întrebuintă arestanții osindiți la muncă publice.

§ 195. Vornicul coloniei trebuie să aibă sigure științe despre câtimea pământului ce s'a arat de fie-care colonist, precum și în ce timp și câtime, și ce fel de pâne aũ semănat, și câtă aũ strins, pe care știință va trimete-o prin ocolași și pe fie-care an în luna lui Novembre Ministeriului de Finanțe.

Despre ținerea vitelor și a oilor și despre fînături.

§ 196. Ocolașii și vorniceii sunt datorî a îndemnă pe coloniști ca să se ocupe cu ținerea vitelor și a oilor de mai bune soiuri, spre înmulțirea lor.

§ 197. În timpul din ernală vor avé privighere ca coloniștii să aibă cea mai bună purtare de grijă pentru caii și vitele lor, iar femeile să se ocupe cu strîngerea untului și cu înmulțirea păsărilor de felurite soiuri.

§ 198. Ca să se încuviințeze dregătoria colonială despre crescerea saũ scăderea gospodăriei a fie-cărui colonist ocolașii și vorniceii unei colonii vor presentă de două ori pe an, și anume în luna lui Mai și Novembre, științele despre vite de tot soiul ce se află la fie-care gospodar.

§ 199. În timpul cosirii erbei trebuie să fie privighere ca fie-care să se aprovizioneze cu trebuitoră câtime de fin pentru nutrețul de ernală, și sosirea erbei să urmeze odată, iar nu prin întrerupere, precum și finul să nu se care pe la casele lor până ce nu va fi adunat și clădit în căpițe și stoguri; iar neascultătorilor, cari nu vor urmă întocmai, să nu li se dea drumul de pe câmp.

§ 200. Dacă va urmă lipsa în fînături, atunci coloniștii vor fi datorî a le înființă prin chibzuințele meșteșugului.

Despre grădini, livezi, înmulțirea și ținerea plantelor, despre manufactură și despre negoț.

§ 201. Ocolașii și vorniceii sunt datorî a îndemnă pe coloniști pentru înmulțirea grădinilor și a livezilor cu felurite fructe și pomi, iar mai cu deosebire a-î povățui și a-î deșteptă pentru folosul ce produce înmulțirea cartofelor. Pe

la locurile unde ele nu există încă sau unde vor fi încă puține, ar trebui să se sîrguiască spre a se semăna câmpii cu ele.

§ 202. Pentru înființarea grădinilor cu copaci roditori, trebuie să se pregătască fie-care gospodar mai întâi cu copăcei sălbatici, a căror calitate se va îmbunătăți prin ocu-lățiunea sau hultuirea (altoirea) copacilor roditori de soi bun; iar după aceea să se siléască cu întinderea livezilor, prin semănatul semințelor de copaci roditori, în urmarea cărei chibzuințe, gospodarul va fi tot-deauna în stare de a îndreptă și a împlini lipsa copacilor ce s'ar uscă sau ar degeră.

§ 203. Coloniștii, considerându-se cu climatul și pozițiunea pămîntului, vor semăna semințe de plante, cari vor pute produce folosul însemnat în privirea negoțului, mai ales conjuta (conjunia) din care se fabricéază uleiul.

Despre înființarea viilor, facerea vinului și fabricarea rachiului.

§ 204. Coloniștii sunt datorii a întrebuința sîrguință, atât pentru înființarea viilor, cât și pentru deprindere și învățatură cum trebuie să se pörte cu butucii de vie, ca cu vreme să fie în stare a se perfecționa în lucrarea viilor, după cuviință.

§ 205. Dacă s'ar descoperi că un gospodar, în a căruia îngrijire s'a dat vițele, nu numai că nu le păstrează, ci încă inadins le strică sau le scóte și aruncă, atunci unul de asemenea este dator a-și aduce pe comptul său o cătme de cãrlige de vie și a le păstră îngropate, atâtea cãte din cauza lenevirii sale s'aũ perdut la el.

§ 206. Coloniștii cari fac vinul în insiși a lor vii, ce sunt în cuprinsul coloniei lor, aũ voie a-l vinde fără mǎrginire, cu ridicata și cu mǎsurii mici, atât pentru consumațiune pe la case, cât și pentru bẽtură pe loc.

§ 207. Spre a se pute înmulți lucrarea vinului, de aceea coloniștii aũ voie a speculă cu vinul atât de a lor producere, cât și cu cel cumpărat de la alții, fără mǎrginire, atât cu ridicata, cât și cu mǎsurii mici, pe la tóte satele domeniului statului, fără a avé invoire de la antreprenorul local al bẽturilor. Iar pe la alte locuri ale țerii, proprietarii de vii, precum

și speculanții, au voie a transporta vinul lor pe la toate satele proprietarilor și ale domeniului statului, atât pe la acele unde vor fi vii, cât și pe la acele unde vor lipsi, și a-l vinde cu ridicata, asemenea fără marginire; însă vânzarea cu măsură mai mică decât o vadră nu va putea urma decât numai după învoire: în sate particulare cu proprietarii, iar în domeniile statului cu antreprenorii.

§ 208. Asemenea au coloniștii voie a-și face rachiū de tot felul de fructe din livezi și din păduri și a-l vinde cu păzirea condițiilor după cari s'a încheiat contractul pentru întreprinderea dărilor pentru băuturi.

Despre înmulțirea copacilor de agudi și producerea mătăsii.

§ 209. Dregătorii să ordoneze ca numai decât să se înființeze pe la coloniile produse de mătase, pentru care vor împărți pe la gospodarii semința de agudi.

§ 210. Județele ocoliale și coloniale sunt dator să avertizeze ca fie-care gospodar ce a primit semința de agudi să o semene toamna și primăvara după cuviință și copaci tineri și cei răsați să-i curețe de buruiene și să-i ude cu apă la cas de trebuință.

§ 211. Fie-care gospodar este dator să pună împrejurul ogrădei și grădinei sale în fie-care an câte 20 copaci de agudi, urmând cu această regulă până atunci până când s'ar umple locul, sirguindu-se a-l păstra și a-l apăra de stricăciune.

§ 212. Despre câtimea copacilor de agudi, ce fie-care gospodar va produce în județele fie-cărei colonii, sunt dator să trimită în fie-care an în luna lui Octombrie listă dregătoriei coloniale, cu arătarea câtimei produse în fie-care an, înscuțându-o tot odată dacă unul din gospodarii de lenevia sa n'a îngrijit despre acest folositor produs, sau că îl disprețuiește, urmând ca un asemenea să se supue pedepsei.

§ 213. Dacă pe la coloniile copaci de agudi vor ajunge în mărime în cât s'ar putea pași către producerea mătăsii atunci va slobozi dregătoria locală semințele de insecte de mătase trebuitoare pentru acesta, împreună cu instrucțiunile cum are să urmeze cu ele.

§ 214. Dacă după perfecționarea produsului de mătase

s'ar află ôreși-care câtime de mătase gata, fără a avé prilej a o vinde, atunci se va luă citata mătase de către fîsc, după prețul politicît.

Despre înmulțirea și îmbunătățirea pădurilor.

§ 215. Ocolașii vor avé cea mai de aprôpe îngrijire pentru înființarea pădurilor prin semănarea semințelor de copaci, conformându-se cu calitatea pămîntului fie-cărei colonii, însemnându-se și un deosebit loc, după numărul locuitorilor; acel loc, după ce se va ară bine, se va semăna tîmna sau primăvara cu semințe de copaci, îngrijindu-se pentru copacii tineri ce vor răsări, de a se păstră după cuviință.

§ 216. Fie-care gospodar îndeosebi este dator a răsădi copaci de acei ce cresc mai cu repeđiciune: precum sălcii iova, plop de grădină, păduri și altele și mai ales salcăm, în așă câtime de a îndeplini trebuința pentru ținerea garurilor.

§ 217. În coloniile pe a căroră moși se află păduri îmbelșugate, tăierea lor să fie ast-fel precurmată și mărginită, în cât coloniștii, afară de neapărată trebuință, să nu se folosescă cu venituri prin vîndarea lemnului pe la alte locuri; tot odată, ca să fie mai bine păstrată, se va împărți în mai multe parchete, și după tăierea unui parchet numai se va puté începe altul. Despre chipul și locul unde are să urmeze împărțela, ocolașii vor presentă lămuriri cărmuirii, spre observare.

Despre vînat și pescuit.

§ 218. Coloniștilor li se dă voie a se ocupă cu vînatul și cu pescuitul fără împedecare pe la moșiile lor, conformându-se cu legile ce există în statute pentru orășenésca și sătésca economie.

§ 219. Coloniștii au îndeplină slobođenie a-și prinde pecele în apele curgătore sau limanuri ce se află pe pămînturile date în stăpânirea lor; iar în apele ce slujesc de hotar au împreună cu proprietarii megiesiți acest drept.

§ 220. Fără acesta, au voie a se folosi cu pescuitul în apele curgătore și limanuri ce se află pe la locuri încă nelocuite.

Despre industria coloniștilor.

§ 221. În industriile coloniștilor se cuprind: 1-iu meseriile, atelierele și fabricale; al 2-lea fabricarea rachiului și a berei; al 3-lea negoțul.

Despre meserii, ateliere și fabrici.

§ 222. Județele ocoliale și coloniale sunt îndatorite, sub jurisdicțiunea locală a dregătoriei, a întrebuința totă silința despre înmulțirea pe la toate coloniile de tot felul de industrii, manufacturi, meserii și fabrici, către care nu numai să invite pe fie-care, ci să-l siléscă, dacă ar avé unul plecare și sciință pentru acesta și numai din pricina lenevirii n'ar vol să se ocupe.

§ 223. Fiind-că cea mai însemnată gospodărie a colonistului se cuprinde în ținerea vitelor, mai ales în a oilor, de aceea ar fi mai potrivit ca gospodarii să se ocupe cu lucrarea lănei și cu fabricarea săpunului și a lumînărilor.

§ 224. Mai cu osebite trebuie să fie sîrguință pentru întinderea pe la coloni a tórceii de în în țesutul pânzei, fețe de mese și șervete. Și spre a se puté vedé un rezultat dorit, județele ocoliale și coloniale vor îndemnă pe gospodarii spre a-și da fiii lor pentru învățatură la țesători buni. Dacă vre-unul ar căpêta cunoșcință și învățatură și nu ar fi în stare a-și înființa singur unelte trebitóre pentru meseria sa, atunci să i se dea ajutor de bani cu împrumut din capitalul obștesc, pe care va fi dator a-l înapoiă la terminul hotărit.

§ 225. Pe lângă acestea, județele sunt îndatorite, în fie-care an, la începutul tómnai, a se îngriji despre cumpărarea inului de calitate cea mai bună și în câtimea ce ar puté îndestulă trebuința gospodăriei, și fie-care gospodar va plăti banii cuveniți: în cas de nevoie însă vor împrumutá din capitalul comun, însă pe terminele cele mai scurte.

§ 226. Veniturile obștesci de la antrepresuirea cărciumelor, finețelor, pescăriilor, velnițelor, precum și banii pentru ștraf și altele, trebuie să fie întrebuințate după încuviințarea

dregătoriei locale pentru înființarea meseriilor și fabricelor îndemănătice.

§ 227. În fie-care colonie trebuie să existe pentru nevoile obștei un ferar, care va fi dator a avea tot-deauna, pentru meșteșugul său, materialul trebuitor în rezervă, spre a putea da cuvenitul ajutor cu meseria sa.

§ 228. Atât asupra ferarilor, cât și a altor meșteri ce vor fi în colonie, trebuie să fie cea mai de aproape privighere, ca ei să nu ceară pentru truda lor plată mare și nemăsurată de la conlocuitorii săi, ci să fie mulțumiți cu prețul hotărât de obște.

Despre fabricarea rachiului și a berei, precum și despre vânzarea lor.

§ 229. Coloniștilor li se dă voie de a fabrica fără împedecare rachiul și berea pe moșiile lor.

§ 230. Coloniștii pot întrebuința rachiul făcut de ei, atât pentru ei înșiși, cât și pentru vânzarea îndeosebi, pe pământurile ce le sunt împărțite obștei lor de la haznă; ori-căruia însă dintre ei, fiind cu așezarea osebit de cei-lalți pe pământ cumpărat, sau pe pământul haznalei, vânzarea rachiului, fie ori-cum, nu poate fi îngăduită la nici o în-timplare.

§ 231. Unui asemenea colonist este transportarea vinului peste hotarul proprietății sale cu totul oprită.

§ 232. Nimenea dintre fețele străine și din antreprenori n'are voie să speculeze cu vinul său a înființa crâșmă pe pământul unui asemenea colonist fără învoirea lui.

§ 233. Coloniștii sunt scutiți de plata așezată asupra poșlinei rachiului, dacă vor cumpăra băuturi făcute de pâne și lucrate înăuntru pentru sloboda vânzare în a lor ocôle; însă dacă ei vor cumpăra băuturi a căror poșlină va fi plătită, nu se mai întorce plata poșlinei de la antreprenor. Iar dacă ar cumpăra vin, rachiū, licheruri și spirt în locuri ertate pentru sloboda vânzare în a lor ocôle și dacă ar trece peste hotarul otcupului, atunci ei sunt dator a plăti hotărîta poșlină otcupicului ei.

§ 234. Pe la toate coloniile vânzarea vinului se dă în parțiale antreprise prin mezatură, iar venitul de la antrepr-

Strada Alexandrovskaia din Chişineu.

suirea vinului de pe la coloniile se întrebuințază în curgerea anilor scutirii pentru folosul acestor coloniile.

§ 235. Din această sumă ce s'a destinat pentru folosul coloniilor urmază, în curgerea anilor scutirii, plata lefilor pentru preoții ce se află în coloniile, precum și pentru zidirea și reparațiunile bisericilor și a caselor pentru preoți, școle și alte zidiri obștesci; iar toate cele-lalte cheltueli din bani citați vor urmă după observarea dregătoriei locale și tot sub aceeași răspundere din partea ei ca și pentru alte sume ale fiseului.

§ 236. Vîndarea vinului pe la coloniile ce se dau în antreprisă urmază după condițiunile ce există pentru asemenea antreprisă; iar pentru stăvilarea vîndării oprite, se vor însărcina ocolașii și vorniceii, spre a avî privighere ca nici decum să nu urmeze asemenea abus; însă răspunderea pentru acesta va urmă după condițiunile cuprinse tot-deauna în contracturi pentru ținerea antreprisei.

§ 237. Despre darea în antreprisă, la care coloniile au conținut anii scutirii, se citează cu de-amănuntul pravila în alcătuire pentru antreprisuirea băuturilor.

§ 238. De plata așezată asupra poșlinei rachiului sunt scutite acele coloniile, la cari există anii scutirii, dacă ele vor cumpără băuturi de pâine fabricate în năuntrul provinciei, pentru libera vîndare în a lor ocóle; dacă ele însă vor cumpără băuturi pe cari s'a plătit poșlina, atunci poșlina nu se va mai întorce de la antreprenor. Iar dacă coloniștii, cari se folosesc încă cu anii scutirii, ar cumpără vin, rachiu, lichieri și spirt de la locuri libere pentru sloboda vîndare în a lor ocóle și îl vor transporta peste hotarul otcupului, atunci ei sunt datorii a plăti antreprenorului hotărîta poșlină. Coloniile însă, la cari există anii scutirii, nu se exceptează de plata poșlinei hotărîte pentru băuturi nici la un așa cas, când ei vor cumpără vinul de la proprietari în lăuntrul țerii.

§ 239. Coloniștilor li se dă voie a închiria casele lor antreprenorului pentru vîndarea băuturilor și a se tocni cârciumar. Inșă, ca să se zidescă anume o cârciumă, cârmuirea locală este datore a da antreprenorului pămînt la un loc bun și îndemănat.

Despre comerț.

§ 240. Toți coloniștii au voie fără împedecare a speculă, a intra în orî-ce clasă de neguțătorie, a vinde a lor manufactură și a le scôte peste graniță, în mărginirea obșteșciilor pravile atingătoare despre acesta.

§ 241. Coloniștii au voie a-și înființa în satele lor tîrguri și iarmaróce, după ce vor însciința despre acesta pe cărmuire.

§ 242. La aducerea mărfel în țeră și la trimeterea ei peste hotar, coloniștii vor plăti poșlina cuvenită.

Despre rinduiala și datoriile duhovnicescî.

§ 243. Dacă pentru coloniștii ar trebui să se rînduiască un preot, atunci se va face pentru acest sfîrșit în consistoriū o invitațiune pentru chemarea lui și se va trimite la dregătoria colonială, spre a însciința pe poporenî la obșteșca lor adunare; și dacă toți sau cea mai mare parte dintre ei s'ar unî cu cuprinderea invitațiunii, atunci cărmuirea locală va trimite citata invitațiune iarășî consistoriei înděrēt, spre a o aduce în îndeplinire. Iară dacă poporenii n'ar declară mulțumirea lor pentru condițiunile ce s'au pus lor înainte, atunci va rămănē citata invitațiune neîmplinită.

§ 244. Duhovnicii, precum și ocolașii și vorniceii, sunt datorî a da povățuirî coloniștilor despre datoriile religiei, ce fie-care este dator a le împlinî și a-i îndemna a se duce la biserică duminicele, la sərbători și la dîilele de preoți hotărîte, unde vor face rugăciunile cu tótă evlavvia și vor ascultă cu luare aminte cuvîntul lui Dumneđeū și vor primi sfințele taine după merite.

Despre moral.

§ 245. Ocolașii și vorniceii sunt îndatoriți ca să lumineze pe coloniștii la comuna lor adunare, să-i învețe și să-i povățuiască ce anume slujesce pentru morala bună și ce purtare trebuie să aibă pentru buna conviețuire a sătenilor, precum: ca junimea să cinstescă pe părinții lor și pe bă-

trâni și cu supunere să-l asculte; iară aceștia, prin pilda lor, să-l învețe iubirea de muncă, credința, frica de Dumnezeu și pacinica conviețuire cu sătenii și cu familia lor.

§ 246. Fie-care este oprit a da de la sine saŭ cu conglăsuirea unor fețe suplicii ori-unde pentru nevoile obștești, ori în ce s'ar cuprinde ele; că, pentru toate asemenea nevoi, să se adune obștea cu ocolașul și membrii județului colonial, după care apoi să se facă obștesca hotărîre cu de-amănuntul prescriere și lămurire despre nevoile lor, rînduind tot odată și vechil din parte-l, spre a alcătui și a da suplică după a lor hotărîre, care, sub iscălitura tuturor sătenilor și a membrilor județului colonial, precum și cu adevărarea ocolașului, se va prezenta dregătoriei locale. Cine ar îndrăzni a călca această rînduială va pică sub pedepsă potrivit legilor.

§ 247. Ocolașii și voŭniceii vor avé cea mai de aproape privighere ca coloniștii să nu fie leneși, bețivi, risipitori și hărăgași, ci să fie tot-deauna trezi și, petrecînd viața lor în unire și pace, să se ocupe cu lucru ce îmbunătățește starea lor, cu plugăria, vitele și altele atîngătoare de gospodăria sătescă.

§ 248. Ca să vadă sătenii că munca și purtările bune slujesc în de obște pentru folosul lor, județele coloniale vor avé sub osebita privighere a ocolașului o condică, în care vor însemna conduita fie-căruia, pe care condică o vor trimete în fie-care an, sub iscălitura mădularilor județului, dregătoriei coloniale, spre a se puté deosebi acei cu conduite bune de acei cu conduite rele și ca acei cinstiți și iubitori de muncă să aibă protie în ori-ce cas.

§ 249. Ocolașii și vorniceii vor avé privighere ca coloniștii săraci și neputincioși să nu umble ca calicii după milostenie, ci să îndatoréscă pe cei sănătoși ca să-și câștige prin muncă hrana lor, iar pe cei bătrâni și neputincioși să-i ție némurile lor. Neavînd însă nici némuri, nici putere pentru muncă, se vor ținé pe socotéla obștei, care va zidi aproape de biserică două institute, unul pentru femei și altul pentru bărbați, pe cari îi vor îndestulă cu hrană, încăldire și îmbrăcăminte. Pentru asemenea cheltueli trebuie să se afle lângă institut o lădiță, sub pecetea și lacătul starostelui bisericesc, și pe la biserică cutii. Bani ce se vor adună pe la duminici

și sărbătorii trebuie să se stringă la sfârșitul fiecărei luni spre întrebuințarea lor pentru cheltuelile institutului. Pentru acest scop se vor întrebuința și banii ce se ieaș pentru străfuire; iară dacă din întâmplare nu va fi de ajuns, atunci să se ieaș și de la coloni. Spre a se pute ține rînduială bună în asemenea institute, preoții vor fi datorii a avé cea mai mare privighere pentru toate punerile la cale.

§ 250. Vorniceii vor avé cu asprime privighere, ca nimeni să n'aibă îndrăsnélă a primi și a ține în casa sa pe femeile mârșave sau bărbați netrebniți, și dacă vor descoperi pe unii asemenea, atunci ocolașii sunt datorii a înștiința numai decât despre gazdă și despre opoșiți pe dregătoria colonială.

§ 251. Luxul, și mai cu sémă risipirea averii, trebuie să fie desființat cu totă silința vornicelului în colonie, aducând pe asemenea rău întrebuințători la cunoscință, însărcinându-i cu cele mai grele ocupațiuni, pe lângă felurite trebii obștesci, așa ca ei să nu capete nici odată vreme pentru o așa vătămătoare urmare, fiindu-i în scurt până la vremea pocăinței. Iară dacă ei nu se vor îndreptă, atunci să se trimetă asemenea fețe la dregătorie.

§ 252. Sub cuvîntul de lux se înțelege, dacă unul va face nemăsurate cheltueli în casa sa, adese adunări de musafiri și altele asemenea, ce causéză dărimarea avutului; iar risipirea se încheie în jocul de cărți și altele pentru bani sau lucruri, în vîndarea vitelor sau a altei averi, neavînd nici o nevoie, ci numai pentru îndestularea beției sau a altei patimi.

§ 253. Ocolașii și vorniceii vor avé privighere ca toți să trăiască cu megieșii lor în unire, iară pe străini să primescă cu blîndeță și mulțumire și să depărteze sfeștile ce urméză între locuitori pentru megieșie, precum și să apere pe străini de cel mai mic atac.

Despre apărarea fețelor și a averii de rele și pagubă.

§ 254. Pe la colonii să nu se sufere nici decum ómeni fără bilete și, dacă va veni vre-unul în sat pentru óreșcarii trebuințe pentru un scurt timp, sau pentru muncă, sau

ca să se tocmescă, fără a avea un certificat, apoi acest fel de oameni să nu fie primiți.

§ 235. Dacă s'ar afla unde-va necunoscuți prepuși sau vagabonzi, apoi pe ast-fel de oameni să-i prindă și, cercetându-i, să-i trimită la județul ocolial sau colonial, care, după luarea dovrăselor și cu prescrierea împrejurărilor, va înștiința îndată pe dregătoria colonială, pe lângă care înștiințare va trimite pe acești oameni, cu toate cele ce vor fi având ei, precum și pe acei cari i-au ținut. Iară coloniile depărtate vor trimite pe asemenea oameni de-adreptul la isprăvnicie.

§ 256. Unde nu s'au înființat încă etapuri de tract și unde se vor transporta arestanții de la isprăvnicie, coloniștii sunt îndatoriti, așa precum și alți locuitori ținutali, a petrece cu convoiul pe arestanți.

§ 257. Ocolașii vor avea mai deosebită privighere, ca nici unul din arestanți, ce sunt de felurite clase și ce se transportă prin colonii, să se scape de sub convoiul, pentru care județele coloniale vor păstra osebite condicii, în cari vor însemna numele păzitorilor, arestanților, de la cine, la ce colonie s'au adus, cu cine, când s'au trimis și în ce colonie și cui s'au trădat, pe lângă care condică vor păstra chitanțele despre trădarea lor.

§ 258. Dacă din întîmplare un colonist ar găsi vre-un lucru pierdut, atunci, fiindu-l în păstrarea sa, este dator a înștiința despre această găsire pe județul colonial, care va raportă despre acesta județului ocolial. Iar dacă s'ar înfățișa păgubașul, atunci să se înapoiască lui lucrul cel găsit, înaintea martorilor; la asemenea întîmplare, găsitorul are drept a cere pentru truda sa a treia parte din lucrul găsit, pentru care va urma prețuire după cuviință; voind însă a-l înapoiă fără nici un interes, cu atîta mai de laudă va fi o așa urmare.

§ 259. Județul colonial este dator a înștiința numai decât prin ocolași pe dregătoria colonială despre vitele de pripas, cu de-amănuntul arătarea semnelor, spre a se întinde publicațiunii după cuviință; vita însă, fără a o amesteca cu vitele satului, să se ție în colonia în care s'a găsit, sub răspundere pentru ea. Dacă s'ar găsi păgubașul, atunci să i se înapoiască vita în prezența vornicului, cu primirea plății

pentru ținerea ei. Iar piețele coloniilor depărtate vor înscința despre vita pripășită pe isprăvnicia locală.

§ 260. În timpul cumpărării unui cal colonistul este dator a se înfățișa îndată după cumpărare la județ, care va însemna: când și de la cine, cu ce preț și cu ce anume semne s'a cumpărat. Iar din contra și în cas de prepus, colonistul care nu s'a înfățișat în timpul cumpărării sau schimbării calului la județ, nu numai că va rămâne fără el, ci încă va fi dat sub judecată.

§ 261. Județele ocoliale și coloniale vor avea cea mai strictă privighere și grijă pentru bóla vitelor.

§ 262. Dacă s'ar arăta la vre-o colonie o epidemie între locuitori, atuncea vorniceii sunt datorii a înscința îndată despre acesta pe ocolașul, care iarăși va da fără cea mai mică întârziere de scire dregătoriei coloniale.

§ 263. Județele ocoliale și coloniale vor lua măsuri apărătoare pentru bóla de vite după instrucțiunile ce s'a împărțit pe la coloniile, și dacă s'ar întâmpla morțe vitelor, atuncea să se raporteze îndată dregătoriei locale, înscințându-o în fie-care săptămână atât despre întinderea sau scăderea ei, cât și despre rezultatul ce a urmat după luarea măsurilor, conform instrucțiunilor ce s'a dat. Iară vitele molipsite se vor da de o parte la un loc depărtat, făcând pentru trebuința acesta lângă fie-care colonie osebite ocóle, depărtate de imășuri și staniștea vitelor, precurmând totă comunicațiunea cu vitele cele molipsite.

§ 264. Spre apărarea vitelor de bóla, trebuie ca vitele molipsite să nu se adape în pîrăul ce curge în jos spre alte coloniile, cari n'ar fi în mai mare depărtare de la locul unde există epizotia decât numai în distanță de zece verste; ci trebuie ca apa să se aducă în ocolul vitelor molipsite, iară, pentru înlesnire, trebuie ca asemenea ocóle să fie făcute aproape de o apă. Asemenea măsuri se vor lua, dacă ar exista epizootii în locuri mai depărtate de la o colonie decât zece verste. Pentru neîndeplinirea întocmai a acestora, ocolașii și vorniceii se vor supune ștrafului.

§ 265. Ocolașii și vorniceii vor avea cea mai de aproape privighere ca cumpelele, măsurile, să fie pe la toate locurile drepte, și coloniștii să nu măsoare câtimea produselor cu măsuri și cumpele străine, din care s'ar putea cauză

numai necuviințe și nedumeriri. De aceea dar, fie-care județ este dator a ține în cancelaria sa măsuri cu marca țerii, și fie-care gospodar a înființa măsuri potrivite cu cele ale județului.

§ 266. Județul ocolial și colonial va avea privighere ca să nu urmeze nicăierea mârșevii, bătălii și alte necuviințe.

§ 267. Județul colonial va avea îngrijire ca la fie-care gospodar să fie tot-deauna bine îngrijite și curățite: casa, ograda, grajdul, porțile și alte poșii, iar în timpul ernei să se ocupe gospodarul cu meremetisirea lor.

§ 268. Ocolașii sunt îndatoriți a îndemna pe coloniștii ca, după modelul ce există la locurile de unde au venit ei, să-și facă casele lor, și să fie aranjate în rînd după plan, ca la întîmplare de foc să poată fi mai lesne apărute. Inșă fără învoirea dregătoriei locale nimeni n'are voie să-și zidescă de la sine o casă nouă.

§ 269. Fie-care colonie este datoră a avea, pentru apărarea întîmplării de foc și de prădăciune, înadînși ușieri, împărțiți pe la mai multe locuri, după mărimea satului, în mijlocul căruia se va înființa, în lipsă de biserică, un clopot sau o scîndură de fier, spre a se da cuvenitul semn pentru asemenea catastrofă, la care semn toți locuitorii vîrstnicii sunt datorî a alerga spre a da cuvenitul ajutor, pentru care întîmplare se va însemna fie-care locuitor cu ce anume unelte are să se înfățișeze pentru stingerea focului.

§ 270. Pe lângă aceste, trebuie ca în ograda fie-căruia locuitor să se aștepte tot-deauna apă de rezervă, iar colonia să aibă la un loc deosebit vre-o căte-va băngi, furci, boloboce, și, pentru adusul apei, după rînd, căte doi cai, cari vor sta tot-deauna gata.

§ 271. Fiind-că focul nu se cauzează numai de nebagare de sémă, ci și de o întîmplare negândită, de care se produce sătenilor covîrșită dărimare, de aceea trebuie ca, după conglăsuirea tuturor locuitorilor, să se înființeze o cassă ajutătoare pentru nenorociții ce au pățimit de foc, căroră vor ajuta, dacă nu cu bani, măcar cu munca sau alte închipuiri; iar ajutarea ce va urma prin a lor mijlocire va rămîne în dispozițiunea lor.

§ 272. Județul colonial trebuie să privigheze ca sobele în case să fie făcute cu ogécuri și cuhnia să nu fie în tindă,

ci osebit, care, pentru siguranța de foc, va fi zidită și lipită bine, precum și ogécurile să fie în fie-care săptămână bine curățite, pentru care vor avé ușierii cea mai de aproape privighere. Iar membrii județului vor avé privighere spre îndeplinirea acestei măsurii, poruncind ușierilor în fie-care lună ca să se încredințeze despre curățenia ogécurilor.

§ 273. Pentru siguranța de foc, trebuie, ca cămăruța cu cuptor să se facă, cât se pôte, la mai depărtat loc de casă.

§ 274. Nimeni n'are voie să umble nóptea pe lângă casă sau pe uliță cu foc sau cu luminare aprinsă fără fanar, precum și cu lulelele aprinse.

§ 275. Județul este îndatorit a avé privighere ca în colonie să nu se afle necurătenii pe uliță, iar pentru apărarea de furtună, vînt și foc, să se poruncască ca pe uliță să se pue pe împrejurul ogrădilor și ariilor feluriți copaci.

§ 276. Județele coloniale sunt datóre a avé privighere ca semnele de hotar să nu fie stricate, iar stîlpii ce au putredit, sau movilele ce s'ar risipi, să însciințeze numai decît pe ocolaș, după a căruia poruncă este dator a le îndreptă.

Despre umblarea și strămutarea coloniștilor înăuntrul țerii.

§ 277. Coloniștii, avënd trebuință a merge la vre-un sat, oraș ținutal sau politie, pentru vîndarea productelor sau în de obște pentru trebuințele lor, vor căpătă bilete de la ocolaș.

§ 278. Acei cari vor avé trebuință a călători la locuri depărtate pentru mai îndelungat timp, sau măcar la cele mai apropiate sate, însă pentru ore-care trébă și pe termen scurt, primind de la județul colonial mărturie, cu întărirea ocolășiei, că pentru călătoria lor nu există nici o împedicare, și că nici agricultura, nici tamazlicurile lor, nu vor fi supuse vre-unei stricăciuni, vor căpătă blanchete de la dregătoria colonială, avënd drept a cere asemenea blanchete și de la isprăvnicie.

§. 279. Coloniștii după întórcerea lor la forul locuinței sunt datorii a înapoia dregătoriei lor blanchetele ce căpătase.

Despre trecerea coloniștilor peste hotar.

§ 280. Coloniștii, la întimplarea ducerii lor din țară, sunt datorî, după mijlocirea dregătoriei lor, să-și scóte paspórtpe pe la instanță, care, pe slobodî, pe temeiul legilor despre paspórtpe, sunt datorî a-i înzestră cu asemenea paspórtpe.

§ 281. Pasporturile pentru trecere peste hotar nu se vor slobodî colonistului mai înainte pînă ce nu va plăti tot odată la haznă darea pe trei ani de dîle și tóte datoriiile ce va fi avênd, cuprindêndu-se neapêrat în acêsta și baniî pentru hrană ce s'aû slobodit lui din dîua venirii lui la graniță pînă la așezarea lui.

§ 282. La întimplare când un colonist, care stăpănesce pămînturile pe cari le-a cástigat prin însași a lui cumpêratură, ar dorî ca să se strămute cu totul din țară, atunci este el dator, înaintea pornirii sale, să se considereze cu praviile ce s'aû hotărit pentru acêsta.

Despre strămutarea coloniștilor.

§ 283. Strămutarea coloniștilor de la un loc la altul nu va puté urmă amintrelea, decăt numai după incuviințarea Departamentului de Finanțe.

Despre răspunderi și ștrafurî.

§. 284. Baniî de pe ștraf se vor adună în venitul obștesc și se vor însemnă împreună cu alte adunături bănesci în condica șfăruiță, cu anume arătare pentru ce și cine s'aû ștrăfuit, cât și de la cine s'a primit, și pe ce s'a întrebuintat.

§ 285. Fiind-că nu-i cu puțință spre a se socoti tóte pricinile și crimele, de aceea se poruncesce ca, dacă unul va causă o faptă despre care nu se citéză în articolele mai jos arătate, apoi să se dea de șcire despre o asemenea faptă înaltei ocărnuiri, de la care va urmă cuvenita deslegare, iar de la sine să nu se ștrăfuiască nimenî, saû să se ieă vre-o globire bănescă; însă ca să se ștrăfuiască unul cu munca, apoi acêsta va puté urmă numai după numêrul mai

mare al voturilor, iar nu pe mai îndelungat timp decât pe șapte zile, despre care se va raportă dregătoriei locale.

Despre răspunderea pentru neascultarea poruncilor.

§ 286. Pentru neurmarea ordinului spre a veni la adunare, se va împlini ștraf câte 15 kopeici; iar pentru împotrivire sau strigare în contra acestei hotărâri, de patru ori mai mult.

§ 287. Dacă un colonist n'ar ascultă și nu s'ar supune ocârmuirii statornicite și, după toate povățuirile și pedepsele polițienesci, nu s'ar îndrăptă, apoi pe unul ca acela să se trimită peste hotar, luând de la el datoria ce se cuvine fiscului.

*Despre răspundere pentru călcarea legilor civile și
despre răspundere pentru atacuri.*

§ 288. Dacă coloniștii n'ar ascultă și ar insulta pe județele ocoliale și coloniale, pe membrii și seriitorii lor, atunci vor plăti ștraf ocolașului 30 kopeici, iar celorlalți câte 15 kopeici argint.

§ 289. Iar dacă unul va cuteză a pune mâna, apoi de la unul ca acela să se ieă întreit plata ștrafului, punându-l și în gros, sau că se va întrebuința la munca publică.

§ 290. Pentru un ponos fals asupra unui ocolaș sau vornicel, fie-care va suferi de la cârmuire pedépsa unui ponegritor.

Despre răspundere pentru călcarea dreptului pe avere.

§ 291. Dacă unul va semăna pământul străin, atunci se va da pânea semănată aceluia al căruia este pământul, luându-se de la el deciuiala în venitul obștesc, iar dacă pământul a fost sterp și proprietarul lui n'a avut închipuire a-l ară, prin urmare nici nu s'a causat lui vre-o păgubire, atunci trebuie să se împlinescă numai pentru cutezare în venitul obștesc pentru fie-care desetină câte $3\frac{1}{2}$ copeici argint și tot atâta să se ieă pentru proprietarul aceluia pământ. Iar dacă unul la asemenea împrejurări a arat țelina, atunci să

nu se dea proprietarului nimica, fiind-că prelucrarea pământului are să slujească spre folosul proprietarului pentru mai îndelungat timp.

§ 292. Dacă unul, la orî a cui moşie, cu toate îmbunătăţirile ei, fie lângă însuşi a lui locuinţă, sau a altuia, ar pune hermeiū sau alte fructe, şi ar strică mreţile pentru sîlbătăciuni şi paseri, atunci să plătescă stricăciunea şi paguba cât s'ar cuveni jăluitorului după preţuire; şi fără acesta să plătescă ştraf în venitul obştesc câte $4\frac{1}{2}$ kopeici argint.

§ 293. Dacă vre-unul va opri un cal străin şi l'ar ţine mai mult decît două zile, fără a da de scire judeţului colonial, măcar de nu l'ar fi întrebuinţat la vre-o muncă, va fi dator a plăti proprietarului câte $7\frac{1}{2}$ kopeici argint pe fie-care zi, iar dacă în timpul opririi calul s'ar strică, despre care s'ar dovedi, atunci să se plătescă proprietarului preţul, conform articolului de mai sus.

§ 294. Dacă ar omori cine-va o vacă, sau un alt dobitoc, sau o pasere, atunci să se ieă de la un aşă, spre îndestularea păgubaşului, plata după preţuire, pedepsindu-l tot odată şi cu punerea în gros pe pâne şi apă, pentru omorîrea unui cal şi vacă câte patru zile, iar pentru un dobitoc mic pe jumătate, adecă două zile; pentru pasere şi căne însă, nu va urmă asemenea pedepsă.

§ 295. Iar dacă vre-unul ar ucide sau ar vătămă pe un dobitoc din întimplare, fără voinţă, despre care s'ar dovedi, atunci să se ieă plata pentru vita ucisă numai două treimi după preţuire, fără a-l supune ştrafului, îndatorîndu-l însă ca să tămăduiască pe dobitoc, iar dacă nu l'ar tămădui, atunci să fie silit a urmă precum s'a dis despre cele omorîte.

§ 296. Dacă vre-unul ar luă cu de-asila de la un om pe un dobitoc, pasere, sau alt lucru, măcar să urmeze acesta sub cuvînt pentru datorie, atunci unul ca acela să fie îndatorit a înapoiă lucrul luat, iar despre acela care a luat ca un desbrăcător se va raporta dregătoriei.

§ 297. Dacă vre-unul, cu nepăsare pentru cele mai sus prescrise ştrafuirî şi răspunderî, de la cutezare nu s'ar moderă, atunci trebuie unul ca acela să fie trimis sub pază şi cu raport despre vinovăţia lui la dregătorie, spre a se urmă cu el după lege.

*Despre răspundere pentru neurmarea plății de dări și a
beilicurilor.*

§ 298. Rămășițuri de dări precum și de străfuiră în bani se vor împlini pe temeiul așezămintului ce există pentru locuitorii birnicii a proprietarilor.

§ 299. Dacă vre-unul nu va aduce la terminul hotărit darea cuvenită pentru ținerea preoților, atunci să se ieă de la unul așa, pentru întâiași dată câte 10 kopeicii argint, pentru a doua oră 15 kopeicii argint, iar pentru neurmărire în a treilea rând să fie întrebuințat la munca publică până atunci până ce nu va plăti, însciințând și pe dregătorie cu lămurire despre starea lui și despre casul neurmării sale.

§ 300. Dacă un colonist s'ar împotrivi spre a merge cu plicurile ce se trimit de către cârmuire în timp când a venit rindul lui, atunci se va întrebuința el la munca publică trei zile, dator fiind a împlini și rindul de două ori.

*Despre răspundere pentru călcarea legilor ce există pentru
ținerea bunei orîndueli.*

§ 301. Dacă un colonist n'ar urmă lucrarea pămîntului cu sîrguință și s'ar dovedi că fără pricină binecuvîntată el n'a semănat atîta cât se cuvine, atunci să se ieă de la el pentru întâiași dată, în folosul venitului obștesc, pentru fiecare neșemănată cetvertă, câte 30 kopeicii argint, iar pentru a doua oră dregătoria locală îl va trimite la arest de pocăință pe un îndelungat timp, pe cât s'ar găsi de cuvință; și dacă nici după aceea nu s'ar îndreptă și n'ar lucra pămîntul său așa precum se cuvine, sau în de obște n'ar îndeplini datoriile unui sătén, atunci, luând înderăt de la dînsul pămîntul, ograda, uneltele plugăriei și vitele, se va împlini din pojijie ce va fi avînd, după prețuire, o așa sumă, care ar pute acoperi datoria ce se cuvine fiscului de la el.

§ 302. Dacă un colonist ar tăia lemne în pădure afară de acea bucată ce i s'a dat pentru un hotărit termin, atunci să se ieă de la el, în folosul venitului obștesc, ștraf în bani îndoit mai mult decăt a tăiat; iar dacă din întîmplare n'ar avé atîta ca să răspundă acești bani, atunci să fie între-

buintat la munca publică până atunci până ce va câștiga prin muncă prețul acela.

§ 303. Dacă un colonist înadins său din lenevie ar strică, ar scôte, său prin alt chip ar desființa butucii de vie în grădina sa, său ar lăsa vite spre a o strică, atunci, dovedit fiind, să fie supus, după judecata și hotărîrea adunării obștesci, trucesci pedepse.

Despre răspunderea pentru călcarea legii bisericesci.

§ 304. Dacă fără cas binecuvîntat s'ar retrage numai de lenevie său de nevoie de urmarea datoriei creștinesci, precum: a nu se duce sărbătorile și duminicile la biserică și a nu primi sfintele taine din pricina nevredniciei sale, atunci trebuie să fie înfricoșat pentru întâia și a doua neurmărire; iar după aceea să se ia globire câte trei kopeici argint, care globire, dacă ar urma de trei ori într'un an și vinovatul nu va veni la cunoscință, nu numai că se va lua globire de două ori mai mult pe fie-care dată, dar încă va urma spre pedepsa vinovatului și munca publică pe o zi întreagă.

Despre răspundere pentru călcarea legilor morale.

§ 305. Fie-care intrigă între locuitori, gâlcevi parțiale și clevetiri trebuie să fie precurmăte de către județul colonial, cercând întâiu prin remustrări și dojeni, după aceea prin întrebuintarea la muncă publice și, dacă va urma asemenea necuviință adese-ori, atunci de la pricinuitorul intrigii să se ia pe fie-care dată câte 7 $\frac{1}{2}$ kopeici argint.

§ 306. Dacă un breslaș n'ar ascultă pe județul său, atunci trebuie ca, pedepsindu-l cu munca ce i se va da, să fie silit a îndeplini porunca ce i s'a dat, iar dacă și după aceea nu va fi următor, atunci să se ia de la el, în folosul venitului obștesc, câte 50 kopeici argint pe fie-care dată.

§ 307. Județele ocoliale și coloniale sunt datore a sili pe îndărătnici, leneși și pe bețivi, prin globire și închidere pe pâne și apă, spre a se ocupa neprecurmat cu lucrarea pământului și ținerea gospodăriei în bună rînduială; iar spre înaintarea muncii ce s'a dat lor să fie rînduit câte un zăpiciu.

§ 308. Dacă vre-unul, după mai multe globiri și îndemnuri, va rămâne nedesrădăcinat de purtări rele, apoi pe unul așa se va trimite de județ la dregătorie cu prescrierea împrejurărilor neascultării sale.

§ 309. Pentru coloniștii cu purtări rele se hotărăsc următoarele măsuri: 1. Dacă un colonist, după toate măsurile ce s'aŭ luat pentru oprirea sa de necuviințe, ar rămâne neîndreptat, atunci obștea are drept a încheia hotărîrea comunității pentru depărtarea lui cu totul de la colonie. Această hotărîre se va socoti numai atunci legiuită, dacă vor lua parte cel puțin două sau trei familii din cele mai vechi care viețuiesc în colonie; această hotărîre, după ce se va lua în cuvenita observare de dregătoria colonială, se va întări definitiv de către ea; 2. Fetele depărtate pe temeiul citatului act se vor trădă dispozițiunii ocărnuirilor civile, care vor urma cu ele după legile ce sunt hotărîte pentru stăvilarea și precurmarea faptelor rele; 3. Familiei isgonitului se dă voie a se duce cu el, dacă va arăta dorință; obștea însă nici odată n'are drept a încheia hotărîre pentru depărtarea a unuia din mădulările ei pentru personală rea purtare cu familia.

Despre răspundere pentru stricăciunea și împușinarea avutului.

§ 310. Să se ieă globire întâia dată pentru neținerea heiurilor în bună orînduială 6 kopeici argint, și dacă s'ar porunci de către județul colonial unei fete de a doua oră și ea nu va îndeplini porunca, atunci să se ieă 30 kopeici argint; iar dacă nici după aceea nu va urmă ascultare, atunci să fie supus pedepsei trupești, care va fi hotărîită și pusă în lucrare de către ocolășie, după încuviințarea dregătoriei.

§ 311. Dacă unul din gospodari nu s'ar înfățișă la întimplare de foc cu uneltele hotărîte pentru el, atunci să se ieă la un asemenea globire în bani 30 kopeici argint.

§ 312. Dacă va umblă cine-va noaptea pe uliță sau prin ogradă cu foc, sau cu luminare aprinsă fără fanar, sau cu lulele aprinse, atunci să se ieă de la așa unul pe fie-care dată câte 7 $\frac{1}{2}$ kopeici argint.

§ 313. Dacă vre-unul din locuitorii ar strică inadins sem-

nele de hotar, atunci să se dea de scire ocărmuirii, spre a-i face înfrinare potrivit legilor ce există pentru o așa urmare.

Despre răspundere pentru neîncunoscințarea călătoriei coloniștilor la drum depărtat și pentru neîntorcerea lor la termin.

§ 314. Cu coloniștii, ce se depărtază fără veste și fără bilete legiuite și cari nu se întorc la terminul pus în pasporțe, să se urmeze cu ei după legea ce există pentru vagabonđi.

Despre întrebuințarea coloniștilor la muncile publice.

§ 315. Dacă, după hotărîrea ocolășiei, un colonist va fi osîndit la ștraf în banî și nu e în stare a plăti, atunci să fie întrebuințat la muncă publică un timp atât de îndelungat, în cât ar pute cástiga un salahor acești banî.

§ 316. Muncî publice se pot cuprinde în dregerea podurilor și a drumurilor, în săparea șanțurilor, în punerea, curățirea, păstrarea pădurilor și a copacilor de aguđi, dregerea finețelor și altele trebuitoare întrebuințării coloniilor.

§ 317. Așa, precum se pôte întîmplă că osînditul va fi absent în timpul în care ar trebui ca să fie întrebuințat la munca publică, de aceea ocolășia va însemnă, cu congelă-suirea a mai multor gospodari înțelepți, la începutul fiecărui an, asemenea muncă, a căreia întrebuințare ar pute sluji tot odată atât spre pedépsa vinovatului, cât și spre folosul obștesc.

§ 318. Dacă vinovatul s'a pedepsit odată saú de multe ori cu întrebuințarea la muncă publică și, după toate aceste, nu s'a îndreptat și a picat iarăși în categorie, atunci să fie întrebuințat, după mărimea faptei sale, totă vreme hotărîtă, la muncă publică în obeđi saú butuc, și, după ce va mîntui lucrul, să fie pus peste nópte în gros, care trebuie să fie construit împreună cu înființarea obeđilor și a butucilor și altele din banii ștrafului; nefiind însă de ajuns, se va lua și din venitul obștesc.

§ 319. Dacă vre-unul din gospodari ar pică pentru faptele sub pedépsă parțială la munca publică, de la care s'ar pute caua împedicarea înaintării lucrării de pămînt, saú

iarăși, dacă atunci nu se va întâmpla la colonie nici o muncă spre folosul ei, atunci trebuie ca ocolășia, cu în de obște încuviințarea mai multor gospodari înțelepți, să hotărască, după mărimea vinovăției, pedepsa trupescă, luând însă bine aminte ca ea să nu se prefacă în osîndă de moarte, ci să slujească numai spre înfricoșare, rușine și hulă; însă asemenea hotărîre să nu fie pusă în lucrare, până ce nu va urma de la cărmuire cuvenita deslegare.

Jurisdicțiunea și procese între coloniști.

§ 320. Judecata și împăcările în pricinile mici între coloniști, gâlcevile și pretențiunile între ei atîrnă de la județul colonial.

§ 321. Dacă județul ocolial sau colonial ar hotărî o pricină nu cu drept, și urmarea acésta s'ar descoperi după jalba înfățișată, atunci va fi străfuit unul ca acela îndoit decât acela care s'a învinovățit; iar dacă s'ar causa de la hotărîrea nelegiuită o pagubă învinovățitului, atunci va fi dator ca pe lângă ștraf să îndestuleze și pe păgubașul.

§ 322. Gâlcevile și pretențiunile, cari nu s'a precumtat prin împăcări la județul colonial, trebuie să fie trădate ocolășiei.

§ 323. A treia instanță judecătorească alcătuesce dregătoria colonială și după aceea Departamentul de Finanțe.

§ 324. La aceeași instanță se vor cercetă pricinile despre obișduiri făcute fețelor duhovnicesci de către poporenî, precum și poporenii vor ave drept a se jălui la acésta instanță asupra preoților, dacă nu vor fi mulțumiți cu ei.

§ 325. Coloniștii vor alege pentru presidiuire la căutarea pricinilor de judecată și de procesuri între coloniști, ce vor urma în dregătoria colonială, doi deputați din partea coloniilor, cari pot să aibă votul lor numai în pricinile mai sus citate, neamestecându-se în trebile ocărnuirii. Modul alegerii și timpul aflării acestor deputați se vor hotărî de către Departamentul de Finanțe și se vor întări de el.

§ 326. Procesurile ce vor urma între coloniști au să fie hotărîte de către Departamentul de Finanțe.

Jurisdicțiunea și procesele coloniștilor cu cei-lalți locuitori.

§ 327. Procesele ce vor urmă între coloniști cu cei-lalți locuitori au să fie căutate în obicnuitele instanțe judecătorești, la cari, pentru unita căutare a acestor procese, se va rîndui din partea dregătoriei coloniale un deputat.

§ 328. Dacă în colonii n'ar puté să păsescă dregătorul în vre-un cas de serviciu neapărat, apoi se va rîndui un alt ampoi, care va fi cinstit și cu capacitate, pentru care sfirșit va căpétă instrucțiunile trebuitoare în acésta.

§ 329. Dacă un proces ar intră după rînd său după apelațiune în mai înalte instanțe judecătorești, atunci din partea Ministeriului de Finanțe se va comandă pe directorul său pe șeful secției coloniale, iar dacă o asemenea instanță nu va există la locul unde se află Ministeriul de Finanțe, atunci se va comandă de către el pe cine va găsi de cuvîntă la acea instanță.

Jurisdicțiunea și procesele pentru fapte polițienesci.

§ 330. Judecata pentru faptele mai jos arătate nu atárnă de la județele ocoliale și coloniale, precum pentru nevrédnicie, luarea lucrului străin cu de-a sila, furtisaguri, bătaie cruntă și atacuri ce au suferit județele ocoliale și coloniale, mai cu sémă bătaie și alte obișduiri. Fetele cari au picat în categorie pentru asemenea fapte se vor trimete, pe lângă raport cu de-amănuntul prescrierea faptelor, la dregătoria colonială; acésta, la casuri neprevédute, va însciință prin raport pe Ministeriul de Finanțe, cuprîndător tuturor împrejurărilor, așteptând deslegarea sa.

§ 331. Judecata pentru crime va urmă cu cea mai mare luare aminte și cu cea mai strictă băgare de sémă. Dacă va causă o față fapta criminală înadins, de la care s'ar causă óreși-care rău și pagubă satului, său și aprópelui său, atunci se va pedepsi o așa față mai aspru decât aceea care ar causă o crimă fără voință, nepricinuind nimérui nici un rău și pe lângă acésta nu s'a aflat nici odată în vre-o categorie; de aceea dar trebuie ca cel al doilea să fie împotriva celui întâi cu trei părți său pe jumătate mai puțin pedepsit;

pentru care se vor și trădă asemenea pricinii instanțelor judecătorești.

Jurisdicțiunea și cercetarea pricinilor criminalicesci.

§ 332. Cu pricinile criminalicesci ale coloniștilor se vor ocupa în de obște instanțele judecătorești.

§ 333. Dacă s'ar întâmpla o faptă criminalicescă, atunci trebuie ca numai decât și fără cea mai mică întârziere să se dea de scire ocârmuirii sale priveghetorului, pe lângă care înscuințare să se trimită sub pază și pe însuși acusatul, care, prin dregătorie, se va transporta la tribunalul districtului.

§ 334. Pentru judecata și hotărîrea faptelor criminalicesci, ce vor urma pentru coloniști, dregătoria colonială va rîndui din partea ei pe un deputat la judecătorie și la tribunalul criminal.

§ 335. La întîmplare când unul dintre acești emigrați, ce stăpînesc pămînt de proprietate, ar dori să se strămute cu totul din țară, atunci este dator, la ducerea sa, ca pămîntul ce l'a cumpărat să-l vîndă altui viețuitor din Moldova; la din contra se va lua de haznă fără bani.

§ 336. Acest drept nu se întinde numai peste cei întâi câștigători de pămînturi, ci și peste toți urmașii lor, dacă la întîmplare ei ar dori ca să se strămute din Moldova.

--

Instrucțiune

pentru datoriile pricazurilor de sate, cu arătarea orînduiei după care trebuie să ocârmuiască și, priveghînd asupra locuitorilor din ale lor sate, ce trebuie de la dinșii să cêră, împreună cu acesta să orînduiască pentru locuitori pravile: în ce chip să se pörte și ce să se facă spre a ajunge la buna așezare și liniștită vieță.

Prea milostivul Domn Impăratul nostru Alexandru Pavlovici, dându-vă vouă îmbelșugate și roditore pămînturi și dăruindu-vă privilegiile coloniștilor, mai deosebite de ale altora și cu mai mari pronomii, după ce va voi întru mulțumire să vă bine așezați atât în satele și în gospodă-

riile vóstre, cât și mai virtos întru orînduêla vieții și întru faptele vóstre. Voi ați primit tóte ce ați dorit; drept aceea datoria vóstră acum întru aceea mai ales razemă, ea mulțămînd de-apururea prea înduratelui Dumnezeu și marelui Împărat, să vă nevoiți, cât se va puté, a desrădăcina dintre voi tot rēul și să vă plecați fără de împotrivire a primi acea orînduială, care acum se cere de la voi, ca luându-o aminte, să puteți spre tot-deauna a întemeia între voi unire și pace, atât între obștime, cât și între familiile vóstre; și abătându-vé la tóte cele bune, nu numai prin cuvinte și prin fapte, ci să vă arătați pre sine-vé vredniciei de mîilele împărătesci.

Dar fiind-că mulți dintre voi nu știu încă cea adevărată cale spre a ajunge la buna așezare și aceea orînduêlă care trebuesce să se afle între voi, apoi spre povățuirea pricazului de sat, și deosebit a fie-căruia din coloniști ce au trecut de peste Dunăre, prin acésta se lămuresc tóte prăvilele.

Datoriile sătenilor, ca a unor creștini, către biserica dumnezească.

§ 1.

Pentru a se supune așezărilor bisericii.

Cea mai întâi datorie a creștinului din fie-care tagmă și stare, întru care pronia lui Dumnezeu îl așeză, este a se plecă și a se supune legii, dogmelor și orînduvelilor bisericii și învățăturii ei ca uneltei sfîntului duh.

Drept aceea creștinul și tot omul bun și cinstit este dator, mai întâi, a merge în zilele sărbătorilor la biserică, unde, fie-care lăsându-și tóte cugetările și lucrările, trebuie cu osîrdie să se róge lui Dumnezeu și întru rugăciuni să ieă aminte la slujba lui Dumnezeu, la învățătura evangheliei și la povățuirile preotului, nelăsându-și voia alt ceva a cugetă, știind că se află înaintea feței Împăratului Împărăților A-tot-puternicului Dumnezeu, care la toți grădesce: «Privigheti și vă rugați», așa dar toți trebuie să se róge, pentru că rugăciunea este ceea către prea înalta fericire și adevăratul chip spre a câștiga tóte bunătățile; printr'însa cel

prea înalt va binecuvînta familiile vîstre cu norocire, pace și iubire, cu mîngîierea copiilor și cu prisosirea câmpiilor vîstre.

§ 2.

Pentru a împlini trebile creștinesci.

Mîntuitorul nostru Isus Christos a așezat în biserica sa tainele pocăinței și ale împărtășirii, ca două izvoare întru săvîrșirea împlinirii darului lui Dumnezeu; drept aceea fiecare, măcar odată în an, negreșit, trebuie să-și curețe cugetul său prin mărturisire și, după învrednicirea preotului, să se împărtășească cu sfințele taine.

§ 3.

Pentru purtarea de grijă a bisericii.

Voî, ca nisce creștinii osirduiți credinței, trebuie să vă îngrijiți pentru biserica poporului vostru, ca să o aveți întru podobă vrednică de locașul Domnului, și zidirea acésta să o păziți în ispravă, tocmindu-o. Mai cu cuviință este ca fiecare dintre voi din prisoséla sa să jertfască la acésta, decât să îndestuleze poftete trupesci, cari omîră sufletul.

Vibornii satului, împreună cu starostii, sunt datorî a priveghia asupra sătenilor sîi, ca de la aceste datorî neapărat trebuincioase pentru binele fie-căruia, ce s'a arătat întru aceste trei puncte de la început, nimenî să nu se abată; iar de se vor afla nesîrguitorî spre acésta, atunci prin mijlocirea preotului se cade a-l învăța pe unî ca aceia; iar de nu vor ajuta nici învățăturile, atunci să însciințeze pentru dînșîi stăpînirea, și unî ca aceștia vor fi globiți, spre pildă.

Pentru pravilele alărnătore de buna orînduială a sătenilor.

§ 4.

Pentru de a cinși preoții.

Pe preoți, ca pe slujitorii pristolului lui Dumnezeu, se cade a-i cinși și nici decum nimenî să nu-l asuprască, cu

cât mai virtos să nu-l obișduiască ; cei ce vor greși întru acesta nu vor rămâne nepedepsiți.

§ 5.

Pentru a se supune părinților și a nu se despărți familiile.

Fiii către părinți se cade să fie întru deplină supunere și să viețuiască într-o familie, precum și înșiși frații buni, și nici sub un fel să nu se despărțescă, neavând spre aceea osebită îndemnătoare pricină ; încă și la o așa întimplare, mai întâi să se cêră hotărîre de la mai înalta stăpânire ce s'a rînduit asupra ocârmuirii tuturor satelor celor ce au venit de peste Dunăre, adecă de la purtătorul de grijă saū de la cantor.

§ 6.

Pentru a avé la cinste pe cei bătrâni ómeni.

Pe bătrânii și pe cei ce petrec vieța fără de prihană și cinstită, se cade a-i avé la cinste, nefîndrăsnind pe unii ca aceștia a-i obișdui atît prin cuvinte, cu cât mai virtos prin vre-o faptă, însă a ascultă și a urmă sfătuirilor acelor mai înțelepți dintre dinșii.

§ 7.

Pentru a se păzi unirea întru obștimea satului.

Tótă obștimea satului să fie întru unire și prieteșug, si-lindu-se ca tot-deauna și la tótă întimplarea fie-care să aibă în tótă obștimea o uniune de suflet, nici cu un fel nedespărțindu-se întru deosebite împărecheri ; pentru că fie-care așa sat, unde se află împărecheri, nici odată nu pôte să ajungă la vre-o bună așezare, liniște și pace, decî se va despărți în părți, va perde glasul și credința întru adunarea de obște cu alte sate. La acesta deosebit are să ieă aminte pricazul de sat ; iar pe cei ce se vor despărți, sub orî-ce chip ar fi, să-i înfățișeze la stăpânire, ca pe nisce turburători liniștirii cei din lăuntru, orînduelei și bunei așezări.

Pentru alegerea starșinilor de sat și pentru datoriile sătenilor către dînșii.

§ 8.

Pentru starșinii de sat și pentru datoriile sătenilor către dînșii.

Vouă vi se lasă după legiuiri voia a vă alege nacealnici de sate, un viborn și doi starosti, însciintându-vă ca alegerea acésta să o faceți din cei mai cinstiți și înțelepți ómenii, cari vor fi mai aleși intru gospodărie și mai virtos cari vor sci toate trebile și așezările gospodăriei, precum a ară, a griji vitele și a răsădi grădini și alte orînduelli, ca să pótă ei pe cel neînțelegător să-l povățuiască prin bun sfat și să-l învețe aceea ce unii ca aceiași nu vor sci, fiindcă, la acea vreme când vor prinde ei aceste locuri, se vor socoti vouă stăpânitori de sat. Iar fiindcă ei de voi acum s'aũ ales, drept aceea voi sunteți datorii dimpreună cu acésta, socotindu-ı pe ei stăpânii locului său, a avé către dînșii și căduta cinstire, neîndrăsnind nici cum a-ı defăimă și a-ı obijdui cu vre-un chin. Poruncile stăpânirii, cari ei vor arătă vouă, îndatoriți sunteți a le împlini întocmai, fără întârziere și împotrivire. Sfaturile și poruncile ale lor, ce vor da spre folosul vostru și buna așezarea vóstră, așijderea și în pricina orînduelliilor gospodăriei, să le primiți ca ale mai marilor și să le urmați fără zățienire.

Iar cei ce nu vor ascultă și nu se vor supune deosebit pentru aceea vor fi cu asprime pedepsiți.

Pentru pricazul de sat și pentru datoriile lui.

§ 9.

Pentru alcătuirea pricazului de sat și datoriile lui.

Acești aleși (viborni) și starosti, împreună cu logofétul, pe care fie-care sat trebuie să-l aibă prin páimélă, alcătuid pricazul de sat, adecă Nacialstva satului, cuprind în sine și judecătoria satului.

Vibornul este cel mai mare, după dînsul starosti, iar logofétul satului este numai împlinitorul trebilor ce se vor

lucra după punerea la cale a celor aleși, iar pentru păzirea rînduelii așezate și pentru înlesnirea întocmai a poruncilor stăpînirii, el răspunde ca un cărturar; ei sunt îndatoriți a ascultă toate delele și pricinile, sfeșile ce vor urmă între locuitori a le cercetă și după măsura dreptății a le hotări, și a-i împacă prin învoiri de bună voie, orînduind celor obișduiți răsplătire despre cel vinovați, sau hotărînd pedepse și globiri, cari vor urmă de către pricaz prin unirea obștei. Iar pentru pricinile și urmările cele mai mari, au să înscințeze pe starșinul, iar el, de va hotări singur după instrucția ce i s'a dat, nu va puté să arate la popocitelstvo.

§ 10.

Pentru vremile adunării pricazului de sat spre cercetarea pricinilor.

Pricazul de sat, adecă vibornii cu starostii și cu logofetul satului, sunt datorî a se adună în totă săptămîna câte de două ori, anume Mercuria și Sămbătă de dimineță, până la vremea de masă, într'o deosebită casă, care prin obșteasca cheltuială a satului se cade să fie zidită în mijlocul satului, și aici să cerceteze toate pricinile ce se întîmplă între locuitori.

Pentru cercetarea pricinilor dintre săteni și pentru opréla de a nu face voia lor.

§ 11.

Pentru cercetarea pricinilor de către pricazul satului.

Drept aceea fie-cine din locuitori ce va avé o pricină să vie la însemnatele zile la casa judecății, și aici să-și arate pricina, să se jăluiască, sau să-și cêră pasport, mărturie și alte asemenea trebî. Trebuie mai întîi să înfățișeze la pricazul de sat și pricinile vrednice de luare aminte, pe cari pricazul de sat, măcar de nu ar și puté a le hotări. Pricazul de sat, la acéstă de pe urmă întîmplare, ascultând pricina, este dator ca întru acel cês să cerceteze pe loc toate împrejurările pricinei și, de se va găsi cu adevérat mare, atunci, scriind totă pricina cu de-amănuntul și lămurit pe lângă a sa înființare, are să o înfățișeze către starșinul.

§ 12.

Pentru ca sătenii cu pricinile și jalbele lor să meargă prin mijlocirea pricazului, iar de nu, se vor băga în sîmă de către Nacialstvo.

Drept aceea fie-care prin acésta se însciințéază că ori-cine din sătenii, nefind mai întăiū pentru vre-o pricină la judecata pricazului de dat, nu pôte să vie spre a se judecă la mai mare Nacialstvo; pentru aceea, tôte de acest fel pricinii saū jalbe unul asupra altuia, saū asupra locuitorilor megieși, saū și din alte care-va sate, nu vor fi primite în lucrare, de nu vor merge după a sa orînduială prin Nacialstvo satelor și prin ale lor însciințări. Unele ca aceste se vor întôrce înapoi ca nisce netrebnice.

§ 13.

Pentru adunarea pricazului măcar și fără de vreme la niscaț-va mari întîmplări.

Însă de se vor întîmplă ôreși-carî neobičnuite mari pricinii în sat, atunci pricazul trebuie să se adune și afară de rînd și în alte zile, adecă tot-deauna când se va întîmplă ceva mai deosebit, și să cerceteze împrejurările întîmplării pe loc, neschimbând după aceea zilele cele orînduite (Merceura și Sămbăta) pentru adunările običnuite.

§ 14.

Pentru a se află câte un starșin în tótă ziua în pricaz.

Iar spre împlinirea cea de tot-deauna și mai în grabă a poruncilor ce se vor trimite în sat și spre pornirea cea mai fără de zăbavă arestanților ce vor trece și a celor-lalte trebî ale satului, unul din cei trei, adecă din doi starosti și un viborn, să se afle pe rînd tótă ziua nelipsit în casa judecătoriei, unde așijderea și logofătul satului nelipsit trebuie să se afle de față.

§ 15.

Pentru oprirea ca să nu facă cine va după voia sa.

Se poruncesce deosebit sătenilor a nu face fără de judecată hotărîrea voilor sale sau bătaî; iar de se va întîmplă acésta, atunci pricazul de sat este dator întru acelaşi cas a închide sub arest şi pe cel drept şi pe cel vinovat, şi îndată, şi cercetând şi pricina pe loc, şi scriind toate împrejurările, să însciinţeze pentru unîl ca aceia prin starşin pe Poneciteliū, şi pe cel ce se va găsi vinovat, după cercetarea pricazului, până la primirea hotărîrii cum adecă să se urmeze cu dînsul, să-l întrebuinţeze în totă vremea la obşteasca salahorie, fără de nici o plată pentru aceea; iar pe cel drept până la hotărîre să-l dea sub cheazăşie.

§ 16.

Pentru cercetarea pretenţiilor de obijduire.

Iar dacă óreşi-care pe cine va îl va asupra prin cuvinte sau prin faptă, dator este, nefăcîndu-şi voia sa fără judecată, a se suplică la pricazul de sat; iar acesta, cercetîndu-l, să-l impace, după cum s'a đis, prin îndestularea celui obijduit de către cel vinovat; sau de nu va puté singur săvîrşi acésta, atunci să trimită cu arătarea împrejurărilor, precum s'a pomenit, la Nacialstvo.

§ 17.

Pentru chipurile de a curmă sfedile între familii.

Pentru neînvoirile între rudeniî, pricazul de sat însciinţeză pe preotul satului, a cărui datorie este, împreună cu cei mai de frunte bătrîni, a-l sfătui şi a curmă toate pricinile de acest fel.

Pentru privigherea starșinilor de sat asupra sătenilor și asupra îndeletnicirilor celor de gospodărie.

§ 18.

Pentru chipurile privigherii asupra celor tineri.

Starșinii satului să privegheze asupra purtării celor tineri, ca să nu se alunece la urmările cele îndârjitoare și prihănite; pe unii ca aceștia să-i înfrîneze cu pedepse după obștească hotărîre și după socotința pricazului de sat; iar de nu se vor îndreptă după oreșî-carî globirî, să se însciințeze pentru unii ca acestea Nacialstvo. Să ieă aminte și de aceia ca să nu trecă peste hotarul buneî orîndueî în pricina umbletelor celor oprite cu femeile și cu fetele; și de se vor arătă unii ca aceștia, să-i înfățișeze la Nacialstvo, scriind de-amănuntul și fără de părtinire totă urmarea pricineî, și ei, după cercetarea împrejurărilor, vor primi pedepsa după hotărîrea starșinilor din sat, spre care pedepsă se vor da acei la totă asemenea întîmplare.

§ 19.

Pentru desrădăcinarea beției.

Starșinii satului să privegheze ca sătenii să nu se abată la beții și pe cel ce, de trei ori pe rînd, în scurtă vreme, se va însemnă beat, pricazul satului, dimpreună cu sătenii, îl dă în răspunderea rudelor lui, îndatorându-l pe dînsii ca să-l înfrîneze de la aceea și însciințându-l că, de nu se va pocăi și se va da la beție, va fi pedepsit. Iar de nu va ajută nici acesta, atunci să se globescă și să se pedepsescă după obștecele hotărîri de către obștea satului și pricaz; însă dacă și după acesta acesta nu se va îndreptă, atunci să-l trimită pe el la Nacialstvo și va fi pedepsit, iar mai pe urmă se va scôte și din tagma coloniștilor.

§ 20.

Pentru datoriile starșinilor de sat, a luă aminte la purtările și îndeletnicirile sătenilor.

Starșinii statului datorî sunt a luă aminte la starea și îndeletnicirile fie-căreia familii, asemenea și la așezarea du-

hului lor, și prin toate chipurile a se înscința pentru scopurile fie-căruia ; iar de se va afla la cine-va ceva rău îndatoriți sunt a-l sfătuî cum e mai bine și mai de folos, întrebuițînd prin ajutorința obștimii satului toate chipurile spre a-l plecă la acésta, adecă sfătuirile și globirile ; iar de se vor cunósce óreși-carî rele scopuri, atunci trebuie prin taină a-l priveghiă și la vreme a-l muștră intru asemenea vicleșuguri, și după aceea a-l înfățișă la Nacialstvo, ca pe nisce ómeni răi și smintitori intru adunarea ómenilor cinstiți.

§ 21.

Pentru datoriile starșinilor de sat, a luă aminte la toate îndeletnicirile sâtenilor și înmulțirea liveșilor și a pădurilor.

Starșinilor satului li se lasă voie a căută ca toți de obște locuitorii să se îndeletnicéscă fără de zăticnire intru lucrările cele de folos, precum a ară, a înmulți vitele, a răsădi liveși și vii, copaci de aguși și pădure, grădini și alte așezări de gospodărie.

Locuitorilor, după puterea acestui punct, li se orînduiesce ca negreșit în tot anul primăvara și toamna să răsădéscă de isnóvă câte vre-o câți-va copaci în liveși și împrejurul casei, așa ca fie-care gospodar negreșit să răsădéscă de isnóvă în tot anul măcar câte trei-deci de copaci în fel de fel. Și deosebit de aceea, pe locurile cele apóse, să înfigă cu cât se va puté mai mult iarăși în tot anul sălcii și plopî, carî, crescînd în prea curîndă vreme, pot să fie de mult folos, precum pentru zidiri, așa și pentru garduri.

Iar spre păzirea acestui răsadnic, satul dator este ca tot locul acesta, intru care se vor răsădi óre-care copaci, bine a-l îngădui, saŭ a-l hindicui, asemenea și cei de pe lângă case trebuie să fie apérați : ca precum cei dintâi, așa și cei de pe urmă, să nu se strice, nici să nu se frîngă și nici de vite să nu se scótă. Dar fiind-că acéastă pravilă este de obște a coloniștilor, pentru aceea trebuie să se privigheze ca întocmai să se împlinéscă, iar ori-carî nu se vor sîrgui și nu o vor împlini să se pedepséscă și să se globéscă.

Pentru a luă aminte la curățirea satelor și a caselor.

§ 22.

Pentru a păzi curățenia în sate și în case.

Se poruncesce sătenilor ca satele și casele să se păzescă curate, că numai prin acest fel pôte să se păzescă curățenia în văzduh, pe uliță și în odăi, și se păzescă cu acésta sănătatea, ce se dovedesce prin multe cercări. La acésta îndeosebit are să ieă aminte cu dinadinsul pricaz de sat, și pe cel ce îl vor găsi mai nesîrguitor spre curățenie decât cel-lalt, să se globescă prin obștësca salahorie, după hotărîrea pricazului împreună cu obștimea satului; iar dacă acésta nimica nu va ajuta, să se însciințeze pentru unîi ca aceștia stăpânirea cea mai mare.

Pentru a nu se suferi în sate rău tâlcuitorii și îndemnătorii.

§ 23.

Pentru a nu suferi rău tâlcuitorii și îndemnătorii.

Pricazul de sat cu dinadinsul are să privigheze ca nici decum să nu se afle pe la sate tâlcuitorii dimpotrivă așezămînturilor, pravilelor, sau a legiurilor; asemenea să nu se suferă nici cel ce povățuesc pe alții spre a lucra ôreși-carî nelegiuite urmări sau pricinuitoare de rău scopuri și de se vor arătă unîi ca aceștia să din cel veniți pe o vreme, sau din înșiși locuitorii satului, să însciințeze Nacionalstvo, care cu asemenea ômeni tot-deauna va urmă după totă asprimea zacónelor, ca cu nisce turburătorii de norod și stricătorii de pace și de binele omenesc. Însă dacă starșinii satului nu vor luă aminte la acésta și se vor afla sub vre-un chip în sat unîi ca aceștia, atunci ei pentru tăgăduire se vor pedepsi și se vor globi spre pilda altora.

*Pentru a curmă umbletele și depărtările fără de adevăr-
rință în scris.*

§ 24.

*Pentru a nu se da voie de a trăi pe la sate fără de adevăr-
rință înscrisă.*

Pricazul este dator a lua sémă ca, afară de cei ce se numără după isvódele fie-cărui sat, nici decum nimeni să nu trăiască pe la sate neavând deosebita poruncă, sau bilet de la Popeciteleu.

§ 25.

Pentru a nu se depărta sătenii fără de știința pricazului de sat.

Sătenii sunt dator a înștiința pe pricazul de sat pentru toate depărtările lor afară din sat, spre cari ducerii au să cêră ei de la dînsul adevăr-
rință. Acesta se înțelege pentru depărtările în scurtă vreme.

§ 26.

*Pentru luarea aminte a pricazului de sat ca sătenii fără trebuință
să nu se depărteze de la gospodăriile lor.*

Pe lângă aceea pricazul de sat este dator cu dinadisul a priveghia ca nici cum și sub nici un chip nimeni să nu se depărteze din sat, spre a se strămuta în alt loc, asemenea și de cei de isnóvă veniți a nu-i primi, măcar ori-și-cine ar fi ei, măcar să fie și bejenari, măcar de ar voi să se așeze pe lângă rudele sale, fără deosebită voie dată în scris de către Popeciteleu, că de se va întâmpla o asemenea smintelă, vor fi globiți și pedepsiți, precum și cei ce vor primi pe unii ca aceștia, așa și însuși pricazul, pentru neprivigherea și slobođirea sătenilor de a urmă împotriva prăvilor.

De la cine a luă adevărurile cele înscrise.

§ 27.

De la cine și în ce orînduială a luă adevăruri pentru depărtare.

Iar spre curmarea tuturor umbletelor celor vătămătoare se poruncesce, ca nimeni din locuitorii nici decum nicăierea să nu se depărteze fără mărturie în scris, care să li se dea lor prin acest chip. Celor ce se depărtază la puțină vreme din satul lor, la oricare sat din patru ținuturi bulgăresci, spre a vinde pâine și spre a cumpără în târgurile cele de aproape, precum Ismail și Reni, pricazul de sat are să dea pasport cu iscălitura cea de obște a starșinilor satului, adică: a vibornului, a celor doi starostii și a pisărului satului, așijderea și cu împărătească pecete din sat. Cu asemenea bilete fie-care colonist are voie de a umbla pe la toate locurile și satele coloniștilor și, cum s'a ȳis, în scurtă vreme, spre a neguțatori în târgurile Ismail și Reni, dar mai departe de dinsele nu pôte să trecă, fiind-că după legiurile la ocârmuirile străine asemenea bilete nu se vor ține în sémă, și fie-care din aceștia se va socoti ca cum nu ar avé căduta mărturie. Starșinii sunt datorii pentru pomenitele depărtări a da de la sine bilete, însă cu luare aminte, cercetând tot-deauna: ȳre cu adevărat cel ce voesce a purcede are vre-o trebuință sau ȳreșii-care alt lucru? Deci de se va descoperi că cel ce cere nu are trebuință sau pricină și vrea să mērgă numai pentru lene, ca să scape de ostenelele gospodăriei, atunci unora ca acestora să nu li se dea. Asemenea să nu se dea bilete nici celor neastâmpărați, spre a căroră liniștire nu este nădejde, așijderea și acelora cari vre-odată au fost însemnați întru vre-un scop rău. Pricazul de sat are să dea bilete numai locuitorilor din satul său, iar celor din sate străine nici decum nu pôte să dea; iar dacă va da, sau va face vre-un vicleșug, sau vre-o nelegiuință întrebuițare a puterii sale, pricazul de sat va fi cu asprime globit.

Iar pentru depărtările ce vor fi mai departe de locurile mai sus pomenite, peste ținuturile bulgăresci, pe la toate locurile din oblastia Basarabiei, biletele au să se dea de către starșinii ȳnutului, sau de către pricazuri; iar spre a le primi

cine-va, este dator fie-care locuitor mai întâi a avea de la satul său mărturie cu arătarea trebuinței sale a pricinei pentru care se pornesc și cu chezășluirea oamenilor de bună credință că se va întorce la vale și că, întâmplându-se în lipsa lui vre-o însărcinare, ei vor împlini-o.

Însă pentru mergerile cele mai pe departe decât acestea, adecă pe la guvernele Rusiei, bileturile are să dea Popecitele, cărui iarăși fie-care este dator a înfățișa mărturie cu chezășluirea sătenilor de bună nădejde și cu încredințarea starșinilor a pricazului ținutului. Iar spre a se depărta cine-va pentru oreși-care trebă neguțătorescă la o vreme peste graniță, pașporturile să ceară prin Popecitele, înfățișând la dînsul iscălituri de chezășie.

Pentru toate aceste chezășii se vor da forme, cu arătarea ce trebuie într'însele a dice și a scrie, însă să se iea aminte ca mărturiile și chezășiile să fie date fără nici o părtinire și fără vicleșuguri, știind că pentru totă rea urmare a celui care s'a dus vor răspunde după cum va cere pricina chezășiei lui.

În ce fel a năimi și a slobozi pe argași.

§ 28.

Pentru argași.

Năimiții, ori în ce chip ar fi, sau văcari, herghelegii și ciobani, nici decum să nu se primescă din oameni fără de legiuite mărturii prin scris, încă și cu bilete să nu se primescă într-un alt chip, fără numai făcând cu dînsii contract, care are să fie adevărit în pricazul ținutului. Acesta se cere pentru aceea că tot cel ce contractuesce este dator a-și sluji termenul său după cum s'a învoit și a se lăsa de slujbă după oreși-care nouă pricină nu va avea dreptate. Deci năimind odată cu hotărîte vade, fie-care va fi în pace; afară de aceea, se va înscrie în contract toate cele ce atîrnă de datoria și răspunderea năimitului și cele ce se cuvin la ce îl năimesce; și așa nu va urma nici un fel de sfadă sau greutate la desfacere, de se va afla într-un ceva năimitul vinovat sau fără ispravă.

Afară de cele dîse la acest punct, se poruncesc pricazu-

lui de sat ca, pentru toți cei duși și cei ce se pornesc din sat, să raporteze la pricazul ținutului, cu arătare la ce loc s'aû pornit și în ce fel aû slujit: bine sau rău, și de se va afla semnat întru ceva rău, apoi în ce anume, pentru ca pricazul ținutului, înștiințându-se despre acel rău, să pôta feri și pe alte sate unde el ar voi să se năimască și nu-l știu pe el.

Pentru împrumuturi, contracte și alte tocmeli prin înscris, în ce fel să se încheie.

§ 29.

Pravile pentru împrumuturi, contracte și alte tocmeli în scris.

Se poruncesce tuturor și fie-căruia din sătenî, ca nici decum nimeni nici o legătură în scris sau contract, ori în ce fel ar fi, să nu facă între sine fără de voia Nacialstvei, spre care întîmplare se orînduiesc următoarele pravile.

Tocmelile de bună voie, așijderea învoirile și zapisele de împrumutare, de nu vor face mai mult suma decât o sută de lei, și se vor încheia numai între coloniștii de un sat, trebuie să fie încredințate de către pricazurile satelor; iar de vor fi din feluri de sate, atunci de către cele ale ținutului.

Tocmelile de bună voie, învoelile și zapisele de împrumutare, asemenea și contracturile, ori pentru ce ar fi, numai între înșiși coloniștii de un ținut, pe suma de o mie de lei, aû să se adevereze de către pricazul ținutului; iar dacă vor fi între coloniștii din feluri de ținuturi, atunci de către cancelaria Popocitelului.

În toate tocmelile coloniștilor, precum ale celor din feluri de ținuturi, așa și ale celor dintr'un ținut, cari vor trece suma de o mie de lei, asemenea și cu alți locuitori din Basarabia și din alte locuri, ce se cuprind în ținuturi, asupra fel de fel și mari sume, să se adevereze la Popociteleu.

Pe lângă acesta să se ia aminate ca cel ce se lîgă prin scrisori să aibă de către sine, spre totă întîmplarea, credincioși chezași, căutând după sumă: de va fi mică, câte doi; iar la cea mai mare, câte trei și patru; însă cu stare, cari la totă întîmplarea aû să împlinescă legiuita răspundere, de se va afla cel contractuit fără de ispravă și neavînd cu

**Biserica din satul Noul-Caraghaciü (Mahala)
din județul Ismail.**

ce răspunde. După această orînduélă aŭ să se încheie toate învoirile cele scrise; însă învoirile întru cari se va găsi óreși-care nepotrivire cu pomenitele pravile nu aŭ să se primescă de adevărate, după cari Nacialstvo să dea îndestulătore ajutorință.

Cu cât mai virtos de neadevărate se vor socoti tocmelile cele prin graiŭ și dimpreună la sume mari: fiind-că mai tot-deauna se întîmplă într'insele nelămuriri și nepotriviri. Inșă tocmelile cele prin graiŭ, de se vor rezemă pe cinste, pot să fie slobođite, ei numai între sume mici, cu înscințare mai înainte pentru dinsele pe pricazul de sat și pe unii din bētrāniŭ cei de rang ai satului.

Pentru datoriile și socotelile lor.

§ 30.

Pentru datoriile și socotelile lor.

Nimica nu pot sătenii unul de la altul a lua înapoi și prin silă, nici pentru datoriŭ, nici după învoiri; ei la totă pricina trebuie să facă jalbă către Nacialstvo cea de sat, sau cea de ținut, sau către Popeciteliŭ, căutând după pricină, și să aștepte de către dînsa deslegare după legiuita orînduială; păzind la această întîmplare următórea orînduială, adecă jalbele să se facă prin mijlocirea pricazului de sat.

Inșă la asemenea întîmplări ale ținutului și cele ale Nacialstvei pricazurile sunt datorŭ să se silescă a-ŭ împacă, și mai cu dinadinsul să se îngrijescă pentru aceea ca cei bogați și în stare să aibă milă către cei săraci, imputînēnd cererile de către acești de pe urmă prin dreptele sfātuiri și îndemnări, aducēndu-le aminte că cei săraci la sărăcie aŭ ajuns prin nenorocire, decŭ nenorocirea asemenea, ajungēnd și pe cel bogat acum, póte să-l potrivescă cu cel sărac, atunci și ei vor cere aceeași milă, și că mila și facerea de bine este cu adevărat creștinescă bunătate, după mēsură căreia se ertă și păcatele făcătorului de bine.

Pe lângă acesta, starșiniŭ satului să ieă aminte ca cel ce împrumutēză să se socotescă mai cu dinadinsul la ce vreme să-și împlinescă datoria, și odată hotărînd vadēua, să se silescă în tot chipul a-și dobāndi prin cinstit alișveriși și

prin ostenele toate cele ce vor trebui spre a se răsplăti. Însă de se va afla către acesta nesîrguitor, atunci să-l nevoiască prin muștrare în flința norodului; după aceea, spre pedepsire, după hotărîrea obștei, să-l întrebuințeze la obștească slujbă; iar dacă și după acesta nu se va stîrpi, apoi să-l pristavlisască pe acesta ca pe un necinstit om la Načialstvo.

Pravilele pentru împărțirea câmpului de sat.

§ 31.

Pentru despărțirea pămîntului de pe la sate.

Cu ogóre, câmpiile, unul pe altul să nu se obișduiască, ci să li se împărțască munca drept altuia fără de strămbătățire și nici decum să nu are în rupturi, lăsând în mijloc nelucrate pîrticele, ci să li se împartă pentru semănătură pe un an întreg despărțituri de câmp, căutând la trebuință și puterea, și să le semene de la olaltă; și așa în tot pămîntul acela să fie vre-o câte-va câmpii, și de va cere trebuința a se schimba un loc cu altul, atunci să se lase la odihnă o întregă câmpie, adică totă pîrticica semănăturii de un an; atunci și câmpiile cele lăsate vor fi de trebuință pentru a se pasce vitele, și așa ele se vor mai dregе prin umblarea lor.

La acesta datorî sunt să ieă aminte atît pricazurile cele de sat, cît și cele de ținut: dar fiind-că această orînduială până acum nu s'a întrebuințat, drept aceea, dimpreună cu mîrginirea satelor, să se pue în lucrare, prin despărțirea câmpiilor, după cum s'a pomenit mai sus, potrivindu-se cu locul și trebuințele.

Lămurindu-vă vouă aici destule pravile, prin care veți afla liniștire în mijlocul vostru și veți ajunge la buna așezare, dacă veți nevoi întocmai și fără smintelă a le urma lor, eu am poruncit dimpreună acesta Popcitelului vostru, d-l Maior Malevinski, să împărțască aceste instrucții pe la fie-care sat câte-un exemplar, însă cu acesta ca să se cetască cu cît se va puté mai adese-orî într-o obștime, ca fie-care din sătenii, precum cel rău, așa și cel bun, de față însciițându-se de pravile și ce se cere de la fie-care, să nu

pótă a se desvinovăți cu nesciința ; iar cei mai înțelepți, cunoscând dintre aceea folosul cel adevărat, la tot pasul să pótă învăță pe cel mai slab întru pricepere. Rămăiū întru nădăjduirea că voi, ca un norod bun și cinstit și iubitor de binele său și care, dimpreună cu aceea, vrea ca să se arate vrednic de bunătățile Impăratului, ce s'aū dăruit vouă, veți fi supuși pravilelor și veți împlini tóte în cât se va puté mai întocmai.

Pentru ștrefuirile, căroră se vor supune cei învinovățiți.

§ 32.

Pentru cei învinovățiți și pentru ștrafuri ce vor suferi.

Dar fiind-că între voi, după cum se întâmplă la o mare închegare de norod, se vor află ómeni neastâmpărați și îndărătnici spre a împlini pravilele, și așa dar vor căde sub pedepsă și ștrafurī, drept aceea de trebuință affu a mai dice ceva pentru ștrafuri și pedepsiri, ce se vor orindui spre a se înfrinā cei vinovați și cei prihăniți; anume cele ce vor urmā de către pricazul satului prin scirea obștei și hotărîrea starșinilor ținutului. Cei ce se vor găsi vinovați dintâiași dată, întru pricinī carī nu trag după sine răutăți și nu cad sub judecāți, se pedepsesc cu globire de bani spre folosul plăcutelor de Dumneșeu așezări, potrivitdu-se cu vina și cu starea, începēnd de la doi și până la două-zeci de lei; cei ce vor greși de al doilea se vor pedepsi iarăși cu globire de bani, după cum mai sus s'aū arătat, ci afarā de aceea, întrebuintându-ī la obștesci slujbe pe o câtă-va vreme, dându-le după vinā o parte de lucrare cu vadă, pe care dator este a o lucrā, socotind ce va puté face într'o di, și așa a le orindui de la două până la zece zile, însă să se ieā aminte ca lucrul să facā cu ispravā și săvîrșit, după cum se va puté mai bine.

Slujbele obștesci la sate se cuprind în următóarele puncturi:

a) A curăți satul de gunoiū și de baligā și iarăși a întocmi ulițele din sat;

b) A ocoli cu adînc hindichiū deosebite locuri în cāmp,

pentru a se răsădi pe la sate obștască pădure, ori de ce fel ar fi, măcar și sălcii, numai vitele ca să nu le strice;

g) Intocmirea iezăturilor și a podurilor;

d) Săparea fântânelor;

e) Curățirea apelor curgătoare, de se vor astupa cu buculene, sau se vor îneca cu tină;

z) Intocmirea și facerea drumurilor la locurile trebuincioase.

Pomenitele slujbe, dacă se vor sfârși odată, au să se întocmeze și să se grijuască în tot anul; și așa dară totdeauna se vor cuprinde între datoriile satelor. Inșă și fără de acestea se vor găsi multe slujbe, la cari cei învinovați după socotință pot să fie întrebuințați.

Cei ce se vor învinovați de a treia oră se vor pedepsi trupesce, după cum va hotărî pricazul de sat dimpreună cu obștimea, și prin întărirea starșinilor ținutului. Unii ca aceștia se vor pedepsi în fața adunatului norod.

Tôte ștrafurile și pedepsirile mai sus pomenite, pricazurile de sate datore sunt a le scrie în fie-care dată în condică, pentru care trebuință se va da fie-cărui sat câte una, prin arătarea pentru ce cine-va și cu ce s'a ștrefuit, ori s'a pedepsit; și în fie-care dată pricazul de sat dator este, pentru ori-și-care de asemenea întâmplare, a înștiința prin starșinii ținutului pe Popeciteliu, așijderea cu amănuntul trimițând banii ștrafului, spre a se alătura la obștesca sumă de ștrafuri, ce se strînge în folosul plăcutelor lui Dumnezeu așezări.

Spre împlinirea acestei instrucțiuni, eu poruncesc ca la toate întâmplările și pricinele, ce vor pute urmă de năprasnă și pentru cari aici nu s'a pomenit, să cereți povățuire și deslegare de la Popeciteliu Nacialstvei locului, care cu dinadinsul se va îngriji cu toate chipurile a vă bine așeza stările vóstre.

Cu acesta dimpreună vă fac cunoscut, spre sciința vóastră, pentru óreși-cari mai mari pravile și puncturi, după cari voi de acum datori sunteți fără de lunecare a urmă, atât spre așezarea orînduelei între ocârmuirii și sate, cât și spre a vă păzi însuși folosul vostru, de împlinirea căror am poruncit eu Popeciteliu vostru Maior Malevinschi.

Pentru așezările cele din năuntru ale satelor, cari au să se facă.

§ 33.

Pentru ca să se aibă pe la sate cărți spre a se scrie trebile satului.

Maî întâi, pentru întemeierea orînduelei întru pricazurile de sat, trebuie să fie la ele condice anume pentru raspisce de primirea și de slobođirea arestanților și a pacheturilor ce se vor trimite după acele condice, pentru a se scrie întâmplările cele neașteptate din sate, cu arătarea de amănuntul pricinilor întâmplării și pentru cea desăvîrșită hotărîre, care au urmat; așjderea să se scrie într'insele și cei vinovați, împreună cu ștrafurile cari le-au suferit.

Condice pentru a se scrie hărțile și jalbele ce se vor da de la sat.

Condice pentru a se scrie poruncile ce vor urmă prin graiū de către Popciteliū sau starșin, așjderea publicațiunile, cât și pentru perderile ce se vor întâmpla în sat.

§ 34.

Pentru pecele.

Al doilea, să se împărțescă pe la pricazurile din sat peceți împărătesci.

§ 35.

Pentru măsuri.

Al treilea, să se dea feluri de măsuri, precum demerlii, ori coturi și cumpene, de vor trebui, pentru ca neguțătorii să nu pótă mai mult pricinui pagubă prin înșelăciuni și prin strâmbălățite măsuri.

Tóte acestea Popciteliū are să le facă și să le mai dea la pricazuri cu deosebite povățuiri.

Pentru aşezarea satelor se poruncesce.

§ 36.

Pentru a nu se da voie ca să se facă casă fără de orînduială.

a) De isnóvă a se face casă fără orînduială se opresce, ci toate satele să se întocmescă după planuri şi să se facă casă după orînduială cum se va pute mai bine.

§ 37.

Pentru a se orîndui loc de arii.

b) În sate, arii şi descărcarea pânii în snopii şi scarte, aşijderea şi finul într-un număr să nu se afle, ci să se aşeze toate acestea mai depărtate ceva de sat, ca, întîmplându-se vre-o nenorocire, aşijderea şi la foc, sătenii să nu pierdă împreună cu casa şi cu averea şi pânea cea păstrată şi finul.

§ 38.

Pentru a nu vinde pânea pe ogóre şi mai înainte de strîngerea ei.

În sfîrşit, spre mai mare folosinţă şi îndemănarea a înşişi locuitorilor şi iarăşi spre scăparea fie-căruia de multe neplăcute judecăţi, se poruncesce: în tot chipul a se sili ca, mai înainte de seceriş şi de treer, să nu se vîndă pânea, nici să se ieă înainte bani, ci mai bine să se nevoiască cum vor pute; iar de se va întîmpla vre-o neapărată nevoie, tot să se împrumute sau să-şi vîndă vre-o vită; pentru că săténul mai tot-deauna îşi pricinuesce mare pagubă prin vîndarea cea fără de vreme şi de multe ori încincit mai mult drept acea sumă care el ar fi fost luat îngăduind până la grăunţe, precum acesta s'a întîmplat şi în anul trecut. Mulţi şi-au vîndut grîul cu câte zece lei chila şi îndatoriţi au fost aşă a-l da, atunci când el se vindeă cu mare preţ, adică câte cinci-deci şi şese-deci de lei chila.

Chrisovul Căimăcămiei pentru școlile din Bolgrad.

Prințul Nicolae Conache-Vogoridi, Căimăcamul Principatului Moldovei.

Invățătura publică fiind una din temelurile societății și cea mai întâia și solidă garanție de viață intelectuală pentru fie-care stat, pe acest principiu de un adevăr netăgăduit eu am primit cu osebită mulțumire suplica ce mi-aș supus, în Ianuarie anul curent, comunitățile locuitorilor de prin coloniile din partea Basarabiei de curînd anexată către Moldova în puterea Tractatului de Paris din 30 Martie 1856, prin care numitele colonii, în temeiul privilegiilor și imunităților hărăzite lor din vechime și consfințite prin osebite legiuri, au cerut a li se încuviința înființarea unei școle publice centrale cu un curs de șapte ani în politia Bolgrad osebit de școlile primare ce sunt în parte și cari se vor mai înființa prin cele-lalte colonii.

O asemenea cerere, ținătoare către răspândirea și dezvoltarea învățăturii publice între poporațiunea unei părți nouă de țară, recomandată fiind de către mine Ministeriului de Culte și Instrucțiune publică, spre a i se da cuvenita urmare, în conformitate cu concesiunile cerute de împrejurările majore ale anexării și ale privilegiilor coloniale, citatul Ministeriū, luând în desbatere această chestie prin cuvenita formă și prin împreună înțelegere și primirea deputaților coloniilor, d-lui Banul Panaiti Greculo și d-lui Neculai Parușov, îndreptuiți de către obște cu anume plenipotență, au chibzuit statutele mai jos expuse, pe cari apoi, supuindu-le Sfatului cărmuitor extraordinar spre cercetare, acesta le-a găsit potrivite cu trebuința și împrejurările de astăzi ale coloniilor și prin raportul No. 2.267 mi le-a supus spre încuviințare.

Așa dar, în privirea acestor antecedente, prin cari drep-tul limbei române nu se jignesce, eu întăresc și încuviințez înființarea școlei centrale coloniale în Bolgrad, precum și a celor primare de prin colonii, pe următoarele baze și statute, a căroră cuprindere este precum urmază:

§ 1.

1. Școala publică din Bolgrad se va ține din obșteștile venituri ale comunității din Bolgrad și a celor-lalte 39 comunități ale Basarabiei reîncorporate cu Moldova, recunoscute până acum sub nume de sate de coloniî. Aceste venituri se vor lua din vinđarea în posesiune a crâșmelor de câmp, a podurilor plutitoare și a pescăriilor din bălțile aflătoare pe pământul acelor 40 comunități.

2. Crâșmele de câmp, podurile plutitoare și pescăriile se vor vinde în posesie prin mezat în cârmuirea coloniilor bulgare.

3. Baniî garanției pentru posesie se vor păstră în cârmuire, iar veniturile împosesierii articolilor de mai sus se vor primi prin mijlocirea aceleiași cârmuirî de către comitetul de inspecțiune a școlei publice din Bolgrad, care comitet se va compune după cum mai jos se va arătă.

4. Școala centrală va fi deschisă pentru fie-care colonist, sărac și bogat, nu mai puțin și pentru orî-care altă tréptă de religie ortodoxă.

5. Fiind-că deschiderea acestei școle are de scop întărirea moralității întregel colonisații bulgare și române din Moldova și a pregătî pe tinerî, nu numai pentru a fi profesori, scriitori de coloniî, și a le da idei despre agricultură, zoologie și comerție, dar să deschidă un drum și acelor tinerî, cari, avênd talentul și dorința de o educațiune mai supremă, se vor hotărî spre desăvîrșirea studiilor a merge în țeri străine; de aceea și învățăturile ce au a se predă în această școală, după mijloce, trebuie să corespundă la această necesitate.

6. Tóte învățăturile din această școală se vor predă în limba română și bulgară, în cari se vor explica și limbile străine. Iar în școlele primare ce au a se înființa prin tóte coloniile, învăătura se va urmă în românesce prin satele unde majoritatea poporațiunii va fi română și în bulgăresce acolo unde majoritatea va fi bulgară, cu aceea însă ca și pentru acestea învățarea limbei române să fie obligătoare.

7. În privirea principiului statornicit prin punctul 6 de mai sus, profesorii de la această școală vor trebui să cunoscă

amîndouă limbile română și bulgară, sau să fie profesori în deosebi pentru amîndouă acestea.

§ 2.

1. Fiind-că în coloniă are a fi acum de-odată numai o singură școală centrală, ce trebuie să îndeplineze, precum s'a dis, trebuințele locuitorilor întregii colonizațiuni, pentru acesta cursul învățăturilor ce au a se predă în această școală se va deosebi în două secțiuni: cursul secțiunii I-a se va săvîrși în termen de trei ani, și al doilea de patru, iar peste tot în șapte ani.

2. Secția I-a va fi destinată pentru aceia din elevi, cari, după săvîrșirea cursului de trei ani, ar dori să se facă profesori sau scriitori pe la satele coloniilor, sau să intre în clasa meseriașilor, a comercianților, etc.

Acei ce vor urmă secțiunea II-a vor căpăta certificate doveditoare de săvîrșirea învățaturii colegiale, adevărate de Ministeriū, și vor avé drepturile conferate de așezămîntul școlastic în îngrădirea dreptului public al țerii.

4. Învățăturile cursului diptăiū se vor așeză așa ca să se pōtă săvîrși în trei ani, iar cele din al doilea în termen de patru ani.

Învățăturile ce au a se predă în școală centrală sunt:

In secția întâia (I):

1. Explicațiunea catehismului și Istoria Sfintă.
 2. Limba română și bulgară.
 3. Aritmetica și începuturi de geometrie.
 4. Geografia.
 5. Istoria naturală în scurt.
 6. Istoria patriei.
 7. Cunoștințe despre comerț.
 8. Desemnul și caligrafia.
 9. Limba rusă
 10. Limba grécă
- } Acestea însă nu vor fi obligătore.

In secția a doua (II):

1. Religia pe larg și un tractat de morală potrivit la datorințele omului creștin și cetățen.
 2. Literatura română și bulgară.
 3. Limba latină.
 4. Limba slavonă.
 5. Matematica și mecanica.
 6. Istoria patriei pe larg.
 7. Istoria universală.
 8. Istoria naturală pe larg.
 9. Fisica.
 10. Agronomia.
 11. Legile civile.
 12. Cunoștințe despre comerț.
 13. Limba franceză
 14. Limba greacă
- } neobligătore.

§ 3.

Despre administrațiunea școlei.

1. Cărmuirea acestei școle se va încredința la trei epitropi, aleși după mulțimea glasurilor dintre cei mai notabili coloniști ai comunităților, cari, dimpreună cu directorul școlei și sub presidenția directorului coloniilor, vor forma comitetul de inspecțiune.

2. Alegerea acelor trei membri și a unui candidat se va face de comunități, ce se vor convoca de guvern, în camera dregătoriei, în fie-care trei ani, la 1 Novembre. Chipul alegerii va fi următorul: cele 21 comunități ale ocolului Iemil vor trimite 42 deputați la Bolgrad, câte doi adecă de fie-care comunitate, și acele 19 comunități ale ocolului Cahulo-Prut vor trimite tot acolo 38 deputați, cari toți aceștia vor alege pe acei trei membri ai comitetului de inspecțiune și pe un candidat.

3. Arătații membri și candidatul vor fi aleși, după cum s'a dis, pe termin de trei ani și nu se vor pute demisiona de la asemenea îndatorire până la împlinirea acestui ter-

min, decât după o pricină legiuită și vrednică de considerațiune.

4. Aleșii nu se vor pute cunósce de membri comitetului de inspecțiune, nici vor pute exersă funcțiunile lor, decât după întăritura căpătată de la Ministeriũ. La cas de vacanță a unul membru ales, prin mórte saũ alte împrejurări, se va îndeplinì lipsa prin candidatul ales.

5. Comitetul de inspecțiune va încassă tóte veniturile afectate acestui institut și se vor păstră în osebită ladă sub pecetea școlei, care pecete va fi compusă din patru bucăți, din carì una se va păstră de directorul școlei și cele-lalte de acei trei membri aleși.

6. Din sumele adunate se vor plăti de comitetul de inspecțiune onorariul profesorilor și salariul personalului școlei, se vor cumpără cărți pentru bibliotecă și se vor purtă tóte cheltuelile necesare întreținerii școlei, tóte acestea după budgetul cheltuelilor alcătuit de comitetul de inspecțiune și încuviințat de Ministeriul de Culte și Instrucțiune publică.

7. Dacă veniturile vor întrece cheltuelile, atunci prisosul se va pute întrebuință în ajutorul elevilor sîrguitori, dar sărăci. Chipul ajutorinței, dacă va fi acel al subvenționării saũ al ținerii unui internat, se va hotări la timpul său.

8. Budgetul cheltuelilor se va face în fie-care an cu trei luni înaintea expirării budgetului vechiũ, și după a lui încuviințare se va publică.

9. La expirarea anului, comitetul de inspecțiune va da sémă de lucrările sale Ministeriului Învătăturilor, și osebit sémă de chipul întrebuințării sumelor însemnate prin budget, care apoi va publică rezultatul spre sciință obștească.

10. Comitetul de inspecțiune este dator ca odată, iar cerënd trebuința și de două ori pe săptămână, să se adune în zi și oră hotărită, împreună și cu profesorii, spre consultare despre interesele școlei.

11. Ori-ce măsură se va chibzui de un așa comitet nu se va pune în lucrare decât după aprobarea ei de Ministeriul Învătăturilor.

12. Comitetul de inspecțiune va avé dreptul recomandațiunii către Ministeriũ a tuturor profesorilor, care, găsindu-i

a posedă calitățile cerute, va procedă la numirea lor definitivă.

§ 4.

Despre îndatoririle directorului.

1. Îndatoririle directorului sunt acele de la secția IV-a a așezămîntului școlar, cu modifi cațiunea cerută de pozițiunea lui deosebită.

2. Directorul va avé un greșler, cu onorariu determinat, pentru ținerea corespondenței școlei și a comitetului de inspecțiune cu Ministeriul Învătăturilor și pentru ținerea condi celor școlei.

§ 5.

Despre încăperi.

1. În corpul zidirii școlastice, pe lângă odaile hotărîte, cu totă comoditatea, pentru încăperea a 7 clase, se va mai însemnă o deosebită odaie, în care se vor adună osebiții am ploiați și profesori după săvîrșirea lecțiunilor. Acastă odaie va sluji asemenea pentru adunarea sfatului școlastic și păstrarea uneltelor ei, precum atlase, globuri geografice, jurnale, cărți și altele.

2. Se va însemnă încă o odaie, atât pentru biblioteca proprie a școlei, cât și pentru cea a cărților de vîndare.

§ 6.

1. Cîrmuirea școlastică se îndatoresce: a) a avé așezămîntul tipărit ca temelie a acestei școle; b) programa tipărită, arătătoare de împărțirea învățăturilor pe clase, obiecte și secții; c) o condică pentru înscrierea elevilor intrați și a celor care din nou vor intra; d) o condică despre înscrierea documentelor, despre nascerea și trépta elevilor; e) jurnale pentru însemnarea progreselor și a conduitei elevilor, de zi, lună și an; f) o condică pentru trecerea socotinței profesorilor în privirea prelecțiilor.

§ 7.

Despre bibliotecă.

1. Se va înființa o bibliotecă cu banî obștesci, cumpărându-se mai întâi cărțile acele mai trebuitoare școlarilor. Lista

cărților cu cari va urmă să se înzestreze biblioteca școlii, se va compune de colegiul profesorilor și prin comitetul de inspecție se va trimite Ministeriului, care va pute încuviința sau desaproba-o asemenea.

NB. În bibliotecă se vor ține și cărțile școlastice, ce se vor trimite de Ministeriul spre vindere la școlari cu prețul obștit în totă țera.

2. Acastă bibliotecă se va administra de un privighetor fără lăfă, ales dintre profesori, câte unul pe un an.

3. Biblioteca va avé câte trei condici: una pentru cărțile ce compun biblioteca, o alta pentru cărțile primite spre vîndare și o a treia spre trecere în ea a cărților vîndute.

4. După expirarea anului, bibliotecarul va da sémă de administrațiunea bibliotecii comitetului de inspecțiune, care va supune acésta la cunoscînța Ministeriului, spre observare și aprobare.

5. Trădarea bibliotecii de la un bibliotecar la altul trebuie să se facă după forma cuvenită, rămîind fie-care bibliotecar răspundător de pagubele ce ar cășună prin réua sa administrațiune.

§ 8.

Despre învățatură.

1. Programul învățăturilor împărțite pe clase se va face de colegiul profesorilor în unire cu directorul. În urmă, comitetul de inspecțiune va supune un asemenea la observarea și aprobarea Ministeriului Învățăturii, și numai după încuviințarea acestuia se va pute pune în aplicațiune.

2. În privirea anului școlastic, a zilelor de sêrbători, în ținerea examenelor și pentru vacanțe, se va urmă conform regulii statornicite prin așezămîntul școlar, la cap. V, secția I și la cap. VI.

§ 9.

Despre profesori.

1. Drepturile și îndatoririle profesorilor va fi acele prevădute în partea a II-a, cap. al II-lea din așezămîntul școlastic, cu modificațiunile cerute de aceste statute, și anume în privirea chipului numirii lor și a capacității lor limbistice.

2. Comitetul de inspecțiune, împreună cu profesorii, vor avea dreptul de a propune nouă măsuri privitoare la învățatură și disciplină, însă spre punerea lor în lucrare va trebui aprobarea Departamentului.

3. Profesorii vor ține cataloage lunare și semestriale despre notele elevilor; acele cataloage se vor trimite Ministeriului, spre a se urmări cu dinsele după așezământul școlastic.

4. Profesorii de-apururea vor purta cu sine în clase jurnalele pentru înscrierea notițelor zilnice și apelul nominal.

5. Profesorii, împreună cu directorul, vor primi în școală copii de treptă colonială și necolonială și îi vor așeza la clasele potrivite cu știința lor.

6. Profesorii vor avea voie a ține la casele lor elevi, după alcătuirile ce vor face cu părinții lor, obligându-se la așa cas a privilegia pentru moraliceasca lor purtare și regulata frecventare a școlei.

Numărul de elevi ce va pute ține un profesor se va mărgini acum de odată la cinci. Pentru mai mulți va trebui a cere prealabila învoire a Ministeriului, care la așa cas va avea privire la principiile igienice.

§ 10.

Despre primirea elevilor în școală.

1. Numărul elevilor în școală centrală nu se poate mărgini.

2. De la elevul ce va intra în clasa I-a a școlei centrale se cere a ști citirea, caligrafia, cele patru speții din aritmetică, rugăciunile și Istoria Sfântă în scurt.

3. Dacă vre-un elev, săvârșind învățătura în vre-una din școlile coloniale, va dori să intre în școală centrală, apoi va fi dator a înfățișa atestatul acelei școle cu notițe bune; iar la din împotrivă se va supune examenului și nu se va pute primi decât dacă se va găsi îndestul de pregătit.

4. Atât copiii coloniștilor, cât și alții, ce au învățat acasă, se pot primi cu examen în una din clase, potrivit cu pregătirile lor.

5. Copiii de coloniști și alții, cari au învățat afară de colonii, se vor primi în această școală după art. 3 din acest §.

§ 11.

Despre îndatoririle părinților în privința așezării copiilor lor în școală.

1. Fie-care colonist, ca părtăș la obștescile venituri, va avea dreptate a așeza copiii săi în școala centrală (§ 1, art. 1).

2. Fie-care părinte ce ar dori să-și așeze copiii săi în școală, fie colonist sau nu, se va conforma cu timpul primirii după așezământ.

3. Fie-care, la așezarea copiilor săi în școala centrală, este dator să se înfățișe la directorul cu jalbă formală și dovada treptei, nașterii și a altoirii de vârsat.

4. Părinții, după așezarea copiilor lor în școala centrală, vor fi dator să le poartă de grijă de cărțile trebuitoare și altele.

5. Atât coloniștii din alte colonii, cât și străinii, după așezarea copiilor lor în școală, vor fi dator să le găsească gazdă la gospodarii cunoscuți de bună moralitate, sau a-i încredința privegherii profesorilor.

§ 12.

Despre dreptul elevilor care vor săvârși cursul în școala centrală.

1. Atestatele de săvârșirea învățăturilor cuprinse în secțiunea I și II-a se vor slobozi cu neapăratele notițe ale tuturor obiectelor ce au învățat. Nisce asemenea se vor slobozi de director în unire cu profesorii, se vor adevăra de comitetul de inspecțiune și în urmă se vor întări de Ministerul Învățăturilor.

2. Fie-care tânăr, ce se va dovedi vrednic și va căpăta atestat în forma sus arătată, va putea să ocupe un loc de profesor.

3. În școala centrală se vor pregăti două categorii de profesori: a) profesorii pentru școlile lancasteriale de prin colonii și b) profesorii pentru școala centrală. Acei din categoria I vor trebui să săvârșescă cursul în 3 clase primare, iar cei din urmă întreg cursul școlii centrale.

4. După cum s'a arătat la § 2, No. 3, din aceste statute, elevii ce vor dobândi atestate bune pentru săvârșirea învă-

țăturilor secției a II-a vor avea dreptul, dacă ar dori, să intre în serviciul statului, civil sau militar.

§ 13.

1. Instrucțiunile speciale, cuprindătoare îndatoririi elevilor în raport către profesori și șefi, precum și orânduiala penitanselor pentru greșeli și altele, se vor alcătui de comitetul de inspecțiune, prin înțelegere cu profesorii, după condițiunile localei viețuirii; însă nu vor avea aplicațiunea lor mai înainte de a fi observate și încuviințate de Ministeriul Învățăturilor.

§ 14.

1. Orice schimbare s'ar găsi de trebuință a se face în aceste statute, se va urma numai cu prealabila învoire a Ministeriului de Culte și Instrucțiune publică din Principat.

2. Iar pentru ca școlile coloniale să se poată povățui după statutele sus arătate, sub atârănarea Ministeriului Învățăturilor din Principat, care este îndatorit a priveghia de aproape aplicarea tuturor puncturilor prin ele cuprinse, am slobodit chrisovul de față prin Ministrul Secretar de Stat al Departamentului Culturilor și al Instrucțiunii publice.

S'a dat în residența Iași, anul una mie opt sute cinci-deci și opt, luna Iunie în zece zile.

(subscris) *Nicolae Conache-Vogoridi.*

Contrasignat :

Ministru și Secret. de Stat, Prințul *Dimitrie Cantacuzin.*

Directorul Ministeriului, *Georgie Dulcescu, Aga.*

(L. P.)

Șeful secțiunii, *G. Melidon.*

Chrisovul Căimăcămiei

*pentru reîntărirea privilegiilor acordate coloniilor Bulgare
din Basarabia reincorporată cu Moldova.*

Prințul Nicolae Conache-Vogoridi, Caimacamul Principatului Moldovei.

Comunitatea coloniilor bulgare, prin deputații din parte-I, anume Alexandru Uzunov, Ioan Nicolaev, Gheorghe Nenciov și Teodor Grozdiev, au dat suplică Consiliului administrativ, la 20 ale trecutei luni Mai, cu arătare că, în vremea colonisării în Basarabia a bejenarilor de peste Dunăre, la anul 1819, de către Impăratul Rușilor, li s'au hărăzit drepturi și privilegiuri, pentru cari le-a slobodit și înaltul chrisov ce de-apururea se păstră în biserica din Bolgrad; iar la anul 1857, când, după Tractatul de Paris încheiat între înaltele Puteri europene, parte de colonii, în număr de 40 sate, au trecut sub stăpânirea Principatului Moldovei, atunci guvernul rusesc, luându-le originalnicul chrisov, le-a lăsat lor o copie legalisată, pe care au înfățișat-o acum pe lângă citata suplică, rugându-se din partea confrăților lor coloniști să li se întărească de către noul pentru ei guvern al Moldovei drepturile și privilegiile, cari sunt consfințite și prin proclamațiunea din 4 Februarie 1857, dată de cârmuire la prilejul primirii sub dominațiunea sa a părții de Basarabia, pentru care să li se slobodă un chrisov, cu adăogirea ca drepturile lor să se păzescă întocmai după așezămîntul cuprins în tomul XII din colecțiunea legilor ruse.

Pe temeiul dar al raportului Consiliului sub 2.207, prin care mi s'a propus de a se încuviința slobodirea chrisovului cerut, și în privirea că, după proclamațiunea citată făcută de guvern la anexarea acestui nou teritoriu către Moldova, urmînd ca coloniile bulgare să se folosescă de toate drepturile și privilegiurile concesate lor sub guvernul imperial al Rusiei, eu am găsit de cuviință o asemenea propunere și prin urmare ordonez tuturor căroră se cuvine a ști, că toate drepturile și immunitățile consfințite coloniilor bulgare de pe teritoriul nou al Moldovei prin chrisovul din

12 Martie 1820 al guvernului imperial al Rusiei, de pe care coloniile păstrează copia legalisată ce mi s'a înfățișat pe lângă sus-citatul raport al Consiliului, să fie menținute și lucrătoare în totă puterea lor, spre care s'însărit Secretariatul de Stat va regula tipărirea în dialectul român, atât a precitatului act, întocmai după copia legalisată ce se păstrează de coloni, cât și a așezământului cuprins în volumul XII din colecțiunea legilor răsene, spre a servi comunității bulgare ca și până acum, fără nici o abatere.

Datu-s'a chrisovul de față, contrasignat de Secretarul de Stat, în anul mântuirii una mie opt sut cincizeci și opt, luna Iunie în șese zile.

(subscrie) *Nicolae Conache-Vogoridi.*

(L. P.)

Contrasignat :

Secretarul Statului, *Iancu N. Cantacuzin.*

Pentru directorul Secretariatului, *Iancu Antoniadă, Spatar.*

Pentru șeful secțiunii, *Davidel.*

*Traducere oficială a actului Împărătesc al Rusiei
pentru drepturile și privilegiurile coloniilor
Bulgare.*

*Tipărit spre a servi numai în cât privesc coloniile de pe
teritoriul anexat către Moldova în puterea Tratatului de
Paris conform hotărârii chrisovului Căimăcămiei din șese
Iunie anul 1859, sub No. 48.*

După ucazul Maiestății Sale Împăratului *Alexandru Pavlovic*, singur stăpânitor a totă Rusia, etc. etc. șeful Ministeriei treburilor din lăuntru declară Bulgarilor și altor bejenari de peste Dunăre așezați în provincia Basarabiei că în ucazul dat la 29 Decembrie al anului 1819 Senatului ocărmuitorilor, sub însăși iscălitura Maiestății Sale Imperiale, se cuprinde :

Dorind a regula sorta Bulgarilor și a altor bejenari de

peste Dunăre, veniți în provincia Basarabiei, potrivit legilor adoptate în Impărăția noastră pentru toți străinii așezați în clasa lucrătorilor de pământ, Noi, la ocasiunea reviziei ce în persoană am făcut provinciilor apusene, am poruncit curatorului general al coloniștilor acelei părți a Imperiului, Generalului-Leitenant Inzov, de a adună deplina lămurire despre acești bejenari de peste Dunăre și a ne supune opiniunea sa despre chipul statornicirii lor.

Generalul-Leitenant Inzov ne-a prezentat amărunt expunerea tuturor împrejurărilor atingătoare de acești bejenari, împreună cu proiectația privitoare la mai bună a lor organizare, pe cari observându-le în comparațiune cu așezămintele ce există despre coloniștii viețuitori în Rusia și cu drepturile de cari se bucură locuitorii Basarabiei, noi poruncim :

1. Să se hărăzescă bejenarilor transdunăreni, sub care numire se înțelege Bulgarii și alți coreligionari ai noștri veniți de peste Dunăre, cari sunt așezați sau se vor așeza în viitor în Basarabia, toate drepturile și privilegiurile hărăzite străinilor statorniciți în guvernele nouei Rusii și în Basarabia sub numire de coloniști.

2. Pentru ca acești bejenari să cunoscă în ce se cuprind drepturile și privilegiurile hărăzite lor, să li se slobodă de la Ministeriul treburilor din năuntru un act întru acesta.

3. Bejenarii veniți de peste Dunăre în timpul ocărmuirii otomane și cari viețuiau prin osebite locuri a Basarabiei, iar acumă intrulucați pe pământurile statului, să se scutescă în curs de trei ani de dările și îndatoririle către haznă.

4. Bejenarii veniți de peste Dunăre în vremea războiului din urmă, și după acela, se vor folosi tot de asemenea scutire pe timp de 7 ani.

5. Bejenarilor de mai înainte așezați pe pământurile statului și cari au trăit pe dinsele în liniște, nu mai puțin și locuitorii indigeni viețuitori între dinșii, nu li se va acorda acea scutire.

6. Slobodi vor fi a se mută pe pământurile statului, ce sunt destinate bejenarilor, aceia dintre ei, cari, viețuind prin țiguri și moși proprietăresci, vor arăta dorință spre acesta; asemenea strămutare însă să nu se urmeze decât numai prin scirea autorității oblastiei și colonială.

7. Bejenarilor așezați pe pământurile numite Icasaat și Musait, mai înainte de a fi aceste pământuri date în proprietatea particularilor și strămutaților de acolo pe pământurile haznelei, să li se învoiască a-și vinde sau a-și strămuta binarele și alte așezări gospodăresci, ca o avere cuvenită lor după tot resonul.

8. Bejenarii cari, în vremea ocârmuirii otomane, s'au așezat pe pământurile proprietarilor supuși ocârmuirii și legilor Moldovei, în timpul strămutării lor pe pământurile statului, sunt datorți a lăsa gospodărescile lor așezări în stăpânirea proprietarilor, dacă se va dovedi că ele sunt construite pe comptul acelui proprietar.

9. După săvârșirea anilor de scutire, hotărâți după art. al 3-lea și al 4-lea, acei strămutați, precum și cei-lalți, între cari și locuitorii indigeni conviețuitori cu ei de la începutul anului 1820, vor datorți să plătescă statului, de fie-care familie, pe an, câte șapte-zeci lei; nu mai puțin vor plăti, ca și coloniștii nemți, în urma expirării anilor de scutire, dările și îndatoririle pămîntesci, cu acésta însă că din asemenea bani se vor plăti îndatoririle (havalele) cari în de obște le fac locuitorii provinciei Basarabiei.

10. Pentru pământurile cuprinse în comptuarul satelor lor peste câtimea hotărîtă de fie-care familie, se va lua câte 20 parale de tótă desetina, fără a excepta anii scutirii.

11. Se dă voie bejenarilor în cercul așezărilor lor a vinde slobod vin și rachiū fără a fi supuși la nici un otcup.

12. Pământul statului ocupat de ei să se împărțescă acum după puțință în 4 ocóle, potrivit cu presentațiunea General-Leitenantului Inzov și a listei pe lângă ea alăturată, iar cel mai de căpetenie sat Tavac, potrivit dorinței bejenarilor, să se numescă Bolgrad.

13. Viețuitorii vechi săi indigeni de prin aceste ocóle se vor înscrie în comunul lor corp, în considerațiunea atât a învechitei lor așezări pe acele locuri, cu înființare de vil și liveți, precum și a viețuirii lor printre Bulgari, dându-li-se și lor drepturile de coloniști.

14. Ocârmuirea acestor bejenari să se înființeze pe basa obșteșcilor așezăminte coloniale, subordinându-i cantorei locuitorilor străini din Basarabia.

15. Se va rîndui la cantor un ampoiăat cu titlu de to-

varăș a mai marelui membru, a căruia îndatorire va fi ca, sub povătuirile cantorei, să privigheze asupra locuitorilor și să aibă cuvenita îngrijire pentru dinșii.

16. Pentru împlinirea tuturor mai sus prescrise așeză-minte se va însărcina pe șeful Ministeriei trebilor din lăuntru, ca să facă cuvenita punere la cale.

Drepturile și privilegiurile pomenite în art. 1-iu și al 2-lea al acestui înalt ordin, hărăzite coloniștilor și de amăruntul lămurite în înaltul manifest din 22 Iulie anul 1763 precum și în înaltul confirmat raport al Ministeriului trebilor din lăuntru din 20 Februarie 1804, sunt următoarele :

1. Libertatea cultului după așezămintele și regula lor fără împedecare.

2. Scutirea de plata birului și de toate îndatoririle în timpul anilor de scutire hărăziți pentru acesta.

3. După împlinirea acestor ani de scutire, ei au să plătescă statului darea pămîntescă: în cei dintâi dece ani, pe fie-care desetină, de la cinci-spre-dece până la două-deci kopeici pe an; iar după trecerea acestui termen, darea acesta se va compara cu aceea ce în de obște plătesc acolo alți locuitori așezați pe pămîntul statului; cele-lalte îndatoriri pămîntesci însă vor fi datorii a le purta îndată după trecerea anilor de scutire de o potrivă cu acei supuși ro-sienesci între cari vor fi statorniciți, scutindu-se de evartire militărescă, afară de casuri când nisca-va comenți de asemenea ar trece prin satele lor.

4. Scutirea de la serviciul militar și civil; iar după propria dorință se învoiesce fie-căruia a se înregistra în asemenea serviciu; intrarea pe acest temei în slujbă nu scutesce pe aceia cari ar fi putut căpeta de la haznă ajutor bănesc spre exoflisirea datoriiilor sale.

5. Plata banilor de ajutorință din partea haznelei, dacă nisce asemenea s'ar fi întrebuințat la timpul așezării, să se distribueze în curs de 10 ani următorii după expirarea anilor de scutire.

6. Tuturor coloniștilor să li se dea pămînt gratis câte 60 desetine de fie-care familie, afară de acele locuri unde pentru lipsa pămînturilor urmăză osebite legi spre împărțirea lor.

7. Când vre-un străin ar veni în Rusia spre a se satornic, va face îndată cunoscut dorința sa și apoi va săvîrși jurămint în religia sa, după regula obicinuită, pentru cea cu credință supunere către Rusia.

8. În timpul așezării se învoesce coloniștilor a-și aduce cu sine, fără poșlină, averea sa, de orî-ce fel ar fi, și pe lângă aceea fie-care familie, înțelegându-se bărbatul și femeia cu copiii nevrîstnicii sau doi vrîstnici, argații sau patru femei, a aduce numai a lor proprie marfă, în preț de 300 ruble.

9. Dacă cine-va, orî în ce timp, ar dori să se strămute din Impărăție, va fi liber, cu acésta însă ea, pe lângă exoflissirea tuturor datoriiilor sale, să plătescă fiscului odată pe trei ani birul cuvenit după pozițiunea lui.

10. Li se învoesce a înființa fabrici, a profesă toate meseriile, a negoța, a intra în ghildie (clasă) și corporațiuni și a-și vinde manufacturile lor orî-unde în cuprinsul imperial.

11. Se învoesce străinilor a cumpără în guvernul Nouei Rusiei pămînturi de pe la proprietari, pe temeiul legilor lămurite în Înalt confirmatul referat al Ministeriului trebilor din lăuntru din 1 Martie a anului 1804, și a le stăpâni cu deplină proprietate, fără altă dare, afară de aceea ce plătiă pe acel pămînt fostul proprietar, după așezămîntul acelei provincii; însă tot străinul care, cumpărând pămînt în proprietate, ar dori să se strămute iarăși din Rusia, va fi dator mai înainte purcederii a-l vinde, sau a-l trece către altul ce va rămăne în Rusia.

12. Pe lângă acestea, dacă unii din coloniștii străini, după declarațiunile făcute mai dinainte, sau cu învoire, ar dori a se așeză pe pămînturile proprietarilor privați din oricare gubernie, se învoesce proprietarilor a-l primi după alcătuire de bună voie, pentru care s'au așezat osebite legi lămurite în Înalta poruncă dată Senatului ocărmuitor în 25 August a anului 1817; acești bejenari vor avé asemenea libertatea cultului și vor fi scutiți de serviciul militar și civil, precum și de totă darea către haznă, afară numai de aceea ce proprietarii sunt datorî a răspunde pentru dînșii, în conformitate cu aceea ce intra în haznea de la indigenii lor locuitorî.

13. Pentru mai multă înlesnire și ocrotirea străinilor cari se așeză pe pămînturile statului, se vor încuviința aceștia

unei deosebite autorități sub numire de cantora străinilor, și care va avea îngrijire despre statornicirea lor.

14. Dacă cine-va din cei veniți spre colonizare se va afla neascultător sau nesupus autorității rânduite, ori ar căde în desfrinări, unul ca acela negreșit se va exila peste hotar, împlinind de la el toate datoriile ce l'ar privi către fisc.

15. Din pământurile hotărâte pentru așezarea coloniștilor nimeni nu va putea vinde ori cedă altuia pe cea mai mică parte măcar fără voia însemnatei autorități, și nici a săvârși pentru el vre-un act, potrivit acesta cu actul înalt hărăzit la 6 Septembrie a anului 1800 menoniștilor colonizați în partea Nouei Rusiei.

16. Coloniștii au drept de a trece și în alte clase pe temeiul așezămintelor cuprinse în socotința Consiliului Imperial din 27 Novembre 1812, înalt întărit.

Acest act s'a subscris cu mâna șefului Ministeriului din lăuntru și s'a pus pe el sigiliul Maiestății Sale Imperiale din Ministeriul trebilor din lăuntru în Sant-Petersburg, Martie în 12, anul 1820.

(Pe original e iscălit) Ocârmulorul Ministeriei trebilor din lăuntru, *Comitele B. Cociubei*.

A scripsit directorul Departamentului averilor împărătesci, *Ștefan Dgiuncovici*.

(L. P.)

Ministeria trebilor din lăuntru.—În condica eșirii s'a scris sub No. 134. Pentru că copia este întocmai cu originalul act, adeverez cu iscălitura mea și punerea peceții cârmuirii strămutaților de peste Dunăre, 1857 Iunie 2.

(L. P.)

(Subscris) Ocârmulorul strămutaților de peste Dunăre, Sub-Colonel de cavalerie *Arendarenco*.

Pe originalul listei s'a scris de către Generalul de artilerie *Comitele Alexie Andrievici Aracceico*.

Lista înalt întărită la 29 Decembre 1819, a ocólelor ce sunt înființate în oblastia Basarabiei pentru apezarea Bulgarilor și a altor strămutați de peste Dunăre.

I. Ocolul Prutului.

Satele: 1. Colibaș; 2. Brănză; 3. Văleni; 4. Sloboția; 5. Boboescii sau Suraeni; 6. Chislița; 7. Vadu Boului; 8. Jurgiulesci; 9. Măndresci; 10. Anadolca; 11. Frecăței; 12. Bujorca; 13. Cismechioi; 14. Volcănesci.

Ocolul acesta se află între riul Prutului, valul lui Traian cel din jos, riul și lacul Cahulului și Dunărea.

II. Ocolul Cahulului.

Satele: 1. Cartal; 2. Satul-noi; 3. Barta; 4. Carahați; 5. Bugéc, Necrasovi; 6. Itiulia; 7. Hagi-Abdul; 8. Curei; 9. Împupita; 10. Balboca.

Ocolul acesta se află între lacurile Ialpuhului și al Cahulului, riul Cahul, valul lui Traian cel din jos și Dunăre.

III. Ocolul Ismailului.

Satele: 1. Taraclia; 2. Tatar-Copceak; 3. Cubei; 4. Satalic-Hagi; 5. Cairaclia; 6. Bolgrad (Tabac); 7. Caracurt; 8. Cișmea-văruită; 9. Babele; 10. Duluchioi; 11. Taș-Bunar; 12. Cișea; 13. Irdek-Burno cu căștile; 14. Sichirli-Chitaî.

Hotarele acestui ocol se megieșesc cu lacul și pîrăul Ialpuhului în sus până la revărsarea riului Lunga, în sus de satul Taraclia, cât va trebui de la punctul acesta în linie dréptă până la riul Catlabuh, și cu acest rîu în jos până la revărsarea lui în ghiolul de aceeași numire.

IV. Ocolul Bugécului.

Satele: 1. Traian; 2. Valea Perjei; 3. Cot-Chitaî; 4. Lunga; 5. Haidar; 6. Tomai; 7. Baurei; 8. Cazaiaclia; 9. Bes-Alma; 10. Congaz; 11. Cioc-Maidan; 12. Chirsov; 13. Bezghioș;

14. Comrat; 15. Dgoltaî; 16. Avdorma; 17. Chiriet; 18. Disginge; 19. Enichioî.

Hotarele acestui ocol se încep de la revărsarea râului Lunga în Ialpuh, în sus pe el pe dincolo de satul Desginge, cât va trebui de la acest punct spre obîrşia râului Lunga până la hotarele coloniilor nemţescî, şi pe lângă ele până la obîrşia râului Taşlic, ocolind satul Ienichioî, prin ghiolul Chitaî până la Catlabuh în paralel cu valul lui Traian.

Ocolul acesta, cuprîndînd în sine un loc deşert, se va pute împărţi în două ocóle, când se vor strămută pe el bejenarii de peste Dunăre, de pe pămînturile proprietărescî din oraşe şi parte din ocólele Prutului şi Cahulului, în carî nu ajunge pămînt după numărul locuitorilor.

Originalul l'a iscălit Comitele *Cociubeî*.

Pentru întocmai cu originalul aû încredinţat directorul Departamentului averilor împărătescî şi zidirilor publice, Deistvitelnei Stateki Sovetnic şi Cavaler *Stefan Dgegiuncovschî*.

Traducerea de faţă fiind întocmai cu textul înfăţişat de deputaţii din partea coloniştilor pe lângă suplica lor adresată Sfatului, cu data din 20 Maiu anul curent, se adevăresce de către iscălitul, şnuruiindu-se cu pecetea Secretariatului de Stat al Moldovei.

Iaşi, 1858 Iunie în 7 zile.

Şeful secţiunii limbilor străine din Secretariatul de Stat, *F. Hadig*, Agă şi Cavaler.

III. MANUSCRIPTUL LUÎ SWINIIN DE LA 1816 IUNIE 1.

(Зап. Одес. Общ. Истоп. и Древн. том. IV.)

Ținutul Orheiū în lungime de la Orundul-Biculuī până la podul Chalilescī, la 1816 aveā 100 verste și tot atâtea în lat de la Nistru până la Prut.

Granițe: la răsărit ținuturile Bender și Hotărnicesc, la apus ținuturile Iași și Soroca, la mēdă-qi Prutul, la mēdă-nópte Nistrul.

Ținutul Orheiū se împărția în 12 ocóle, avēnd un oraș : *Chișineū*, și două tirgușóre : *Orheiū* și *Telescī*, precum și 280 sate. Afară de orașul Chișineū, populațiunea ținutului la 1816 erā de 19.592 *familii*. Acéstă populațiune se compunea din Moldoveni, Ruteni, Evrei, Armeni, Bulgari și Țigani. Moldovenii, față cu cele-lalte némuri, erau în proporțiune de 10 la 4.

Ocupațiunea populațiunii județului erā : agricultura, viile, viticultura, albinăritul și următóarele indeletniciri : confecționarea lemnului de construcțiune, căruțăria, butăria, petrăria, fabricarea varului și cărămidăria. În anul 1816, în ținutul Orheiū existaū 6 rachierī.

Numărul vitelor la 1816 erā de 10.752 vite cornute; mai erau apoi 356.000 porci și 56.649 stupi. În tot ținutul erau 72.591 vii, și 3.560 grădini cu pomi roditori. În anul 1815 s'au făcut 145.000 vedre vin.

Starea civilă a locuitorilor. După privilegiu și legile Moldovei, la 1815 ținutul acesta era locuit de:

Toți aceștia erau scutiți de birul județen.	87	—	Postelnicese
	864	—	Mazili
	347	—	Ruptași
	229	—	Rupte
	168	—	Staroste de biserică
	23	—	Gropari
	245	—	Semirași
	32	—	Lipcani
	849	—	Călărași
	1,072	—	Păzitori la granița Prutului
	2,590	—	Scutelnici
	1,023	—	Breslași
	881	—	Slugi
	9,841	—	Birnici.

Prețurile alimentelor și altor obiecte. Prețurile următoarelor alimente și obiecte au fost la 1816 în ținutul Orheiului: *Certvert* grâu = 20 lei v.; secară = 17 lei; orz = 8 lei; ovăz = 7 lei; mei = 8 lei; o păreche boi buni = 200 lei; vaca = 50 lei; porcul = 12 lei; oia = 6—8 lei; stupul = 8 lei; oca de carne = 10 parale; sare = 70 parale; vin, vâdra = 3 lei; pudul de fin = 20 parale.

Biruri. În anul 1815 locuitorii plăteau surugiiilor de poștă 27.000 lei vechi și lăfa căpitanului de mazili 3.052 lei. (1) Sub guvernul Moldovei (domnia lui Moruzi) acest ținut a plătit statului 348.964 lei 21 aspri pe an.

Administrațiunea de la 1812 până la 1816 se compunea din doi *Serdari*, cari locuiau la Chișineu. Pe lângă ei personalul cancelariei a fost compus din sameș, dragoman și grămatici; afară de acesta, în fiecare ocol, din cele 12 ocole din câte se compunea ținutul Orheiului, erau câte doi *ocolași*, iar la Telenesci, Orhei și Criuleni câte un căpitan de tirg.

Serdarii primiau lăfa câte 200 lei v. pe lună, sameșul câte 100 lei; ceilalți funcționari primiau lăfa de la isprăvnicii și ridicați *«implineli»*.

Altă dată, sub domnia pămîntenă, ținutul Orheiului era

(1) Afară de birurile către ținut etc.

ocărmuit de un Serdar, care ocărmuia și ținuturile Lăpușna și Soroca. Acest Serdar eră și cap peste 3.000 de călărași grăniceri.

La 1815, după spusele lui Swiniin, Chișineul aveă deja o poporațiune de peste 5.000 locuitori ; în orășel existaū 5 fabrici de pelărie fină, 22 tăbăcarii, 18 fabrici de luminări de seū, 4 de săpun, 3 boiangerii, 4 fabrici de obiecte de aramă și o fabrică de lulele de lut.

Raiua Hotinului. După spusele Părcălabului Pisani din Chișineū, la 1815 ținutul Hotin se hotărnicia la nord cu Nistrul, la sud cu Prutul, la răsărit cu riul Ciugur, care despărția *raiaua* de ținuturile Iașului și Sorocel, iar la apus aveă de hotar Nistrul și Bucovina. Lungimea ținutului, de la satul Onută până la riul Ciugur, 130 verste ; iar lărgimea, de la tirgușorul Lipcani de pe Prut până la satul Resteu de pe Nistru, 35 verste.

Ținutul Hotin se împărția la 1815 în *opt ocole* : Ocolul întâiū, *Rașcova*, aveă 21 sate ; al doilea, *Halavățu*, aveă 28 sate ; al 3-lea, *Nistru-de-sus*, 20 sate ; al 4-lea, *Nistru-de-jos*, 22 sate ; al 5-lea, ocolul *Ciugur*, 28 sate ; al 6-lea, ocolul de *Mijloc* 21 sate ; al 7-lea, *Prutul-de-jos*, 18 sate, și al 8-lea, *Prutul-de-sus*, 18 sate.

Poporațiunea ținutului Hotin la 1815 eră compusă, după Sviniiin, din 17.052 familii, în total 82.516 suflete, din cari 14.754 birnici și nebirnici :

Protopopi .	3
Blagoceni	12
Preoți . .	. 228
Diaconi	2
Palamari	. 292
Cinovnici ruși .	9
Boeri Moldoveni.	46

Comercianți :

Greci și moldoveni	16
Armeni .	24
Călărași	. 150
Ruptași .	. 16
Evrei .	7.965 suflete.

Afară de această populațiune, în ținutul Hotin mai locuia multă supuși austriaci.

Din proprietari mari, la 1813—15 rămăsese în ținutul Hotinului peste 12 familii, cari posedau moșii, ce aduceau un venit anual fie-cărei familie de 20—50.000 lei. Erau și vre-o 20 case comerciale, cari aveau averi de la 1.000—4.000 galbeni.

Locuitorii ținutului se ocupă cu agricultura, scrie Swiniin; birnicii se ocupă încă cu cositul finului, primind plată câte 3—4—5 lei pentru o falce de finețe; alții se ocupă cu cărăușia, transportând sare și vin. Pentru această cărăușie plătia ocârmuirii «arabadjimis», adică din 10 lei unul.

Biruri. În anul 1815 locuitorii acestui ținut plătia, după Swiniin, următoarele dări: prestațiune cu carul și un om pentru trebuințele statului, lemne de foc pentru armata casarmată în ținut, pentru străjerii de la țără și ampoliații statului, cosirea finului și transportul a 60 stoguri de fin pe la o stațiune de postă, de la 17 care câte un străjer pentru hotare, în total 632 6menii cu schimbul pentru o săptămână; bir 25.900 lei pentru întreținerea surugiilor de postă și bir de rusumat sau otcină (de deseatină). Afară de acesta se mai percepeau și 22.600 lei pentru plata salariului celor 150 călărași, ceea ce făcea câte 2 lei pe birnic. Asemenea, locuitorii ținutului mai dedeau pe an 1.312 care pentru transportul bolnavilor militari, 2.015 care pentru transportul materialului de construcțiune militară, 3.815 care pentru transportul lemnului de foc, 1.735 care pentru transportul materialului pentru construirea caselor coloniștilor.

Așa dar, din aceste mărturisite de către d-l Swiniin, care pe la 1816 era funcționar al statului, se dovedește că *scutirea de bir*, proclamată de Împăratul Rusesc pe termin de trei ani în totă Basarabia, era cu desăvârșire fantastică și că populațiunea deja de la început a fost impusă la numeroase dări foarte grele și mari, în bani și în natură.

Aceste biruri sub ocârmuirea pămîntenă erau în ținutul Hotinului următoarele. Când Hotinul era ocârmuit de către Divanul domnesc, adică de la Novembre 1806 și până la Octobrie anul 1811, afară de prestațiunile, locuitorii mai plătia:

31.800	lei	banii de răsura în patru termene, pentru lefile amplotiaților.
28.776	»	pentru carnea armatei.
12.686	»	pentru întreținerea poștei.
4.030	»	plătiău locuitorii Hotinului în două ter- mine, la Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru.
9.760		plătiău Evreii arendași și Evreii din Briceni și Lipscani la Visterie.
1.066	»	pentru săraci.

Total deci 109.911 lei.

Banii pentru săraci nu intrau în Visterie, ci într'o casă specială, unde se vărsa și banii adunați de pe la boeri și călărașii Moldovei, câte doi lei pe an de cap. Domnitorul mai dădea o parte și din banii rusumaților, precum asemenea se percepeau câte 3 lei la sută din lefile amplotiaților. Cu acești bani se ajutau văduvele și orfanii. Sub ocărmuirea usurpătoare otomană *raiaua* Hotinului plătiă următoarele dări: fie-care cap de familie plătiă bir 2 lei 34 parale și pentru copii și ai săi câte 2 lei 4 parale; birul dintăi se numia turcesce *chasaci-parasă*, birul al doilea era cunoscut sub denumirea de *teskere-parasă*. Afară de acesta se mai plătiă anual *menzil-parasă*, adică bani pentru poșta: cei săraci plătiău câte 1 leu 20 parale, cei avuți câte 6—8 lei. Din acești bani se adunau peste 3.000 lei. Locuitorii mai erau datorii a aprovizionă cetatea Hotinului cu lemne și fin.

După mórtea locuitorului din circumscripțiunea *raielei* o decime din averea sa trecea la Pașă; iar când muriă și femeia locuitorului, Pașa luă două treimi din moștenire, lăsând o treime moștenitorilor răposaiilor; iar în cazul când răposatul nu lăsă moștenitori, întreaga sa moștenire trecea la stat. *Raiaua* n'avea voie de a construi sau repară biserici fără a plăti o sumă ôre-care de bani pentru permisiune. Proprietarii Pașalei mari, adică boerii, precum și locuitorii de rînd rurali mai plătiău 22 parale de cămin drept *epindjea*. Boerii ridicau la rîndul lor următoarele dări de la țărani de pe moșiile lor:

- 30 parale de casă țărănescă.
- 30 » de fie-care păreche de boi.
- 30 » de fie-care plug.

- 40 parale de cap de familie pentru plata *lubașlicului*, adică simbria vatafilor de pe moșie.
- 4 » de ôie.
- 4 » de stup.
- 4 » de porc.
- 40 » de car de lemne.
- 200 » de fie-care falce saŭ lucru de o falce pentru proprietar.

Apoi mai dedeaŭ o *demertie* de grîu, una de orz, o ocă de unt de vacă și $\frac{1}{2}$ ocă de caș saŭ brînză de fie-care vacă.

Dacă țeranul luă o fată în căsătorie, eră dator a plăti boerului de la 40 la 100 lei pentru noua vatră.

Boerul de pe moșie aveă drept să judece daraverile și pîrile dintre locuitorii satului, iar în cas când una din părți rămânea nemulțumită de judecată, atunci se dedea jalbă Muftiului turcesc, care locuia la Hotin, și acesta se consideră ca ultima instanță.

În ținutul Hotinului, pe la 1815, erau peste 1000 de prișaci cu 40.000 stupi. Fabrici: două de cărămidă, una la Hotin și alta la Romancauți; patru de spirt, două la Hotin, una la Prigorod, una la Șavăuți și una la Rjaviuți. Morii de apă peste 525.

La 1812, când guvernul rusesc și-a alipit acest ținut, în ținutul întreg s'aŭ constatat ca aparținînd statului următoarele bunuri publice:

$\frac{1}{2}$ din otcina *Halîșevca*, otcina *Fetelit*, otcina *Hidjeva* saŭ *Hijdevo*, *Macarovca*, *Mamaliga*, *Teucani*, *Cunevca*, $\frac{1}{2}$ otcină *Cholochorenî*, $\frac{1}{2}$ din otcina *Venșenini*, $\frac{1}{6}$ din otcina *Vanșicuți* și $\frac{1}{6}$ din moșia *Medveniți*.

În anul 1815 locuitorii ținutului aŭ plătit suma de 28.900 lei pentru întreținerea surugiilor.

Doi părcălabi ai ținutului aŭ primit în acest an lăfă 4.800 lei, sameșul 1.000 lei, grămăticul 400 lei.

Unul din părcălabi la 1815 a fost cinovnic rus, altul boer moldoven. Cel dintăiu aveă o cancelarie compusă dintr'un translator, doi copişti și un secretar; cel din urmă aveă pe lângă dînsul un sameș saŭ secretar, care eră în același timp și cassier, și doi amployați din boerii moldoveni. Fie-care din cele 8 ocăle a ținutului aveă câte 2 ocolași, ambii din boerii

moldoveni, și doi căpitani de tîrg — unul la Briceni și altul la Lipcani.

Pe lângă ispravnicii ținutului, mai funcționa și doi re-visorii, cari făceau anchete, și patru inspectorii pentru straja cordónelor. Aceștia se alegeau tot din boerii moldoveni.

Ținutul Soroca. Lungimea ținutului, la 1815, după Swiniin, adică de la Ciugur și până la hotarul ținutului Orhei, era de 110 verste.

După o statistică bisericească, ținutul avea la 1815 o populațiune de peste 43.075 suflete de ambe sexe. După datele culese de ispravnicii pentru ocârmuirea rusescă, s'a'au aflat în tot ținutul :

Birnici . . .	4.831
Scutelnici . . .	1.657
Călărași . . .	589
Preoți și diaconi . . .	403
Paracliseri . . .	24
Staroste bisericesci . . .	107
Ciocli . . .	17
Boeri . . .	45
Postelnici (?), mazili, ruptași	322
Muncitori (?).	406
Evrei . . .	404
Alte nămurii . . .	112
Țigani . . .	cifra necunoscută.

Locuitorii ținutului se ocupă cu creșterea vitelor, cu că-
răușia și cu puțină agricultură. În tot ținutul la 1815 au fost
60.096 oi, boi și vaci 42.954, stupi 25.640, cai 8.594.

Sub domnia lui Moruzi acest ținut plătia Visteriei câte
26.000 lei în fie-care trimestru.

La 1812 în fie-care pătrar de an ținutul a plătit bani de
răsură 9.698 lei, mazilii plătia 343 lei și bani de răsură
la fie-care leu 15 parale, ruptașii 141 lei și 52 lei 35 parale
bani de răsură. Evreii, ce locuiau în cele patru tîrgușore ale
ținutului, plătia în trei luni câte 2.230 lei și bani de răsură
836 lei 10 parale, iar Evreii de prin sate plătia 537 lei și
bani de răsură 201 lei 11 parale. Locuitorii străini, în număr
de 131 suflete, plătia anual 3.482 lei și bani de răsură 435
lei 10 parale. Breslașii plătia birul numit *ajutorința de erva*

729 lei și 288 bani de răsura. Intregul venit al Divanului Moldovei în anul 1812 de pe acest ținut se urcă la 61.645 lei 5 parale.

În anul 1815, ocârmuirea rusescă, după ukazul împărațesc, considerând că populațiunea este scutită de plata birului pe termen de trei ani, a ridicat de la locuitorii, după Swiniin, 245 chile orz și 50 stoguri fin pentru cai de postă; s'aă construit cu prestațiunii 7 magasi pentru proviant, 7 grajduri și 7 stațiuni de postă; s'aă dat de locuitorii 415 stinjenii de lemne și locuință ca hrană la 2 escadrone de cavalerie și o rôtă (companie) de artilerie, și în curgerea anului 10.687 care cu boi pentru transpôrte.

La 1815, în acest ținut, tot după Swiniin, erau târguri: *Atachi* care aparține familiei Cantacuzino, *Bălfi* a boerului Alex. Panaioti, fie-care din târguri fiind administrat de către un căpitan de târg; *Soroca* pe atunci a vistierului Iordachi Roseti-Rosnovano, *Rasova* care eră proprietatea mănăstirii Golia. Satele în ținut erau în număr de 144. Cel mai mare proprietar pe atunci în ținut eră Stolnicul Cheșco.

Ținutul Iași este propriu zis $\frac{1}{2}$ din ținutul întreg, despărțit de Prut în două părți, din care numai o parte a trecut la Rusia. Acest ținut de dincolo de Prut, la 1815, se hotărnicia la nord cu ținuturile Soroca și Hotin, de cari se despărția prin riulețul Ciugur, la sud se hotărnicia cu ținutul Orhei și la răsărit tot cu Orhei, iar spre apus cu riul Prut.

Lungimea ținutului, după spusele lui Swiniin, de-alungul Prutului, începând de la gurile Ciugurului până la satul Cotu-mare, care se află deja în ținutul Orheului, este 135 verste (cale de 27 césuri). În lărgime, de la gura Ciugurului și până la granița ținutului Soroca, este de $32\frac{1}{2}$ verste, iar de la Sculenii de 27 verste.

La 1812—16 în acest ținut nu erau deja păduri mari decât pe lângă granița ținutului Orhei și puțin pe-alocurea pe Prut.

Locuitorii ținutului, după statistica isprăvniciei din anul 1814, erau:

Birnici .	4934
Scutelnici . . .	1.015
Tagma duhovnicescă .	481
Mazili	499
Călărași	528
Slugi boeresci	211
Evrei	364
Total . .	8.032 bărbați.

Despre acest număr de locuitori d-l Swiniin se îndoesce, emițând părerea că datele isprăvniciei trebuie să fie rău alcătuite.

Cea mai mare parte din locuitori erau Moldoveni, puțini Ruteni veniți din Polonia și Bulgari, «cari însă nu formați *nică un singur sat* și trăiau prin sate locuite de Moldoveni».

Ocupațiunea principală a locuitorilor la 1812—1816 a fost crescerea vitelor și turmele de oi. Numai la nordul ținutului se făcea agricultură, iar locuitorii de la sud și de-alungul Prutului se ocupați cu albinăritul, grădinăria și viile. La 1814, grâul se vindea la Iași 10 lei *cetvertul*, ovêzul și orzul 5 lei, porumbul 10 lei; la finitul anului 1815 grâul s'a vîndut cu 22 *cetvertul*, orzul 8 lei, porumbul 20 lei.

Numêrul vitelor în ținut la 1814 a fost de 85.000 capete; anual se vindeau peste 18.000 capete de vite cornute.

În ținut pe la 1814 n'a existat un centru mai important, afară de tîrgușorul Fălesci, care aparțineă boerului Iancu Balș. Moșii și sate boeresci în ținut erau 96, sate razeșesci 32 și peste 32 de cășle.

Despre impozitele și dările, ce plătiați locuitorii în anii 1812—1816, Swiniin nu știe nimic, dîcînd că le arată în anexa cu No. 58; dar acêstă anexă nu există pe lângă manuscrisul. Mai jos însă, Swiniin adaoge: «Baniî statului (cazona) se adună anual la cassieria ținutului, cari apoi se trimî departamentului II; cîte 135 lei s'a perceput *pe lună* de la Evrei, acêsta pe temeiul ukazului din anul 1814, de ôre-ce Evreii nu plătesc biruri județene.»

Afară de acêsta, după ordinul guvernatorului Sturdza, de la 8 Martie 1813, s'a perceput de la toți locuitorii ținutului, fără excepțiunea chiar a scutelnicilor, 300 lei *lunar* pentru

lăfa cinovnicilor și ispravnicilor. În anul 1815 s'a rădicat 12.960 lei pentru simbria a 36 surugii.

Ținutul Iași pe la 1812—1816 s'a împărțit în 6 ocóle său rusesce *volosti*, și anume: 1. *Codrul*; 2. *Câmpul*; 3. *Ciurgurul*; 4. *Prutul*; 5. *Turul* și 6. *Brănesci*. În aceste ocóle administrau 10 ocolăș. Ținutul avea doi ispravnici cu un sameș, pe lângă cari mai erau 5 logofeți, un copist rus, un translator și șese copişti moldoveni, doi revisori pentru anchete și doi asupra străjerilor județeni.

Ținutul Bender, după spusele ispravnicului Satovsky, este în lungime de 150 verste, iar în lărgime de 100 verste, scrie Swiniin. La răsărit el este limitat prin guvernământul Herson și Nistru, la sud cu marea și Dunărea, iar la apus cu ținuturile Tomarova, Greceni și Hotărnicesc, la nord cu ținutul Orhei.

La 1814, de la Bender în jos pe Nistru, după Swiniin, până la satul Palanca, pe o distanță de 80 verste (72 kilom.), era o pădure tînără de stejar amestecat cu salcie; asemenea pădurici existau și în Bugéc. În aceste păduri cresceau în profusiune *sumach* și *poma cânelui*, care se întrebuința pentru baie.

Numărul locuitorilor ținutului la 1814 era de 3.293 familii, Moldoveni, Ruteni, Bulgari, Greci, Evrei. După emigrarea Turcilor și Tătarilor, satele lor au rămas pustii; în aceste sate s'a așezat apoi, — cu permisiunea guvernului rus — boeri moldoveni, poloni, cinovnici ruși și fel de fel de eratici din Imperiul Rus.

Locuitorii ținutului se ocupau cu crescerea vitelor, agricultură, albinărit, pescuit și grădinărit.

Numărul vitelor, după Swiniin, era în tot ținutul: 31.000 capete vite cornute, 12.500 cai, 210.000 oi.

Cea mai mare parte a ținutului aparține la 1816 statului, care o arendă (otcup) la particulari. Aceștia percepeau de la fie-care agricultor câte 12 lei de cap de familie, $\frac{1}{10}$ din produsul întreg a recoltei și dijma din toate produsele de gospodărie agricolă. Proprietarii de vite plăteau arendașilor 25 parale de vită mare și 3 parale de ôie.

Afară de stat, în ținutul Bender erau la 1814—16 următorii proprietari mari: satele Rascaeți și Purcari aparțineau Mitropoliei din Chișineu, satele Gura-Bicului și Leonti

Maiorului Catargi, Burnas aparțineă dómnei Tucicoff, soția Generalului rusesc cu acest nume, femeia Colonelului rus Arsenieff aveă moșia Șabalat și Saria cu Cara-Ibraim fusese dăruite de Țar bisericeii armenesci; asemenea mănăstirea din Chilia posedă satul Mecetlia.

Despre dările și impozitele ce plătiaă locuitorii în anii 1812—1816, Swiniin nu scrie nimic.

Acéstă parte a Basarabiei se ocărmuiă până la 1808 de către un ampoiătur turc, căruia i se diceă Caușan-Voevod. El aveă reședința la Caușani, unde există încă la 1808 o cetate și un palat, dar în acel an palatul a fost distrus de flacări. Acest ampoiătur turc eră și arendaș al statului peste tóte pămînturile pendinte de cetățile de la sud.

La 1812—1814, Caușanii au devenit reședința isprăvniciei rusesci și în acești ani presintă dejă aspectul unui sat sărac; în timpurile însă ale domniei Tătarilor pe aci Caușanii eră un orășel bogat și poporat. Se dice că acolo erau altă dată peste 700 de prăvălii, ceea ce se dovedesce și prin faptul că Swiniin în manuscriptul său dice că pe la 1816 casele locuitorilor aveau temelii de pētră; mai erau acolo și ruinele unor băi turcesci și ale unor întinse cimitire.

Tot pe la 1816, scrie Swiniin, mai existaă pe malul Nistrului, în chiar satul Palanca, precum și între Akkerman și Chilia, în satul Tatar-Bunar, rămășițele unor castele de pētră, construite, precum se crede, încă de Genovesi.

Lângă satul Varnița, la depărtare de 3 kilometri de Bender, se vedeau la 1816, pe malul Nistrului, rămășițele lagărului lui Carol XII. Aceste rămășițe sunt un val cu gropi paralele, valul aveă ambrasure, erau și dărîmăturile unui castel și ale unei magasi pentru érbă de pușcă.

Ținutul Bender se ocărmuiă la 1813—16 de către doi ispravnici, din cari unul eră Rus și altul Moldovén, un sa-meș, un secretar rus și un inspector silvic.

În județul Bender existaă la 1816 trei fortărețe: Bender, Akkerman și Chilia, un tîrgușor: Caușani, și 81 sate. Când Rușii au ocupat Benderul, în inčinta fortăreței, scrie Swiniin, existaă mai multe edificii turcesci, dugheni și un palat al Pașalei. Pe la 1816 existaă încă 4 magasi, un beciu cu praf de pușcă, două magasi de artilerie, 3 geami, din cari una a fost prefăcută în biserică creștină de către

Muscali. Sub cetate există, scrie Swiniin, și până acum nisce subterane neexplorate.

Lângă cetate, pe la 1816, există un târgușor compus de 500 case, 26 dugheni, trei biserici și o sinagogă. Numărul locuitorilor eră de 1.599 Creștinî, 110 Evrei și 29 Țiganî.

Pe pământul care aparține orașului există, pe la 1816, peste 59 grădini cu pomi roditori.

Sub administrațiunea turcăscă locuitorii orașului se împărțeau în două clase; clasa întâia plătiă 12 lei bir anual pe cap, clasa a doua mai puțin.

Cetatea Akkerman, scrie Swiniin, este așezată pe un mal stâncos și înalt al limanului; din spre apele limanului este îndreptată partea cea mai puternică a cetății. Zidurile din această parte au până acum (la 1816) urmele epocelor în care au fost zidite și reparate. Citadela, dice Swiniin, a fost construită de Romani și se deosibesce prin marea tărie a cimentului cu care este legată cărămida de granit, așa că mai lesne se poate sfărâma granitul decât despică o cărămidă de alta. Părțile zidite de Genovezi se deosibesc prin mare cantitate de piatră și cutezanța arhitecturii, iar lucrările făcute de Moldoveni sunt mai slabe și mai puțin rezistente, dar modul de întărire făcut de ei arată deja un grad oarecare de cunoștință a artei de fortificațiune. Ambrasurile în ziduri sunt acoperite.

Fortăreța are 26 bastioane, din care 12 posedă magazine. Sunt două porți, din care una, cea care duce spre liman, n'are pod, cea-laltă are un pod, ce se ridică peste râpă.

Edificii mai însemnate în lăuntrul fortăreței n'am găsit, afară de o geamie, unde acum sunt munițiuni; cele-lalte edificii sunt nisce bordeie și căsuțe în paiantă, acoperite cu trestie. Forstadtul posedă trei biserici: două greco-ruse (?) și una armână. Cea rusăscă se află așezată într-o geamie turcăscă, iar cea grăcă e cu hramul Sf. Ioan din Sucéva. Numărul caselor e de 592, prăvălii 46.

Numărul locuitorilor e de 4.112 suflete, din care foarte puțini Evrei. Comercianții și industriașii au părăsit orașul și au plecat de aci de când s'a desflințat portul.

Familii boeresce în acest județ nu locuiesc, deși unii boeri au moșii aci, scrie Swiniin. Locuitorii se ocupă cu transportul și vinđdarea sării, ce se scote din lacurile să. ate, cultivă

ville, fac vin, care se vinde și dincolo de Nistru, se ocupă și de agricultură și de oierit, vîndînd arnăut (grîu) și oi la Odesa. Pescuitul, care altă dată eră o ocupațiune de căpetenie, acum (la 1816) e în decadență, din cauză că locuitorilor li s'a interzis de a eși în mare. Altă dată locuitorii din Akkermann se ocupaū mult cu navigațiunea, dar acum, din cauza desființării portului, au vîndut vasele lor, și n'au rămas decît puține, cari fac transbordagiū spre Ovidiopol. Din pesci se pescuesc aci: cegă, șalău, știucă, nisetru, morun, cambola, chefal și scumbria.

Împrejurul Akkermanului sunt peste 300 de grădini și vii, afară de cele turcesci.

Sub ocârmuirea otomană fie-care familie plătiă aci bir 3 lei pe an. Afară de acēsta se mai plătiă: vădrărit 1 $\frac{1}{2}$ leu de butoiul de 200—250 vedre, de chila de sare 4 parale.

Din fabrici, la 1816 a existat la Akkerman o singură fabrică de pelărie fină (saffan), a unui Grec Calfa. Locuitorii se ocupă și cu fabricarea borangicului.

Orașul Akkermann, ȋice Swiniin, e fôrte bine așezat pentru industrie. Ca dovadă, el, sub ocârmuirea otomană, aveă adesea-orî în portul său peste 2.000 de vase, cari transportaū produsele Basarabiei. Valiul, adecă amplotiatul turc, care ținea în arendă veniturile portului, plătiă Visteriei cîte 60.000—70.000 lei pe an, socotindu-se 3 % din ce ridică dînsul.

Chilia. Cetatea cu forstadt este așezată într'o vale nisiposă de lângă Dunăre. Cetatea are forma patrungiulară, cu patru bastiōne, cinci turnuri, din cari două oenangulare și trei patrungiulare, fiind încunjurată de un val și ripă. Are două porți, din cari una spre mare, și mai multe eșiri în partea opusă. Regularitatea construcțiunii cetății arată că ea este zidită nu de mult de către inginerii europeni. În lăuntrul cetății și pe malul Dunării există vestigiile unei cetăți vechi, care aveă turnuri rotunde pe la colțuri. La 1807, cînd cetatea a fost luată de Muscali, în cetate mai există o geamie, care s'a prefăcut în biserică rusescă, și mai multe edificii militare.

În forstadt, saū orașul Chilia, la 1816, eraū trei biserici creștine și 480 case, mai multe mori, 55 prăvălii. Poporațiunea orașului la 1808 se compunea din 774 Moldoveni de sex bărbătesc și 592 de sex femeesc; Ruteni: 900 bărbați

și 344 femei; Ruși: 293 bărbați și 178 femei (Lipoveni); Greci: 28; Bulgari: 38; Țigani: 40; Evrei: 33 bărbați și 29 femei.

Locuitorii se îndeletnicesc mai cu seamă cu pescuitul, care până acum nu este oprit de guvern; peșcele prins atât în Dunăre cât și în mare se vinde la Iași și prin orașele de pe Prut; în locul peșcelui exportat se aduce vin din Moldova și băcănie. Pe insulele părăsite de Turci există grădini cu pomi, dar orașul nu se folosește de aceste grădini, de orice este interzis de a comunica cu insulele, de teamă ca orașenii să nu fugă peste graniță.

D-l Swiniin în manuscriptul său înregistrează următoarele prețuri pe alimente la Chilia:

1814

Un cetvert făină de grâu .	25 lei
„ „ „ „ secară	13 „
Jimbla de o ocă .	— „ 6 parale
Carne, ocaua .	— „ 12 „
„ de oie (ocaia)	— „ 14 „
Pesce .	— „ 24
Unt de vacă (ocaia)	2 „ 20
Icre proșpete „	3 „
Miere „	2 „
Spirit (vadra) .	20
Vin „ .	6 „
Zahăr (20 kilo) .	132
Sare „	2 „
Stinjen de trestie	5 „

Sub administrațiunea turcă toate acestea erau mult mai ieftine.

Vîlcov. În fața cetății Chilia-Nouă se află insula turcească Leti, unde Turcii au început a zidi o cetate numită Eski-Chilia. Această insulă se întinde până la brațul Sulinei. Satul *Vîlcov* se află așezat la gurile Dunării în brațul Chiliei și există aproape de un secol. El este poporat de Lipoveni, printre cari sunt și puținii Ruteni; cei dintâi au o biserică a lor și cei din urmă o biserică pravoslavnică.

Sub Turci Vîlcov se bucură de o libertate deplină în ceea ce privește pescăritul, aveă și alte privilegii importante,

din care cauză locuitorii erau avuți (blagodenstvovali) și fericiți. (1) Satul era ocărmit de starosti, aleși de obște, și numai în cazuri grave populațiunea se adresa către comandantul fortăreței din Chilia. Birul ce plătia vilcovenii sub Turci era *decimiala*, adică $\frac{1}{10}$ parte din venitul pescăriei. Imediat ce Rusia deveni stăpână asupra Vilcovului, guvernul rusesc, pentru a răsplăti devotamentul orb al acestei populațiuni, a desființat toate prerogativele și privilegiile, supunând pe Vilcoveni regimului comun. Mi s'a spus cu siguranță, scrie Swiniin, că locuitorii Vilcoveni, sunt supuși a plăti câte 500 lei de fie-care casă. S'a înesocotit chiar atestatele și privilegiile dăruite Vilcovenilor de comandanții supremi, pentru marile lor servicii aduse armatelor ruse; dintre aceste servicii, Swiniin amintesc următoarele: *arătarea vadurilor și trecătorilor*, ajutorul dat flotilei și armatei pentru a pune mâna pe Sulina la 1812. Atât aceste servicii, adăog Swiniin, precum și siguranța că această populațiune este de cea mai mare importanță în cas de război, merită ca guvernul să ocrotască populațiunea Vilcovului și să o pue sub ocărmuirea directă a autorității maritime. Acesta e singurul mijloc de a face ca să înceteze emigrațiunea, căci Vilcovenii fug mereu la Turci (sic!), așa că deja la 1814 n'a rămas decât jumătate din ce au fost, și din 200 luntre, ce altă dată luați parte la pescuitul în mare, acum nu es în mare decât vre-o 50 luntre.

Ținutul Tomarova are de hotare riul Prut și Dunărea, precum și hotarele ținuturilor Bender și Greceni. În lungime e de 85 verste, iar în lărgime de vre-o 60 verste.

Pământul e bogat în humă și bun pentru bucate, iar stepile pentru îngrijirea vitelor. Pădurile apröpe lipsesc pe aci, dar în locul lor natura a dat cu belsug trestie și finețe.

Ținutul e locuit de 6.220 suflete de sex masculin, Moldoveni, Greci, Bulgari și Țigani, cari se îndeletnicesc cu agri-

(1) Dar cu toate acestea erau dușmanii ai guvernului țure și serviați de spioni Rusiei. Aceeași atitudine o vedem și acum la populațiunea rusă din Dobrogea, care se bucură de o libertate despre care nici că au idee Rușii din Basarabia. Cu toate acestea, această populațiune păstrează simpatii pentru Rusia și rămâne dușmană poporului și ocărmuirii românești.

cultura, îngrijirea vitelor, albinăritul și pescuitul; Se sémănă : porumb, arnăut, ověz, meiū, linte, fasole și bob. Ca fructe există strugurii și nucii. Grîul și porumbul din întregul ținut, se transportă spre vîndare la Ismail.

La 1816 grîul arnăut s'a vîndut 30 lei chila, porumbul 10 lei, ovezul și meiul 8 lei. Din întregul ținut s'a vîndut 5.000 chile de porumb, 7.000 chile de ověz și 18.000 de grîu. Ținutul posedă, ȋice Swiniin, la 1816, peste 25.000 capete de vite și peste 7.000 de cai și 15.000 de oi.

Biruri. Arendașii birurilor (guvernul a dat la 1816 ridicarea birului în arendă) ridicău cîte 12 lei de cap de familie și acest bir eră cunoscut sub denumirea de *badjac-parasă*. Cel necăsătorit plătiaū 6 lei de cap. Se mai ridică vădrărit, ofcinală și altele; apoi veniaū prestațiunile pentru drumuri, poduri, finețe, strajă și întreținerea surugilor.

Sub administrațiunea turcescă se plătia *characil* pe an 12 lei, iar copiii de sex bărbătesc plătiaū 6 lei. Acest bir se luă numai de la locuitorii orașelor, adecă tîrgoveții clasai în întâiul rînd printre locuitori; cei din clasa a doua plătiaū jumătate. Vierii plătiaū 60 parale pentru anumită întindere a viei, apoi decimele de la vin, plus de fle-care vadră 4 aspri. Afară de acēsta, se mai dedea dijmă și două ȋile lucru pentru Pașalele ținutului.

Acest ținut aparțineă aprópe întreg statului, iar la Ismail și Reni sutimi de case, părăsite de Turci, aū fost declarate proprietatea statului. (1) Ținutul posedă la 1815 două cai de postă: una spre Ismail și alta spre Reni. Aceste cai aveaū cinci poduri. Peste apele Ialpuhului există *parom* (trecătoare)

Ținutul Tomarova se ocărmuiă de către un *ispravnic*, care aveă un sameș, un vechil și doi ocolai. În întreg ținutul se număraū la 1815 un oraș: Ismail, cu cetate, tîrgușorul Reni 32 sate și cîte-va cătune.

Din evenimentele istorice, despre cari amintesc Swiniin în manuscriptul sēu cu privire la ținutul *Tomarova*, ȋinsul

(1) La 1858, după ce acest județ s'a alipit din nou la Moldova, archiva de la Iași a primit în deposit peste 7.000 dosare ruseai privitoare la numeroase procese pentru moșii și proprietăți. Aceste dosare conțin un material prețios în ceea ce privesce județul *Tomarova*.

nu înregistră decât lupta lui Rumeantzeff cu Turcii de sub Cahul la 1770.

Ismail. Cetatea Ismail, la 1815, a avut 14 bastioane, patru porți și tot atâtea poduri; afară de acesta mai erau 10 «eșiri». Acastă cetate Rușii o considerau la începutul acestui secol de foarte importantă. Rușii au reparat-o, mulțumită sfaturilor date de inginerul german Caufert. Orașul Ismail pe la 1815 avea 4 biserici, 71 case care aparțineau statului, 155 case particulare și 159 dugheni.

Portul de la Ismail s'a redeschis la 1812 din ordinul șefului armatelor ruse, Admiralul Cihaceff; afacerile comerciale se făceau cu Constantinopole, comercianții erau mai toți Greci. La 1815, au eșit din port spre Constantinopole peste 279 vase. Cu toate acestea, Ismailul propriu zis nu posedă în acel an decât trei vase, care aparțineau comercianților din oraș. Comerciantul de frunte pe aceste vremuri era un ôre-care Maior Pataraki.

Swiniin, în manuscriptul său, vorbind despre neajunsurile comercianților la Ismail, scria la 1815 următoarele în această privință:

«Este neîndoios că, dacă guvernul va sprijini comerțul de aci, apoi portul din Ismail în curînd va birui pe acel din Galați. Comerțul din Galați neînlăturabil va trece spre portul rusesc, de ôre-ce Austria și Turcia nu vor mai pute găsi în Moldova acel belșug de produse, care erau acolo, pentru că Basarabia, avuția Moldovei, a trecut acum în partea noastră.»

Orașul Tucikof a fost pe la 1815 lângă cetatea Ismail (distanță de două km.), construit chiar pe malul înalt al Dunării; acum face partea din orașul Ismail. Acastă se liște a fost numită orașul Tucikof din ordinul Impăratului Alexandru I, în onórea și pentru recompensa Generalului Tucikoff, care a creat orașelul fără a recurge la ajutorul statului. Generalul Tucikoff a isbutit cu fel de fel de făgădueli a ademeni pe Ruși din Dobrogea, numiți *Necrasovți* (1), de a se întorce în Rusia și de a se stabili în noul orașel. Se credeă că peste 3.000 de Cazaci Necrasovți se vor așeza pe acolo. Orașelul a fost întemeiat pe la 1810;

(1) Poporațiune care locuiesc acum la Portița (Caterlez).

la 1812 în acest orășel erau deja peste 1.700 de case, formând strade bine aliniate, dar pe la 1815 din toate aceste construcțiuni n'au rămas în picioare decât abia 834 case, având o populațiune de 6.795 suflete de toate nămurile, majoritatea fiind Bulgari și Ruși.

În curînd apoi numele de Tucikoff a dispărut și astăzi nimeni nu-și mai aduce aminte despre această invențiune a unui General rus.

Reni sau *Tomarovo* pe la 1815, era un tîrgușor mic, iar sub administrațiunea turcască era un port plin de viață și de viitor. «*Reni*, scrie Swiniin, este centrul pentru întreaga Basarabia și căile cari duc spre dinsul sunt cele mai bune. Vase pot ancoră aci de-alungul întregului mal, puindu-se la adăpost de orice vînt. Pecăt acesta este important, atât este și de primejdios, de ôre-ce devine cu neputință de a supravieghia, mai cu seamă noaptea, ca vasele cari trec pe Dunăre să nu comunice cu cele ancorate.

«Imprejurul Renilor, adaoage Swiniin, se așază fel de fel de eratici de peste graniță.»

Ținutul Grecești este hotărnicit dintr'o parte cu hotarul ținutului Codru, din alta cu ținutul Bender, din a treia parte cu ținutul Tomarov și din a patra cu Prutul. În lungime, acest ținut are o întindere de 60 km., iar în lărgime de 35 km. Pămîntul e bun și roditor; pădurile cu lemn de construcțiune nu există în județ, dar pe malurile Prutului crește păduriște dese de stejărel, capabilă a se transforma în pădure bună.

Locuitori birnici din ținut, 2.226 (?), parte sunt Bulgari, parte Moldoveni. Locuitorii se ocupă cu agricultura și crescerea vitelor. Afară de arnăut (grîu), mei, porumb și ovăz, nu se sîmîna nimic. Se cultivă pepeni verzi și galbeni, castraveți și alte legume. Grădinile cu pomi sunt puține în ținut, vii există și vinul e de calitate bună.

Afară de cele-lalte biruri, generale pentru întreaga Basarabia, ținutul acesta mai plătesce 3.900 lei pentru întreținerea a 11 surugii, apoi dă pe fiecare săptămână 396 ômeni și câți-va călărași pentru straja pe linia Prutului; asemenea cai de poștă, 14 stoguri de fin, întreținerea căilor de comunicațiune, podurilor, etc. În curgerea anului 1816 acest ținut a mai dat

3.986 care cu boi și 80 căruțe cu cai pentru transporturi și 4.630 ómení de muncă.(1)

Ținutul acesta, serie Swiniin, posedă 40 de sate, cari toate aparțin proprietarilor particulari.

Ținutul se administrează de un ispravnic, care are pe lângă dînsul un samesș și câțîi-va copisti.

Ținutul Codrului se hotărînescce cu acel Hotărînescce, cu Bender și Greceń, precum și cu linia Prutului. In lungime are 40 km., în lărgime 25 km. Configurațiunea lui este muntósă; pămîntul este fôrte apt pentru cultura viilor și agricultură în general. Pădurea tînără e multă și în bună stare (1815), deși fôrte dêsă.

Ținutul e locuit de 914 familii (?) și anume: 3.036 bărbați și 6.322 femeí. Cea mai mare parte sunt Moldoveni, restul Bulgari, Ruteni și Evrei.

Biruri locuitorii plătesc, afară de cele generale, 70 chile ovéz pentru cai de postă și 8 stoguri de fin, precum și 2.880 lei léfă. Locuitorii sunt obligați a țînă strajă de câte trei și patru ómení pe la 65 pichete ce sunt înșirate de-alungul Prutului. In anul 1815 ținutul a dat 3.733 care cu boi pentru transporturi și a mai plătit 14.806 lei pentru a fi scuțiți de a transporta materialul pentru construcțiunea caselor coloniștilor.

Ținutul este compus din 22 sate și un tîrgușor. Tóte satele aparțin boerilor (pomeșcickam), iar câte-va sunt închinete mănăstirii Sf. Sava din Iași. Nicî o cale de postă nu străbate acest ținut.

Ținutul se administrează de un ispravnic rus.

Imediat ce Basarabia a trecut spre Rusia, poporațiunea de aci a început să fugă peste Prut. Peste 290 de familii au fugit dejă.

Ținutul Hotărînescce se hotărînescce la apus cu linia Prutului, la răsărit cu ținutul Bender, din spre mędă-qi cu ținutul Codrului și din spre mędă-nópte cu ținutul Orheiú. In lungime are 100 km., iar în lărgime 20 km.

(1) Acéstă cifră nu se potrivește de loc cu cifra birnicilor arătată mai sus; asemenea nu se potrivește nici cele-lalte cifre și, în general vorbind, Swiniin în manuscrisul sêu dă cifrele poporațiunii atât de mici, în cît este cu neputință a le considera ca conforme cu adevêrul.

Ținutul nu are păduri decât spre hotarele Orheiului, pe lângă vechiul sat Dolbini; pădurea acésta de stejar are o întindere ca de 12 km. lungime și 3 km. lărgime; sunt și alte păduri mai mici prin ținut.

Poporațiunea ținutului se compune din 3.445 suflete de sex bărbătesc, din cari:

Moldoveni birnici	. 2.819
Mazili .	57
Bulgari.	407
Evrei	19
Preoți	53
Diaconi.	24
Paracliseri	22

Avuția poporațiunii sunt vitele, din cari 38.915 capete aparțin birnicilor. Albinăritul e răspândit în ținut, care posedă 6.183 stupuri.

O păreche de boi se vinde pe aci cu 160--180 lei, vaca cu 45—60 lei, oia cu miel 8—9 lei, ocaua de carne 10 parale, brânza ocaua 10 parale.

Ținutul posedă 21 sate și nici un târgușor. Întreg acest ținut aparține (1816) boerului Ioan Balș și e străbătut de o cale de postă, care duce din Chișineu la Ismail.

Administrațiunea ținutului este concentrată în mâinile unui ispravnic, care e boer moldoven, Serdarul Macarescu.

De la 1812 din acest ținut au fugit peste Prut 906 suflete.

Prețul grânelor la 1814—15 după manuscriptul Swiniin.

Chila de arnăut	de la 30	până la 35	piastri
grâu ordinar »	27	»	» 30 »
orz	10		— »
porumb	10		14
mei	8		12
Ocaua de anis	1		1 $\frac{1}{2}$ »

IV. REPERTORIŪ DE TOPONIMIE.

Ținutul Hotinului.

Anadol, pe Nistru	Cărăcușeni
Ataci, pe Nistru	Cărlăcheu
Ataci, pe Nistru	Cepănoși
Babin, pe Nistru	Cepeleuți
Badrajul nou, pe Prut	Cerlena-mare
Badrajul vechiu, pe Prut	Cernoleuca
Balamutăuca	Chelmința
Bălcăuții-de-sus	Cherentintți
Bălcăuții-de-jos	Ciabrova
Bălășinesci	Ciubotintți
Belevintți	Câșla lui Sali
Berestia	Câșla lui Zamjia
Bělăuți	Câșla verde
Bělăușăuca	Câșla lui Nadjim (Căcăuți), pe Nistru
Bîrnova, pe Nistru	Clișcauți
Bogdănesci	Clocușna
Boșcăuți	Cobolcen
Briceni, tirgușor	Colineăuți
Bulboca	Comarova, pe Nistru
Burduh	Conovca (Cofa), pe Nistru
Buzăuți	Corestăuți
Călicăuți	Corjăuți
Călugăreni	Corman, pe Nistru
Căpleuca	

Costicenî, aproape de Prut
 Coşulenî
 Coteleu
 Cotelina
 Cotiugenî
 Criva (Strâmba), pe Prut
 Cruglic
 Culişauca
 Dăncăuţi
 Dărăbana, pe Nistru
 Dinăuţi
 Dolinenî
 Doljoc
 Drencăuţi, aproape de Prut
 Duşeni, aproape de Prut
 Ediniţa, târguşor
 Ferostna
 Fetescl
 Gheorgheuţi, pe Nistru
 Ghiloveţ
 Glina
 Glinóia
 Gordeuţ
 Gordinescl
 Gremesci
 Gremesci, la Prut
 Grimăncăuţi
 Gromăgeni
 Grozeniţa
 Grubna
 Gruşeuţi, pe Nistru
 Gvozdăuţi
 Hăjilău
 Hincăuţi
 Hodorosăuţi
 Hotin, oraş, capitala jude-
 tului şi cetate, pe Nistru
 Ianouţi
 Larga
 Lincăuţi

Lipcani, târguşor aproape de
 Prut
 Livăuţi
 Lomacini
 Lopatinca, pe Prut
 Lucăcenî
 Macareuca, pe Nistru
 Mălinescl
 Mandicăuţi
 Mămăliga, pe Prut
 Mărcăuţi
 Marşineţ, pe Prut
 Măşineţi, pe Nistru
 Medveja
 Mihalca
 Molinţa
 Molodava, pe Nistru
 Morile
 Morşiniţa
 Nedobăuţi
 Negrescl
 Negurenî, pe Nistru
 Nelipăuţi
 Neporotova, pe Nistru
 Nesvoia
 Noua-Suliţă, la gura Ra-
 chitnei
 Noua-Suliţă
 Ocnita
 Ojeu, pe Nistru
 Onut, pe Nistru
 Orestăuca
 Păscăuţi
 Părcăuţi, pe Nistru
 Perebăcăuţi, pe Nistru
 Pererita pe Prut
 Poiana
 Prigorodoc, pe Nistru
 Rachitna, pe Rachitna
 Răspopeni

Raşcov, pe Nistru	Stălinesci
Rătunda	Stăuceni
Răsteu	Stroiniţa, pe Rachitna
Răucăuţi, pe Rachitna	Tăbana
Rîngaci	Tarasăuţi, aproape de Prut
Rîpa lui Pelivan	Tîrnova
Rjeveni	Tiţcani, aproape de Prut
Romancăuţi	Tolburenii
Rosoşeni	Trebesăuţi
Rucşin	Treştteni
Ruhotin, pe Nistru	Treştteni
Rusenii	Trînca
Sancăuţi	Vălcineţ
Sângereni	Văncicăuţi, aproape de Prut
Securenii, tîrguşor	Varticăuţi
Şein	Văscăuţi
Selişte	Vasileuţi pe Nistru
Selişte	Vetrénca
Şendrenii, pe Prut	Viişóra, pe Prut
Şerbăcenii	Vişneva (vişina), pe Nistru
Şerbenii	Voldeni
Şilăuţi	Voloşcău, pe Nistru
Şirăuţi	Vorniceni
Şirăuţi, pe Prut	Voronoviţa, pe Nistru
Slobozia Cheretintei	Zalucia, aproape de Prut
Slobozia(1), periuleţul Larga	Zarogenii
Slobozia-Berlin	

Ţinutul Bălţilor (fost al Iaşului).

Albineţi	Beliceni, pe Ciulucul-mare
Aluniş	Beresci, pe Prut.
Băcana	Blândesci, pe Prut
Bahmut	Bleştenăuţi
Balan	Boghenii
Bălţi, oraş, capitala jude- ţului, pe Răut	Bolotina, pe Camenca
Baraboi	Boroseni, pe Camenca
	Bratuşeni

(1) Locul bătăliei Ruşilor cu Turcii la 7 Iulie 1770.

Brinleni
 Bumbăta
 Butesci, pe Prut
 Cajba
 Camenca, pe riulețul Ca-
 menca
 Călinesci, pe Camenca
 Cărpaci, pe Prut
 Căscădan
 Cetăreni
 Chetriș, pe Camenca
 Chetroșica
 Chirileni
 Chirpița
 Chișcareni
 Ciolacăuca
 Cioroncani, pe riulețul Gâr-
 la-mare
 Ciulucani
 Ciurciulea
 Coiceni, pe Camenca
 Condrătesci
 Copocianca
 Cornesci
 Costesci, pe Prut
 Cuban, pe Camenca
 Cuconesci, pe Prut
 Cuhnesci, pe Camenca
 Danul
 Dănuțeni, pe Prut
 Dombrovița
 Duman, pe Prut
 Dușman
 Elisavetăuca, pe Răut
 Flămândaeni
 Folesci, Țirgușor
 Fundura
 Gheciul nou, pe Răut
 Gheciul vechi, pe Răut
 Ghijilien

Ghiliceni
 Glinjeni
 Gloden
 Grinăuți, pe Răut
 Hâncesci, pe Camenca
 Herman (acel în secolul XVII
 erau magasiile pentru bu-
 catele oștirii; la 1789 ar-
 mata rusă a tăbărit acel
 lung timp.)
 Hilăuți
 Horăscă, pe Prut
 Izereni, pe Ciulucul mijlociu
 Isvôre
 Limbenii vechi
 Limbenii noi
 Mălăesci
 Măgurile sau Măgura
 Mărădeni
 Măndresci
 Mânzătesci
 Michăileni
 Mustéța
 Năpădeni
 Năvîrneț (la 1789 pe acel au
 trecut armatele rusești,
 mergând spre Iași)
 Nicoren
 Obreja
 Ochiul Alb (Rușii îl numesc
Oto Alb)
 Parcova
 Pârlița, sot.
 Pârlița, gară c. f.
 Pânzereni
 Pereval, st. c. f.
 Petresci
 Petrușeni
 Ploscuren
 Pociumbeni

Racaria
 Rădăia
 Răcea
 Rădeni (la 1789 Generalul rus
 Kamensky a tăbărit aci)
 Șafrancani
 Sărata veche
 Sărata nouă, pe Gârla-mare
 Sculeni, târgușor pe Prut
 Scumpia, pe Gârla-mare
 Sinesci (Românii îl numesc
 Schineni)
 Singerei, pe Ciulucul-mare
 Soci
 Stâncăuți
 Șterbaca, pe Prut
 Stînjeni
 Stolnicei, pe rîulețul Gârla-
 mare
 Strâmba, pe Răut

Sturzeni, pe Camenca
 Sturzeuca
 Șura
 Tăxăbeui, aproape de Prut
 Terebna
 Teșcurenii
 Teura
 Todiresci
 Tomesci, pe Camenca
 Ungheni, pe Prut
 Unțesci
 Ustia
 Valea-mare, pe Prut
 Văratice
 Veliceica
 Vulpesci
 Zabriceni
 Zăhăicani
 Zgărdesci, pe Ciulucul-mij-
 lociu

Ținutul Sorocei.

Anfiseuca
 Arionesci, aproape de Nistru
 Asnașeni, pe Cobolța
 Ataci, târgușor pe Nistru
 Băxani
 Bădiceni
 Birnova
 Briceni
 Bulboci, pe Căinari
 Căinari, pe același rîuleț
 Căpresci, aproape de Răut
 Capuceni
 Cărlășeuca, mănăstire
 Cașeuță, aproape de Răut
 Cășăuți, pe Nistru
 Cerepca
 Cerlina pe Nistru

Cernița
 Cernoleuca
 Cheșmirca
 Chetros, pe Cobolța
 Ciuciulesci sau *Ciuciulia*
 Climăuți
 Climăuți, pe Nistru
 Cobâlna
 Cobolța, pe rîul Cobolța
 Codreni (la 1787 aci a stat
 în lagăr armata lui Ru-
 meantzeff. Secund-Maior v.
 Raath, în memoriile sale,
 scrie despre populațiunea
 satului următoarele: «Dacă
 împrejurările politice nu
 ne-ar reține, noi nu ne-am

fi jenat cu acești repu- blicani.)	Mîndic, pe Cobolta
Copăcei	Moșani
Corbul	Năslăuți, pe Nistru
Coșernița	Nemirăuța, pe Nistru
Cot, pe Nistru	Om-Mort
Cotiujeni	Părcani
Cotova, pe Căinari	Petreni, pe Colbota
Cremenciuc, pe Nistru	Plop, pe Colbota. (La 1787 armata rusă a suferit aci de epidemie disente- rică.)
Crișcăuți	Pocrovca
Cuhuresci	Poiana
Cunicea	Popesci, pe Căinari
Cureșnița, pe Nistru	Prăjila
Dărcăuți	Prepelița
Dâneni	Putinesci, pe Cobolta
Domdojeni, pe Răut	Racoveți
Dondoșeni	Răduleni
Drăgănesci	Răcesci
Drochia, pe Cobolta	Rublenița
Dubna	Ruda, aproape de Nistru
Floresci	Rujnița
Frumușica, pe riulețul Căi- nari	Sauca
Ghizdita	Scăeni
Golesci	Senătăuța, pe Nistru
Goloșnița, pe Nistru	Șestaci
Grinăuți	Slobodîa, pe Nistru
Gura-Căinariului, aproape de Răut	Socola, pe Nistru
Gura-Camencei, pe Răut	Soroca, oraș, capitala jude- țului, pe Nistru
Hăgrinesci	Ștefănesci, pe Răut
Hadiș sau Gladiște	Stoicani
Hrișticî	Sudarca
Inădușita, pe Cobolta	Șura, pe Cobolta
Irova, pe Nistru	Țarigrad
Isvóre, pe Căinari	Tătărăuța, pe Nistru
Iapca, pe Nistru	Târnova
Lipnic	Țau
Mărămoneuța, pe Cobolta	Timiliuți
Mereșeuca	

Tolcănesci
Trefăuți, pe Nistru
Unguri, pe Nistru
Vadu-lui-Raşcu, pe Nistru
Vălcineţu, pe Nistru
Văscăuți
Vasilcova, pe Nistru
Verejeni, pe Nistru

Vertijeni pe Nistru
Videni
Visoca
Volova
Voroncău, pe Nistru
Zălucești, pe Nistru
Zgurița, pe Căinari

Ținutul Orheiului.

Alcedar
Bănesci, pe Ciulucul-mare
Biesci
Bucovăț
Boșcana, aproape de Ichil
Bravicia
Brânceni, pe Răut
Budei
Buhănesci
Bulănesci
Busăuca
Căcărăzeni
Călăraș, pe Bic
Căzănesci, pe Răut
Chipeșca
Chipriceni
Chiștelnița
Cihoreni
Cinișeuți
Ciorna, pe Nistru
Cișmea
Clășova, pe Răut
Cobălca
Cornova
Coșernița, pe Ichil
Crăsnășeni
Criuleni, ȧrgușor
Cruglic
Cuizeuca

Dereneu
Dușca
Ereneu, pe Răut
Furcenii, pe Răut
Fuzeuca
Ghiduleni
Ghirova
Hiriseni
Hârtopul-mare
Hârtopul-mic
Hârjinesci (Hârjauca)
Hirova
Hlijeni
Holercani, pe Nistru
Hordinesci
Horodiște sau Gradiște
Ichimăuți
Ignăței
Inesci
Isacova
Ișnovăț
Ivanca
Isvore
Ievrenii, pe Răut
Iora, pe Nistru
Lalova, pe Nistru
Leușeni
Lopatna, pe Nistru
Mărcăuți, pe Nistru

Măscăuți, pe Răut
 Matveuți
 Mărzesci
 Miclesci
 Migulenți
 Mindra
 Molovata, pe Nistru
 Morozenți
 Năbiștea
 Negurenți, pe Răut
 Nișcanți
 Oxintea, pe Nistru
 Olișcanți
 Onesci, pe Ichil
 Onișcanți
 Onițcanți
 Ordăsești, pe Răut
 Orheiș, oraș, capitala jude-
 tului, pe Răut
 Păpăuți
 Pântărenți
 Pétra, pe Răut
 Pereșecina
 Picesci
 Pitușca
 Poiana, pe Nistru
 Pripicenți
 Răculesci, pe Răut
 Rășpopenți
 Răciula, aproape de Ichil
 Rădeni
 Rizina, tirgușor pe Nistru
 Săharna, pe Nistru
 Sămășcani
 Scorțeni

Seliște
 Seritenți pe Răut
 Sesenți
 Sîrcova
 Slobođia Grădiște
 Soloncenți, pe Nistru
 Stodolnă, pe Nistru
 Sustenți
 Tabora, cu mănăstirea Ta-
 bora
 Tarasova, pe Nistru
 Tătăresci
 Târșova
 Telenesci, tirgușor, pe Ci-
 lucul-mijlociș
 Țibirica
 Țigănesci
 Țițcanți, pe Răut
 Trebujenți, pe Răut
 Trifesci
 Tuzora (sau Călărași), tir-
 gușor, pe Bîc
 Uștia, la gura Răutului
 Vaduleca, pe Răut
 Vărzăresci
 Vășienți
 Vatici
 Verejenți, pe Răut
 Viprova
 Vișcăuți, pe Nistru
 Voinova
 Vorotic
 Zăhăicanți
 Zăhorenți

Ținutul Chișineului.

Băcioi, pe Ișnovăț
 Bălănesci, pe Nîrnova
 Bălăuresci

Balciana, aproape de riulețul
 Lăpușna
 Bardăr

Băţeni
 Boghicieni
 Bolduresci
 Bolţun, pe Lăpuşna
 Bozieni, pe Cogălnic
 Bubuesci
 Budesci
 Călmăţuiu
 Căpriană saŭ Chipriană
 Cărpineni, pe Lăpuşna
 Chişinău, capitala judeţului
 şi a guberniei, pe Bic
 Cigărlenii
 Cimişeni
 Ciopleni
 Ciorăscii
 Ciuciuleni, pe Cogălnic
 Cobăescii
 Condriţa
 Costescii, pe Botna
 Costulenii, pe Prut
 Cotu-morii, pe Prut
 Dănceni, pe Işnovet
 Drăguşeni vechi, pe Co-
 gălnic
 Drăguşeni noi saŭ Conojeni
 Drăslidenii
 Durlescii
 Frăsinescii, pe Prut
 Fundul-Galbinei
 Gârlea, pe Botna
 Goian, pe Ichil
 Grătescii
 Grozescii, pe Prut
 Gulboca
 Hanţca
 Hâncescii, tirguşor, pe Co-
 gălnic
 Hidighiş
 Horăscii, pe Botna

Horodişte saŭ Grădişte
 Horotca
 Iloveni, pe Işnovet
 Iurcenii, pe Lăpuşna
 Lăpuşna, pe riul Lăpuşna
 Leuşenii, pe Nirnova
 Lohănescii
 Lohănescii, pe Cogălnic
 Lozova
 Măcărescii, pe Prut
 Malcoii
 Malul Tohatinului, pe Nistru
 Mănăilescii, pe Botna
 Mărinicii, pe Nirnova
 Merenii
 Mereşenii
 Micăuţii
 Miclăuşenii
 Milescii
 Milescii
 Negrenii
 Nemţenii, pe Prut
 Nimorănenii, pe Işnovet
 Nisporenenii
 Obinenii
 Pănăşescii, aproape de Bic
 Pârjoltenii
 Păşcanii, pe Ichil
 Perenii
 Pojorenenii
 Prisaca
 Răvaca, pe Bic
 Recia, aproape de Ichil
 Rădenii, pe Ichil
 Răzenii
 Rusescii vechi, aproape de
 Botna
 Rusescii noi, pe Botna
 Scorenii, pe Işnovet
 Selişte

Sângera, pe Ișnovăț
 Sipotenî
 Sirești
 Sișcani
 Stolniceni
 Strășeni, pe Bic
 Suruceni, pe Ișnovăț
 Țipala
 Topar, pe Lăpușna
 Trușeni

Ulmul, pe Botna
 Vadul-lui-Vodă, la Nistru
 Vălcineț
 Vărzăresci
 Văsieni, pe Botna
 Vinători, pe Nîrnova
 Vorniceni
 Zbercîa, pe Prut
 Zîmbreni, pe Botna

Ținutul Benderului.

Abaclidjaba, pe Cogâlnic
 Baccialia
 Baîmaclia, pe Ciaga
 Barnița, pe Nistru
 Bașcalia
 Batîr
 Bender, oraș, capitala jude-
 tului și cetate, pe Nistru
 Beștimac, pe Ialpuh
 Bârzoii
 Bogdaneuca, pe Cogâlnic
 Boroseni
 Broscosesci
 Bulboca, pe Bic
 Căinari
 Calfa
 Caneia, pe Tigheci
 Caracui
 Cărbuna
 Căușeni, târgușor, aproape de
 Botna
 Cazanciuc, pe Sărata
 Cărnățeni
 Chircăesci, pe Botna
 Chițcani, aproape de Nistru
 Ciadîr

Cimișlia, târgușor pe Cogâl-
 nic
 Cioc-Maidan
 Ciapac, pe Ialpuh
 Cióra
 Cióra-Mârza
 Ciucur-Mengir
 Ciuflescî
 Cobusca veche
 Cobusca nouă
 Cociulia
 Comorat, târgușor, pe Ialpuh
 Copaclia
 Copanca
 Copcui
 Córja, pe Nistru
 Coșcalia
 Dan
 Desghingea
 Dubăsarii vechi, pe Nistru
 Elisaveteuca, pe rîulețul
 Ciaga
 Enichioi
 Epurenî, pe Thigeci
 Fărlădanî
 Filipeni, pe Sărata

Gangura, pe Botna
 Gâsca
 Ghilacheuca, pe Nistru
 Ghiltos, pe Pruteț
 Giamâna, pe riulețul Calinlirî
 Grădiște, pe Cogâlnic
 Gura-Bîculuî, pe Nistru
 Gura-Galbină, pe Cogâlnic
 Gura-Sarateî, aprópe de Prut
 Hagimus
 Hanaseniî vechî, pe Tigheci
 Hanaseniî noi, pe Prut
 Hêrbăuți
 Hotesci, pe Pruteț
 Iipujel
 Iordanăuca, pe Cogâlnic
 Josendorf
 Iăugur
 Lac
 Lărguța
 Leonteva
 Leova, tîrgușor, pe Prut
 Leova nouă (sau Sîrma),
 aprópe de Prut.
 Lipcaniî vechî, pe Nistru
 Lipcaniî noi
 Mătăsariî, pe Prut
 Matildendorf, pe Ciaga
 Mengir
 Mînziri
 Mocresci
 Molesci
 Opaci
 Orac
 Persenăuca
 Petreuca, tîrgușor pe Ciaga
 Petricaniî

Pogănesci, pe Prut
 Puhăcenî, pe Nistru
 Puhoiu
 Sadaclia, pe Cogâlnic
 Sadici, pe Ialpujeț
 Sahaîdac
 Săiți
 Șamalia
 Sărata, colonie de Nemți
 Sărata-lui-Holban, pe Sărata
 Sărătica nouă
 Satul Nou
 Schinósa, pe riulețul Schi-
 nósa
 Sălcuța
 Selemet
 Șerpeni, pe Nistru.
 Speia, pe Nistru
 Sturzeni
 Tapatarî
 Taraclia, pe Cioga
 Tartaul, pe Larga
 Teplița, pe Nistru
 Țiganca, aprópe de Prut
 Tigheci, pe rîușorul Tigheci
 Țințereni, pe Bîc
 Tocenî, pe Prut
 Tochilele-Răducaniî, pe Prut
 Tocuz
 Tomaî
 Topal
 Troița
 Ursóia
 Vișinăuca
 Zaim
 Zlotea, st. c. ferată

Ținutul Akkermanului.

Achembet, pe malul mării	Clesticî, pe Ciaga
Acmanghit, pe Sărata	Codiescî, pe malul mării
Adamăuca	Constantinăuca, pe Hagidere
Akkerman, oraș, capitala județului, pe Nistru (Ghiobul)	Copciac
Alexandreuca, pe Sărata	Cornilova, pe Alcalia
Antoneuca	Crivda, aproape de Nistru
Arțiz, pe Ciaga	Crocmaș, pe Nistru
Bairamcea, tirgușor, pe Hagidere	Culeucia, pe Hagidere
Bălăbanca mare, pe malul mării	Culmea
Benchendorf, pe Alcalia	Cuparan, pe Chirdij
Berezina, pe Cogâlnic	Deljiler
Bicoza	Deneviț
Boccialia	Devletagaclî, pe Aliaca
Borisăuca	Dgolmen
Borodin	Dimitrăuca
Briana, pe Cogâlnic	Divisia, pe Hagidere
Budacă, pe malul mării	Dracul
Burgugî	Eîngheîm, pe Alcalia
Cair, pe Hagidere	Enichioî
Camcic, pe Sărata	Ermoclia
Caplenî	Eschipolos
Caracci	Faraónca
Caragaci	Fère-Champenoise I, pe Cogâlnic
Cara-Mahmet	Fère-Champenoise II, pe Aliacă
Cardon	Festelița
Cargăsenî	Friedensthal, pe Ciaga
Cașleah	Frumușica veche, pe Celeghider
Catorga	Frumușica nouă
Cemcelea	Furmanca, pe malul lacului Chitaî
Chibabcia, pe Alcalia	Galitescî
Chilia, tirg, pe Dunăre	Gura-Celeghideriului, pe același rîușor
Ciobrucia, pe Nistru	Gura-Roșă
Cîșmea	
Ciumlechioî, pe Chirhij	

Hagidere, pe riulețul Hagi-
 dere
 Hanchișla
 Hanesi
 Hlavanî, pe Aliaca
 Hofnungenthal
 Hnidenthal, pe Cogâlnic
 Iaroslauca
 Ivanăuca, pe Chirhij-Chitaș
 Jebrenî
 Leipzig, la gura Schinósei
 Lichtental, pe Celeghider
 Mălaga, pe Nistru
 Maloiaroslăuți I.
 Maloiaroslăuți II, pe Chirhij-
 Chitaș
 Maneburg, pe Alcalia
 Manja, pe Sărata
 Marazleuca, pe Alcalia
 Marineuca mare, pe Alcalia
 Michaileuca, pe Sărata
 Moldauca
 Molodava, pe Sărata
 Monaci, pe Alcalia
 Neculeuca
 Neculeuca
 Nerușa
 Novopăuleuca
 Olonesci, pe Nistru
 Pălanca, aproape de Nistru
 Paris, pe Cogâlnic
 Păuleuca
 Petreuca
 Petro-Păuleuca, pe Sărata
 Plahteica
 Podul-de-pétră, aproape de
 Nistru
 Porcarî, pe Nistru

Postal
 Răilénca
 Rascăuți, pe Nistru
 Șaba, pe Nistru (Ghiolul)
 Șabalul
 Șaganî, aproape de mare
 Sărata veche, pe Sărata
 Seimenî, pe Nistru
 Semenăuca
 Sergheuca, pe Hagidere
 Sofienthal
 Spaseuca
 Starocazaci, pe Alcalia
 Ștefăneuca
 Suliogla
 Țaricenca-de-sus, pe Hagi-
 dere
 Țaricenca-de-jos, pe Hagi-
 dere
 Tarutin (sau Ciocroc)
 Tașlie
 Tatar-Bunar, tirgușor, apró-
 pe de Cogâlnic
 Țeplici, pe Cogâlnic
 Todireuca, pe Nistru
 Tolmaza
 Troița, pe malul lacului
 Chitaș
 Tropoclo
 Turlac
 Tverdița
 Uspensca
 Vedensca, pe Celeghider
 Vilcov, pe Dunăre
 Volintireuca
 Volocarî, aproape de mare
 Voznesensca
 Zobarî

Ținutul Ismailului.

Adarma	Chiriet-Lunga
Alexandreuca	Chirșova, pe Ialpuh
Alexandreuca	Chislița, pe Prut
Anadol	Chislița, pe malul lacului
Andrușa	Catlabuh
Babel, pe malul lacului Ial-	Ciabalacci
puh	Ciadîr-Lunga
Baimaclia	Ciișia, pe Catlabuhul-mare
Barta, pe malul lacului Ial-	Cișmea-văruiță, pe malul la-
puh	cului Ialpuh
Baurci	Cișmea-Chioi
Baurci	Ciumaî, pe riulețul Salcia
Beșalma, pe Ialpuh	Codjagalia
Beghioz	Codrangol
Boligrad sau Bolgrad, oraș,	Colibaș, pe Prut
pe malul lacului Ialpuh	Constantineuca
Borciac	Corten
Brânza	Cot-Chitaî, pe Chirhiș-Chitaî
Brósca	Crinicica (Tântănița)
Bulboca, pe malul lacului	Cubei
Ialpuh	Cuhurluiû, pe malul lacului
Bulgaria	Cuhurluiû
Burlaca	Curci, pe malul lacului Ial-
Caet	puh
Cahul, orașel, pe Pruteț	Dimitreuca
Cairaclia	Dolecu
Cairaclia	Dormindere
Calceva	Ertscoburna, pe malul la-
Caracurt	cului Catlabuh
Caragaclî, pe malul lacului	Etulia, pe malul lacului
Cahul	Cahul
Cartal, aproape de lacul Cahul	Fântâna-Zinelor
Cazaclia, st. c. ferată	Feraponteuca
Cazaiaclia	Frecățel
Cemașir	Gavanos
Chircanî, pe Pruteț	Giolteû
Chirganî, pe Pruteț	Giurgiulescî, pe Prut

Goliște, pe Chitébugul-mic	Paic, pe Pruteț
Grecești	Pandăclia
Hagi-Abdul	Pelinești
Hagi-Curd, pe malul lacului	Reși, oraș, pe Dunăre
Chitai	Roșă
Hagi-Chești	Satul Nou, aproape de Dunăre
Hațdar	Săflăna
Hațdar	Șecherlic-Chitai
Hasan-Aspag	Slobozia-mare, pe Prut
Hasan-Batir, pe Chitébugul-mic	Tabac, pe râul Ialpuh
Împușita, pe malul lacului	Tăraclia
Ialpuh	Tășebunari
Isirălia, pe Chirhiș-Chitai	Tatar-Copciac
Ismail, oraș, capitala județului, pe Dunăre	Tomaș
Larga	Troianul vechi, pe malul lacului Chitai
Lucesci	Troianul nou
Manta, pe Pruteț	Vadul-lui-Isac, la Prut
Matroșca	Vaisa
Moscovești	Vălcănesci
Muravleuca, pe malul lacului Chitai	Valea-Perjei
Musaia, pe Salcea	Vanova, pe Catlabugul-mare
Necrasovca, pe Dunăre	Văleni, pe Prut
	Zadunaica, pe Chirhiș-Chitai

V. FAMILIILE BOERILOR MOLDOVENI DIN BASARABIA CU CÂTE-VA SCHIȚE BIOGRAFICE ALE OMENILOR DE FRUNTE.

I.

BOERIÎ BASARABIEI.

În Imperiul Țarilor toți supușii sunt despărțiți în *clase* (soslovii) și, dacă unii din acești supuși, din ore-cari împrejurări, nu aparțin nici uneia din aceste clase, atunci, totuși, ei sunt clasați de ocârmuire într'o clasă separată, numită *rasnociinși*. Basarabia, cu populațiunea sa, imediat ce a fost alipită la Rusia, fu la rîndul său supusă regulei generale. Popolațiunea sa, neputînd să fie despărțită în *clase* după calapodul muscălesc, s'a despărțit pe temeiul datinelor străvechi moldovenesci, admise de astă dată de Rusia; rămânînd, firesc, ca cu timpul despărțirea națională să fie înlocuită cu cea muscălescă. Guvernul rus, după ce a alipit la Imperiū această parte a Moldovei, a despărțit populațiunea Basarabiei în următoarele clase :

1. *Cler*
2. Boeri
3. Mazili
4. Ruptași

5. Răzeși
6. Țărani sau Birnici
7. Robi.

Apoi peste puțin a mai adaos la această despărțire încă următoarele clase :

8. Țirgoveți (mescianî)

9. Coloniști.

Boerii la rîndul lor au fost despărțiți la început în trei clase, admise așa precum ele existase în Moldova, și anume:

Clasa I.

Moldovenesce	Rusesc
1. Logofăt .	Canțler
2. Mare Vornic	. Consilier (sovetnik)
3. Hatman ..	Oberpolițmaister
4. Postelnic	. Camerher
5. Mare Vistier	. Cazanacei gosudarstva

Clasa II.

6. Vel-Agă .	. Politmaister
7. Vel-Spatar.	. Mecenoset
8. Vel-Ban .	. Șudia
9. Vel-Comis	. Ștalmaister
10. Vel-Camînar.	. Secretar domnesc
11. Vel-Paharnic	. Cormciî

Clasa III.

12. Vel-Sardar	17. Vel-Sluger
13. Vel-Stolnic	18. Vel-Pitar
14. Vel-Armaș	19. Vel-Jitnicer
15. Vel-Medelnicer	20. Vel-Șatar
16. Vel-Clucer	21. Vel-Căpitan de dorobanți.

Aceste trei trepte de «protipendă» au fost recunoscute de «*eraldica*» rusescă ca *stolbovie dvoreani*, adică nobilii de frunte.

Afară de aceste grade — al doilea și al treilea logofăt, spătar etc. erau asemenea admiși, ca fiind de viță boerescă, adică *dvorean*. Postelniciî înaintați din mazilî, fiîi de mazilî sau din altă treaptă, n'au fost admiși printre nobilî, iar mazilîi s'au egalizat cu «*odnodvorți*», adică cea din urmă treaptă a nobilimii.

În vechime, ori-ce boer moldoven, dacă părăsia slujba, se făcea mazil și plătia atunci bir după avere; apoi mai pe urmă mazilii se făceau fel de fel de omeni. Mazilii erau scutiți de prestațiune și erau obligați a servi ca călărești.

Tagma duhovnicască.

Ruptașii în Basarabia formați altă dată o clasă privilegiată.

Majoritatea lor erau fii de preoți și se bucurau, ca și mazilii, de dreptul a fi scutiți de prestațiuni; ei nu plăteau decât dajdie, iar restul, ca și mazilii, $\frac{1}{2}$ din deciuială de pe 50 stup și de pe 50 porci; pentru mai mare număr, egal cu țeranii, adică câte 8 parale de cap. Ruptașii au intrat de la 1812 în clasa (*soslovie*) duhovnicască și se bucurau de aceleași drepturi de cari se bucură omenii acestei clase în Rusia.

Ruptele erau străini, meșteșugari, industriași, cari nu plăteau bir și impozite, ci versau în Visterie o anumită sumă de bani la anumit termen, după averea fie-căruia. Ei aveau chrisóve pentru acest scop, anume date; însă plăteau ca și țeranii goștina, vădrăritul etc. Această clasă a fost clasată de guvernul rus în ghildii (clasa comercianților patentari).

Țeranii.

Pentru răzeși vezi în text.

Țeranii sau *birnicii* în Basarabia formați și formează clasa cea mare a populațiunii rurale. Țeranii locuiau pământurile statului sau ale proprietarilor. Ei plăteau:

1. *Bir*, nu pe cap de om, ci pe obștea satului. Obștea din partea sa determină suma fie-căruia membru, după puterea și averea sa.
2. Ei plăteau simbria surugiilor, întreținerea cailor, grajdurilor și cele-lalte.
3. Ei dădeau fin și ověz cailor de poștă.
4. Pregăteau lemne de foc pentru carantină, localurile statului și locuințele cinovnicilor.
5. Plăteau pentru ori-ce vită, cum și vinăritul, albinăritul și cele-lalte.

Dar afară de toate aceste biruri, la 1812 țeranii din Basarabia au fost supuși de ocărmuirea muscălescă la multe alte impozite grele. Așa, de pildă, în acel an țeranii au transpor-

tat 100.000 cetverti de grîu al armatelor și au construit magasi pentru t te aceste bucate, au dat 8.000 stinjeni pentru spitaluri militare, au construit carantine pe linia Prutului, apoi au fost obligați de a  ntre n  *pe comptul lor* pe toți *eraticii* din Varsovia (poselenți), a construi pentru coloniști case, a găzdui pe soldații ruși, a  n  cord ne pe linia graniței și a da care și căruțe la ori-ce cerere.

Afară de ac sta, tot  r ni  erau dator  a da călărași pentru isprăvnicii și alte instanțe administrative. Iată numărul acestor călărași după județe :

1. Orhei� .	1.074 călărași
2. Hotărnicesc	180
3. Codru	114
4. Tomarova.	160
5. Greceni	120
6. Iași .	223
7. Bender .	258
8. Soroca	598
9. Hotin	150
Total	<u>2.902 călărași</u>

Fie-care călăraș primi  l f  250—300 lei pe an.

Scutelnici. Boerii mari aveau în Moldova drept la scutelnici după gradul boeriei; pe acești scutelnici, breslași și slugi boerul și-  alege  din birnicii liberi. Scutelnicii erau slobod  de t te chovalevi, adecă de impozite și găzduire, și pl tia  $\frac{3}{4}$ din biruri; de fie-care scutelnic boerul primi  din Visterie c te 2 lei pe lună; slugile și breslași nu pl tia  bir de loc. Liber ndu-se de ori-ce impozit, scutelnicul se obligă a sluji boerului, după cum a fost învoiala. Firesce că boerii își alege  scutelnici pr ntre chiaburii satului, pentru ca să p t  ave  de la ei c t mai mare folos.

Numărul total al scutelnicilor în Basarabia er  între 4.000—6.000.

Scutelnicia a fost introdusă în Basarabia de Mavrocordat, după desființarea «vecinilor».

Istoria *vecinilor*  n Basarabia e aceeași ca și în Moldova. Dincolo de Prut, ca și dincóce, Domni  luase obicei  de a da boerilor pentru slujbele lor sate și moși. Acest obicei  a făcut că  r ni , de alt-fel slobod , s'au v duť obligați de

a plăti proprietarilor și de a munci pentru ei. Acești țărani erau *vecini*. Până la introducerea porumbului în Moldova, adese-ori se întâmplă fomete, despre care pomenesc unii din cronicari; în anii de lipsă, fie din cauza relei recolte, fie din altă cauză, țărani erau siliți a se adresa la boeri, cari, pentru ajutorul dat în timpurile de restriște, robiau pe cel impromutat. Acești robi erau tot *vecini*. Afară însă de vecini, totuși existau și țărani slobodi, cari posedau moșii. Aceștia au fost *răzeși*. Vecini au existat în Basarabia până la Constantin Mavrocordat. Acest Domn a desființat pe vecini, arzând multe chrisóve privitoare la robia țăranului moldoven, rămânând de atunci robiți numai Țigani. De la Constantin-Vodă, țăranii locuitori pe moșiile boeresci erau slobodi a da proprietarului *decinială* și a munci 12 zile pe an de fie-care vatră. Proprietarul, din partea sa, era dator a da țăranului de pe moșia sa atât pământ cât îi trebuia lui pentru hrană, finete și pășune pentru 12 capete de vite și 120 oi. Dacă moșia posedă pădure sau păduriște, trestie etc, era dator a da țăranului materialul combustibil. Țăranul era slobod a cumpăra moșie, și atunci putea să părăsască moșia proprietarului, făcându-se răzeș.

II.

FAMILIILE BOERESCI ROMÂNE.

Pentru a face istoricul într-o cât-va complet al familiilor boeresci rămase în Basarabia după anexarea sa la Rusia ar trebui neapărat ca cronicile scrise de către mulți din boerii din Basarabia, precum și documentele lor de familie, să fie scuturate de praful în care zac și date la lumină. Dar acesta tocmai nu este în obiceiul acestor boeri, cari cu mare rîvnă ascund ast-fel de documente și nu le arată decât cu mare greutate.

În procesele civile pentru revendicarea drepturilor la moștenire apar din când în când nisce chrisóve vechi, cari însă adese-ori, fiind cercetate de cinovnicii ruși, sunt declarate de false. Așa, de pildă, pe la 1861, într'un proces mare al fa-

miliei Patarichi pentru nisce moşii din Bugéc, s'a stabilit de către tribunal că: falsificarea documentelor moldovenesci se face în Basarabia pe o scară întinsă, ceea ce se poate dovedi prin faptul că chrisóvele aduse de familia Patarichi în sprinjinul său sunt date în numele lui Ioan Sturza pe când acest Domn fusese deja mazilit.

Intr'un alt rechisitoriū (1) privitor la moşia Larga, pe care o revendică familia Balş, găsim următoarele şise: «Sub Grigorie Ghica, la Iaşi, s'a descoperit o *companie* de ómení, care, sub conducerea unui fugar rus Chododnicoff, fabrică numeroase chrisóve false pentru boerie. Asemenea fabricaţiune se făcea şi la Chişineu, Orheiū şi Bălţi. Falsificarea este cu atât mai comodă cu cât urmaşii (potomki) Domnitorilor au păstrat la ei peceteile de domnie, iar cărţi sau registre în cari s'ar fi trecând acele chrisóve de boerie n'au flinţat nici odată; şi apoi, la urma urmelor, pe la 1827, a mai ars şi archiva Divanului Moldovei, — de aceea este cu neputinţă a cercetă acum cari din acele chrisóve sunt adevărate şi cari false.»

Orî-cum, după arătările oficiale, în Basarabia au rămas şi s'au aşezat,—parte au trecut de s'au stabilit în Rusia,—peste 27 *familii de boeri*, înscrise în cartea de catifea (barchatnaia kniga) a nobilimii Imperiului Rusc. Din aceste familii următoarele mai au descendenţi în Basarabia:

1. Bantaşesci	11. Carpesci
2. Arăpesci	12. Catargiesci
3. Bohuşesci	13. Costin
4. Gănesci	14. Crupensky (2)
5. Dariesci	15. Chiriac (3)
6. Donici	16. Movilesci
7. Drăgăşesci	17. Neculesci
8. Joresci	18. Razi
9. Isăcesci	19. Racovişesci
10. Cantacuzinesci	20. Rosetesci

(1) A vedé *Homop. Mun. Bu. Jura*. 1859, No. 10.

(2) Din această familie rusificată e şi actualul mareşal al nobilimii basarabene.

(3) Singurul reprezentant rămas în viaţă din această familie boerescă e d-l Constantin Chiriac, fiul lui Dimitrie Chiriac.

21. Talpesci	27. Stîroea
22. Cerechezeci	28. Sturdza (nu mai locuiesc în Basarabia)
23. Moruzesci	29. Stamati-Ciurea
24. Stroesci	30. Dicesci
25. Casimiresci	31. Rălescii
26. Bogdănesci	

Afară de aceste familii boeresci, mai există în Basarabia o mulțime de familii nobile, dar nobilimea lor își are de temei o origine absolut nedovedită, dar totuși admisă de Rusia, fie că reprezentanții acestor familii au servit statului rusesc și s'au înobilat pe calea biurocratică, fie că au isbutit să capete rangul de nobili într'un mod oarecare. Așa sunt nobile de pildă familiile *Purcel, Lascari, Semigradov, Lemni, Mereacre, Bunacale, Horgos, Dimo, Capașina, Botezat, Tomuleș*, etc.

Mai sunt în Basarabia și familii de nobili de origine pur rusescă, rutenescă și polonă. Aceștia au venit în Basarabia ca funcționari ai statului și au rămas acolo, înrudindu-se cu boerii pămîntenii.

În general, nobilimea pămîntenă din Basarabia parte s'a stins, precum de pildă s'a stins familia Ralli (1), parte s'a înrudit cu familiile nobilimii rusești, dând naștere unui stat de nobili pur rusesc. În casele acestor boeri nu se mai vorbește limba românească, iar copiii nu învață limba paternă decât de la slugi și argați de curte.

III.

GAVRIL BĂNULESCU-BODONI.

Răposatul I. P. S. Mitropolit Gavril Bodoni s'a născut în Bucovina și a fost fiul drabantului Grigorie Bodoni; răposatul a făcut studii în școlile din Transilvania, apoi, după isprăvirea studiilor, a petrecut mai mulți ani la Chios, Patros și Smirna.

(1) Familia Ralli este trecută în mai multe chrisóve polone printre boerii cari au venit în Polonia cu Petriceico-Vodă.

Intorcându-se din această călătorie, Gavril Bodoni, în curgere de trei ani, a fost profesor de limba latină în Moldova. În anul 1779 s'a călugărit la Constantinopole și apoi, întorcându-se în Moldova, a fost chirotonisit ieromonach și a ocupat postul de profesor de religiune. În anul 1782 a părăsit Moldova și a trecut în Rusia, unde a primit postul de profesor de limba grăcă la seminariul din Pultavă; în anul 1784, desgustat de Rusia, s'a întors în Moldova, unde Mitropolitul Gavril l'a înălțat la rangul de archimandrit.

La 1788, îndemnat de uniți din prelații ruși, a trecut iarăși în Rusia, unde a ocupat postul de rector al seminariului din Ecaterinoslaw. În anul 1789, Gavril Bodoni a fost chemat de Ambrosie, Exarchul Moldovei și Valachiei, și, după recomen-dațiunea favoritului Împărătesei Ecaterina, chirotonisit Episcop al eparchiei Benderului. După încheierea păcii din anul 1792, a fost numit Mitropolit al Moldovei și Valachiei de către Sinodul rus, iar Ambrosie a fost mutat la Pultava, unde a și murit în curînd. În acele momente Gavril Bodoni s'a arătat așa de rusofil, în cât simpatiile sale pentru Imperiul Rus, precum și dorința sa de a vedea Țara-Românească cucerită de Rusia au deșteptat bănuelile Turciei. Mitropolitul Gavril a fost arestat și trimis la Constantinopole, unde trăia supraveghiat. Prin intervențiunea Rusiei el a fost liberat și s'a întors în Rusia.

La 1793 Sinodul rus l'a numit Mitropolit al Ecaterinoslavului, Kersonesului și Tauridei. Când s'a urcat pe tronul Rusiei Împăratul Pavel, Mitropolitul Gavril s'a vădut permutat la Novocercask. În anul 1797 el a creat în acest oraș un consistoriū și un seminariū. În anul 1799 fu din nou permutat la Kiew, numindu-se în același timp și în postul de archimandrit al Lavrei. În anul 1800, obosit de intrigile ce mereu se făceau în sinod în contra sa, și-a dat demisiunea din scaunul mitropolitan; demisiunea sa a fost primită și Gavril Bodoni s'a stabilit la Kiew, apoi s'a mutat la Dubasari. Aci el a locuit în pace și liniște până la 1808.

Deja la 1806 Rusia făcea războiū Turciei, pretextând călcarea unui tractat, iar în realitate cu scopuri de cucerire. Armata rusescă, pretextând sfînta cauză a creștinătății, după porunca Țarului, a ocupat Basarabia, Moldova și Valachia. În fruntea acestei armate eră Principele Prozorovsky. Vorbind

despre acest război, istoricul rus Solovieff mărturisește singur că: «Rusia a voit să pue piciorul ferm pe Dunăre, considerând acest rîu drept lîgănul nîmurilor slave, și a-și supune (nădărnici) țările dunărene.» În Moldova, Valachia și Basarabia s'a înființat regim muscălesc.

Moldova și Valachia făceau pe atunci parte din eparchia patriarhatului de la Constantinopole. La 1808, în ziua de 27 Martie, a apărut un «ukaz» al Împăratului Alexandru I, care sună: «Ordonăm fostului Mitropolit al Kiewului Gavril a se numi iarăși membru al Sinodului și a fi Exarch la Moldova, Valachia și Basarabia.» Din partea sa, Sinodul rusesc a dispus ca Mitropolitul Gavril, care locuia la Dubasari, să fie «păstorul turmei creștinești în Moldova, Valachia și Basarabia, alegîndu-și după dorință reședința, iar în viitor, despre cele bisericești, despre cari foștii Mitropoliți ai Moldo-Vlachiei se adresa la Patriarchul din Constantinopole, de aji înainte se adresă către Sinodul rus». (1)

În luna Maiu același an Mitropolitul Gavril a și sosit la Iași și în ziua de 22 a prestat în biserica Mitropoliei jurămîntul înaintea Principelui Prozorovsky, care a și avisat despre acest fapt Divanurile Principatelor, precum și pe Mitropolitul Valachiei.

Iată cum a fost redactată această înștiințare a lui Prozorovsky :

«Pe temeiul abdicării P. S. Veniamin, fost Mitropolit al Moldovei, din postul de ocărmuitor al turmei, precum și din celelalte îndatoriri ale sale, Maiestatea Sa Imperială, milostivul Hosudar, *ca capul* (glava) *bisericeii greco-catolice creștine*, printr'un ukaz imperial dat Sf. Sinod, a bine-voit să încuviințeze și să poruncască fostului Mitropolit al Kiewului a fi iarăși membru al Sinodului și Exarch al Moldovei, Valachiei și Basarabiei. De aceea, despre voința Imperială, mie comunicată, facem această cuvenită înștiințare Divanurilor Moldovei și Valachiei.

«De ore-ce P. S. Gavril a fost numit Exarch nu numai al Moldovei, ci și al Valachiei, — mă cred dator a avisă pe Prea Sf. Văstră ca de aji înainte să bine-voiți a vă adresă despre toate cele duhovnicesci către P. S. Gavril, fiind supuși lui.»

(1) Arhiva Consistoriului din Chișineu, 1808, No. 6, f. 1, *Delo*.

Limpede și lămurit. Principele Prozorovsky, printr'un avis aducea la cunoștința poporului român că autocratul Rusiei, care și-a însușit titlul de *papă al bisericei pravoslavnice de la Răsărit*, de ađi înainte va chirotonisi, cu ajutorul «*ukazurilor*» date Sinodului rus, pe Mitropolii Moldovei și Valachiei.

Sosind la Iași Mitropolitul Gavriil, cel dintâiu lucru pe care s'a grăbit a-l face, a fost traducerea din limba rusescă în românește a ecteniei, în care se rugă pentru sănătatea Împăratului Rusiei și a familiei Romanoff, precum și a Sf. Sinod rusesc. Traducerea acestei ectenii s'a tipărit imediat și a fost expediată pe la toate parochiile Moldovei, Valachiei și Basarabiei. Rusia *de facto* consideră deja ambele Principate ca două provincii rusești. După ce Mitropolitul Gavril a isprăvit cu ectenia, s'a pus pe călătorit, în scop de a face cunoștință cu turma sa.

Mitropolitul Gavril a găsit starea economică a mitropoliei Moldovei foarte rea. Mitropolia avea o datorie de peste 200.000 l. v., pentru care plătiă anual peste 18.000 l. v. dobândă. Datoria acésta rămăsese, se ăice, de pe timpul Mitropolitului Veniamin. În privința acestor datorii, Mitropolitul Gavril scria următoarele către Sinodul rus:

«Aci eră altă dată obiceiă ca datoriile făcute de Mitropolii, Episcopi, arhieriei saū egumenii mănăstirilor, după ce acești ierarhi părăsiau scaunul lor, să se trecă pe socotéla instituțiunii în fruntea căreia aū stat contractanții. Din acéstă caasă multe rele s'aū făcut. De aceea trebuie dat ordin ca nici unul din cinovnici să nu facă de ađi înainte datorii pe comptul postului ce ocupă și polițele să fie de acum înainte întărite de Exarch cu punerea sigilului său.» (1)

Despre starea bisericilor, Exarchul Gavril, în raporturile sale către Sinodul rusesc, ăice că le-a găsit la Iași în bună stare, construite bine, înzestrate cu obiectele bisericesci; clerul Moldovei însă puțin instruit, «dar capabil de a oficia serviciul divin în limba lor». În ceea ce privesce bisericile de prin sate, atât din eparchia metropolitană cât și cele-lalte eparchii (2), apoi, după părerea Mitropolitului, ele *eraū într'un număr prea mare, iar preoții și maī mulți*, așa că la 50 de

(1) *Delo*, Archiva Consist. din Chișineu, 1808. No. 6, cōla 12.

(2) În Moldova, maī erau peatunci deă eparchia Romanului și a Hușului

curți adese-orî veniă câte 3—4 preoți. Observând acesta, Exarchul a dispus ca în viitor să nu se mai construiască nici o biserică fără o anchetă prealabilă care să arate necesitatea ei; asemenea a dispus ca chirotonisire de preoți să nu se mai facă de loc, până ce preoții în ființă nu vor avea fie-care parochia sa stabilită.

«Episcopiile Romanului și a Hușului, scriă Mitropolitul Gavril către Sinodul rus, sunt ocârmuite ađi—întăia de Episcopul Gerasim, de vîrstă mijlocie, și este un arhieru bine-intenționat (blagonadejni) și meritoriū de laude,—a doua de Episcopul Meletie, tîner de vîrstă și asemenea bine-intenționat.»

Intorcîndu-se din călătoria de inspecțiune, Mitropolitul Gavril a transformat tribunalul duhovnicesc, înființat de către Mitropolitul Veniamin, în consistoriū, formându-l din clericii locali. Apoi a creat în eparchia sa *blagocini* (protoierei), traducînd pentru ei nisce «pravile» din limba rusească; asemenea tot din rusesce a tradus și un Catechism prescurtat, pe care l'a și tipărit.

După ce a isprăvit toate acestea în Moldova, Mitropolitul a plecat în Valachia. În Valachia pe atunci existau patru eparchii: una mitropolitană și cele din Rîmnice, Argeș și Buzău.

«Mitropolitul Ungro-Vlachiei, scriă P. S. Gavril către Sinodul rus, Dosofteiū, e foarte bătrîn și, din propria sa declarațiune, din cauza slăbiciunii sale, nu mai oficiază și eparchia sa nu o vizitează. Episcopul Rîmniceului Nectarie asemenea e bătrîn și slab; nu oficiază, locuesce la Bucuresci și în eparchia sa nu merge, ocârmuind-o prin protopopii. Episcopul Argeșului Iosif e de vîrstă mijlocie, sîrguitor pentru serviciul divin și îngrijitor de cele bisericesti; locuesce asemenea la Bucuresci, vizitînd une-orî eparchia sa; dar boerii Divanului adesea îl rețin, pentru că el asistă la ședințele Divanului. Episcopul Buzăului Constanțiū, nepotul Mitropolitului Dositeiū nu e om bătrîn, dar pôte că de ađi înainte va arătă grijă pentru turma sa; locuesce la Bucuresci și de aceea eparchia sa e neîngrijită, așa că în bisericile eparchiei sale, precum și în general în totă Valachia, chiar pe mesele sfinte și în cupa cu grijanie s'aū găsit necurățeni, iar în Episcopia Buzăului sf. tainepu tređite. Mitropolitul Dositeiū și Episcopii Rîmniceului și a Buzăului sunt nisce Greci veniți în Valachia; sin-

gur Episcopul de Argeş e de aci din nascere. Bisericele şi clerul în Valachia nu sunt mai puţin decât în Moldova.

«Eû am dato propunere în scris P.S. Mitropolitul Dositeiû şi Episcopilor de a face aceea ce am făcut în Moldova, adecă de ađi înainte a nu mai înmulţi preoţimea, de ôre-ce şi ocârmuirea civilă se plânge despre acêsta. Adevêratul prestigiû în bisericile Valachiei lipsesce, iar clerul e aşă de incult în cât nu cunósce regulile bisericesci şi nu scie bine cum se oficiază sf. leturghie. De aceea am propus Mitropolitul de a înfiinţa protoierei, precum am înfiinţat în Moldova.»

În ceea ce privesce Basarabia propriû dîsă, apoi în acêstă parte a Moldovei puţine biserici s'aû găsit şi clerul asemenea n'a fost în număr îndestulător pentru a satisface cerinţele poporaţiunii creştine. Bisericele erau fôrte sărace, iar despre starea lor în Basarabia de la mędă-đi Mitropolitul Gavril nu pomenesce nimic, de ôre-ce p'acolo nici n'a fost.

Deosebita atenţiune a Mitropolitului aû atras-o asupra lor mănăstirile nôstre, atât cele din Moldova, cât şi cele din Valachia; cea mai mare parte din aceste mănăstiri, şi anume cele mai avute, erau închinat Sf. Mormînt, Muntelui Atos sau Sinai, unele scaunelor patriarcale şi mănăstirilor grecesci. În aceste mănăstiri domniaû ca adevêraţi stăpâni călugării greci, cari cumpêrăû locurile de egumen şi cari prin urmare priviaû averea mănăstirêscă drept o moşie arendată. În unele mănăstiri aceşti călugări desfiinţară chiar obştea călugărêscă şi încetară de a servi sf. leturghie în biserică. Mitropolitul Gavril, ca Român de nascere, deşi rusificat şi alipit cu sufletul la interesele Rusiei, a început o luptă dréptă cu călugării greci. El s'a adresat către Sinodul rus, cerënd ca egumenii greci să fie supuşi autorităţii Exarchului, iar în ceea ce privesce administraţiunea averii mănăstiresci să fie supuşi dispoziţiunilor ce ar emană de la autoritatea duhovnicescă locală; cei nesupuşi din egumeni greci să pôtă fi depărtaţi din postul lor şi înlocuiţi cu alţi, iar banii ce se cuvin mănăstirilor străine să se trimită direct acelor mănăstiri. Mitropolitul Gavril mai cereă apoi ca Sinodul rus să-l autorise de a cere de la superiorii mănăstirilor grecesci chrisóvele vechi, pe temeiul cărora mănăstirile erau închinat, pentru a se puté sci voinţa şi dorinţele ctitorilor şi întemeietorilor

**Gavril Bănulescu-Lodoni, Mitropolitul Basarabiei
(1746—1821).**

mănăstirilor și a se vedé dacă această voință și aceste dorințe sunt sau nu realizate.

Pentru a face óre-care ordine în aceste mănăstiri, Mitropolitul Gavril avea în vedere să le clasifice în trei clase, după tipicul mănăstirilor din Rusia, oprind călugărirea vagabonșilor și altor ómení, cari pe atunci mișuiaú prin țérá, căutând adese-orí prilejul de a-și ascunde trecutul lor plin de crime sub sutana călugărăscă, de a fi călugăriți.

Cestiunea privitoare la instruirea clerului român, care din cauza persecuțiunilor și nelegiuirilor prelaților greci decăduse rău, preocupá mult pe Exarchul Gavril. Incă sub Mitropolitul Veniamin se înființase la Iași o școlă duhovnicéscă, unde copiii clericilor învățau regulile bisericescé, retorica, logica și teologia lui Damaschin; în acea școlă învățau peste 50 de băeți, a căroră întreținere erá pe séma mănăstirilor. Această școlă Exarchul voia s'o transforme într'un seminariú; dar pentru a puté dobândi autorisațiune din partea Sinodului rusesc, a alcătuit programul studiilor viitorului seminariú după tipicul seminariilor rusescé, absolut inutil pentru clerul român. În Valachia nu există o atare școlă și Exarchul, prin intermediul Mitropolitului ungro-vlach, a isbutit ca Divanul să voteze o lege pentru înființarea unei școle analoge la Bucuresci.

După inspecțiunea Exarchatului creat prin «ucazul» Impératului rusesc, P. S. Gavril s'a adresat către Principele Galitin, pe atunci Procuror suprem al Sinodului rusesc, ceréndu-i în ajutor mai mulți teologi ruși. Iată textul scrisorii în cestiune:

«Avënd în vedere instruirea clerului de aci și *stăruind ca această cultură să fie pe cât se poate mai conformă cu ordinea de lucruri care există în Rusia*, am nevoie de un ampleiat duhovnicesc, care, alături cu cunoscínțele ritului bisericeí greco-rusescé, să scie în același timp limbile grécă și valachă. Ast-fel de cunoscínțe posedă protoiereul Petru Cunitsky, care a isprăvit studiile în seminariul din Ecatérinoslaw....» (1)

Așa dar P. S. Gavril își cereá acum în ajutor mai mulți teologi ruși, cari să-l ajute să rusifice clerul român printr'o cultură teologică ruséscă. În această privință Mitropolitul Gavril, precum vedem, a pășit pe o cale diametral opusă ma-

(1) *Delo*, Архивъ Кншинева, 1808, N. 8, col. 1.

reului teolog român Petru Movilă, care, trecând în Rusia, a dus acolo cunoscințele sale teologice, pentru a civiliza și creștini populația rusă, lipsită de cultura creștină.

Cererea Exarchului a fost satisfăcută; protoiereul Cunitsky a și sosit la Iași în Septembrie 1808 și, între altele, a fost numit imediat rector al școlii duhovnicești de la Socola. După acest pionier al teologiei rusești în Moldova, au sosit și alți doi, anume Isidor Gherbanovsky și Ivan Nestorovici.

«De ôre-ce în școlile publice din Iași, scria cu această ocaziune Exarchul către Președintele Divanului, *se simte amar-nică necesitate* (?) de un profesor de limba rusă, de aceea eu am făcut dispozițiune de a numi la această catedră pe Gherbanovsky. Asemenea și în școala duhovnică de la Socola se simte necesitate de un profesor de limba rusă.»

Așa dar, după școlile duhovnicești venise rândul și școlilor publice de a introduce în studiul lor limba rusă.

Intr'o altă scrisoare (1) către Principele Galițin, Exarchul scria: «Eu, ca Exarch, am reședința mea la Iași și pot numai din când în când, și mai cu seamă când împrejurările mă vor chema, a vizita Valachia. Dar a zăbovi în Valachia nu pot, de ori-ce în absența mea se produce ôre-care desorganizare în Moldova, și mai cu seamă în afacerile bisericești, din partea Episcopilor moldoveni, cari imediat după plecarea mea și-au permis a înmulți numărul clerului mîrîn, contrar dispozițiilor date. Când Dumnezeu va binecuvînta să capăt câți-va amployați luminați *ruși* și pe un vicar episcopal, aceea ce *nu pot dobîndi aci*, atunci voi pute să mă absentez, fără ca ordinea să sufere.»

În curînd după acesta vicarul s'a găsit: el era protoiereul din orașul Niculaef — Daniil Sulima (1811).

Exarchatul lui Gavril Bodoni n'a durat mult.

La 1812, în ziua de 16 Maiu, Turcia a încheiat pace cu Rusia și tratatul s'a semnat la Bucuresci. Prin acest tratat Imperiul Rus ne-a luat *Basarabia*, adică întreaga țară românească dintre Prut și Nistru.

În luna Octombrie, Mitropolitul Gavril s'a mutat la Chișineu.

Părăsind Moldova, Gavril Bodoni scria următoarele Admiralei Cihaceff: «Eu nu mă îngrijiam în postul meu de

(1) *Delo*, Arch. Con. Chișineului, No. 18, foi 15.

alt ceva decât de binele turmei încredințate mie și eram cuprins de dorința de a-mi îndeplini datoria ce-mi incumbă prin încrederea Monarchului, a Sf. Sinod și prin onórea arhierieilor ruși.»

Maî departe Gavril Bodoni scria:

«Am așteptat că *sórtea poporului pravoslavnic, tânguit de nedumenire*, sleit nu numai de războiū atât, cât de desordinile și siluirile nacialnicilor săi, poporul, care așteaptă *slobodnia* sa, va găsi ispășirea nenorocirilor sale *în alipirea sa pentru tot-deauna la Imperiul Rus.*» (1)

Așteptarea Mitropolitului Gavril, pentru fericirea poporului român, nu s'a realizat. Providența pregătiă o sôrtă mai bună némului nostru; singură Basarabia a cădút în mână străine. Mitropolitul Gavril, care suferise în viața sa mult de la Turci, invederat că a putut se aibă simpatii mari pentru Rusia; aceste simpatii sunt legitimate și prin faptul că răposatul a fost călugăr și, ca cleric ortodox, avea legături personale cu tagma duhovnicescă din Rusia; dar dacă atare au fost simpatiile Mitropolitului Gavril, apoi de altă parte poporul român a dat în curgerea istoriei sale destule probe cum că dînsul, ca și consăngenii săi Venețienii din secolul XIV, nu admite și n'a admis nici odată a se lepădă de patria sa, de limba sa și de tot ce formeză individualitatea sa etnică; precum Venețienii către Papa, poporul român mereu va răspunde prelaților săi, adoratori ai pravoslavniciei Rusiei: «*Siamo Veneziani (romani) e poi cristiani*».

Pentru devotamentul său către Rusia, Mitropolitul Gavril eră foarte bine vădút de Sinodul rusesc, care-l consultă în toate afacerile privitoare la Novo-Rosia (Rusia de sud).

La 1811, după dorința sa, ajutorul său Daniil Sulima, călugărit încă la Iași sub nume de călugărul *Dimitrie*, a fost facut vicar episcopal și Episcop al Benderului și Akkermanului.

Mitropolitul Gavril a ocărmit eparchia Chișineului și Hotinului de la 1813 până la 1821 și a murit în ziua de 30 Martie 1821. Rămășițele sale pămîntesci sunt înmormîntate la mănăstirea Chiprianii. (2)

(1) *Idem*, idem, No. 224, anul 1812, cîla 3—4.

(2) Veđi mănăstirea Chiprianii.

IV

FAMILIA HASDEŪ.

Intr'un manuscript ce posedăm și care este scris în limba polonă de către Tadeū Hasdeū, cetim următoarele:

«Familia Hasdeū din Moldova este o familie boerescă foarte veche, înrudită cu cele dintâi case boeresce și cu mulți Voevođi ai Moldovei. Acastă familie a fost altă dată puternică și avută, ceea ce se poate dovedi prin multe acte și prin genealogia caselor boeresce ale Moldovei. Documente istorice privitoare la această familie se află în diferite mâni.

«Din chrisóvele secolului XVI reese că pe la 1600 au trăit trei *Hasdei* și anume: *Andronic*, *Dumitru* și *Efrem*, toți fiii lui *Gavrilă*, fiul lui *David*, fiul lui *Ștefan Hasdeū*.

«Urmașii lui *Andronic* au fost succesorii lui *Toader Badură*, ginerele lui *Andronic*. *Dumitru* n'a avut urmași. *Efrem Hasdeū* a avut șese copii de la două neveste, cea dintâi *Capoticeancă*, cea d'a doua fata *Vornicului Hruș*. Acești copii, după mórtea părintelui lor, au împărțit moștenirea în acest fel: (1)

«*Gheorghe*, pe atunci căpitan, apoi mare Armaș, moșia *Pășcăuții* întrégă, moșia *Negurenii* jumătate, *Tulburenii* jumătate; toate aceste moși se află în ținutul *Hotinului*;

«*Ștefan*, mai pe urmă *Paharnic*, moșia *Dolineenii* întrégă și părți din moșia *Cruhlic* din ținutul *Hotinului*;

«*Maria*, jumătate a moșiei *Negorenii* din județul *Hotin* și moșia *Berlincea* întrégă din ținutul *Sucevei*;

«*Agata*, $\frac{1}{2}$ parte din *Șendrenii*, $\frac{1}{2}$ din *Dumenii* și ore-care parte din *Costicenii* de lângă *Prut* din ținutul *Hotinului*;

«*Ozana*, jumătate din *Bălcăuții*, $\frac{1}{2}$ din *Turburenii*, $\frac{1}{2}$ din *Chrușova* și o parte din *Tuletinii* de lângă *Nistru*;

«*Miron*, în urmă căpitan, satul *Citnicăuții* acum numit *Hașdeva*, și jumătate *Medweja*, și alte moși.»

Mai departe chrisovul polon, pe care-l citéză în manuscriptul său *Tadeū Hasdeū*, adăogiază următórea notă foarte interesantă:

«Opt ani după încheierea actului în cestiune, a izbucnit în Moldova o îngrozitoare neorînduială, care a avut de efect

(1) Chrisovul este cu data de 7173—1665 Maiu 27.

perderea proprietăților a mai mulți boeri, între cari și familia Hasdeu a suferit.

«Se cuvine să judecăm despre cele întâmplate. În anul 1673 Ștefan Petriceico, Domn al Moldovei, după lupta cu Turcii de lângă Hotin pentru liberarea patriei, a trecut în partea Polonilor. Lupta câștigată, Domnul ne mai putând rămâne sub protecțiunea otomană, a trecut în Polonia și a tras după sine întrégă rudenia sa, precum și mai multe familii boeresce, între cari erau și: *Ștefan Hasdeu*, cumnatul Voevodului, soțul Alexandrei Petriceico; *Gheorghe Hasdeu* și *Miron Hasdeu*, frații lui *Ștefan Hasdeu*; *Catargi Apostol*, *Turcul Vasili*, *Grigorie Chabazescu*, *Chalepinski-Ralli* și mulți alții, despre cari putem ceti în actele diplomatice a Dietei Polone din anul 1674—1690.

«Acele familii căpătaseră privilegiul nobilimii polone și proprietăți pe viață. Deocamdată, cât au trăit Petriceico-Vodă și Sobieski, acești boeri au revenit cu armată în patria lor și, după lupte mari cu Turcii iarăși s'au retras în Polonia. Unii din acești boeri în parte se foloseau oarecum de proprietățile lor din Moldova, și anume de acele moșii cari erau așezate pe teritoriul Moldovei cel ocupat de armata polonă, de pildă în Bucovina și pe granița din spre Pocuția.

«Două-deci și doi ani a durat această stare de lucruri și de-abia în anul 1699, în ziua de 26 Ianuarie, i s'a pus capăt, prin tractatul de la Karlowitz. Polonii și-au recăpătat Căminia și s'au retras din Moldova; boerii refugiați cu Petriceico, care a murit la 1690, în ziua de 21 Iulie, s'au întors în patrie. Din cei cari s'au întors au fost și *Gheorghe Hasdeu*, Armaș, cu copiii lui, și *Miron Hasdeu*. În curînd după acesta bătrînul Armaș a murit, lăsînd copiilor săi un testament.»

Cu acestea se isprăvesce manuscriptul polon al lui Tadeu Hasdeu.

Genealogia familiei Hasdeu, precum am vădut dejă mai sus, se pôte dar stabili într'un mod neîntrerupt de la *Gavril Hasdeu*, poreclit *Ciapa* sau *Țopa*, care a fost Mare Logofet sub Ioan-Vodă (Potcovă). La 1577, cînd se coborî de pe scaunul domnesc Ioan-Vodă, Gavril Hasdeu fugi la Cazaci, părăsind moșiile sale din Basarabia Costiceni, Berlină și

Negurenî, precum și moșiile sële de baștină: Tulburenî, Șindrenî, Hrușauți și Medveja. (1)

Gavril Hasdeu, precum am vădut mai sus, a avut trei fi, și anume pe *Efraim*, pe *Dumitru*, căsătorit cu sora lui Ioan-Vodă (Potcova), și *Andronic*. Cel mai mare din fi, *Efrem*, după ce servise între Cazaci în Zaporojie, unde învăță arta militară, s'a întors în Moldova și a fost numit Păcălab al Hotinului. Dînsul a fost sfetnic al mai multor Domni și a răposat la 1664, în vîrsta de vre-o 100 de ani. Efrem a fost căsătorit cu o nepoată a lui Moise Movilă și a avut trei fi anume pe *Gheorghe*, pe *Ștefan* și pe *Miron*.

Cel mijlociu, adică Ștefan Hasdeu, a luat apoi în căsătorie pe sora lui Ștefan Petriceico-Vodă și a fost Mare Păharnic. Dînsul a murit în ziua de 11 Novembrie 1673, în bătălie sub zidurile cetății Hotin, când Turcii au fost învinși de Moldoveni cu Ioan Sobieski.

Genealogia acestui period de timp (de la 1577—1675) a familiei Hasdeu se pôte stabili dar printr'un șir de documente autentice consecutive.

Documente și acte istorice polone arată că Regele Poloniei Ioan III, în anul 1675, în ziua de 2 Februarie, la Cracovia, a dat lui Ștefan Petriceico și nepoților sîi, anume lui *Iancul Lupașcu Hasdeu* și *Niculai Hasdeu*, precum și lui *Gheorghe Hasdeu* și *Miron Hasdeu*, chrisove prin cari întăresce demnitatea lor de *nobili* în Polonia. Aceste acte sunt tipărite în Constituțiunile Regale sub titlul de «*Volumina Legum Regni Poloniæ*» pe p. 400. (1) Unul din aceste acte polone intitulat: *Indigenat Hospodara Woloskiego*, sună că: «Iancul-Lupașco Hasdeu și Niculai Hasdeu, moștenitori de sînge cei mai apropiați ai Principelui Ștefan Petriceico, împreună cu al lor prea luminatul unchiu, se declară *pro civibus Regni*», adică cetățeni ai Poloniei.

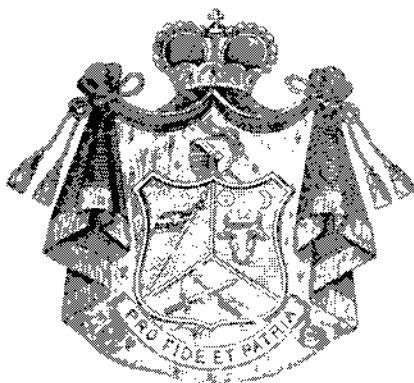
Ștefan Petriceico-Vodă și-a păstrat în Polonia stema Moldovei, iar moștenitori sîi Iancul-Lupașco Hasdeu și Niculai Hasdeu au căpătat altă stemă eraldică, iară cei-lalți mem-

(1) Tote aceste moși de baștină ale familiei Hasdeu sunt anume pnumerate într'un act vechiu din anul 1595.

(1) Legum Volum V: Actorum Reipublicæ — Prawa Konstytucye i Przywileje, Warszawa. 1738, f. sub No 169, p. 399—400.

bri din familia Hasdeu conservară vechia lor stemă de familie, dar toți adăosară la ea deviza: *Pro fide et Patria*. Această marcă a familiei are desemnul arătat mai jos.

Guvernul rusesc, după anexarea Basarabiei în 1812, a recunoscut familiei Hasdeu originea lor din Ștefan Petriceico-Vodă și următoarea stemă princiară:

Numele de familie a Hasdeilor în documente polone se scrie în următorul mod: *Hizdeu* și *Hyzdeu*. Evident că acest *y* se scria pentru a înlocui pe românescul *u* adică, «â», pe care limba polonă nu-l posedă. Asemenea tot în aceste acte polone găsim numele lui *Ștefan Petriceico* scris ba în modul următor: *Petriczeyko*, ba în modul următor: *Petryczayko*, și în unele acte *Petru*; iar unul din cei doi nepoți de soră ai lui Ștefan Petriceico poartă în actele polone triplul nume de bottez: *Iancu-Lupașcu-Gheorghe*, bunăoară în actul din 1698: *Iancula idest Georgius nuncupatus Lupaszko Hizdeu.*

Din Hasdeii cari emigraseră în Polonia, *Gheorghe* și *Miron* (1), unchi ai lui Gheorghe Lupașcu și Niculai Hasdeu, celor înfiați de Ștefan Petriceico, s'au întors mai târziu în țară: cel dintâiu căpeta demnitatea de Vel-Armaș, cel d'al doilea a fost numit Pârcălab al Hotinului. Niculai Hasdeu a murit fără copii la 1698, în curînd după războiul de sub Viena, unde luase parte în fruntea unui escadron de husari

(1) Legum volum. V Actorum Reipublicæ—Prawa Konst., Warszawa 1738 f.

alcătuit de dînsul pe a sa proprie cheltuială. Aşa dar în Polonia n'a rămas decât *Hasdeii* din linia ce purcede de la *Gheorghe* fiul lui *Ştefan*, *Iancu Lupaşcu*, moldovenesce Armaşul, polonesce *rotmistru*; în Moldova a rămas în acelaşi timp oaltă linie de *Hasdei*, care a purces de la *Gheorghe*, fiul lui *Efrem*; iar *Miron* n'a lăsat copii.

Gheorghe Hasdeu aveă un fiu *Vasile*, care a intrat în serviciul armatei rusesce, când *Petru-cel-Mare* veni la Iaşi, răboindu-se cu Turcii. După desastrul armatei rusesce de la Prut, *Vasile Hasdeu*, împreună cu bătrînul său tată *Gheorghe Hasdeu*, a fugit în Polonia. Cu fiul lui *Vasile*, *Ioan*, care a murit la 1761, s'a stins această linie a *Hasdeilor*.

Iancu-Lupaşcu-Gheorghe Hasdeu a avut, precum am spus, trei fii: *Ştefan-Dominic*, *Francisc* şi *Gaspar*.

Ştefan a avut trei fii: pe *Ioan*, *Toma* şi *Carol*; din aceşti fii, *Ioan Hasdeu* a avut iarăşi trei fii: pe *Tadeu*, *Ioan* şi *Felix*; din aceştia *Tadeu* a avut iarăşi trei fii: pe *Tadeu*, *Alexandru* şi *Boleslau*.

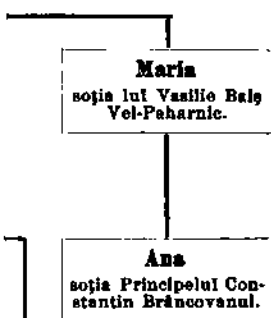
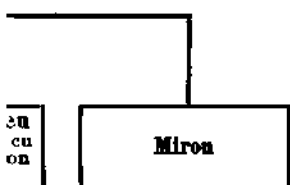
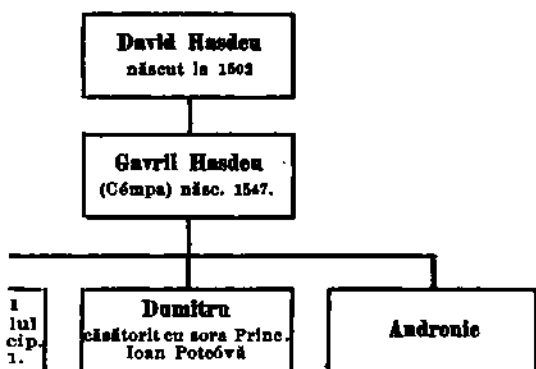
Ce s'a făcut cu cei-lalţi unchi ai lui *Tadeu*, fiul lui *Ioan Hasdeu*?

Din documentele familiei *Hasdeu*, noi găsim că linia lui *Gaspar* a rămas în Austria şi a fost recunoscută ca familie nobilă, care la 1784 se iscăliă *Hizdeu Ritter von Lupaschko*; linia lui *Ioan* a rămas în Rusia şi este înscrisă în cartea a 6-a genealogică a nobilimii. Din această din urmă linie singurul *Tadeu Hasdeu* s'a întors în Basarabia, unde a continuat generaţiunea cea românească.

Din fiul lui *Tadeu Hasdeu*, cel mai mare, *Tadeu*, colonel în garda imperială rusescă, a murit fără copii; cel mai mic fiu, *Boleslau*, asemenea n'a avut copii; şi singurul *Alexandru Hasdeu* a avut doi fii: *Tadeu-Bogdan* şi *Nicolae*.

Aşa dar, putem acum să desemnăm întregul arbore genealogic al familiei *Hasdeu*. (Vezi arborele genealogic.)

Din altă parte avem înaintea noastră următorul document inedit al familiei *Hasdeu*, scris în limba rusă de către *Tadeu Hasdeu*:

Copie

1815 în ziua de 21 Octobrie, la Pașcovăț, noi mai jos subscriși, din satul Pașcovățu, adică eu Andrei Borcea, soțul răposatei Safta, fiica lui Nicula Lepădat, nepoța lui Zaharia Lepădat, născută de Ruxanda, fiica lui *Gheorghe Hasdeu* Armașu și Angelușa, fiica lui Miron Stircea, soția acestui Hasdeu susnumit, care eră fiul lui *Efraim Hasdeu*, împreună cu copiii mei, anume : cu Elena, soția lui Vasile Teutu, cu fiul meu Ioan, cu fiica Ecaterina, soția lui Vasile Roman, precum și cu fiul meu Necula și fiica Ana, și cu toți copiii mei, precum și eu Ioan Metaxa, doctor, cu soția mea Anastasia, fiica lui Constantin Lepădat, nepoța lui Zaharia Lepădat și a Ruxandei, fiicei lui *Gheorghe Hasdeu* și a Angelușei, fiicei lui Miron Stircea, soției lui *Gheorghe Hasdeu* Armașu, fiul lui *Efrem*, împreună cu fiul meu Atanasie Stanciul, Maria, soția lui *Gheorghe Drac* Polcovnic și cu Sultana, soția lui *Gheorghe Botezat* căpitan, cari sunt născuți de la întâia căsătorie cu Stanciul Armaș, — în fine, eu, parutic *Tadeus Hasdeu*, fiul lui Ioan, nepotul lui Ștefan, strănepot lui Lupașcu *Gheorghe Hasdeu*, strănepotul lui Ștefan Paharnicul, lui *Efrem Hasdeu*, și imputernicitul lui Vincentiu Merjevski, fiul Franțiscei, fiicei lui Ioan, nepotul lui Vasilie, fiul lui *Gheorghe Armașu Hasdeu* și a Anteniei, fiica lui Vasile Vartic, imputernicitul din partea tuturor moștenitorilor lui *Ștefan Hasdeu* Paharnicul, frate cu *Gheorghe*, care a ținut în căsătorie pe fiica lui Petriceicu Alexandra, sora lui Voevoda Ștefan Petriceicu, asemenea și imputernicitul din partea lui *Miron Hasdeu*, moștenitor fratelui Ștefan Miron Hasdeu, iar toți fiii lui *Efrem Hasdeu*, am întocmit între noi cu bună-voia noastră următoarea vecinică înțelegere :

1.

Incredințându-ne din cercetarea genealogiei noastre despre înrudirea noastră, care merge de la *Efrem Hasdeu*, desființăm prin actuala înțelegerea noastră pira începută între noi la I-ul Departament al Regiunii basarabene și privitoare la părțile moșiiilor cari au aparținut familiei Hasdeu, precum sunt satul Pașcovăț, Tulburenî, jumătate din Medvejiî, a treia parte din Chrușovăț, Chirstinețu și a patra parte Cerleno-mare, cari moșii s'au adjudecat asupra lui Andrei Borcea, Ioan Metaxa, prin adeverința dată lui de către soția Anastasie și Vasile Tușinski, și de B. Sturza, prin hotărîrea Divanului Principatului Moldovei și a senatului Crasnominășevici, pe baza documentelor în ființă, și pe calea judecătorească, și speșele de judecată lor s'au înapoiat; de aceea noi prin comună a noastră înțelegere, toate pîrile noastre, proteste, explicații și cereri a unora contra altora, atât în I-ul Departament, precum și în alte instanțe date pe veci, le desființăm și le considerăm neavenite.

2.

Satul Pașcovăț, jumătate Turburenî, jumătate Medveji, a treia parte din Chrușovăț din județul Hotin și jumătate din Iordănesci din Bu-

covina, după împărțirea din anul 1701 dintre Angelușa, soția lui Gheorghe Hasdeu și fiul ei vitreg Vasile Hasdeu, fiul aceluiași Gheorghe Hasdeu, din căsătoria dintâi, trebuie să rămăie în vecinică stăpânire a moștenitorilor Ruxandei, fiicei lui Gheorghe Hasdeu Armașu și a soției sale Angelușa, și numai acești moștenitori, cari sunt de la Ruxanda au drept la acele moșii sus pomenite și nimeni altul; iar altă parte din Tulburenii trebuie să rămăie în vecinică stăpânirea moștenitorilor Ruxandei, drept recompensă pentru cheltuielile și ostenela făcută de ei pentru căutarea documentelor și altor hârtii de afaceri, cari se află în mâinile Sturzescilor.

3.

Jumătate din satul Cristinețu, care a fost în stăpânirea noastră, ca moștenitorii Ruxandei, fiicei Armașului Gheorghe Hasdeu, cu permisiunea dată de noi ca d-l Hasdeu Tadeus pe calea judecătorească să revendice pentru dînsul și altă parte a aceluiași sat Cristinețu în stăpânire precum asemenea și partea a patra a satului Cerveno-Mare, cari moșii au fost a Antemiei, fiicei lui Vasile Vartic, soției întâia lui Gheorghe Hasdeu Armașu, și muma lui Vasile Hasdeu, cu toate acaratele, gospodăria și alte anexe de construcțiuni din curtea boerescă, cu grădini, semănături, pămînt de arătură și cîmp, cu finețe, iazul și cu locuitorii așezați p'aceste moșii, și aceste moșii sus pomenite în stăpânirea vecinică să fie a parucicului Tadeus Hasdeu și a lui Vicențiu Marochovski; de ađi de către noi în proprietatea sa o considerăm și noi moștenitorii Ruxandei ne obligăm a-i remite copie autentică de pe hotărîrea Divanului, precum și alte autentice documente referitoare la cele sus dîse moșii. Iar d-l parucie Tadeus Hasdeu se obligă către noi moștenitorii Ruxandei, că în cas dacă nu va căpêta prin judecată acea a doua parte din satul Cărstinețu, apoi nu va putê și nu va cere de la noi altă moșie, iar noi Vasile Teutul, Vasile Tușinski și eu Gheorghe Dracul ne obligăm atunci a-i da 2.000 lei, drept partea averii pe nedrept stăpânite și cu munca și cheltuielile noastre de noi recăpătate; asemenea va fi obligat Tadeus Hasdeu, pe temeiul acestei înțelegeri a noastre, a ne remite copie de pe toate cele trei adeverințe din partea a 3 generațiuni după Efrem Hasdeu, adică după Ștefan, Miron și Vasile, fiul lui Gheorghe Hasdeu, frați între ei, și fiul lui Efrem Hasdeu, copie întărită de Departament. Și dacă cine-va din membrii acestor 3 generațiuni ar fi început în contra noastră o pretențiune, în casul acesta Hasdeu este dator a răspunde din partea noastră, lăsându-ne pentru tot-deauna în pace neturburată și liniște în ceea ce privește moștile noastre în punctul al 2-lea pomenite, precum și în ceea ce privește veniturile noastre, a moștenitorilor Ruxandei, din jumătatea satului Cristinețu și $\frac{1}{4}$ parte satului Cerleno-Mare căpătate, și pe cari le-am cedat noi lui Tadeus Hasdeu și Vichentie Merjevski, și că nici un ban mai mult de la noi nu va pretinde.

4.

În ceea ce privește diferitele moșii ce se află în diferite localități ale Moldovei, Bucovinei și Basarabiei, cari moșii trebuie să ne aparțină nouă moștenitorilor de linia bărbătească sau femeiască după Hasdeu, Vartic, Petriceicu și Angelușa, soția lui Gheorghe Hasdeu și fiica lui Miron Stîrcea, și după alte rude, cari ni se cuvin nouă, apoi pentru aceste moșii ne-am înțeles, revendicându-le pe calea judecătorească, a le împărți în trei părți: o parte revenind moștenitorilor lui Ștefan, Miron și Vasile Hasdeu, altă parte moștenitorilor lui Andrei Borce și a treia parte moștenitorilor Anastasiei Metaxa, cari derivă de la Ruxanda, fiica lui Gheorghe Hasdeu. Aceste părți trebuie să fie de o potrivă egale una alteia

5.

Pentru căutarea acestor moșii, din partea noastră, a tuturor moștenitorilor familiei Hasdeu după Efraim Hasdeu, s'au ales ca împuterniciți parucicul Tadeus Hasdeu și Vasile Tușinski, pentru recompensa ostentelor cărora, precum și pentru cheltuieli, stabilim a treia parte din două părți din moșii în vecinica lor stăpânire, iar mai mult nimic nu vor avea drept de a ne mai cere.

6.

Atare înțelegere între noi rudele și moștenitorii familiei Hasdeu cu bună voia noastră stabilim, și ambele părți din partea bărbătească și femeiască, cu propria iscălitură întărind, ne obligăm tot ce stă scris în punctele sus scrise a îndeplini și cu sfîntenie în vecl a păzi; iar în cas contrariu, dacă unul din noi contra acestei înțelegeri sau a vre-unul punct din el va lucra și se va opune sau va începe o piră sau prin șiretlicuri va daună, acela va pierde atât partea moșiei ce stăpînesc, precum și moșiile ce revendică în vecl, și atare moșii vor trece în *pricasul* asistenței publice, pentru ajutorarea săracilor, și va mai avea acela a plăti și 1.000 ruble argint către visterie. Și dacă chiar în această privință i-ar fi de un ajutor vre-un mijloc judecătorec, apoi nici atare mijloc să nu fie acceptat de către noi și să fie considerat de judecători ca rușinos, iar dînsul să se alunge, publicându-se neconstanța lui drept încredințare, iară noi și urmașii noștri totul mai sus scris vom realiza și, pentru mai mare încredințare pentru noi și moștenitorii noștri, ne obligăm pe sf. evanghelie și crucea Mântuitorului nostru a jură, despre ce în fața marturilor cinstiți ne iscălim.

Andrei Borce, Vasile Teutul și soția sa Elena, Vasile Tușinski și soția sa Caterina, Ivan Metaxa și soția sa Anastasia, Atanasie Stanciu, Gheorghe Dracu și soția sa Mariôra, Tadeus Hasdeu.

Martori: preotul *Ion Estușinski*, registratorul guvernamental *Bușan*, *Petru Bușan*, preotul *Onufrie Maurodușa*.

Intărire.

Al 2-lea Departament al instanței civile din Basarabia întăresce această înțelegere de veci a mai sus iscăliților prin punerea sigiliului și iscălitura membrilor ședinței la Chișineu. 1817 Martie 17.

Consilier, *Gheorghe Donici.*

» *Iancu Russo.*

Secretar, *Crușovan.*

Sef de biuro, *Babesco.*

Adeveresce translator, Registrator de colegiu *Stamatti.*

Care a fost rezultatul firesc a acestei înțelegeri între moșcenitorii direcți ai familiei Hasdeu și familiilor înrudite vom arăta mai jos.

Ne oprim acum mai pe larg asupra celor patru generațiuni, începând cu bătrânul Tadeu Hasdeu, noua tulpină basarabă a nămolului.

Tadeu Hasdeu, fiul lui Ioan Hasdeu și al Margaretei Pierkuszewski, s'a născut la 1769. În vîrstă de 17 ani, după o aventură amorosă, el fugise din Polonia, apoi pe la 1788 îl găsim luând parte la războiul Austriei cu Turcia. În rîndurile armatei austriace, comandate de mareșalul Laudon, Tadeu Hasdeu cădî grav rănit pe câmpul de bătăie de lângă Novi-Bazar. Vindecat de răni, el ieă apoi parte la asediul Belgradului. Drept resplată pentru vitejie, Tadeu căpătă gradul de locotenent și decorațiuni. În curînd după acesta el se căsătorî cu Baronesa Denhof și pe la 1806 avu, din această căsătorie de o scurtă durată, un fiu, care fu numit iarăși *Tadeu*. A doua nevastă a lui eră o Evreică, pe care dînsul o răpise dintr'un sat și, botezînd-o sub numele de *Valeria*, o luă de nevastă. De la Valeria s'au născut doi fii: *Alexandru Hasdeu* și *Boleslau Hasdeu*. Fiul mai mare al lui Tadeu Hasdeu, născut din căsătoria întâia, îmbrățișă cariera militară, intrînd în guarda imperială rusescă. Ca militar, *Tadeu* luă parte activă în războiul Rusiei cu Turcia din anul 1828. În vrîsta de 30 ani el eră dejă colonel și comandă un regiment. Dar mórtea prematură a fidanțatei sale îl făcu misantrop; el părăsi cariera ce îmbrățișase și se retrase la țeră, unde muri apoi isolat de lume.

La 1812, după răpirea Basarabiei de Rusia, Tadeu Hasdeu venise din Polonia în acea provincie pentru a revendica nisce moşii înstrăinate, cari aparţineau de drept familiei Hasdeu. Deja pe la 1805 guvernul rus îl recunoscuse de urmaşul direct a familiei princiare Petriceicu. După ani de procese, în cari Tadeu Hasdeu desvélul minunii de energie, el reuşi în fine a revendica pentru dînsul două moşii din judeţul Hotin. În curînd după acesta el se aşeză în Basarabia şi a murit pe la 1835, în vîrstă de 66 ani, iubit de sătenii şi stimat de către vecinii sei, boeri.

Tadeu Hasdeu căpătase o educaţiune foarte îngrijită. El vorbea mai multe limbi, cunoscea limbile clasice perfect, eră musicant şi făcea pictură. În tinereţe scria poezii frumoase în limba polonă şi în literatura acestui popor sunt cunoscute două volume de traduceri a operelor lui Kotzebue, scrise de dînsul. Poesiile sale originale se păstrează în manuscris în biblioteca Academiei Române; asemenea un volum din scrierile sale mai există şi în biblioteca Universităţii din Iaşi, Librăria Hachette din Paris, în volumul al II, intitulat *Chevalerie*, al operelor genialei fecioare române Julia B. Hasdeu, a publicat o odă a lui Tadeu Hasdeu şi trei fabule, scrise într'o limbă curată polonă. Acea odă palpită de o dragoste înfocată a poetului pentru Moldova.

Alexandru Hasdeu, precum am spus mai sus, s'a născut la 1811. El a isprăvit studiile sale universitare la Charcov, unde, afară de Facultatea de drept, a fost laureat şi de Facultatea de litere pentru studiul său: «Despre influenţa legilor Impăratului Alexandru I asupra instrucţiunii şi moravurilor Ruşilor». Acest studiu, precum şi un altul: «Despre nutriţiunea plantelor», încoronat de către Facultatea sciinţelor naturale, au fost scrise pe la 1830—31.

Alexandru Hasdeu, în afară de drept, care eră specialitatea sa, mai avea şi o erudiţiune enciclopedică foarte vastă: el se ocupă cu istoria, filosofia, linguistica, sciinţele naturale şi matematicile, cunoscea perfect ambele limbi clasice, precum şi vorbea limbile română, rusă, polonă, boemă, ruténă, germană, francesă, italiană, neo-grécă şi spaniolă.

Deja în vîrsta de-abia 18 ani, Alexandru Hasdeu începuse a scrie în reviste ruseşti, iar în vîrsta de 26 ani a pronunţat la Hotin memorabilul său discurs asupra «vechiilor gloriilor

a Moldovei. Despre acel memorabil discurs vorbește Félix Colson în scrierea sa *«De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie»* (Paris 1830, p. 26): «Discursul acesta a fost rostit la 27 Iulie 1837 în școala guvernamentală a Basarabiei. El a fost adresat Rușilor și Moldovenilor, cari, după isprăvirea studiilor lor la Hotin, treceau la liceul din Chișineu, de către Alexandru Hasdeu, nobil moldoven, efor al școlii și membru al mai multor societăți științifice.»

Michail Kogălniceanu a scris la 1840 în *Dacia Literară* următoarea notiță privitoare la Alexandru Hasdeu: «Până acum d-l A. Hasdeu ne-a fost cunoscut numai prin superbul discurs asupra vechii glorii a Moldovei; dar activitatea sa nu s'a mărginit cu atât. Dînsul a scris, deși în limba rusă, multe opere frumoase, consacrate exclusiv patriei sale. El a publicat deja în *Вестникъ Европы* din anul 1830: 1°. *Căntecele istorice a Moldovei*; 2°. *Legenda Voevodului Duca*. în revista *Моята* din 1834: 1°. *O legendă despre Petriceico-Vodă*; 2°. *Judecata la serdaria din Orhei*; 3°. *Cugetările moldovene*; în revista *Телескопъ*: 1°. *Asupra literaturii Basarabiei*, 1834; 2°. *Căntecele poporane a Moldovei din punctul istoric de vedere* (1833); 3°. *Scrisoare asupra importanței limbii române pentru studiul istoriei Rusiei*; în *Bul. Societ. Agric.* din Odesa: 1°. *Scrisoare către Alexandru Sturdza despre economia agricolă a Basarabiei*; 2°. *Elena, fiica lui Stefan-cel-mare*. Afară de aceste scrieri, d-l A. Hasdeu a compus o *Floră a Moldovei*, rusește și românește, nepublicată însă, și lucrează la un *Dicționar român-rusec*».

Pe lângă cele pomenite de M. Kogălniceanu în notița sa, Alexandru Hasdeu a mai scris în limba germană o lucrare filosofică despre Grigorie Scovoroda, intitulată: *Gregor Skovoroda's Lebenswandel und Wirkungskreis oder historisch-kritische Würdigung seiner Schriften, als Beitrag zu einer Geschichte der slavischen Volksweisheit, in Briefen an J. J. Görres*. Resumatul acestei scrieri s'a tipărit și în limba rusă în revista *Телескопъ* din anul 1835. La 1842 Alexandru Hasdeu a mai scris tot în limba rusă un alt op filosofic, *Задача нашего времени* (Problema timpului nostru), care însă a rămas în manuscris.

Mult mai târziu apoi, Alexandru Hasdeu a scris o admi-

rabilă nuvelă istorică în limba română, intitulată «*Domnia Arnăuțului*», care s'a publicat pe la 1872 la Bucuresci.

La 1866 Academia Română îl chemă la Bucuresci, dar guvernul rus îl creă dificultăți pentru a pute trece granița. Desperat că nu poate muri măcar în patria mămă, Alexandru Hasdeu părăsi baroul, părăsi viața publică și se retrase la țară. Acolo, în mijlocul poporului român de la țară, el a trăit până la 1874, când și-a dat obștescul său sfârșit în vîrsta de 63 ani.

În anul 1897, folosindu-mă de visita celebrului literat rus d-l Vladimir Korolenco, am cetit ăspetelui meu cîte-vă poesii rusesci scrise de Alexandru Hasdeu, și aceste poesii erau o adevărată descoperire pentru nuvelistul rus, care apoi ceti singur de mai multe ori unele din bucăți aprăpe inedite.

Alexandru Hasdeu s'a căsătorit pe la 1836, luând de soție pe Elisabeta Dauksza, flica unui nobil lituan și nepoța Generalului rus Bistram, născută din o mamă româncă din némul Morțun, mórta aprăpe centenară la 1889, ca schimnică în mănăstirea Paserea de lângă Bucuresci, peste 40 de ani după mórtea fiicei sale Elisabeta Hasdeu, care murise la 1848, lăsând doi copii, pe Bogdan-Tadeu, născut la 1838, și pe Nicolae, născut la 1840. Din acești doi vlăstari a vigurósei familii Hasdeu, România a avut parte numai de unul — de Bogdan, iar cel mai tînăr Nicolae, pictor fórte talentat, întemnițat la Petersburg ca bănuir de a fi participat la o conspirațiune politică, a căđut bolnav de ftisie și a murit în vîrstă de abiă 19 ani.

La 1858 Alexandru Hasdeu a trămis fiului său Bogdan Hasdeu, care pe atunci se stabilise dejă în România, «o epistolă către Români». Aceea epistolă a lui Alexandru Hasdeu, scrisă în limba rusă, nu s'a tipărit până acum și originalul ei se află în mările năstre.

Simțemîntul adînc și venerațiunea pentru figura mărétă a patriotului basarabén ne obligă a da aci *in extenso* traducerea fidelă a acestei frumoșe epistole :

Epistolă către Români.

Cu dragoste frățească, frați Români, mă bucur că v'ați unit, și înalt ruga mea către Domnul Dumnezeu, cel ce a scăpat și a păstrat Muntenia și Moldova în mijlocul tuturor cataclismelor, al tuturor prefacerilor și nimicirilor ce de atâtea ori au schimbat fața Europei, atunci când statele cele mai puternice cădeau pentru a nu se mai ridica. Să dăruiește Dumnezeu vouă și viitoarelor lăstare ale voastre acele zile senine de fericire și slavă, de cari s'au bucurat strămoșii voștri sub scutul celor de către Dumnezeu așezați și de Dumnezeu înălțați Domnitori Ștefan-cel-Mare și Michaiu Vitezul! Vă trimit urări de bine din partea Basarabiei, pentru care sunt scumpe și pline de însemnare viitoarele destine ale României unite, patria-muma; primiți aceste urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, pentru că eu sunt trup din același trup și os din aceleași oase, din cari sunteți plămădiți voi, și în vinele mele curge același sânge românesc care curge în vinele voastre.

Iisus fiul lui Sirah a zis: «este vreme de a tăce și e vreme de a vorbi». Când întâmplările vremurilor șterseră chiar numele Românilor dintre ale celelaltor neamuri ce aveau dreptul de a alcătui câte un stat, Românii tăcură, și mult timp au tăcut ei, și tăcerea lor lungă a fost adâncă. Dar acea tăcere n'a fost de loc semnul că au perit la Români simțământul național și cugetarea națională; dimpotrivă, în mijlocul tăcerii nu numai se păstra, ci încă se desvolta, creștea și se întăria simțul românesc și gândirea românească. Și când duhul vechiului a arătat neapărată nevoie de a recunoște pe Români de popor având dreptul de a forma un stat prin sine stătător, când acest popor a cerut în sistema politică a Europei să i se dea locul pe care nimeni alul nu-l poate cotoropi și care loc, de va rămâne gol, va împiedeca integritatea organică a acelei sisteme, — atunci a sunat césul pentru Români de a vorbi și ei au zis cuvântul lor în Divanurile *ad-hoc*, au rostit ceea ce până atunci păstra în tăcere: cugetul poporului român, simțământul lor național, în auzul și în vilégul tuturor.

Ce mai rămâne acuma de făcut?.. Iisus fiul lui Sirah n'a adăos că, precum este vreme de a tăce și este vreme de a vorbi, asemenea este vreme de a vorbi și este vreme de a lucra. Deci, frați Români, pentru voi a sunat ora de acțiune. Acuma, când Europa, pentru a deslegă marea problemă privitoare la integrațiunea sistemelor politice, voesce să afle mai întâiu

dorințele văstre, dorințele poporului, care are dreptul de a fi un stat prin sine stătător, — sunteți datorți de a dovedi că dorințele rostite în Divanurile *ad-hoc* nu sunt nise vizuri nerealizabile sau nise fantome imposibile, nise teorii abstracte, plătuite de imaginațiunea deputaților celor imputerniciți de a spune dorul națiunii. Din contra, sunteți datorți a dovedi că acesta este rezultatul și ultimatul cugetării naționale și simțimentului vostru național, este programa realității, întemeiată pe elemente populare ale istoriei Românilor, pe logica acelor fapte în care pururea s'a resfrânt viața națiunii române. Sunteți datorți a dovedi înaintea Europei că Românii au, nu numai dreptul, dar și capacitatea pentru autonomie, pentru cărmuirea prin sineși.

Așa dară, frați Români, mână în mână, toți împreună, frătesce, să vă apucați de lucru! Problema, care vă încumbă în momentul de față, este o problemă măreță și grea: măreță — pentru că de chipul vostru de a lucra la deslegarea ei atârână sorta viitoare a țării văstre și a națiunii văstre; grea — pentru că prin modul cum o veți deslegă sunteți datorți a legă viitorul, nu meșteșugit, ci firesc, cu trecutul națiunii române, sunteți datorți a lupta în contra acelor oportuniști cari, nesocotind trecutul și neîngrijindu-se de viitor, se încercă a isolă momentul de față pentru satisfacerea unor interese egoiste personale.

Pentru a eși biruitori din această luptă, adevă pentru a păstra actualului moment valoarea sa adevărată și importanța firească ca moment național, sunteți datorți, frați Români, a vă pătrunde adinc de idea că Tratatul de Paris, care a recunoscut poporului român dreptul de a forma un stat, nu v'a dat prin acesta nicaiva drepturi nouă, ci numai și numai a asigurat drepturile văstre cele vechi seculare, ast-fel că de ađi înainte, fie prin arbitrar, fie prin siluire, ele nu pot să fie știrbite, jignite, micșorate sau călcate. Mai sunteți datorți a vă încredința pe deplin că Constituțiunea cea proiectată de către Convențiunea din Paris ca basă a organizațiunii Românilor într'o singură națiune cu dreptul de a forma din sine un stat nu trebuie să devină pentru voi un fel de stilpi ai lui Hercule sau de zid chinezesc, căci nu sunteți și nu puteți fi despoiați de dreptul cel divin al omenirii de a păși înainte pe calea progresului.

Aprofundați, frați Români, datinele Istoriei Române, mai cu seamă ale tuturor protectoratelor din trecut, și veți află că strămoșii voștri nici odată n'au primit și n'au recunoscut jugul străin: în epocile critice, Românii cereau protecțiunea pentru sine tocmă din partea acestui stat învecinat care eră cel mai primejdios pentru neatărnarea lor și aveă dorința de a-i ni-

mici și de a desființa individualitatea lor națională. Acesta a fost în adevăr un minunat instinct sădit în ei de Dumnezeu, prin care, după cum ne arată relațiunile lor diplomatice ba cu Ungaria, ba cu Polonia, ba cu Turcia și așa mai departe, Românii se puneau sub protecțiunea anume a aceluia care se încercă de a-i robi. Printr'o ast-fel de unire externă și suzeranitate nominală, ei au știut să salveze acea autonomie internă a țării, care singură garantază pentru popor o libertate reală. Minunat a fost acest instinct, cu ajutorul căruia, simțind tendința statului celui protector de a călca capitulațiunile cele încheiate, Românii sciaū imediat a se pune sub protecțiunea unui alt Stat, formând prin această o rivalitate între ambele state și bucurându-se de acea rivalitate pentru a salva drepturile naționale.

Lucrând ast-fel, veți ave în vedere că un popor e puternic nu prin fortărețele sale și prin armată, ci prin fraternitatea civică, unanimitate, lipsa în fie-care cetățen de porniri egoistice, toți fiind cuprinși de același cuget național și de același simț național. Un popor, puternic printr'o asemenea solidaritate, nici odată nu va peri, și nici odată nu-și va perde pământul său, pentru că naționalitatea lui este o scântee zăcând nevădută în cremene, unde din întâmplări vremelnice poate să zacă mult timp, dar când duhul vécului va pregăti iasca și va lovi cu oțelul, scântea se va aprinde. Poporul nu e ca un burete ce se îmbibă de umezélă, ci este o mare care aruncă din sinul său afară pe mal tot ce nu asimilază.

Pentru ca arena pentru activitatea vóstră să fie proprie, e necesar să curățiți pământul țării de dușmanii poporului, și anume de dușmanii cei din lăuntru, cari sunt mai primejdioși decât dușmanii din afară. În momentul de față dușmanii poporului român în țeră românească sunt așa dișii candidați la domnie, cari își recrutează partizani-cu ajutorul aurului, banchetelor, balurilor, promisiunilor de slujbe și de alte bunuri, intrigând unul contra altuia, ba chiar tatăl contra fiului și fiul contra părintelului său, — iar toți împreună întrighéză în contra gloriei și liniștei patriei. Acești ómenii lucréză după aceeași metodă după care altă dată lucrau miserabilii Greci din Fanar; dar Fana-rioșii, cu totă lipsă de cinste, totuși erau mai cinstiți decât acești Români, căci acei din Fanar, pentru a dobândi scaunul Moldovei și al Valachiei, cumpărau și mituiaū puterea străină care usurpase dreptul de a numi Domnitorii, și apoi ei lucrau contra unui nēm străin, pe când ceștia ai noștri cumpără, ademenesc și corump pe frații lor și conspiră contra patriei lor proprii. Sin-

gur faptul că acești ómeni înroléză partide personale dovedesc deja că ei sunt nedemnî de a fi Domnî.

Nu partidele, adecă nu câte o haită de slugi purtând aceeaşi livrea arată cine trebuie să fie unsul lui Dumnezeu; ci-l arată acea voce în care răsună Dumnezeu. Alesul lui Dumnezeu nu e dintre aceia, cari înşişi îşi pun candidatura la scaunul domnesc, Domnul ales de către Dumnezeu nu caută de cu vreme domnia, nu se gîndesce la ea, ci cu resemnare primesce povara ce Dumnezeu i-o pune pe umeri; şi din momentul alegerii sale el se consideră ca mort pentru sine şi pentru ai seî, pentru amicii şi cunoscuţii seî, mort pentru foştii seî inimi şi rău voitori; el se transformă într'un nou om, care jertfesce pe sine cu toate ale sale personale pentru binele obşteşc şi binele patriei. Să dea Domnul Dumnezeu, fraţi Români, ca sfînta cunună a puterii supreme, cununa lui Radu şi Dragoş, să nu încununeze fruntea unui fur de cele sfînte. Amin!

Multe mai sunt, despre cari aş fi vrut să vă scriu, dragii mei fraţi Români; dar veţi voi óre voi să primiţi epistolele mele? Ori-cum, fiţi încredinţaţi că sunt al vostru — un frate Român. Ce vă pasă de numele meu personal? În momentul de faţă, în afacerea comună a României, e destul să şeiţi că sunt un frate Român a căruia sórtă este de a îndura adevărul cel însufleţit al cuvintelor poetului persan:

ای رحمت بی روی تیرک ز بسند و بینه ان نبر و زدگی
آن ز بسند شد از خوار و سنان لبی و سست

Adecă: «A trăi făr' de tine şi afară din tine, — o patria mea scumpă! — se pôte; dar o asemenea vieţă e mai gróznică decăt de a muri miî de ori şi iară a învia pentru o clipă!»

ПАКЪ ХАЖАДЪ.

Originalul acestei frumoşe epistole se află în mâinile noastre. Epistola a fost trimisă în 1858, împreună cu o scrisóre personală a veneratului Alexandru Hasdeu, către fiul seû Bogdan Hasdeu, care părăsise deja Basarabia şi se stabilise la Iaşi. Bogdan Hasdeu n'a cređut oportun de a o tipări, temându-se de a face rău prin acesta părintelui seû, rămas în Basarabia. Temerile d-lui B. Hasdeu erau cât se pôte de întemeiate, căci epistola, deşi anonimă, de sigur că ar fi fost recunoscută de guvernul rus ca opera lui Alexan-

dru Hasdeu, căci un alt patriot de această valoare în Basarabia întrégă nu există; recunoscând dar *ex ungue leonem*, condeii lui Alexandru Hasdeu, guvernul rus ar fi luat imediat dispozițiunii de a depărta pe acest mare patriot de la hotarele patriei-mame.

Bogdan Petriceicu-Hasdeu, fiul lui Alexandru Hasdeu, s'a născut, precum am șis, la Hotin, în anul 1838. Ilustrul nostru om de știință a terminat studiile juridice la Universitatea din Charcov, după ce mai întâi servise în garda imperială rusă (în regimentul de husari). Folosindu-se de Tratatul din Paris, prin care o bucată din pământul românesc de dincolo de Prut se reîntorcea spre patria-mamă, Bogdan Hasdeu, în calitate de proprietar al unei case din Cahul, deveni cetățen român. Optând în acest mod pentru cetățenia românească, el își asigură posibilitatea de a trăi și de a munci pentru neamul românesc. Strămutându-se în 1858 la Iași, Bogdan Hasdeu ocupă în vechia capitală a Moldovei postul de profesor liceal și bibliotecar. La 1864 el s'a strămutat la București, unde începui în curînd publicarea *Archivei istorice a României*, care după un deceniu îl conduse în mod logic a împrinde geniala sa operă: *Istoria critică a Românilor*. De o fecunditate prodigioasă, de o tenacitate de muncă uimitoare, Bogdan Hasdeu, pe terenul istoriei țării noastre ne-a înzestrat cu un șir de lucrări de o valoare incontestabilă, cari vor rămâne un monument maiestos înălțat pe mormîntul familiei Hasdeu, al cărei ultimul reprezentant este. Din scrierile sale istorice vom cită aci: *Analise literare externe*, apărute la 1864; *Vișea și scrierile lui Luca Stroeici* (1864); *Filosofia portretului lui Tepeș* (1864); *Ioan-Vodă cel Cumplit* (1865); *Istoria toleranței religioase în România* (1865); *Originele Craiovei* (1887); *Cronica lui Zilot Românul* (1884); *Datînele și obiceiurile juridice ale Românilor*; *Familia Basarabilor, Strat și sub-strat, Negru-Vodă, etc.*

După aceste studii istorice, vaste și ingenioase, Bogdan Hasdeu se consacră lingvistice și publică sub titlul: *de Cuvînte din bătrîni* (1878—1881), o serie de lucrări filologice române; după această operă, dînsul a conceput planul genial al unui Dicționar istoric și poporan al limbei române, *Etimologicum magnum Romaniae* (1886—1897); conform

cu acest plan uriaș, dînsul a putut scóte la lumină pînă acum trei volume, editate de Academia Română; însă această lucrare, prin planul ei vast, nu póte să fie isprăvită decât printr'o muncă continuă a mai multor ómenî, înzestrați de natură tot așa de bogat precum este înzestrat acela care a conceput-o. Acum însă cele trei-patru-cinci volume, pe cari ni le va da Bogdan Hasdeu, vor rămâne *încoronarea neperitóre* a vieței pline de o muncă uriașă a marelui nostru om de sciință.

Bogdan Hasdeu, pe terenul istoriei și al limbei române, este și rămâne cel mai ilustru reprezentant al nostru pînă astăzi. Din scrierile sale lingvistice vom mai cită aci : *Principiî de filologie comparativă* (1875) ; *Fragmente pentru istoria limbei române* (Elemente dacice) (1875) ; *Beaudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia* (1876) ; *Filma* (1877) etc.

Afară de acest vast teren de muncă intelectuală, pe care Bogdan Hasdeu a desfășurat geniala bogăție a naturei sale, ingeniositatea sciinței sale și o erudițiune uimitóre, dînsul nu s'a mulțumit de a-și cercul activitatea în acest vast teren, ci, posedând cunoscînțe enciclopedice și poliglote, a mai lucrat mult și bine pe terenul ziaristicii politice-sciințifice și literare. Bogdan Hasdeu a scris și publicat următórele scrieri periodice : *Fóia din Moldova* (1862), *Lumina* (1863), *Aghiufă* (1863), *Archiva Istorică* (1865—67), *Satirul* (1866), *Traian* (1869), *Columna lui Traian* (1870) și, în fine, *Revista Nouă* (1888). Dînsul a mai scris următóre opere poetice : *Răsvan-Vodă* (1869), dramă istorică ; *Poesii* (1873) ; *Trei crai de la Resărit*, comedie (1879) ; nuvele și altele, și următórele studii polemice : *Talmudul*, *Industria națională*, etc.

Bogdan Hasdeu a avut un singur copil, pe *Iulia Hasdeu*, care a murit acum 10 ani. Acestă genială copilă a fost admirată de Sully Prudhomme, de Mistral, de Gubernatis și alții ; s'aun ținut despre ea conferințe publice în străinătate, s'a scris în diare franceze, italiene, germane, rusești, polone, maghiare.

Născută în Novembre 1869, Iulia Hasdeu a murit în Septembre 1888. Nu împliniă încă nici 19 ani, și totuși lăasă în manuscris opere maiestre pentru șese tomuri, din cari trei

s'aũ publicat: *Bourgeois d'Avril, Chevalerie, Théâtre, tôte* în limba francesă.

La vârsta de 2^{1/2} ani, Iulia Hasdeu sciã deã a ceti, la 8 ani isprãvise în Bucuresci clasele primare, iar la 12 patru clase gimnasiale de la Sf. Sava. La 16 ani a trecut strălucit la Paris cele douã examene de bacalaureat, și la 18, când a rësbit-o bóla, erã gata pentru licența în litere. Acéstã copilã genialã sciã grecesce și latinesce; vorbiã franțuzesce, englezesce și nemțesce, înțelegeã italiana și provențala.

Cu dînsa s'a stins vigurosul arbore al familiei Hasdeu, unicul reprezentant al căreia ne mai rămâne Bogdan Hasdeu.

Familia Hasdeu este podóba cea mai înaltã a vechii noastre boerimi pãmîntene.

VII.

ALEXANDRU DONICI.

Alexandru Donici s'a nãscut la Chișineu pe la 1806 și a murit la Iași la 1866. El își făcuse studiile în Rusia. Așezându-se apoi la Iași, a intrat acolo în magistraturã, ocupându-se în momente de odihnã cu poesia și în special cu fabula, pe terenul căreia și-a cãștigat un renume meritat. Influențat de fabuliștii ruși și în deosebi de Krilof, Donici a sciut totuși deveni poporal. El a lãsat dupã dînsul 91 de fabule în versuri, cari aũ fost tipãrite pe la 1842, și a mai tradus din Pușkin mai multe bucãți frumoșe.

VIII.

SCARLAT M. COTRUȚĂ.

Scarlat M. Cotruțã s'a nãscut la 1821 în satul Minceni, jud. Orheiũ, și a isprãvit studiile sale la liceul din Chișineu (1842) și șcôla superiórã din Odesa (Римшельевскій Лицеѣ) pe la 1845.

În calitate de membru al Societãții de istorie și archeologie din Odesa, Scarlat Cotruțã a lucrat mult, ajutând pe Marzakevici în traducerea și tipãrirea documentelor istorice privitoare la Basarabia. «*Занушки Общества Истории*» sunt pline de rezultatele neobositei sale munci.

Scarlat Cotruță a mai lucrat și ca membru al Comitetului statistic din Basarabia; lucrările sale pe acest teren sunt de mare valoare. Îmbătrânit, d-l Cotruță e orb acum și, în mijlocul întunericului în care trăește, singura lumina ce-l mai luminează calea vieții — este lumina spiritului său viguros, conștient că și-a îndeplinit tot-deauna datoria față cu semenii săi, față cu patria sa, față cu némul său.

BIBLIOGRAFIA BASARABIEI.

- Аксаковъ И.* Записки о Бессар. Разкольниковъ. Рус. Архивъ. 1888. 11.
- Ахкерманское Земство.* Доклады, отчеты, смѣты, за 1888 г
- Idem* Смѣты и раскладка 1890 г. и денежный отчетъ за 1892/93.
- Бандерское земство.* Отчеты, доклады, смѣты, раскладка Бендерскаго уѣзднаго земскаго собранія 1889.
- Idem* Городское общественное управленіе. Протоколы Засѣданій Бендерской Город. Думы. 15 Января 1887
- Бессарабское Земство* Денежный отчетъ областной Земской управы съ 1-го Января по Іюль 1872.
- Idem* Отчетъ и доклады Губ. Земс. Управ. 1877—1878—86—88—89 și 1890.
- Idem* Смѣты и раскладки Бес. Земства на 86—90
- Idem* Отчетъ Губ. Зем. Управы. по общественному призванію и врачебной части за 1887—89 г.
- Idem* Вѣстникъ Бессараб. Земства за 1881—1881.
- Idem* Сборникъ Бесс. Земства изд. Област. Зем. Управы за 1871—1880 г.
- Бессарабскій Адресъ Календарь* на 1876—78—87—90—1891 г.
- Бессарабско-Таврическій Земельный банкъ.* 1891 г
- Бялицкое Земство.* Отчеты, доклады, смѣты и пр. 1883—89 г.
- Денежный отчетъ XXI очеред. Уѣзд. Зем. Соб. 1888—90 г.
- Былый Б.* Итоги дѣятельности и средства содержанія Бессар. народной школы за 1876—1886 г. Кишин. 1887
- Виды Бессараб.* сельско-хозяйства, выставки въ г. Кишиневѣ въ 1889 (album).
- Вальтманъ* Начертаніе древней Исторіи Бессарабіи 1828 г.
- Гербановскій.* Капу-де-Буа Исторія эпизодъ изъ Бессарабской жизни. Кишиневъ 1872 г.
- Idem* Стереоскопъ эксцентричныхъ типовъ. Кишиневъ, 1871 г.
- Демкинъ А.* Обзоръ дѣйствій Бесс. училища садоводства Кишиневъ. 1867 г
- Бролинскій К.* Обзоръ Хотинскаго уѣзда въ сельско-хозяйственномъ отношеніи за 1887 г

Записки Бессараб. статистич. Комитета. Егунова, pentru anii 1864—1867 și 1868.

Защукъ. Бессарабская область Сиб. 1862 г.

Idem Новороссійское Казачье войско.

Карта Россійской западной части. Шубертъ. (Измаилъ, Кишинъ, Акерманъ, etc.)

Калейдоскопъ. Кишиневъ 1848 г.

Кишинев. Город. Общ. Управленіе за 1872—73 г.

Доклады ревизіонной Комиссіи за 1876.

Вѣдомости Кишинев. Городск. Управы за 1879 г.

Обязательныя постановленія, издаванныя Кишинев. Городе. Думой 1861 г.

Земство за 1885. XVIII очередь, созыва 88 г. XIX очередь, созыва 1887. XX очередь, созыва 1888 г. și XXI очередь, созыва 1889 г.

Колмакскій Р. Сборникъ окончательныхъ судебныхъ рѣшеній по вопросамъ Бессараб. гражданс. права. Кишиневъ. 1862 г.

Леонардъ П. Нѣсколько словъ о земствѣ вообще, о Бессарабскомъ вособенности Зем. Господа и земскія управленія. Одесса. 1881 г.

Никко А. Исторія Бессарабіи съ древнѣйшихъ временъ. Одесса. 1873—1876 г. 4 в. *Неручевъ.* Статистика народныхъ школъ въ Бессарабіи.

Idem Табачная промышленность въ Бессарабіи к Еврею С. Пет. 1887. 2 в.

Idem Бессараб. земство, его недомыслие и мѣры борьбы съ ямми С. Пет. 1882. 2 в.

Idem Филоксеры въ Бессарабіи. С. П. 1886.

О породахъ отпущенъ сѣянцевъ и сажанцевъ изъ казенныхъ древесныхъ питомниковъ. 1890—189.

Отчетъ о дѣятельности Аккерман. отдѣла Импер. Россійскаго общ. садоводства Аккерманъ 1890 г.

— *Отчетъ Кишинев.* Город. Общ. банка за 1888—1889 г.

Отчетъ Кишинев. Общ. Взаимнаго Кредита за 1882 г. și 1883 г.

О состояніи народныхъ училищъ Хотинскаго уѣзда за 1880—81.

— *Отчетъ-правленія Кишинев. общ. пособія нуждающимся въ образованіи за 1885 și 1886.*

Idem правленія общест. вспоможенія нуждающимся ученикамъ Кишинев. Реального училища. 1890.

Idem Одесской филоксерной Комиссіи. 1886—1888 г.

Idem Попечительство Кишинев. ночлежнаго пріюта 1890.

Idem Кишиневской дѣтской больницы. 1884 г. и дома призрѣнія старцевъ 1888—1889 г.

Idem Кишинев. Общества Взаимнаго отъ огня страхованія 1888 г.

Idem Кишинев. Город. еврейской больницы.

Орловскаго земство. pentru 1885—86—87—88 și 1889 г.

Паргалиовичъ А. Торжественная встрѣта Августѣйшихъ особъ. 11 Іюня 1867 г.

Памятникъ Книжка Бессараб. Области. 1852.

Протоколы засѣданій Кишинев. военно-санитарнаго общества за 1887—1890 г.

Правила о мѣрахъ противъ повально-заразительныхъ болѣзней на домашнихъ животнахъ. Кишиневъ 1890 г.

Прозектъ устава земской пенсіонной Кассы.

Рибниковичъ Н. Положеніе евреевъ въ возсоединенномъ участіи Бессарабіи, какъ

свідѣствіи восточної війны. Одесса, 1890 г. О *seriore românoforă, serisă în favoarea Evreilor.*

Рекало Е. Саранча въ Бессарабіи и Румыніи въ 1885, 1886 г. Одесса.

Idem Виноградная болѣзнь Мильдіу и способы борьбы съ нею. Кишиневъ 1882.

Ремондковскій Ф. Сѣристый угорь какъ средство въ борьбѣ съ тучошьями. 1888 г.

Самойовъ И. О водоносныхъ слояхъ г. Кишинева. Одесса 1887.

Скляковскій А. Болгарскія колоніи въ Бессарабіи и Новороссійскаго Края. Одесса. 1848

Сорокское земство. Отчеты, доклады, XXI очеред. зем. собранія. Сороки. 1890.

Справочная Книга Одесс. Учебнаго Округа. Начальнымъ училища Бессараб. Сб. 1848 г.

Труды Одесской антологической Комиссіи: 1) о вреднѣхъ насекомыхъ Бессараб. и Херсон. Губ. 1886 г. 2) Волгана Кукурүзы, 3) труды VII съезда въ Одессѣ. 4) Доклады гг. Рекало и Поляко, 5) Отчеты В. Якунина, 6) Куршная холера, etc.

Уставы Кишиневского Общества любителей драматическаго искусства Сб. 1884. А. Ильина. Карта Бес. Губер. Сб. 1868.

Судбно — Статист. свѣдѣніи и соображенія о введеніи въ дѣйствіе судебной реформы ч. III Сб. 1866 г.

Городскія поселенія Росс. Имперіи т. I—VII Сб. 1861—64. Volum. I cuprinde Bazaabia cu oraşele sale.

Описаніе Высочайше утвержденныхъ упрощеній *сербовъ губерній*, областей, градоначальствъ, городовъ и посадовъ, Кѣм. Сб. Вѣдом. 1857. No. 216 (Изъ 73 No. Сенат. Вѣдомостей).

О громадномъ значеніи для Юго-Западнаго Края улуч. судоконства на р. Днѣстрѣ. Одесскій Вѣстникъ. 1875. No. 266

Карта старобулгарскихъ поселеній въ юго-запад. Россіи и во владѣніяхъ Австрійскихъ, Турецкихъ и Молдавскихъ. И. Малиновскіи, I г. 1864 г.

Молдавскія сказки (сравненіе молдавскихъ сказокъ съ Литовскими, славянскими и словенскими. А. Филатова. Бес. Обл. Вѣд. 1861 No. 23—25.

Этнографическій Атласъ западно-русскихъ губерній и сосѣднихъ областей. С.-карта Сб. 1863.

О мѣстныхъ Бессарабскихъ законахъ. Рѣчь адъюнкта, магистра законовѣденія Владимира Литовскаго, произнесенная въ торж. собраніи Риппелъевского Лицея 21 Іюня 1842. Одесса 1842 г.

Дѣло объ образованіи гражданскаго управленія Бес. Области. 1816.

Хозяйственныя опыты и наблюденія. Донкингъ 1852.

Болгарскія колоніи Бессарабіи. Скляковскаго.

Хронологическое обозрѣніе Бессарабіи.

Военно-статист. обзоръ Бес. Даранъ.

De vermeten getica. Каваміа.

Молдавскія пѣсни. Бес. Област. Вѣдомости. 1880. No 43.

Булгара (Болгары) Ст. В. В. Дригорѣвъ, Энциклопедич. лексиконъ Плочмара VII т. Сб. 1836.

О правахъ состоящихъ различнаго классаго народонаселенія Бессарабіи. Надомединъ. Жур. Минист. Внут. Дѣлъ 1843. No. 7.

- Правила Нормального Контракта. Леонидъ Дами. Кишиневъ 1846 г. Contractul normal, drepturile proprietarilor și datorile țarașilor lor ca și Ioaneșcu pe moștile particulare.*
- Очеркъ Исторіи хлѣбной торговли Новороссійскаго Края. Вальскій. Одесса 1859 г.*
- Бесѣда о сельскомъ хозяйствѣ. В. Линовскій. Одесса 1846 г.*
- Изъ путешествіииковъ посѣщавшихъ между прочимъ Бессарабію: Галвибертъ 1421 г. Изд. р. Вриво. Одесса 1852. Путешествіе Клемана. Сумарокова 1799; Путешествіе въ Очаковскую Землю. Демидовъ.*
- О торговлѣ Колоній черно моря въ средніе вѣка. Шостака.*
- Описаніе Бессар. Области. Вессовскаго.*
- Essai sur l'histoire naturelle de la Bessarabie. Турдинъ. Одесса 1841 г*
- О геогностическомъ изслѣдованіи Бессарабіи. Раворты полков. горн. инженера. Блѣде. Горный Журналъ. I г. carte 1 și 2 Спб. 1839 г.*
- Исторія Винодѣлія въ Россіи IX ревизія Капана. Спб. 1850 г.*
- Carte de la Moldavie pour servir à l'histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs. Levée par l'état-major sous la direction de F. G. Basser. Amsterdam 1870.*
- Карта Молдавіи и Бессарабіи. Аббата Гербица. Вѣна. 1811.*
- Карта чернаго моря (Морской берегъ Бессарабіи) вицеадмирала Крюйса. 1699.*
- Карта берега Чернаго моря. Бенгения 1772.*
- Днѣстровскій лиманъ и Бес. берегъ Чернаго моря. Манганари. 1842 г.*
- Триангуляція съ астрономич. опредѣленіемъ разныхъ пунктовъ области. Теннеръ. 1846. Записки военно-топогр. деп. часть XVII Спб. 1855 г.*
- Карта Бессарабіи Эйгнера. Кишиневъ 1843.*
- Планъ и промѣръ р. Днѣстра, Карты теченія р. Прута и сѣмки Буджака. Корниловичъ. 1841. Подлинныя хранятся въ Одес. Музеѣ.*
- Днѣстръ. Всеобщее Землѣдѣіе Traducere din t. XXVI din Allgemeine Erdkunde, pag. 218.*
- Подземныя воды въ Бессарабіи. Artic. lui Strucoff în Журн. Минис. Госуд. Имущ. 1853, No 3.*
- Содержаніе почтовыхъ станцій въ Бессарабіи. Янушкевича. Одесскій Вѣстникъ 1860. No. 61.*
- Два слова изъ экономіи. исторіи Новор. Края. Ив. Смайковичъ Южный Сборникъ. No. 2 din anul 1859*
- Наблюденія нѣкоторыхъ періодическихъ явленій органическ. природы. Денкинъ. Вѣст. Импер. Рус. Геогр. Общ. 1856. Despre flora Basarabiei.*
- Опытъ разведенія сорго. Articolul lui Dăla-Boco. Жур. Минист. Госуд. Им. 1857. No. 4.*
- О разведеніи винограда. Зап. Импер. Общ. Сельс. Хозяйства, 1841. No. 1.*
- Виноградарство, К. И. Тарданъ. Traduc. din francezease.*
- Шелководство, Денкинъ. Жур. Минис. Государ. Имущ. 1855. No. 7.*
- Отчеты инспекціи сельскаго хозяйства. Онуковъ. Жур. Мин. Государ. Имущ. 1854—1861*
- Объ рыбномъ промыслѣ въ Бессарабіи. К. Бес. Вѣдомости 1861.*
- Славянская надпись въ Килійской церкви св. Николая Надеждина. Зап. Одесс. Общ. Исторія и древн. t. I (Academia Română, Biblioteca).*
- Консисторскія Отчеты о первоначальныхъ школахъ при церквяхъ Бесс. Области.*

- Бессар. Введомости.* 1862. No. 16. (Diarul oficios Bessar. Введомости апар. de la 1860).
- Придунайскія Княжества. И. К. . . описаніи Библиот. для Чтенія.* 1860. No. 11.
- О причинѣ обилія жемесныхъ дѣлъ въ Бессарабіи. Жур. Мин. Юст.* 1859. No. 10.
- Histoire de la Moldavie et Valachie, avec une dissertation sur l'état actuel de ces deux provenances, par. A. Carra.* 1778. A fost editată la Iași la 1777
- Молдавскія любовныя песни. Собр. И. Тарскій. Бес. Област. Вѣдом.* 1860. No. 43.
- О волостныхъ правленіяхъ. В. Ханацкій. Бесс. Обл. Вѣд.* 1860.
- Древняя топографія нѣкот. мѣстъ Нов. Края. въ Бес. Брун.*
- О происхожденіи названія г. Бѣльцы. Одесс. Вѣст.* 1859.
- О происхожденіи названія г. Сорока. К. Ханацкій Одесс. Вѣст.* 1859. No. 61.
- Г. Сороки. Матер. для Геогр. и статис. Запущъ.*
- Исторія Новой стѣи. Скальковский.*
- О сходствѣхъ Кургановъ Южной Россіи съ Курганами Сибири, Стаскій. Зап. Од. Общ. Ист. и дрес. t. III. Bibliot. Academiei Române.*
- Нынешнее состояніе турецкихъ Княжествъ Молдавіи, Валахи и Бессарабіи. Игнатій Яковенки. Спб. 1828. Репензія Ю. Велетина. Москов. Вѣстникъ (1) 1828. No. 15, 18 și 18.*
- Памятная Книжка Бессар. Области на 1860 г. Edit. oficială.*
- Хронологическое показаніе главнѣйшихъ событій въ Бессарабіи. 1862.*
- Записки Бессарабскаго Областнаго статистическаго Комитета II. Кишиневъ 1864.*
- Памятная Книжка Бесс. Обл. conține material prețios privitor la: eparchia Chișineului, navigațiunea pe Nistru, pescuitul în Basarabia, flora Basarabiei, etc. 1862.*
- Лѣса въ Бессарабіи. 1868 г.*
- Краткій очеркъ Болгарскихъ Колоній въ Бессарабіи. Изв. Ивановъ Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. Кишиневъ 1864 v. I.*
- О нравственныхъ нуждахъ болгаръ вообще. Зап. Бес. Обл. Ст. Комит. 1864 v. I.*
- Статистическія свѣдѣнія о бессар. немецкихъ колоніяхъ 1861—62 г. И. Ф. Лагоріо. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. v. I.*
- О кыганахъ въ Бессарабіи. А. Егуновъ. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. v. I.*
- Сводъ девятнадцатилѣтнихъ наблюденій надъ климатомъ и органнч. природой въ окрестностяхъ Кишинева А. Денкина. Зап. Бес. Обл. Ком. Ст. t. I.*
- О ортвовскомъ известковомъ промыслѣ М. Зазудинъ. Idem.*
- Замѣтки о винодѣліи и табаководствѣ въ окрестностяхъ г. Кишинова. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. t. I.*
- Записки Бес. Обл. Ст. Ком. v. II 1867.*
- Idem v. III, 1868.*
- Кишиневская Гимназія. Историко-стат. очеркъ Кирпилъ П. Яновскій. Зап. Бес. Обл. Ком. v. III.*
- Число учащихся și учащихся въ учебныхъ заведеніяхъ Бессар. А. Н. Егуновъ. Зап. Бес. Обл. Ком. Ст. v. II.*

(1) Iuriĭ Ivanovici Venelin s'a născut la 1809 și a murit la 1839. A venit la Holin pe la 1828 și a fost profesor la Chișineu pe la 1825.

- Почтовая часть* въ Бессар. 1861—62. А. Егуновъ. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. т. II.
- Отчеты телеграфные* за 1861—65 г. Ф. Я. Наркевича. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. т. II.
- Путешествіе по Крыму и Бессар. Суваровъ* 1800.
- Болгарскія Колоніи, Скалковскій*. Одесса 1848.
- Путешествіе по Россіи, Дамидовъ*. 1853 In script. IV se scrié despre Basarabia.
- Очерки Бессарабской Области, Штукенбергъ* 1869.
- Описаніе Бессарабіи*. Бес. Обл. Вѣд. 1859. No. 16—18.
- Путевыя записки* Бес. Обл. Вѣд. 1860. No. 81—80.
- Путешествіе для испытанія плаванія по Днѣстру* 1785. Бол. Дядюшинскій.
- Важность Днѣстра для торговли Галиціи съ южной Россіей, Я. Галузовскій*
Львовская газета. 1842.
- Гидр. Карта Днѣстра, составл. поощр. плаванія герцога Нассау*. 1789.
- Карта Днѣстра по Исаковецъ*. изд. 1793.
- Поляская Карта Днѣстра, Чапскій* 1797.
- Карта нижнего Днѣстра и днѣстров. лимана, П. Куниженко* 1841.
- О млыноподаженіи Тираса, Ф. Брунъ, Зап. Об. Общ. Исторіи и древ. в. III.*
Biblioteca Academiei Române.
- Гражданскій бытъ Тиримовъ, Стамковскій*. 1849 Одесса.
- Молдо-валашскія грамоты* хранящіеся въ Бессарабіи. *Мурзакевичъ*. Зап. Об. Общ. Ист. и древн. в. III. *Biblioteca Academiei Române.*
- Будущее канцелярскаго чиновника въ Кишиневѣ, Н. А. Бучинскій*. Зап. Бес. Обл. Ст. Ком. в. II.
- Бессар. гражданскій судъ, А. А. Досунковскій и Ф. Ф. Крупенскій*. Зап. Бес. Об. Ст. Ком. в. II.
- Бессар. Коммерческій судъ, Т. Т. Гризовъ, С. В. О. С. К. т. II.*
- Регистрація (Кадастръ) земель Бессар. Области, Я. В. Новгородцевъ, Idem.*
- Земскія суммы Бессарабіи, А. Н. Егуновъ, ibid.*
- Замятки по поводу всероссійск. выставки, А. Д. Деннигъ, ibid.*
- Орловскій Уездъ въ 1862 г. В. К. Осинскій, ibid.*
- Г. Вильки въ 1862 г. С. И. Кенигшманъ, ibid.*
- Климоуцкая волость, сороч. уѣзда 1866. А. Бранзовскій, ibid.*
- Бринзилская Волость, Яс. уѣзда, 1864 г. А. Соломонъ, ibid.*
- Кобалтская волость Яскаго уѣзда 1864. И. Д. Осинавъ, ibid.*
- Село Бырново, Сороч. уѣзда 1864. Д. Кистовскій, ibid.*
- Вотчина Унгешты, Яс. уѣзда 1864. А. Вартули, ibid.*
- Вотчина Редени, Яс. уѣзда. 1864, ibid.*
- Тюрьмы и арестанты въ Бессарабіи, А. И. Егуновъ, ibid.*
- Обороты уѣзди. Казначейства, 1861—62, А. Егуновъ, ibid.*
- Обороты разныхъ суммъ Казенной палаты. 1861 г. М. В. Грисенко, ibid.*
- Соображенія о введеніи судебн. реформы въ Бессар К. И. Артемевскій-Гулакъ*
ibid.
- Производительность въ Бессар. А. И. Егуновъ, ibid.*
- О вичокуротіи въ Бессар. 1864—66. А. Е. Емануель.*
- Протоколы Стат. Комитета, ibid.*
- Краткій Истор. Очеркъ Бессар Зап. Бес. Ст. Ком. в. III. А. И. Егуновъ. 1868 г.*
- Молдавскія грамоты, А. И. Егуновъ, ibid.*
- Матеріалы для исторіи Молдавіи и Бессар. 1806 г. по 1812 И. т., ibid.*

- Г. Кишиневъ съ 1843 г. Д. М. Ждановичъ и Н. Федоровъ, *ibid.* анеманеа și în Ж. М. Ви. Дѣлѣ. 1845. 1. 3.
- Кишиневскій Кавказскій соборъ, прот. Парушиковъ.*
- Историко-Технич. обзоръ дѣйствій Воев. учрежденія садоводства за 25 лѣтъ. 1842—56.*
А. Денкинъ.
- Вѣдѣния матрицы въ Новоросс. Краѣ. в Бессарабіи А. Камеринскій. idem.*
О садоводствѣ по Днѣстру, ibid.
- Румынскія княжества и Бессарабія около половины XVIII столѣт. Ф. Брукъ.*
Сборникъ судебныхъ рѣшеній по вопросамъ мѣст. гражд. права. Р. Колмановскій, ibid.
- Борьба съ филантерой. А. Ковалевскій. 1887.*
- Грубы Одес. филансер. Каммисъ, 1887.*
- Грубы Одеской Вишномас. Каммисы. Н. А. Заверилскій т. 1887. 6^е 15 pag.*
- Обзоръ Хотинскаго уѣзда въ охотско-хозяйск. откопнѣніи 1887.*
- О мѣстныхъ Законахъ Бессар. Сообщенія Одесс. Юридич. Общ. 1887.*
- Новороссійскій Телеграфъ. 1888. No. 40—41.*
- На Днѣстровскомъ Побережіи. Кварталникъ. Львовъ. 1893. No. 2.*
- Наше Судоводство. 1888. No. 6.*
- Изъ растителъ въ Аккерманъ. Diațul Kievlitiei. 1888. No. 104.*
- Наше Судоводство: Dunărea și Nistru. Рус. Судовод. 1888. No. 21.*
- Былые и новыя лѣса въ Юж. степляхъ Вес. Губ. Вѣдом. 1888. No. 8.*
- Исследования виногр. садовъ Бандер. уѣзда. Вес. Губ. Вѣд. 88 г. No. 39.*
- Бессарабское табаководство. Вес. Губ. Вѣд. 1888. No. 69—70.*
- О мѣстныхъ Законахъ Бессарабіи. М. В. Шимановскій. вып. I. 1888 г.*
- По поводу 20 лѣтъ реформы, 14 Июля 1868 г. въ Бессарабіи. Оручанъ. Нов. Тел. 88 г. No. 4130, 4140, 4182.*
- Чиновники Бессарабіи и десятичники Новороссій. Оручанъ. Нов. Тел. 1888. No. 4151—4167.*
- 25-лѣтняя дѣятельность русс. общ. пароход. и торг. по Днѣстру. 1888 г.*
- Борейскія переводныя школы въ Кишиневѣ и Одессѣ. А. Лион 1888. No. 8.*
- Памятъ А. С. Пушкина въ Кишиневѣ. 1888. Новор. Тел. 88 No. 24.*
- Протѣкшее и соображеніе состояніи вопроса объ улучшеніи Днѣстра. Рус. Судов. 1888. No. 39.*
- Народное Преданіе объ азіатѣ Вандеръ. Кіевская Старина 1887. Novembre.*
- Молдавскія свѣдѣнія о мѣстѣ погребенія и могилѣ Мазепы. Кіевская Старина. 1888. 7.*
- На Днѣстровскомъ побережіи. Кіевс. Старина. 87. No. 8.*
- Письма Черноморскаго Казака на вѣстѣ Измаила. Сообщ. О. В-скій Кіевская Старина. 1882. No. 6.*
- Были-ли Геродотъ въ Юж. Россіи? О. Мищенко. Кіевъ 86.*
- Посадъ Вилкоу. Историко-стат. и бытовое очеркъ. де Г. Балтаковский. Кип. 1881. Рѣц. Гр. Д-на Кіев. 82. No. 8.*
- Бессарабская старина. М. Галицкій. Кип. Еп. вѣд. 81. No. 1, 8, 7.*
- Изъ воспоминаній Вельтмана о времени пребыванія Пушкина въ Кишиневѣ. Е. С. Некрасовъ, В. Е. 31 Мартъ.*
- Обычаи молдавскъ въ дни Рождест. праздникоу, святоку и новаго Года. Кипин. Епар. Вѣд. 81. No. 1.*

- О мѣстоположеніи древняго города Перестича. Н. Надеждина. З. Им. Од. Ист. и Др. t. I. 1884. Biblioteca Academiei Române.*
- Славянская надпись въ Килійской церкви Св. Николая. Н. Надеждина, ibid.*
- Граматы Молдавскаго воеводы Александра, данная въ 1407 г. Н. Мурзакевичъ, ibid.*
- Грамата данная монастырю Кипріяна. 1599 г. мол. воевод. Антиохомъ Кемест. И. Нелидовъ, ibid.*
- Свадебный обрядъ въ Бессарабіи. И. Боталковъ, ibid.*
- Сводный о нѣкот. православныхъ монастыряхъ епар. Кишин. Н. Мурзакевичъ. Зап. Од. Общ. Ист. и древ. t. III. 1848—50.*
- О вѣнчаніи торговля Новоросс. Края и Бессарабіи 1846. Ф. Бруна, ibid.*
- Аккерманскія Греческія надписи. И. Мурзакевичъ, ibid.*
- Килійская церковь и ея достопримѣчательности. И. Мурзакевичъ, ibid.*
- Примѣчательныя Курганы въ Бендер. уѣздѣ. ibid.*
- Слѣды лагеря Карла XII возлѣ Бендеръ у с. Варница. Ф. Бруна, ibid.*
- Молдо-Валійскія граматы, хранящ. въ Бессарабіи. 1437—1535, 1554, 1609. 1607. И. Мурзакевичъ, ibid.*
- Мангари. Атласъ чернаго моря. 1841. И. Мурзакевичъ, ibid.*
- Димитрій Сулима. Архип. Кишинев. (Necrolog.) И. Мурзакевичъ, ibid.*
- О Бессарабіи и ея древнихъ окрестностяхъ. С. Stamati, ibid.*
- О мѣстоположеніи Тираса. Брунъ. З. О. Ис. и др. t. III 1853.*
- Молдавскія Граматы хранящіяся въ Бессар. 1495—1518—1528—1551—1574—1605 1647. И. Мурзакевичъ.*
- Карлъ XII въ Юж. Россіи. 1709, ibid.*
- Молдав. Граматы 1305—1508—1434—1510 хранящіяся въ Архивѣ Мин. Иностр. дѣл. И. Мурзакевичъ. t. VI 60.*
- Молдо-Валахск. граматки, хранящ. въ Бессар. 1525—43—46—47, 70, 1600. 06, 09, 23, 32, 36, 1667. И. Мурзакевичъ t. IV 60.*
- Правы и обычаи Бессар. болгаръ. Н. Левицкий t. III.*
- Этнографія Бессар. области. А. Защукъ. Зап. Од. Общ. III. и древ. t. V. 63.*
- Уставъ для Генуэзскихъ Колоній на Черномъ морѣ, изданный въ Генуѣ въ 1449 г. Textul latin cu traducerea în limba rusă făcută de către В. Юргеску, t. V ibid. 1863.*
- Молдавско-валійскія граматы, хранящ. въ Бессарабіи 1496, 1608, 1622. И. Мурзакевичъ t. V 1863. Од. Ист. și Древ.*
- Domeniile o poezie kь ustiamъ Буга и Днѣстра. Ф. Брунъ. Од. Ист. Об. t. V. Aci sunt și câte-va notițe privitoare la satele românești din guver. Herșon, despre cari a scris și d-l Burađa în *Concordiri Literare*.*
- Описаніе Бессараб. Области въ 1816. П. Соинина, Сообщ. И. Мурзакевичъ t. VI, Од. 1867.*
- Археологическія замѣтки по поводу посѣщенія Аккермана въ 1866 г. А. Струевъ t. VI, ibid.*
- Славянская надпись въ Орловской церкви Св. Димитрія. И. Мурзакевичъ t. VI. 1867, ibid.*
- О родствѣ Гетовъ съ Диками, сихъ послѣднихъ съ славянами и румыновъ съ рымлянами. Ф. Брунъ, ibid. t. VII, 1868.*
- Мученичество св. Іоанна Нового, пострадавъ въ Аккер. Епис. Порфирія t. II.*

- Армяно-Грегоріанскіе арагіреи въ Новоросіи и Бессарабіи. Епикора Гапріиана Аизавовскаго. Зап. Од. Ист. т. II. 1876.*
- Спиридонъ Николаевичъ Палазовъ (Некрологъ) Зап. т. IX. 1875.*
- Послужные списки генералъ-губернаторовъ Бессарабіи. с. miteile Lampit. Зап. т. X. 1877.*
- Уставъ Молдавіи 1741 г. над. Констан. Niculau вел-воеводою. Перев. молдов. еписк. Филарета Скрибана, т. X. 1877.*
- Очеркъ Граждан. Управленія въ Бессар. Молдавіи и Валахіи, во время русско-Турец. войны 1806 г. — 1812. Од. 1879. К. Накко, т. XI. Зап.*
- Матеріалы, касающіеся Крыма и Молдавіи. Турецкіе фирманы (1578—1761 г.) Сообщ. В. Бруна. Зап. т. XI, 1879. Од.*
- Старинная церковь въ мѣст. Кажіанагъ. Свящ. Няга Зап. т. XXI, 1881.*
- Краткое описаніе села Диккауъ, Хотин. уѣзда Киш. Епарх. Вѣд. No. 17. 1889.*
- Описаніе победы фельдмарш. Меника при мѣстечкѣ Ставучаны (In apropiere de Hotin) 28 Avg. 1739 г. Варшавскій Дневникъ 1889. No. 120.*
- Descriptio belli Isoniae voivodae Valachiae, quod anno 1574, cum Selim II. Turcarum imperatore, gessit. Leonarđa Гарецкаго Франкфуртъ. 1578. Кіев. Стар. 1889. 10.*
- Geschichte der Walachei und Moldau. Engel. Halle 1796.*
- Мѣстные гражд. законы Бессарабіи. Спб. 1881.*
- О мѣрѣ улучшенія винодѣлія въ Бессарабіи М. Неручевъ Труды Импер. Вольно. Экон. Общ. No. 3. 1883.*
- О нѣкот. мелкихъ предметахъ древности, найденныхъ съ Аккерманъ. въ 1867 г. Кондаковъ. Труды 2-го Археол. Съѣзда. 1876.*
- Археологическія замѣтки о хотинскомъ уѣздѣ. Козубскій Одес. Вѣст. 1873. No. 28.*
- Важнѣйшія мѣста Днѣстровскаго побережья. П. Гроссулъ-Толстой. Кіевлянинъ. 1875. No. 51—53—56.*
- Василій Александрі и его произведенія. Бесс. Обл. Вѣд. 1867 No. 44—51. 1868— No. 1.*
- О началѣ типографскаго дѣла въ Молдавіи. Г. Бессар. Обл. Вѣд. 1867. No. 6.*
O notiță foarte interesantă privitoare la bibliografia Moldovei.
- О Молдавскихъ письмахъ Г. Г. Бес. Обл. Вѣд. No. 3. 1868 г.*
- Святоточные обычаи и пѣсни у Бессар. молдованъ на Рожд. и Новый Годъ. Полихроній Сырковъ (Sirou) Киш. Епарх. Вѣд. 1874. No. 14—15.*
- Нѣсколько словъ о ходѣ преподаванія молдавскаго языка въ Киш. Гимназіи Бес. Об. Вѣд. No. 30. 1877. Одес. Вѣст. No. 240. 1868.*
- Исторія Бессар. съ древ. времямъ Накко.*
- Образованіе Бессар. Области и о Классахъ бессар. оситалей. Ученія въ Общ. Ист. и древ. No. 1. 1875.*
- Румынія. Разсказы о Бес. Буков. Молдавіи и Валахіи. Одесса 1868.*
- Два мѣсяца въ дорогѣ по Бессарабіи, Молдавіи и Валахіи въ 1829 г. А. Я. Стороженко. Москва. 1875.*
- Хронол. таблица о достоприм. событіяхъ Новор. Края и Бессар. Новор. Календаръ 1865.*
- Ученическая библиотек. при Киш. дух. семина. Ив. Пассовскаго. К. Епар. Вѣд. 1880. No. 15.*

- Отчеты о восточном ученич. библиот.* Книг. дух. семинаріи.
- Объ имѣніяхъ молдавск. монастырей въ Бессарабіи.* С. Мисюков. Одес. Вѣст. 1866. No. 87 (218).
- Описание Гербовскаго Солто-Успен. Монастыря.* Кнш. Епарх. Вѣд. No. 11, 12. 14 și 16 din 1874.
- Идем Епарх. Вѣд.* 1874 No. 17 și 20.
- Историко-статист. описание Гирювскаго монастыря Кичинес.* Епарх. Вѣд. 1875. No. 5—6—7. De egumenul Ghergasiu.
- Шабскій Вознесенскій монастырь.* Кнш. Епарх. Вѣд. 1876. No. 18—20—23.
- Городищенскій скитъ и сакералискій монастырь, шабскій монастырь, Ладешская церковь въ м. Студеница, лагерь шведс. Короля Карла XII въ Варнинцахъ.* Кнш. Епар. Вѣд. 1871. No. 7.
- Нѣсколько словъ о положеніи церкви въ Бесс. Губер. Одес. Вѣст.* 1866 г. No. 64.
- Кичинесъ Освободо-Гирювскій Церковь.* Свящ. Іоанн Бутулъ. Кнш. Епарх. Вѣд. No. 4. 1875.
- Описание церкви с. Вадулякана.* Атер. уѣзда. Кнш. Епар. Вѣд. No. 61—22. 1876.
- Историко-Статист. описание церкви села Плазетовки К. Е. Вѣд.* No. 9. 1875.
- Опытъ истор. стат. описанія церкви посода Шабъ свящ. Боголюбовскаго, К. Е. Вѣд.* 1872 г. No. 16—18—20—21, 22, 24.
- Лѣтопись Бендерскихъ церквей и приходовъ К. Е. Вѣд.* 1871. No. 15—16—17—19.
- Истор. Стат. описание церкви села Батмра, Бенд. уѣзда К. Е. Вѣд.* 1873. No. 22. 1879. No. 2.
- Нѣкія свѣдѣнія о церкви села Чукуръ-Маломура (Бендер. уѣзда) К. Е. В. No.* 15. 1874.
- Приходская лѣтопись Михайловской церкви села Килерчани de-jos.* Оргеев. К. Е. В. 1870. No. 4, 5, 9, 19. 1871. No. 20. 1873. No. 2—3.
- Истор. стат. описание церкви села Сухулукени, Орг. уѣзда. К. Епар. Вѣд.* 1876. No. 4.—3.
- Описание церкви села Корнешты, Ясс. уѣзда. К. Е. В.* 1874 г. No. 7—11—13—14.
- Православное Кичинес. Кладбище.* Кнш. Епарх. Вѣд. 1873. No. 17.
- Аккорм. правос. городское Кладбище* 1874. No. 21.
- Отмощ. къ управленію Бесс. Обл. вѣстимаго сербскаго воеводы Георгія Петровича Чернаго,* 13 Ноября 1815 г. Чтеніе въ Общ. Ист. и древ. 1875. No. 1.
- Рескриптъ преосвящ. Гавріила, митр. Кнш. и Хотинскаго.* 1816 г. Чт. Об. Ист. и древ. 1875. No. 1.
- Куріозное дѣло о полевомъ селѣ въ селѣ Охншканалъ новинныхъ духовъ.* 1833 г. Бесс. Обл. Вѣд. 1868 г. No. 30.
- Синодикъ Шабскаго Вознес. монастыря.* К. Епар. Вѣд. 1872. No. 18—23.
- Исторія Кодификаціи Гражд. права.* С. В. Пахмана; 2 ч. Сѣб. 1861.
- Пребываніе императора Александра II въ Бендерахъ.* Бесс. Губ. Вѣд. 1872. No. 42.
- Воспоминанія Ф. Ф. Вигеля* 3. ч. 1. 7. 1864. Sunt nisee amintiri despre A. Sturdza, Principele G. M. Cantacuzino și M. G. Sturdza.
- Письма во время осады Исмаила,* 1790 г. гр. Т. Чернышева въ кн. С. Ф. Голицыну. 1861. Nr. 5.

- Материалы для новор. провеса.* Іерархіи Х. Кишиневск. и Хотинская (1813—1874). *Scriptoris Mitropol. Gavril* Бодина *сфре* А. Безбородко Н. Мурзакевич. Зап. Об. Истор. и древн. т. 9.
- Тиргулмские раскольники.* Стеф. Кирилов. К. Еп. Вѣд. 1873. No. 4.
- Среди старообрядцев Хотинск. уезда.* К. Елар. Вѣд. 1876. No. 10.
- Раскольники въ Кишин. епархіи.* К. Елар. Вѣд. 1876. No. 12.
- Раскольники и острожники.* Очерки и рассказы. Ливанова Сиб. 1872. *Int'r'un caritativ ală; Бессарабскіе малакалы и духоборцы cu relațiunile lor în Moldova.*
- Idem* т. 4 Сиб. 1873. Бессар. и уфимскіе малакалы и духоборцы.
- Болгары въ южной Бессарабіи, уступл. Молдавіи.* Гюльс 1868. No. 262.
- Школы и образованіе въ Бессарабіи.* истор. очеркъ. В. Об. Вѣд. 1866 г. No. 29, 33, 35, 37. 37. 39. 43.
- Начальное нарратное образованіе въ Бессар. Губ. Вѣдом.* 1875 — No. 19.
- Очерки Истор. Киш. дух. семинаріи.* Галектій. К. Еп. В. No. 5—19—1871.
- Рукописи и старообрядческія Книги въ Кондріицкомъ монастырѣ, Кишинев Епарх.* Ельдо. 1874 г. No. 28.
- Цыганы.* Историко-Этнограф. очеркъ. А. Пальминъ; Ремесл. Газета. 1876. No. 3—4.
- Изъ исторіи цыганскаго племени.* Новости, 1875; No. 192.
- Изъ восточнианій о Бессарабіи.* С. Крапиванъ. Семья и Школа. 1879; No. 2. Кн. I.
- Бессараб. Губернія въ 1870—73 г.* выпуск I. Перечень навалениныхъ мѣстъ, состав. Н. Егумовъ. Кишиневъ. 1879 in 4°.
- Мерзвая Ява въ Бессарабіи.* Киш. Епарх. Вѣдом. 1879. No. 2—3—6 («Зараза 1812—15 год.»).
- Idem* Зараза 1817—1819 гг.
- Нуретди Бессарабіи.* Новое время, 1879 г. No. 1280.
- Присоединенный уголокъ Бессарабіи.* «Петербург. Газета» 1879 г. No. 139.
- Добруджа, въ санитарномъ отношеніи во время войны 1877—1878.* С. Ор. Фьтербергеръ. В. М. Ж. 1879 г. 134.
- Восточнианіе о томъ, какъ путешество. епис. Павелъ по Бессарабіи* И. О. М. Е. В. 1879. No. 9—16.
- Газеты на Дунайскъ.* «Рус. Старина» 1879. No. 4.
- Бендеро-Галицкая жел. дорога «Правда»* 1879. No. 133.
- О необходимости расчистки и регулированія теченія р. Днѣстра,* «Зап. Оде. Сед. Хоз. Юж. Россіи» 1879. No 9—10.
- Санитарное состояніе Кишинева.* «Правда» 1879. No. 61.
- Кишинев. Аленяндро-Нововое братство за 1878—79.* Вѣд. Губ. Вѣд No. 23. 1879.
- Судоходство по Днѣстру* Одесская жел. дорога. Правда 1879. No. 75
- Нѣсколько церковно-дѣтскихъ свидѣній о церкви села Татареня.* Оргѣвъ. уѣзда. Киш. Еп. Вѣд. 1879 No. 5.
- Источники св. великомуч. Иоанна Сочавскаго* К. Еп. Вѣд. 1879 No. 6.
- Очерки городовъ Новороссійскаго Края* Г. Измаиль. «Новороссійск. Телеграфъ» No. 1163. 1879.
- Нѣсколько словъ о г. Измаиль и его торговомъ значеніи* «Правда». 1879. No. 141.

- По вопросу возможно-ли у насъ разведеніе кормовой кукурузы (dintе calculul)
«Землѣдѣл. Газета» 1878. No. 14—17.
- Очеркъ ружейной охоты въ Бессарабіи. С. Давидовичъ «Природа и Охота» 1879.
No. 7—8.
- Ornitologische Bemerkungen über Bessarabien. W. Radacoff. Moskau 1879. 8°.
- Übersicht des bis hier in Bessarabien aufgefundenen Spermatophiten* 1880.
- Физиологія Бессараб. евреевъ. «Разсвѣтъ» No. 8.
- Черты современнаго положенія Бессарабіи «Новор. Телегр.» 1880. No. 1710—1722.
- Краткій обзоръ Бессарабіи «Сборникъ Бес. Земства» 1880. No. 1.
- Очерки возведеніи. Бессар. «Одес. Вѣст.» 1880. No. 1611. Despre tâlharul Ioan Grozeșcu.
- Современное полож. Бессарабіи «Новор. Телегр.» 1880. No. 1611.
- Объ устройствѣ присоедин. къ Россіи по Берлинскому Трактату участка Бессарабіи. Голосъ. 1880. No. 23.
- Значеніе г. Рени послѣ возсоединенія. Одесса 1878. 8°.
- Будакъ. Топографич. очеркъ. «Правда» 1879. No. 79.
- Музей древности Наталли Сакаре въ (Vadul-Voda). И. К. Оуручанъ. Бес. Губ. Вѣд. 1880. No. 50.
- Монастырскія имѣнія Бесс. губ. «Новор. Телеграфъ» 1880. NN. 1640—1641.—1776—1780—1782.
- Новонемецкій монастырь. Изъ путевыхъ замѣтокъ Чудецкаго. «Кип. Епар. Вѣд.» 1880. No. 19—20.
- Бессарабская Старина. «Кип. Епар. Вѣд.» 1880. No. 21—22—24, conține descrierile bisericilor din Chilia a Sf. Nicolae, a bisericei Sf. Dumitru din Orhei, evangelia veche slavonă din mănăstirea Chiprianilor.
- Возможность и выгоды жгѣз. дороги на Измаиль. «Правда» — 1880. No. 43.
- Государственно-экономич. значеніе станцій Галацъ. при Вендерс-Галацъ жгѣз. дороги. Ник. Мелѣдон. Правда 1880. No. 3 și 26.
- По поводу передачи румынами провѣтальству части Вендер. Галацъ. дороги «Верегъ» 1880. No. 235.
- Нѣсколько словъ о топографіи нашей области И. Стампини. Бес. Обл. Вѣд. 1864. No. 6.
- Бессарабія и претенціи румына. Бесс. Обл. Вѣд. 1864. No. 23—25. Одес. Вѣст. 1864. No. 116, 117. Forțe dușmană nămului nostru, scrisă de d-l Cereșcu I.
- Городъ Сороки. «Воскресный Досугъ» 1864. No. 53.
- Объ Цыганахъ «Бессарабецъ» Газета Февраль 1897.
- Домъ Инзова, бывшаго наместника Бессарабіи. În această casă a locuit poetul rus Pușkin, exilat în Basarabia pe timpul domniei Împăratului Nicolae I. De Егуменъ Сиб. 1864.
- Бессарабія «Голосъ» 1864. No. 174 și 286.
- Кишиневъ «Голосъ» 1864. No. 43—56—80—106—124—137—160—162—185—187—223—269—272—273 și 312. Сп. Вѣд. 1864— No. 145.
- По пути отъ Кишинева до Одессы «Од. Вѣстникъ», 1864 No. 171—176.
- Изъ путевыхъ замѣтокъ по Бессарабіи. «Од. Вѣст.» 1864 No. 212.
- Замѣчанія о Бессараб. области. И. Черныпскій. Новор. Календарь 1865. Este o notiță despre Cheile Bicului.

- Бессарабія* «С. Петер. Вѣд.» 1865. No. 2965—68—105, 118.
- Кишиневъ* «Голосъ» 1865. No. 278. *Од. Вѣст* 1865. No. 107—152.
- Бендеры* «Одесс. Вѣст» 1865. No. 18.
- Орельскіе* idem 1865 No. 140.
- Хотики* idem 1865 No. 48—88—98 и 235.
- Очерки Бессарабіи* «Недѣля» 1866. No. 41.
- По Бессарабіи или Подоліи*. Сравненіе выгодъ вѣтвей желѣзной дороги, мнѣнія генерал-маіора Христофорава.
- О Бессарабской линіи желѣзной дороги въ стратегическомъ отношеніи*. «Кіевлянинъ» 1866. No. 7.
- Подольская или Бессараб. желѣз. дорога*. И. Вильсонъ. «Московск. Вѣдом.» 1866. No. 28—29.
- Бессараб Губернія* 1879. «Правда» 1880. No. 6.
- Монастырскія имѣнія Бессарабіи и вопросъ объ устр. сельской школы*. «Зап. Общ. Сельс. Хоз. Юж. Россіи» 1880. No. 6.
- Историко-статист. описаніе села Лешковецъ*. Хот. уѣз. «К. Еп. Вѣд» No. 10—13—16—23, anul 1880.
- Смѣтъ начальнаго образованія въ Бессараб. Губер.* 1878/9 «Сборникъ Бесс. Земства» 1880. No. 3.
- Отчетъ* Кнш. Женск. Епарх. Учпд. за 1878—79—80. К. Еп. Вѣд. 1880. No. 8—9—21.
- Публичная Библіот. въ Кишиневѣ*. «Правда» 1880. No. 100.
- Казенныя Каменоломни близъ Анкермана*. «Правда» 1880. No. 84.
- О страхованіи скота въ Бессарабіи*. Кнзъ К. Мурузи.
- Сельское Хозяйство въ Бессар.* Я Грузина. Жур. Мин. Государ. Имущ. 1864. No. 7.
- Нѣсколько словъ о Бессар. табакѣ*. О. Зиморовичъ. Одес. Вѣст. No. 199. 1864.
- О табачномъ производствѣ въ Бессар.* К. Х. «Одесс. Вѣст. 1864. No. 110.
- Кишиневская Гимназія*. Истор. Стат. Очерк. Кир. Пет. Яновскій.
- Обзоръ дѣятельности типографій, существующихъ въ Кишиневѣ*. «Бес. Общ. Вѣд» 1865. No. 4—5.
- Отчетъ библиотеки* Сорок. уѣзд. училища за 1863—64 г. В. Об. Вѣд. 1865. No. 7.
- О винокуреніи и акци. управленіи*. «Сбор. Свѣдѣній по Вѣд. Минист. Финансовъ» 1865.
- Общее обзореніе хода торговли по Кубейск. и Скулянской Таможни*. 1864. Сб. Свѣд. М. Ф.
- Обороты по арматурѣ въ Бессарабіи*. 1863—64 г. Новор. Календарь за 1865.
- Южная Бессарабія въ 1865 г.* Ходжа. Одес. Вѣд. 1866. No. 103.
- Общ. Обзорѣніе хода торговли* 1865 г. «Сбор. М. Ф.» 1866. 2—9.
- Мнѣнія экспертовъ Бес. Ст. Ком. по акцизу съ табаку*. Сборн. Свѣд. по Мин. Фин. 1860.
- О населеніи Бессарабіи*. «Голосъ» 1874. No. 144.
- Историко-Статист. опис. церквей села Битыръ* Бенд. уѣзда Кнш. Епарх. Вѣд. 1874. No. 2.
- Обо артевскомъ извѣстномъ промыслѣ*. «Вѣст. Промышленности» 1874. No. 13.
- О состояннхъ урожаѣ въ селѣ К-бачи*. Аккер. уѣз. 1874 г. Кнш. Епарх. Вѣд. 1874. No. 14.

- Наше виноделие и садоводство*. Бес. Губ. Вѣд. 1874. No. 84.
- Записки востоковѣда-географ.* Отд. Главнаго Штаба. Спб. 1880. 8^е Cu tabele astronomice și geodesice.
- Очеркъ растительной силы Бессарабии*. С. Батматті. «Бесс. Обл. Вѣд.» 1864. No. 1—3—4.
- Изменился ли климатъ въ Бессарабій?* «Земледѣльч. Газета». 1865. No. 27.
- Объ напльненіи Климата юга Россіи*. А. Церетелкиа. Рус. Сель. Хозяйство 1874. No. 2.
- Виноградоводство и виноделие*. К. М. Тароанъ. 1873. 8^е.
- Атмосферная ласкѣ и ойдство илѣ на растительность въ Кавказѣ и его окрестностях*. А. Денкингъ. Бес. Губ. Вѣд. 1874. No. 29.
- Отчетъ о Геологическихъ изслѣдованіяхъ*, произвед. въ Бес. Зап. Новорос. Общ. Естес. т. 3. 1873.
- Матеріалы для флоры Новор. Брѣя и Бессар.* Н. К. «Зап. Новорос. Общ. Естес. т. II.
- Солонныя озеры въ присоедин. части Бессарабии*. «Соврем. Извѣстія 1878. No. 208.
- Дѣла и дѣльщики Бес. Губер. Земства*. «Новор. Телегр.» 1878, 1088—1092.
- О лѣсахъ Бессарабии*. «Лѣсной Журналъ» 1878. No. 6.
- Оселеводство ради молока въ Бессар.* В. Г. Гиндичъ «Зем. Газета» 26 — 1878.
- Мѣстные законы въ Бессарабій*. «Новое время» 1878 г. No. 949.
- Исторія русскаго прова Д. Симоковасова*. 1888. I, pag. 233—235.
- Тамный періодъ въ исторіи Румыніи*, de preotul N. Lascov. Кишин. 1886, pag. 2—5—7—11.
- Матеріалы для географіи и статист.* Румыніи, собранные офицерами генеральнаго штаба. А. Вацула. Спб. 1862.
- Критическія и библиографич. замѣтки*. Васильевского. 1879.
- Моравія и Мадьяры* К. Я. Грота. Спб 1881, pag. 41—42—44—45.
- Исторія Бессарабій съ древн. временъ*. Алексѣя Нанко. v. 4.
- Генетическое и этнографическое сродство скифовъ и славянъ*. Д. Я. Симоковасова. «Труды 6-го Археол. съѣзда» 1887, pag. 196—197.
- Краткій очеркъ православныхъ церквей Болгарской, Сербской и Румынской*. Е. Голубинскій. 1871, pag. 333—334.
- Очеркъ извѣстій о Подольской землѣ до 1434 г.* Н. Молчановскій. 1885, Кіевъ, pag. 17—18.
- Кіевская Старица*. 1883.
- Русь и Византія въ X вѣкѣ*. Ф. Успенскаго. 1888, pvg. 12—15.
- Бессарабія* Р. Н. Батюшкова, изд. министерства Внутреннихъ дѣлъ. 1892.
- Очерки русской исторической географіи*. Н. Барсова. Варшава. 1886 г.
- Образованіе втораго Болгарскаго царства*. Ф. Успенскаго. Одесса. 1879.
- Ползона въ Южную Россію*. А. Леанасьева-Чулбинскаго. Спб. 1863, pag. 373.
- Румынскія государства Валахіи и Молдавіи въ историческомъ, географическомъ и политич. отношеніи* С. Н. Палазюта. Спб. 1859, pag. 71—80.
- Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 г.* А. С. Петрушевскаго. Львовъ. 1889.
- Кляшеніе Данила Романовича Галицкаго*. Дашковачъ. 1873. Кіевъ.
- Записки Одеса. Общ. исторіи и древности* т. II, pag. 807.

Византия и Печенеги. В. Васильевского. «Жур. Мян. Народ. Просв.» Decembrie 1872. Pe pag. 302 scrie: «Românizarea Slavilor s'a operat prin tenacitatea Românilor. Chiar și azi, pe unde Românii locuiesc împreună cu Slavi, același eveniment se observă, adică Slavi cu înlesnire își însușesc limba românească, pe când Românii disprețuiesc studiul limbii slave, așa că Slavi se desnaționalizează.»

Новый взгляд на жизнь и деятельность Григорія Цамалака. П. А. Сирку. «Жур. Мян. Народ. Просвѣщ.» 1884, November.

Лепидарныя надписи въ XV столѣтіи изъ Бѣлгорода (Азербайджан). А. Кочубинскій. «Зап. Одес. Общ. Исторіи и древностей».

Описание рукописей церковно-археологич. музея при Киев. дух. академіи. Н. Петрова. Киевъ. 1875, pag. 456.

Сказаніе ократитъ о молдавскихъ господаряхъ. «Рукописи Почаевской лавры». No. 116, pag. 452—453—468—483.

Кіевскій митрополитъ Пестуръ Могилы и его следователи. С. Голубова. 1883.

Молдо-азиатскіе господа изъ грековъ. Н. Ланкова. Кип. Епар. Вѣд. за 1884—85.

Молдо-азиатскій азгаратъ (1808—1812) прѣотул М. Ганѣфу. Кип. Епар. Вѣд. No. 12. 1884.

Христіанство у Гутахъ. Д. Бѣликова. «Правос. Собесѣдники». 1886—87.

Открытіе исторіи западно-русской церкви. И. Устеновичъ. 1882, pag. 113.

Описание словяно-русскаго кнѣжа напечатанныхъ Керншевскими буквами. Н. Каратаевъ. Спб. 1883, t. I. No. 92—98, foarte interesant din punctul de vedere al bibliografiei cărților tipărite în România.

Лѣтописъ Львовскаго Острогнѣицкаго Братства. Зубринскій. Жур. Мян. Нар. Просв. 1846.

Исторія Кіевской Академіи, Маварія Булакова, pag. 81.

Житіе и писанія молдавскаго старца Паисія Величковскаго. Москва. 1847, și «Кип. Епар. Вѣд.» No. 21. 1880.

Веніаминъ Костакъ, митрополитъ Молдавіи и его дѣятельность на пользу духовнаго просвѣщ. (1786—1846) Ербилянъ, manuscript în Arhiva Acad. duhov. din Kiew.

Geographie Slaviana. 1662, vol. II, lib. VI, p. 10.

Кіевъ его судьба и значеніе съ XIV—XVI вѣка. В. Антоновичъ, въ Кіевской Старинѣ, Январь 1882 pag. 26—27—36, idem Январь 1889 pag. 121.

Очерки русской исторіи. географіи Н. Барсова, pag. 115—118.

Описание Бессарабской Области. П. Саинина. 1816 г. și «Записки Одес. Общ. Исторіи и древностей, t. VI, pag. 203.

Письма фотъ-Рвала. Перечень кнѣзъ собственнаго своего журнала въ продолженіи войны 1787—1790. Cu adnotările foarte interesante istorice făcute de d-l G. Samuilovici.

Роскопскій или Микулинскій монастырь. І. Шиловица. 1891, pag. 27—28.

Сношенія Россіи съ Востокомъ. А. Н. Муравьева, pag. 270.

Открытіе исторіи западной русской церкви. И. Устеновичъ, pag. 2, pag. 305 în Кип. Епар. Вѣд. 1874.

Synowidъ Godymna. Stadnickiego t. I, pag. 63—64.

Podola, Wolyn, Ukraina. A. Brzadziszkiego, t. I 129.

- Бюджет Хмельницкій. Н. И. Кастамаровъ. 1884, t. I, pag. 117.*
Полное собрание законов Российской Имперіи въ 1649 г. Спб. 1830. No. 1324, pag. 962—965.
Петръ Великій на берегахъ Прута in Жур. Мин. Нар. Прос. 1847 Январь и Февраль.
Штурмъ Измаила 11 Декабря 1790 г. Н. Орловъ. Хер. Епарх. Вѣд. 1860. No. 6.
Вѣдомость городовъ, сѣлъ, хуторовъ и пустошорожныхъ участковъ въ отходящихъ къ Турціи и Молдавіи пространствахъ. 1856. генераль-маіоръ Шебеко.
Представленіе генераль-маіора Шебеко о приѣмѣ отъ Румынскаго Правительства Бассарабіи 24 Νοεμβριε 1878 г.
Вес. справочный Календаръ за 1890 г.

- Ion Vodă cel Cumplit. Ediț. 2. 1896. B. P. Hasdeu.*
Archiva Istorică a României, t. I, III. B. P. Hasdeu.
Istoria critică a României, t. I. B. P. Hasdeu.
Fragmente pentru istoria limbii române, 1876—77. B. P. Hasdeu.
Cuvinte din Bețană, t. I. B. P. Hasdeu.
Ety mologicum Magnum Romaniae, v. I, II și fasc. III din vol. III. B. P. Hasdeu.
Istoria Românilor, t. I și II. A. D. Xenopol.
Cronicele României de M. Kogălniceanu, tom. I, II și III.
Istoria Imperiului Otoman de Demetriu Cantemir, traducere de Dr. I. Hodosiu, part. I și II.
Descrierea Moldovei, trad. de Dr. Hodosiu.
Dacia înainte de Români, p. 674. Gr. G. Tocilescu. (An. Acad. Române.)
Neigebaur, Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums.
Gratian de Ioanne Heraclide Despota Vallachorum princeps.
Biblioteka starozytna pisarzy polskich. 1842, t. 6.
Acta Eruditorum.
Оболенскій Книга Посольская В. К. Литовскаго съ 1545 до 1572. Москва. 1843.
Orzechowski Quincunx to jest Wzór Korony Polskiej.
Okolski Orbis Polonus.
Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, t. III.
A. D. Xenopol, Răsbóiele dintre Ruși și Turci și înfrúirea lor asupra țárilor române. 1880. 2 vol.
Teoria lui Rösler, studiul asupra stáruinței Românilor în Dacia Traiană. 1884.
Les Roumains au moyen-âge. 1885. Paris.
 - *Etudes historiques sur le peuple roumain. 1888. Iași.*
 - *Istoria Românilor din Dacia Traiană, 1888—95, v. 6.*
 - *Michail Kogălniceanu. Discours de receptiune. 1895.**Erbiceanu C., Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași.*
Religiunea în luptele Românilor. 1895.
Vięta și activitatea preasf. Neofit Scriban, Episcop de Eđesa și fost profesor la Seminariul Veniamin din Socola. 1888.
Discursul rostit în aula Universității din Iași asupra șcólei grece și române din timpurile lui Vasile Lupu și Mateiú Basarab. 1885.

- Tocilescu Gr. G.*, Cercetări asupra popoarelor cari au locuit țările române de-a stânga Dunării, mai înainte de conșcuista acestor țări de către Împăratul Traian. (An. Soc. Acad. X, secț. II.). Raporturi asupra câtor-va mănăstiri, schituri și biserici din țară. 1887.
- V. A. Urechia*, Operele complete ale lui Miron Costin, 1886.
Séma Visteriei Moldovei din 1818.
Istoria evenimentelor din Orient cu referință la Principatele Moldovei și Valachiei, 1769—1774, scrisă de biv vel stol. Dumitrache, din 1782. București. 1889.
- Dr. N. Manolescu*, Igiena țăranului, costumele țăranilor din Soroca, etc.
Dissertation sur une tête de marbre antique découverte sur la rive droite du Dniester, près de la forteresse d'Akkerman, par *I. P. Blaramberg*.
Quelques antiquités découvertes en Bessarabie, par *I. P. Blaramberg*.
Documente privitoare la Istoria Românilor, 1376—1660, de *Eudoxie de Hurmuzaki*, vol. VIII.
- N. Iorga*, Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor, pag. 24—5—26—7—96—7—116—149.
Manuscripte din bibliotecă străină relative la istoria Românilor: memoriul întâi și al doilea, Anal. Acad. Române, Seria II, tom. XX și XXI.
- Stefan Cellu Mare*, de *C. Esarcu*.
Fragments tirés des chroniques Moldaves et Valaques par le Major M. Kogalnicean. 1845. Iași.
- Documente istorice descoperite în arhivele Italiei, de *C. Esarcu*. 1878.
«*Chiusa Gemmana*» *O. Ragova*. (Despre căsătoria lui Timar.)
- P. Bekker*. Die Gestade des Pontus Euxius vom Ister bis zum Borysthenes in Bezug auf die im Alterthume dort gelegenen Kolonien (notițe despre Akkerman și colonia Șaba). 1852, in-8°, pag. 82.
(Описан). Ofluza.
- Köhne* (Bernh.), Musée de feu le prince Basile Kotchubey et recherche sur l'histoire des colonies grecques en Russie. St. Peter. 1856, 8. v.
Voyage de Vienne à Belgrad et à Kilia, dans le pays des Tartares Budjacs et Nogaïs, fait en 1768—1770. Neuchâtel. 1780.
- M. de Sainson*, le Play, Voyage dans la Russie Méridionale, Valachie et Moldavie exécuté en 1837. Paris. Bourdin et Cie éditeurs. 1840 4 v. in-8°.
- Soumarocoff* (Paul), Reise durch die Krimm und Bessarabien im Jahre 1799. Leipzig 1802, in-12°, pag. 230.
- Struve* (Joh.), Reisen eines jungen Russen von Wien über Iassy in die Krimm Gotha 1801.
- Премещение по всему Крыму и Бессарабии въ 1799. Москва 1800.
- Vasile Lăpuș* a scris în limba rusă o dramă în 3 acte: «Răsbunarea ne-reușită». E scrisă în versuri; piesa e slabă, limba rusă puțină.

TARTARIAE DESCRIPTIO

de Martin (des Biezdfedea) Bronewsky, Köln 1593. Edițiunea a doua s'a făcut la 1680 la Leiden și este intitulată: *Russia seu Moscovia itemque Tartaria*.

. . . . De la hotarele Podoliei *Moldaviei* sau *Valachiei* aparținând, ajungem la Camoneț, Hotin, Soroca și Ohlioni, de aci spre orașele Principatului Moldovei și cetățile ce se află pe Nistru. Apoi trecând Prutu sau Hieras, rîu moldovenesc, găsim Stepanovca sau Iașii, orașul principal al Valachiei: sau mai drept pe Prut vom găsi orașelul Technia și o cetate turcească, nu de mult construită, tocmai la gura Nistrului, tot acolo pe Nistru se află trecerea de la Tinichea sau trecătorea moldovenescă, care duce în stepele Vetinens, trece prin lacul Vidov sau Obido, care, precum dic mulți a căpătat numele său de la Ovid, pôte că e un basm; lacul e mare și se revară în Marea Neagră lângă orașul Belgorod. Antioii numiau acest oraș și cetatea *Moncastro*; nu de mult acest oraș a fost luat de la Turci de către Principii Valachiei și ai Moldovei, cari îl ocărmuiesc. Aci Tiras se revară în mare. Tocmai la gurile sale se află un turn de piatră, numit turnul Neuptolomei, și satul Hermonacta, iar din ambele părți ale Nistrului sunt două orașe, din cari, după Strabon, unul e Niconia, iar cel de pe malul stîng *Ostusa*. În față se află vadul *Matiachi* . . .

CUPRINSUL

	Pagina
Introducere. Considerațiuni istorice generale asupra Basarabiei dinainte de 1812.	6
Cartea I. Geografia fizică și politică. Geografia, orografia, hidro- grafia, clima, flora, fauna	25
Geografia fizică .	»
Geografia politică .	30
Spațiul său suprafața . .	31
Impărțirea administrativă	32
Geologia.	38
Orografia .	46
Hidrografia . . .	51
Basenul Nistrului .	53
Basenul Prutului	62
Dunărea.	65
Lacurile din sudul Basarabiei .	68
Mlaștine. . .	70
Isvóre subterane	71
Apele minerale	72
Marea Nêgră. .	»
Clima .	»
Flora .	83
Fauna.	87
Cartea II-a. Locuitorii. Demografia de la 1810—1892. Etnografia .	91
Locuitorii.	»
Etnografia.	99
Românii . . .	»
Rusii și Ruși	100
Ruteni	101
Poloni. . .	102
Germani	»
Bulgari .	104

	Pagina
Armeni .	109
Țigani .	113
Fisionomia etnică (numărul locuitorilor pe nămurî)	117
Locuitorii după clasele sociale. . .	126
Concluziune la studiul demografiei și etnografiei .	140
Cartea III-a. Moravurile și obiceiurile popoarelor din Basarabia.	148
Românii.	"
Căntecele populare române.	177
Proverbele populare române	191
Bulgarii.	196
Obiceiurile coloniștilor bulgari	206
Colinda la Bulgari.	213
Coloniștii germani	215
Căntecele populare la Germani	219
Țigani	223
Limba țigănească	227
Rutenii	229
Colinde la Ruteni	231
Ruși	239
Cartea IV-a. Orașele și satele din Basarabia	242
Chișineu.	249
Akkerman.	264
Bender	279
Bălți .	284
Orhei	287
Soroca	292
Hotin .	295
Ismail.	300
Chiia .	301
Belgrad .	303
Reni	304
Cahul	306
Tirgușorele din Basarabia	"
Atachi.	"
Briceni, Vadu-Rîșcovului	306
Camrat	307
Cubeu, Criuleni, Lipcani, Mazir	"
Bairamcea, Noua-Sulița, Căușani	308
Peresecina, Sculeni, Ancecrac	309
Tatar-Bunar, Telenesci.	310
Fălesci, Șaba, Turlachi, Ungheni, Stavuceni, Popușoi, Leova	311
Vălcănesci, Vilcov	312
Mănăstirile din Basarabia.	315
Mănăstirea Chipriani	317
Schitul Condrița	321
Mănăstirea Hâncul.	"

	Pagina
Mănăstirea Sorucean .	323
Mănăstirea Vărzăresci.	324
Mănăstirea Chirova	325
Mănăstirea Curcova .	"
Mănăstirea Tabora .	326
Mănăstirea Țiganesci	327
Mănăstirea Frumușica.	328
Mănăstirea Redul . . .	329
Mănăstirea Gârbovățul.	"
Mănăstirea Hârjaucă	330
Mănăstirea Dobrușa .	332
Mănăstirea Coșeleva.	334
Mănăstirea Saharneni	"
Mănăstirea Grădiștea	335
Mănăstirea Călărași .	336
Mănăstirea Șaba . . .	337
Mănăstirea Noul-Neamț .	339
Despre averea mănăstirilor	352
Antichitățile din Basarabia	368
Cartea V. Agricultură și proprietatea funciară .	383
Pomicultura.	433
Viticultura.	435
Sericicultura	443
Cultura plantelor manufacturale.	444
Albinăritul.	445
Silvicultura .	447
Crescerea vitelor	457
Pescuitul .	485
Conclușiune la partea economică a cărții .	469
Cartea VI-a. Industria .	472
Comerțul .	475
Căi de comunicațiune .	486
Căile ferate	493
Cartea VII-a. Biserica și școala .	500
Biserica română de la 1812 .	505
Diferite religii din Basarabia .	512
Sectanții	513
Învățământul public . . .	520
Pătura cultă în Basarabia .	530
Criminalitatea	538
Cartea VIII-a. Administrațiunea și justiția.	537
Armata	555
Birurile și impozitele	556
Anexe :	
I. Legile speciale ale Basarabiei .	561
Drepturile și datoriile familiare .	562

MĂRCILE DISTR

Orhei.

Hofin

Jsmail

Ba.
și C

Ak

TELOR BASARABIEI

Doroca

Biserica

Biserica
neii

Bender

mann